

**MAGYARORSZÁG**  
1848/19. ÉVI FÜGGETLENSÉGI HARGZÁNAK  
KATONAI TÖRTÉNETE.

ÍRTA:

**B. J.**

(A SZERZŐ SAJÁTJA.)

III. KÖTET

**A NYÁRI HADJÁRAT**

CSATA VÁZLATTAL ÉS 1 ÁTTEKINTŐ HADMŰVELETI VÁZLATTAL.



BUDAPEST, 1898.

GRILL KÁROLY CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVKERESKEDÉSE  
V., DOROTTYA-UTCZA 2. SZÁM.

# TARTALOMJEGYZÉK

a harmadik kötethez.

## ÖTÖDIK RÉSZ.

**Az osztrák-orosz szövetséges hadak támadó hadjárata.**

1849 évi június elejétől a háború befejeztéig.

<b>Huszonyolczadik fejezet.</b> Általános helyzet Buda bevétele után. Sereg-szervezési munkálatok; Klapka hadműveleti terve. Görgey hadügyminiszteri tevékenysége és a magyar sereg beosztása a nyári hadjárat kezdetén.....	1
<b>lluszonkilenczedik fejezet</b> Az osztrák főszereg és a déli hadsereg műveletei, valamint az erdélyi események június hó elejéig. Az összes osztrák seregtestek állása és beosztása a főparancsnokságnak Haynau által történt átvétele idejében.....	21
<b>Harminczndik fejezet.</b> Tárgyalások és megállapodások Oroszországgal a segélynyújtást illetőleg. Hadműveleti tervek és a Magyarország ellen működésbe hozott orosz hadak állása és beosztása a nyári hadjárat kezdetén. Intézkedések az élelmezés biztosítása érdekében. A hadviselő felek hadereje egymással szembeállítva.....	34
<b>Harminczegyedik fejezet.</b> A nyári hadjárat megindítása; bevezető harcok a Felső Duna mentén. A szeredi ütközet 1849. június 9-én; a csornai ütközet június 13-án és a zsigárdi ütközet június 16-án; végül a peredi csata június 20-án és 21-én.....	47
A szeredi ütközet 1849. június 9-én.....	50
A csornai ütközet 1849. június 13-án.....	52
A zsigárdi ütközet 1849. június 16-án.....	54
A peredi csata első napja 1849. június 20-án.....	60
A peredi csata második napja 1849. június 21-én.....	65
<b>Harminczkettedik fejezet.</b> Az osztrák főszereg-összpontosítása a Duna jobbpartján. A Győr és Komárom körüli harcok. Nugent hadainak portyázása a Dunán túl; 1849. június közepétől július közepéig.....	74
A győri csata.....	77
Az osztrák főszereg előnyomulásának folytatása; a komáromi első csata 1849. július 2-án.....	85
A komáromi második csata 1849. június 11-én.....	101
<b>Harminczharmadik fejezet.</b> Az orosz főszereg betörése és előnyomulása Miskolcz-Debreczen vonaláig 1849. június közepétől július elejéig.....	109
<b>Harmincznegyedik fejezet.</b> A délvidéki események 1849. május közepétől augusztus elejéig.....	118
A kátyi ütközet 1849. június 7-én.....	121
Újvidék pusztulása 1849. június 11-én.....	124
Az ó-becsei ütközet 1849. június 25-én.....	126

A hegyesi csata 1849. július 11-én .....	130
A mossorini ütközet 1849. július 23-án.....	137
Arad vára megadja magát .....	139
Temesvár ostroma .....	140
Harminczötödik fejezet. Az erdélyi események 1849 június elejétől augusztus elejéig .....	145
A marossényi ütközet 1849. június 21-én .....	146
A borgó-prundi ütközet 1819. június 22 én.....	147
A jaádi ütközet 1849. június 27-én .....	148
Ütközet Olaszfalunál 1849. június 28-án.....	149
A beszercezi ütközet 1849. július 10-én.....	154
A szeredfalvi, illetőleg galaczi ütközet 1819. július 16-án.....	156
A szászrégeni ütközet 1849. július 23-án.....	157
Ütközetek a tömösi és törösvári szorosok birtokáért 1849. június 19-én és 2é-án; a brassói erőd bevétele 1849. június 22-én.....	159
Ütközetek a Feketeügy (a kökösi híd) mentén 1849. június 24-én és július 2-án .....	161
A szépsi-szentgyörgyi ütközet 1849. július 5-én .....	163
A fogarasi ütközet 1849 július 13-án.....	164
Ütközet a Vöröstorony szoros birtokáért; Nagyszében megszállása 1849. július 21-én.....	165
Bem betérése Moldvába 1849. július 22-én .....	167
A szépsi-szentgyörgyi második ütközet 1849. július 23-án.....	168
Ütközetek Bukszádnál és kászon-Ujfalunál 1849. augusztus 1-én 169	
A segesvári csata 1849 július 31-én .....	171
Gyulafejérvár ostromának folytatása, továbbá az augusztus 1-én vívott szerdahelyi és szászsobesi. ütközetek.....	175
Nagyszében bevétele Bem által 1 4 9 . augusztus 5-én.....	177
A nagy-csúri csata 1849. augusztus 6-án .	178
Harminczhatodik fejezet. Az orosz főszereg folytatólagos hadműveletei. Görgey elvonulása Komárom alól; a váczi csata. Perczel művele- tei az orosz főszereg oldala ellen; a túrai ütközet Végül Görgey seregének további visszavonulása a Felső Tiszához s innen Nagy-váradon át Arad felé; orosz ellenhatás: a debreczeni csata. 1849.július elejétől augusztus közepéig.....	181
A váczi ütközet 1849 július 15-én .....	184
A váczi csata 1849. július 17-én .....	187
A túrai ütközet 1849. július 20-án .....	192
Görgey hátrálása -Miskolczig; az oroszok folytatólagos műveletei ellene; alkudozások .....	196
Ütközetek Görömbölynél 1849. július 23-án és 24-én.....	203
A sajómenti ütközet 1849. július 25-én .....	206
Az orosz főszereg zömének á>kelése a Tisza balpartjára .....	208
A gesztelyi ütközet 1849. július 2;-áu; Görgey seregének vissza- vonulása a Tisza mögé .....	209
A debreczeni csata 1849. augusztus 2-án.....	213
<b>Hnninczhetedik fejezet.</b> Haynau műveletei a Dembinski parancsnok- sága alá helyezett középtiszai és déli magyar hadsereg ellen; a szőregi. és temesvári döntő csaták Nugent folytatólagos műveletei	
a Dunán túl. 1849. július közepétől augusztus elejéig.....	226
Az osztrák főszeregnek Tisza átkelése Szegednél 1849. augusztus 8-án.....	240
Az osztrák 111. hadtestnek Tisza-átkelése Magyar-Kanizsánál 1849. augusztus 5-én .....	241
A szőregi csata 1849. augusztus 5-én .	242
Az ó-besenyői ütközet 1849. augusztus 6-án.....	249
Lovas összeütközés Csatádnál 1849. augusztus 8-án .....	250
A temesvári csata 1849. augusztus 9-én .....	252

<b>Harmincznyolczadik fejezet.</b> A világosi fegyverletétel .....	265
<b>Harminczkilenczedik fejezet.</b> A többi magyar hadoszlopok fegyverleté- tétele. Munkács, Arad és Pétervárad meghódolása.....	282
Vécsey hadoszlopának fegyverletétele.....	286
A Bem és Guyon vezette hadoszlop fegyverletétele.....	287
A Dessewffy és Lázár tábornokok vezette hadoszlopok fegyverle- tétele .....	291
Gaál és Kazinczy hadoszlopának fegyverletétele; Inczédy hadának olszéledése .....	292
Munkács meghódolása .....	295
Arad meghódolása.....	296
Pétervárad meghódolása.....	297
<b>Negyvenedik fejezet.</b> Komáromi események 1849. július közepétől októ- ber elejéig .....	301

## MELLÉKLETEK.

1. A zsigárdi ütközet vázlata.
2. A peredi csata vázlata.
3. A győri csata vázlata.
4. A komáromi második csata vázlata
5. A debreczeni csata vázlata.
6. A szőregi csata vázlata.
7. A temesvári csata vázlata.
8. Az egész hadjárat áttekintő hadműveleti vázlata.

## ÖTÖDIK RÉSZ.

### **Az osztrák-orosz szövetséges hadak támadó hadjárata.**

1849. június elejétől a háború befejezéséig.

HUSZONNYOLCZADIK FEJEZET.

**Általános helyzet Buda bevétele után. Seregszervezési munkálatok; Klapka hadműveleti terve. Görgey hadügyminiszteri tevékenysége és a magyar sereg beosztása a nyári hadjárat kezdetén.**

Buda bevételével a magyarság ügye sikerének tetőpontját érte el; de egyúttal ez képezte dicsősége elalvó mécsének utolsó nagy és fényes fellobbanását is, mely szinte előre jelezte az utat a bukás és megalázás sötét örvénye felé. A vészfelhők már a hosszúra nyúló ostrom utolsó időszakában tornyosultak egymásra, minek oka részben a függetlenségi nyilatkozatban — mely ha nem is idézte elő az akkor már elhatározott orosz intervencziót, de bizonyára siettette azt -másképpen a szintén abból kifolyólag az ország kormányzója és a sereg fővezére között újabban keletkezett meghasonlásban, nemkülönben ez utóbbi és a többi seregvezetők között meg-megújuló és a teljes összeférhetlenségig' fokozódó torzsalkodásban keresendő. Pedig ha valaha, úgy bizonyára most, az óriási túlerő veszélyével szemben volt szükség egységre az akaratban és kivitelben egyaránt, mert csakis ez képezhette a siker egyedüli és elengedhetlen feltételét. Így azonban önmagában pártokra szakadva, bármily önfeláldozással és bámulatos kitartással védekezett is Magyarország, két nagyhatalom együttes erő kifejtésének sokáig ellent nem állhatott s a mielőbbi gyászos vég szinte előrelátható volt.

A pártoskodásnak és torzsalkodásnak fentjelzett és valóban szomorú viszonyaiba az események leírása folyamán elég alkalmunk

leend alapos betekintést nyerni, előbb azonban lássuk a hadügy-minisztérium kebelében legutóbb kifejtett tevékenységet. Miután *Mészáros* a függetlenségi nyilatkozat folytán április 15-én hadügyminiszteri állásáról lemondott, helyette Kossuth, mint tudjuk,\*) *Görgeyt*, állítólag azon titkos célzattal, hogy ez utóbbit a hadseregtől eltávolítsa, kínálta meg a hadügyminiszteri tárczával, a ki azt el is fogadta, kikötvén azonban magának, hogy egyelőre a seregnél maradjon, mely időre a hadügyminisztériumban helyettesítése válván szükségessé, ezen állásra *Klapka* tábornok szemeltetik ki. Ez május 5-én Debreczenbe érve, vas szorgalommal és ambícióval látott hozzá feladata megoldásához s főtürekvése már kezdettől fogva a következőkre terjedt ki: hogy a hadsereget minél előbb a lehető legnagyobb állományra emelje, és hogy az egyes seregarancsnokok szorosán a hadügyminiszter parancsai és útmutatásai nyomán, az általa kidolgozandó egységes hadműveleti terv értelmében folytassák hadműveleteiket, nem pedig mint eddig, hogy kiki úgyszólván saját szakállára, kénye-kedve és belátása szerint cselekedjék.

A mi a sereg állományának kiegészítését illeti, az a hadügyminiszteri változás idejében már folyamatban volt, a mennyiben *Kossuth* az ország kormányzójává történt kikiáltása után legelső teendőjének tartotta a hadsereg kiegészítéséről és szaporításáról gondoskodni, mi célból különben már márczius 25-én az országgyűlés elé törvényjavaslatot terjesztett be, melynek értelmében az 1848. július havában megszavazott 200.000 újonczjutalék még ki nem állított hátralékos részének, nemkülönb az ezenfelül még újonnan kiállítandó 50.000 főnyi újonczhadjutaléknak toborzás s ha ez kellő eredményre nem vezetne, sorshúzás útján leendő kiállítására rendeltetett el.

Ezen újonczokból 12 új, 92—103 számmal jelzendő honvéd zászlóalj alakítása terveztetett, melyekhez később még 3 önkéntesen alakult zászlóalj járult. Hogy a zászlóalj parancsnokok névsora lehetőleg teljes legyen, pótlólag itt közöljük a zászlóaljak számának feltüntetése mellett az illető tisztek neveit, a kik az első parancsnokok előléptetése, vagy más úton történt fogyatékbba jutása folytán azok helyébe léptek s a kiket esetleg eddig felemlíteni alkalmunk még nem volt.\*\*)

1. zászlóalj, Posta Ferencz őrnagy,
3. Bobics János ezredes, később Földvály Károly,
4. Glasz Hugó,
7. Udvarnok Béla,
8. Igmándy Sándor,
9. Elek Ferencz, később Sándor Kálmán,
12. Klement György,
13. Keresztes Lajos,
18. Duschek Nándor,
23. Pongrácz László,
25. Kernpotieh Aurél, mindnyájan őrnagyok.
26. Böjthi György alezredes,
27. Csutak Kálmán,
28. Huszóczy Dénes,
29. Asztalos Sándor,
31. Puhl József,
35. Bangya

\*) Lásd II. kötet 107. oldal.

\*\* ) V. ö. I. kötet 140. oldal.

János, később Andorfi Károly, 36. Dobay Ágost, 38. Erdődy Ferencz, 39. Gira Ádám, 40. Horváth József, 41. Barcza Boldizsár, később Soltész György, 42. Kubinyi M., később Szabó József, 43. Karove Antal, mindnyájan őrnagyok; 44. Straube Károly alezredes, később Stettina György, 54. Gyulai Szabó Gusztáv, 55. Baróthy László, 56. Kisfaludy Móricz, 57. Greskovics Sándor, 60. Stojanics Miklós, mindnyájan őrnagyok.

Továbbá a február végéig alakult 63—72. zászlóaljknál és pedig: 63. Egyed Ignác, később Grosz Ferencz, 64. Rutkay István, mindnyájan őrnagyok; 65. Királyi Pál, később Kökényessy<sup>r</sup> László alezredes. 66. Balogh János, később Gőzön Lajos, 67. Niunj<sup>r</sup>, 68. Zürich Ferencz, később Martini Róbert, 69. Földváry György, 70. Kun Géza, 71. Szász János, később Jausz Imre, 72. Koczó Károly, később Bokori őrnagy.

Április hava folyamán főleg Érdékben állítottak fel új zászlóaljak, a székely határőrszászlóaljak pedig csak számot cseréltek.\*) így keletkezett a 73. zászlóalj kolozsvári önkéntesekből, parancsnoka Damaszkín György őrnagy; a Máriássy-sorezred 3. zászlóaljából alakult 74. zászlóalj, parancsnoka Jeszenszky János őrnagy; az erdélyi önkéntesekből alakult 75. zászlóalj, parancsnoka ismeretlen; a 7. csíki és 4. marosszéki székely zászlóaljból alakult 76—86. számú zászlóaljak, parancsnokai a zászlóaljak számszerinti sorrendjében: Sándor László, Weber János, Péchy G<sup>r</sup>ula, illetőleg később Kabos Károly, Papp Vilmos, Simon, Endes József, Kovács Ignác, Sárosy Ferencz, Nagy Dániel őrnagy, Szabó Nándor alezredes. A 86. zászlóalj, valamint a marosszéki és szatmári önkéntesekből alakult 87. és 88. számú zászlóaljak parancsnokai ismeretlenek; a 89. zászlóalj parancsnoka Szupper Ágost, a 90-iké Keményfy József, a 91-iké Bay Bertalan őrnagy.

A Bem alkotta 10 székely nemzetőr zászlóalj parancsnokai:\*)  
1. Incze Gergely, 2. Leszák Lajos, 3. Magyar<sup>r</sup> Ferencz, 4. RindsmaulBéla, 5. Hild Ferencz, 6. Jánosi József; a 7—10. zászlóaljak parancsnokai ismeretlenek.

Május hava folyamán alakultak:

92. zlj	Kecskeméten,	pár. Lakatos Benedek	őrnagy
93. »	N.-Kőrösön, ■	„ Kuch Mátyás	
94.	Czegléden,	„ Balarischan Mihálj'	
95.	Egerben	„ Kubinyi Károly	*
96.	Miskolczon,	„ Balka	
97. w	Tokajban,	„ Fülhegy-i Henrik	*
98. w	Komáromban,	„ Fiala János	

\*) Lásd II. kötet 155. oldal.

a	99.	zlj Tatán,	pár.	Kain Lajos	őrnagy
„100.	„	Léván,	„	Liptai Lajos, később Axmann Vincze	„
„	101.	“ Szabadkán,	„	Vinkler Ferencz	„
„ 102.	„	H.-M.-Yásárhely „	„	Szerdahelyi Sándor	„
„	103.	„ Szegeden,	„	Maygraber Ágoston,	később Gorove Antal őrnagy.

Önkéntesekből alakult:

a 104.	zlj pár.	Földváry Sándor alezredes
„105.	„	„ Várady Gábor őrnagy
„ 106.	„	„ Pribék Miklós

Az utóbb közölt zászlóaljakkból a 92—94. és 101—103. zászlóaljak a Szegeden gróf *Hadik Ágoston* ezredes parancsnoksága alá helyezték a déli hadsereg támaszául szánt I. tartalék-hadosztály alá egyesítették. Az Esztergomban *Pulszky Sándor* ezredes parancsnoksága alatt alakuló s a dunai hadsereg támogatására szolgáló II. tartalék-hadosztályhoz a 95—100. zászlóaljak nyerték beosztásukat. Ezen tartalék hadosztályok mindegyikéhez még 4—4 huszár század és 1—1 hat- és 1—1 tízenkétfontos üteg osztatott be.

A nyári hadjárat kezdete előtt alakultak még a:

123. zlj a volt beszterezzei I. zljából, pár. ismeretlen  
 124. „ „ „ „ II. „  
 125. „ „ „ zólyomi önkéntesekből „ Fourget őrnagy

\*) Lásd II. kötet 109. oldal.

A Buda alá történt elvonulás előtt a régi seregredek zászlóaljai szintén önálló honvéd zászlóaljakká lettek. Így keletkezett :\*)

A 107. zlj a 2. seregrede 2. zljából, pár. Szeszniczky Károly őrnagy

"	108.	2.	3.	Buchta Ferencz
"	109.	15 ss 19.	3.	Horváth Pál
"	110.	ss 32.	3.	ismeretlen
"	111.	ss 33.	3.	
ss	112.	34.	1.	Potoczky Péter
w	113.	51 ss 34.	3.	Mayer Henrik „
ss	114.	39.	1.	ismeretlen
ss	115.	ss 39.	2.	Koltig Ferencz „
	116.	-- ss 39.	3.	Martinszky Ferencz „
ss	117.	51 -- 48.	3.	Lasberg Károly „
ss	118.	ss 52.	3.	Despuh János
"	119.	ss 60.	1.	Mcschide József
ss	120.	ss 60.	2.	Turner Gusztáv
	121.	51 60.	3.	ismeretlen
ss	122.	ss 61. és 62.		ezr. századaiból pár. Herkalovics Andr. alezr



A lovasság szervezése szintén öröndetesen haladt előre, úgy,

126. zlj a zólyomi önkéntesekből par. Járosy Adám őrnagy	
127. kaposvári „	ismeretlen
128.	
129. kecskeméti újonczokból	Elek Ferencz
130. „	Michalecz
131. tótkomlósi „	Bárány
132. hódmezővásárh. „	Mihályi
133.	Hangos János
134. tordai	Benő
135. erdélyi „	Jeney Dani
136. hátszegvidéki	Dalos Elek
137. kolozsvárvidéki „	Lázár Gerő
138. bácsmegeyi'	Gieller Ferencz
139. « szabolcsi	Benczúr Miklós
140. „ hétfalusi	ismeretlen

hogy a lovas századok száma a nyári hadjárat derekán a 158-at érte el. Az Erdélyben tervezett 19. huszár ezred felállítása egyelőre függőben maradt.

A tüzérség május hava folyamán szintén jelentékenyen szaporítottatott.

Pótlólag meg kell még említenünk továbbá, hogy már a magyar főhadsergeknek a Duna, illetőleg a fővárosok felé történt előnyomulása alkalmával, márczius közepe táján *Szemere Bertalan*, felsőmagyarországi országos biztos és a honvédelmi bizottmány tagja a kormánytól felhatalmazást nyert egy úgynevezett „*védserég*“ szervezésére, melynek rendeltetése volt: rendes hadaink hátának fedezése, illetve a netán észak felől az országba betörő ellenséges hadoszlopok feltartóztatása. A főbb pontok, melyek szerint Szemere védserégét alkotni kívánta, saját emlékirata szerint a következők: A védsereknek, hogy céljának megfeleljen, legalább 3000-re kell szaporíttatnia. A tér, melyet meg kell védenie nagy, de oly csoportokba lehet c sereget felosztani, hogy a hegyi utakon keresztül, az ellenség szeme előtt is 2—3 nap alatt bárhol összpontosíthatja magát e nagy téren. E végből szükséges, hogy minden osztályban, minden illető megyebeli legyen, kik ismerjék a rejtett ösvényeket. Egy osztály áll 500-ból, önálló vezérkapitány alatt. Mindenik osztálynak saját vidék jelöltetik ki. A szomszéd vezérek folytonos összeköttetésben és érintkezésben lesznek egymással, velem s az illető tábori fővezérrel. Az osztályok feloszolnak apróbb-nagyobb csapatokra. Ezért mindenik osztályban még egy kapitány és összesen 5 fő- és 5 alhadnagy leend, hogy minden 50 emberre egy főtiszt jusson. A védserégbeli legalább 1 s legfőlebb 4 évre tartozik vállalkozni. Minden 1 évre, apró szükségések bevásárlására 5 p. frtot kap. Ezenkívül szürfélért és csizmát. . . Az ellenségtől elvett mindenféle zsák-

mány a védseregé. ... A védsereg katonai fegyelem és hadi törvények alá van helyezve stb.“ Május hava folyamán csakugyan meg is alakult a védsereg s állománya rövid idő alatt 4300 főre szaporodott fel. Az egyes osztályok következőleg alakultak:

1. borsodi	osztály,	par. Major József	százados
2. gömöri	"	" Sziklay József	"
3. zempléni	"	" Spányik Károly	"
4. szabolcsi	"	" Benczur	"
5. heves-abauj-tornai	"	" Petrilla	"
6. nógrádi	"	" Kemény Károly főhadnagy	
7. szepesi	"	" ismeretlen	
8. sárosi	"	" Pruzsinszky András	"

Szemere védseregével majdnem egyidőben márczius végén a hadügyminisztérium egy új, XIX. számmal jelzett hadosztály felállítását határozta el, melynek feladata volt az ország határát Zempléntől egészen Mármarosig bezárólag őrizni és esetleg megvédeni. Ezen *Zürich Ferencz* és *Lázár Vilmos* őrnagyok által vezetett 2 dandárból álló hadosztály parancsnokságát később *Kazinczy* ezredes vette át.

Midőn április elején a *Hammerstein* lov. tábornok által *Windischgratz* támogatására szánt *Vogel* hadtest elővédje Eperjes felé tolatott előre,\*) az ország kormánya Kassa körül egy újabb hadtest felállítását vette foganatba, melyet eleinte *Bikkesy* ezredes vezérletére bízott. Ez és *Kazinczy* hadosztálya képezte magvát az úgynevezett északi hadtestnek, melynek parancsnokságát április végén *Dembinski* altábornagy vette át. A IX. számot nyert északi hadtest 4 dandárra tagozódott, melyeknek parancsnokságait *Bulharyn* ezredes, továbbá *Jaszwitz*, *Lázár* és *Zürich* alezredesek voltak hivatva átvenni. *Dembinski* mintegy 8000-nyi hadtestével a *Vogel* hadtesttel szemben egyelőre védőleg akart viselkedni s csupán a kilátásba helyezett tetemes erősítések beérkezése után szándékozott támadólag fellépni és annak folytatása gyanánt Gácsországba betörni, hogy honfításait szintén fegyverfogsárra és általános felkelésre bírja, mihez első mámorában nem csekélyebb reményeket fűzött, mint hogy ezen vállalata által nemcsak az osztrákokat hátban fenyegetni, hanem még az esetleges orosz betörésnek is gátat vetni képes leend. *Kossuth* eleinte ráállott a tervre, melyet azonban május közepén a minisztertanács mint czéltalant és kivihetetlen elvetett, minek folytán *Dembinski* nemsokára megvált állásától.

Amint a fent közületekből látható, az ország kormánya a védőerőnek szaporítása körül megfeszített tevékenységet fejtett ki; a hadsereg felszaporodásával azonban a fegyverek gyártása sehogy sem volt képes lépést tartani s így *Klapka* május 10-én, s miután

\*) Lásd II. kötet 87. oldal.

annak fogantja nem volt, május 24-én egy újabb felhívást intézett az ország lakosságához a magántulajdonukat képező fegyverek beszoigáltatása iránt. Ám úgy látszik, ennek sem volt eredménye, minek folytán Kossuth május 27-én egy igen erélyes hangú rendelet bocsátott ki a fegyverek beszoigáltatása iránt, melyben többek között kijelenti, hogy „a kik a birtokukban levő alkalmas fegyvert készséggel előadni vonakodnának, vagy talán azt el is rejtenék: hazánk függetlensége biztosításának csonkítói s az ellenség orgazdái gyanánt fognak tekintetni s a legszorosabb feleletre vonatni.“

Már ezen rendelet különös hangjából is látható, hogy ekkor már a hazát fenyegető veszély igen nagy lehetett és tényleg úgy is volt, mert az orosz beavatkozás ténye már nemcsak valószínű, hanem majdnem bizonyossá kezdett válni. Ezen fenyegető veszély súlyának behatása alatt bocsátotta ki a kormány május 18-ikáról keltezve kiáltványát a nemzethez, melyben a haza minden bárminemű fegyverfogható polgárát az oroszok elleni keresztes hadjáratra szólította fel.

*Klapkának* legkiválóbb gondját a hadügyminiszteri állás elfoglalása után az egységes főhadműveleti terv megállapítása képezte, melyét hamarjában ő maga ki is dolgozott, úgy, hogy azt már május 12-én a minisztertanács elé terjesztette, mely azt el is fogadta. Ezután Klapka a minisztertársai és az ország kormányzója által elfogadott tervvel május 15-én Görgey svábhegyi főhadiszállására sietett, a ki ahoz, legalább színleg, szintén hozzájárulását jelentette ki. A véglegesen megállapított haditerv szó szerinti szövegében következőleg hangzott:

*Honvédelmi terv az osztrákok és oroszok betörése ellen.*

Az ellenséges erők túlsúlya parancsolja — a szükséges erősítések megérkezéig — a következő védelmi állásokat: Komárom mint erődített tábor az I., VII. és VIII. hadtesteknek 30.000 emberével, gátot vet az osztrák hadsereg előnyomulásának. Vár-és hadparancsnok *Klapka* tábornok. Adlatus Assermann alezredes.

A II. és III. hadtestnek *Aulich* tábornok alatt — külön csapatküldések által a Duna balparton összeköttetésbe tévén magát Dembinski altábornagygyal (a jobb szárnnyal Dukla irányában) és Komárommal — a Nyitránál foglal állást. Ezen egyesített két hadtestnek, melyek alkalmasint csakhamar az utána érkező erősítések által a főhadseréggé fogják kinőni magokat, feladata egyelőre ez lesz: a Duna balparti ellenséges erők sakkban tartása és megfigyelése, a Bányavárosok fedezése és oly állodásnak megtartása, melyből az erősítések megérkezése után könnyen lehessen megint az offenzívába általmenni. Hátrálási vonal: Vác felé, vagy Miskolcz felé, aszerint, amint a körülmények parancsolják.

*Kmethy* hadosztálya a fővárosok visszafoglalása után Veszprém felé tart s innen lép összeköttetésbe Komárommal. Ezen számguldóhad feladata: a Duna jobbparti vidékeket fedezni; végre ha *Bem* tábornok a Dunát átlépi, az összeköttetést ő közte és Komárom közt a lehető leggyorsabban eszközölni. Hátrálási vonala: Buda felé. Ha Buda be nem vétetik,\*) *Kmethy* e miatt marad ezen erősség további körülzárlására, itten minden erősbitéseket, amit csak lehet, magához von és veszélyeztetés esetén Esztergomon vagy Pesten át keresi összeköttetését a főhadsereggel.

A felsőmagyarországi hadsereg (*Dembinski* altábornagy) kisebb része a hegyszorosokat Felső-Magyarországon, a zöme pedig, módig összeköttetésben a főhadsereggel, a Felső-Vágót és a Nyitrát tartja szemmel. Az ő rendelkezésére marad *Zürich* alezredesnek a Mármarosban és Beregben alakuló hadosztálya (a későbbi *Kazinczy* hadosztály). Hátrálási vonala: Miskolcra át a Tiszához.

Aradvár és Temesvár ostromlására, továbbá a Bánát és Bácska biztosítására ottlent marad *Perczel* tábornok a maga hadteste felével és *Vécsey* tábornok hadtestével.

*Bem* tábornok a maga csapatjával s a *Perczel-iéle* hadtest másik felével beveszi Titelt, a Péterváradot körül táborló ellenséges had ellen intézendő támadás által ezen várat felmenti; azután a Duna balpartra visszatérvén, a folyam mindkét oldalán fölfelé nyomul; ott és akkor, ahol és amikor a körülmények engedik, eszközli a maga átkelését, ellenesetben csatlakozik a fősereghez, melynek fővezérlete ez esetben őrá ruháztnék át.

A tartalék — *Dessewffy* tábornok — egyik hadosztályával — *Hadik* — a Közép-Tiszánál, a másikkal — *Pulszky Sándor* — a Felső-Tiszánál foglal állást, itt teljesen szervezkedik és várja a hadügyminisztérium további rendelkezését.

Erdélyben *Czecz* tábornok vezényel, kinek főgondja marad, az oláh lázadást végkép elnyomni, Gyulafehérvár meghódítása és teteemes segítségek küldözése Magyarországra.

Kelt Debreczenben május 21-én, 1849. Az ideiglenes hadügyminiszter *Klapka* s. k. tábornok.

*Klapka*nak ezen terve tehát egyelőre tisztán védőlegesen magántartást irt elő, melyből később, az erőknél jobb egyesítése után esetleg támadásba kellett átmenni; az utóbbinak gyors megvalósulhatását azonban, már maga a főhadműveleti terv is szinte lehetlenné tette, amennyiben a főtámadósereg főparancsnokául kiszemelt *Bem*nek a Felső-Dunához leendő beérkezése előtt, már magában véve is majdnem egy egész hadjáratnyi teendőnek elvégzését hagyja meg. Bátran állíthatjuk egyszersmind, hogy *Klapka* azáltal, hogy a

\*) A hadműveleti terv május 21-én, tehát az napon kelt, a melyen Buda tényleg bevételt.

különféle hadiszínhelyeken levő seregrészeket a maguk szétdarabolt-ságában továbbra is meghagyta, még a főhadműveleti terv alapindító okául szolgáló azon cél, hogy az egyes seregrészek műveleteiben egységet hozzon létre, sem érte el; Klapka, Aulich, Dembinski, Perczel és Bem a főhadműveleti terv értelmében is tulajdonképpen mindmegannyi önálló független seregparancsnok maradt, csupán arra utalva, hogy egymás között összkötetést tartsanak. Nem lett volna-o jobb és célhozvzotóbb már kezdettől fogva minden egyebütt nélkülözhető seregrészt a Felső-Duna mentén egy erős, hatalmas főhadsereggé egyesíteni? melylyel az osztrák főserg ellen, még mielőtt az a még csak készülőiében levő orosz segélynyújtásra számíthatott, döntő csapást kellett volna megkísérteni. Bizonyára most kínálkozott utoljára, nem pedig hetek múlva, mint Klapka számítá, az alkalom, hogy a Buda hosszadalmas ostroma által amúgy is elveszített drága idő a félbeszakadt támadó műveletek folytatása által helyreépíttassék.

Feltűnő továbbá, hogy *Görgey* személye a főhadműveleti tervben egyáltalában nem szerepel; ez pedig határozottan az utóbbinak tudtával és beleegyezésével kellett hogy történjék, mert különben nem írhatta volna Klapka a május 21-én hozzá intézett hivatalos átiratban, melyhez maga a terv is mellékelve volt, hogy: „méltóztassék egyúttal belőle meggyőződni, mennyire iparkodtam e részben egészen az Ön nézetei nyomán járni.“ A vonatkozó megállapodások *Görgey* és Klapka között már előbb említett május 15-iki találkozásuk alkalmával jöttek létre, mely alkalommal Klapka azt is közölte *Görgey*vel, hogy az országgyűlés kebelében alakult úgynevezett békepárt a függetlenségi nyilatkozat visszavonásán fáradozik. *Görgey*nek már korábban eltökélt szándéka volt, az országgyűlést esetleg fegyveres erővel is az április 14-iki határozat visszavételére bírni; most, hogy a békepárt terveiről értesült, korábbi eszméjének parlamentárisabb formában való megvalósítását s e vég'ből. Buda bevétele után a hadügy miniszterség tényleges átvételét határozta el. Hogy célját mikép vélte elérhetni, erre nézve ő maga ad bővebb felvilágosítást „Mein Leben und Wirken“ című emlékiratában, melyből az erre vonatkozó következő részletet vesszük át: „A parlamentben a békepártot új erők beválasztása által erősíteni kellett. E vég'ből a főhadseregben szolgáló azon parlamenti képzettségű honvédtiszteket, kiknek politikai érzülete felől nyugodt lehettem, sürgősen felszólítottam, miszerint tőlük telhetőleg azon legyenek, hogy a megürült képviselői helyekre ők választassanak meg. A parlamenten kívül azon kellett lennem, hogy az április 14-iki pártot legfontosabb támaszaitól megfoszszam. Ezek voltak a főhadseregtől elkülönítve harczoló hazai hadtestek parancsnokai: Bem, Perczel Móricz, Dembinski s azonkívül Komárom várparancsnoka: gróf Guyon. Ezeket az általok elfoglalt parancsnokságoktól el kellett távo-

litanom s helyeiket olyan férfiakra bízom, a kik részéről annak idején nem kellett attól tartanom, hogy a függetlenségi nyilatkozat fentartása mellett fognának nyilatkozni. Ez utóbbi feladatnak azonban csak mint valóságos hadügyminiszter reméltem megfelelni. Ezen meggyőződés bírt rá végtére is, — fejezi be elmélkedéseit — hogy egy oly törvényre való megeskettetésem iránti erkölcsi undoromat legyőzzem, mely törvénynek megbuktatását Magyarország igazságos ügyének megmentésére a legkedvezőbb esetben is részemről mellőzhetlennek tartottam.“

Ily eszmékkel és gondolatokkal telítve indult tehát Görgey május 28-án Debreczenbe útnak, a hol azonban nagy boszúságára az országgyűlést már elnapolva találta, miután az Kossuth indítványára még május 23-án az átköltözködést Pestre határozta el. Debreczenbe érve, *Görgey* azonnal érintkezésbe lépett a békepárt tagjaival s a tanácskozás eredményéről ugyancsak fentemlített emlékiratában következőleg emlékszik meg: „Mihelyt a jelen volt békepárti urak egynémelyikének beszélgetésünk közben futólag ejtett megjegyzéseiből azt véltem kivenni, mikép a békepárt az új államtörvénynek egy katonai ellenforradalom általi félretétele eszméjét helyesli, legott szükségesnek láttam az urak előtt az egész vállalatot, minden akkoriban valószínű következményeivel együtt tartózkodás nélkül szóba hozni. De alig kezdék hozzá, máris ilyforma élénk felkiáltásokkal szakították félbe szavaimat: „Nem kell katonai forradalom! nem kell karduralom!“ — Ez vala nemleges eredménye a békepárti férfiakkal való találkozásomnak. Teli reménnyel léptem volt a gyülekezetbe, kiábrándultán jöttem el onnan.“

A hadügyminiszteri teendőket átvéve, Görgey mindjárt június 2-án a saját és Kossuth aláírásával ellátott több rendbeli rendeletet bocsátott ki, melyek közül a legfontosabb az, melylyel az összes seregpáncsnokok, nem mint eddig a kormányzónak, hanem közvetlenül a hadügyminiszter parancsai alá helyeztetnek. Ez ellen mindenekelőtt *Perccel Mór*, majd *Dembinski* és *Bem* is felszólalt, ami alkalmas ürügyül szolgált Görgeynek, hogy azoknak, mint renitens elemeknek a hadseregtől való eltávolítását hozza javaslatba Kossuth előtt. Perczel helyére Görgey *Vettert* ajánlotta, a ki késznek is nyilatkozott a déli hadsereg feletti parancsnokságot elvállalni; *Dembinski* helyett pedig a IX. hadtest parancsnokságát *Wisocki* vette át. Klapka kinevezése folyván a komáromi sereg parancsnokává, *Guyon* szerepe szinte önmagától megszűnt, a ki e helyett az egyik tartalék feletti parancsnokságot kapta. Legnehezebben ment a dolog *Bemet* illetőleg, a kit Kossuth, mint tudjuk, az alakítandó főszereg főparancsnokául szemelt volt ki s. a ki előbb Erdélyben, utóbb pedig a Bánságban babért babérra halmozott. Bár Kossuthnak *Bemmel*, ennek Erdélynek s a Bánságnak nem tisztán katonai ügyeibe nyúló túlkapásai miatt utóbb igen sok súrlódása volt, azért annak elejté-

sérül hallani sem akart. E tárgyban igen érdekeselek Kossuthnak ezen időből Bemhez intézett levelei, melyeknek egyes ide vonatkozó fontosabb részeit eredeti szövegezésükben közöljük. A Bem túlkapásaira vonatkozó, Debreczenben április 23-án kelt levélben Kossuth ezeket írja: „Nem mulaszthatom el kötelességemnél fogva, mint Magyarország kormányzója a tábornok úrnak a leghatározottabb módon azon utasítást adni, miszerint semmiféle politikai, közigazgatási és pénzügyi intézkedésekbe ne bocsátkozzék, a mint ezt egy magyar tábornok sem teszi; hanem tisztán tábornoki és hadvezéri hatáskörére szorítkozzék.“

Május 26-án többek között a következőket írja Kossuth Bemnek: „Miután felteszem, hogy Önnek is írtak Erdélyből s kérték Önt, siessen oda: ennél fogva szükségesnek tartám tábornok úrnak kijelenteni, miszerint ebbe teljességgel nem egyezhetem, hanem szilárdan ragaszkodom a megállapított hadműveleti tervhez és kérem Önt, hogy a vett rendeletek értelmében a Duna oldalán működjék. Biztos híreim vannak, hogy az ellenség különösen Karloviczot félti. Puchner gyaníthatólag szintén oda fog iparkodni. Jellacsics azért vonul a Dráva felé. Karlovicz az ő kijelölt központjuk. Ha Ön ezt és Kameniczet gyorsan elfoglalja s azután a mellett fölfelé siet: az ellenséges déli hadsereg csirájában el van fojtva és egy horvát sem jön többé át a Dráván. Ezért komolyan sürgetem, hogy a tábornok ur ezen rendeletről semmi esetben se térjen el. A mi Erdélyt illeti — a tábornok úr újabban azt írja nekem, hogy Ön a kormánytól semmit sem kapott és egy 40.000 főnyi sereget ad vissza. A tábornok ur megfélekedezett arról, hogy én Önnek, midőn először lépett, Erdélybe, egy csapatkimutatást adtam kezeibe, melyben 18.000 ember, e közt 10.000 rendes csapat volt kimutatva. Továbbá, hogy midőn ezen hadsereg csaknem egészen meg vala semmisítve, én Önnek Déva ellen 7800 főnyi erősítést, több mint 20 ágyúval — Kolozsvár ellen a Trángous zászlóalját 1235 emberrel — valamint Deés, Halmágy és Bánffy-Hunyad ellen legalább 1500 főnyi csapatokat, összesen tehát több mint 10.000 főnyi erősítést adtam. S ezért nehezemre esik, hogy Ön keserűen azt veti szememre, miszerint semmit sem tettem Önért. — Ep oly érzékeny ama szemrehányás, hogy én Önnek pénzt nem adtam. Lesz szerencsém legközelebb megküldeni Önnek az erdélyi hadsereg részére tett kiadások hiteles kimutatását, hogy a tábornok ur lássa az összegeket és nekem ne tehesen megnevérdemlött szemrehányásokat. Mert ha megérdemleném az Ön szemrehányásait, nemcsak állásomról kellene lemondanom, de megérdemelném, hogy verpadra lépjek. — Tábornok uram! Ön a legelső Európa élő hősei közt. Én szeretem, tiszteltem Önt mint atyámat. De ebből nem következik, hogy Ön engem, Önnek legjobb barátját, engem, az országkormányzót igaztalan szemrehányásokkal illethessen és a kormányfejét, kire a nemzet

sorsának vezetését rábízta, lealacsonyíthasson. Mint embernek ez nekem nagy fájdalmat okoz; de mint kormányzó a nemzet souverainitását és állásom tekintélyét meg kell őriznem. Szilárdan bízom Önnek adott szavában, hogy én föltétlenül számíthatok Önre. — E bizalomnál fogva ismételve kérem: előre a 16.000 emberrel a Duna mellé, tisztelt Tábornok uram, bármit műveljen is Puehner a határon. A határokat most nem őrizhetem ily nagy erővel, — az erőket összpontosítanom és a főellenséget mindenáron megsemmisítenem kell, habár pillanatnyira a fél országot kellene kiüríteni. — Erdélyben, csak az élelmezési lajstromban léteznek sok csapat, — harczkész állapotban pedig, fájdalom, igen kevés. Czecz oly gyöngének mondja magát, hogy még az oláh hordáknak sem imponálhat és Zarándmegyében Hatvani — egy ember, ki nem is katona, csupán guerillavezető és semmit sem tud, de kinek Tábornok úr Csutak őrnagy helyett a parancsnokságot átadatta — a hadtesteket és az ágyúkat elvesztette, úgy hogy Inczedy alezredesnek, kit oda rendeltem, tetemes erősítéseket kelle küldenem. — Igaz, én istenem! — újonczokat állítani, ez semmi fáradságomba sem kerül, — három hét alatt 100.000 embernél többet állíthatok — de fegyverek és ruházat! ez a bökkenő; s e nélkül a legénység nem hadsereg. Már egy milliónyi összeget dobtam ki, hogy külföldről kaphassak fegyvereket. Hasztalan! A Tábornok úr maga is tudja — a határ Oláhország felé több hét óta szabad; Ön bizonyára mindent elkövetett, amit ember csak tehet: és mégis egyetlen fegyvert sem kaphatott onnan, s még a szászok és oláhok lefegyverezése sem fegyverezhette föl az ottani hadsereget. Én megteszem, amit csak ember tehet. Isten nem vagyok. Jelenleg Beszterczére 2000 fegyvert küldök; pedig most itt is 50.000 embert kell fölszerelnem. Azonban Erdélyben mégis elég erő van, hogy egyideig tarthassák magukat, ha a parancsnokok teljesítik kötelességüket. — De épen ez a baj — Czecz betegesen fekszik. Tóth Ágoston ezredest, a legügyesebb tisztet Erdélyben, a Tábornok úr elmozdította, mert ő a colonisatio polgári igazgatásába nem akart beavatkozni, pedig ha ő ezt teszi: őt haditörvényszék elé lettem volna kénytelen állítani, mert ezen nehéz és organikus területfelosztást igénylő ügy kívülfekszik a katonai hatalom ressortján. De a Tábornok úr a derék, az ő állomásának teljesen megfelelő férfiút visszahívta. Kérem, rendelje vissza Tóth ezredest e fontos állomásra. A Tábornok úr az erdélyi hadseregnek vezénylő tábornoka marad; és ha Ön Bécs vagy Fiume elleni dicsőséges feladatát megoldotta: kérem fogom (hit, hogy a tényleges parancsnokságot Erdélyben ismét vegye kezébe, — de a Dunától vagy az ausztriai határról, vagy Fiúméből nem lehet Beszterczén vezényleni — az Ön helyettesét messzeterjedő hatalommal kell felruházni. — Ha ott Erdélyben a veszély növekszik és Czecz tábornok beteg marad: bizonyára ad interim a vitéz tábornokot,



Nagy Sándort kell oda rendelnem s öntől erre nézve beleegyezését kell kérnem. — A fődolog az, hogy a Tábornok úr mosta 15.000—16.000 embert gyorsan szedje össze és vonuljon a Dunához — ettől függ a haza megmentése. Ha az nem történik meg; ha utasításaim nem teljesítenének: akkor a felelősséget el kellene magamról háritanom s állásomról le kellene köszönnöm. Mert én nem kormányozhatok, ha utasításaimat nem teljesítik. Számítok Önnek nekem adott szavára. — Debreczen, május 26. délben. Önnek hálás barátja *Kossuth Lajos* s. k. országkormányzó. Utóirat. Épen most kapom Önnek sürgőnyeit Mehádiából május 21. és 22-iki kelettel. Habár Puchner újra betörne is: összpontosítási tervemtől nem állhatok el. Nekünk Bécs ellen kell mennünk; ehhez az Ön jövelele 15.000—16.000 emberrel elkerülhetlenül szükséges. Lőpormalmokat nem állíthatok fel, mert malmunk elég van, — de ezeknek fele nem dolgozhatnak, mivel nincs salétromunk. A kén előállítására véget a szükséges intézkedés megtétetik, habár elég kénünk van, csak salétrom hiányzik!“ stb.

Ezt május 28-án az alábbi levél követte: „Benső szomorúsággal vettem Önnek f. hó 26-iki levelét, melyből azt kelle látnom, hogy Ön a minisztertanács határozatának, mely szerint Ön egy körülbelül 12.000 —16.000—20.000 főnyi sereggel saját parancsnoksága alatt vonuljon át a Dunán — s az én legbensőbb óhajtásaimnak nem akar engedni, s azon pillanatban jelenti ki, miszerint vissza kíván térni Erdélybe, midőn a kormány teljes bizalommal Önnek a szabadság ügyéhez való ragaszkodása iránt, bizonyossággal várta a tudósítást, hogy Ön a Duna jobb partjára vonult. Már az Ön dicsőség koszorúzott neve roppant súlyt vetett volna a háború mérőserpenyőjébe. Aminek természetesen az Ön kimaradása következtében el kell esnie! Mily szerencse az ellenségre nézve! De az elnökletem alatt ma tartott minisztertanács ismételve odanyilaikozott, miszerint megmarad a már hozott határozat mellett. A haza elismeri az Ön magas érdemeit. De a hazának, a szabadságnak java, sőt ennek Keleten való fennállása a feladat: ennek megoldására van Ön a sors által kiszemelve! Kérem Önt, ne engedje magát semmi melléktekintetek által se vezettetni; vegye át az Önnek ajánlott parancsnokságot, érje el a célt, mi csak babért teremthet az Ön számára! Tegye meg ezt Ön a haza, a szabadságért, sőt az én kedvemért. A megállapított tervtől nem állhatok el; ezt keresztül kell vinni! A megállapított haditerveket nem lehet megzavarni; az ország kormányát nem szabad lehetetlenné tenni. A kormánynak kell, hogy arra számíthasson, miszerint rendeletéi pontosan keresztül vitetnek, különben a többi hadtestek, melyeknek mozdulatainál az egész dispositió számba lön véve, veszedelemnek lennének kitéve. — A minisztertanács elhatározd, hogy Vukovics igazságügyminiszter urat Önhöz küldi, miszerint közölje Önnel a körülmények fontosságát s Önt bírja rá, hogy vegye át az Önnek

ajánlott parancsnokságot. Ha a miniszter úrnak nem sikerül Önt erre rábírní: akkor a miniszter úr teljes hatalommal van ellátva, azt és úgy tenni, amint a hazának java kívánja, mert ezt egyáltalában semmiféle tekintetnek nem lehet feláldozni. Magyarország és a szabadság sorsa csak Becs falai alatt dőlhet el és fog eldőlni. Fontolja meg Ön ezt, nagyon tisztelt altábornagy úr, és határozza el magát! Az Ön választása nem lehet nehéz! Debreczen, május 28. 1849. Az országhormányzó *Kossuth Lajos* s. k.“

Bem vonakodása folytán, hogy a felső-dunai hadsereg feletti parancsnokságot átvegye, új fővezér után kellett nézni; Görgey állítólag Klapkát jelölte meg Kossuth előtt ilyen gyanánt, mihez azonban ez utóbbi nem adta beleegyezését s így csakhamar abban állapodtak meg, hogy a hadügyminisztérium mellett Görgey tartsa meg a fővezéri állást is. Felesleges külön kiemelnünk, hogy Kossuthnak e tekintetben nagyok voltak az aggályai, de az események sürgős intézkedést igényeltek. Hogy *Görgey* feladatának, mint hadügyminiszter és fővezér, eleget tehessen, úgy itt, mint ott helyettesítéséről kelle gondoskodnia. Helyettesévé a hadügyminisztériumban *Szabó Imre* ezredest, mint államtitkárt nevezette ki, míg az összes magyar seregek hadműveleteinek vezetésére Tatán *Bayer* ezredesnek vezetése alatt egy „Központi hadműveleti iroda“ szerveztelett. Egyidejűleg az összes hadseregek, önálló hadtestek és más hadcsapatok parancsnokai rendeletileg utasítottak, miszerint *Szabó* és *Bayer* rendeleteit nagy tekintés s azoknak úgy engedelmeskedjenek, mintha csak saját magától *Görgey*től erednének.

Végül *Görgey*nek még egy rendeletét kell közölnünk, mely a hadseregnek hadtestekbe leendő új beosztását czélozta; ezen rendelet következőleg hangzott: „Az utóbbi hadjáratokban tett tapasztalás szerint a hadsereg felosztásában némely hiány merült fel, a mely nevezetesen abban áll, hogy e haderő felosztására nézve általában az osztrák rendszer utánosztott: a mely az ép alakulásnál levő hadseregnél részint zavarnak, részint pedig a már úgysis igen elhanyagozott rangvágy nevelésének alkalmul szolgált. Ennélfogva a hadsereg felosztása következőleg fog megállapíttatni: Legnagyobb taktikai egység a hadtest (Armee-Corps), mely 10.000 hadakozóból álland. A hadtest 2 gyalog és 1 lovas hadosztályból fog állani. A gyalog hadosztály 5 zászlóaljából, a lovas hadosztály 2 ezredből vagy 8 osztályból. A hadtest és hadosztály parancsnokai valóságos állandó tisztségben leendenek. A hadosztályoknak eddigi dandárookra felosztása a gyakorlati téren nem látszott eléggé czélszerűnek, gyakran a hadosztályokba osztással cseréltetett fel, de főleg az anélkül is felesleges törzstisztek szaporítását idézte elő. Ha a körülmények szerint a hadosztályoknál kisebb alosztályok igényeltetnének, akkor ezek csak ideiglenesek lehetnek, és sokkal czélszerűbben fognak a csapat, mint dandár névvel neveztetni, minthogy eddig a dandár-

parancsnokság nevezete alatt külön hatóságot valánk szokva képzelni, mely a hivatalos ügyvitelben nyomós szerepet játszott. A hadosztály, hadjárat közben, a körülményekhez képest több csapatokra oszthat, minden csapatnak rangban legöregebb törzs- vagy főtisztje egyszersmind parancsnoka is s mihelyt elkülönözése megszűnik, előbbi körébe lép, tehát hadánál (Truppé) előléptetése által helye be nem töltetik. A tüzérség a hadosztályokban marad beosztva és szolgálati viszonyban a hadtestben egy tüzér-parancsnok alatt áll. — A szekereszei külön szekeresz-parancsnokot kap, ki minden hadtestben, a hol még nem léteznék, azonnal indítványba hozandó. A hadtesthez beosztott műtestületek (technische Corps) közvetlen a hadtestparancsnokság alatt állanak, alkalmazásukat pedig ott, hol a szükség fogja kívánni, mindenkor külön parancsolatok által nyereedik. *Görgy Arthur*, s. k. fővezér és hadügyminiszter.“

Ezen rendelet határozványai különben, mikép az alábbi seregbeosztásból látható, nem igen tartattak be szorosán, amennyiben a különböző hadiszínhelyeken alkalmazott hadtestek különböző tagozást is mutatnak fel.

*A magyar sereg hadrendje a nyári hadjárat kezdetén.*

## **A magyar főszereg Komárom körül Görgy Arthur tábornok fővezérlete alatt.**

### **I. hadtest; parancsnoka Nagy Sándor tábornok.**

*Máriássy* hadosztálya: 1 sorgyalog-zászlóalj, 4 honvéd zászlóalj,

1½ hatfontos gyalog üteg<sup>1</sup>, 1 lovas üteg 8 ágyúval.

*Bobich* hadosztálya: 4 honvéd zászlóalj, 8 tizenkétfontos ágyú.

*Mesterházy* „, 1 huszár ezred, a 8. huszár ezred 4 százada,

1 lovas üteg 6 ágyúval, 2 század utász.

*Összesen:* 9½, zászlóalj, 12 huszár század, 4Vs üteg (31 ágyú),

2 utász század, 9540 főnyi állományyal.

### **II. hadtest; parancsnoka Asbóth, később Kászonyi ezredes.**

*Butler* hadosztálya: 1 sorgyalog zászlóalj, 4 honvéd zászlóalj, 2 század pozsonyi vadász, 4 század utász, 7 három-, 6 hat- és 6 tizenkétfontos ágyú.

*Horváth* hadosztálya: 5. honvéd zászlóalj, 7 három- és 14 hatfontos ágyú.

*Mándy* hadosztálya: a 6. huszár ezred 6. és a 17. huszár ezred 2 százada, 1 század Kun lovas, 5 lovassági ágyú.

*Összesen:* 10½ zászlóalj, 9 lovas század, 45 ágyú; 10.400 főnyi állományyal.

**III. hadtest; parancsnoka Knézich, később Leiningen ezredes,**

*Czillich* hadosztálya: 3 sorgyalog zászlóalj, 2 honvéd zászlóalj, 2 század utász, 16 hatfontos.

*Podoszky* hadosztálya: 2 sorgyalog zászlóalj, 2 honvéd zászlóalj, 6 hatfontos és 4 röppentyű löveg.

*Pikéty* hadosztálya: 2 huszár ezred, a 3. huszár ezred 4 százada, 14 löveg.

*Összesen:*  $9\frac{1}{3}$  zászlóalj, 12 lovas század, 40 ágyú; 9800 főnyi állományyal.

**VII. hadtest; parancsnoka Pöhltenberg tábornok.**

*Posta* hadosztálya: 4 sorgyalog zászlóalj, 1 zászlóalj magyar vadász, 13 hatfontos.

*Lipthay.* hadosztálya: 4 honvéd zászlóalj, 1 zászlóalj tiroli vadász, 7 hatfontos.

*Weissel* hadoszlopa: 1 gránátos és 1 utász zászlóalj, 4 röppentyű löveg.

*Bercsényi* hadosztálya: a 4. huszár ezred, a 9. huszár ezred 5. és a 13. és a 16. huszár ezred 4—4 százada, 20 ágyú.

*Összesen:* 12 zászlóalj, 21 lovas század, 44 ágyú; 12.000 főnyi állományyal.

**VIII. hadtest; parancsnoka Klapka tábornok.**

*Kosztolányi* hadosztálya: 1 sorgyalog zászlóalj, 3 honvéd zászlóalj,  $\frac{1}{2}$  század utász, a 6., 9., 13., 14. és 16. huszár ezredek től 12 század, 8 hat-, 9 háromfontos és 8 lovas ágyú.

*Eszterházy* hadosztálya: (Komárom városának őrsége); 6 honvéd zászlóalj, 2 század Atilla huszár, 11 tizenkétfontos ágyú és mozsarak.

*Összesen:*  $10\frac{1}{2}$  zászlóalj, 14 huszár század, 39 ágyú; 10.500 főnyi állományyal.

**Kmethy önálló hadosztálya.**

Az *Uchtritz* és *Pongrácz* dandárokra tagozva.

A 10., 23., 33., 45. és 120-ik, továbbá még egy számnélküli újoncz honvéd zászlóalj, mely utóbbi még csak május és június hónapokban állítatott össze Székesfehérvárott és Veszprémben. Ezenkívül kötelékébe tartozott még 2 vadász-, 1 utász század, a 10. és 12. huszár ezred 8 százada, 8 hatfontos, 7 lovas ágyú és 2 röppentyű löveg.

*Összesen:*  $6\frac{1}{2}$  zászlóalj, 8 lovas század, 17 ágyú; 5700 főnyi állományyal.

**Horváth hadoszlopa.**

1 sorgyalog zászlóalj, 2 honvéd század, 4 huszár század, 4 ágyú.  
*Összesen:* IVs zászlóalj, 4 lovas század, 4 ágyú; 1600 főnyi állománynyal.

**Görgey Ármin mozgó hadoszlopa.**

13½ század különféle zászlóaljából, 2½ huszár század, 6 hatfontos, 4 röppentyű löveg.  
*Összesen:* 2½ zászlóalj, 2½ lovas század, 10 ágyú; 2300 főnyi állománynyal, mely később 3500 főre emelkedett.

**Beniczky mozgó hadoszlopa.**

3 honvéd és 2 selmeczi vadász század, ½ huszár század és 2 ágyú.  
*Összesen:* 5/9 zászlóalj, ½ lovas század, 2 ágyú; 800 főnyi állománynyal.  
*A főszereg összetes állománya:* 60<sup>3</sup>/<sub>3</sub> zászlóalj, 83 lovas század, 229 löveg; 62.640 főnyi létszámmal.

**B) Az északi hadsereg Dembinski alatt.**

Ezen sereg parancsnokságát június 18-án Wisocki, később Dessewffy tábornok vette át.

**IX. hadtest; parancsnoka Wisocki tábornok.**

Ezen hadtest Bulharin, Lázár, Jaszwitz és Jurics parancsnoksága alatt álló 4 dandárra tagozódott.  
*Gyalogság:* 2 vadász zászlóalj, 9 új honvéd zászlóalj, de valamennyi még csak alakulófélben 2—5 századdal, 4. század lengyel légió, 12 század önkéntes az északi megyékből, 1 zászlóalj utász; névleg 14<sup>2</sup>/<sub>3</sub>, de tényleg alig 10 zászlóalj.  
*Lovasság:* 6 század huszár, 1 század lengyel dsidás, 1 század önkéntes lovas.  
*Tüzérség:* 4 tizenkét-, 16 hat-, 11 háromfontos ágyú, 3 röppentyű löveg.  
*Összesen:* 10 (14<sup>2</sup>/<sub>3</sub>) zászlóalj, 8 lovas század, 34 löveg; 9600 főnyi állománynyal.

**Kazinczy Lajos külön hadosztálya.**

6 honvéd zászlóalj, 4 század vadász és önkéntes, 1 zászlóalj mármarosai önkéntes, 4 század huszár, 23 ágyú.  
*Összesen:* 7<sup>2</sup>/<sub>3</sub> zászlóalj, 4 lovas század, 23 ágyú; 6900 főnyi állománynyal.  
*Az északi hadsereg összes állománya:* 17½ (22½) zászlóalj, 12 lovas század, 57 ágyú; 16.500 főnyi létszámmal.

### C) A tartalék hadtest Guyon alatt.

*Hadik* hadosztálya: 4 honvéd zászlóalj, a 16. huszár ezred 4 százada, 6 ágyú.

*Pulszky* hadosztálya: 6 honvéd zászlóalj, a 16. huszár ezred 2 százada, 6 ágyú.

*Összesen*: 10 zászlóalj, 6 lovas század, 12 ágyú; 9500 főnyi állománnyal.

### D) A déli (bács-bánsági) hadsereg Vetter altábornagy alatt.

#### IV. hadtest; parancsnoka Perczel; leköszönése után Tóth Ágoston ezredes.

*Bánffy* hadosztálya: 4 honvéd zászlóalj, 2 század a 8-ik, 1½ század a 15. huszárezredből,<sup>1^</sup> szd székely huszár, 8 hatfontos.

*Perczy* hadosztálya: 2 sorgyalog zászlóalj, ½ vadász zászlóalj, 2 honvéd zászlóalj, 3 zászlóalj önkéntes, 6½ század Hunyady-, Ferdinand- és Bocskay- huszár, 6 tizenkét-, 6 hatfontos és 6 lovas ágyú.

*Igmándy* hadosztálya: 1 honvéd, 1 bácsi önkéntes zászlóalj, 1½ század a 7. huszár ezredből, 1½ század bácsi önkéntes lovas, ½ század pécsi önkéntes, 4 hat-, 6 háromfontos és 4 röppentyű löveg.

*Simonyi* hadosztálya: (a perlaszi, aradáczi, écskai és elemóri őrségek) 2 honvéd, 2 csongrádi és torontáli önkéntes zászlóalj, 4 század csongrádi lovas önkéntes, 11 ágyú.

*Helyőrségek*: Orsován, Pancsováu stb. 4 honvéd zászlóalj; 1½ század székely huszár, 1 század Károlyi-huszár, 17 ágyú.  
*Összesen*: 21½ zászlóalj, 20½ lovas század, 68 ágyú; 18.800 főnyi állománnyal, miből azonban csak 13½ zászlóaljat, 14 lovas századot és 40 ágyút, összesen tehát, mintegy 12.000 embert lehetett az ellenség ellen összpontosítani.

#### V. hadtest; parancsnoka Vécsey tábornok.

*Przyjemsky* dandára: 1½, honvéd zászlóalj, ⅓ zászlóalj krassói és torontáli nemzetőr, 1 század Lehel-huszár, 6 hatfontos,

*Rákóczy* dandára: ½ honvéd zászlóalj, 1 század a 7. huszár ezredből, 1 század Lehel-huszár, ½ század bihari önkéntes lovas, 8 hatfontos.

*Nagy* dandára: ⅓ honvéd zászlóalj, ½ század Lehel-huszár, 13 ágyú.

*Sergmann* dandára; 1 ⅙ honvéd zászlóalj, 2 század Lehel-huszár, 7 ágyú.

*Boros dandára:* 2½ honvéd zászlóalj, 1 század nagyzeréndi nemzetőr, 1 század a 7. huszár ezredből, 32 ágyú.

*Hadsapat Erdély határain:* 3½ zászlóalj, ½ század Lehel-huszár, 3 ágyú.

*Összesen:* 10 zászlóalj, 7½ lovas század és 69 löveg, mihez kezdetben 49, később 64 ostromágyú járult; 10.000 főnyi állományyal.

#### **Pétervárad várórsége.**

3 sorgyalog zászlóalj, 2 honvéd zászlóalj, a mérnökkar és tüzérséggel együtt 8000 ember.

*A déli hadsereg összetes állománya:* 37½ zászlóalj, 28 lovas század és 109 táborigyű, mihez később 49, majd 64 ostrom- és várágyú járult; 36.800 főnyi létszámmal.

### **E) Az erdélyi hadsereg Bem alatt.**

#### **VI. hadtest; parancsnoka Czecz tábornok.**

1 század vadász, 22 honvéd zászlóalj (köztük sok nem teljes létszámú, úgy hogy összesen mintegy 16 zászlóalj vehető számításba) 5 tartalék honvéd zászlóalj, 13 század huszár, 19 hatfontos, 22 háromfontos és 4 röppentyű löveg.

*Összesen:* 27½ (21) zászlóalj, 13 lovas század, 45 ágyú; 20.000 főnyi állományyal.

*Inczédy portyázó csapata:* ⅓ zászlóalj vadász, ⅓ honvéd zászlóalj, ⅔ zászlóalj önkéntes, 3 század huszár, 8 hegyi ágyú, 3 röppentyű löveg.

*Összesen:* 1⅓ zászlóalj, 3 lovas század, 11 ágyú; 2000 főnyi állományyal.

#### **A gyulafehérvári ostromsereg Stein ezredes alatt.**

8 honvéd zászlóalj (nagyobbára hiányos), 1 század huszár, 2 század lovas önkéntes, 2 hat-, 4 háromfontos, 3 röppentyű löveg és 10 ostromágyú.

*Összesen:* 8 zászlóalj, 3 lovas század, 9 táborigyű és 10 ostromágyú; 5000 főnyi állományyal.

*Az erdélyi hadsereg összetes állománya:* 36½ zászlóalj, 19 lovas század, 65 táborigyű és 10 ostromágyú; 27.000 főnyi állományyal.

Az egyes seregrészeket egyesítve az összeredmény a következő:

A főszereg:	60 <sup>2/3</sup>	zlj,	83	lov. szd,	229	löveg,	62.640	fő
Az északi hadsereg:	17 <sup>1/3</sup>	"	12	"	"	57	"	16.500
A tartalék hadtest:	10	"	6	"	"	12	"	9.500
A déli hadsereg:	37 <sup>1/2</sup>	"	28	"	"	109	"	36.800
Az erdélyi hadsereg:	36 <sup>1/2</sup>	"	19	"	"	65	"	27.000
összesen:	162	zlj,	148	lov. szd.	472 <sup>*</sup> )	löveg,	152.440	fő.
Ehez székely és magyar szabadcsapatok és mozgó nemzetőrök mintegy							20.000	fő.
							<u>172.440</u>	fő.

\*) Ezenkívül volt még Komáromban 465, Péterváradon 392, Aradon 300 várágú és 74 darab ostromágú, összesen 1231 nehéz ágú.



## HUSZONKILENCZEDIK FEJEZFT.

### **Az osztrák főszereg és a déli hadsereg műveletei, valamint az erdélyi események június hó elejéig. Az összes osztrák seregtestek állása és beosztása a főparancsnokságnak Haynau által történt átvétele idejében.**

*Welden* a parancsnoksága alatt álló osztrák főszereget a komáromi csata után\*) Pozsony tájékára rendelte vissza, a hol az április utolsó napjaiban következőleg helyezkedett el: az I. hadtest *Simunich* alatt Pozsonyban és annak közvetlen környékén, a II. hadtest *Csőriek* alatt a Duna jobb partján Köpcsény (Kittsee) és Miklósfalva (Nickelsdorf) között állott fel, mely előtt Győr és Magyar-Óvár között *Schlich* III. számú hadteste foglalt állást; utóbbinak egyik dandára a Szigetköz biztosítására Hédervárnál állott, míg a *Wyss* dandár a jobb oldalba, a kapuvár-soproni országát biztosítására különítettett ki. *Wohlgemuth* IV. számú hadteste, mely a nagysarlói csata után a Vág mögé húzódott vissza\*\*), zömével még hátrább, Nagy Szombat és Szempcz (Wartberg) között állott fel.

Ezen felállítással *Welden* Bécsnek, a magyaroknak előreláthatólag arra felé folytandó támadó műveletei ellen, az oroszoknak ez időben már elhatározott segélynyújtásának bekövetkeztéig, közvetlen fedezését célozta, mert oly kedvező körülményre, hogy Görgey seregét a komáromi csata után Buda alá, ne pedig az egyedüli helyes irányban, a kolera és egyéb betegségek által 12.000 fővel megcsappant, s így 34.000 főre leolvadt és folytonos visszavonulás és csatavesztések által már különben is erősen megviselt ellenség nyomában Bécs felé vezesse, ily vérmes reményeket valóban nem táplált és nem is táplálhatott az osztrák sereg fővezére. Miután a magyarok elvonulása Buda alá ténynyé vált, *Welden* az említett állásban seregét mindenekelőtt kiegészíteni és szükségletekkel ellátni szándékozott, mi célból az olasz hadszíntérről és az osztrák tartományokból jelentékeny erősítéseket vont magához, úgy hogy serege már május közepe táján újból 60.000 főre emelkedett.

\*) Lásd II. kötet 100 oldal.

\*\* Lásd II. kötet 94. oldal.

A főseregnek további jelentékeny erősítéséül szolgált a május vége felé ahhoz csatolt *Vogl* hadtest is, melyet, mint tudjuk, *Hammerstein* lov. tábornok még április elején küldöttbe Gácsországból Felső-Magyarországba. \*) Ezen hadtest rendeltetése volt a legfontosabb kárpáti átjárókat a majdan utánnomuló orosz hadoszlopok számára szabaddá tenni és az ország északi részeiben működő magyar mozgó és szabad csapatokat lekötni, illetőleg ártalmatlanná tenni. Ezen mozgó és szabadcsapatok legkiválóbbjai voltak: *Szemere* védserege a felső Tisza mentén, kivált Bereg megyében, *Dembinskinék* Kassa-Eperjesnél gyülekező északi serege, *Beniczhy* mintegy 1000 főnyi szabad csapata, mely a losonczi rajtaütés után a felső Vág völgybe vonult, hogy ott a már előbb Kassa—Eperjesnél széjjelvert\*\*), de most újból szervezkedett tót önkénteseket ismét szétkeresse és végre *Görgey Ármin* mozgó hadoszlopa, mely a váczi ütközet után a bányavárosok felé indított el.\*\*\*)

Ez utóbbi április 18-án Selmecz alá érve, ezen várost jelentélen csatározás után birtokába ejtette. A vele szemben álló *Trenck* ezredes erre összes csapatjait Szent-Mártonban összpontosította, itt azonban *Görgey* által az április 22. és 23-ika közötti éjjelen újból megtámadtatván, Strecsnón át Varinba vonult el. Szent-Mártonból *Görgey* egy kisebb különítményt jobb oldalának biztosítása végett az Árva völgybe rendelt ki, a hol az *Beniczhy* szabad csapatával egyesülve, részt vett a tót önkénteseknek április 28-án Alsó-Kubinnál történt újbóli széjjelverésében. *Görgey* mozgó hadoszlopának zömével ezalatt *Trenck*et követé Varinba s azt május 1-én a Jablunkai szoros felé szorította vissza. Ekkor vette a tudósítást, hogy *Vogl* hadteste a Vág völgynek vette irányát, miért is *Görgey* oda visszatérve, zömével Rózsashegyet, egy kisebb különítménnyel pedig Szent-Miklóst szállotta meg.

*Vogl* hadtestéből legszélsőbb balszárnyoszlop gyanánt a Stryk körül összpontosult *Barco*-dandár nyomult be a Vereczkei szoroson át Munkács felé az országba, miután április 19-én a Vereczkei szorosnál őrt álló 21. honvéd zászlóaljat a Munkács közelében fekvő Podhering helységig visszanyomta. Itt azonban az utóbbinak néhány rendszeres század és 4 ágyú, valamint számos fölkelt nép is segítségére jöven, *Martini* őrnagy ekként rendelkezésre álló erejével nemcsak feltartóztatta az ellenség további előnyomulását, hanem azt visszatérésre is készítette.

A *Vogl* hadtest legerősebb, *Ludwig* vezérőrnagy által vezetett dandára, melyhez maga *Vogl* altábornagy is csatlakozott, Duklánál gyülekezett, honnan annak elővédje már április 8-án tolatott előre

\*) A hadtest erejét és beosztását lásd II. kötet 87. oldal.

\*\*) Lásd II. kötet 30. oldal.

\*\*\*) Lásd II. kötet 85. oldal.

a határon át Eperjes felé, végül pedig a *Benedek*-dandár Lőcsének irányított. A tulajdonképi hadmozdulatokat az utóbbi két dandár csak április vége felé kezdte meg s miután *Vogl* Kassa körül nagymérvű ellenséges csapatösszpontosításokról, továbbá *Beniczky* előnyomulásáról Losonczról Rozsnyó felé és egyidejűleg a császári főszeregnek visszavonulásáról is értesült, eredeti irányát megváltoztatva, Poprád felé tért le, hogy onnan a Vág völgyén át lépjen érintkezésbe a határ felé visszahúzódó főszereggel.

*Dembinski* erről értesülvén, *Bulharyn* ezredest rendelte ki ellene 4 zászlóalj gyalogsággal, 2 század vadászszal, 400 újonnan felszerelt guerillával, 4 század huszárral és 14 ágyúval Bélán, Hámoron, Jekelfalván és Krompachon át, a hova az május 5-én érkezett meg; sőt miután a *Barco-dándár* visszavonulásáról értesült, *Dembinski* is ide vette irányát s *Bulharyn* hadoszlopát Szepesvár-alján érte utói. Ezalatt *Vogl* hadtestével, melyet Poprádon a guerillák egyik kitűnő vezére, *Kornides* őrnagy éjjeli felriasztással lepett meg, továbbvonult Hibbére, *Dembinski* pedig a helyett, hogy üldözőleg követte volna, irányt változtatva Eperjes-Bártfa felé vette útját, hogy kedvencz eszméje, a gácsországi expedíció kiviteléhez fogjon, minek végrehajtását azonban a kormány, mint már előbb említettük, az április 14-iki minisztertanács határozata alapján jónak látta beszüntetni.

*Vogl* Hibbére érve, megtudta, hogy Szent-Miklóst és Rózsahegyét magyar csapatok — *Görgey Armin* mozgó hadoszlopa — tartják megszállva, minek folytán elhatározta, hogy az ellenséges állást a Tarnócson és Malatinán át vezető nehézkes hegyi úton megkerüli, a mi sikerült is neki s így május közepe táján Alsó-Kubinon át Zsolnára érkezett, honnan fennakadás nélkül folytathatta útját Trencsén felé. Miután ide Gácsországon keresztül a *Barco-dándár* is bevonult, az újból egyesült hadtest az osztrák főszereg kötelékébe lépett.

*Welden* már a *Vogl* hadtestnek ezen csatlakozó menete alatt, május közepén az újonnan beosztott és kiegészített főszereggel, melyet az ugyanezen időben Krakkóból Hradischra vasúton szállított *Bánj út*in 9. számú orosz hadosztálynak is támogatnia kellett, a Budavárában körülzárolt *Hentzi* fölmentését határozta el, mi czélból seregét következőleg csoportosította: *Wohlgemuth* IV. hadtestének *Theissing* dandára Galgóczot, *Perin* dandára Szeredet, *Herzinger* dandára Trencsént, *Jablonowsky* dandára pedig a *Vogl hadtesttel* leendő összeköttetés helyeállítása végett Vág-Ujhelyt szállotta meg. Az utóbbi hadtest beérkezése után két dandárba osztatott be, melyek közül a *Barco* dandárnak Zsolnát, a *Benedek* dandárnak pedig Trencsént kelle megszállania, egyidejűleg pedig a Galgóczon álló dandárnak Nyitra felé, a Szereden állónak Mocsonok felé, a Trencsénben álló *Herzinger* dandárnak pedig Bánon át Zsámbokrét felé kellett előnyomulnia,

mely mozdulathoz a Várda és Diószeg között álló III. hadtestnek *Schwargenberg* herceg alatt Sellye és Vasárut irányában csatlakoznia kellett. A *Csorich* parancsnoksága alatt álló II. hadtest csallóközi állásából a magyaroknak Komáromból esetleg kiinduló mozdulatait ellensúlyozni s szükség esetén a III. és IV. hadtestet előnyomulásában támogatni volt hivatva s végül a régi III. hadtest csapatjaiból alakult és *Schlick* parancsnoksága alatt megmaradt I. hadtestnek dunajobbparti állásában meg kelle maradnia. Általános tartalék gyanánt *Panjutin* orosz hadosztálya szolgált, mely e célból Magyar-Brodon át két oszlopban szintén a Vág völgyébe vonatott.

Ezen csoportosításból *Welden* terve szerint a III. és IV. hadtestnek, — melyek fölött a főparancsnokságot az olasz hadszíntérről felrendelt báró *Haynau* altábornagy volt átveendő, — összhangzásban a betörendő orosz főhadsereg jobb szárnyával, Nyitra-Léván át Vác irányában kelle támadólag előnyomulnia, mialatt a másik két hadtest a Duna mentén inkább védőleges magatartást volt követendő. Az ebből kifolyó seregmozdulatok a bal szárnyon már kezdetüket is vették, midőn május 24-én *Weldennek* egyrészt Buda olesté, másrészt pedig a varsói megállapodások eredménye is tudomására jutott, melyek szerint a támadó mozdulokat úgy osztrák mint orosz részről egy időben, vagyis az orosz hadakra való tekintettel csakis június közepe táján lehetett megkezdeni. Ennek folytán *Welden* a már folyamatban levő mozdulokat azonnal beszüntette és seregét a következő várakozó állásba helyezte: *Barco* dandára Zsolnánál hagyatott, hogy egyidejűleg a Jablunkai szorost is biztosítsa; *Benedek* dandára a Hradisch felől jövő ut fedezése céljából Trencsénél maradt; a IV. hadtest egyik dandára Galgóczot szállotta meg, annak többi 3 dandára pedig Nagy-Szombat és Pozsony között helyzetetett el. *Panjutin* hadosztálya szintén Nagy-Szombatba rendeltetett, a hova annak június 1-ével kelle beérkeznie. Ali.hadtest a Csallóközben, a III-ik Pozsony tájékán maradt; úgyszintén megtartotta állását a Duna jobb partján felállított, s előcsapatjaival Csornát megszállva tartó I. hadtest is.

Miután mindezen mozdulatok végre voltak hajtva, *Welden* megrendült egészségi állapotára hivatkozva, O Felségénél a főparancsnokság alóli felmentését kérelmezte s egyidejűleg utódjául báró *Haynau* altábornagyot hozta javaslatba. Így lett ez utóbbi a Magyarországon és Erdélyben működő összes osztrák haderők főparancsnokává, mely alkalomból egyszersmind tábornagygyá is kineveztetett. Mielőtt a közvetlen parancsnoksága alá lépő főszereg hadrendjét közölnök, előbb a déli és délkeleti hadszíntéren időközben történeteket kell röviden felemlítenünk.

Midőn *Welden* a dunai főszereg parancsnokságát átvette, *Jellachich* hadteste annak közvetlen kötelékéből oly czállal és rendeltéssel vált ki, hogy Eszékre menetelve, ott a délvidéken működő

összes szerb és osztrák seregrészekből alkotandó úgynevezett déli seregnek magvát képezze. E szerint ennek elemeit alkották: a *bán* hadteste; *Mayerhoffer* szeróini hadteste, melynek *Lederer* dandára Szegszárdtól Eszékig kordonszerű felállításban volt, *Mamula* dandára pedig Péterváradot zárta körül Kamenicz felől\*); további alkotórész gyanánt *Theodorovich* altábornagy szerb-, osztrák hadteste volt hivatva szolgálni, kinek műveletéről *Perczel* ellen már volt alkalmunk szólani\*\*); hasonlóan megemlékeztünk már *Malkowsky* altábornagynak volt erdélyi hadtestéről is. A déli hadsereg kötelékéhez tartozott továbbá Temesvár és Arad védőrsége és ahhoz voltak csatolandók a Horvátország- és Szlavóniában elszörtan működő csapatrészek is, melyek nagyobbára a Dráva mentén kordon szolgálatot végeztek, megjegyezvén, hogy *Knezevich* ezredesnek Nagy-Kanizsára, valamint *Reicho* ezredesnek Pécsre és Siklósra előretolva volt különítményei szintén ezekhez számíthatók.

A bánnak a *Hartlieb*- és *Dietrich* gyalog- és az *Ottinger* lovas hadosztályból álló 15.800 főnyi és 74 löveggel ellátott hadteste az április 23-áról 24-ikére hajló éjjel indult el a Duna-Pentelénél álló *Horváth*-féle portyázó különítménnyel mint elővéddel az élen a fővárosok környékéről Eszékre s 26-án Adonyt, 27-én Duna Pentelét érte el, honnan Földvár — Pakson át Tolnára folytatta útját, a hova csak május 1-én érkezett meg s a hol a következő napon pihenőt tartott. Május 3-án a hadtest Szegszárdig, 6-án pedig Mohácsig jutott, a hol újból 2 napi pihenő tartott. Május 9-én a hadtest Lakot s végre 10-én Eszékét érte el, melynek környékén, részben még a Dráva bal partján, laktáborokba vonult, melyekből az újonnan kiegészített és az alábbi hadrend szerint beosztott déli hadsereg csakhamar megkezdte támadó előnyomulását a magyar déli hadsereg ellen, miről később számolunk majd be részletesebben.

Erdélyben *Bem* kivonulása alkalmával mindössze Déva és Gyulafehérvár maradt az osztrákok kezében és pedig az előbbi *Kuilics* főhadnagy parancsnoksága alatt mindössze 60 ember tartotta megállva, az utóbbiban pedig *August* ezredes parancsnokolt 10 gyalog század és 48 lovas fölött. Dévát *Forrd* ezredes zárta körül 2000 emberrel és 6 ágyúval és mindannak daczára a vár — ha ugyan annak lehet nevezni, csak május 27-én adta meg magát viz és élelmi szerek hiányában. Károlyfejérvár körülezárolását *Bem* eltávozása alkalmával, mint tudjuk, *Kemény* ezredesre bízta,\*\*\*) a kitől a körülezároló had parancsnokságát április 20-án *Stein* ezredes vette át, de a várral szemben sem ez, sem amaz nem vergődhetett zöld ágra.

\*) Lásd a II. kötet 26. fejezetét.

\*\*\*) Lásd a II. kötet 27. fejezetét.

\*\*\*) Lásd a II. kötet 155. oldalát.

Különben is mindkét erősségnél sokkal számottevőbb tényező gyanánt szerepelt az oláh fölkelés *Janku* vezetése alatt Erdély délnyugati részeiben s kivált az Aranyos és Felső-Fejér-Körös oláhlakta vidékeken. Bem ennek érzetében a Bánságba történt elindulása előtt az oláhokkal egy *Drágos* nevű oláh származású belényesi képviselő közvetítése mellett békealkudozásokba bocsátkozott, melyek, ha teljes eredményre nem is vezettek, de legalább egyidőre megszüntették a magyarok és oláhok között dühöngő s a legkegyetlenebb vad mézárlassá elfajult faj és nemzetiségi harcot, mely az oláh fölkelők és az azok fékentartására az Aranyos, Szamos és Körös-völgyébe kiküldött *Kemény Farkas*, báró *Eglofstein* alezredesek és *Trángus* őrnagy vezette csapatok, valamint a két különféle nemzetiségű népség között is úgyszólván kifogyhatlanul napirenden volt.

Ámde még ezen lappangó nyugalomnak is csakhamar vége szakadt. A fenti magyar nemzetőr csapattesteken kívül ugyanis még egy negyedik is működött Zaránd felől az oláh fölkelők ellen, melyet eleinte *Csutak* őrnagy vezetett, de miután ez Brádnál tovább haladni nem tudott, tőle május elején *Hatvány* őrnagy szabadcsapatvezér vette át a parancsnokságot, a ki még a békealkudozások folyama alatt felhatalmazást kért Kossuthtól, hogy dandárával váratlanul reávetesse magát az Abrudbányánál *Janku* vezénylete alatt álló nagyszámú oláh fölkelőkre, kiket ily módon teljesen szétszórhatni vélt. A kormányzó sajnos, meghajolt a kérelem előtt s megadta az engedélyt a támadásra, melyet *Hatvány* 1500 főnyi dandárával május 6-án végre is hajtott s eredménye lön, hogy a mit sem sejtő *Janku* fölkelő hada tényleg széjjelveretett. Ezen aztán az oláh vezérek annyira feldühödtek, hogy mindenekelőtt *Drágost* többekkel együtt, a kik a kibékülést javasolták volt, agyonverték, nemsokára pedig *Janku* csapatjait Topánfalvánál újból összeszedve, már május 8-án megtámadta a még mindig Abrudbányánál álló *Hatványt*. Ennek csapatjai, s főleg a *Klein* vezénylete alatt álló halálfős német légió, hősiesen állottak ellent, de elvégre is a másnap reggeli 3 óráig tartó harc a magyarok visszavonulásával végződött.

*Hatvány* Brádnál újból összeszedvén csapatjait, május 16-án másodízben megtámadta *Jankut* Abrudbányánál, de az utóbbi most résen volt és az oláh fölkelők oly nagy tömegét állította minden oldalról a magyar gyenge had ellen talpra, hogy annak állítólag csak mintegy 200 főnyi maradványa törhetett magának utat a Dévát körülzáró magyar csapatok felé.

*Czetz* az oláh fölkelés elnyomása céljából május 23-án *Beke* ezredest 2 zászlóaljjal és 4 löveggel Zalathna és Topánfalva felé, 1 zászlóaljat Déváról Brád felé, később pedig, június elején *Inczédy* portyázó különítményét Zarándmegyébe rendelte ki. Május 26-án hajnalban a móczok egy 800 főnyi, 3 löveggel ellátott oszlopa a

Zalathna felé útban levő Beke ezredest hátban támadta meg, a ki azonban a károlyfejérvári ostromsereg egy különítményének segítségével az oláh hadat fényesen visszaverte. Erre május 30-án *Janku* személyesen vezetett egy 7000—8000 főnyi fölkel hadat a Tövis, Borbánd és Maros Portus vonalában álló károlyfejérvári ostromsereg ellen, de utóbbi által érzékeny veszteség mellett visszaveretett.

Az ezen kegyetlen fajharczokról szóló hírek, nemkülönben a küszöbön álló orosz betörés *Bemet* arra bírták, hogy június közepe előtt a Bánságból személyesen visszatérjen Erdélybe, hogy annak védelmét újból maga vegye kezébe.

Ezek után lássuk az osztrák sereg beosztását és hadrendjét a főparancsnokságnak Haynau által történt átvétele idejében, a nyári hadjárat tulajdonképeni megkezdése előtt.

#### **Hadsereg főparancsnokság.**

Főparancsnok: báró *Haynau Gyula* tábornoszernagy,  
 Vezérkari főnök: *Raming* alezredes,  
 Tüzér igazgató: *Hauslab* tábornok,  
 Hadmérnök igazgató: *Platzer* alezredes.

### **A) Adunai hadsereg.**

#### **I. Hadtest.**

Parancsnoka: *Schlich* altábornagy.

Vezérkari főnök: báró *Gablenz* őrnagy (később *Maroichich* őrnagy, végül *Kochmeister* őrnagy.)

*1. hadosztály; pár. Herczeg Liechtenstein Ferencz altábornagy.*

*Wyss* tábornok (később báró *Schneider* ezredes) dandár a: a 14. vadász zászlóalj fele, a *Schönhals* ezred 1. és 3. zászlóalja, a *Hess* ezred 3. zászlóalja, 1 badeni landwehr zászlóalj, a *Scblick*-féle 6 fontos üteg; összesen 4½ zászlóalj, 6 löveg.

*Báró Bianchi* tábornok dandára: 1 zászlóalj Császár vadász, 6. vadász zászlóalj, a *Polombini* ezred 1. és 2. zászlóalja, a *Károly főherczeg* ezred 3. zászlóalja, kombinált *Braisach* zászlóalj, 34. számú 6 fontos gyalog üteg; összesen 6 zászlóalj, 6 löveg.

*2. hadosztály; parancsnoka gróf Wallmoden altábornagy.*

*Fiedler* (később báró *Reischach*) tábornok dandára: a *Hartmann* ezred 1., 2. és 3. zászlóalja, a *Parma* ezred 1., 2. és 1. landwehr zászlóalja, a 36. számú 6 fontos gyalog üteg; összesen 6 zászlóalj, 6 löveg.

*Sartori* ezredes dandára: 2. vadász zászlóalj, a *Bianchi* ezred 3. zászlóalja, a *Lajos főherczeg* ezred 3. zászlóalja, a *Latour* ezred 2. zászlóalja, a *Ceccopieri* ezred 2. zászlóaljának ½-a, a 17. számú 6 fontos gyalog üteg; összesen 4½ zászlóalj, 6 löveg.

3. hadosztály; parancsnoka herczeg Lobkowitz altábornagy.

*Ludwig tábornok dandára:* a Császár- és Kross chevauxlegers ezredek, a 3. számú lovas üteg; összesen 16 lovas század, 6 löveg.

*Simbschen tábornok dandára:* a Liechtenstein chevauxlegersek 6 százada, a János főherczeg dragoonosok 2 százada és a Császár dsidások 8 százada, a 4. számú lovas üteg; összesen 16 lovas század, 6 löveg.

*Hadtest-tüzértartalék*

2 tizenkétfontos, 1 lovas és 1 röppentyű üteg; összesen 24 löveg.

*Az I. hadtest összege:* 21 zászlóalj, 32 lovas század, 60 löveg, továbbá 2 hadihídkészlet.

**II. Hadtest.**

Parancsnoka: *Csorich* altábornagy.

Vezérkari főnök: *Jungbauer* alezredes.

*Herczeg Colloredo altábornagy hadosztálya.*

*Pott tábornok dandára:* a Haynau ezred 3. és 4. zászlóalja, a Koudelka és Fürstenwärther ezredek 3. zászlóaljai, a 11. számú 6 fontos gyalog üteg; összesen 4 zászlóalj, 6 löveg.

*Liebler tábornok dandára:* az István főherczeg ezred 1., 2., 3. és 1. landwehr zászlóalja, a Wimpfen ezred 1. zászlóalja, 4 század Civallart dsidás, a 8. számú 6 fontos üteg; összesen 5 zászlóalj, 4 lovas század, 6 löveg.

*Barco tábornok dandára:* a Mazzuchelli ezred 1., 2. és 3. zászlóalja, a Paumgartten ezred 3. és 1. landwehr zászlóalja, 4. ottochani határőr zászlóalj, 2 század Civallart dsidás, a 13. számú 6 fontos gyalog üteg; összesen 6 zászlóalj, 2 lovas század, 6 löveg.

*Hadtest-tüzértartalék*

2 tizenkét-, 1 hatfontos gyalog- és 1 lovas üteg; összesen 24 löveg.

*A II hadtest összege:* 15 zászlóalj, 6 lovas század, 42 löveg, továbbá 2 hadihídkészlet.

**III. Hadtest.**

Parancsnoka: herczeg *Schwarzenberg* altábornagy; ennek megbetegedése után előbb báró *Moltke*, majd báró *Bamberg* altábornagy vette át a parancsnokságot.

Vezérkari főnök: *Hahn* őrnagy.



*1. hadosztály; parancsnoka báró Schütte tábornok.*

*Gerstner tábornok dandára:* a 19. vadász zászlóalj, a Weiden ezred 3. és 4. zászlóalja, a Nugent ezred 3. és 1. landwehr zászlóalja, a 4. szluini határőr zászlóalj, a 9. számú 6 fontos gyalog üteg; összesen 6 zászlóalj, 6 löveg.

*Bossen ezredes dandára:* a Khewenhüller ezred 12. és 1. landwehr zászlóalja, a Woher ozrod 3. és 1. landw. zászlóalja, a 15. számú 6 fontos gyalog üteg; összesen 5 zászlóalj, 6 löveg.

*2. hadosztály; parancsnoka báró Moltke altábornagy.*

*Wolf tábornok dandára:* 22. vadász zászlóalj, a Császár- és Vilmos főherceg ezredek 4. és 1. landwehr zászlóaljai, az Estei Ferdinand ezred 1 zászlóalja, a 16. számú 6 fontos gyalog üteg; összesen 6 zászlóalj, 6 löveg.

*Veigl tábornok dandára:* 8 század Wrbna-chevauxlegers, 6 század Fiquelmont-dragonos, a 11. számú lovas üteg; összesen 14 lovas század, 6 löveg.

#### *Hadtest-tüzértartalék.*

2 tizenkét-, 1 hatfontos- és 1 röppentyű üteg; összesen 24 löveg.

*A III. hadtest összege:* 17 zászlóalj, 14 lovas század, 48 löveg, továbbá 2 hadihídkészlet.

#### **IV. (Tartalék)-hadtest.**

Parancsnoka: báró *Wohlgemuth* altábornagy; később herceg *Lichtenstein Ferencz* altábornagy.

Vezérkari főnök: *Weber* őrnagy.

*Benedek tábornok elővéd dandára:* a 12. vadász zászlóalj, a Deutschemeister ezred 1., 2. és 4. zászlóalja, a Konstantin ezred 1. landwehr zászlóalja, 8 század Károly főherceg chevauxlegers, a 31. számú 6 fontos gyalog üteg és a 20. sz. lovas üteg; összesen 5 zászlóalj, 8 lovas század és 12 löveg.

*1. hadosztály; parancsnok Herzinger tábornok.*

*Theissing tábornok dandára:* a Schneider, Fischer, Richter és Bittermann gránátos zászlóaljak, a 18. számú 6 fontos gyalog üteg; összesen 4 zászlóalj, 6 löveg.

*Báró Perin tábornok dandára:* a Rattay, Koudelka, Pásztory és Trenk gránátos zászlóaljak, a 16. számú 6 fontos gyalogüteg; összesen 4 zászlóalj, 6 löveg.

9. *hadosztály, parancsnoka báró Burits altábornagy. Herczey Jablonowski tábornok dandár a:* a Nassau ezred 1., 2., 3. és landwehr zászlóaljja, a 7. számú 6 fontos gyalog üteg; összesen 4 zászlóalj, 6 löveg.

*Lederer Károly tábornok dandár a:* 2 század Ferencz József császár vértés, 2 század Sunstenua vértés, 6 század Ferdinand császár vértés, 6 század Auersperg vértés, a 2. számú lovas üteg; összesen 16 lovas század, 6 löveg.

#### **Hadtest-tüzér tartalék.**

2 tizenkét-, 1 hatfontos és 1 röppentyű üteg; összesen 24 löveg.  
*A IV. hadtest összege:* 17 zászlóalj, 24 lovas század, 60 löveg, továbbá 2 hadihídkészlet.

#### **Fő-tüzértartalék.**

1 hatfontos, 2 tizenkétfontos gyalog- és 4 lovas üteg, 1 taraczküteg, 4 röppentyű üteg és 1 tizennyolcfontos nehéz üteg; összesen 78 löveg; továbbá 4 utász század 3 hadihídkészlettel.

*A dunai hadsereg osztrák seregtesteinek összege:* 70 zászlóalj, 76 lovas század és 288 löveg; állománya a betegek és szolgálatképtelenek levonása után: 55.890 gyalogos, 9740 lovas, 5003 tüzér.

#### **A császári orosz 9. kombinált gyalog; hadosztály \*)**

Parancsnoka: *Panjutin* altábornagy.

Vezérkari főnök: *Kabiuw* őrnagy.

*Kobjakow I. tábornok gyalog dandár a:* a 15. számú gróf Dibitsch Zabalkansky és a 18. számú Siews gyalog ezredek; összesen 8 zászlóalj.

*Semjakin ezredes (később Kar jakin tábornok) vadász dandár a:* a 17. számú Rrjansk- és a 18. számú herczeg Paskievits-Erivansky vadász ezredek; összesen 8 zászlóalj.

*Proskuriakow ezredes 9. számú tüzér dandára:* 1 nehéz és 3 könnyű üteg; hozzá beosztva 2 század Civallart dsidás; összesen 48 löveg és 2 lovas század.

*A hadosztály összege:* 16 zászlóalj, 2 lovas század és 48 löveg; állománya a betegek és szolgálatképtelenek levonása után: 10.780 gyalogos, 250 lovas és 908 tüzér.

*A dunai hadsereg főösszege:* 86 zászlóalj, 78 lovas század és 336 löveg; állománya: 66.670 gyalogos, 10.000 lovas és 5900 tüzér.

\*) Mint a dunai hadsereg kiegészítő része közvetlenül Haynau parancsnoksága alá helyeztetett.

Mint nem szorosán a. dunai hadsereghez tartozó, de annak körletében működő csapatrészek felemlítendők továbbá: a Lipótvárban levő 2 század Császár gyalogság, valamint a Pozsonyban levő 4 Kinsky gyalog század; továbbá a 4. liccai határőr zászlóalj, mely a főtüzértartalékot kísérte és a 4. varasd-kőrösi határőr zászlóalj, mely a tábori raktárak fődözésére szolgált.

### B) A déli hadsereg.

Parancsnoka: báró *Jellachich* tábornok, Horvátország bánja. Vezérkari főnök: *Jakobs* alezredes.

1. hadosztály: parancsnoka *Kriegern* altábornagy.

*Puffer* ezredes dandára: az 5. vadász zászlóalj, a bécsi önkéntes vadászok és a 2. oláh határőr ezred  $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{3}$  zászlóalja, a Vilmos főherceg ezred 1. zászlóalja, a 2. és 3. pétervárad-i zászlóalj 2 század Schwarzenberg dsidás,  $\frac{1}{2}$  század nemzeti dsidás, a 6. számú lovas üteg; összesen 4 zászlóalj,  $2\frac{1}{2}$  lovas század, 6 löveg.

*Grammont* tábornok dandára: az 5. vadász zászlóalj  $\frac{2}{3}$ -a, a 3. ottóchani és a 2. gradiskai zászlóalj,  $\frac{2}{3}$  illír bántási zászlóalj, 1 század Civallart dsidás, 1 század banderialis huszár, a 6. számú hatfontos üteg; összesen 5 zászlóalj, 2 lovas század, 6 löveg.

2. hadosztály; parancsnoka *Dietrich* altábornagy.

*Budisavlievich* ezredes dandára: a 3. liccai, a 4. szt. györgyi zászlóalj és az 1. bántási ezred 4., valamint a 2. bántási ezred 3. és 4. zászlóaljai, 2 század banderialis huszár, az 5. számú 6 fontos gyalog üteg; összesen 5 zászlóalj, 2 lovas század, 6 löveg.

*Gróf Draskovich* tábornok dandára: a Piret ezred  $\frac{1}{3}$  zászlóalja, az 5. német-bántási és az 1. és 2. kikindai zászlóalj,  $2\frac{1}{2}$  század nemzeti dsidás, a 2. számú 6 fontos gyalog üteg; összesen  $4\frac{1}{3}$  zászlóalj,  $2\frac{1}{2}$  lovas század, 6 löveg.

*Knicanin* szerb tábornok önálló dandára: 2 zászlóalj szerb segédcapat, az 1., 2. és 3. csajkás zászlóalj, a szt. tamási önkéntes zászlóalj,  $\frac{1}{2}$  zászlóalj zombori gárda, 1 szerb lovas század,  $\frac{1}{2}$  század bácsi önkéntes lovas, a 10. számú 6 fontos gyalog üteg.

8. hadosztály; parancsnoka *Rastich* tábornok.

*Jobb szárny* *Ocsverek* alezredes alatt: a 2. liccai zászlóalj,  $\frac{1}{2}$  3. ogulini zászlóalj, a német-bántási 3. és 4. zászlóalj, 1 század banderialis huszár, az 1. számú hatfontos gyalog üteg; összesen  $3\frac{1}{2}$  zászlóalj, 1 lovas század, 6 löveg.

*Balszárny Remizek őrnagy alatt:* az 1. és 2. ottochani zászlóalj, a 3. szluini zászlóalj, 1 század banderialis huszár, a 7. számú tizenkétfontos üteg; összesen 3 zászlóalj, 1 lovas század, 6 löveg.

*Báró Ottinger altábornagy lovas hadosztálya.*

*Fejérváry tábornok dandárja:* a Wallmoden és Hardegg vértés ezred, 5. számú lovas üteg; összesen 12 lovas század, 6 löveg.

*Báró Lederer Mór ezredes dandárja:* a Szász-vértés és a Császárdragonos ezred, a 3. számú lovas üteg; összesen 12 lovas század, 6 löveg.

#### *Tüzér-tartalék.*

3 hatfontos gyalog-, 3 lovas-, 4 tizenkétfontos és 4 röppentyű üteg; összesen 83 löveg.

*A mozgó hadak összege:* 31½ zászlóalj, 35½ lovas század, 137 löveg, 26.700 gyalogos, 4400 lovas és 2600 tüzér állományal.

#### **A Péterváradot körülzáró hadtest Hayerhofer tábornok alatt.**

*Mamula ezredes dandárja:* a Lipót herczeg ezred 3. és landwehr zászlóalja, a 3. szt.-györgyi zászlóalj, a péterváradi 4. és 5. zászlóalj, az 1. szerémi zászlóalj, 1 század János főherczeg dragonos, 1½ háromfontos- és 1 hatfontos gyalog üteg, 2 tizenkétfontos üteg, 20 ostromlöveg; utász és árkász osztagok; összesen 6 zászlóalj, 1 lovas század, 47 löveg.

*Hallavanya ezredes dandárja:* a 4. gradiskai, 4. bródi, 6. péterváradi, 2. szerémi zászlóalj, a 14. számú hatfontos gyalog üteg; összesen 4 zászlóalj, 6 löveg.

*A körülzáró hadtest összege:* 10 zászlóalj, 1 lovas század, 51 löveg, 10.400 főnyi állományal.

*A déli hadsereg főösszege:* 41½ zászlóalj, 35½ lovas század, 168 tábori és 20 ostromlöveg, 44.100 főnyi állományal.

A déli hadsereg kötelékébe tartozandónak tekinthetjük továbbá Temesvár védőrségét is.\*)

### **C) Az erdélyi hadtest.**

Parancsnoka: gróf *Clamm-Gallas* altábornagy.

Vezérkari főnök: *Wagner* őrnagy.

*I. hadosztály; parancsnoka gróf Bergen tábornok.*

*Van der Null ezredes dandárja:* a Parma ezred 3. zászlóalja, a Károly Ferdinand főherczeg ezr. 3. és 4. zászlóalja, 1/3 zászlóalj bukovinai kordonista, 2 század székely huszár, az 1. sz. hatfontos gyalog üteg, 1/2 röppentyű üteg; összesen 3½ zászlóalj, 2 lovas század, 9 löveg.

\*) Állományát lásd a II. kötet 170. oldalán.

*Báró Stutterheim ezredes dandárja:* a 23. vadász zászlóalj, a Bianchi ezred 2 zászlóalja, a Sivkovich ezred 3. és landwehr zászlóalja, 2 század Miksa cheveauxlegers, a 2. számú hatfontos üteg; összesen 5 zászlóalj, 2 lovas század, 6 löveg.

*2. hadosztály; parancsnoka Coppet tábornok.*

*Eisler ezredes dandárja:* 1 erdélyi oláh zászlóalj, a Tursky ezred 3. zászlóalja, az Uracca gránátos zászlóalj, a Leiningen ezred Va 3. zászlóalja, 2 század Miksa-cheveauxlegers, az 1. számú tizenkétfontos üteg; összesen  $3\frac{1}{2}$  zászlóalj, 2 lovas század, 6 löveg.

*Schönberger ezredes lovas dandárja:* 4 század Miksa-cheveauxlegers, 6 század Savoyai dragonyos; összesen 10 lovas század.

#### *Tüzér-tartalék.*

1 $\frac{1}{2}$  háromfontos és 1 hatfontos üteg; összesen 15 löveg.

*Az erdélyi hadtest összege:* 11  $\frac{5}{6}$  zászlóalj, 16 lovas század, 36 löveg, mintegy 12.000 főnyi állományal.

*Urban ezredes hadoszlopa,* melynek parancsnokságát később *Springensfeld* alezredes vette át s mely a Bukovinából készült Erdélybe betörni, a következő csapatokból állott: a Károly Ferdinand főherceg ezred 8 századából, a Parma és Sivkovich ezredek 2—2 századából, 1 $\frac{1}{2}$  század Savoyai dragonyosból,  $\frac{1}{2}$  század Miksa-cheveauxlegersből, 1 háromfontos és Va hatfontos ütegből; összesen  $3\frac{2}{3}$  zászlóalj, 1 $\frac{1}{2}$  lovas század, 9 ágyú, mintegy 3000 főnyi állományal.

### **D) Tartalékalakulások.**

Az 1. tartalék hadtest gróf *Nobili* altábornagy parancsnoksága alatt a Morvamezőn Bécs mellett alakult s állománya június végéig 6 zászlóalj, 3 lovas század és 12 lövegre emelkedett, létszáma mintegy 6000 ember.

A 2. tartalék hadtest gróf *Nugent* tábornagy parancsnoksága alatt Pettaunál már június elején 8000 főnyi gyalogost, 500 lovas és 24 löveget számlált.

#### *Az osztrák sereg összegezése.*

Dunai osztrák hadak:	70 zlj,	76 lov. század,	288 löv.	70.633 fő
Panjutin orosz hadoszt.:	16 "	2 "	48 "	11.938 "
Déli hadsereg:	41 $\frac{1}{3}$ "	35 $\frac{1}{2}$ "	188 "	44.100 "
Temesvár védőrsége:	6 $\frac{1}{2}$ "	6 $\frac{1}{2}$ "	213 "	8.840 "
Az erdélyi hadtest:	11 $\frac{5}{6}$ "	16 "	36 "	12.000 "
Springensfeld hadoszt.:	3 $\frac{2}{3}$ "	1 $\frac{1}{2}$ "	9 "	3.000 "
Tartalék alakulások:	16 "	7 "	36 "	16.000 "
Kisebb helyőrségek:	10 "	4 "	— "	10.000 "
összesen:	175 $\frac{1}{3}$ zlj,	148 $\frac{1}{2}$ lov. század	818 löv.	176.511 fő

## HARMINCZADIK FEJEZET.

**Tárgyalások és megállapodások Oroszországgal a segélynyújtást illetőleg. Hadművelési tervek és a Magyarország ellen működésbe hozott orosz hadak állása és beosztása a nyári hadjárat kezdetén. Intézkedések az élelmezés biztosítása érdekében. A hadviselő felek hadereje egymással szembeállítva.**

*Miklós*, az oroszok csárja, a párisi forradalom eszméjének gyors átterjedése folytán Európa többi államaira, már 1848. év tavaszán indítatva érezte magát hadainak egy részét hadi lábra helyezni és egyik hadtestét *Lüders* tábornok vezénylete alatt azonnal Moldvába és Oláhországra rendelni az ottani forradalmi törekvések fékentartására; midőn pedig márczius havában Bécsben is kitört a forradalom, azonnal önként felajánlotta segítségét Ausztriának is azon esetre, ha ez netán annak igénybevételét szükségesnek vélné. A bécsi kormány, különösen pedig herczeg Schwarzenberg Bódog miniszterelnök eleinte, bizonyára a birodalom jól felfogott érdeke és tekintélye csorbíttatlan fentartásának szempontjából, halani sem akart az idegen segély igénybevételéről. Midőn azonban később a bécsi októberi forradalom kitörése folytán az udvar székhelyét Schönbrunnból Olmüczbe volt kénytelen áttenni s a magyarországi viszonyok is egyre komolyabbakká váltak, akarva-nemakarva számolni kellett a felajánlott segély esetleges igénybevételével; ámde Bécs lecsendesítésével, majd Windischgrätznek győzedelmes előnyomulásával, a ki, mint tudjuk, nem várt rövid idő alatt a magyar fővárosokat úgyszólván kardcsapás nélkül szállotta meg, egyidőre újból úgy tetszett, mintha a veszély sötét fergetege nyomtalanul elvonult volna Ausztria feje fölött. Csakhogy Bem tüneményeszerű fellépése és diadalai Erdélyben, majd a kápolnai csatára következő események nemsokára ismét felszínre hozták az orosz beavatkozás lappangó kérdését, mely Erdélyben, mint tudjuk, már 1849. február elején — igaz ugyan, hogy az osztrák kormány tudta és előleges beleegyezése nélkül — tényleg be is következett.\*)

\*) Lásd az I. kötet 304. oldalán.

Március hava folyamán a császári sereg műveleteiben az összes hadszíntereken kedvezőtlen fordulat állván be, a császári kormány még az említett hónap folyamán, tehát jóval az isaszegi győzelemben gyökeredző függetlenségi nyilatkozat eszméjének keletkezése előtt, azon kéréssel fordult az orosz czárhoz, vonná össze csapatjait Gácsország és Bukovina határán, hogy azok szükség esetén a birodalom tartományaiba bevonulva, a cs. és kir. sereget a felkelés elnyomásában támogathassák. Erre a czár rögtön parancsot adott, a III. és IV. hadtestnek Lengyelország déli részeiben, továbbá Wolhyniában és Podoliában leendő összpontosítására.

Az erdélyi nyomasztó események folytán a bécsi kormány április közepén egy 80.000 főnyi orosz hadtestnek rendelkezésre bocsátását kérte, hogy annak segélyével Erdély újból visszahódítható legyen. Miklós czár azonban, okulva az *Engelhardt* és *Skariatin* által vezényelt hadoszlopok kudarczán, részleges segedelmet többé nem, hanem tekintélyes, okvetlenül eldöntő súlylyal bíró haderőt igenis hajlandó volt rendelkezésre bocsátani.

Április 26-án, tehát Weiden nagysarlói kudarczának és a függetlenségi nyilatkozat hatása alatt, a bécsi udvar azon sürgős kéréssel fordult a czárhoz, engedje csapatjait minél gyorsabban Magyarországra bevonulni; erre *Paskievits* herceg, a ki a Magyarország ellen működésbe hozandó orosz sereg főparancsnokául volt kiszemelve, már másnap távirati parancsot kapott a czártól, hogy a III. és IV. hadtesteket vezesse be Gácsországba, minek folytán az orosz hadoszlopok május 5-én Krakkónál, 9-én Tarnogradnál, 8-án Radziwilownál, 13-án Wolociszka és Gusatinánál, 18-án végre Czernoviczczal szemben Bojánnál átlépték a határt, hogy valamennyien központiasan Dukla felé tartsanak. Ezen főerővel egyidejűleg egy mellékoszlop *Sass* altábornagy alatt Jordانونon át az Árva völgyébe irányított, hogy lehetőleg sok magyar csapatot vonjon magára arrafelé.

A közös hadműveletek megállapítása végett *Berg* orosz tábornok egyidejűleg Bécsbe küldetett. A főtanácskozás *Berg*, *Weiden*, *Schwarzenberg* miniszterelnök és *Cordon* báró hadügyminiszter részvételével május 1-én Pozsonyban tartatott meg, mely alkalommal határozatba ment, miszerint Felső-Magyarországon és Erdélyben a háború folytatását kizárólag az oroszok vegyék át s hogy jobb szárnyuk egészen a Jablunkai szorosig terjedjen, a hol az összeköttetés az osztrák hadsereggel helyreállítandó lesz. Egy pontra nézve már kezdettől fogva különösen eltérők voltak a vélemények; az osztrák alapnézet ugyanis az volt, hogy az oroszok ne valami nagy tömegekben, hanem több apróbb hadoszlopra osztva vonuljanak be s működjenek Magyarország területén, evvel ellentétben *Paskievits* herceg imponáló nagy tömegben s a főerővel egy hadműveleti vonalon akart működni.

Ezen tanácskozások, jegyzékváltások és előkészületek ideje alatt az osztrákok helyzete napról napra válságosabbá vált s *Weiden* attól való félelmében, hogy *Görgey* a komáromi csata után a visszavonuló osztrák főereget Bécs irányában nyomon követni fogja, *Paskievits* herceget sürgősen felszólítandónak vélte, miszerint ez egy legalább 25.000 főből álló orosz segédhadat az osztrák főserg támogatása céljából haladéktalanul Gödingbe irányítson. *Paskievits* fentemlített elvénél fogva eleinte vonakodott a kérést teljesíteni, de ismételt sürgetésre végre mégis ráállott s így a *Panjutin* hadosztályt vasúton Hradisch és Magyur-Brodba indítá, a hová az május közepén meg is érkezett. Egyidejűleg *Sass* altábornagy különítménye május 13-án Spytkoviceig tolatott előre. Innen keltek át az első kozákkülönítmények az orosz beavatkozás előhírnökei gyanánt az Árva völgybe, a hol azok május 16-án első ízben ütköztek össze a magyarokkal.

Az orosz segélynyújtás feltételeinek végleges megállapítása céljából Ő Felsége május 21-én Schwarzenberg miniszterelnökkel Varsóba érkezett, a hol Miklós csár már május 17-ike óta tartózkodott. A két napi tárgyalások eredménye az alábbi pontozatokba foglalható össze, megjegyezvén, hogy az orosz hadműveletek kezdete a nagymérvű élelmezési és egyéb előkészületek szükségességére való tekintettel, június 17-ikére, tehát 4 héttel későbbben, mint a hogyan azt az osztrák intéző körök óhajtották volna, tüzetett ki.

A létrejött egyezés főbb pontjai ezek valának: 1. a támadás egyidejűleg történik valamennyi ponton, még pedig az osztrák hadsereg előnyomulásával egybevágóan. 2. a hadműveleti tervek az osztrák haditanács által Berg tábornok orosz meghatalmazott közreműködésével készítendők s mindkét hadfél főhadparancsnokainak tudomásvétel és hozzájárulás végett előterjesztendők. 3. Az összes orosz hadcsapatok fölött a főparancsnokságot gróf Paskievits-Erivanski tábornagy, varsói herceg gyakorolja; azon orosz seregtestek azonban, melyek a dunamelléki osztrák hadsereg hadműveleteinek támogatására adattak, báró Haynau osztrák főhadparancsnok alatt állanak, míg viszont azon osztrák seregtestek, melyek az orosz főhadsereghez csatlakoznak, Paskievits herceg parancsnoksága alatt állanak. Az Erdélyben működő egyesült hadcsapatok főparancsnoksága Lüders orosz tábornok kezébe tétetik le. 4. Oroszország nem tart igényt a hadi költségek megtérítésére. Zsoldot, fegyvert és lőszer Oroszország szolgáltat; Ausztria csupán az orosz hadsereg élelmezési költségeit fedezi osztrák területen, illetőleg ha erre vonatkozólag orosz részről szállítások történnének, azoknak értékét megtéríti. Ezen viszony mindaddig fenmarad, míg az orosz hadsereg osztrák területen áll. A kivonulás alkalmával fenmaradó hadi és élelmi készleteket Ausztria veszi át megfelelő áron. 5. Az orosz hadsereg azonnal elhagyja Magyarországot és általában az osztrák



területet, mihelyt Magyarország legyőzetik s Ausztria uralma ez országban biztosítottatik; egy része azonban Gácsországban és Erdélyben visszamarad azon esetre, ha ezt az osztrák kormány szükségesnek tartaná. 6. Az osztrák katonai és polgári hatóságok kiszolgáltatják Oroszországnak mindazon lengyeleket, kik a harcz folyamán kiváló szerepet játszottak és a közben foglyul esnek, akár Gácsországból, akár a lengyel királyságból, akár porosz Lengyelországból valók legyenek.

Az orosz sereg műveleteire nézve a következő hadművelleti terv állapítottatott meg: 1. Az orosz hadsereg bal szárnyoszlopa: 68 zászlóalj, 64 rendes és 28 másnemű lovas század, 240 löveg a II. és IV. hadtest állományából *Paskievits* herceg személyes vezetése alatt, június 18-án Dukláról Magyarországra nyomulva, Eperjes és Kassa felé vesz irányt. 2. A jobb szárnyoszlop: 34 zászlóalj, 32 lovas század, 12 század doni kozák és 120 löveg a III. hadtest állományából, *gráf Rüdiger* lov. tábornok parancsnoksága alatt június 15-én Neumarkton át nyomul be Magyarországra és a Kárpátok déli nyúlványai mentőn tovahúzó dő völgyek felhasználásával a balszárnyoszlophoz csatlakozik. 3. A két oszlop egyesítése után a varsói herceg Pest felé vesz irányt, hogy az ellenséget a Duna és Haynau serege felé szorítsa. Ha szükségesnek mutatkoznék, a Tiszán való átkelés biztosítása és Debreczen veszélyeztetése ezéjából a herceg egy erős különítményt rendel ki s ha netán a magyarok az orosz csapatok bevonulásának hírére a Tisza mögé húzódnának, iparkodni fog a herceg őket még az említett folyón való átkelés előtt utólni, ellenkező esetben pedig ő maga is átkel a folyamon s a főhadműveletek hadi színhelyét a Tisza balpartjára teszi át, mi czélből *Lüders* tábornok hadteste is közreműködik. 4. *Lüders* tábornok 26 zászlóaljjal, 16 lovas századdal, 18 század doni kozákkal és 56 löveggel az V. hadtest állományából július közepe táján Plojestiből Erdélybe nyomul be, mindenekelőtt Brassó felé vesz irányt s miután a Székelyföld legközelebb eső részeiben a rendet helyreállította, Nagy-Szebenen át Károlyfejérvár felszabadítására indul. Azon- esetre, ha Bem a Bánságból *Lüders* ellen fordul, utóbbi a körülményekhez képest viselkedik s főczélja minden esetben Erdély megnyugtatózásában keresendő, hogy aztán készen álljon a Magyarországra leendő benyomulásra, hogy ott a varsói herceg alatt álló főerővel összhangzásban közreműködhesék. 5. *Grottenhielm* altábornagy a IV. hadtest 8 zászlóaljjal, a 2. tartalék lovas hadtest 6 lovas századával, 1 század doni kozákkal és 32 löveggel, a Bukovinában álló 2800 főnyi osztrák haddal, körülbelül június 18-án Watra Dornán át nyomul be, Erdélybe. Ezen különítménynek kettős rendeltetése van: Besztercze ellen intézendő tüntetés által egyrészt *Lüders* tábornok hadműveleteit megkönnyíteni, másrészt megakadályozza a lázadók betörését a Bukó-

vinába. 6. Gácsország nyugati részének biztosítására *Grable* főhadsegéd parancsnoksága alatt a II. hadtest 16 zászlóaljából: 6 doni kozák századból és 48 lövegből- egy önálló különítmény alakítják, mely Krakóból Alsó-Kubinba menetel s onnan eszközzendő portyázások által megtisztítja a közelfekvő völgyeket. 7. Gácsország többi részeinek védelmére, függetlenül az ott levő osztrák csapatoktól, említett tartományban *báró Sacken* lov. tábornok parancsnoksága alatt visszamarad: a IV. hadtest 4 zászlóalja, a 2. tartalék lovas hadtest 12 százada és 32 löveg.

Áz orosz támadással egyidejűleg az osztrák főserregnek is támadólag kellett Komárom-Buda irányában fellépnie, hogy így a magyarok két tűz közé szörittássanak. Jellachichnak, hadának különálló helyzetére való“ tekintettel a hadműveletek tekintetében szabad kéz engedtetett.

A Magyarország ellen működésbe hozott orosz csapatok beosztása a nyári hadjárat kezdetén a következő volt:

#### **Főparancsnokság:**

Főparancsnok: *Puskievits Erivan*, tábornagy, varsói herceg  
 Vezérkari főnök: *III. Gortsakow* herceg, tüzér tábornok  
 Tüzérségi főnök: *Gillinschmidt* tüzér tábornok  
 Hadmérnöki főnök: *Sorokin* altábornagy  
 Élélmezési igazg.: *Rönne* altábornagy  
 Főrendőrmester: *Simonicz* altábornagy  
 Egészségügyi főn.: *Csetyrkin* vezértörzsorvos és államtanácsos.

*Közvetlenül a főparancsnokság alá helyezett csapatok:*

A csendőr ezred 2 százada: 332 lovas és 314 ló

2 kaukázusi lovas ezred: 10 lovas század, 1198 lovas és 1353 ló

összesen: 12 lovas század, 1530 lovas és 1667 ló.

#### **II. Hadtest.**

Parancsnok: *Kuprianow* altábornagy.

Vezérkari főnök: *Uschakow* tábornok.

2. *könnyű lovas hadosztály; parancsnoka Glasenap altábornagy.*

1. *dandár, Ossorgin* tábornok: 2 dsidás ezred.

2. „ *Baggahufud* „ 2 *huszár* „

vonat zászlóalj: 315 fő és 450 ló

összesen: 32 lovas század és 1 vonat zászlóalj; 4886 fő és 4708 ló.

4. *gyalog hadosztály, parancsnoka Kurlowitsch altábornagy.*

1. *dandár, Lübowky* tábornok 2 gyalog ezred

2. „ *Dreschern* „ 2 vadász „

vonat zászlóalj: 446 fő és 833 ló.

összesen: 16 zászlóalj, 1 vonat zászlóalj; 12.732 fő és 833 ló.

5. *gyalog hadosztály; parancsnoka Labimow altábornagy-*

1. *dandár, Selvan tábornok: 2 gyalog ezred*

2. „*Meier . . .* „*2 vadász „*

vonat zászlóalj: 454 fő és 833 ló

összesen: 16 zászlóalj, 1 vonat zászlóalj; 12.664 fő és 833 ló.

2. *tüzér hadosztály: parancsnoka Serputowsky altábornagy.*

2. *lovas tüzér dandár, Komsin ezredes: 2 könnyű üteg (16 löveg)*

4. *tábori tüzér „Besak „ 2 nehéz és 2 könnyű üteg (48 löveg)*

5. „ „ „*Hagemann tábornok: 1 nehéz és 3 könnyű üteg (48 löveg)*

vonatkülönítmény: 418 fő és 276 ló

összesen: 3 nehéz és 7 könnyű üteg (112 löveg); 2842 fő 2371 ló.

*Külön beosztva:*

32. számú doni kozák ezred: 6 lovas század, 654 fő és 651 ló

2. „*lövész zászlóalj: 670 fő és 58 ló*

2. „*árkász zászlóalj hídkészlettel együtt: 1281 fő és 512 ló*

8. „*mozgó tartalék tüzér telep: 335 „ „ 516 „*

V\* vonat zászlóalj a mozgó élelmi raktárhoz: 285 „ „ 777 „

a hadtest törzsénél: 38 „ „ 36 „

4 II. *hadtest összege: 33 zászlóalj, 38 lovas század, 10 üteg (112 löveg), 1 árkász és 4\*/2 vonat zászlóalj; 26.447 gyalogos, 5257 lovas, 2759 tüzér és 1924 vonatkatona; mindössze 36.387 fő és 11.289 ló.*

A II. hadtest elkülönített oszlopa gyanánt szerepelt:

**Grabbe II. altábornagy hadoszlopa.**

*Az 1. könnyű lovas hadosztálytól:*

I. *dandár, Glotow tábornok, 2 dsidás ezred; 16 lovas század 2402 fő és 2096 ló.*

1. *lovas tüzér dandártól 1 üteg; 398 fő és 501 ló.*

A 45. számú doni kozák ezred: 6 lovas század, 823 fő és 823 ló.

6. *gyalog hadosztály; parancsnoka fíralbe II. altábornagy.*

1. *dandár, Zerebrow II. tábornok: 2 gyalog ezred*

1. „*Nossow „ 2 vadász*

vonat zászlóalj: 471 fő és 833 ló

összesen: 12.887 fő és 833 ló.

*A 2. tüzér hadosztálytól:*

6. *tábori tüzér dandár, Hostorsky ezredes, 1 nehéz és 3 könnyű üteg (48 löveg); 968 fő és 736 ló.*

*A hadoszlop összege:* 16 zászlóalj, 22 lovas század és 5 üteg. (56 löveg) és 1 vonat zászlóalj; 12.416 gyalogos, 3225 lovas, 1366 tüzér és 471 vonatkatona; mindössze: 17.478 fő és 4989 ló.

*A II. hadtest a Grabbe hadoszloppal együttesen:* 49 zászlóalj, 60 lovas század, 15 üteg (168 löveg), 1 árkász és 5½ vonat zászlóalj; 38.863 gyalogos, 8482 lovas, 4125 tüzér és 2395 vonatkatona; mindössze 53.865 fő és 16.278 ló.

### III. Hadtest.

Parancsnok: *Rüdiger* gróf, lov. tábornok és hadsegéd

Vezérkari főnök: *Frolow* tábornok.

3. *könnyű lovas hadosztály; parancsnoka Offenberg báró altábornagy.*

1. *dandár, Kochanovits* tábornok: 1 dsidás ezred\*)

2. „ *Burchardt* „ 2 huszár

vonat zászlóalj: 320 fő és 450 ló

összesen: 24 lovas század és 1 vonat zászlóalj; 3566 fő és 3634 ló.

7. *gyalog hadosztály; parancsnoka Kaufmnnn altábornagy.*

1. *dandár, Trussow I.* tábornok: 2 gyalog ezred

2. „ *RafaiJoivits* „ 2 vadász

vonat zászlóalj: 476 fő és 833 ló

összesen: 16 zászlóalj és 1 vonat zászlóalj, 11892 fő és 833 ló.

8. *gyalog hadosztály; parancsnoka Lissetzky altábornagy.*

1. *dandár, Cannabich* tábornok: 2 gyalog ezred

2. „ *Popow* „ \*)

vonat zászlóalj: 455 fő és 833 ló

összesen 12 zászlóalj és 1 vonat zászlóalj, 9072 fő és 833 ló.

3. *tüzér hadosztály; parancsnoka Müller tábornok.*

3. *lov. tüzér dandár, Berends* ezr.: 2 könnyű üteg (16 löveg)

7. *táb. „ „ Maidei“* 2 nehéz, 2 könnyű üteg (48 löv.)

8. „ „ „ *Alexandrow* ezrds. 1 nehéz, 2 könnyű üteg (36 löv.)

vonat zászlóalj: 466 fő és 276 ló

összesen: 3 nehéz, 6 könnyű üteg (100 löveg); 2080 fő, 1854 ló.

*Külön beosztva a hadtesthez:*

3. lövész zászlóalj: 587 fő és 60 ló

15. és 46. doni kozák ezred: 12 lovas század, 1555 fő és 1516 ló

7. és 17. mozgó hadtest tüzertelep: 622 fő és 889 ló

1 vonat zászlóalj a mozgó élelem raktárhoz: 571 fő és 1418 ló

a hadtest törzsénél: 40 fő és 53 ló.

\*) A másik dsidás ezred *Sass* altábornagy hadoszlopába nyerte beosztását.

\*\*) *Sass* altábornagy hadoszlopába osztatott be; helyette a *Kobjakow* dandár 1 ezrede maradt vissza.

A III. hadtest összege: 29 zászlóalj, 36 lovas század, 9 üteg (100 löveg) és 5 vonat zászlóalj; 20.620 gyalogos, 4834 lovas, 2702 tüzér és 2995 vonatkatona; mindössze: 30,451 fő és 11.366 ló.

A III. hadtest elkülönített oszlopa gyanánt tekinthető:

#### Sasa altábornagy hadoszlopa

A 3. könnyű lovas hadosztályból az 1. dandár egyik dsidás ezrede; 8 század, 1129 fő és 1044 ló,

a 8. gyalog hadosztály 2. dandára Popow tábornok alatt: 2 vadász ezred (8 zászlóalj) és 1 vonat zászlóalj, 5429 fő és 833 ló,

a 8. tidori tüzér dandár 5. számú könnyű ütege (12 löveg) 228 fő, és 167 ló,

a 2. doni kozák tartalék üteg (8 löveg), 225 fő és 287 ló,

a 2. árkász zászlóalj: 696 fő és 50 ló,

összesen: 8 zászlóalj, 8 lovas század, 2 üteg (20 löveg), 1 árkász és 1 vonat zászlóalj; 5675 gyalogos, 1129 lovas, 453 tüzér és 450 vonatkatona; mindössze: 7707 fő és 2381 ló.

A III. hadtest a Sass hadosúppal együttesen: 37 zászlóalj, 44 lovas század, 11 üteg (120 löveg); 1 árkász és 6 vonat zászlóalj, 26.295 gyalogos, 5963 lovas, 3155 tüzér és 2745 vonatkatona; mindössze: 38158 fő és 13.747 ló.

#### IV. Hadtest.

Parancsnok: *Tscheodajew* altábornagy.

Vezérkari főnök: *Weseliczky* ezredes.

4. *könnyű lovas hadosztály; parancsnoka Sass altábornagy.*

1. dandár, *Begusewsky* tábornok: 2 dsidás ezred,

2. „*Kronen* „ 2 huszár „

vonat zászlóalj: 229 fő és 450 ló

összesen: 32 lovas század, 1 vonat zászlóalj; 5001 fő és 4181 ló.

11. *gyalog hadosztályparancsnoka Beloguschew altábornagy.*

1.. dandár, *Burkowsky* tábornok: 2 gyalog ezred

2. „*Schitkow* 2 vadász

vonat zászlóalj: 439 fő és 836 ló

összesen: 16 zászlóalj és 1 vonat zászlóalj, 13.397 fő és 836 ló.

12. *gyalog hadosztály; parancsnoka Buschen altábornagy*

1. dandár. *Wolodimirow* tábornok: 2 gyalog ezred (7½ zászlóalj)

2. „*Marin* „ 2 vadász

vonat zászlóalj: 468 fő és 818 ló

összesen 15½ zászlóalj és 1 vonat zászlóalj, 14.113 fő és 818 ló.

4. tüzér hadosztály, parancsnoka Sikstel tábornok.

4. lov. tüzér dandár, Chrulew ezrds: 2 könnyű üteg (16 löveg)

11. tál. „ „ Wdowicsenko ezrds: 1 nehéz és 3 könnyű üteg

(48 löveg)

12. „, n - Beresin tábornok: 1 nehéz, 3 könnyű üteg (48 löv.)

vonat zászlóalj: 459 fő és 276 ló

összesen: 2 nehéz és 8 könnyű üteg és 1 vonat zászlóalj; .2923

fő és 2275 ló.

*Külön beosztva:*

41. számú doni kozák ezred: 6 lovas század, 689 fő és 695 ló

51. „ „ „ „ 6 „ 819 „ „ 819 „

4. lövész zászlóalj: 642 fő és 61 ló

4. árkász zászlóalj hídkészlettel együtt: 935 fő és 315 ló

a 6. és 1. tartalék doni kozák üteg: 16 löveg; 474 fő és 564 ló

az 5. és 16. mozgó tartalék tüzertelep: 638 „ „ 924 „

Va zászlóalj a mozgó élelemraktárhoz: 284 „ „ 778 „

a hadtesttörzsnél: 41 „ „ 53 „

*A IV. hadtest összege:* 32Va zászlóalj, 44 lovas század; 12 üteg (128 löveg) 1 árkász és 4Va vonat zászlóalj; 27.863 gyalogos, 6244 lovas, 3576 tüzér és 2203 vonatkatona; mindössze: 39.886 és 12.769 ló.

A IV. hadtesthez mint elkülönített oszlop számítandó még:

**a) Báró Saoken tábornok hadoszlopa**

*a 10. gyalog hadosztályból; parancsnoka Skoroteczky altábornagy.*

1. dandár. Martinán tábornok: 2 gyalog ezred

Va vonat zászlóalj: 243 fő és 432 ló

összesen: 8 zászlóalj és Va vonat zászlóalj, 6827 fő és 432 ló,

*a 10. tábori tüzér dandártól; parancsnok Pichelstein tábornok: 2 nehéz üteg (24 löveg); 601 fő és 479 ló,*

*a 2. dsidás hadosztálytól; parancsnok Orotenhjelm altábornagy.*

1. dandár Lanskoj tábornok: 2 dsidás ezred; 1344 lovas, 1376 ló

Va vonat zászlóalj: 116 fő és 179 ló

21. számú lov. üteg (8 löveg); 167 fő és 159 ló

az 50. doni kozák ezred 5 százada; 675 fő és 690 ló.

*A Sacken hadoszlop összege:* 8 zászlóalj, 17 lovas század, 3 üteg (32 löveg) és 1 vonat zászlóalj 6584 gyalogos, 2019 lovas, 768 tüzér és 359 vonatkatona; mindössze: 9730 fő és 3315 ló.

**b) Grotenhjeml altábornagy hadoszlopa**

*a 10. gyalog hadosztálytól:*

2. *dandár*, Pawlow tábornok: 2 vadász ezred

½ vonat zászlóalj: 243 fő és 432 ló

összesen: 8 zászlóalj és 72 vonat zászlóalj, 7217 fő és 432 ló,

*a 10. táb. tüzér dandártól* 2 könnyű üteg (24 löveg); 488 fő, 330 ló.

*a 2. dsidás hadosztálytól:*

2. *dandár*, Wladislawlewits tábornok: 2 dsidás ezred

½ vonat zászlóalj: 116 fő és 179 ló

összesen 1793 fő és 1835 ló

22. *számú lov. üteg* (8 löveg); 225 fő és 307 ló

*az 50. doni kozák ezred* 1 százada; 130 fő és 139 ló.

*A Grotenhjeml hadoszlop összege:* 8 zászlóalj, 13 lovas, század, 3 üteg (32 löveg) és 1 vonat zászlóalj; 6974 gyalogos, 1813 lovas, 713 tüzér és 359 vonatkatona; mindössze: 9859 fő és 3043 ló.

*A IV. hadtest a két had oszloppal együtt:* 48½ zászlóalj, 74 lovas század, 18 üteg (492 löveg), 1 árkász és 6½ vonat zászlóalj; 41.421 gyalogos, 10.076 lovas, 3057 tüzér és 2921 vonatkatona; mindössze: 59.475 fő:és 19.127 ló.

**V. Hadtest.**

Parancsnok: *Lüders* altábornagy

Vezérkari főnök: *Skariatin* tábornok.

*Az 5. könnyű lovas hadosztálytól.*

1. *dandár*, Komar I. tábornok: 2 dsidás ezred

72 vonat zászlóalj: 194 fő és 225 ló

összesen: 16 lovas század és Vs vonat zászlóalj; 2630 fő és 2346 ló.

*A 14. gyalog hadosztálytól.*

2. *dandár*, Essaulow tábornok; 2 vadász ezred

½ vonat zászlóalj: 253 fő és 450 ló

összesen: 8 zászlóalj és 72 vonat zászlóalj;. 6845 fő és 450 ló.

*15. gyalog hadosztály; parancsnoka Has för d altábornagy.*

1. *dandár*, Dyek tábornok: 2 gyalog ezred

2. „*Enqhardt* tábornok:\*) 2 vadász ezred

vonat zászlóalj: 417 fő és 843 ló

összesen: 16 zászlóalj és 1 vonat zászlóalj; 12.297 fő és 843 ló.

\*) Külön baloldal seregoszlop gyanánt szerepelt.

## 5. tüzér hadosztály; parancsnoka Iwin I. altábornagy.

1). számú könnyű lovas üteg (8 löveg)

14. számú tábori tüzér dandár: 1 nehéz és 1 könnyű üteg

15. „ „ „ 1 „ „2 „ „

8. „ „ könnyű üteg (8 löveg)\*)

vonat zászlóalj: 224 fő és 137 ló

összesen: 7 üteg (56 löveg) és 1 vonat zászlóalj; 1427 fő, 1173 ló.

*Külön beosztva:*

5. vadász zászlóalj; 610 fő és 42 ló

5. árkász zászlóalj a hídkészlettel együtt 1052 fő és 442 ló

a hadtest törzsénél: 28 lovas és 24 ló.

*Doni kozák ezredek:*

1.,\*\*) 43. és 48. számúak; összesen: 18 század, 2380 lovas és 2373 ló.

*Mozgó tartalék tüzér telepek:*

14. cs 15. számnak; 667 fő és 830 ló.

Az V. hadtest Összege: 25 zászlóalj, 34 lovas század, 7 üteg (56 löveg), 1 árkász- és 2 utász zászlóalj; 19.994 gyalogos, 4844 lovas, 1870 tüzér és 1228 vonatkatona; mindössze: 27.936 fő. 8523 ló.

*Összegezés:*

	alj	lov. szd.	üteg (löt.)	árk. alj v. alj.	gyalogos	lovas	tüzér	katona	összesen fő	ló
Parancsnoknag						1.530			1.530	1.667
II. hadt.	49	60	15 (168)	1	5 1/2 38.863	8.482	4.125	2.395	53.865	16.278
III. „	37	44	11 (120)	1	6 26.215	5.963	3.155	2.745	38.158	13.747
IV. „	48 1/2	74	18 (192)	1	6 1/2 41.421	10.078	3.057	2.921	59.475	19.127
V. „	25	34	7 ( 56)	1	2 19.994	4.844	1.870	1.228	27.936	8.523
<b>összesen</b>	<b>159 1/2</b>	<b>224</b>	<b>51 (536)</b>	<b>4 20</b>	<b>126.673</b>	<b>30.895</b>	<b>12.207</b>	<b>9.289</b>	<b>180.964</b>	<b>59.342</b>

Ehez a Panjutin hadosztályt hozzászámítva:

	16	2	4 ( 48)		10.780	250	908		11.938	1.000
<b>mindössze:</b>	<b>175 1/2</b>	<b>226</b>	<b>55 (584)</b>	<b>4 20</b>	<b>137.353</b>	<b>31.145</b>	<b>13.115</b>	<b>9.289</b>	<b>192.902</b>	<b>60.342</b>

A fenti erők június első napjaiban a következő állásokat foglalták el:

*A II. hadtesttől:*

Duklánál: a 2. könnyű lov. hadosztály 1. dandára, a 2. lov. tüzér dandárral.

\*) Engelhardt hadoszlopába nyerte beosztás.

\*\*) Ebből 2 század Engelhardt hadoszlopánál.



*Roniecznonál Kuprianow* altábornagy alatt: 1 huszár ezred és ítoni kozák század, a 4. gyalog hadosztály, a 4. tüzér dandár, a 2. lövész zászlóalj 2 százada és 2 árkász század.

*Zmigrodnál*: 1 huszár ezred; ugyanitt volt a hadsereg főhadiszállása is.

*Izbynél Labinzow* altábornagy alatt: 3 doni kozák század, az 5. gyalog hadosztály, az 5. tüzér dandár, a 2. lövész zászlóalj 2 százada és 2 árkász század.

*Neumarktnál Grábbe* altábornagy alatt: 1 lovas dandár 1 lov. üteggel és a 6. gyalog hadosztály a 6. tüzér dandárral.

*Alsó Rubinnál* (Grabbe különítménye): a 45. doni kozák ezred.

*Jaslonál*: a mozgó tartalék tüzér telep.

#### *A III. hadtesttől:*

*Alsó Rubinnál Sass* altábornagy alatt: a 3. könnyű lovas hadosztály -1. dandára, a 8. gyalog hadosztály 2. dandára, a 8. tüzér dandár és 1 doni kozák üteg, 2 árkász század.

*Neumarktnál Rüdiger* lov. tábornok alatt: a 3. könnyű lovas hadosztály 2. dandára, a 15. és 46. számú doni kozák ezredek, a 7. és 8. gyalog hadosztály, a 3. lövész zászlóalj, a 3. lov. és a 7. tüzér dandár, 2 árkász század és a 2. számú mozgó tartalék tüzér telep.

#### *A IV. hadtesttől:*

*Grabnál Buschen* altábornagy alatt: a 4. könnyű lovas hadosztály 1 dsidás ezrede, 3 doni kozák század, a 12. gyalog hadosztály, a 4. lövész zászlóalj, 1 nehéz, 4 könnyű és 1 doni kozák üteg, 2 árkász század.

*Zmigrodnál Tsheodajew* altábornagy alatt: a 4. könnyű lovas hadosztály egy dsidás ezrede, 1 doni kozák század, a 11. gyalog hadosztály 1. dandára, 1 könnyű és 1 nehéz üteg, 6 doni kozák löveg, 1 árkász század és a 2. mozgó tartalék tüzér telep.

*Duklánál* a 4. könnyű lov. hadosztály 2. dandára 1 könnyű üteggel.

*Romarniknál Beloquschew* altábornagy alatt: 3 doni kozák század 2 doni kozák löveggel, a 11. gyalog hadosztály 2. dandára, 2 könnyű üteg, 1 árkász század.

*Stryjnál Sacken* altábornagy alatt: a 2. dsidás hadosztály 1. dandára 1 könnyű lovas üteggel, 5 doni kozák század, a 10. gyalog hadosztály 1 dandára, 2 nehéz üteg.

*Watra Románál Grotenhjelm* altábornagy alatt: a 2. dsidás hadosztály 2. dandára egy könnyű lovas üteggel, 1 doni kozák század, a 10. gyalog hadosztály 2. dandára és 2 könnyű üteg.

#### *Az V. hadtest.*

Plojesti és az erdélyi határ között.

Ezen működésre szánt seregen kívül esetleges fellépésre készenlétbe helyzetetett továbbá a *Sievers* gyal. tábornok parancs-

noksága alatt álló mintegy 45.000 főnyi 1. hadtest is, a gácsországi határon pedig *Schabelszky* tábornok alatt egy 81 század és 48 löveg erejű dragonyos hadtest vonatott össze 13.687 főnyi létszámmal, melynek legnagyobb része július folyamán Gácsországba vonult be.

Ily nagyszámú s aránylag szűk helyen összpontosított s lehetőleg tömören mozgatozni szánt haderő élelmezése nem csekély előkészületeket igényelt s bár a kölcsönös megállapodások szerint az orosz sereg élelmezéséről Ausztria és Magyarország határain belül az osztrák hadügyi kormánynak kelle gondoskodnia, *Paskievits* herceg inkább maga tette meg a legmesszebbmenő intézkedéseket az élelmezés és takarmány utánszállítása tárgyában, nehogy serege a hadműveletek közben zavaroknak legyen kitéve. A csapatok 12 napi kétszersülttel és 20 napi pálinkával és vágómarhával láttattak el; a lovasság 6, a tüzérség pedig 11 napi állattápot kapott. Dolda környékén igen nagyszabású élelmi raktárak létesültek, melyek Oroszországból mintegy 2000-nyi országos fuvaron szállított 30 napi élelmi és 8 napi állattáppal láttattak el, azonkívül későbbi pótlások eszközölhetése céljából intézkedés tétetett még 15 napi élelemnek Gácsországba leendő szállítása és felhalmozása iránt.

Most pedig, mielőtt a hadműveletek leírásának folytatásához fognánk, érdekes lesz a hadviselő felek haderejét egymással szembe állítani. Ausztria a nyári hadjárat kezdetén 159<sup>1</sup>/<sub>3</sub> zászlóalj, 146<sup>1</sup>/<sub>2</sub> lov. századot, 770 löveget, összesen 164.573 főt állított síkra; Oroszország pedig csupán csak első sorban: 175<sup>1</sup>/<sub>2</sub> zászlóalj, 226 lov. századot, 584 löveget, összesen 192.902 főt. A szövetséges hadak összege tehát: 334<sup>1</sup>/<sub>2</sub> zászlóalj, 372<sup>1</sup>/<sub>2</sub> lov. század és 1354 löveg; összesen 357.475 fő.

Evvel szemben június elején a következő magyar haderők jöhettek számításba: 162 zászlóalj, 148 lov. század és 472 löveg, összesen 172.440 főnyi állományyal s így a szövetségesek részén jóval több mint kétszeres a túlerő. Eltekintve attól, hogy a magyar seregtettek nagyobbára fiatal, gyakorlatlan csapatokból állottak és hogy a vezetésben a kellő összhang és egyetértés hiányzott, már magában véve a rendelkezésre álló erők elégtelensége is alig hagyott kétséget az egyenetlen harc szomorú kimenetele iránt.

## HARMINCZEGYEDIK FEJEZET.

**A nyári hadjárat megindítása; bevezető harcok a Felső Duna mentén. A szeredi ütközet 1849. június 9-én; a csornai ütközet június 13-án és a zsigárdi ütközet június 16-án; végül a peredi csata június 20-án és 21-én.**

*Haynau* tábornok az osztrák főszereg feletti parancsnokságot átvevén, annak seregrészeit június hó 10-ig a következő állásokba szándékozott elhelyezni, mire nézve ki is adta intézkedéseit; ezen állásokban a seregnek a kölcsönös megállapodások értelmében az orosz hadak támadó előnyomulásáig várakozó magatartásban kelle maradnia.

Az *I. hadtest Liechtenstein* hadosztálya Mosonynál és a kémleli (Kimling) táborban foglalt állást; elővédé *Öttevény* (Hochstrass) felé előretolva. *Wallmoden* hadosztályából a *Fiedler* dandár Hédervárt szállotta meg a Szigetközben. *Ludwig* lovas dandára tartalék gyanánt Magyar-Óvárnál állott fel; ugyanitt helyzetetett el a hadtest főhadiszállása is. A *Wallmoden* hadosztálynak egy dsidás ezred és egy lovas üteg által megerősített és egyelőre még *Wyss* tábornok parancsnoksága alatt álló másik dandára Kapuvár és Csornáig tolatott előre.

A *II. hadtestből* *Pott* dandára az alsó Vágót Sellye és Farkasánál, a másik, akkor még báró *Reischach* tábornok által parancsnokolt dandár pedig a Csallóközt Vásárut-Bős vonalában tartotta megszállva. E mögött a *Barco* dandár (ez időtájt még *Liebler* alatt) Olgyánál, a *I. hadtesthez*, tartozó *Simbschen* lovas dandár pedig tartalék viszonyban Szerdahelynél állott.

A *III. hadtest* zöme Sopronnál állott fel; a *Collery* (későbbi *Wolf*) dandár Szt. Miklósra, a *Dossen* dandár pedig Nyék (Neckenmarkt), Keresztur (Kreutz) és Nagy-Czenkre (Grosz-Zinkendorf) tolatott előre.

A *IV. hadtestből* a *Jablonowslci* dandár Galgócznál, a *Perin* dandár Szered és Vaghánál a Vág átjárókat tartotta megszállva; *Theissing* gyalog- és *Lederer* lovas dandára tartalék viszonyban

Nagy-Szombatnál állott fel; itt volt a hadtest főhadiszállása is. Ugyanezen hadtestből *Benedek* tábornok parancsnoksága alatt 3 zászlóalj, 6 lovas század és 12 löveg Trencsénben és környékén, 4Va zászlóalj, 2 lovas század és 12 löveg pedig *Barco* tábornok parancsnoksága alatt a felső Vág-völgyben Zsolnán maradt kiküldönitve; ez utóbbi a június 10-én Rózsahegyre érkezett *Sass* orosz, hadoszloppal állította helyre az összeköttetést.

*Panjutin* orosz hadosztálya Bősing és Modor körül táborozott.

A *tüzér főtartalék* Engeraunál állott, *Haynau* pedig főhadiszállását Pozsonyban üttötte fel.

A magyarok részén *Görgey*, daczára annak, hogy a Klapka által szerkesztett és a minisztertanács által elfogadott védőleges tervhez előlegesen hozzájárult, már Buda alatt másra, támadó fellépésre határozta el magát az osztrák főserég ellen, hogy avval lehetőleg még az oroszok beérkezése előtt leszámolhasson. Ezen eszme,, miht már korábban kifejtettük, feltétlenül helyes volt, ámde a kivitel! annál kedvezőbbet és jobbat még maga az ellenség sem kívánhatott volna magának.

A szándékolt támadó hadművelet alapját képező tervet *Görgey* Klapkához intézett egyik levelében következőleg körvonalozza: „ 1. A Duna jobb partján: az elfoglalt állásnak szilárd megtartása és a lehetőség szerinti *megvédelmezése*. Hátrálási vonal: a VII. hadtest számára a Szönyre vezető országút; a Kmethy hadosztály számára a Székesfehérváron át a fővárosokba vivő országút. 2. *Támadólagos hadművelet* a Vágón át Nagy Szombat irányában az Érsekújvárt Dunán át való megkerülés segélyével; — vagy pedig a körülményekhez képest arctámadás Pozsonyra. Ez utóbbi az esetre, ha az egész Vágvonals a trencsényi szorosok Galiczia felé, birtokunkba visszakerülnek. Mind a kettőt támogatják Komáromból a Csallóközben végzendő *tüntetések*. Hátrálási vonalak: mindegyik hadtesté az,, melyen előrenyomult. 3. Balsiker esetén a VII. és VIII., hadtestek koncentrálása Komáromban — a többikké a Duna bal partján, a körülmények szerint.“

Vájjon nem lett volna-e az oroszok fenyegető háttámadás árávaló tekintettel, czélszerűbb a főttámadást már időnyereség szempontjából is a legrövidebb vonalon, tehát a Duna jobb partján, egyenes irányban Bécsnek végrehajtani, a fölött minden esetre legalább is vitatkozni lehetne. Sokkal többet nyomott ennél a latba,, hogy az egyes seregtettek Buda alól az új hadműveleti terv követelte kiinduló helyzetbe későn, körülbelül egy héttel Buda bevétele után indítottak útba, a legkülönösebb pedig a dologban bizonyára az volt, hogy *Görgey* — mikép azt emlékiratában egész komolyan hangsúlyozza\*) — a fentjelzett hadműveletet az osztrákok

\*) Lásd „Mein Leben und Wirken“ 2. kötet 16. fejezetét.

által megszállva tartott Vágvonalt birtokbavételéig nem az összes hadtestek által egységesen óhajtotta végrehajtani, hanem az újonnan kinevezett hadtestparancsnokoknak egy-egy önálló hadműködési vonal kijelölése által alkalmat kívánt szolgáltatni, hogy kiki függetlenül, úgyszólván saját szakállára tevékenykedve bizonyítsa he rátermettségét a reá bízott hadparancsnoki méltóságra.

A Buda bevételénél közreműködött seregtestek közül *Kmethynek* az *Üchtritz* és *Pongrácz* dandárokra tagozódott hadosztálya továbbra is önálló viszonyban, Székesfehérváron át Pápára irányított. Feladata:\*) az új felállítás szélső balszárnyát képezni, valamennyi átkelőpontot, Marczaltő, Malomsok, Móriczhida, Kis-Babóth és Rába-Szent-Mihálynál megszállani, valamennyi hidat a Rábán — egyet, a marczaltövet kivéve — elrombolni, az ellenségnek átkelési kísérleteit az egész vonal hosszában megakadályozni és egyfelől jobb szárnyával. Pöltenberg tábornok Győrben álló VII. hadtestével, illetve ennek Ménfőn és Rába-Patonánál álló balszárnyával érintkezve — másfelől saját balszárnyával, esetleg egész zömével a sárvár-veszprém-székesfehérvári utat — és pedig főleg ezt fedezni.

Az I. hadtest *Nagy Sándor* tábornok alatt, a II. hadtest *Asbóth Lajos* ezredes alatt és a III. hadtest *Knézich* tábornok alatt az alsó Vág felé irányítattak.

Az erre vonatkozó parancsok következőleg hangzottak:\*\*)  
 „Főhadiszállás, Buda, május 25-én 1849. *Határozat.* Buda bevétele által a közép-dunai hadműveletek Magyarországon teljesen bevégezvék. A sereg tehát teljesen és biztossággal a Felső-Duna és a Vág között állomásozó ellenség elé nyomulhat, ez előnyomulást következő rendszabályok szerint kell intéznie: Május 27-én, 1849: A III. hadtest pontban 7 órakor reggel Budáról Veresvárra. Az I. és II. hadtest Budán marad. Május 28-án, 1849: A III. hadtest Veresvárról Doroghra, a II., hadtest Budáról Veres várra, az I. hadtest Budán marad. Május 29-én, 1849: A III. hadtest Doroghról Esztergom- és Párkányba, a II. hadtest Veresvárról Doroghra, az I. hadtest Budáról Veresvárra. Május 30-án, 1849: A III. hadtest Esztergomból Kőbölkútra, a II. hadtest Doroghról Esztergom- és Párkányba, az I. hadtest Veresvárról Doroghra. Május 31-én, 1849: A III. hadtest Kőbölkútról Perbetére, a II. hadtest Esztergomból Kőbölkútra az I. hadtest Doroghról Esztergom- és Párkányba. Június 1-én, 1849: A III. hadtest Perbetérii Érsekújvárra, a II. hadtest Kőbölkútról Perbetére; az I. hadtest Esztergom- és Párkányban marad. (Később vett parancs szerint Kőbölkútra kellett menetelnie). A sereghez tartozó fő- lőszeri tartalék az I. hadtesttel megy. stb. stb. A következő, Budán május 30-án kelt parancs szerint: Június 2-án, a III. hadtest Érsekújvár

\*) Szó szerint Görgey Istvánból.

\*\*\*) Lásd Asbóth Lajos emlékiratai, I. kötet 109. oldal.

előtt foglal állást, jobb szárnyát a Nyitrának irányozván, a szeredi főútig húzódik el. A II. hadtest Érsekújvárra megy és a III. hadtesthez balra áll fel, az említett úttól balra a Nyitraig húzódván el. Mind a két hadtest egyesülve előcsapatokat tart a Vágvonala irányában, melyek a tábornok egy 2-ik félkörbe zárják. A III. hadtest erős vegyes őrzőparókat küld Farkasd felé és ott az ellenség állását kikémlelni igyekezik. Az I. hadtest Jászfalu (későbbi intézkedés szerint Hullba) megy. Kmety hadosztálya Székesfehérvárra marad, június 3-án: Mind a három hadtest megtartja elfoglalt állását, a II. és III. hadtest ismét szemléket tart Farkasd és Tardosked felé. stb. Június 4-én az ezen hadszínhelyen tekintetbe jövő magyar haderők a következő állásokat foglalták el: *I. hadtest* Hullnál, *II. és III. hadtest* Érsekújvárnál, *a VIII. hadtest* Kosztolányi hadosztálya a Csallóközben Nagy-Megyert, Szakállast és Nemes-Bogyát szállotta meg; a hadtest-többi része *gróf Eszterházy Fái* alatt Komárom helyőrségét képezte, *a VII. hadtest* még mindig Győrnel vesztegelt, *Kmety* hadosztálya Székesfehérvárra érte volt el. *Horváth János* ezredes portyázó csapata Nyitra és Galgóc között állott, *Görgey Ármán* pedig ismét útból volt a felső Vág völgyéből a bányavárosok felé s 6-án Körmöczbányára ért. *Beniczky* szabad csapata Turóc, Trencsén és Árva megyékben mozgott.

Június 5-én az I. hadtest Nyitrán át Komjáthiba nyomult előre, a II. hadtest pedig Guttánál megfelelő fedezet alatt hidveréshez fogott; a többi seregtettek megmaradtak állásukban. A tulajdonképeni támadó műveletek június 6-án kezdődtek, miczélből az I. hadtest 2 zászlóalj, 4-lovas század és 1 ütegni elóvédjét Örményig, a II. hadtest egy hasonlót Tót-Megyerig, a III. hadtest pedig a magáét Tardoskedig toltá előre; mindhárom elóvéd a Vágig portyáztatott.

#### A szeredi ütközet.

1849. június 9-én.

Június 7-én a központi hadműveleti iroda az I. hadtest részére a következő parócsot adta ki: „Esztergom június 7-én 1849. Holnapután, 9-én az I. hadtest egy része Örményből Mocsonokra át a Vágig előnyomul s az ellent a balpartról visszanyomni igyekezik. Ha e szándék sikerül, az I. hadtest zöme Örménybe, az előcsapat Mocsonokra megy, de ha az egész csak kísérlet marad, az I. hadtest fölött állását meg nem változtatja. Megbizásból: Albrecht, a tábornoki kar őrnagyá.”

Ebből kifolyólag *Nagy Sándor* elóvédjét már június 8-án Mocsonokig, hadteste zömét pedig Örményig toltá előre, miközben *Horváth* portyázó csapatjával összekötésbe lépett; e napon Semphénél és Sellyénél a császáriak előőrsével többször jelentéktelen összeütközésre került a dolog. A következő napon hajnal-

hasadtakor *Nagy Sándor* Sempthe felé erőszakos kémszemlét eszközöltetett, nemsokára pedig egész hadtestével, a *Máriássy* hadosztályal és a lovassággal az első, a *Bobics* hadosztályal második harcvezetésben, támadólag nyomult előre s miután a Kőpösdnél álló osztrák előőrsöket viasztöröktö, hadtestét a nevezett helyesgnél újból egyesítette, az elővéd pedig tovább portyázott Pata és Soponya felé. Miután az utóbb említett helyen állott gyenge osztrák csapatok ellentállást alig fejtettek ki, Bobics azt csakhamar birtokába ejtette. A Pata felé előrenyomult Móriássy hadosztály már nagyobb számú ellenséget talált ugyan maga előtt, amennyiben *Perin* tábornok a magyarok előnyomulásának híreére Szerednél viasztörtött 3 zászlóaljával, 2 lovas századával és 9 lövegevel Patáig eléje ment Móriássynak, de nemsokára kénytelennek érezte magát annál is inkább a Vág mögé viasztörözödni, miután tudomására jutott, hogy egy másik ellenséges csoport — Horváth portyázó csapata — Galgócz felé van előnyomulóban. Ily körülmények között *Perin* összes csapatjait a Vág jobb partjára vonta vissza s még elég ideje akadt, hogy maga mögött a szeredi hid egy részét felszedessét. Erre Nagy Sándor Bobicsnak parancsot adott, miszerint 8 tizenkét fontos ágyúval és néhány lovas századdal Sempthe elé vonuljon s ott azonnal ágyúharczot kezdjen, mely mindkét részről reggeli 9 órától délutáni 3 óráig folyt, anélkül, hogy az osztrákokban 1 halottnál, 1 sebesültnél és 8 lónál több kár esett volna; a magyarok viasztörése 2 halott és 7 sebesültre rúgott. Déután 3 óra körül Nagy Sándor viasztörtötte a tüzelést és Sempthénél csak gyöngye előcsapatokat hagyván hátra, hadtestét Patára vonta vissza, honnan 10-én a *Bobics* hadosztály Ürménybe, *Máriássy* hadosztálya pedig Mocsonokra vonult el, Kőpösön 1 zászlóaljat és 2 lovas századot hagyván, hogy onnan Soponya és Pata továbbra is megfigyeltessék.

*Wohlgemuth* altábornagy a szeredi összeütközésről értesülván, azon hiszemben, hogy a magyarok Szerednél csak tüntetnek s a főtámadást csak azután Galgócz ellen viendik keresztül, az itt álló *Jablonowski* dandárt még 2 zászlóaljjal s néhány löveggel erősítette meg, úgy, hogy az immár 7 zászlóaljat, 4 lovas századot és 3'ri úteget számlált. Ezen intézkedés különben összhangzásban állott a sereg főparancsnokának, báró *Haynau* tábornagynak ez időbeni rendelkezéseivel, a melyek értelmében Galgócz, valamint az újból helyreállítandó és kellőleg biztosítandó szeredi hid a IV. hadtest csapatjai által a magyarok tévútra vezetése céljából lehetőleg sokáig és szívósan tartandó volt, mialatt a döntő támadó műveletek megkezdéséhez a főszereg zömének a Duna jobb partján való egyesítése szándékolatott. Ezen rendelkezés folytán *Wohlgemuth* a Vág balpartját június 15-én újból birtokába ejtette s a védelemre berendezett Sempthét 2 zászlóaljjal és 9 löveggel szállatta meg.

Mialatt Szered tájékán mindezek történtek, a főhadiszínhely egyéb részein következőleg alakultak a viszonyok:

*Asbóth* a II. hadtesttel június 12-én Érsekújvárról Guttára nyomult előre és Aszód és Sereg-Akol között még egy második hidat veretett. Ennek fedezésére *Kisfaludy* dandára. június 13-án Sereg-Akolra, *Szekulits* pedig 5 zászlóaljjal, 8 lovas századdal és 18 löveggel Nyárasdon át Vasáruira tolatott előre, mely helységet *Derschatta* osztrák ezredes tartotta 1 zászlóaljjal megszállva. Miután *Szekulits* délelőtt 11 óra tájban komoly támadásra készült, nevezett ezredes zászlóaljával Kürtre húzódott vissza, a hova időközben *Colloredo* altábornagy a Simbschen és Reischach dandárokból erősbitéseket rendelt előre; ezeknek fenyegetése a támadással elég volt, hogy *Szekulits* Vásárutat újból az ellenségnek átengedve, csapataival Aszódra húzódják vissza. Ezen sakkhúzások alatt *Szekulits* 9 embert, az osztrákok pedig 3 halottat és 15 sebesültet vesztek; *Derschatta* ezredes, kinek lovát kilőtték alóla, erős zúzódást szenvedett.

*Kisfaludy* szintén talált maga előtt körülbelül 1 zászlóaljnyi ellenséget, melyet azonban hamarosan visszavetett s így a híd a június 14. és 15. közötti éjjelen minden nagyobb háborítás nélkül elkészült.

A *III. hadtest* egyelőre Érsekújvárnál maradt, elővédje azonban Tardoskeden felül még Tót-Megyert is megszállotta s a Vág mentén Tornócz és Szemő között portyáztatott.

A Csallóközben álló *Vili. hadtest Kosztolányi* hadosztálya előcsapatjait Száp-Patas-Szakállas-Pusztá Aszód vonaláig toltá előre.

A *VII. hadtest* Győrnél maradt; egy erősebb csoportja Ménfőnél állott, mely egyúttal a patonai Rába-átjárót is megszállotta.

*Kmethy* hadosztályával június 11-én Pápát érte el, a hol 6 huszár századot  $\frac{1}{2}$  lov. üteggel azon feladattal hagyott hátra, hogy Kis-Czellen át Sárvárig portyázzanak; a hadosztály zöme 12-én Téthig folytatta útját, honnan feladatához képest azonnal hozzálátott a Rába-átjárók szétromboláshoz, illetve megszállásához.

*Horváth* portyázó csapata, mint tudjuk, Galgócz felé operált;

Görgey Ármin Szent-Keresztet, Körmöcz- és Besztercebányát tartotta megszállva s végül

*Beniczky* tovább portyázott a már előbb említett megyékben.

#### A csornai ütközet.

1849. június 13-án,

*Wyss* tábornok vett meghagyása értelmében\*) június 8-án dandárával Kapuvárt és Csornát megszállván, a következő napon a Rába vonal kikémlése végett Egyeden át Árpás és Marczaltóig portyáztatott. *Klapka* június 12-én értesült *Wyss* tábornok mozdulatairól s nyomban azon megjegyzéssel hívta fel reá *Kmethy* figyel-

\*) Lásd ezen kötet 47. oldalán.



mét, hogy helyén volna talán Wyss ellen meglepő támadást intézni. Midőn Kmethy ezen felhívást vette, már saját kezdeményezéséből elhatározta volt Wyss megtámadását, mi czélból a Móriczhida-Árpás közötti, valamint a malomsoki Rába-hidat már megelőző nap újból teljesen helyreállította. Kmethy kémjelentések, de leginkább a június 8-án foglyul esett *Zesner* báró császári dsidás ezredes feljegyzéseiből teljesen tájékozva volt a császári dandár elhelyezéséről, mely szerint Csornán *Wyss* személyes vezetése alatt a 14. vadász zászlóalj 2 százada, a Hess ezred 3-ik és a Badeni nagyherczeg sorezred landwehr zászlóalja, továbbá a császár-dsidások 4 százada és 8 löveg állott, míg a dandár fenmaradó része — 2 zászlóalj, ugyanannyi lovas század és 3 löveg — Kapuváron maradt, honnan egy gyengébb elővéd Mihályira tolatott előre.

*Kmethy* még június 12-én délután kelt át Móriczhida és Malomsoknál a Rábán és 13-ikán hajnali 3 órakor Szili-Sárkánynál egyesített hadosztályát a támadás keresztülviteléhez újból két oszlopba osztotta s azok egyikét, a 3 zászlóaljból, 6 lovas századból, 1 lovas és 2 röppenű ütegből állót, Fáradra indította, hogy onnan egyrészt Csorna felé közreműködjék, másrészt pedig a kapuvári ellenséget sakkban tartsa, a másik 2 honvéd zászlóalj, 2 vadász és 2 huszár század és 1 ütegből álló oszlopot pedig *Kmethy* maga vezette egyenes irányban Csorna felé.

*Wyss* reggeli fél 5 óra tájban értesült a magyarok előnyomulásáról, kiket ennek folytán Csornánál harczkészen várt. A támadás 5 órakor reggel déli és keleti irányból egyszerre következett be, egy huszár osztag pedig a Beő-Sárkány felé vivő utat iparkodott elállani, úgy hogy *Wyss* hadát a teljes bekerítés veszélye fenyegette; szerencséjére azonban a helység északi kijáratánál felállítva volt néhány szakasz Császár-dsidás a huszár osztagot visszavetvén, összekötetése észak felé újból szabaddá lett. Mint különös eset megemlítendő, hogy ez alkalommal a huszárok és az osztrák lovasság a lábon álló sűrű magas búzában lépésben rajta-rajtáztak egymásra s úgy keveredtek össze egy kúszált gomolyaggá.

Ezalatt a helység keleti és déli kijáratánál, valamint az utóbbi közelében fekvő erdőnél, elkeseredett gyalogsági és tüzérharcz keletkezett, melyben állítólag a magyarok javára, a helység lakosai is résztvettek. Ily körülmények között *Wyss* reggel 8 óra tájban visszavonulásra adott parancsot, mely H/2 lovas század fedezete alatt két oszlopban Beő-Sárkány felé hajtattott végre; ez alatt *Wyss* tábornok, mint a hátvéd vezetője, két puskalövés által halálosan találva a csatatéren maradt. *Kmethy* lovassága erélyesen üldözte a visszavonulókat, minnek folytán a huszárok és dsidások több ízben keményen összecsaptak egymással.

Végre 9 óra tájban a visszavonuló osztrákok minden nagyobb baj nélkül elérték Beő-Sárkányt, pedig útközben igen könnyen még

egy kellemetlen meglepetés érthette volna őket. *Klapka* ugyanis Kmethynek Csorna elleni vállalkozását előmozdítandó, a VII. hadtest egy részével tüntetőleg Győrből Mosony felé nyomult előre, *Zámbély* ezredest pedig néhány lovas századdal és 4 ágyúval Kónyon át a Wyss dandár hátába irányította, csakhogy az kissé el-  
késve érkezett be a csorna-beő-sárkányi útra.

*Schlick* altábornagy Csorna megtámadtatásának hírére haladéktalanul Beő-Sárkányba sietett, a hol az éppen beérkező féldandárral újból állást foglaltatott, de miután a magyarok nemsokára Réti és Kapi községeket is megszállták, miáltal az osztrákok balszárnyát és hátát fenyegették, Schlick jobbnak látta még idejekorán a további visszavonulást a Répcze védő gátja mögé elrendelni. Miután a magyarok ide nem követtek, ezzel a csornai vállalat véget ért. Schlick a megviselt féldandárt Szent-Péterre rendelte vissza, a hova a pomogyi töltésen át a Kapuvárnál volt féldandár is bevonult. Ez utóbbi a Csorna felől áthangzó ágyúdörejre elindult ugyan bajtársainak segítségére, de Babóthra érve, meghallotta, miszerint Csornát már a magyarok birtokukba ejtették s így a féldandár eredeti állásába Kapuvárra tért vissza.

A Szent Péternél újból egyesült dandár feletti parancsnokságot báró *Schneider* ezredes vette át, a ki azt vett parancsra nemsokára ismét Kapuvár mellé, Vitnyédre (Letting) vezette vissza.

*Kmethy* hadosztályát az ütközetre követő napon, gyenge előcsapatok hátrahagyása mellett a Répczénél elfoglalt marczaltői és téthi állásába vezette vissza, a mit később *Klapka* neki szemrehányólag kifogásolt.

A csornai ütközetben szenvedett veszteség mindkét részen elég jelentékenynek mondható; annak nagysága az osztrákoknál halottakban: 1 tábornok, 1 másnemű tiszt és 53 főnyi legénység, sebesültekben: 7 tiszt és 71 főnyi legénység; eltűntekben: 3 tiszt és 122 főnyi legénység; összesenél 2 tiszt, 246 főnyi legénység; továbbá 90 ló. — *Kmethy* vesztesége: halottakban 2 tiszt és 51 főnyi legénység, sebesültekben: 10 tiszt és 208 főnyi legénység; összesen 12 tiszt és 259 főnyi legénység.

#### A zulgárdi ütközet.

1849. június 16-án.

*Görgey* június 10-én Budáról Tatán át *Bayer* kíséretében Győrbe érkezett, hogy *Klapka* hozzájárulását is megnyerje a támadás megkezdéséhez, melynek tervét a tатаi központi hadműveleti iroda akként dolgozta ki, hogy június 16-án Asbóth, Knézich és Nagy Sándor külön-külön hadműveleti vonalon megkezdjék a kombinált támadást a Vág-vonal ellen, melynek eredményét a főparancsnok és hadügyminiszter, hogy szándékához képest a hadtestparancsno-

kok valóban magukra hagyatva maradjanak, Pesten várta be. A csornai ütközetet eszerint, mint Klapka, illetőleg Kmethy kezdeményezéséből keletkezett, teljesen a Görgey által szándékolt támadó műveletek körén kívül esőnek tekinthetjük.

A *Bayer* által kiadott s a kombinált támadás alapjául szolgáló irányelvek lényegükben következőleg hangzottak: A II. hadtest (*Asbóth*) Guttán csak egy kis hídorségnek hátrahagyása mellett, 16-án reggel átlépi az érsekújvári Duna-ágot és Farkasd és Zsigárdnál az osztrák hadállás jobb szárnyát támadja meg; Aszódon egy dandárt hagy, mely a *Kosztolányi* hadosztály egy részével az ottani átkelő pontot fedezi a Csallóközben álló osztrák haderők ellenében. Farkasd és Negyed elérése után, itt a Vágón át hid verendő. A III. hadtest (*Knézich*), mely elővédjét Tardoskedről és Tót-Megyerről reggeli 6 órakor az ellenség foglalkoztatása céljából Sellyéig tolja előre, zömével Érsekújvárról Szeműn át Farkasd felé nyomul előre, hogy itt a II. és III. hadtest sikerült támadása után a Vágón átkeljen. Ezen támadások támogatása céljából az I. hadtest (*Nagy Sándor*) Mocsonokon összpontosul, elővédjét Sempthe és Hosszúfalváig tolja előre, a hol az osztrákokat lekötni iparkodik. A II. és III. hadtestnek a Vág jobb partján történő egyesülése után az előnyomulás ezen folyó és az érsekújvári Dunaág között Királyréven át Diószeg felé volt folytatandó, hogy ezáltal Szerednél az I. hadtest átkelése és az egész Vágvonalt birtokbavétele lehetővé tétessék. A Csallóközben az osztrákok folytonos támadások által voltak foglalkoztatandók, nehogy a vág-vonalmenti csapatokat támogathassák. E célból *Kosztolányi* 4 zászlóaljjal, 3 lovas századdal és 8 löveggel már hajnali 2 órakor elindult Nagy-Megyerről Patas és Böös felé és a *Jellachich* dandárnak itten állást foglalt részeit reggel 7 órakor megtámadta. A bevezető ágyúharc után Reischach ellentámadásra indult és *Kosztolányi* csapatjait előbb Patasra, majd onnan Nagy-Megyerre szorította vissza, a hol a további üldözést beszüntette. A gyorsan lezajlott csetepaté. alatt az osztrákok 2 halottat és 7 sebesültet, a magyarok pedig mintegy 20 halottat és sebesültet vesztek.

A II. hadtestnél, mely június 15-én éjjel 3 dandárral az érsekújvári Dunaág jobb partján Aszódnál, a *Kisfaludy* dandárral pedig a bal parton, Sereg-Akolnál táborozott, következőleg fejlődtek az események. Vett feladatához képest *Asbóth* június 16-ikán 3 oszlopban kezdte meg az előnyomulást és pedig *Rakovszky* őrnagy a 48. zászlóaljjal és 3 utász századdal, melyhez később még másfél üteg és 1 szárny Württemberg-huszár is járult, a Vág mentén Farkasdra irányított, hogy az esetleg ott álló ellenséget elűzve, azonnal az elrendelt hídépítéshez fogjon, hogy az összeköttetés a III. hadtesttel minél előbb helyreállítható legyen. Az 5 zászlóalj, 2 osztály huszár és 3 ütegből álló hadtest zömét *Asbóth* személyesen vezette

Zsigárd irányában előre s végül baloldaloszlop gyanánt a Feketevíz és az érsekújvári Dunaág között Nádszeg felé a Bocskay csapat, 1 század pozsonyi vadászszal különített ki. Ez utóbbi Nádszegnél reggel 7 óra tájban egy ellenséges gyalogszázadra bukkant, melynek támogatására Vásárútból csakhamar a Koudelka-ezred egyik zászlóalja *Grobois* őrnagy parancsnoksága alatt érkezett be. Ekkor a magyar baloldaloszlop a megerősített ellenség ellen támadásra, indul, melynek visszavonulási vonala Vásárid felé elvágatván, Királyrév irányában kénytelen hátrálni, mely helység azonban ekkor már szintén a magyarok kezében volt. Időközben ugyanis *Asbóth* hadteste zömével a posványos réteken, melyeken a gyalogság néhol térdig besüppedt a vízbe-sárba, nagy ügygyel-bajjal átgázolván, reggel fél 8 óra tájban Farkasddal egy magasságra, tehát szárazabb helyre ért s itt csapatjait azonnal csatarendbe állította. A 25. zászlóalj a melléje adott félüteggel *Rezsni* kapitány parancsnoksága alatt azon feladatot kapta, hogy Királyrévet minden áron elfoglalja s ott a Nádszeg felől előnyomuló baloldalkülönítménnyel egyesüljön. *Collig* őrnagynak a Don Miguelelkel és az 56. zászlóaljjal Zsigárdot kelle megtámadnia; mögötte tartalék gyanánt *Kisfaludy* őrnagy nyomult előre a 60. és 54. zászlóaljjal. A lovasságból 3 század Württemberg-huszár a jobb szárnyat, 1 század Bocskay-huszár pedig a balszárnyat hátul követve állítottat fel.

Az előnyomulást *Rezsni* kapitány kezdette meg, kinek előcsapatjai a Királyrévben álló osztrák előőrsöket hamar visszaszorították; ekkor érkezett be Nádszeg felől *Grobois* őrnagy és elszánt támadással utat tör magának a Feketevíz hídján át Királyrévbe, honnan *Rezsni* előcsapatjait időlegesen hátrálásra bírja. Nemsokára azonban *Rezsni* által délfelől, a baloldal oszlop által pedig a Feketevíz jobb partjáról erélyesen megtámadtatván, *Grobois* kénytelennek érezte magát Zsigárd felé visszavonulni, a hol *Pott* dandáréhoz csatlakozott. Ez utóbbi a komoly megtámadtatás érzetében vágmenti előcsapatjait bevonván, 3 zászlóaljból, 1 gyalog és 1 lovas századból és-9 lövegből álló dandáréval arcczal délnek, Királyrév-Zsigárd vonalában, bal szárnyával ez utóbbi helységegre támaszkodva, foglalt állást. *Asboth* délelőtt 10 óra tájban megkezdte a támadó előnyomulást *Pottnak* futólagosán megerősített állása ellen, melyet ez utóbbi élénk tüzeléssel fogadott. Hatásos lőtávolságra érve, *Asbóth* felvonultatta tüzéségét, balszárny lovasságának pedig parancsot adott, miszerint az ellenség jobb szárnyát túlszárnyalva, iparkodjék annak jobb oldalát megrohanni. Ennek végrehajtása közben a Don Miguel és az 56. zászlóalj *Collig* őrnagy és *Mándy* alezredes vezetése alatt Zsigárdra, a jobb szárny lovassága pedig a vele szemben álló osztrák félütegre vetette magát és azt birtokába is ejtette. Az osztrákok egyideig vitézül tartották magukat, de a magyarok elszánt rohamainak végre mégis engedni voltak kénytelenek, minek folytán *Pott*

dandárát elég jó rendben Peredre vezette vissza. *Asbóth* nem igen üldözte a visszavonulókat, hanem tekintettel arra, hogy sem *Rakovszky* hadoszlopa Farkasd felől, sem a *III. hadtest* a Vág túlsó partjáról még nem mutatkozott, ezek beérkeztéig esapatjaival Zsigárdnál pihenőt szándékozott tartani, mi czélből azokat következőleg állította készenlétbe: a Bocskay csapat a vadászokkal Királyrévet, a Don Miguelek Zsigárdot szállották meg; a két helység között a zöm állott fel és pedig a 25. és 54. zászlóalj a bal, a 60. és 56. zászlóalj a jobb szárnyon; ezek között középen a lovasság fedezete alatt (3 század Württemberg- és 1 század Bocskay-huszár) a tüzérség (2 gyalog- és 1 lovas üteg 22 löveggel) foglalt állást.

Ekképpen csoportosítva pihenték ki a csapatok aznapi munkájuk fáradalmait, midőn d. u.1 óra után *Rukovszky* és *Knézich* beérkezése helyett egyszerre csak erős ellenséges oszlopok közeledése jelentetett Pered irányából. *Wohlgemuth* altábornagy ugyanis a magyarok hidverési munkálatainak és ebből kifolyó csapatmozdulatainak hírére, még június 15-én *Herzinger* tábornokot a Theissing dandár 2 gránátos zászlóaljával, 3 század Auersperg-vértessel és 2 üteggel Nagyszombatból Diószegen át Pott támogatására rendelte előre, mely csapatok 16-án a délelőtt folyamán ép akkor érkeztek be Pered előtt, midőn *Pott* arra felé visszavonulóban odaérkezett. *Herzinger* az utóbbinak dandárát a bal-, a magával hozott *Theissing* dandárt pedig a jobb szárnyon harczrendbe állítván, a Zsigárd ellőtt állást foglalt magyarok megtámadását határozta el, mihez csapatainak rövid ideig tartó pihentetése után nyomban hozzá is látott. *Pott* dandárjával, mely zömével Peredről egyenes irányban Zsigárd nyugati kijárata felé tartott, maga *Ashóth* vette föl a harcot a 60. és 56. honvéd zászlóaljjal és a gyalogüteggel, míg a Pott dandár balszárnyoszlopát képező és Zsigárd helység közepe ellen irányított 2. vadász zászlóalj, a helységet a Don Miguel zászlóaljjal megszállva tartó Coliig őrnagygyal keveredett harcba; a Pott dandártól jobbra előnyomuló *Theissing* dandárral szemben *Kisfaludy* őrnagy jutott a 25. és 54. zászlóaljjal, a lovasüteggel és 3 század Württemberg-huszárral.

*Asbóth* ütegeinek jól célzott lövései egyidőre megakasztották a Pott dandár előnyomulását, minek folytán *Herzinger* összes lovasságát (3 vértés és 1 chevauxlegers század) a magyar ütegek és az azokat fődöző lovasság ellen rohamra indítja, mely csakhamar az osztrák lovasság győzelmével végződik. A huszárok és ütegek sóiában beállott rendetlenség nyilsebességgel átterjed a magyar balszárnyra is, mely ennek folytán inogni kezd. Ez arra bírja *Asbóth* ezredest, hogy délután 3 óra tájban általános visszavonulást parancsoljon, melyet az általa személyesen vezetett jobb szárny a legjobb rendben hajtott végre, mihez nem kis mértékben járult hozzá azon körülmény, hogy *Collig* őrnagy ép ez idő tájt vetette vissza a vele szemben álló osztrák vadászokat.

Ezalatt a magyar balszárnyon végzetessé vált a helyzet; az osztrák lovasság első sikerén vérszemet kapva s annak eredményét kiaknázandó, immár a gyalogságra veti magát és a már különben is rendtelenségbe jutott 54. zászlóaljat teljesen széjjelrebbenti. A Württemberg huszárok bátor parancsnoka, *Privoda* őrnagy és derék kapitányuk, *Herczeg*, minden lehetőet elkövetnek, hogy osztagaikat újból rendezve az ellenséges lovassággal ismét szembe szálljanak, csatakiáltásuk azonban nyomtalanul elhangzott a pusztában s osztagaik szétszóródva futnak vissza, ott hagyván a gondjaikra bízott ütegeket és a gyalogságot is, minek folytán az egyik üteg az ellenséges lovasság által utóléretvén, annak 4 ágyúja az ellenség kezébe kerül. A bátorlelkű *Rezsni* kapitány ekkor még mindig helyt álló 25. zászlóaljával elszántan veti magát a támadó lovasság elé, másrészt pedig *Kisfaludy* őrnagy is összegyűjti a már széjjelvert 54. zászlóalj java részét, s az ekként kettős tűzbe vett ellenséges lovasság az imént elfoglalt 2 löveggel együtt gyorsan eltűnik a puska hatásos tűzkörletéből és az erősen megingott magyarok további üldözését, a tűzérséggel együtt tömör rendekben előnyomuló saját gyalogságának adja által.

*Kisfaludy* a jól megritkított balszárnyhadát Királyrév felé vezette vissza,- a hol azt a még mindig ott álló Bocskay csapat vette fel s a hova időközben *Asbóth* a jobb szárnyhaddal is beérkezett volt. Hogy erélyesen folytatott üldözés esetén a magyarok helyzete, hátban a posványos tereppel s két oldalt folyó vizek által határolva, a lehető legkétségbeejtőbbé válhatott volna, könnyen elképzelhető, szerencsére azonban délután 4 óra tájban feltűnt a láthatáron *Rakovszky* őrnagy Farkasd felől jövő hadoszlopának éle, melyet *Herzinger* a Vág túlsó partjáról segítségül jövő III. hadtest előhadának vélt, minek folytán csapatjainak további előnyomulását s nemsokára az üldözést is beszüntette. Ily körülmények között *Asbóth* minden további veszteség nélkül vezethette vissza hadtestét az aszódi hid mellé, *Rakovszky* pedig a hadtest visszavonulását látva, különítményével újból Negyedre tért vissza, hogy legalább az épülőfélben levő hidat a netán tovább előnyomuló ellenség ellen biztosítsa.

*Knézich* e napi tevékenysége mindössze abból állott, hogy Sellye és Farkasd felé egy-egy különítményt rendelt ki tüntetés céljából; pedig ha ő hadtestével idejekorán a Vágón átkel, majdnem bizonyosra vehető, hogy az ütközet egészen más fordulatot vesz s a magyarok javára dől el. Hiába unszolták alparancsnokai *Knézichet*, lépjen segélyhozólag közbe a II. hadtest harczába, a tábornok azt hozván fel indokul, hogy erre határozott parancsa nincsen, hajthatlan maradt elhatározása mellett, hogy a Vágót, „csak a II. hadtest sikerült támadása után“, amint azt az napra szóló parancsa

előírás\*, lépi át. Hogy a helyszínén jelenlevő főparancsnok ezen téves nézetnek és következményeinek egy rövidke parancs által könnyen elejét vehette volna, ahhoz kétség nem igen férhet, de úgy Görgey, valamint hadműveleti dolgokban teljhatalmú helyettes hatósága, a központi hadműveleti iroda, messze távol maradt a tettek színhelyétől.

A Zsigárd körüli ütközet Asbóth hadtestének mintegy 400 halottjába és sebesültjébe és 65 lovába került, 200 ember pedig foglyul esett; a császáriak vesztesége halottakban: 2 tiszt, mindkettő az Auersperg-vértesekből, és 40 főnyi legénység; sebesültekben: 2 tiszt, egyik az Auersperg-vértesektől, másika gyalogos, továbbá 61 főnyi legénység; összesen: 4 tiszt, 101 főnyi legénység és 38 ló.

*Nagy Sándor* az I. hadtesttel a számára június 16-ikára szóló parancsot következőleg hajtotta végre: A délelőtt folyamán csupán-csak erős kémszemlőt tartott Sempthe - Szered irányában, midőn pedig délután Absóth első előnyomulásának és sikereinek híre beérkezett, 5. óra tájban ő is döntő támadásra határozta el magát; az e célra kirendelt *Máriássy-hadosztály* a Sempthétől keletre elterülő magaslatokat birtokába ejtván, onnan a helység előtt emelt sánczok ellen hatásos tüzelést kezdett, úgy hogy az osztrákok tüzésége csakhamar elhallgatni kényszerült. Erre 3 honvéd zászlóalj rohamra indult Sempthe ellen, melyet *Ferin* tábornoknak 3 gránátom zászlóaljból, 2 lovas századból és 9 lövegből álló dandára tartott megszállva. Kezdetben a honvédek működését siker koronázta, amennyiben az eltorlaszolt helység első házaiba benyomulniok sikerült. Ekkor azonban *Wohlgemuth* altábornagy hadtest parancsnok, a ki személyesen vezette az itteni ütközetet, a Szereden tartalékban álló csapatokat a Vág balpartjára átrendelvén, azok egy részével a sempthei védőrséget erősítette meg, mely most a magyarokat újból kiszorította a helységből, — 1 zászlóaljat és 2 lovas századot pedig a nyitrai országúttól északra, a szőlős magaslaton át az előnyomuló magyarok jobb oldala ellen indított útnak.

Ezalatt *Nagy Sándor* úgy gyalogságával, mint a tüzéséggel is előbbre nyomult és rövid idő alatt nemcsak a Sempthe előtt emelt sánczokat ejtette hatalmába, hanem a gyalogság egy része már a temetőbe is benyomult. És most ismét *Wohlgemuth* altábornagy volt az, a ki a kivívott előnyöket újból kiragadta a magyarok kezéből; ő ugyanis ezen elhatározó pillanatban a végső tartalék gyanánt visszatartott Koudelka gránátos zászlóaljat  $\frac{1}{2}$  röppentyű üteggel dobta harcuba, minek folytán úgy a sánczok, mint a temető ismét osztrák kézre kerültek. Miután azonfelül most már a szőlős magaslatokon át irányított oszlop is bontakozni kezdett a magyarok jobb oldala ellen, *Nagy Sándor* visszavonulásra adott parancsot, melynek

\*) Lásd 55 oldal.

végrehajtása közben a Koudelka zászlóaljnak 4 magyar tizenkétfontos löveget elérni és hatalmába ejteni sikerült.

Az I. hadtestnek a támadásban részt vett csapatjai Fatára és Sopornyára húzódtak vissza, *Wohlyrmuth* pedig megelégedett Scmpthe megtartásával és a további üldözést beszüntette.

Az I. hadtestnek e napi vesztesége holtakban 79, sebesültekben 136, összesen 165 emberre és 24 lóra rúgott, míg ellenben a császáriak állítólag mindössze 9 halottat 40 sebesültet vesztek.

### A peredi csata

*A csata első napja 1849. június 20 án.*

*Wohlgemuth* altábornagy az Alsó Vág menti események hírére még a június 16-ikáról 17-ikére hajló éjjel, valamint az utóbbi nap reggelén a *Perin* dandárt Vaghára és e helyett a Galgócson álló *Jablonowski* dandár 2 zászlóalját és 1 üteget Szeredre rendelte ki. Ezen mozdulatok végrehajtása közben kapta *Wohlgemuth* *Haynau* tábornakszernagtól a parancsot, miszerint saját IV. számú hadtestével, valamint az egyidejűleg rendelkezésére bocsátott *Pcmjutin* orosz hadosztállyal támadólag előrenyomulva, a magyarokat mielőbb a Vág balpartjára visszavetni iparkodjék. Ehhez képest *Wohlgemuth* főhadiszállását június 18-án Galanthára tette át és a következő napon a Zsigárdnál álló *Pott* dandár mögé a 4 zászlóalját és 6 löveget számláló *Theissing* dandárt, valamint az Auersperg-vérteseket 1 lovas üteggel, nemkülönben IVa század Ferdinand-császár vértest 1 hatfontos üteggel Perednél egyesítette; *Panjutin* hadosztálya 18-án Szempcz és Sárffőre, 19-én pedig Diószegig nyomult előre.

*Herzinger* tábornokba ki a 8½ zászlóaljból, lovas századból és 36 lövegből álló *Pott* és *Theissing* dandárok felett hadosztályparancsnoki minőségben szerepelt, még június 18-ika folyamán az Alsó Vág felé erősebb kémszemlét tartott, mely alkalommal tudomására jutott, miszerint az Alsó Vág és a Feketeviz alkotta szögben legalább 18—20,000 főnyi magyar sereg áll összpontosítva; ennek folytán *Herzinger* az elrendelt támadó műveletet csakis újabb erősítés beérkezése után vélte megkezdhetőnek s így dandárait június 19-én Zsigárd és Pered mellett elfoglalt állásukban hagyta meg, a hol azok 20-án az újból támadólagosan előnyomuló magyarok által megtámadtattak.

Ez utóbbiak közül a zsigárdi ütközet után a II. hadtest csapatjai Aszódnál, a III. hadtest Tardoskednél, az I. Mocsonoknál állott; *Rakovszky* különítménye Farkasdot és Negyedet tartotta megszállva.

*Görgy* a balul végződött zsigárdi ütközet után, bár *Klapka* egy június 19-én hozzá intézett levelében határozottan ellenezte azt, 20-ára a támadás megismétlését határozta el, melynek személyes vezénylete alatt, de különben ugyanazon elvek szerint kellett vég-



hezvitetnie, mint az imént meghiúsultnak. A vonatkozó intézkedés Tatán június 19-én kelt s Asbóth emlékiratai szerint szószerint következőleg hangzott: „Rendelet 1849. június 20-ára. A Vág háta megett az ellenségnek 16-án történt sikertelen megrohanása, 20-án hajnalban a TI. had.est által megújítandó. Az akkor adott rendeletek ez esetre is érvényesek, de a III. hadtest még azon utasítást kapja, hogy a Vág fölé még az ellen láttára is hidat vonasson.\*)" Ha ez sikerült, a III. hadtest keljen át a folyón a II. támogatására, *de csak akkor, ha e hadtestnek sikerült az ellenséget Zsigárdból kiűzni-*, (?) különben a III. hadtest mindenestre a II-iknak támaszul rendeltetett. Tarnócz és Vecsénél a III, hadtest egy dandára az ellenséget Sellyén zaklatandja, tévedésbe hozza, amennyiben ott hídépítési szándékot mutat, e célra némi építkezési eszközt és anyagot kell a partra vinni. E brigade-ba kell az ágyúütegeket is beosztani. — Az I. hadtest és Horváth ezredes úr őrcsapata egészen a 16-iki rendeletekhez tartja magát. Görgey főtábornok úr a II. hadtest mellett leend, hogy a támadást vezérelje. — A negyedi hid építésén szakadatlanul kell munkálkodni, hogy az holnap reggel okvetlenül kész legyen. A (III.) hadtest ezután Negyednek tart és Görgey tábornok úr rendeletére, *szükség esetében* a Vág jobb partjára vonul. A dandárnak Tarnóczon és Vecsén történő állomásozása esetében is, természetesen mindezek tartandók meg. (?) Bayer ezredes.“ Ezenfelül Klapkának még külön meghagyatott, miszerint a VIII. hadtesttel Aszódra vonuljon, innen a Vásáruznál álló ellenség ellen tüntessen és ha a II. hadtest támadása nem sikerülne, úgy azt majd felvenni iparkodják.

E szerint a támadás újból nem az egész erő által egységesen, hanem tulajdonképen csak a II. hadtest által volt végrehajtandó, a melynek most magára hagyatva, az osztrákok jobb összpontosítása és a Panjutin hadosztály közreműködése mellett, még kevesebb kilátása lehetett a sikerre, mint 16-án.

A II. hadtest, hogy intézkedésszerűen már hajnalban megkezdhesse a támadást, már 19-én éjfél előtt 11 órakor indult el Aszódról és hajnali fél 5 órakor érkezett Zsigárd közelébe, a hol sűrű köd által fedve várta Görgey megérkezését. Miután 1 teljes óra hiába telt el várakozásban, nehogy *Rakovszky*, a kinek parancsa volt Negyed felől jöve szintén hajnalban megindítani támadását a zsigárdi állás balszárnya ellen, elszigetelten menjen neki az ellenséges túlerőnek, *Asbóth* elhatározta, hogy nem várva tovább Görgey beérkezésére, maga vezeti hadtestét támadásra előre, mihez az következőleg állott csatarendbe: *Szekulits* 5 zászlóalj és 3 ütegni hadosztálya a közepet, a lovasság — Privoda őrnagynak egyik Würt-

\*) Ezt ugyan *Rakovszky* őrnagy már 18-án esti 6 órára elkészítette, a miről azonban a hadműveleti irodának Tatán tudomása nem volt.

temberg-huszár osztályát kivéve — *Mándy* alezredes alatt a balszárnyat képezte; a 25. és 54. zászlóalj 2 üteggel *Kisfaludy* őrnagy alatt a jobb szárnyon állott, míg a Don Miguelek és az 56. zászlóalj, továbbá *Privoda* huszár osztálya 1 lovas üteggel a tartalékhadat képezte a közép mögött. *Rakovszky* őrnagy a 48. és a Bocskay-zászlóaljjal, mint önálló jobboldal különítmény Negyed felől nyomult előre, ellenben a pozsonyi vadászzászlóalj és a Beregi csapat a legszélsőbb balszárnyon Királyrév megszállására rendeltetett ki.

Reggel 7 óra tájban, a midőn a köd oszladozni kezdett, megkezdte *Asbóth* a támadó előnyomulást; Királyrévet a Beregi csapat s a pozsonyi vadászok csekély ellentállás után beveszik, mialatt a 49. és 60. zászlóalj, valamint *Rakovszky* őrnagy különítménye megelőző hatásos ágyúzás után Zsigárdra vetik magukat s *Pott* dandárét csakhamar visszavonulásra bírják Pered irányában. Ekkor érkezik be *Herzinger* a *Theissing* dandárral és *Pott* visszavonulását fedezendő, Királyrévet igyekszik hatalmába ejteni, a hol azonban igen makacs ellentállásra talált. *Asbóth* látva a fenyegető veszélyt, parancsot ad ütegeinek, miszerint tüzelésüket a támadó *Herzinger* ellen irányítsák s egyidejűleg *Mándy* alezredest a lovassággal szintén rohamra indítja ellene. A Württemberg-huszárok a 16-án szenvedett csorbát kiköszörülendők, a legnagyobb elszánt-sággal küzdenek *Herzinger*nek szintén rohamra induló lovassága, ellen és azt heves kézi tusa után a *Theissing* dandár balszárnyára vetik vissza, miáltal nemcsak ez, hanem csakhamar az egész dandár is rendtelenségbe jő, úgy hogy *Herzinger* kénytelennek érezte magát, a magyar balszárny által üldöztetve, csapatjait Alsó-Szély felé visszavezetni.

Mialatt mindez Királyrév körül történt, *Asbóth* ezredes nyomon követte *Puttót* Pered felé s azt 3 zászlóaljjal arczban, 2 zászlóaljjal pedig *Szekulits* alatt oldalban támadta meg s egyidejűleg *Ralcovszky* őrnagnak parancsot adott, miszerint a zsigárd-peredi erdőt megkerülve, az ellenséget hátban támadja meg.

*Wohlgemuth* a *Pott* dandárt s hadteste tüzérségének java részét Pered előtt ismét harczhoz fejlődttette és különösen az utóbbinak tüze annyira érezhetővé vált, hogy *Asbóth* első harczvonala, a 60., 61. és 63. zászlóalj, de kivált ez utóbbi, mely közé egymás után két gránát csapott, ingadozni kezdett. Erre *Privoda* őrnagy, hogy a gyalogságot kissé degagirozza, egy század Württemberg-huszárral az osztrák balszárny ütegre veti magát, de az ennek fedezésére a sövények mögött rejtve felállított vadászzászlóalj úgy a huszárokat, valamint a Zsigárd felől szintén errefelé tartó *Szelculicsot* is oly hatásos tüzrel árasztja el, hogy azok csakhamar hátrálni kénytelenek. Erre *Asbóth* tartalékhadát, az 56. zászlóaljat és a Don Migueleket, vezényli rohamra; ő maga ragadja kezébe a 63. zász-

lálj lobogóját s így serkenti csapatjait a küzdelem folytatására. Épp ekkor, délután 1 óra után érkezett be *Görgey* is a harc színhe-lyére, a ki aznap reggel már csak a II. hadtest elindulása után ért Aszódra, a hol aztán, a helyett hogy a II. hadtestet mielőtt utolérni iparkodott volna, délelőtt 10 óráig környezetével együtt az erdő árnyékában húzta meg magát, állítólag azért, hogy a szintén oda-érkező *Klapkát* a támadás folytatásának szükségéről személyesen meggyőzze.

*Asbóth* előrerendelt tartalékhadra elszántan ment neki a Pered helységét megszállva tartó ellenségnek, de ennek öldöklő tüze folytán a magyarok vonala ismét ingadozni kezd; ámde *Asbóth* semmi áron sem akar tágítani, végig száguld a vonalon, egyik zászlóaljat a másik után bátorítja, lelkesíti, majd személyesen a közép támadó oszlop élére állva, negyedízben indítja rohamra csapatjait. Az erőteljes lökem a magyarok vonalát egészen a helység temp-lomáig hozza előre, a mely körül mindkét részről iszonyúan elke-seredett harc fejlődik ki. E válságos pillanatban nyomul be *Ka-kovszky* a 48. zászlóaljjal és a Bocskay-gyalogsággal hátulról a faluba, minek folytán *Pott* attól tartván, hogy minden oldalról be-kerítettik, dandárját, melyből mintegy 100 ember foglyul esett, har-czolva Deáki felé vezette vissza.

Ily körülmények között az ellenfele által különben is szoron-gatott *Theissing* sem maradhatott meg Alsó-Szélynél, minek folytán *Herzinger* a két dandárt Vizkelet- és Taksonyra rendelte vissza. *Asbóth* a harc fáradalmaitól végkép kimerült csapatjait Pered, Deáki és Alsó-Szélynél gyülekeztette. Csak ekkor, délután 2 óra után lettek láthatóvá a III- hadtest oszlopélei, amennyiben *Görgey* beérkezése után azonnal parancsot küldött a hadtestével a Vág túlsó partján veszteglő *Knezichnek*, miszerint előnyomulását hala-déktalanul kezdje meg.

Ezalatt *Görgey* *Asbóth*tal heves szóváltásba keveredett; s utób- binak — bizonyára joggal — szemrehányólag kifogásolta, hogy a támadást önhatalmúlag az ő beérkezése előtt indította meg, de egyszersmind hevesen kikelt a III. hadtest tétlensége ellen is. A hosszas vita eredménye lön, hogy *Görgey* még ugyanaznap *Asbóth*ot túltevékenysége, *Knezichet* ellenben, úgy e napi mint a 16-án ta-núsított önállóság és tevékenység hiánya miatt elmozdította hadtest- parancsnoki állásukból s a II. hadtest élére *Kászonyi József* ezredest, a III. hadtest parancsnokává pedig *gróf Leiningen Károly* ezredest nevezte ki; a legkülönösebb pedig a dologban, hogy *Asbóth*nak saját volt hadtestében a több heti szabadságra menő *Szekulits* he-lyett hadosztályparancsnokságot kellett átvennie. Egyidejűleg a II. hadtest vezérkari főnökévé, *Meszéna* alezredes helyett báró *Hügel* őrnagy neveztetett ki, *Leiningen* ezredes hadosztályát pedig *Föld-váry Károly* alezredes vette át.

A csata befejeztével *Görgey* a következő tudósítást küldte a központi irodának Tatára: „Pöröd, június 20. 1849. délután 4 óra-kor. A II. hadtest jelenleg Alsó-Szélyt és Királyrévet tartja megszállva, és maga Alsó-Szély és Pöröd közt táboroz. A III. hadtest Porodét tartja megszállva; táboroz pedig ezen helység és a Vág között. Hír szerint az ellenség Deákiból és Súlyéből is kivonult már; de mi már tovább nem bírjuk követni, annyira kifáradtak az emberek. A küzdelem kivált Pered birtokáért, meglehetősen meleg volt. Valami nagy veszteségeinkről nem tudok. Az ellenség, amint nekem jelentik, csak foglyokban valami 70 embert őrmestertől lefelé, és 13 tisztet veszített. Holnap 21-én megkísérlem a III. hadtesttel Sélyén át Galantha felé nyomulni előre, emellett természetesen arra számítok, hogy mind Klapka Vásárútnál, mint Nagy Sándor Szerednél szerencsésen harcolnak. A II. hadtest azalatt Alsó-Szély és Deáki között állva marad, hogy a III-iknak baloldalát fedezze. Ezen közlésnek egyik példányát egyidejűleg Nagy Sándornak küldöm. Lőszert, a mennyi csak van, utánunk kell küldeni. Ha Klapka Vásárutat bevehetné és Nádszeget az érsekujvári Dunán át megszállhatná: ezáltal nekem a holnapi hadműveletem nagyon meg lenne könnyítve. Épen most jelenti egy czirkálónk, hogy Sélye is üres. *Görgey*“.

A Vág mentén lefolyt ezen harcokkal egyidejűleg a Csallóközben is ütközetre került a dolog az osztrák II. és a magyar VIII. hadtest csapatjai között. Előbbi június 20-ikára azon parancsot vette, miszerint az érsekujvári Dunaág mindkét partján előnyomulva, a Csallóközben álló magyarokat lekösse és meggátolja, hogy innen esetleg a Vághoz erősítések küldessenek. Miután viszont Klapkának is az volt a parancsa\*), hogy Vásárút felé tüntetőleg nyomuljon előre, az összetütközés ezen helység közelében kikerülhetlenné vált.

*Csorich* altábornagy vett meghagyásához képest június 20-án reggel az eperjesi és nádszegi átkelők megfelelő megszállása után,, egy 2 zászlóalj, 4 lovas század és 18 lövegből álló oszlopot Vásárútról Aszód felé, egy másik oszlopot Al-Bárról Nagy Megyer s végül a *Heischach* dandárt Patason át szintén az utóbbemlített helység felé indította útnak.

*Klapka*, a ki a *Kosztolányi* hadosztálylyal a délelőtt folyamán Aszódnál megérkezve, azt a guttai út mindkét oldalán állította fel, déltájban értesült az ellenség előnyomulásáról s nehogy az általa védendő híd közelében támadtassék meg, elhatározta, miszerint maga is támadólag megy eléje az ellenségnek; e célból *Kosztolányit* 2 zászlóaljjal, 1 lovas századdal és 4 löveggel a guttai úton a Duna-

\*) Lásd ezen kötet 61. oldalát.

ág mentén, *Rohonczy* ezredet a csak nem rég felállított Károlyi-huszárok 3 századával és 1 lovas üteggel Királyföldén át Al-Bár irányában, *gróf Zichy* ezredet pedig egy kisebb hadoszloppal Apácza-Szakállasról az országúton Nyárasd felé indította el s végül *Janik* ezredesnek a 64. és 18-k zászlóaljjal, 1 lovas századdal és 4 löveggel a Kosztolányi és Rohonczy hadoszlopokat tartalék viszonyban kelle követnie.

*Csorich* balszárnyoszlopa Nyárasdra érvén, ott a magyarok előnyomulásának hírére következőleg helyezkedett el: a 2 zászlóaljnyi gyalogság a helységet és a mellette a Kis-Duna irányában elterülő erdőcskét szállotta meg; a lovasság a jobb szárnyon, a helységen kívül foglalt állást; a tüzérség egyelőre a falu mögött maradt. *Kosztolányi* nyomban támadásra indult s a főntebb említett erdőcskét hatalmába ejtven, éppen Nyárasd ellen készült rohamra, midőn a 2 század Cívallart-dsidásból és 2 század Liechtenstein chevauxlegersből álló ellenséges lovassággal összecsapott Károlyi-huszárok visszadobtak. Erre *Klapka* 1 század Hunyady-huszárt dobott az üldözésre induló osztrák lovasok elébe s ez, valamint az egyik közelben álló üteg tüzelése meg is állította az ellenséges lovasságot. Ezalatt *Rohonczy* újból összeszedte fiatal huszárjait és ismét nekiment az ellenséges lovasságnak, de ez alkalommal is visszaveretett. Erre a két osztrák zászlóalj is kitört Nyárasdból, minek folytán az ellenséges lovasság által balszárnyában fenyegetett *Kosztolányinak* szintén tágítania kellett. Az osztrák lovasság nyomon követte az elvonulókat, miközben a lovasság harmadizben is összecsapott egymással, de ebben is a magyarok húzták a rövidebbet, miáltal *Klapka* helyzete felette komolylyá vált. Szerencséjére azonban végre beérkezett kissé elkésett tartaléka *Janik* alatt, valamint *gróf Zichy* oldaloszlopa is, minek folytán csakhamar újból sikerült a harcvonalat helyreállítani. Ezt látván *Csorich*, azonnal beszüntette a harcot és csapatjait Nyárasdon át ismét Vásárútra vezette vissza, *Klapka* pedig korábban elfoglalt aszódi állásába vonult.

#### A peredi csata második napja.

1849. június 21-én.

Június 21-ikére *Görgey* a következő intézkedést bocsátotta ki: „Főhadiszállás Pered, június 20-án. Hadi intézkedés 1849. június 21-ikére. Az ellenség a legnagyobb óvatosságot teszi szükségessé, kivált éjféli után szorgalmas czirkálgatást Sellye, Deáki és Taksony felé. A mint hajnalodik, a csapatok tartásukat csatakészen magukat és pihenve várják be a parancsot a támadásra. Ha az ellenség maga támad: akkor az ütközetet feltétlenül el kell fogadni. Ha veszteg marad az ellenség; akkor a valószínűleg részünkről indítandó támadásra, vagy Szered felől hallható ágyúzás, vagy pedig

a III. hadtestnek ma még a Vág túlsó partján eldisponált részeinek megérkezése fogja megadni az alkalmas perczet. Ezen támadás esetén annak célpontja a III. hadtest számára: előbb Séllye, aztán Vágkirályfalva s a későbbi folyamatban Pallócz, Kajal és Galantha lesz; a TIT. hadtest balszárnya egyidejűleg a II. hadtest jobbszárnyával Deákit fogja bevenni és megszállani. A II. hadtest balszárnya ugyanekkor Alsó-Szélyben marad támasztva. Általában a II. hadtestnek feladata a III. hadtest hátrálási vonalának fődözése. Csak mikor a III. hadtest Séllyén túnyomult előre, lesz szabad a II. hadtestnek is az Alsó Szély és Deáki közti felállítást elhagyva, egy színvonalban a III-ikkal, arcmenetben Taksony irányában előrenyomulni. Mind a két hadtest biztosítja a maga szárnyát t. i. all-ik a balt, a Ill-ik a jobb szárnyat, erős messzijáró czirkálók által. Királyrév és Alsó-Szély az előnyomulás közben is megszállva maradnak a II. hadtesttől. Reggeli 5 órakor egy század Fordinánd-huszár az érsekujvári Dunán át Aszódra megyen, hol is Klapka tábornok rendelkezésére bocsátkozik; viszont ugyanezen órában két század Károlyi-huszár Aszódról Peredre indul Kászonyi ezredes úr parancsai alá. Klapka tábornok úrnak holnap ugyanaz a feladata, a melyet ma végzett, t. i. az aszódi hídnak biztosítása. A Klapka tábornok úr állal segítségül kért ágyúüteg, az ellenség részéről ide fenyegető veszély miatt, emitten nem nélkülözhető. A hátrálási vonalak ugyanazok, melyek az eddigi s a jövendőbeli előnyomulásai. Részünkre való balfordulat esetén, ha az ellenség még annyira szorít is: Peredet mégis tartani kell a végsőig. Görgey tábornok. “

Az *I. hadtest* és *Horváth* ezredes külön parancsot kaptak s feladatuk volt 21-én is megint csak Szered, illetve Galgócz ellen tüntetni. A seregtestek, tehát a 16. és 20-iki tapasztalatok daczára megint csak egyenkint, egymással csak igen laza összefüggésben rendeltetnek harczba.

Miután június 20-án éjjel *Görgey* a *Panjutin* hadosztály Diószegre érkezéséről, nemkülönben *Klapkának* balul végződött nyárasdi ütközetéről is jelentést vett, ezen körülmények szándékának megváltoztatására bírták s újabb elhatározása immár abból állott, hogy védőállásban bevárja az ellenség támadását s csak ha e közben a harcz a magyarokra nézve venne kedvező fordulatot, megyen majd át támadásba. Ennek folytán a II. és III. hadtest 21-én hajnalban következőleg állott csatarendbe: A *jobbszárnyon*, Pered középfütczájától jobbra a vágmenti Hetmény pusztáig a III. hadtest állott fel s egy erősebb különítménnyel az arcvonalá előtt fekvő Deákit tartotta megszállva; a *halszárnyon* a Dudvág mentén, Alsó-Szélytől mintegy 2000 lépésnyire délre *Rakovszky* állott fel a II. hadtest egyik gyalog dandárjával, melyhez a kellő számú lovaság és tüzérség is osztatott be; ebből 2 zászlóaljat, ugyanannyi lö-

veget és némi lovasságot Rakovszky Alsó Szély megszállására tolt előre; a II. hadtest zöme az *állás közepét* foglalta el Rakovszkytól Jobbra Pered középfőutcájáig, a hol a III. hadtesttel lépett érintkezésbe. A II. hadtest lovassága *Mándy* ezredes parancsnoksága alatt saját hadteste zömének balszárnyán, a többi lovasság *Pikéth*y ezredes alatt Pered mögött foglalt állást. Az ekként felállított II. és III. hadtest állománya: 19½ zászlóalj, 21 lovas század és 80 löveg, összesen mintegy 19.000—20.000 főnyi létszámmal.

Az osztrákok részén *Wohlgemuth* altábornagy a 20-iki kudarc után másnapra összes rendelkezésére álló erőinek egyesítését határozta el, hogy azokkal feladata értelmében támadólag előnyomulva, a magyarokat a Vágón át visszavesse. E célból *Perin* tábornok parancsot kapott, miszerint a sempthei hid elrombolása után még a 21-ikére hajló éjjel 3 zászlóalj, 1 lovas század és 9 lövegből álló dandárjával. Szeredről Királyfalva és Pallóczra meneteljen s hogy másnap a Sellyénél álló zászlóaljat és ½ röppentyű üteget magához vonva, Hetményen át a Pered felé előnyomuló *Herzinger* hadosztály felé keressen csatlakozást. *Panjutin* hadosztályából még 20-án este az egyik vadász ezred 1 üteggel az újból Felső-Szélyig előrerendelt *Theissing* dandár erősítésére Hidas Kültre tolatott előre, míg a hadosztály fenmaradó 3 gyalog ezrede és 3 ütege, valamint a hozzá beosztott 2 század Cívallart-dsidás és 4 század osztrák vértés Taksonyig nyomult előre. *Wohlgemuth*nak ekként a támadásra rendelkezésre álló ereje 28½ zászlóaljat, 13 lovas századot és 96 löveget tett ki s létszáma legalább 25.000 emberre tehető;\*) tehát néhány ezerrel több mint a vele közvetlenül szemben álló II. és III. magyar hadtest, melyhez azonban *Görgey* a június 21-ikére tervezett döntő támadáshoz legalább is Nagy Sándornak mintegy 9.000 főnyi hadtestét igen könnyen csatlakoztathatta volna.

*Wohlgemuth* 21-én reggeli 5 órakor hadaival a következő csoportosításban kezdte meg támadó előnyomulását: A *Herzinger* tábornok parancsnoksága alatt álló *jobb szárny*, 1. harczzonalban a *Theissing* dandárral és az ennek balszárnyához csatlakozó *Auersperg* vértés ezreddel, 2. harczzonalban a *Semjkin* dandár Brjansk orosz vadász ezredével Hidas-Kürtből Felső-Szélyen át, a hol az oszlop a Dudvág balpartjára kelt át, Alsó Szély felé tartott, melyet *Rakovszky* előretolt különítménye harc nélkül odahagyott. A *Panjutin* által parancsnokolt *középen* a 2 üteggel megerősített *Kobjakow* orosz dandár, melyhez jobbról 4, balról 2 osztrák lovas század csatlakozott, nyomult előre Taksonyon át Deáki felé; a szintén a közép hadhoz tartozó *Pott* dandár az oroszok balszárnyán ugyancsak Deáki felé tartott; *Pott* és *Kobjakow* mögött középen tartalék gyanánt a *Semjkin* orosz dandár másik ezrede 1 üteggel következett.

\*) Raming ezen haderők létszámát 22.000, Rüstow ellenben 28.000-re teszi.

A csatavonal *bal-szárnyát* végre a Sellyén át Hetményre irányított *Perin* dandár képezte.

Görgey értesülvén, miszerint az ellenség főtámadását Fered irányában szándékozik végrehajtani, *Rakovszky* hadoszlopának zömét a II. hadtest balszárnyához leendő csatlakozásra utasította, a Deákiba előretolva volt különítményt pedig az ellenséges oszlopok közeledésének hírére szintén a főállásba rendelte vissza.

Délelőtt 10 óra tájban végre, miután *Panjutinnak* középhada Deákinál teljesen harcához fejlődött, a tulajdonképeni csata kezdetét vette, melyet a két orosz üteg a magyar II. hadtest és a III. hadtest balszárnya, Pott ütege pedig az utóbbemlített hadtest közepe ellen irányzott heves ágyúzás vezetett be. Az orosz ütegeknek majdnem egy órai hatásos tüze folytán, valamint azon körülménynél fogva, hogy *Herzinger* a *Rakovszky* elvonultával magával szemben talált igen gyenge magyar különítményt minden nagyobb erőfeszítés nélkül Királyrév felé szorította vissza, a magyar II. hadtest balszárnya tágítani volt kénytelen; ellenben annak jobb szárnya, miután a III. hadtest Póttal szemben derekasan kitartott állásában, továbbra is megtartotta Pered előtti terepszakaszát.

*Görgey* tökéletesen átlátta a balszárnyának visszanyomásából keletkezett nagy veszélyt s így főtörekvése oda irányult, hogy az említett szárnyon megbomlott harcrendet valamiképp újból helyreállítsa. E végből elhatározta, miszerint rendelkezésre álló összességét az ellenséges középhad jobb szárnya ellen hozza működésbe, másrészt pedig a már-már Királyrévig eljutott *Herzinger* visszanyomásával az említett helység felé újból kirendelt *Rakovszky* különítményt bízta meg.

Az elrendelt lovas támadásban egyelőre csak *Pikéthy* ezredes 12 lovas százada vehetett részt, amennyiben *Mándy* ezredes 8 századnyi lovasságával időközben azon parancsot vette, miszerint a csapatainak egy részével szintén Pered felé letért *Herzinger* tábornokot előnyomulásában lehetőleg tartóztassa fel.

*Pikéthy* ezredes elszántan vezette lovasságát *Panjutinnak* szintén lovasságból álló jobb szárnyhada ellen s a huszárok 80 lépésre az ellenséges lovasság elé érve, előbb elsütik karabélyaikat s aztán kardot rántva indulnak a tulajdonképeni rohamra, melyet az első sorban álló 2 század Civallart dsidás és 1 század Liechtenstein-chevauxlegers fogott fel. Ezeknek kézitusája alatt a Dudvág felől hirtelen még 4 vértés század jelenik meg az összeütközés színhelyén, melyeket báró *Burits* altábornagy és báró *Lederer Károly* tábornok a huszárok oldala és részben azok háta ellen vezet, megjegyezvén, hogy ezen századokat még az egyik orosz üteg is hathatósan támogatta. A huszárok egyideig derekasan tartják magukat, végre azonban az oldal és háttámadás által zavarba hozva, tömör vonaluk felbomlik, minek folytán *Pikéthy* a további küzdelemmel felhagyva, Pered mögé húzódik vissza.



A balul végződött lovas támadás folytán *Görgey* kénytelennek érezte magát Pered előtti gyalogsági állását is, leginkább pedig annak jobb szánját hátrább vonni; az elrendelt visszavonulást Pereddel egy magasságra, azaz alig néhány száz lépésnyire, *Leiningen* harczolva és példás rendben hajtotta végre.

Ezalatt a Dudvág mentén igen jelentős dolgok játszódtak le. *Herzinger* ugyanis látván, miszerint *Rakovszky* elvonulásával Pered felé, előtte csak gyengébb ellenséges osztagok maradtak, ezek folytatólagos üldözésére csupáncsak *Theissing* dandárét hagyja meg a Dudvág mentén előnyomulóban, a ki a Királyrévnél állást foglalt gyenge magyar osztagokat — az újonnan e szárnyra rendelt *Rakovszky* különítmény ekkor még csak útban volt az említett helység felé — mindjárt első rohamra visszavetette. Ellenben, mint már korábban is jeleztük, az oroszj vadász ezreddel, ennek ütegével és még 10 osztrák löveggel, valamint az Auersperg-vértesek 4 századával, melyeknek sikeres közbevágását fentebb már érintettük, *Herzinger* Pered felé tért le, mely helység ellen *Wohlgemuth* ekkor már az eldöntő támadás végrehajtását határozta voltéi. Ehhez *Panjutin*nak hadosztálya zömével arezban a helység északi szegélye ellen, evvel kapcsolatban *Fótinak* dandárával a helységtől keletre fekvő erdőcske ellen, az éppen beérkezett *Ferin* dandárnak pedig átkarolólag a magyarok jobb oldala ellen kelle előnyomulnia; ez utóbbiaknak már különben is benyomott bal szárnyát képező II. hadteste ellen végre *Herzinger* volt hivatta döntőleg közbelépni magával hozott csapatosztályaival. Ez utóbbi előnyomulása közben mindenekelőtt az eleje küldött *Mándy* ezredesre bukkant, a ki azonban, lovasságot alig találván magával szemben, csakhamar félre vonult, nehogy hadteste tüzéségét a kilövésben gátolja. Miután *Herzinger* a magyar II. hadtest bal szárnyát lövegglőtávolságyra megközelítette, mindenekelőtt ő is tüzéségét vonultatta fel és annak rövid ideig tartó előkészítő tüze után az orosz vadász-ezredet támadásra indította. Ezt a Peredtől nyugatra eső erdőcskében felállított 3 honvéd zászlóalj oly hatásos puskatüz alá fogta, hogy, miután az oroszok ezredese, *Baumgarten* alól a lovat kilőtték, a 2. zászlóalj parancsnoka, *Kuharkin* őrnagy pedig elesett, utóbbinak zászlóalja ingadozni kezdett. Ekkor *Baumgarten* ezredes a zászlót kezében fennen lobogtatva, harsány hangjával új életet önt katonáiba, a kik egy újabb elhatározó rohammal visszavetik a honvédeket az erdőből, kiket aztán a még idejekorán szintén odébb állt tüzéséggel együtt *Görgey* és *Kászonyi* a helység mögött újból rendezni iparkodott.

Ezalatt *Panjutin* areztámadása is előbbre jutott, melyet két zászlóaljjal az első, kettővel tartalék gyanánt a második harczvonalban hajtott végre. Az oroszok Pered északi szegélyét hatalmukba ejtvén, egészen a templomig nyomultak előre, melynek környékén a magyarok erősen elsánczolták és eltorlaszolták magukat,

ugyanott felvonult 4 lövegükből pedig a leghatásosabb tüzet fejtették ki, úgy hogy itt az ellenség nem várt makacs ellentállásra talált. Ámde e maroknyi magyar had hősie magatartása már csak keveset nyomhatott a latba, amennyiben *Pott* és *Ferin* időközben a helységet keletről megközelítvén, azt annyira elárasztották röpöntvényekkel, hogy az több helyen kigyulladt s így a benmaradás lehetlenné vált. Azonkívül *Herzinger* is mind jobban előbbre vonult s már nemcsak oldalát, hanem visszavonulási vonalát is fenyegette a magyaroknak.

Ezen körülmények arra bírták *Görgeyt*, hogy középhada és jobb szárnyának hátrább vonását rendelje el. E tekintetben kiadott intézkedései értelmében a II. és III. hadtestnek Zsigárd előtt újból állást kellett foglalnia, melyből, ha majd *Rakovszkynak* Királyrévet visszafoglalnia sikerül, *Nagy Sándor* pedig az ellenség hátában megjelenik, mire úgy látszik *Görgey* erősen számított, — az egész magyar hadnak újból támadólag kellett volna fellépnie. Az erők visszavonása és újbóli csatarendbe állítása Zsigárd előtt, kivévén, hogy a Pered templománál utolsó pillanatig kitartott 4 löveg a helységben rekedt, csodálatos módon elég jó rendben hajtattott végre,, a mi csak akként magyarázható meg, hogy az ellenség a visszavonulókat nem igen szorongatta.

Mialatt *Leiningen* Pered és Zsigárd között az új csatavonal helyreállításán fáradozott, addig *Görgey* Királyrév felé vágatott, a hol akkor már *Rakovszky* 4 zászlóalj, 2 lovas század és 4 ágyúból álló különítményével oly erélyes támadást intézett volt a Királyrévet megszállva tartó *Theissing* dandár ellen, hogy annak egy része a Dudvág mentén Alsó-Szélyre, másik, a Feketevízen át szorított része pedig *Rakovszky* által hathatósan üldöztetve, Tallós felé vonult vissza. *Herzinger*, mihelyt a Királyrévnél megélenkülő ágyúharcot meghallotta, küldött ugyan *Theissing* támogatására egy orosz zászlóaljat 4 löveggel, de mire ezek Királyrév közelébe jutottak, a *Theissing* dandár már rég vissza volt vetve. Áz ezen eseményekről értesült *Wohlgemuth* *Herzinger* tábornoknak nyomban azon parancsot küldte, miszerint a korábban Peredre vezetett összes csapatokat és a *Theissing* dandárt újból egyesítse s így kísérelje meg Királyrév visszafoglalását. Erre azonban már nem került a dolog, a mi részben amiak is köszönhető, hogy a Pered alól elvonuló *Herzinger* *Mándy* ezredes többször sikeresen nyugtalanította és feltartóztatta lovas támadásai által, míg végre az osztrák lovasság sikerült ellentámadásba átmenvén, a huszárokat ártalmatlanná tette.

Mihelyt Királyrév *Rakovszky* birtokában volt, *Görgey* nyomban parancsot küldött *Leiningennek*, hogy a támadólagos előnyomulást Pered és Zsigárd közt elfoglalt állásából kezdje meg, ekkorára azonban már *Panjutin*, *Pott* és *Perin* is újból folytatták volt a Pered birtokbavételével egyidőre beszüntetett támadást. *Leiningen*

ezáltal jobb szárnyát túlszárnyalva látván, a támadólagos előnyomulást meg sem kezdette, sőt ellenkezőleg kénytelennek érezte magát egy újabb összecsapás elől kitérni és visszavonulását Farkasd felé megkezdeni, miről azonnal jelentést küldött Görgeynek.

Evvel a csata sorsa el volt döntve s *Görgeynek* mi sem maradt egyéb hátra, mint a végleges visszavonulást elrendelni, mely a III. hadtest által Farkasd-Negyeden át a Vág balpartjára, a II. hadtest által pedig a sereg-akii hidon át a Csallóközbe volt végrehajtandó. Az előbbit *Pott* és *Perin* nyomon követték, míg ellenben *Panjutin* azt baloldalba akarta fogni, mely szándékát azonban a holt Vágnak akadályt képező egyik ága megghiúsította. *Leiningen* még aznap este, illetve éjjel minden komolyabb baj nélkül kelt át a Vágón, míg utóvédé egészen június 22-ike reggeléig tartotta Negyedet megszállva, a hova aztán *Pott*, dandára minden ellentállás nélkül vonulhatott be.

*Kászonyi* szintén nagyobb baj és veszedelem nélkül hajthatta végre visszavonulását Aszódra, a hova *Görgeyvel* együtt csapatainak élén este 8 óra tájban érkezett meg. Üldözésére, vagy jobban mondva szemmeltartására mindössze 1 orosz zászlóalj 1 vértés századdal és 2 löveggel rendeltetett ki, mely még aznap este Sereg-Akolt szállotta meg. Úgy itt, mint Negyednél a hidat a magyarok átkelésük befejezése után hasznavehetlenné tették.

A Csallóközben kölcsönösen felállított erők az napi működése röviden összefoglalva a következő volt: *Csorich* altábornagy 20-án *Haynautól* azon parancsot vette, miszerint a következő napon *Wohlgemuth* támadását elősegítendő, a *Liebler* dandár zömével és a *Simbschen* lovas dandárral az érsekújvári Dunaág bal partján Nádszegen át Sereg-Akol felé, tehát a magyarok oldalába és hátába támadó mozdulatot eszközöltesen, ami a peredi csata kimenetelére való tekintettel a magyar II. hadtestre nézve kétségkívül végzetessé válhatott volna, — Vásárútról Aszód irányában ellenben csupán erélyes tüntetésre szorítkozzék. Ámde *Csöriek* erőinek gyengeségére és a megteendő nagy távolságra való tekintettel a balparti támadó mozdulattól teljesen elállóit és 21-ikére is csupán a Csallóközben végrehajtandó tüntetőleges magatartást határozott; de még ennek kivételéhez is későn, csak 21-én a délután folyamán fogott hozzá.

*Klapka* szintén teljesen védőleges magatartásra szorítkozott, mi célból rendelkezésére álló 4 zászlóalját, 5 lovas századát és 10 lövegét következőleg állította fel: 2 zászlóaljat 4 háromfontossal *Kosztolányi* alatt a gutái úton Nyárasd felé, a hídtól mintegy 1000 lépésnyire; 2 zászlóalj, 4 lovas század és 1 lov. üteg *Janik* alatt Aszód körül, míg e két csoport között összeköttetésül a lovasság fenmaradó része foglalt állást; *gróf Zichy* gyenge hadoszlopával végre Apácza Szakállasnál maradt.

Az osztrák csapatok az elrendelt tüntetéshez a délután folyamán 4 oszlopban nyomultak előre és pedig a *Keischack* dandár

egy része Nyárasdon át Aszód felé, annak zöme pedig Bősről Patas felé, honnan aztán egy kisebb különítmény Nagy-Megyér irányában vált el. A *Simbschen* dandárnak 1½ zászlóalj, 8 lovas század és 18 lövegéből álló főoszlopa végre Apácza-Szakállas ellen nyomult előre.

Az Aszód ellen irányított oszlop este 6 és 7 óra között érkezett be Ny arasd előtt, melyet *Kosztolányi* előcsapatjai hamarosan odahagytak; 7 óraker, tehát ép azon időben, midőn a magyar II. hadtest elővédé az aszódi hídhoz érkezett, felvonultatta *Reischach* tüzérségét a Kosztolányi által elfoglalt állás ellen, kinek lovas ütege jó ideig kitartással viszonzta számra nézve sokkal erősebb ellenfelének tüzelését; miután azonban néhány lövege leszerelteték, állását odahagyni kényszerült. Szerencsére ekkor érkezett be a *Klapka* kérelmére *Görgey* által segítségül küldött ½ üteg és 1 osztály Württemberg-huszár, mely csapatok segítségével Klapka tüzérségét ismét az imént elhagyott állásba vezette előre, melyből aztán az éj beálltaig — miután az osztrák hadoszlop a gyalogsági támadást még csak meg sem kísérelte — hatástalan löveg-harcz vívatott. Ezen kedvező körülménynek köszönhető a magyar II. hadtest, hogy bántatlanul kelhetett át az aszódi hídon. A többi osztrák oszlopok közül csupán csak a *Simbschen* által vezetett bukkant Apácza-Szakállasnál ellenségre, *Zichy* hadoszlopára, s miután ezzel néhány lövést váltott, *Simbschen* is Nyárasd felé húzódott vissza, a hol az időközben szintén odaérkezett *Roischach*chhal egyesült. Esti 10 óra felé végre végkép megszűnt az addig is gyéren fentartott puskaropogás s mindkét fél bátran nyugalomra hajthatta fejét, mire különösen az erősen megviselt magyar II. hadtestnek volt égetően szüksége.

*Nagy Sándor* és *Horváth* ezredes a június 21-iki csata alatt csupán arra szorítkoztak, hogy előbbi Szereddel, amaz pedig Cfalgócczal szemben erejét többször bontakoztatta; mialatt tehát a Vágón túl élet-halálra folyt a küzdelem, ők a szemben álló osztrák őrszemeket, mert még osztagoknak is alig nevezhetők, csapatjaiknak ide s tova mozgadozásával s koronkénti ágyúzással foglalkoztatták.

Evvel szemben különösen hangsúlyoznunk kell, hogy a vágmenti harcokban tényleg résztvett magyar csapatok, nemkülönben az osztrák és orosz hadak is dicséretes kitartással küzdöttek, minek az ezen harcokban szenvedett veszteségek is élénk tanújelét adják.

A magyar III. hadtestnek Perednél szenvedett vesztesége halottakban: 4 tiszt és 77 főnyi legénység, sebesültekben: 7 tisztás 111 főnyi legénység, eltűntekben: 1 tiszt és 324 főnyi legénység; összesen 12 tiszt, 512 főnyi legénység és 157 ló. A II. hadtest 2602 főnyi és 9 lövegnyi veszteséget mutat ki, ami azonban alighanem a zsigárdi és peredi harcokra együttvéve vonatkozik, az utóbbiakra marad tehát 4 ágyú és mintegy 2000 fő; de ez utóbbi számban is nagyrészt oly eltűntek foglaltatnak, kik később ismét visszatértek csapattesteikhez.

A osztrákok peredi vesztesége halottakban: 2 tisztt és 89 főnyi legénység, sebesültekben: 9 tisztt és 236 főnyi legénység, eltűntekben: 2 tisztt és 120 főnyi legénység; összesen 13 tisztt, 445 főnyi legénység és 160 ló.

Az oroszok vesztesége halottakban: 3 tisztt és 31 főnyi legénység, sebesültekben: 1 tábornok és 10 más tisztt, 126 főnyi legénység, eltűntekben 5 fő; összesen 15 tisztt, 162 főnyi legénység és 60 ló.

A csallóközi ütközetekben szenvedett veszteségek nagysága az osztrák II. hadtest részéről halottakban: 1 tisztt és 8 főnyi legénység, sebesültekben: 29 fő; összesen: 1 tisztt, 37 főnyi legénység és 40 ló. *Kosztolányi* vesztesége: halottakban 45, sebesültekben 62 és eltűntekben 195 fő; összesen: 302 fő, 2 löveg, 3 lőszerkocsi és 135 ló.

## HARMINCZKETEDIK FEJEZET.

### **Az osztrák főszereg összpontosítása a Duna jobb partján. A Győr és Komárom körüli harcok. Nugent badainak portyá- zásai a Dunán túl. 1849. június közepétől július közepéig.**

*Haynau* táborszernagy már a vágmenti eseményeket megelőzőleg, mint ezt már korábban jeleztük is\*), a főszereg zömének a Duna jobb partján, Magyar-Óvár körüli egyesítését határozta el, hogy avval Győr és Komárom bevétele után a legrövidebb vonalon a fővárosok felé előnyomulva, azokat mielőbb hatalmába ejtse; hogy az osztrák fővezér *Görgeynek* közbejött támadólagos fellépése daczára szilárdan megmaradt ezen terve mellett, az minden esetre a helyzetnek teljesen megfelelő megítélésére és igen helyes katonai érzékre vall.

Az osztrák főerőnek ezen összpontosítása következőleg ment végbe: A *IV. hadtestnél: Benedek* dandára jún. 19-én Trencsénből Vág-Ujhelyre, 20-án Kosztolány és Pöstyénbe, 21-ón pedig Nagy-Szombatba és Galgóczra menetelt, a hol a következő napon is megmaradt, *Jablonski* dandára 22-én Galgóczról Szeredre nyomult előre. A hadtestnek a peredi csatában részt vett seregrészei a csatára következő napon következőleg helyezkedtek el: *Pott* dandára Negyednél és Sellyénél, *Perin* dandára Farkasdnál; *Theissing* dandára az orosz hadosztály egy részével Királyrévnel, *Panjutin* hadosztálya többi csapatjaival s a *Lederer* lovas dandár zöme Zsigárdnál. Június 23-án *Perin* Királyrévire, *Theissing* Eperjesre, *Jablonoivski* Hidasra, *Panjutin* hadosztálya pedig Alsó-Szélyre vonult. A csapatok átszállítása ezéjából a Duna jobb partjára Vajkára 3 gőzhajó rendeltetett le Pozsonyból, melyek segítségével 24-én *Perin*, 25-én pedig *Theissing* és *Jablonski* dandárai keltek át. A hadtest lovassága és tüzérsége Pozsonyon át irányított; ugyanide szállított vasúton 22. és 24-ike között *Benedek* dandára is, *Deutschmeister* ezredének 4. zászlóalját kivéve, mely Nagyszombat hely-

\*) Lásd ezen kötet 51. oldalán.

őrsége gyanánt maradt vissza. Pozsonyból az összes osztrák csapatok, valamint a 25-én szintén odaérkezett Panjutin hadosztály Rajkán (Ragendorf) át Magyar-Óvár felé nyomultak előre. Ez alkalommal a *Lederer* lovas dandár és az I. hadtesthez tartozó *Simbschen* dandár báró *Bechtold* altábornagy parancsnoksága alatt a sereg lovas tartaléka gyanánt önálló lovas hadosztálylyá egyesítettet, míg *Lobkoxvitz* altábornagy a *Benedek* és *Jablonowski* dandárokból képezett I. hadosztály parancsnoka lön.

Az I. hadtest június 26-án Mosonynál és Kémlénél (Kimling) gyülekezett s elővédjét Öttevényre (Hochstrass) toltta előre; a *Reischach* dandár 2 zászlóalj, 1 lovas század és 2 lövegből álló különítménye a Szigetközben Hédervárnál állott fel.

A III. hadtestnél: a *Wolf* és *Veigl* dandárok június 23-án Nagy-Czenknél (Gr. Zinkendorf) gyülekeztek és 24-én Szerdahely és; Szent-Miklósig, 25-én pedig a *Collen* dandár felvétele után Kapuvárig, az elővéddel Babóthig vonultak előre, ugyané napon a Vitnyédnél (Letting) álló *Schneider* dandár Vezekény és Szárföldig, 26-án pedig, mely napon a hadtest zöme Egyedig, annak *Wolf* elővéd-dandára pedig Arpásig jutott, Csornára tolatott előre. A 2 lovas század által megerősített és június 23-án Kövesdnél gyülekezett *Gerstner* dandár a hadtest jobb oldalát fedezendő, 24-én Csapodra, 25-én Mihályira, 26-án pedig Szányig nyomult előre.

Ezen összpontosítás ellenséges behatáson kívül hajtatott végre, a mennyiben a különben is igen gyenge magyar megfigyelő csapatok minden ellentállás kifejtése nélkül húzódtak vissza a Rába mögé.

Ezek szerint június 26-án a teljesen összpontosított osztrák főszereg következőleg állott: az I. hadtest és mögötte a *Bechtold* lovas hadosztály Mosonynál; a III. hadtest Egyed- és Szánynál, annak *Schneider* dandára Csornánál; a IV. hadtest Magyar-Óvár mögött táborozott s végül Panjutin hadosztálya az általános tüzértartalékkal Rajkánál. A II. hadtest a Csallóközben s a Vág mentén maradt, mely folyót Farkasd és Szered között Pott dandára, annak alsó folyását pedig a *Liebler* dandár tartotta megszállva. *Haynau* ugyanezen napon Magyar-Óvárra tette át főhadi szállását, hova Ö Felsőge is megérkezett, hogy jelenléte által a seregre lelkesítőleg hasson.

*Görgey*, a kin a peredi csata kedvezőtlen kimenetele miatt nagymérvű kedvetlenség és levertség vett erőt, még június 21-én éjjeli 11 órakor felkereste Aszódnál *Klapkát*, hogy vele a további teendőket megbeszélje, mely alkalommal abban állapodtak meg, hogy a hadtesteket a június 16-ika előtt elfoglalt állásaikba vezetik vissza. Ez azon feltevés alatt történt, hogy az osztrák sereg zöme még-mindig a Vág mentén áll s hogy támadása legközelebb azon által várható. Valóban különös, hogy a magyar intéző körök a tatai központi hadműveleti irodával együtt, saját országukban, kiterjedt

kémszolgálatuk és Nagy Sándor, valamint Horváth portyázásai dacára ezen tevés nézetben egészen június 26-áig megmaradtak, mely napon, mint tudjuk, *Haynau* teljesen és zavartalanul befejezte volt rokirozását a Duna jobb partja felé.

A központi iroda főnökének *Görgey* a peredi csatárei a következő tudósítást küldötte be: „Gután, június 22-én 1849. reggeli 4 órakor. Édes Bayer. Én minden lehetőet megtettem, de tegnap nem bírtam boldogulni. A II. hadtest teljesen demoralizálva van; fel kell osztani. Tegnap két csatám volt: egyik Pered-Királyrévnól; és Aszódnál a másik. Most Klapka Apáczaszakállason áll s a II. hadtest, Kászonyi ezredes, Gután. Most rögtön Tótmegyerre indulok, megtudni, mi van a III. és I. hadtestekkel. A Vág melletti offenzívához gyöngék vagyunk — vezetők dolgában. Tellát defensíva! Még ma többet.

Görgey.“

Tót-Megyeren megtudta *Görgey*, hogy a III. és I. hadtest miatti aggodalma tárgyitalan s egyidejűleg hírt vett arról, miszerint osztrák csapatok a Vág mentén *fölfelé* rokiroztak, a mi még jobban meggyőzte őt arról, hogy a megtámadtatás veszélye innen fenyegeti. Közben visszafelé Gután tehát meghagyta Kászonyinak, hogy mihelyt hadteste ismét rendben van és megpihent, vezesse azt vissza Érsekújvárra. Ezek után *Görgey* Tatára, onnan pedig Budapestre utazott, hogy az orosz hadseregnek Felső-Magyarországba történt betörésével szemben követendő rendszabályokat a kormánnyal megbeszélje.

Ezalatt a felsődunai sereg a központi hadműveleti iroda intézkedései nyomán következőleg helyezkedett el: Az *I. hadtest*, metynek egyik hadosztálya a peredi csata után Köpösdnél állott és Sopornyát, Sempthét és Patát tartotta megszállva, másik hadosztálya pedig Mocsonoknál állott, csak június 26-án este indult el Guttárol Érsekújvárra, a hova 27-én reggeli 5 órakor érkezett be; a Vág szemmeltartására Negyed és Gutta között 1 zászlóalj, 2 lovas század és 2 löveg maradt vissza. *Horváth* ezredes portyázó csapata már 22-én este Galgóczot szállotta meg. A *II. hadtest* Guttánál állott és Aszódot, Kőszegfalvát és Szemőt tartotta megszállva. A *III. hadtest* Tóth-Megyer és Tardoskednél helyezkedett el. A *VIII. hadtest* Janik-hadosztálya Apáczaszakállas, Ekets és Szilasnál, Eszlerházy hadosztálya Nagy-Megyer és Iszapnál állott.

Végre június 26-án, midőn már *Haynau* teljesen befejezte volt összpontosítását a Duna jobb partján, ébredt csak a tatai központi hadműveleti iroda az ezen irányból fenyegető veszély tudatára, a midőn is a Pestről ismét Tatára visszatért *Görgey* a következő ellenrendszabályokat tette meg: A *II. hadtestet* Komáromba rendelte, a hova az 28-án érkezett meg, hogy onnan a Györnél álló *VII. hadtest* támogatására nyomuljon előre. Az *I. hadtest*, Sempthe és



Ürmény megszállása mellett 27-én Komjáthiba, *Horváth* hadoszlopa Nyitrára, a *III. hadtest* pedig Érsekújvárra vonatott.

Június 28-án az *I. hadtest* Hullra, *Horváth* hadoszlopa Verebélyre, a *II. hadtest* Gönyőre, a *III. hadtest* Komáromba vonult, *Görgey Ármin* pedig egyidejűleg parancsot kapott, miszerint 29-én a Garam völgyébe Barsra húzódják vissza.

Mindezen rendelkezések nem igen voltak arra valók, hogy a Duna jobb partján fenyegető veszélyen egyhamar segítve legyen; a helyett, hogy az osztrákok legközelebb várható támadásával szemben a lehető legtöbb erő a védelemre különben is előkészített Győrnél egyesítettettnél volna, a 28-iki csatában *Pöltenberg* egymagára maradt, mert mint látni fogjuk, még a *II. hadtest* sem érkezett be támogatására idejekorán.

### A győri csata.

1849. június 28-án.

*Pöltenbergnek* feladata teljesítéséhez, mely kiválólag Győr és a Rábavonal megtartását czélozta, rendelkezésére állott: saját hadteste és azon 2 zászlóalj, 5 lovas század és 10 löveg, melyeket Klapka még június 16-án Komáromból küldött volt erősítésére; ezen 19 zászlóalj, 26 lovas század és 64, lövegnyi haderők összege mintegy 12.000 emberre és 44 ágyúra tehető. Ehez számítva még *Kmethynek* 5700 emberből és 17 ágyúból álló hadosztályát, kitesz összesen 17.700 embert és 61 ágyút. Evvel szemben *Haynau* 28-án 66.000 embert és 290 löveget hozott működésbe.

A megtámadtatás előestéjén *Pöltenberg* Klapkától, mint a VII. és VIII. hadtestek főparancsnokától, a következő intézkedést vette: „50/op. Kelt Komáromban 1849. június 27-én délután 6 órakor. A helyváltoztatás következtében, melyet parancsomra ma a Csallóközben a VIII. hadtest végez, a Zichy dandár (2 zászlóalj, 1 osztály Hunyady-huszár, ½ üteg 3 fontos, ½ üteg 6 fontos) Kolos Némára jön, egyedül a végett, hogy az összeköttetést a VII. hadtesttel fenntartsa, szükség esetében pedig a jobbparti hadsereg erősítése végett, Gönyőnél hajókon átszálljon ..... Még egyszer ajánlom a hadteste részére kiadott dispositiót az esetre, ha az ellenség túlerővel törekednék előre, mely is abból áll, hogy ez esetben a Rábavonal és Belváros védelmére kell szorítkoznia. De ha *Kmethy* ezredesnek nem talál sikerülni, az ellenséges megkerülő míveletet erős oldal-támadása által meghíúsítani és ha az ellenség már egyszer keresztül-törtte volna a Rábavonalat: akkor az Ön felállítása — a Belváros megszállva tartása mellett — a Győr mögötti kismegyeri és szabadhegyi magaslatokon van a Dunáig, mely alkalommal egy dandárja szállja meg a Kis- és Nagy-Baráti melletti magaslatokat, oldalának földözése végett. De ebben az állásban minden esetre

el kell fogadni a csatát, melynek eredménye, az Ön rendelkezésére álló számos lovasságnál fogva, könnyen a mi javunkra dőlhet, csupán arra figyelmeztetem, miszerint az említett állásban balszárnyát és közepét számos lovasság által fedezze. Mindenesetre iparkodjék Kmethy ezredessel egyetértve cselekedni. Harcz nélkül ezt az állást csak egészen rendkívüli körülmények esetén szabad feladni. A visszavonulást, ha magát erre rá kell szánnia, vegye, mint a dispositióban meg van említve, egy menetre Ácsig; bal oldalát egy színvonalon vele kövesse azon dandár, mely Barátit tartotta; mely is aztán Bönyön át csatlakozik Ácson a zöméhez. Ha egészségi állapotom változik: holnap személyesen el fogok jönni Győrbe. Magától értetődő, hogy ha nem túlságos erővel támad az ellenség: akkor a csatát Győr *előtt* kell elfogadni. Klapka sk. tábornok. (Széljegyzet, Klapka sajátkezű írása): A három vonal, melynek védelmezése az Ön feladatát képezi, a következők: 1. a Rábca, használván az erődítéseket; 2. a Rába, megszállva tartván a belvárost; — és 3. összevont haderőinek a kismegyeri magaslatokon való felállítása egész a Dunáig. Hogy e három vonal közül melyiket kell védelmezni: Ön belátásától s az elébb említett körülményektől függ.

Klapka sk.

Ezen intézkedést 28-án reggel a következő követte: „Komárom június 27-én 1849. éjjeli Vall órákor. Dispositio 1849. június 28-ikára. Holnap, 28-án délutáni 1 órákor a II. hadtest Ács előtt ésatarendben felállítva várni fogja a további intézkedéseket. Ha Ön megtarthatta állását: tessék ezen hadtestet oda utasítani, hogy még Ácsról Gönyöre nyomuljon előre. Ha Ön netalán a körülmények által kényszerítve már visszavonulóban lenne: akkor az (a II. hadtest) Ács és Pusztá-Szt.-János fele-utján fog állást foglalni és Önt ott fölvenni. A visszavonulás megtörténte és a II. hadtesthez csatlakozás után a következő felállítás veendő: a Czonczó patak mögött az Ön jobbszárnya a Dunára támaszkodik, — középhada Ácsot tartja megszállva, mögötte a II. hadtest tartalékban marad Harkály és Csém mellett; bal szárnya N.-Igmándnál; lovassága együvé vonva Ösémnél táboroz — 3 osztálynak kivételével, melyek az Ön haltszárnyán maradjanak. Kmethy ezredest méltóztassék akármily kerülő utakon ezen dispositióról tudósítani azon figyelmeztetéssel, hogy ő visszavonulás esetén Pápának Veszprém irányában vonuljon vissza, de összeköttetését velünk tartsa fön Kis-Béren át. Ezt a visszavonulást így kívánják a Komáromból utánnomuló erősítések, melyek, sajnos, a csapatok nagy kimerültsége miatt nem egészen a központi irodától kiadott dispositióknak megfelelően kaphatták ki rendeltetésüket. A csapatoknak meg kell mondani, hogy ezen visszavonulás csak rövid lesz és mindjárt, amint az erősítések megérkeznek, ismét támadólag előre fognak menni. Én magam

vagy Győrött leszek, vagy a II. hadtestnél Ácson, hogy azt onnan oda irányozhassam, a hová szükséges, Klapka sk.“

*Pöltenberg* rendelkezésre álló erejét már június 26-ától kezdve következőleg tartotta készenlétben: a Csallóközben fekvő Révfalut 2 zászlóalj, 2 lovas századdal és 8 löveggel szállotta meg; ugyanoly erejű hadoszlop a Szigetküllváros előtt, *Kossuth Sándor* alezredes pedig 2 zászlóalj, 6 lovas századdal és 9 löveggel a Bécsi külváros előtt foglalt állást. A Belvárosban tartalék gyanánt 2 zászlóalj, 12 löveggel maradt. Végül pedig, hogy a pápai útról leendő megkerülés ellen biztosítsa magát, *Lipthaynak* 4 zászlóaljból, 8 lovas századból és 10 lövegből álló hadosztályát a ménfői állásban, Győrtől délre helyezte el. Ezen erőkhöz 27-én még a *Klapka* által Komáromból küldött *Straube* dandár, 2 zászlóalj, 5 lovas századdal és 2 üteggel járult. *Kmethy* Marczaltón összpontosította hadosztályát.

A győri állás erősítésére a hadjárat folyamán a következő sánczok emeltettek: A Rábca balpartján Abdával szemben 2 szög-gát (ékeröd) 4 ágyúra, továbbá egy üteg 2 ágyúra és még néhány apróbb sáncz a Szigetküllváros bejáratának védelmére, nagyobbára az előtte fekvő Fácán erdő nyugati szegélyén; a Rábca jobb partján, az esetleges elrombolásra előkészített abdai híd mögött négy szög-gát 8 ágyúra; ezek mögött második és az erősítés fővonala gyanánt a Bécsi külváros előtt, a nagy országutat keresztezve, egy összefüggő sánczozat emeltetett vegyest gyalogságra és 12 ágyúra; ennek bal szárnya és a Rába között mintegy 2400 lépésnyi tér erődítményül hagyott; daczára ennek az erősítések nagysága még mindig nem állott arányban a rendelkezésre álló csapatok gyenge létszámával.

Miután *Haynau* seregrészeit a Duna jobb partján összpontosította, nyomban kiadta intézkedését a Győr elleni támadásra, mely lényegében a következőket tartalmazta: az ellenséges állás megkerülésére rendelt *III. hadtest* zömével már június 27-én Árpásnál, *Oerstner* jobb szárny dandáréval pedig Marczaltónél kel át a Rába jobb partjára s előbbi Téthig nyomul előre, utóbbi pedig hadtestének jobb oldalát biztosítandó, a lesházai magaslatokon áll fel. Ezen hadtest rendeltetése volt a balszárnynon álló *Kmethy*t a győri főállástól elvágni. A *IV. hadtest* 27-én Lébényig (Leyden), elővédé Eneséig nyomul előre. Az említett két hadtest közötti összeköttetés fentartására rendelt *Schneider* dandárnak ugyané napon Csornáról Bátyok és Szováthig kellett előnyomulnia. Az *I. hadtest* a tartalék lovas hadosztályal Barátföldre rendeltetett; elővédje Öttevényig volt előretolandó s végül *Panjutin* hadosztálya a tüzértartalékkal Mosonynál maradt.

Június 28-án, mint a tulajdonképeni fő támadás napján, a *III. hadtestnek* Szemerén át Taplán pusztára, *Schneider* dandárának, miután hajnalban Bodonhelynél a Rábán átkelt, Szarkaváron

és Ménfőn át Csanak felé kellett előnyomulnia s itt a Rába-Patona-Koronczón át előre rendelt *IV. hadtesttel* érintkezésbe lépve, avval együtt Kis-Megyeren át kellett támadólag fellépnie, hogy az ellenséges állást Szabadhegynél baloldalba fogja. *Bechtold* lovas hadosztálya a *IV. hadtestet* követi. Az *I. hadtest*, miután a többi hadtesteknek kellő térnyerést engedett, Abda ellen indul támadásra és az ellenséget arczban foglalkoztatja. *Panjutin* hadosztálya a tüzértartalékkal általános tartalék gyanánt Lébényig nyomul előre.

Ezen intézkedés folytán a *III. hadtest* már 26-án este előretolta a *Wolf* dandárt elővédül Árpásra, a hol az a gyenge megfigyelő magyar csapatok visszanyomása után éjjel 1 órakor a hidveréshez fogott, mely 27-én reggeli 4 óra 30 perczre teljesen elkészült, úgy hogy azon a Schwarzenberg altábornagy megbetegedése folytán báró *Moltke* altábornagy által vezényelt *III. hadtest* minden további harcz nélkül megkezdhette átkelését s a délután folyamán intézkedésszerűen Téthnél összpontosulhatott.

*Pölsenberg* a szándékolt árpási átkelésről még idejekorán értesülvén, nehogy nagyobb számú ellenség *Kmethy* és a győri állás közé ékelhesse be magát, *Kupa* alezredest még 26-án este a *Lipthay* hadosztályhoz tartozó 2 zászlóaljjal, 4 lovas századdal és 1 lovas üteggel Téthre rendelte ki, a hova az 27-én reggel 7 órakor be is érkezett. Miután azonban ekkor már az osztrákok átkeltek volt Árpásnál, *Kupa* Szemerére húzódott vissza, a hol *Kmethy*től elvágott 2 honvéd századot talált és a hova *Pölsenberg* a 27. és 28-ika közötti éjjel a *Lipthay* hadosztály fenmaradó részét is kirendelte.

A Marczaltőnek irányított és 2 lovas század és 6 löveggel megerősített *öerstner* dandár, melyhez *Schütte* altábornagy hadosztályparancsnok is csatlakozott, az említett helységnél az ott összpontosult *Kmethy* hadosztályra bukkant, miért is *Schütte* az átkelést 27-én éjjeli 2 órától kezdve Várkeszínél foganatosította s azután 2 zászlóaljjal a Rába mentén, 3 zászlóaljjal, 2 lovas századdal és 6 löveggel pedig Marczaltő déli szegélye felé támadólag nyomult előre. A császáriak nem várt megjelenése harcrendben *Kmethy*t úgy látszik kissé zavarba ejtette, mert minden ellentállás megkísérlése nélkül *Ihászira* vonult vissza, a hol újból állást foglalt és pedig a helység északnyugati kijáratánál a marczaltői országút mentén a tüzérség egy része, ettől jobbra-balra a gyalogság, ennek szárnyain ismét tüzérség állott fel, míg a 6 huszár század a legszélő jobb szárnyat képezte.

*Schütte* eleinte megelégedett a Rába jobb partján fekvő magaslatok birtokbavételével, délutánra azonban *Kmethy* megtámadását határozta el. Ez utóbbinak tüzérsége a délután 4 óra tájban két harczvonalban arcztámadáshoz előnyomuló császáriak ellen oly hatásos tüzelést kezdett, hogy azok csakhamar kénytelenek voltak a további előnyomulással felhagyni. E kedvező pillanatot a huszárok

arra akarták felhasználni, hogy támadásuk által a fennakadt ellenséget visszavonulásra bírják. Amde most ennek tüzésége oly hatásos tüzzel árasztotta el a felvonuló félben levő magyar lovasságot, hogy a *Schütte* által egyidejűleg előrendelt 2 század Fiquelmont-dragonyosnak most bekövetkező rohama a huszárok visszaveretésével végződött, kik a tüzéség egy részét is magukkal rántották. Erre aztán *Schütte* rohamoszlopokba alakult hadosztályával harsány zeneszó mellett újból folytatta az előbb fennakadt támadó előnyomulást, a mi csakhamar a magyar gyalogságot is kihozta sodrából. Ennek folytán *Kmethy* elrendelte a visszavonulást Pápa felé, melyet az ellenség nem igen háborgatott. E szerint a többször említett magyar hadosztály most már el volt vágva Pöntenbergtől, a ki a következő napi csatában teljesen magára maradt. Az ütközet befejezte után, mely az osztrákoknak 65 hallottjukba és 162 sebesültjükbe került, *Schütte* este 6 óra tájban Ihaszi megszállására adott parancsot.

A többi osztrák seregtestek minden fontosabb incidens nélkül érték el aznapra kijelölt menetcéljaikat.

Június 28-án a III. hadtest intézkedészerűen megkezdte előnyomulását a *Wolf* dandárral mint elővéddel az élen Szemere felé, a hol *Lipthay* hadosztályával a helységtől délnyugatra fekvő magaslatokon foglalt állást. *Wolf* azonnal támadáshoz fogott, melyet a 22. vadászzászlóaljjal és  $\frac{1}{2}$  üteggel arcban, 1 zászlóalj és 2 lovas századdal az egyik és ugyanoly erejű oszloppal a másik szárny ellen átkarolólag szándékozott végrehajtani. Megfelelő tüzéségi előkészítés után a 22. vadász zászlóalj rohamra indul, mely elől *Lipthay* a helység szegélyéig vonult vissza; de itt sem sokáig tarthatta magát s így lovasságának és a tüzéség oltalma alatt a Bakony folyás mögé, melynek hidj át leromboltatta, a magaslatokra húzódott vissza, a hol újból állást foglalt. *Wolf* erre tüzéségét a Bakony folyásig tolta előre, mely ellen 4 század Károlyi-huszar az egyik magyar üteg támogató tüze alatt rohamra indult, ez azonban az osztrák tüzéség és gyalogság tüzén hajótörést szenvedett, úgy hogy a huszárok eredeti állásukba visszahúzódni kényszerültek. Ezalatt a Bakony folyás hídja a magyarok élénk tüzelése daczára újból elkészült s *Wolf* ütege át is kelt rajta. Ekkorára már a hadtest zöme is beérkezett volt s miután azonkívül *Lipthay*nak tudomására jutott, hogy egy erős osztrák hadoszlop, mely Bodonhelynél kelt át a Rábán, Ménfő felé tart, nehogy tehát *Kmethy* módjára ő is elvágassék a győri állástól, megkezdte visszavonulását Kis-Megyér irányában, miközben huszárjai a chevauxlegers-ekkel ismételtén összecaptak. Az osztrák III. hadtest erre egy időre megállapodott Szermerénél.

Alig ért *Lipthay* Csanak tájékára, ott újból egy másik ellenséges oszloppal — a *Schneider* dandárral — gyűlt meg a baja,

mely 5 órakor reggel a Rábán ellentállás nélkül átkelven, Szarka-váron át Ménfőre vette irányát. *Liphay*, hogy ezen, a győri állás oldalát, illetőleg hátát fenyegető ellenséges hadoszlopot további előnyomulásában feltartóztassa, csapatjait Ménfő és Csanak között ismét harcrendbe állította és pedig a gyalogságot a balszárnyon a szőlőmagaslatokon, a lovasságot és tüzérséget pedig ezen magaslatok és a Rába között. *Schneider* támadásra határozza el magát s mialatt gyalogsága a szőlőhegyeken át részben *Liphay* balszárnnyába kerül, addig 6 század császár-dsidása a huszárokra és a magyar lövegekre veti magát, mely utóbbiak közül egyet a hozzátartozó lőszerkocsival együtt hatalmába ejt. Ily körülmények között *Liphay* ezen állását is odahagyni kényszerül, míg *Schneider* egyelőre Csanaknál helyezkedett el.

Az osztrák *IV. hadtest* a hídverés szándékával Rába-Patonánál a mocsaras partok miatt felhagyni volt kénytelen s az erről tett jelentésre reggeli 7 órakor *Wohlgemuth* altábornagy azon parancsot vette a hadsereg főparancsnokságtól, a hol a III. hadtest győzelmes előnyomulása már ismeretes volt, miszerint hadtestével immár a Rába és Rábca között nyomuljon előre s hátban támadja meg az abdai hid előtti állásban levő magyar csapatokat, a *Jablonowslá* dandárt ellenben a Rába mentén tolja előre, mely alkalmas helyen ezen folyó jobb partjára átkelve, a *Schneider* dandárral lépjen érintkezésbe. Egyidejűleg az *I. hadtest* parancsot kapott, miszerint a *IV. hadtesttel* karöltve az abdai átjárót mielőbb birtokába ejteni iparkodjék s azután a hadtest egy részével a Bécsi külváros ellen, a másik részszel pedig a Sziget külváros ellen nyomuljon előre. Mindkét utóbb említett hadtest számára Győrnek előrelátható bevétele után, Szt.-Ivány környéke jelöltetett ki elérendő czél gyanánt.

Ezen intézkedés folytán a *IV. hadtest* zöme Lesváron át folytatta előnyomulását s midőn annak elővédé, a *Benedek* dandár, az abdai híddal körülbelül egyenlő magasságra jutott, *Kossuth*, a ki gyalogságát az országút mentén, az abdai hid mögött, tüzérségét és lovasságát pedig ettől délre vonultatta fel,\*) megkezdte a tüzelést ellene. Erre *Benedek* is előrerendelte két üteget, lovassága pedig rohamhoz fejlődött; azonban még mielőtt ez bekövetkezett volna, a magyarok odahagyván előretolt állásukat, a Bécsi külváros előtti főállásukba húzódtak vissza.

Ezáltal az osztrák *I. hadtest* feladatának keresztülvitele is lényegesen megkönnyebbült. Ezen hadtest elővédé, a 4 gyalog, IVa vadász zászlóaljából, 2 lovas századból és 3½ ütegből álló *Bianchi* dandár, reggel 9 órakor indult el Barátföldről Öttevény felé, a hol a dandár szélesebb alakzatba ment át, még pedig akként, hogy jobb oldal oszlop gyanánt a *IV. hadtesttel* való összeköttetés fenntartása végett 2 zászlóalj, baloldal oszlop gyanánt pedig *Haloy*

\*) Lásd a csatatervet.

őrnagy alatt  $1\frac{1}{2}$  zászlóalj,  $\frac{1}{2}$  lovas század és  $\frac{1}{2}$  üteg a Kis Duna mentén rendeltetett ki, hogy a 3 zászlóaljból, 2 vadász és 2 lovas századból, továbbá 1 ütegből álló és a Szigetközben Dunaszégből délelőtt 11 órakor Zámolyon és Újfalun át Révfa felé induló *Reischach* dandárral állítsa helyre az összeköttetést. A *Bianchi* dandár zömét az öttevényi úton az 5 zászlóaljból, 2 gyalog századból és 1 ütegből álló *Sartori* dandár, nemkülönben a hadtest tartalék-tüzérsége követte.

Az összes erők csoportosítása ez idő tájt — körülbelül déli 12 órakor — a csataterven látható.

Mihelyt a *Bianchi* dandár oszlopélei láthatóvá lettek, az abdai híd magyar védőrsége azonnal megkezdte azok ellen a tüzelést. Kevéssel ezelőtt jelent meg *Görgey* is a csatatéren, hogy az általános helyzetről áttekintést nyerve, *Pölsenberggel* a további teendők iránt értekezzenek. Megállapodásuk szerint Pölsenbergnek továbbra is Győr védősánczait kellett tartania, míg *Görgey* Ménfőre sietett, hogy ott a vezetést személyesen átvegye.

*Pölsenberg* ehhez képest és már arra való tekintettel is, hogy a *Benedek* dandár már majdnem az abdai híd védőrségének hátában állott, ez utóbbi parancsnokának meghagyta, hogy mihelyt a császáriak ellene felfejlődtek, a hidat gyújtsa fel és szintén az erődített főállásba húzódjék vissza.

Ezalatt *Schlick* altábornagy *Liechtenstein* altábornagy hadosztályparancsnoknak rendeletet küldött, miszerint a *Bianchi* dandár csapatjaival, kivéven az abdai híd előtt hagyandó 6. vadász-zászlóaljat és 9 löveget, a Fácánoson át Győrsziget felé vegyen irányt, míg ellenben az említett vadász-zászlóalj a *Sartori* dandárral, a délután 3 óráig újból helyre állított hídon át az országút mentén volt előnyomulandó.

Ily körülmények között *Wohlgemuth* altábornagy *Schlickkel* egyetértőleg, a ki mint rangidősebb, a Rába és Rábcza között fellépő összes osztrák csapatok felett a főparancsnokságot átvette, délután  $\frac{1}{4}$  óra körül a *Benedek* dandárnak jobbra eltolását s egész hadtestének a csataterven látható módon való harcához fejlődését rendelte el.

Erre az egész vonalon megindult a döntő küzdelem; a magyarok csekély létszámuk daczára jó ideig igen vitézül védelmezték állásaikat, sőt *Kossuth* alezredes a balszárnyon összegyűjtött összes lovassággal támadó ellenlökemet is szándékozott intézni a császári IV. hadtest jobb szárnya ellen. Ekkorára azonban már *Schlick* is felvonultatta volt lovasságának zömét a jobb szárnyon, úgy hogy annak 1. harczvonalába a *Benedek* dandár lovas ezrede, 2. harczvonalába pedig a *Lederer* dandár került. Ezen ellenrohamra induló nagy lovassági tömeg csakhamar oldalba fogta a huszárokat s így

azok a döntő összeütközés előtt kitérve, újból visszahúzódtak a gyalogsággal egy vonalba.

Időközben *Schlich* a III. és IV. hadtest tüzéséből egy 42 lövegből álló tüzértömeget alakított s azt félkör alakban a védősánczok bal szárnyát átkarolólag, vonultatta fel. Ezen tüzértömeg majdnem egy óra hosszáig folytatott tüzének következménye lőn, hogy 4 magyar lőszerszeker a levegőbe röpítettett, a keresztútba fogott sánczok védőrsége pedig érzékeny veszteséget szenvedett.

Miután időközben a *Bianchi* dandár a Szigetkúlvárosba, *Reischach* pedig Révfaluba nyomult be, *Kossuth* alezredes kénytelennek érezte magát a védősánczokat odahagyni s a tüzéség visszavonulásának fedezésére az eltorlaszolt Bécsi külváros bejáratait szálolta meg.

Ekkor már különben *Pöltenberg* megkapta volt *Görgey* parancsát, hogy Győről azonnal vonuljon ki, amennyiben ez utóbbi útközben megtudta, hogy *Lipthay* a ménfői, illetőleg a csanaki állás odahagyása után Szabadhegy alá vonult vissza.

Éhez képest *Pöltenberg* kevéssel 4 óra után kiadta a parancsot a visszavonulásra, mely a Győrnél állott csapatok által a gönyői országút mentén, *Lipthay* hadosztálya által pedig, melynél este 6 óra felé *Klapka* is beérkezett, Szt. Iványon át volt Ácsra végrehajtandó. A visszavonulást maga *Görgey* fedezte a lovasság nagy részével és 1 üteggel, melynek végrehajtása közben a *Bianchi* dandárral üldözésre kirendelt *Liechtenstein*, illetőleg a gönyői úton előnyomuló *Wallmoden* hadosztály ellen ismételten állást foglalt és huszárjait egy ízben személyesen támadásra is vezette.

Ezalatt a többi császári csapatok s ezek között a *Benedek* dandár Őfelségével az élén, bevonultak Győrbe és azt további ellentállás nélkül hatalmukba ejtették. Az utóbb említett dandár éjjelre is megmaradt a városban, míg a *IV. hadtest* többi része este felé a szabadhegyi magaslatokra vonult. Az *I. hadtest* *Wallmoden*, hadosztálya Gönyő előtt, *Liechtenstein* pedig a *Bianchi* dandárral Szt.-lyánnál ütött tábort. *Schneider* dandára még az éj folyamán a Mészáros úton Eörkényig nyomult előre s itt újból az *I. hadtest* kötelékébe lépett. A *III. hadtest* parancsnoka, *Moltke* altábornagy egy gyengéb különítménnyel a Győr felé visszavonuló *Lipthayt* üldöztette, a hadtest zömével pedig jobbra letérve, Tenyőnél vonult éji nyugalomra; a *Gerstner* dandár Ihászi mellől Gyarmathra vonatott. Végül a harcba sem került seregrészek közül *Bechtold* lovas hadosztálya Szabadhegytől északra, *Panjutin* hadosztálya pedig a tüzértartalékkal Szabadhegy és Győr között ütött tábort.

A Győr melléki harcokban, tehát június 27-én és 28-án szenvedett veszteségek következőleg vannak feljegyezve: Az osztrák *IV.* és az *I. hadtest*nél, ez utóbbinak *Schneider* dandárát leszámítva; halottakban 6 ember, sebesültekben 1 tiszt és 24 ember;



összesen 1 tisztt, 30 ember és 36 ló; a III. hadtestnél, a Schneider dandárt is hozzászámítva, halottakban: 1 tisztt és 74 főnyi legénység, sebesültekben 7 tisztt és 181 főnyi legénység; összesen 8 tisztt, 255 fő és 42 ló, miből egymagára az Ihászinnál arcztámadást végrehajtó Gerstner dandárra 6 tisztt és 221 főnyi legénység esik. Az összes veszteség tehát: 9 tisztt 286 főnyi legénység és 78 ló.

A magyar VII. hadtest vesztesége halottakban: 2 tisztt és 31 ember; sebesültekben 2 tisztt és 75 ember; eltűntekben 1 tisztt és 372 ember, mely utóbbiak nagyobb része később újból előkerült; az összes veszteség tehát 5 tisztt, 478 ember és 56 ló. A Kmethy hadosztály vesztesége ismeretlen.

**Az osztrák főserég; előnyomulásának folytatása; a komáromi első csata 1849. július 2-án.**

A győri csatára következő napon az osztrák főserég az *I. hadtesttel*. Szt.-Jánosig és annak balszárnyoszlopával, a *Peischach* dandárral Gönyőig, a *IV. hadtesttel* Bönyig, a *III. hadtesttel* Mező-Eörsig, a *lovas hadosztálllyal* Szt.-Iványig s a *Panjutin* hadosztálllyal Hecséig nyomult előre; Győr megszállására csupán 1 zászlóalj maradt vissza.

Június 30-án az *I. hadtest* Lovad—Ács vonaláig, a *IV. hadtest* Csanak—Nagy-Igmándig, a *III. hadtest* zöme Csépig, annak *Gerstner* dandára Kis-Bérig, *Panjutin* hadosztálllya a hadserépparancsnoksággal Bánáig jutott; *Bechtold* lovas hadosztálllya Ács és Bábolna között ütött táborrt. E napon az *I. hadtest* 4 császár-chevauxlegers századból álló elővédé Ácsnál az egyik huszár osztagra bukkant, miből jelentéktelen csetepaté keletkezett, mely az osztrákoknak 4 emberükbe került.

*Görgey* még a győri csata napján azon elhatározásra: jutott, hogy a VII. és a II. hadtestekkel a komáromi elsánczolt táborba húzódik vissza s ott az *I.* és *III.* hadtest megérkezéig várakozó állásban marad, akkor azonban újból támadásba megy át. Éhez képest a VII. és II. hadtestek, valamint a VIII. hadtestnek a győri csatában közreműködött részei 29-ön napfelkelte előtt a Gönyő melletti táborból Ácsig, s itt vegyes fegyvernemből álló utó csapatokat hagyván hátra, 30-án az elsánczolt tábor elé vonultak vissza s ott a VII. hadtesttel a jobbszárnyon, a II. hadtesttel a balszárnyon a Czonczó patak beömlésétől az Ácsi erdő déli csücskén át Ó-Szönyig terjedő tágas félkörben állottak fel. Utóbb említett napon ért a *III.* hadtest is Érsekújvárról Komáromba. A Mészáros út szemmel-tartására és a Kmethy hadosztály felőli hírszerzés céljából, *Görgey* Nagy Igmándra egy lovas különítményt menesztett, mely hadosztálllynak különben még Győrből azon parancsot küldte, miszerint Romádon és Kis-Béren át Komáromra húzódják vissza; ezen tö-

rekvést azonban az osztrák sereg gyors előnyomulása meghiúsította, *Kmethy* június 27-én Iházinál szenvedett veresége után Pápán át Tapolczafő mellé vonult vissza, a hol 28-án, tehát a győri csata napján esti 8 óráig táborozott. Itt vette Görgey előbb említett parancsát s így éjjeli menetben Gyimótiig, 29-én pedig Romándig nyomult előre, majd itt az osztrákok gyors előnyomulásáról hirt vevén, ismét éjjeli menetben Zirczre húzódott vissza, honnan június 30-án Várpalotára, július 1-én pedig újból északnak tartva, Bodajkra menetelt.

*Görgeyt* a győri csatavesztés nagyon lehangolta s ezen nyomott kedélyállapotában írta meg a kormánynak még 28-án este tudósítását a szenvedett vereségről, utóbbinak egyúttal azt tanácsolván, hogy haladéktalanul meneküljön Nagyváradra, vigye magával a bankot és minden készletet, mert őt túlszárnyalhatja az ellenség, mi okból nem képes a fővárost csak 48 óráig is biztosítani. A mi őt illeti, vele ne törődjék a kormány, hanem hagyja őt saját sorsára és küldjön neki pénzt stb.“ Hogy ezen levél Pesten a legnagyobb konsternációt keltette, könnyen elképzelhető s *Kossuth* a további teendők megbeszélése végett azonnal egybehívta a minisztertanácsot, a mely akként határozott, hogy „Komáromnál erős őrizet hátrahagyásával a többi sereg alatt\*) koncentráljon, úgy hogy az erdélyi, német-bánáti s felső seregek s Visocky teste Szeged felé nyomuljanak s a bács-bánáti sereggel egyesüljenek.“ Ezen határozattal, melynek folytán azonnal intézkedés tétetett, hogy a bankjegysajtó és a fegyvergyár a kormány jövő székelyére Szegedre, a ruházati bizottság pedig összes készleteivel együtt Aradra vitessék át, Csányi miniszter, Kiss altábornagy és Aulich tábornok még aznap éjjel küldöttségileg útnak indultak Komáromba, hogy *Görgeyt* élő szóval is rábeszéljék a visszavonulás mielőbbi megkezdésére, amit ez hamarosan meg is ígért.

Alig távoztak el a kormány küldöttei, hogy megvigyék *Kossuthnak* *Görgey* nyilatkozatát Pestre, ez utóbbi magához hívatta vezérkari főnökét, *Bayer* ezredest, hogy általa a legújabb határozat értelmében a szükséges intézkedéseket kiadassa. Beszélgetésük és tanácskozásuk eredménye azonban az eredetileg szándékolt visszavonulást elrendelő intézkedések helyett az alábbi, különösen vége felé maró gúnynyal telített levél lett: „A hadügyminiszter és hadsereg főparancsnokától. *Kossuth* Lajos Magyarország kormányzójának Pesten. Kelt Komáromban, június 30-án 1849. Csányi miniszter, Kiss altábornagy és Aulich tábornok urak meghozták nekem — az oroszok által meggyarapodott osztrák hadakkal szemben az ország megvédése s a hadsereg biztosítása céljából — egy haditanács után keletkezett határozatot, azon parancs kapcsában, miszerint

\*) T. i. a délvidéken.

azt én személyes felelősség terhe alatt foganatosítsam. Ezen parancs meghagyja nekem, hogy valamennyi rendelkezhető hadtesttel helyből tüstént leinduljak az összes magyar hadierőknek Szeged körül történendő összpontosításához. Az ennek hadászati értéke s a kormány szándékában lévő czélnak ez úton való elérhetése felőli relatio elkészítésével vezérkarom főnökét bízom meg és ezt — a kormány és a haditanács összes tagjainak komoly megfontolásul ide mellékelem. Ezen relatio alapján kijelentem mint hadügyminiszter és a hadsereg főparancsnoka, a ki valamennyi reá bízott csapatokért Magyarország népe irányában minden körülmények között felelős marad, hogy én a Komárom előtt álló hadtestekkel hamarabb mint július 3-án nem indulhatok le a Szeged melletti összpontosításhoz; és megjegyzem, hogy a Szegedre elindulás lehetősége az ezen idő alatt fölveendő Kmethy tábornok hadosztályának és Görgey Ármin száguldó csapatjának beérkezésétől és még a Konstantin nagyherceg alatt Miskolczon át előrenyomuló orosz hadtestnek irányától is függ. Midőn a kormány parancsainak saját meggyőződésemet áldozatul hozom — egyszersmind az ekkép főnforgó viszonyokra való tekintettel világosan ki kell jelentenem, hogy a kormány a maga Szegedre való visszavonulásának biztonsága végett épen nem számíthat az itt összevont hadseregnek Budához megérkezésére, minthogy a Győr felől előrenyomult ellenség Bábólnának megszállása által ma már közelebb áll a fővároshoz, mint a magyar hadsereg, melynek védelme alatt szándékozott a concntratio pontjára lehúzódni. Ezen nyílt vallomásból, mely semmiféle önféjűségből, s annál kevésbé a kormány vagy épen a haza elleni valamelyes árulásból származik, világosan következik, hogy mindazon intézkedések, melyek a hadügyminisztérium tudta nélkül a fővárosok védelmére tettek: csak az előrenyomuló ellenségnek fognak előnyére válni, még pedig annyival könnyebben, minthogy a hadseregnek csak július 3-án éjjel megkezdhető levonulása a körülmények kényszere alatt alkalmasint a Duna bal partján fog végbe mehetni. Hogy azonban ezen levonulás a kormány szándékainak lehetőleg megfelelhessen: okvetlenül szükséges, hogy a Váczról önhatalmúlag Pestre lerendelt útegek azonnal induljanak Szegedre és minden intézkedések megtörténjenek a végre, hogy a Budát Pesttel összekötő lánczhíd a levegőbe vettethessék s a szükségbeli hajóhid minden perczen a pesti partra legyen vonható. Ily körülmények közt a kormány tagjai számára, kik a komáromi utolsó győzelmes pillanat óta az egyedüli támaszokat képező hadseregnek épségben tartásához és kiegészítéséhez semmit sem vagy legalább nagyon keveset tettek, — nem marad más hátra, mint azonnal távozni Szegedre és ott egyelőre a bács-bánsági hadtest védszárnyai alatt bocsátani ki további rendeleteiket a haza javára és megszabadítására. Egyúttal azonban ugyanezen haza érde-

kében figyelmessé tétetik a kormány, hogy összes alárendelt hivatalnokait tegye fejökkal felelőssé érte, hogy valamennyi, a fővárosokban már felhalmozott fegyver-, élelmi és ruhakészleteket a hadsereg számára — mely egyedül képes a hazát megmenteni, tüstént, tulajdon életük kockáztatásával is, az összevonulási pontra szállíttassák, nehogy a nép áldozatkészségéből a hazai hadsereg számára megtöltött rak- és ruhatárak megint — miként 1849. január 6-án megtörtént — a fővárosok felé nyomuló ellenség kezébe essenek.“

Hogy ezen levél milnő benyomást szült Pesten s hogy annak mik lettek következményei, az a rögtön összehívott minisztertanács határozatát is tartalmazó alábbi levélből világlik ki: „Az ország kormányzója Klapka tábornoknak. Kedves tábornok úr! Görgey megszegette szavát, melyet nekem egy miniszter és két tábornok által küldött! Maradjon hadügyminiszter, de a főparancsnokságot egy pillanatig sem tarthatja meg tovább. Mészáros altábornagy nevezetett főparancsnokká. Görgey talán nem fog engedelmeskedni! Ez gyalázat volna! Ez árulás lenne! Ép úgy mint a szószegés és a vak alárendeltség Bayer befolyásának — árulással határos! Borzasztó, amit nekem ír! Tábornok úr! A haza, sőt Európa szabadsága függ tőle, hogy egyenetlenség és pártoskodás ne támadjon most a hadseregben. Én Önben római jellemet becslök. A haza és a szabadság mindenekelőtt! Támogassa Mészáros altábornagyot. Az indító okokat közölni fogom Önnel. Isten és a történelem ítél majd mindnyájunk felett. Önben, Tábornok úr, nem fogok csalódni! Pest 1849. július 1-én. Kossuth kormányzó.“

Mészáros kinevezéséről az I., III., VII. és VIII. hadtestek parancsnokai, továbbá Horváth János és Görgey Ármin ezredesek, valamint Kmethy még ugyanaz nap értesítetttek, ez utóbbi azon hozzáadással, miszerint hadosztályát tüstént Paksra vezesse le s a Dunán átkelve, a déli hadsereg fővezényletével megbízott *Vetter* altábornagy parancsai alá helyezkedjék.

*Görgey* július 2-án, még mielőtt letételét a főparancsnokság alól megtudta volna, egy a minisztertanácsnak szánt hosszabb, szemrehányásokkal telt s az előbb közölnél még szenvedélyesebb hangon tartott levél írásához fogott, melynek befejezésében azonban a Monostor felől áthangzó ágyúdürgés zaja zavarta meg.

*Haynau* ugyanis július 2-ikára általános támadó előnyomulást határozott Komárom ellen azon kettős szándékból, hogy a magyarokra, ha a csatát elfogadnák, döntő csapást mérjen, ha pedig az elől kitérnének, legalább a Komáromból Budára vivő közlekedési vonalakat hatalmába ejtse, hogy ezáltal az ezen oldalról jövő erősítéseket Komáromból elvágja és a magyar tábornokot a jobb parton körülzárolja. Éhez képest a mondott napon reggeli 5 órakor a *IV. hadtest* Nagy- és Kis-Igmándról Csém pusztán át Harkály pusztá felé nyomult előre; tőle jobbra *Bechtold* lovas hadosztálya alakult,

míg *Panjutin* hadosztálya tartalékviszonyba a csémi magaslatokra rendeltetett. Mihelyt a IV. hadtest Harkályhoz ért, az *I. hídtestnek* Ács és Lovadról Új Szöny felé kellett előnyomulnia s végül a *III. hadtest*, a Kis-Bérnél hátrahagyandó *Gerstner* dandárt kivéve, általános tartalék gyanánt Nagy Igmándra rendeltetett.

A magyar csapatok már július elseje folyamán az erődített tábor mögé húzódtak vissza, melyen belül a VIII. hadtest *Janik* dandára — 4 zászlóalj — a monostori 1—3 számmal jelzett főerődműveket az előretolt nyitott sánczokkal együtt; az ettől balra fekvő 4—7 számú védőműveket a *VII. hadtest* mint középhad s végül a 8—10 számú sánezokat, a Csillagsánczot és Ó-Szöny községet a *III. hadtest* szállotta meg. A *II. hadtest* az elsánczolt táboron belül tartalékban állott fel.

Mihelyt a zárkózott csatarendben zeneszó mellett előnyomuló osztrák *IV. hadtest* és a *Bechtold* lovas hadosztály első harcvezonalai láthatóvá lettek, a magyar balszárnyon parancsnokló *Leiningen* tábornok *Pikéthy* ezredest néhány lovas századdal támadásra rendelte előre, a kit azonban a *Bechtold* által előre rendelt *Simbsehen* dandár hamarosan visszaszorított; de mivel az osztrák dandár üldözése közben a magyar ütegek tűzkörletébe jutott, az előbbi csakhamar visszafordulni kényszerült. Erre *Pikéthy* a közelben levő ütegek támogató tüze alatt 8 huszár századdal megújítja rohamát, mely ellen *Bechtold Mensdorf* ezredes alatt hadosztályának második harcvezonlát, a Császár-dsidás ezredet és 5 század Liechtenstein-chevauxlegerst, rendeli ki. A csakhamar bekövetkezett összecsapás a huszárokra nézve még az elsónél is rosszabbul végződött, amennyiben rohamuk visszaveretvén, az eközben a túlmerészen előre vágatott vörös sapkás lovas üteg is az ellenség kezébe került.

E szerint most már az osztrák IV. hadtest, melynek *Benedek* dandára már korábban Ó-Szöny felé különítettett ki, bántatlanul haladhatott tovább, hogy Harkály pusztától keletre a magaslatokon befejezze felvonulását. Miután újabban erre felé is nagyobb huszár tömegek mutatkoztak, melyeket *Pöltenberg* küldött volt Harkály felé előre, *Benedek* támogatására csupán a *Simbsehen* dandár hagyott meg, a *Lederer* dandár pedig, valamint a *Panjutin* hadosztály is a IV. hadtest balszárnyára rendeltetett. Es ez megtette hatását, mert *Pöltenberg* huszárjai a szándékolt támadással felhagyva, az erődök mellé húzódtak vissza.

Ezalatt *Benedek* a terep által eltakarva, fődönten megközelítette Ó-Szönyt és miután az abban előretolva volt gyenge magyar osztagokat visszavetette, déltájban a magyarokra nézve olyannyira fontos helységet hatalmába ejtette, miközben a támogatására meg-hagyott *Simbschen* dandár az ó-szönyi szőlőktől nyugatra állott fel.

Az osztrák *I. hadtest* már szintén kora hajnalban indult útnak, még pedig a következő tagozásban: a bal szárnyon *Reischach*

dandára a Duna mentén nyomult előre; ettől jobbra a *Sartori* dandár két oszlopban hatolt át az Ácsi erdőn s a Megyfa erdőt könnyű szerrel tisztította meg az oda előretolva volt gyenge magyar előcsapatoktól; a jobb szárnyon, az Ácsi erdő és a Harkály puszta között *Ludwig* lovas dandára nyomult előre. Miután reggeli 8 óra tájban a IV. hadtest Harkálytól keletre felvonulását befejezte és az I. hadtest az Ácsi, illetőleg Megyfa erdő északkeleti szegélyét birtokába ejtette volt, *Schlick* altábornagy parancsához híven, a fenűek szerint tagozott hadtestével a támadó előnyomulás folytatásához fogott s egyidejűleg a *Bianchi* dandárnak parancsot küldött, miszerint a *Sartori* dandárt a komáromi úton kövesse; *Schneider* dandárának ellenben az ácsi magaslatokon kelle maradnia. Egyidejűleg megjegyzendő, hogy a IV. hadtest, bár felvonulását befejezte, részint az O-Szőny előtti lovas támadások, részben a Harkály puszta irányában tüntetőleg előnyomuló huszárokra való tekintettel, egyelőre nem folytatta támadólagos előnyomulását.

*Pölsenberg* ily körülmények között jónak vélte *Schlicknek* némileg elszigetelten előretörő hadtestével szemben ellentámadást megkísérlem, mely célra *Janik* dandárát a Megyfa erdő irányában, saját hadtestéből pedig szintén 4 zászlóaljat az ácsi országút mentén az Ácsi erdő délkeleti része felé rendelte előre. Az ellentámadás azonban különösen a Duna mentén, a hol *Beischach* tábornok hősiességgel és ellenállhatlan hatalommal vezette előre dandárát, balul ütött ki, s *Janik* zászlóaljai már az első összecsapás után inogni, majd futásnak eredni kezdenek.

Csák ezt várta *Beischach* s a visszavonulókat nyomon követve, a Monostor előretolt sánczait minden nagyobb ellentállás nélkül hatalmába kerítette s az azokban talált s vissza felé irányított lövegekkel lövette a fejvesztett gomolyaggá vált s védtelenül tova hömpölygő magyar osztagokat. A *Reischach* által elért sikerek folytán *Sartori* az utána következő *Bianchival*, nemkülönben, az evvel egy magasságra ért *Ludwig* dandár is mindjobban előbbre jutottak.

*Haynau* ily viszonyok között aznapra kitűzött célját elérve látván és azon meggyőződésben, hogy a magyarok a döntő csata elől szándékosan kitérve, Komárom védőművei mögé húzódtak vissza, déltájban seregrészeinek hátrábbvonását határozta el. A kiadott intézkedések értelmében a IV. hadtestnek, az Ó-Szőnyt megszállva tartó *Benedek* dandárt kivéve, Mocsára kellett visszahúzódnia; ugyanoda rendeltetett a *Bechtold* lovas hadosztály is. A *Panjutin* hadosztálynak a Csöm puszta körül elterülő magaslatokon kelle táborba szállania, míg ellenben *Schlick* parancsot kapott, miszerint az Ácsi erdőt kezében tartva, hadteste zömét ezen erdő mögé, Ács helység környékére vonja vissza.

Míg e szerint *Haynau* azon meggyőződésben élt, hogy csapatainak aznapi tevékenysége nagyjában véve véget ért, addig *Görgey*

megjelenése a csatatéren nem várt fordulatot idézett elő a dolgok menetében. A magyarok fővezére főhadiszállásán éppen a kormány-  
nak szóló és már előbb említett levél fogalmazásával volt elfoglalva,  
midőn hozzá a Monostor felől egyszerre hatalmas ágyúszó hangzik  
által. *Görgey* erre gyorsan lovára pattan s az elhangzott ágyúszó  
irányában a tett színhelyére siet. Útközben *Klapkával* találkozáskor,  
őt a balszárnyra küldte, hogy ott az ütközet vezetését kezébe ve-  
gye, míg a közepén és jobb szárnyon a dolgok intézését ő maga  
magának tartotta fenn.

Midőn *Görgey* Monostorra ért, *Reischach* éppen az előretolt  
műveket készült hatalmába ejteni, előle pedig *Janik* zászlóaljainak  
felbomlott legénysége tömegesen a Monostornak dunafelőli meredek  
lejtje mögé húzódott, hogy itt eltakarva bántatlanul a védősánczok  
mögé húzódhassék. *Görgey* mindenekelőtt ezeknél akarta a rendet  
helyreállítani, de miután az egyhamar nem sikerült, az ütegével  
közelben álló *Apáthy Istvánnak* parancsot ad, miszerint a futókat  
szemben kartácsokkal fogadja. Ezen drasztikus parancsszó megtette  
hatását, mert a kötelességükről megfélemedezett honvédek rövid idő  
múlva ismét fenn voltak a Monostoron.

Erre aztán *Görgey* az eddig tartalékban álló II. hadtestnek  
48-ik zászlóalját *Rakovszky Samu* őrnagy alatt és a Dóm Miguel.  
zászlóaljat az elveszett sánczok visszafoglalására utasítja, minek  
folytán ezen osztagok és az időközben kézhez vett parancsa értel-  
mében visszavonulását már különben is megkezdett *Reischach* dan-  
dár között heves viadal keletkezik, mely hovatovább az osztrákok  
futásszerű menekülésébe csap át, ami annál veszedelmesebbnek  
ígérkezett, miután *Rakovszky*tól balra, az ácsi országút mentén  
*Pöltenberg* is újból előrenyomult hadtestének összeszedett gyalogsá-  
gával, melyet második harcvezető gyanánt a II. hadtest lovassága  
követett. Ily körülmények között *Schlick* a *Reischach* dandár degagi-  
rozása céljából a *Bianchi* dandárnak egyik zászlóaljával megerő-  
sített *Sartori* dandárt rendelte előre, mely aztán az Ácsi erdőnek  
megszállása által a magyarok további előnyomulásának egyelőre  
gátat vetett, a *Reischach* dandár pedig átkelhetett a Czonczó patakon.  
Amde sokáig a *Sartori* dandár sem tarthatta magát a magyarok  
erélyes támadásával szemben s így *Schlick* úgy ezt, valamint a  
*Bianchi*, dandárt is a Czonczó patak mögé, Ács tájékára rendelte  
vissza; az említett patak jobb partján ennél fogva csak a *Schneider*  
dandár, mely az Ácsi erdőt az országút mindkét oldalán tartotta  
megszállva, és a *Ludwig* dandár, mely Harkály puszta mögött, a  
puszta és a műút között von felállítást, maradt vissza, mely állá-  
sukban azok délután ½5 óráig sikerrel tartották magukat.

Időközben *Pöltenberg* gyalogsága jóval előbbre vonult, s miután  
*Görgey* a II. hadtestnek még kéznél levő gyalogságát is utána ren-  
delte, *Pöltenberg* ez utóbbit az ácsi út mentén hagyva, saját gya-

logságát Harkály pusztának irányította. Ezen újabb erőteljes lökemet a Schneider és Ludwig dandárok, az erősbitésükre újonnan visszarendelt Sartori dandár és 2 tizenkétfontos üteg daczára sem bírják ki és délután 5 óra tájban úgy az Ácsi erdő délkeleti csúcsa, valamint a Harkály puszta is a magyarok birtokába jut.

De alighogy *Schlick* hadtestét eszerint már majdnem teljesen a Czonczó patak mögé visszaszorítani sikerült, egyszerre új fordulat áh be a harc menetében. *Schlick* ugyanis a hadtestét fenyegető veszély érzetében már korábban elküldte volt egyik parancsőrtszjtjét a Csém felé elindult *Panjutin* altábornagyhoz, hogy az számára némi erősbitést rendelne vissza hadosztályából. Erre az említett altábornagy a részleges segélynyújtás helyeit egész hadosztályával fordult vissza és esti 7 óra tájban ép jókor érkezett be a harkályi magaslatokon, hogy az ott éppen lejátszódó lovassági rohamban döntőleg működjék közre. *Pöltenberg* ugyanis a gyalogsága által elért előnyök kiaknázása céljából és hogy a Schneider és Ludwig dandárok visszavonulását elvágja, 8 lovas századát Harkályon át Ács felé vezette előre, de miután útközben a Csém felől közeledő *Panjutin* észrevette, már éppen felhagyni készült ebbeli szándékával, midőn újabb meglepetés érte. A dandárjával az ó-szönyi szőlőknél állást foglalt *Simliseken* tábornok ugyanis, a ki úgy *Schlick* hadtestének hátrálását, valamint *Pöltenberg* lovasságának mozdulatait észrevette, dandárjával nyomban elindult Harkály irányában, hogy *Pöltenberg*et hátba és oldalba foghassa. Ez utóbbi még éppen jókor észrevette a fenyegető veszélyt és még elég ideje maradt, hogy századait a kellő irányban rohamhoz fejlődtesse. Mialatt ez még eldöntetlenül ide-oda hullámozott, *Panjutin*nak 2 felvonult ütege élénk tüzelést kezdett a huszárok zöme ellen, mely ennek folytán szintén előrevont ütegeinek támogatása alatt s így az ellenséges lovasságtól nem igen üldöztetve visszahúzódni kényszerült.

Erre az orosz hadosztály teljesen harchoz fejlődik a harkályi magaslatokon s jobb szárnyán a *Simbschen* bal szárnyán az újból előrevont *Ludwig* dandár és egyéb I. hadtestbéli csapatok foglalnak állást. Úgyszintén közeledőben volt már még további erősbités gyanánt a IV. hadtest is, mely Mócsa felé útban *Schlick* szorult helyzetről értesülvén, a hozzá csatlakozott *Lederer* lovas dandárral együtt szintén visszafordult Harkály felé.

*Görgey* a mindenünnen a harc színhelyére visszasiető ellenséges oszlopok láttára Harkály irányában döntő lovas roham végrehajtására határozza el magát, mihez *Pöltenberg* hamarjában 24 lovas századot gyűjtött össze. Ezen roham különleges célja leginkább abban állott, hogy a közfigyelemnek Harkály környékére vonása által, *Klapkának* Ó-Szöny ellen folyamatban levő támadásánál szabad keze maradjon.

*Pöltenberg* a rendelkezésére bocsátott 24 lovas századdal és



2 lovas üteggel három oszlopban nyomult előre, melyek előtt a jobb szárnyon Pöltenberg, a balon jó messze elől, maga *Görgey* lovagolt. Az ellenséghez közelebb érve, ez utóbbi a huszárok arczvonlát bevárandó, megállította lovát és maga körül széjjelnézvén, észrevette, hogy az Ácsi erdő tájékán ellenséges lovas osztagok állanak, melyek Pöltenberg jobb oldalát fenyegetik; az utóbbit, ezen körülményre figyelmessé tenni akarván, levette kalapját, hogy azzal integessen, E pillanatban fejének hátulsó részére kétszer egymás után hatalmas kardcsapást kapott, melyet minden valószínűség szerint vagy a rohamban résztvevő s időközben közelébe ért, vagy talán éppen a saját kíséretéhez tartozó huszárok egyike szánt neki, még pedig alighanem kevésbé véletlenségből mint inkább szándékosan, amennyiben *Görgey* az nap vérvörös zekéjéről mindenki által már messziről könnyen felismerhető volt.

Mialatt *Görgey* sebéet egyik segédtisztje bekötözte, a mellette elszáguldo huszár osztagok az orosz ütegek tüze daczára az ellenséges lovasságra — a *Simbschen* dandárra — vetették magukat. A rohamot *Simbschen* első harczvonalala, a *Liechtenstein* chevauxlegersek fogták fel, de ezeket a huszárok erőteljes lökeine csakhamar viaszorítja; ekkor azonban közbevág a rézsút felállított és 6 dsidás és 1 dragonyos század által képezett osztrák 2-ik harczvonal is, minek folytán a huszárok rövid kézi tusa után visszavetettek. *Görgey*, kinek sebéet időközben bekötötték s a kit a visszavonulók árja szintén magával ragadt, parancsot adott ugyan *Pöltenbergnek* a roham megújítására, a mi azonban tekintettel arra, hogy időközben az ellenséges lovasság is visszahúzódo, abban maradt.

Ezalatt az osztrák IV. hadtest is beérkezett Harkály környékére, a lovassági ütközet sorsa azonban ekkorára már eldöntve lévén, teendője a csatatérnek ezen részén már nem igen akadt.

A leirt nagy lovassági összeütközés alatt *Pöltenberg* gyalogsága az Ácsi erdőben és attól jobbra, a Duna mentén pedig *Eakovszky* feltartóztatlanul tovább nyomultak előre és ugyancsak szorongatták az ismét harcba vont *Sartori* dandárt, míg végre *Görgey*től parancs érkezett, mely a harc félbeszakítását s a visszavonulás megkezdését rendelte el az erődök mögé, amit az ellenség ellentámadásba való átmenetre használt fel, mely azonban, különben is már este lévén, az Ácsi, illetőleg Megyfa erdő szélén véget ért.

A *Pöltenberg* és *Görgey* által vezetett nagy lovassági roham idejében *Klapka*, a ki eddig inkább védőleg viselte magát, délután 4 és 5 óra között *Leiningennek* parancsot adott, miszerint 2 ütegnek bevezető tüze után hadtestének 5 zászlóaljával Ó-Szőny ellen döntő támadásra induljon. Az említett helységet *Benedek* 11 gyalog századdal tartotta megszállva, míg dandárának többi részét tartalék gyanánt a helységen kívül állította lel. *Leiningen* zászlóaljait az elrendelt támadás-

hoz két harczzonalba tagozta, melyek közül az elsőbe a 3. honvéd zászlóalj és a 19. serezzred 3. zászlóalját osztotta be, a második harczzonalba pedig az 52. serezzred 3. zászlóalja és a 42. és 65. honvéd zászlóalj jutott. Az első harczzonalnak a kertek által fedve, észrevétlenül sikerült a helységet megközelítenie és az ott állást foglalt ellenséget rövidesen a helység közepéig vissza is nyomta. Itt azután rendkívül makacs harczz fejlődött ki, mely *Leiningen* első harczzonalbeli csapatainak visszavonulásával végződött. Erre *Leiningen* második harczzonalát hozza működésbe, de ennek erőlködése is hiábavalónak bizonyul, amennyiben *Benedek* időközben a helység védőrségét tetemesen megerősítette. Csak a harmadik rohamnál, melyet a várágýúk egy része és a védősánczokból újonnan előre-rendelt erősítések is támogattak, sikerült *Klapkának* Ó - Szőnyt, mindkét részről dicséretes kitarással folytatott küzzdelem után, birtokába ejteni s elvégre is *Benedek* a *Simbschen* dandár elvonulása folytán magára hagyatva, este felé kénytelennek érezte magát hadteste zöme felé, *Mócsára* visszavonulni.

A IV. hadtest parancsnoka, *Wohlgemuth* altábornagy kevéssel 5 óra után értesült *Benedek* megtámadtatásáról, mire a *Jablonszki* dandárt nyomban útnak indította Ó-Szőny felé, midőn azonban kevéssel ezután *Harkály* körül is a harczz újra lángra lobbant, *Wohlgemuth* *Jablonszkit* bevonultatta a *Harkály* felé elindított hadtest zöméhez, *Benedeknek* pedig parancsot küldött, miszerint ellenséges túlerővel szemben *Mócsa* felé húzódjék vissza.

E szerint este 8 óra tájban, a felek egyikére sem valami különös eredménnyel végződött csata, az egész vonalon befejezését nyerte.

A 12 óra hosszatt tartó, helyenként igen makacs harczz veszteségei az *osztrákok* részén: halottakban 5 tiszt és 131 főnyi legénység, sebesültekben 28 tiszt és 546 főnyi legénység, eltűntekben 2 tiszt és 160 főnyi legénység; összesen 35 tiszt, 837 ember és 168 ló. Az *oroszzok* részén: halottakban 4 fő, sebesültekben 3 tiszt és 11 főnyi legénység; összesen 3 tiszt, 15 ember és 25 ló; a szövetségesezz összes vesztesége tehát 38 tiszt, 852 ember és 193 ló. A *magyarok* vesztesége körülbelül 1500 főre tehető, pontos veszteség kimutatás azonban csak a VII. hadtestre nézve maradt fenn, e szerint ennek vesztesége halottakban és sebesültekben 20 tiszt és 286 főnyi legénység, eltűntekben 3 tiszt és 248 főnyi legénység; összesen 23 tiszt, 534 ember és 66 ló.

Meg kell továbbá említenünk, miszerint az éppen letárgyalt csatában mindkét fél vitézzül és férfiasán harczzolt s azon magyar zászlóaljjak legénysége, mely a szélső jobb szárnyon a dél-előtt folyamán megfutott, délután igen szépen kiköszörülte s fényeden helyrehozta a katonai becsületén imént ejtett csorbát. Egyszorsúind külön dicsérőleg ki kell emelnünk *Görgeynek* e napi katonai

magatartását is, a ki támadó visszacsapása által a harcz menetében jó időre kedvező fordulatot idézeti elő, bár a csata végén a kivivott előnyöket ismét kiragadni engedé kezéből; ugyanitt ő, bár mint a sereg legmagasabb parancsnoka nem tartozott kötelességéhez, karddal kezében is fényes bizonyítékát adta személyes bátorságának; a minden valószínűség szerint egyik alárendeltje által okozott megsebesülése felett tehát csakis sajnálkozásunknak adhatunk kifejezést, s bárki lett legyen az ismeretlen tettes, orvtámadásáért katonai szempontból mást mint megvetést nem igen érdemel. —

A ministertanács határozata folytán főparancsnokká kinevezett *Mészáros* altábornagy a főparancsnokságot Komáromban átveendő, július 2-án reggel Pesten gőzhajóra szállt, de midőn ez délután 5 és 6 óra között Páth falu közelébe ért, Komárom felől ágyúdörögés hallatszott, mire az öreg Mészáros azon hitben, hogy további útja a Dunán nem biztos, parancsot adott a gőzhajó főkapitányának, miszerint a hajót Pestre irányítsa vissza.

*Görgey* elmozdítása a főparancsnoki állásról, melynek híre a táborban július 3-án terjedt széjjel, különösen a VII. és III. hadtestnél szült nagy izgalmat és elégtelenséget, ami hova-tovább annyira fokozódott, hogy úgy a tisztek mint a legénység részéről úton útfélén kifakadások voltak hallhatók a kormány, de különösen legutóbbi intézkedése ellen. Ily aggasztó tünetek között *Klapka* mint a táborban jelenlevő legidősebb tábornok július 4-én reggelre a hadtest-, hadosztály- és csapatparancsokat, valamint az egyes csapatok tisztikarának megbízott képviselőit a 8. számú erőd elé tanácskozássra hívta egybe, melyen az egybegyűlteket mindenek előtt a kormány iránt engedelmességre és bizalomra hívta fel, kijelentvén, hogy ennek legutóbbi intézkedése leginkább azért történt, miután ily veszélyes időben a hadügyminiszteri és főparancsnoki állás fontos méltóságát egyedül egy ember sikerrel nem töltheti be. Erre a jelenvoltak úgy a maguk, mint a csapatok nevében kinyilatkoztatták, miszerint nekik az összes magyar hadvezérek között legtöbb bizalmuk *Görgey*hez van s hogy általános az óhaj, kéressék meg a kormány, hogy *Görgey*t továbbra is a sereg élén hagyja s ha már egyik méltóságát le kell tennie, legyen az a hadügyminiszterség. Ezen közóhaj tolmácsolásával a gyülekezet *Klapka* és *Nagy Sándor* tábornokokat bízta meg, a kik mindjárt kocsin el is indultak Pestre; távollétük idejére a tábor fölötti parancsnokságot, miután *Görgey* seblázban feküdt, ideiglenesen *Leiningen* vette át.

Még mielőtt *Klapka* és *Nagy Sándor* kocsira ültek volna, három július 3-áról keltezett szolgálati irat érkezett Komáromba; az egyiket *Kossuth* intézte *Klapka*hoz, melyben tudomására hozza, hogy Arad s vele 66 ágyú, 2000 mázsa puskapor és 1500 fegyver kézre került és egyúttal felszólítja *Klapkát*, miszerint 13.000 embert Ko-

márom és sánczai számára parancsnoksága alatt megtartson, a sereg fenmaradó részét pedig Nagy Sándor alatt Pestre küldje le. A másik levél Mészárosról Görgeynek szólt, a melyben az „a miniszter arat a haza szent nevében felszólítja, tudósítaná, hogy hajolt-e az előbbeni kormányrendeletnek, mely szerint serege nagyobb részével Pestre vonuljon?” Egyúttal tudomására hozza, hogy Kmcthy parancsot kapott, hogy vagy Pest, vagy Paks felé tartson. A harmadik iratot végre szintén Mészáros intézte Klapkához s ez csak közelebbi részletezése volt Kossuth legelől említett levelének s egyidejűleg meghagyatik benne, hogy a sereg zöme, ha netán a Duna jobb partján már nem lehetne, a balparton vonuljon el Komáromból.

*Klapka és Nagy Sándor* július 5-én korán reggel érkeztek Pestre és *Kossuthot* felkeresvén, ennek lakásán délelőtt 9 órakor minisztertanács volt, melyen *Mészáros* és *Dembinski* is részt vettek. Miután Klapka a felső-dunai sereg tiszti karának óhaját előadta, a ministertanács abban állapodott meg, hogy Mészáros tartsa ugyan meg az összes seregek fölötti főparancsnokságot, de egyúttal *Görgey* is maradjon meg a felső-dunai hadsereg parancsnokának s csak azt jelentse ki, hogy a hadügyminiszterséget leteszi s hajlandó magát Mészárosnak alárendelni. Ez alkalommal *Dembinski* a jövő műveletek hadi tervét is előterjeszté, mely szerint az összes erők haladéktalanul a Maros és Tisza között voltak összpontosítandók, hogy onnan aztán az ellenséges haderő egy része ellen támadólag lépjenek fel.

*Klapka és Nagy Sándor* az ez értelemben szerkesztett Írásbeli utasításokkal ellátva, július 5-én délben ismét visszaindultak Komáromba, a hova még az nap éjjel megérkeztek. Bár *Görgeynek* sebe következtében orvosi tanácsra egyelőre mindennemű izgalomtól távol kelle magát tartania, Pestről érkezett egyik futár tisztjétől, *Bakody Tivadartól* már Klapka és Nagy Sándor visszaérkezését megelőzőleg értesült a Pesten az utóbbi időben történekről s így letételéről is a felső-dunai hadsereg főparancsnokságáról. E szerint Klapka és Nagy Sándor előterjesztése már nem találta készületlenül s bár eleinte a kormány rendeleteinek felolvasása alatt sötét arcot mutatott, később mégis hozzájárulását fejezte ki azok tartalmához s nyomban megírta lemondását a hadügyminiszteri állásról, egyúttal azonban a további teendők megvitatása végett délelőtt 10 órára lakására haditanácsot hívott egybe. Hogy bensőleg miként gondolkozott *Görgey* jövő magatartását illetőleg, erre nézve ő maga többek között ezeket írja emlékirataiban: „A főseregnek meglepően erélyes állásfoglalása melletttem újból megszerezte nekem a megkívántaie hatalmat, hogy előbbi kijelentésem szerint (t. i., hogy a sereggel a kormány rendelete ellenére továbbra is Komáromnál maradjon) cselekedjem s erre már szilárdul el voltam határozva, midőn Klapka tábornok, a fősereg hadtestparancsnokai és a köz-

ponti hadműveleti iroda főnöke az elrendelt haditanácsra nálam összejöttek.“ További célja pedig saját szavai szerint az volt, hogy „a főhadserget összességében további sorsának, meggyőződése szerint feltétlenül becsületteljes elkülönítésére bírja Kossuthnak, de nem a nemzetnek sorsától.“ Éhez képest a haditanácsot megnyitó beszédét Görgey azzal zárta be, hogy ő az azonnali elvonulás helyett a körülzáró ellenséges hadseregen való áttörést ajánlja a Duna jobb partjára. *Klapka* határozottan ellene nyilatkozott Görgey nézetének és hatalmas érvekkel szállt síkra a kormány rendeleteinek azonnali foganatosítása mellett, mert a haza — úgy mond — csakis az összes erők összpontosítása által menthető meg. *Klapka* után *Nagy Sándor* szólalt fel s teljesen az előtte szóló nézeteihez csatlakozott; a haditanács többi tagjai haboztak és hallgattak. Erre ismét *Görgey* omolt szót és látván, hogy *Klapka* helyes érvelései mennyire hatottak a hallgatóságra, kijelentette, hogy tulajdonképpen az ő javaslata sem zárja ki az erők egyesülését s így nem „az egyesülés vagy nem egyesülés fölött kell szavazni, hanem a fölött, vajjon a kívánt egyesülés szégyenletes futás avagy harcz után eszköztessek. Az előbbi minden esetre kényelmesebb, vajjon egyzsersmind becsületteljesebb is: a fölött döntsön a haditanács.“ Ezen ügyes fordulattal *Görgey* megint saját malmára hajtotta a vizet s a haditanács az áttörés eszközzése mellett határozott, de hozzátevé s ez nem igen volt Görgeynek ínyére, akár sikerül a július 9-ikére tervezett áttörés, akár nem, az után az összes seregek egyesülése okvetlenül és haladéktalanul foganatosítandó.

Még a haditanács megtartásának napján, július 6-án késő este *Klapka* az alábbi levelet vette *Kossuthtól*: „Visocky tábornok ma Czeglédre érkezett csapataival, holnap Kecskemét, Körös és Szabadka felé indul. Porozol tábornok, kinek már 10.000 embert bocsátottunk rendelkezésére, holnapután átkel a Tiszán; elővédei ma már Kis-Új-Szállás előtt állanak, csapatainak egy része pedig Török-Szt.-Miklóson és Szolnokon. Az ellenség a Tiszán túl Debreczenben áll. A népfelkelés különben erélyesen folyik s mihelyt Perczel átkel a Tiszán, az egész néptömeg támogatni fogja őt. Nagyváradon 5600 főnyi fegyveres tömeg áll 1200 honvéddel, 350 huszárral és 8 ágyúval. A tiszántúli vidéket illetőleg egyáltalában semmi aggodalmaim nincsenek, minthogy a viszonyok Erdélyben jelentékenyen javultak. Azok az oroszok, kik Nagyszeben felől Háromszékbe betörték és Kézdi-Vásárhelyt elfoglalták, a legnagyobb gyorsasággal ismét Nagyszeben felé, egész a háromszéki határon túl visszavonultak és pedig úgy, hogy Sepsi-Szent-Györgyön még élelmi szereiket is ott hagyták. Így jelentik ezt hivatalosan július 3-áról. Bem Tekéről Beszterczére vonult az ellenség ellen, erősítéseket vont magához, melyekkel, hátban többé nem fenyegetve, a vele szemben álló ellenséget megverni reméli. A haza megmentése

tehát az önök mai hadműveletétől s holnapi menetük szerencsés keresztülvitelétől függ. Mindenekelőtt szükséges, hogy véget érjenek a felső hadseregnél a politikai és katonai korteskodések. Ezek után tudatja, hogy a felső-dunai hadseregnél kormánybiztosi minőségben levő Ludwigh János helyébe Bónis Sámuel államtitkár neveztetett ki, kinek kötelessége a haditanács tárgyalásain jelen lenni, nem hogy katonai, harczászati avagy hadászati intézkedésekbe bocsátkozzék, hanem hogy a kormány a hadseregnél is képviselve legyen s összhangba hozassanak ily módon a politikai és katonai műveletek stb. A nemzet — folytatja tovább Kossuth — és az annak akaratából fennálló kormány elismeri, méltányolja s a hála mély érzetével tiszteli a hősiséget, mert ez menti meg a hazát az ellenségtől. A hazát azonban nemcsak az ellenség, hanem a belvillongások is tönkre tehetik. A halál az ellenség által dicsteljes lehet, a saját kéz általi azonban szégyenletes, mert ez a nemzet öngyilkossága. Tábornok úr, ön római jellemmel bír. Én önben nemcsak a vitéz katonát tanultam ismerni, hanem a szabadságszerető polgárt is, s ennélfogva rendíthetlen hitem, hogy ön támogatni fogja a kormányt úgy a hazát védelmezni, mint annak szabadságát megvédeni. Budapest, 1849. július 6-án. Az ország kormányzója: Kossuth L. sk. A miniszterelnök: Szemere sk.“

*Klapka* ezen levél vétele után azonnal magához hívatta *Bayert* s kijelentette előtte, hogy ő a seregnek további megmaradásáért Komáromnál nem veheti magára a felelősséget s miután *Görgey* állapota a megelőző haditanács izgalmai folytán jelentékenyen rosszabbra fordult, *Klapka* mint utána legrangidősebb tábornok meghagyta a vezérkari főnököknek, hogy haladéktalanul tegye meg az intézkedéseket a sereg elvonulására nézve s erről az okok felemelítése mellett *Görgey*t is értesítse. Ez utóbbit *Bayer* *Görgey* állapotára való tekintettel nem tette meg, de az intézkedéseket kiadta, melyeknek értelmében az I. hadtestnek július 7-én napkelte előtt, a többieknek pedig ugyanaz napon főzés után kellett elvonulniok. Éhez képest az I. hadtest vett parancsához képest 7-én hajnali. 4 órakor el is indult Vác felé s a délelőtt folyamán elérte első állomását, Bátorkeszit.

*Görgey* egyik segédtszjtje által figyelmessé téve, személyesen látta az I. hadtestet ablakai alatt elvonulni s szerfölött fölindulva, hogy a haditanács határozatát, anélkül, hogy ő neki ezt előbb bejelentették volna, megmásították, azonnal megírta a szolgálatból való végleges elbocsáttatása iránti folyamodványát. Ennek híre csakhamar elterjedt a hadsereg körében, minek folytán *Lciningen*, *Pölsenberg* s még néhány törzstiszt délelőtt 9 órakor felkereste *Klapkát*, hogy a tett intézkedések megváltoztatására bírják s hogy ez beszélje le *Görgey*t lemondási szándékáról, mivel ellenkező esetben ők nem igen állhatnak jót a történéndőkért. *Klapka* tehát kelletlenül bár, kiadta

az I. hadtest visszatérésére vonatkozó parancsot, Görgeyhez pedig este 7 órakor küldöttség menesztett, hogy ezt lemondásának visszavonására bírja. *Görgey* a sereg újabb bizalmi nyilatkozata és ragaszkodásának ily félreismerhetlen bizonyítéka által felbátorítva kereken kijelentette a küldöttség előtt, hogy ő immár nyílt ellentétben áll a kormányval s hogy kívánalmak, miszerint a főhadssereg parancsnokságát ismét átvegye, egyértelmű a kormány elleni nyílt ellenszegülésének helyeslésével. Miután daczára ezen kijelentésnek a küldöttség nagyobb része megmaradt kérelme mellett, *Görgey* visszavonta lemondását, de mivel egészségi állapota nem engedte meg, hogy egyelőre a főparancsnokságot tényleg gyakorolja is, Klapkát kérte meg helyettesítésére. Bár ez a legutóbb törtéteken elkedvetlenedve, szintén elbocsátatását szándékozott kérelmezni, *Görgey* unszolására a 9-ikére tervezett áttörés vezetését végre mégis magára vállalta, de egyúttal szavát vette az alárendelt parancsnokoknak, hogy akár sikerül az áttörés, akár nem, tovább nem állják útját az összes seregek egyesítésének.

A 9-ikén keresztülvinni szándékolt áttörés a központi hadműveleti iroda azon érvelése folytán, hogy előbb a kellő lőszer, valamint *Görgey Ármán* és *Horváth* ezredes mozgó csapatainak beérkezte bevérandó, utóbb megint 2 nappal elhalasztódott s így annak keresztülvitelére újabban július 11-ike tűzetett ki.

Felemlítendőnek tartjuk továbbá, hogy *Mészáros* 7-én ismét megkísérelte a Komáromba való eljutást, de ellenséges csapatok közelléte miatt ezúttal is csak Nyergesújfaluiig jutott.

Most pedig lássuk az osztrák táborban és mindenekelőtt a Csallóközben és az Alsó-Vágnál időközben történeteket. A Csallóközben álló osztrák II. hadtest parancsnoka *Csőríek* altábornagy a *Colloredo* hadosztályt már július 1-én Aranyos és Kőszegfalva vonaláig tolta előre, mely elöl *Kosztolányi* előcsapatjai gyenge ellentállás után Újfalura és Nemes-Őrsre húzódtak vissza. Még ugyanaznap délután Va4 órakor *Kosztolányi* 3 zászlóalj, 4 huszár század és 1 üteggel támadólag nyomult előre az osztrákok vonala ellen, még pedig 1 zászlóaljjal a Duna mentén, a lovassággal az ellenséges állás bal szárnya ellen, a zömmel pedig a középben, mely később Szent-Pál irányában az ellenség jobb szárnya felé húzódott. Bár *Csőríek* altábornagy a *Liebler* tábornok alatt álló előcsapatokat megerősítette, azok eleinte visszahúzódní kényszerültek, de miután *Liebler* nemsokára ellentámadásba ment át, a magyarok csakhamar ismét Újfalura, onnan pedig Nemes-Őrsre húzódtak vissza. Az egészben véve jelentéktelen ütközet az osztrákoknak 3 halott és 16 sebesültjükbe, a magyaroknak pedig 5 halott, 40 sebesültjükbe és 11 lovukba került.

*Csorich* erre megerősítette Aranyost, Lovadnál pedig a főseleggel leendő összeköttetés helyreállítása végett a Dunán hidat vetetett, mely július 7-ikére készült el.

Ezzel egyidejűleg a Szerednél álló *Pott* dandár is hidat vert a Vágón, hogy vett parancsához képest Komárom megfigyelése céljából Érsekújváron át Hetényre vonuljon. Ezen előnyomulásnak tulajdonképpen csak akkor kellett volna bekövetkeznie, ha majd a magyar sereg zöme Komárom alól elvonul.

Pott támogatása céljából szükségesnek látszott, hogy a *Grabbe* alatt Rózsahegynél álló orosz hadtest Nyitra és Léva megszállása után Érsekújvárra nyomuljon előre; hogy ezen kívánság mennyiben és miként ment teljesezésbe, arról majd később leendő alkalmunk szólani.

Az osztrák főszereg körében időközben a következők történtek: Július 2-én este a csata elnémulása után az egyes seregtesetek következőleg helyezkedtek el: Az *I. hadtest Sartori* dandára az Ácsi erdőt tartotta megszállva s jobbra a Harkály pusztánál álló *Ludwig* lovas dandárral lépett összeköttetésbe. A *Schneider* dandár az- Ács előtti magaslatokon, a *Bianchi* dandár Ács mellett s végül a *Reischach* dandár a Czonczó patak mögött, bal szárnyával a Dunára támaszkodva táborozott. A *Fanjutin* hadosztály estig a Harkály puszta körüli magaslatokat tartotta megszállva s azután Csém puszta mellé vonult. A *IV. hadtest* a *Bechtold* lovas hadosztállyal Mócsánál, a *III. hadtest* pedig Nagy-Igmádnál maradt. *Huynau* főhadiszállását július 3-án Bánáról Bábolnára tette át, honnan O Felsege július 5-én a sereg körletét elhagyva, Becsbe tért vissza. Július 6-án a főhadiszállás Nagy Igmádra helyeztetett át, a sereg pedig a következő állásokat foglalta el: Az I. hadtest Ács körül elfoglalt állásaiban maradt, melyeket futólagosan megerősített; a IV. hadtest már július 3-án Mócsáról Csém pusztához vonult, a hol szintén néhány erődítést emelt; a III. hadtest Dossen dandára a Fiquclmont dragonyos ezreddel Tatára tolatott előre, honnan 1 zászlóalj, 4 lovas század és 3 löveg Almásra különített ki; innen július 7-én egy különítmény Esztergomig portyázott, mire az ottani magyar őrség a hajóhidat felégetvén, Párkányra húzódott vissza. A Wolf dandár és a Veigl dandár fenmaradó része Nagy-Igmándról Mócsára vonult, a hol Bechtold lovas hadosztálya is táborozott. A Kisbérnél maradt Gerstner dandár Moórig portyázott. Panjutin hadosztálya Bábolnáról Nagy- és Kis Igmádra vonult s egy lovas osztaggal Kocsot szállotta meg. A tüzértartalék végül a Czonczó patak mögött Ujmajor pusztánál táborozott.

Július 6-án vette *Huynau* a jelentést, hogy az oroszok megindultak Miskolcraól Pest felé; hogy tehát őket a fővárosok megszállásában megelőzze, július 9-én *Wussin* őrnagy alatt egy 3 dsidas századból és 1 lovas ütegből álló különítményt indított útnak Mócsáról Buda felé, melyet 10-én a hadtest parancsnokságát átvett *Ramberg* altábornagy, a Dossen és Veigl dandárral követett. Gerstner dandára Moóron és Székesfehérváron át vonult Budára, a Mó-



csán maradt Wolf dandár pedig 1 zászlóaljjal Tatát szállotta meg, ellenben egy 2 gyalog és 1 lovas századból álló kis portyázó csapatot Esztergomba küldött, hogy ez a magyarok által elrombolt híd újbóli helyreállítását meggátolja.

### A komáromi második csata.

1849. július 11-én.

Július 7-én este bevonult Komáromba *Horváth János* ezredes portyázó csapata a Xyitra vidékéről, július 8-án pedig *Görgey Ármin* a magáéval a bányavárosokból, valamint *Nagy Sándor* is az I. hadtesttel Bátorkesziből s így a sereg a 9-ikére elhatározott támadó áttörés végrehajtására együtt volt, melyet utóbb a hadműveleti iroda, mint már előbb említettük, július 11-ikére halasztott el.

A támadás keresztülvitelére július 10-én este a következő, Albrecht vezérkari alezredes által kidolgozott intézkedések adtak ki:\*) Reggeli 7 órakor lefűzés után mindenki indulásra készen álljon. A sebesültek és orvosok számára szóló fuvarokat kivéve, egy kocsinak sem szabad a hadsereget követnie. A *Janik-* és *Rakovszlcy* hadosztályok a jobb szárnyat alkotva, reggeli pont 8 órakor *Aschermvni* ezredes parancsnoksága alatt Ács felé nyomulnak előre, kierőszoakolják az erdőt és az, ellenséget a Czonczó patak mögé szorítják vissza, a hóí állást foglalnak és további parancsokat várnak. A hetedik hadtest *Pöltenberg* alatt ezen előnyomulás támogatása céljából fél órával később a *Rakovszky* hadosztály és a *Pikéthy* tábornok lovassága által határolt térségbe vonul és azon esetre, ha az ellenség jobb szárnyunkkal szemben makacs állást fejtene ki, a *Harkály* felé eső erdőszegélyt támadja meg. Ezen hadtestnek későbbi állása a *Czonczón* és *Rakovszkytól* balra leend. *Pikéthy* tábornok reggel 7 órakor a táboron belül a 2., 4., 16. és 9 huszár ezredeket hadosztálylyá alakítja és míg a jobb szárny az *Ácsi* erdő felé előrenyomul, avval egyidejűleg *Harkály* puszta felé tör előre, itt az osztrák lovasságot meglepő támadás által visszavetni iparkodik és mialatt az ellenséges balszárny oldala és háta ellen fordul, azt visszavonulásra kényszerítvén, az erdőre intézendő rohamot megkönnyíti. Ha majd az ellenség a középben is *Igmánd* felé vissza lesz vetve, akkor a lovas hadosztályt azt üldözni lesz hivatva és este felé újból a *Czonczó* patak mellé húzódik vissza. A harmadik hadtest *Leiningen* alatt reggel 8 órakor kezdi meg előnyomulását a középben, folytonos összeköttetést tart jobbra *Pikéthy*vel, balra az első hadtesttel és ha már a csata kezdetét vette, *Csém* pusztát támadja meg. Ezen hadtest feladata, ha jobbra előnyök éretnek el, az ellenséget *Nagy-Igmándból* kiűzni, a győr-

\*) Lásd Memoiren von Georg Klapka 178. oldal.

bicskei utat elérni és Nagy Igmánd előtt állást foglalni. A hadtest Bábolna, Csanak és Csép felé kiküldendő erős különítmények által biztosítja magát és egy összekötő őrsöt az első hadtesttel a Tömörd felé vezető úton állít fel. Utóbbi hadtest szintén 8 órakor indul s előnyomulása közben a harmadik hadtesttel egyenlő magasságban és összeköttetésben marad. Említett hadtestnek feladata az ellenséget Mócsából kiűzni és a harmadik hadtestnek előnyomulását támogatni. Mócsáról *Nagy Sándor* tábornok egy osztagot a tatai út megfigyelésére rendel ki, a csata eldöntése után (!) a hadtest lenmaradó részével Tömörd felé nyomul előre, a hol állást foglal. Kocs, mihelyt az ellenség odahagyta, erős lovas különítmény által szállandó meg. Ha az ellenség ezen helységben tartaná magát, akkor az oda felé vezető úton és attól jobbra a harmadik hadtesttel leendő összeköttetés végett, osztagok állítandók fel. *Görgey Ármin* portyázó különítménye a harmadik és első hadtestet tartalék gyanánt követi s azok által vonatik harczba, a hol legszükségesebb a támogatás. Ha ütközetbe nem kerülne, úgy ezen különítmény Mócsánál út táborát, különben pedig azon hadtesttel táboroz, a melylyel a harczban részt vett. Az *Eszterházy* hadosztály reggel 8 órakor indul el Ó-Szőnyről, Almás felé tüntet és este ismét régi állásába húzódik vissza. Minden, a mit a hadosztály az ellenségről észrevesz, menetei és állásai Almás és Tata előtt, a harcz folyamán azonnal jelentendő a főparancsnokságnak. A komáromi védőség még az éj folyamán szétosztandó az egyes védőművek között, és a csata alatt folyvást készenlétben marad.“

Ezen intézkedések még a következő rendelkezésekkel és megjegyzésekkel egészítették ki: „Az egyik vagy másik hadtest feladatának balsikere esetleg az egész hadsereg visszavonulását vonhatja maga után. Ennélfogva minden hadtest teljes erejét fejtse ki és a legnagyobb kitartással harczoljon. A fősúly a Czonczó vonalra fektetendő. Az ellenség legerősebb Ács előtt, főhadiszállása Bábolnán van. Kiválóan fontos az igmándi országút kézrekerítése; ha ez sikerül, akkor az ellenséges állás közepe át van törve. Mócsán és Tatán az ellenség leggyöngébb és erősítések idevonása sem könnyű. Az összes málha, kétnapi élelem és a lőszer főtartalékok az erődített táborban maradnak vissza, míg a nap győzelme el lesz döntve s míg az összes hadtestek kijelölt állásaikat el nem foglalták. Az összes sebesültek és foglyok Komáromba küldendők. Egy adag kenyeret és szalonnát mindenki magával vigyen. A csata kedvezőtlen kimenetele esetén a visszavonulás az összes had- és seregtestek által az erődített tábor felé kezdendő meg. A hadsereg főparancsnoka a csata alatt a középben, a harmadik hadtestnél tartózkodik. Ha az összes állások el lesznek foglalva és a nap úgy lesz eldöntve, amint kívánatos és szükséges, akkor a főparancsnokság hadiszállása és a központi hadműveleti iroda Kis Igmándra tétetik

át, hova a további intézkedések átvétele végett esti 8 órára minden seregtest részéről 1—1 tiszt küldendő.“

Ezen intézkedés, ha mást nem is, de a sikeres áttörésnek azon sarkalatos tételét, mely szerint az eldöntő ponton túlerővel kell fellépni, bizonyára szem elől tévesztette, amennyiben Albrecht alezredes a rendelkezésre álló erőket a különben is terjedelmes vonalon úgyszólván egyformán osztotta el.

Az összes erők bevonása után Komáromnál rendelkezésre állott: az I., II., III., VII. és VIII. hadtest, továbbá Horváth és Görgey Ármin portyázó különítményei, melyeknek létszáma 53 zászlóalj, 70 lovas század, 206 tábori löveg, mintegy 50.000 főnyi létszámmal. Ebből azonban a 11-iki áttörésben, a sánczokban, Csallóközben stb. visszahagyott megszálló csapatok leszámítása után, csak 47 zászlóalj, 50 lovas század és 160 löveg, mintegy 40.000 főnyi létszámmal vett részt.

Ezen -erőkkel szemben osztrák részről részt vettek a csatában: az I. és IV. hadtest, a III. hadtest Wolf dandára, a Panjutin hadosztály, Bechtold lovas hadosztálya és a tüzértartalék egy része; összesen 53 zászlóalj, 49 lovas század és 176 löveg, állítólag nem több mint 34.000 főnyi létszámmal, amennyiben a kolerabetegek száma ez időtájt az osztrákoknál 14.200, az orosz hadosztálynál 1500, összesen tehát 16.000 főre emelkedett.

Július 11-én a csata megkezdése előtt a dunai osztrák sereg következőleg állott: az I. hadtestből, a Reischach dandár 2 zászlóalja által megerősített *Schneider* dandár az Ácsi erdőt tartotta megszállva; Ács helység és az Ácsi erdő között, az országúttól északra a *Bianchi* dandár, attól délre *Ludvig* lovas dandára állott; a Bianchi dandár mögött, a Czonczó patak túlsó partján, Ács északnyugati szegélyénél *Sartori* dandára, a Czonczó beömlésénél pedig szintén a patak balpartján, a *Reischach* dandár fenmaradó része állott. A IV. hadtestből a *Jablonowski* dandár a Harkály pusztát tartotta megszállva, mögötte, nem messze a Czonczó paktól, *Benedek* dandára állott; a *Hersinger* hadosztály Csém pusztá körül vett felállítást. A III. hadtest *Wolf* dandára a *Bechtold* lovas hadosztállyal Mócsánál állott, Almás-Naszály felé előretolt előcsapatokkal. *Panjutin* hadosztálya Kis- és Nagy-Igmándnál, s végül a tüzértartalék a Nagy-Igmánd és Ács között fekvő Újmajornál állott. Közel voltak még, de a csatában nem vettek részt: a Duna balpartján levő II. hadtest, valamint a Buda felé útban levő III. hadtest zöme.

Július 11-én reggel sűrű köd fedte Komárom táját, mely után később eső következett; ez okozta, hogy a tartalék lőszerkészlet kissé elkésett, minek folytán a támadó oszlopok csak 9 óra tájban indultak meg és 11 óra körül dördültek el az első ágyúlovések Ó-Szőny és Almás között, melyeket *Eszterházy* váltotta *Wolf* dandárnak Almásra kikülönítve volt előcsapataival. Wolf erre Almás

felé erősítéseket küldve, 4 zászlóalj és 1 útegből álló dandárának zömével Mócsától északra állott fel; hasonlóan előbbre vonult a 23 századot számláló *Bechtold* lovas hadosztály is, melynek parancsnoka 3 századdal és 1 úteggel az ellenség mozdulatainak megfigyelése céljából Almás felé lovagolt előre. Bechtoldtól kapta *Haynau* fél 12 órakor az első jelentést a magyarok küszöbön álló támadásáról, mire nyomban parancsot adott, miszerint a IV. hadtest a Harkály körüli magaslatokra, Panjutin hadosztálya pedig a Csém puszta mellé vonuljon.

Midőn a sereg főparancsnoka fél 1 óra tájban a harkályi magaslatokra ért, akkorára már a Ácsi erdőben igen élénken folyt a harc. *Aschermann* ugyanis a szőnyi szőlőkön és a lovadi úton előrenyomult két hadosztályával a Megyfa erdő előtt megjelenve, az ottani magaslatokon azonnal felvonultatta tüzéségét; ennek előkészítő tüze után a magyar rohamoszlopok többszörösen áttörtek az ellenséges csatárlánczot s a *Schneider* dandárt makacs ellentállás után kiszorítják az erdőből. Ezalatt *Pöntenberg* is előbbrenyomult hadtestével és az Ácsi erdőben magával szemben talált ellenséges osztagokat szintén visszaszorította.

Mialatt *Schneider* csapatjait az Ácsi erdő mögött gyülekeztette, *Schlick* hadtestének többi dandárjait is előrerendelte és pedig a *Bianchi* dandár, követve a *Sartori* dandár által, Ács helységgel szemben nyomult be a hasonló nevű erdőbe, míg a *Reischach* dandár az erdőnek dunamenti részét iparkodott hatalmába ejteni. A műutól keletre eső erdőrészt a *Jablonowski* dandárhoz tartozó Nassau-sorezred 1-ső zászlóalja tartotta megszállva és azt a magyar VII. hadtestbéli csapatok ismételt rohamai daczára hősiességgel kitartással védelmezte. Az utóbb említett dandár többi 3 zászlóalja és útege Harkály pusztát tartotta megszállva; az említett erdő rész és puszta közé *Ludwig* lovas dandára tolatott előre, melylyel szemben nem sokára *Pikéthy* lovas hadosztálya vonult fel, mire *Ludwig* kissé hátrább vonult. *Pikéthy* a helyett, hogy feladatához híven minél előbb erőteljes rohamra indult volna, útegeivel hosszadalmas ágyúharcba bocsátkozott, melynek, bár a *Jablonowski* dandárnak elég érzékeny veszteséget okozott, egyéb eredménye nem lett, mint hogy a Harkály puszta kigyulladt és így az azt megszállva tartó osztrák csapatok az égő puszta mögé tartalék viszonyba húzódtak vissza, a támogatásaira előrevont, 4 zászlóaljból, 8 lovas századból és 2 útegből álló *Benedek* dandár pedig attól jobbra a magaslatokra vonult fel csatarendbe.

Ezalatt az Ácsi erdőben annak birtokáért heves küzdelem folyt, és a VII. hadtest balszárnya túlereje daczára csodálatosképpen sehogy sem bírt a Nassau ezred 1-ső zászlóaljával szemben zöld ágra vergődni.

*Wohlgemuth* altábornagy a tüzéségi tüztől sokat szenvedett

balszárnyán segített, a Benedek dandár 4 lovas századával megerősített *Herzinger* hadosztályt akként rendelte Csém mellől előre, hogy az *Pikéthynek* ütegállításait baloldalba fogja: ennek folytán az említett hadosztály déltájban fel is fejlődött a Csémtől északra fekvő magaslatokon, a midőn az egyszerre váratlanul jobb oldalában megtámadva érzi magát. *Leiningen* ugyanis hadtestével a magas vetések által fedve, teljesen észrevétlenül meg közelítette *Herzinger* hadosztályát, melynek előcsapatjait a váratlan megtámadtatás csakhamar zavarba ejtette. Erre *Leiningen* hamar felvonultatta tüzésességét, lovasságát pedig az osztrák hadosztály jobb oldalába irányította, úgy hogy most már *Herzinger* csapatjai hanyatt-homlok rohtantak vissza Csémnél elfoglalt korábbi állásuk felé.

Ez volt az időpont, a midőn *Pikéthynek* szintén erélyesen közbe kellett volna vág-ni, hogy az osztrák IV. hadtest balszárnyát is megingassa, de sem ez meg nem történt, sem *Nagy Sándor*, kinek intézkedészerűen a III. hadtesttel egyenlő magasságban kellett volna előnyomulnia, nem volt kéznél hadtestével, pedig a szerencsésen megindult támadó lökőm nyomatókos folytatása a nap győzelmét alighanem végérvényesen a magyar zászlókhoz csatolta volna. *Eeiningen* tevékenységét is úgy látszik azon tudat bénította meg, hogy sem *Nagy Sándor*, sem *Görgey Ármin* támogatására egyhamar nem igen számíthatott. Előbbi csupán lovasságát, tüzésességének egy részét és 2 zászlóaljot tolt előre az ó-szőnyi szőlők felé, a hol ezen csapatok a velük szemben felfejlődött ellenséges lovas hadosztályával nagyobbára tüzerharcot folytattak, minek legalább az lett az eredménye, hogy *Bechtold*, a ki időközben visszavért szemrevételező különítményével Almás mellől s a kinek tulajdonképen parancsa volt Csőin felé, tehát a magyar III. hadtest oldala, esetleg háta ellen működni, de c helyett előbb a *Lederer*, majd a *Simhschen* dandárt is arczczal az ó-szőnyi szőlők felé vonultatta fel, ezen helyzetben jó sokáig lekötve tartatott.

Miután sem *Pikéthy*, sem *Nagy Sándor* az osztrákok részén Csém körül beállott krízist kellőképen ki nem aknázták, *Herzingernek* csakhamar alkalma nyílt csapatjait Harkály és Csém között újból csatarendbe állítani, bár a levegőben függő jobb szárnya még most is az átkarolás veszélyének volt kitéve, a mit azonban a már útban levő erősítésök csakhamar ellensúlyoztak.

A kölesönös erők állása ez időjt — délután fél 3 óra körül — a csataterven van feltüntetve.

*Haynau* már a *Herzinger* hadosztály előnyomulása idejében parancsot küldött *Bechtoldnak*, miszerint lovas hadosztályával Csém felé működjék közre, ezen parancsot azonban a szemrevételezés czéljából hadosztályától távollevő *Bechtold* úgy látszik későn kapta meg; midőn pedig *Herzinger* visszavonulni kényszerűit, *Haynau Panjutint* is felszólította a bábolnai út mentén való közreműködésre.

Miután *Bechtold* Nagy Sándor csapatjaival már erősen érintkezésben állott, a vett parancsnak csak annyiban felelhetett meg, hogy egyelőre csupán *Simbschen* dandárát rendelte ki Csém felé, a hova az ép akkor érkezett be, a midőn *Panjutin* hadosztálya, melyből 2 zászlóalj Nagy Igmánd megszállására maradt vissza, a Csémi major körül harczhoz fejlődött s így *Simbschen* annak jobb szárnyához csatlakozott. Még mielőtt ez megtörtént volna, *Wohlgemuth* a Horzingor hadosztályt személyesen újabb támadásra vezette előre. *Leiningen* erre első vonalbeli zászlóaljainak élére állva, erős ellentámadást kísérel meg; *Wohlgemuth* azonban ekkor előbbre vont összes ütegeit fejlődttette fel, melyeknek tüze a támadásra indult magyar zászlóaljakat rendetlenségbe hozta. Ezalatt *Klapka*, a ki szintén a III. hadtestnél tartózkodott, tartalékütegeinek nagyobb részét vonta előre, miből 140 lövegnek részvétele mellett, majdnem egy órai heves és pusztító ágyúharcz keletkezett.

*Leiningen* ezalatt gyalogságát kissé hátrább fekvő állásba vonta vissza, hogy onnan újabb rohamra induljon. Csakhogy ekkor *Panjutin* és *Simbschen* is közel voltak már s az elszigetelten előretolt magyar hadtestet túlszárnyalással fenyegették. *Leiningen* ennek daczára egy ideig helyt áll s csak midőn az oroszok jobb szárnya a *Simbschen* dandárral mindjobban előre nyomult, nehogy teljesen közbeékeltessék, megkezdte visszavonulását, mely elég jó rendben indult ugyan meg, de miután a csapatok nemsokára három oldalról jövő gyilkos tűz közé jutottak, a további visszavonulás majdnem teljes felbomlásá fajult el és csak a nem éppen igen erélyes üldözésnek köszönhető, hogy később, az erődök előtt a rend legalább nagyjából ismét helyreállt.

A kevéssel előbb a III-iknak végre segítségül érkezett I. hadtest, nemkülönben az Ü-Szőny és Almás között, csupán a mindvégig Mócsát megszállva tartó *Wolf* dandár előcsapatjaira akadt *Eszterházy* hadosztály, most már szintén nem tehetett egyebet, mint hogy az erődök védő szárnyai alá vonult vissza. Ennek fedezésére *Nagy Sándor* mindkét hadtest lovasságát egyesítvén, előbb *Simbschen* dandárával, majd *Bechtold* egész lovas hadosztályával többször összecsapott; ekközben az I. hadtesthez tartozó 1. és 8. huszár ezredek osztagai ismételve néhány lépés távolságra várták be a rohamra indult osztrák lovasságot, hogy közvetlen közelből pisztolyaikat elsütve, az utána következő rövid kézitusa után a gyalogság sorai mögé, mely aztán a maga részéről vette át pillanatnyilag a tüzelést, illanjanak el, hol ezen sikerült művelet ismétlésére hamarosan újból rendezkedtek.

*Klapka*, miután a III. hadtest ütegeit a jobb szárnyra felvonultatta, *Poltenberg* és *Aschermann*hoz sietett, az itteni dolgok állásáról meggyőződést szerzendő. Bár a magyar csapatok e szárnyon dicséretes önfeláldozással küzdöttek, örvendetes eredmény

már itt sem igen volt remélhető, amennyiben az Ácsi erdőbe benyomult osztrák dandárok lépésről lépésre, de biztosan nyomultak előre. A Duna mentén előrehaladó *Reischach* dandár az Ácsi és Megyfa erdő közötti tisztásra érve, ott hamar felvonultatta ütegét és azután egy elhatározó rohammal az utóbbemlített erdőcskébe is benyomult. Tőle jobbra a *Bianchi* és *Schneider* dandárokból álló *Liechtenstein* hadosztály és az ezt tartalékban követő *Wallmoden* hadosztálybeli *Sartori* dandár nyomult előre, melynek jobb szárnyához, az erdő és a Harkály puszta között, *Ludwig* lovas dandára csatlakozott. A harcz legelkeseredettebb része a csatavonal ezen szárnyán az Ácsi erdő délkeleti részeiben, az újszönyi országút mentén játszódott le, a hol a VII. hadtestbeli magyar zászlóalj háromszor törtek előre halálmegvetéssel, de mindannyiszor hátrálásra kényszerítve, végre *Klapka* beérkezte után még egy negyedik és utolsó lökemet kíséreltek meg s miután eredményre ez sem vezetett, *Klapka* az erdő előtti magaslatokon felvonult tüzérségének az ellenséget sakkban és távoltartó tüze alatt a visszavonulás megkezdését rendelte el. Osztrák részről az Ácsi erdő legutóbb említett helyén kivált a Császár-vadászok 1. zászlóalja és az úttól jobbra fekvő erdőcsücsköt megszállva tartó Nassau ezredbeli 1. zászlóalj tűntek ki hősiességük által.

A visszavonulás e szárnyon is elég jó rendben, az osztrákok által kevésbé erélyesen üldözve, hajtattott végre s miután a magyar csapatok délután 5 óra tájban az erődök vonala mögé húzódtak vissza, a tüzelés illetve a további harcztevékenység a hosszú csatavonal valamennyi pontján véget ért. Az osztrák seregtestek előbbre nyomultak ugyan, de azután az erődök előtt félkört alakítva, öregestig tisztos távolban csatarendben állva maradtak, a midőn igen erős előőrs felállítás védelme alatt a csatát megelőző éjjelen elfoglalt táborhelyekre vonultak vissza.

Így végződött a felső-dunai hadsereg utolsó jelentékeny nagy tusája, melyben a csapatok mindkét részről példás kitartással és önfeláldozással küzdöttek egymás ellen.)\*

\*) Az egyik legkiválóbb osztrák forrás: *Raming*, der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer des Jahres 1849, erről többek között ezeket írja: „Die Palme des Sieges gebührt unserer Ansicht nach dem GM. Benedek mit seiner Brigade, dem 1. Bataillon Nassau, dann allen Truppen des 1. Armeekorps unter der Führung des tapfern FML Grf. Schlick. Auch den Insurgenten müssen wir das wohlverdiente Lob der Tapferkeit zollen, — die Truppen, welche im Acsér Walde kämpften, waren nicht nur gut geführt, sondern haben sich auch mit sehr viel Muth und Standhaftigkeit, theilweise mit einer Beharrlichkeit und Zähigkeit geschlagen, welche wir bisher an der Infanterie der Insurrections-Armee zu bezeugen nicht gewohnt waren. — Dio feindliche Kavallerie des linken Flügels hat nicht nur durch geschickte Manöver, sondern auch durch feste Haltung die Vernichtung abgewendet, mit welcher das 1. und 3. Insurgentenkorps bedroht waren; allein die Division Pikothy hat als Kavalleriekör-

A július 11-én szenvedett *veszteségek*:

Az *oszátrákoknál*: halottakban 7 tiszt és 116 főnyi legénység, sebesültekben 24 tiszt és 559 főnyi legénység, eltűntekben 1 tiszt és 80 főnyi legénység; összesen 82 tiszt, 755 főnyi legénység és 271 ló. A *Panjutin* hadosztálynál: halott 1 ember, sebesült 25 ember. A szövetségesek összes vesztesége tehát 32 tiszt, 781 főnyi legénység és 271 ló. A *magyarok* vesztesége Klapka szerint halottakban és sebesültekben mintegy 1500 ember; Klapka 5, Leiningen pedig 3 tisztet veszített kíséretéből.

Most pedig *Nugent* dunántúli portyázásairól még néhány szót. A magyar fegyvereknek felső-dunamenti, nemkülönben Perczelnek és Bemnek délvidéki fényes sikerei következtében\*) május elején *Nugent* is indítatva érezte magát az Aldunánál álló hadait a horvát-stíriai határ felé visszavonni, a hol azok kisebb csapatokra felosztva május közepe táján következőleg állottak fel: Fürstenfeldnél *Pöllnitz* őrnagy alatt 1½ zászlóalj, 1 lovas osztag és 4 löveg; Nagy-Kanizsát *Dimatschek* alezredes alatt, a kitől a parancsnokságot később *Knezevich* ezredes vette át, 1½ zászlóalj, 1 lovas osztag és 6 löveg tartotta megszállva; a Muraközben 8 gyalog század. 1 szerezsán osztag és 6 löveg — Varasd, Kaproncza, Barcs és Verőczenél pedig összevéve 6 gyalog század állott.

Ezen álló őrségeken kívül Fürstenfeldből *Ziveyer* százados parancsnoksága alatt egy 4 gyalog-, 2 vadász századból és 2 lövegből álló különítmény Körmenten át Szombathelyre rendeltetett, a hova időközben május 22-én, a Pozsonyból 2 gyalog-, 4 lovas századból és ½ ütegből álló portyázó különítménnyel szintén ideirányított báró *Gorizutti* őrnagy is beérkezett. Szombathelyről *Gorizutti* Sárváron át Pápáig folytatta útját, a honnan *Nugent* által Lövön, Baksán és Lendván át a Mura völgyébe rendeltetett, hogy a május 25-én Nagy-Kanizsát odahagyni kényszerült és Letenyére visszahúzódott *Knezevich*-csel egyesüljön.

Az ezen portyázó különítményeken felül megmaradt csapatokat *Nugent* június elején *gróf SchaafgoUche* altábornagy parancsnoksága alatt *Pettau* körül egy hadosztálylyá egyesítette, melynek állománya akkoron 7 zászlóaljat, 4 lovas századot és 24 löveget, összesen mintegy 8500 főnyi létszámmal tett ki s a mely a *Rousseau* és *Zeisberg* tábornokok által vezényelt dandárookra tagozódott. Ezen. a császári hadsereg legutóbb közölt hadrendjénél 2. tartalék hadtest elnevezés alatt már felemlített\*\*) hadnak július közepe táján újból felvett hadműveleteire később még lesz alkalmunk visszatérni.

per fast gar keine Wirksamkeit geäussert, und diente gleichsam nur als grossartige aber müssige Bedeckung ihrer durch heftiges Feuer sich nuszzeichnenden Batterien.“

\*) Lásd a II. kötet 27. fejezetét.

\*\*) Lásd ezen kötet 33. oldalán.



## HARMINCZHARMADIK FEJEZET.

### Az orosz főszereg betörése és előnyomulása Miskolcz-Debreczen vonaláig.

1849. június közepétől július elejéig.

A *Paskiewits* herceg közvetlen parancsnoksága alatt álló orosz főszereg zöme június első napjaiban szorosan a magyar határ mellett két nagy csoportban, Neumarkt és Dukla tájékán állott\*), honnan a III. hadtestnek az eredeti terv szerint Neumarktról Alsó-Kubinon át a Vág völgyébe, esetleg a bányavárosokon át közvetlenül a Duna völgyébe, a II. és IV. hadtestből álló lóerőnek pedig Dukla tájékáról Eperjos-Kassán át Miskolcz és a közép Tisza tájékára kellő előnyomulnia. Még mielőtt azonban a sereg-mozdulatok kezdetüket vették, *Paskiewits* azon híre, hogy a Kárpátok alján az átkelők biztosítására mintegy 50.000—60.000-főnyi magyar sereg áll, a III. hadtestet is Eperjes felé vonta s helyette az Árva és Vág völgyek elzárására a *Grabbe* különítményt rendelte ki.

A főszereg zömével egyidejűleg a Watra-Dománál álló *Grotenhjelmnek* Urban osztrák dandáréval együtt Erdély északi részeibe Beszterezé felé, a Plojestinél álló V. hadtestnek pedig *Lüders* alatt Brassó felé kellett előnyomulnia, hogy Clam-Gallas hadteste által támogatva mindenek előtt a Székelyföldet szállja meg, majd onnan Szebenen át Gyulafejevárr felmentésére siessen s végül *Paskiewitsnek* Magyarországon kezet nyújtson.

Miután június 14-én és a következő napokon *Miklós* czár a Dukla körül összpontosult csapatok felett szemlét tartott, az egyes oszlopok, mint alább látni fogjuk, megkezdték átvonulásukat a Kárpátokon.

Az oroszok bevonuló zömével szemben Magyarország északi megyéiben nagyjában véve csak a IX. hadtest, melynek parancsnokságát *Dembinski* lemondása után *Wisocki* vette át,\*\*) és *Kazinczy*

\*) Lásd ezen kötet 45. oldalát.

\*\*) Lásd ezen kötet 6. oldalát.

hadosztálya állott, mely seregrészek állománya összesen alig tett ki többet 17.000 embernél. Részletesebben véve ezen seregrészek állása az oroszok benyomulása alkalmával a következő volt. *Lázár* dandára, 2400 ember 8 ágyúval, Bártfától délre Klusó és Lőfalvánál állott; a lengyel légió dsidásaiból és egy osztály szabadcsapatból álló jobbszárnya Giráldnál a Dukláról Stropkón át Eperjesre vezető utat tartotta megszállva. *Idzilcowski* dandára, 2000 ember 8 ágyúval, Kis-Szebennél állott s 500 borsodi önkéntest előőrslül Palocsára tolt előre. A Lázár dandár mögött a bártfai úton Deméthén *Bulharyn* dandára állott 3400 emberrel és 8 ágyúval, melyhez még néhány lovas század és egy csapat önkéntes vadász járult. Még hátrább, Eperjesen *Jaszivitz* állott 2000 emberrel és az ágyútartalékkal, a lengyel légiónak 500 embere pedig Kassát tartotta megszállva. A Szepességet és azontúl egészen Liptó-Szent-Miklósig kiterjeszkedve, *Beniczky* fődözte szabad csapatjával, Árva- és Liptó megyékben pedig a *védserég* mozgó hadai portyáztak.

*Kazinczy* 7020 ember és 23 ágyúból álló hadosztályának egyik dandára Husztot, a másik Máramaros-Szigetet tartotta megszállva és a Kárpátokon át vezető utak szemmeltartására Veresmarthon, Izán, Kövesligeten, Kőrösmezőn, Szaczalon és Szelistyén figyelő őrségeket állítottak fel. A majdnem 50 mértföld kiterjedésű védővonal két szárnya, a IX. hadtest és *Kazinczy* hadosztálya között, összekötő pontul Munkács vára szolgált, bár ez mint erőd már rég elvesztette volt jelentőségét; védőrségét 2 honvéd és 2 vadász század néhány mozsárral és táborigyúval képezte. *Wisocki* főhadiszállása Deméthén volt; e mögött Kapi mellett még *Dembinski* kedvező védőállást szemelt ki, a hol a benyomuló oroszokkal döntő csatába vélt bocsátkozhatni. Végül megemlítendő még, miszerint *Dembinski* a Kárpátokon át vezető utakat tőle lehetőleg elromboltatta.

Az orosz serogoszlopok közül legelsőnek a III. hadtest zöme *Rüdiger* alatt összesen 22 zászlóalj, 22 lovas- és 11 kozák század, 3 árkász század, 86 löveg és 1 osztrák röppentyű üteg, indult el június 15-én Neumarktból s az nap Újfalut, 16-án Lipniket, 17-én pedig Lublót, a kozák elővéd Palocsát érte el. *Sass* altábornagy egyidejűleg parancsot kapott, miszerint Alsó-Kubinnál álló különítményével *Grabbe* által történt felváltása után szintén a hadtesthez csatlakozzék.

*Labinzow* altábornagy a II. hadtesthez tartozó 16/a zászlóaljjal, 2 árkász és 3 kozák századdal, továbbá 48 löveggel június 17-én Grybovból a magyar határon fekvő Izbyig, 18-án Tarnóig nyomult előre; *Kuprianow* altábornagy a II. hadtest többi részével, 16½ zászlóaljjal, 2 árkász-, 8 lovas- és 3 kozák századdal, továbbá 46 gyalog és 8 lovas löveggel június 17-én Gorlicze környékéről Koniccsnóig, 18-án pedig Bártfáig nyomult előre.

*Buschen* altábornagy a IV. hadtesthez tartozó 17 zászlóaljjal, 2 árkász-, 8 lovas és 3 kozák századdal, 1 osztrák röppentyű üteggel, továbbá 48 gyalog és 8 lovas löveggel június 17-én Zinigród környékéről Grabig, 18-án a Zború mellett fekvő Smilnóig jutott. Miután *Miklós* császár *Buschen* hadoszlopát Grabig elkísérte és ott csapatjait megáldotta, ismét visszatért országába. *Beloguschew* altábornagy szintén IV. hadtestbeli 8 zászlóaljjal, 1 árkász- és 3 kozák századdal, továbbá 24 gyalog- és 2 lov. löveggel 17-én Dukla környékéről elindulva, még aznap átkelt Barvinek mellett a határon s másnap elővédjét Komarnikra előretolva, innen Szvidnikre és Stropkóra portyázó különítményeket küldött előre azon híreszteléssel, hogy az orosz sereg zöme szintén Stropkón át nyomul, hogy a magyarok állását Bártfa-Eperjes között megkerülje. *Tschedajew* gyal. tábornok a IV. hadtest további 8 zászlóaljával, 1 árkász-, 8 lovas és 6 kozák századdal, továbbá 24 gyalog és 6 lov. löveggel június 17-én Zmigrodnál gyülekezett, 18-án pedig Polányig nyomult előre.

A 2. és 4. könnyű lovas hadosztály 48 lovas százada 16 lov. löveggel egyelőre a raktárak őrizetére Duklán hagyatott.

A határra előretolt magyar előcsapatok csak gyenge ellentállást fejtettek kisígy június 19-én *Paskiewits* már Bártfán üthette fel főhadiszállását, melynek környékén seregének zöme is összpontosult; *Rtidiger* hadteste zömével Palocsán maradt, elővédjét ellenben Héthársig toltá előre. Bártfát *Paskiewits* azonnal megerősítette s a városban 1000 beteg számára kórházat rendeztetett be.

Bártfáról *Paskiewits* még 19-ike folyamán néhány kozák század fedezete alatt személyesen kémszemlét tartott Lőfalva felé, mely alkalommal kozák kísérete és mintegy 50 főnyi magyar huszár osztag között rövid összecsapásra került a dolog Klusó és Lőfalva között; egyébként a kémszemle arról győződte meg a herceget, hogy nem mint eleinte vélte, 60.000, hanem legfeljebb 8000 magyar áll vele szemben; mindannak dacára az Eperjes előtt várható ellentállás megtörésére a legmesszebbmenő előkészületeket tévé; így mindenekelőtt kijavíttatta az Eperjes felé vezető s a magyarok által többé-kevésbé elrombolt utakat, csapatjait pedig a szándékolt támadáshoz következőleg csoportosította: *Rüdiger* parancsot kapott, miszerint elővédjét június 22-én Kis-Szebenig toltja előre s onnan egy erősebb különítménnyel Berthótfalvát szállj a meg; a II. és IV. hadtest zömének részben a régi országúton, Ternyén át, részben Raszlaviczán át, *Beloguschew* hadoszlopának pedig, mely június 21-én elővédjével Stropkót szállotta meg, Giráld—Kapin át kellett Eperjes felé előnyomulnia. A központos támadásnak Eperjes ellen 23-án kellett megtörténnie.

Az elrendelt mozdulatok végrehajtása közben június 20-án este Héthársnál Rügger elővéde és az ellene támadólag fellépő

*Idzikowski* dandárbeli előcsapatok között összeütközésre került, a dolog, mely alkalommal orosz forrás szerint a magyarok 300 halottat, tehát alighanem többet, mint a mennyi a csetepatéban részt vett, az oroszok pedig 6 embert vesztek, 2 tisztjük és 13 emberük pedig megsebesült.

*Wisveki* ezalatt azon megyőződésre jutván, hogy az orosz tömegek előnyomulásának sikerrel úgy sem állhatja útját, Kapi melletti állását odahagyva, Eperjes mögé Lomosánra húzódott vissza, a hova, hátvédjét Somoson hagyva, június 23-án megérkezett. Ugyané napon reggel szállották meg az oroszok anélkül, hogy ellentállásra találtak volna Eperjest, a hol Paskiewits ismét 1000 főre, Sebesen pedig 300 főre való kórházat rendeztetett be.

Ezalatt a 46. doni kozák ezred a Kis-Szeben felől visszahúzódó magyar osztaggal Somos előtt összecsapván, visszavetett; ekkor azonban a sereg elővéd parancsnoka, *Baggahufud* tábornok az Olga főhercegnő huszár ezreddel és a 4. könnyű lov. üteggel a kozákok segítségére sietvén, a megismételt roham a magyarok visszavonulásával végződött. Ez alkalommal megint csak orosz forrás szerint a magyarok halottakban 65, foglyokban pedig 113 embert, az oroszok pedig mindössze 6 halottat, sebesültekben pedig 1 törzs-, 2 főtisztet és 30 főnyi legénységet vesztek.

Ezen összeütközés után az orosz seregnek *Anrep* tábornok alatt 24 lovas- és 22 kozák századból, valamint 24 lövegből újonnan alakított elővédé még az nap Somost szállotta meg, a II. és IV. hadtest zöme pedig Eperjes és Szent-Péter között, az 5. gyalog hadosztály evvel egyenlő magasságban a Tárca jobb partján foglalt állást s végül a III. hadtest zöme Nagy-Sárosig, egyik különítménye pedig Berthótfalvaig jutott.

*Wisocki* a somosi összeütközés hírére folytatta visszavonulását Kassa felé, mely előtt a budaméri magaslatokon állást foglalt. Ennek hírére *Paskiewits* nyomban kiadta intézkedéseit ezen állás megtámadására, melyek szerint a 11. hadosztály hét zászlóalja által megerősített 4. gyalog hadosztálynak Somosról az országúton, az 5. gyalog hadosztálynak Somosról Kisfalun át egyenes irányban a budaméri magaslat felé, a lovasságnak a 4. és 5. gyalog hadosztályok között toronyirányt s végül *Buschen* altábornagynak a 12. gyalog hadosztálylyal és 1 lovas ezreddel Bogdány-Vajkóczon át Bester felé s onnan a Tárca bal partján lefelé kellett előnyomulnia. *Wisocki* azonban ezúttal sem várta be a támadást, hanem június 24-én Hidas-Németire, 25-én Forróra, 26-án pedig Miskolczig húzódott vissza.

Ily körülmények között az orosz II. és IV. hadtest június 24-én délben puskalövés nélkül vonult be Kassára, melynek déli oldalát *Paskiewits* azonnal megerősítette, a városban pedig szintén 1000 főre való kórházat létesített. A sereg baloldalának fedezésére kirendelt *Beloguschew* altábornagy még június 21-én elővédével

Stropkót, zömével pedig Szvidniket érte el, a hol egyelőre megállapodott. *Rüdiger* hadteste június 24-én Eperjesnél gyülekezett, a hova a következő napon a június 17-én Alsó-Kubinból elindult s 19-én Neumarktig, 21-én pedig Ófaluig jutott *Sass* altábornagy is beérkezett hadoszlopával. Eperjesről *Rüdiger* 24-én *Lissetzky* altábornagy parancsnoksága alatt 4 zászlóalj, 1 árkász-, 1 lovas- és 2 kozák századot 8 löveggel Szepes váralj ára kütönített ki, a hova azok június 25-én érkeztek meg. *Lissetzky*nek legkiválóbb feladatát képezte, hogy a Szepességen, kivált pedig az Igló és Lőcse körül még netán tartózkodó magyar csapatokat széjjelszórja. Egyébként az orosz főszereg zöme június 25-ét Kassa körül pihenő naponánál használta fel.

Bár eddigelé az orosz sereg a 12—15 mértföldnyi utat Duklától Kassáig 8 nap alatt, tehát meglehetősen lassan tette meg, az osztrák kormány megbízottjának, *gróf Zichy Ferenci* érlelmi biztosnak gondoskodása daczára Kassán az embereknek már csak 7 napra szóló élelmük volt, az állattáp pedig teljesen elfogyott. Ez, valamint azon körülmény, hogy június 24-ike óta az orosz csapatok soraiban a kolera is fellépett, azon elhatározásra bírta *Paskiewitset*, hogy a serege zömét képező II. és III. hadtesttel egyelőre csak Miskolczig nyomuljon előre, a hol mindaddig megállapodni szándékozott, mígnem utánszállítás. avagy harácsolás útján legalább 25 napi élelem együtt lesz. A IV. hadtestnek ezalatt Tokajon át Debreczen felé kellett előnyomulnia, hogy eltekintve az ezen művelettől várható erkölcsi hatástól, a seregnek megosztása által annak élelmezése még jobban megkönnyíttessék. Ehhez képest a június 25-ön kiadott intézkedések értelmében *Tscheodajew* altábornagynak a Miskolcz felé elinduló sereg zömével egyidejűleg, 24 zászlóaljjal, a 4. lovas hadosztály 32 lovas századjával, 9 kozák századdal, 96 orosz löveggel és  $\frac{1}{3}$  osztrák üteggel mielőbb Tokajt kelle elérnie, hogy az ottani Tisza átjárót hatalmába ejtse. *Beloguschew* altábornagynak a közlekedési vonalak biztosítására 2 zászlóalj, 4 löveget és 50 kozákot Szvidniknél visszahagyni, hadoszlopának fenmaradó részével 4 zászlóalj, 2Va kozák század, 10 lüveg és 1 árkász századdal — ellenben Dobrán, Varannón és Vecsén át szintén *Tscheodajew*hez kellett csatlakoznia.

Június 26-án a sereg elővédje *Anrep* alatt, valamint *Tscheodajew* hadteste Hidas-Némethire, egy-egy különítmény pedig még tovább előre tolatott úgy a Miskolcz, mint a Tokaj felé vezető úton. *Sass* altábornagy hadoszlopa e napon Eperjesen pihenőt tartott, *Lissetzky* különítménye pedig, miután Szepes-Váraljáig ellenségre nem talált, újból Kassa felé fordult vissza. A II. és III. hadtest fenmaradó része, kivéve az egy vadászzászlóalj által megerősített és Enyiczkére előretolt 5. gyalog hadosztályt, — Kassán és annak környékén maradt.

Június 27-én a II. hadtest zöme Hidas-Némethit, *Anrep* az elővéd del Ferrot érte el, a III. hadtest, a Somoson visszamaradó 8. hadosztály 2. dandárát és az utánnnyomuló *Lissetzky* különítményt kivéve, Kassánál gyülekezett. A IV. hadtest zöme Szántót, annak *Kusnetzow* altábornagy alatt 4 zászlóaljából, 16 rendes lovas-, 7 doni kozák századból, 32 lövegéből és 1 árkász századból álló elővédje Tállyát érte el.

Június 28-án a II. hadtest zöme Halmajig, az elővéd *Anrep* alatt Szikszóig, a III. hadtest, a Kassa felé útban levő *Lissetzkyt* kivéve, Hidas-Némethiig nyomult előre.

*Wisocky* június 26-án Miskolcra érve, ott a kormánytól azon utasítást vette, miszerint az említett városnál magát minden körülmények között tartani iparkodjék, egyúttal pedig tudomására hozott, miszerint legközelebb a feldunai hadsereg részéről tekintélyes erősítésre számíthat. *Wisocki* mindennek daczára, az orosz túlerő közelségére való tekintettel és miután összeköttetése *Kazinczyval* immár teljesen megszűnt, június 28-án Harsányra, 29-én Mezőkövesdre, 30-án Kápolnára, július 1-én Gyöngyöstre, 2-án pedig Hatvanig húzódott vissza.

Ily körülmények között *Anrep* tábornok június 30-án Miskolcz előtt ellentállásra nem találván, mindjárt Görömbölyig nyomult előre; Miskolcz városát az 5. gyalog hadosztály szállotta meg, míg a II. és III. hadtest többi csapatjai Miskolcz és Forró között helyezkedtek el.

Midőn a kormány híret vette, hogy az orosz sereg egy része Tokaj felé tért le, az ezen városnál álló 300 embernyi különítmény erősítésére a Debreczenben szervezés alatt s nagyobbára még kiképzetten újonczokból álló tartalékból 4000 embert küldetett Tokajba. Még mielőtt ezen erősítések beérkeztek volna, a tokaji különítmény a Tisza-híd lebontása után a folyó balpartjára húzódott vissza s ott 2 ágyújával együtt állást foglalt.

Az orosz IV. hadtest elővédje június 28-án ért Tokaj elé s miután a magyar lövegek tüzzel fogadták, *Kusnetzow* altábornagy szintén felvonultatta tüzérségét, melynek bevezető tüze alatt a gyalogságnak a Tisza mentén fekvő kerteket kelle megszállania, a 41. és 51. doni kozák ezredeknek pedig parancsot adott, miszerint a városon alul úszva keljenek át a Tiszán, hogy aztán az ellenséget megkerülve, hátba fogják. Miután azonban a folyó meredek partjai miatt az átúsztatás eszméjével fel kellett hagyni, az 51. doni kozák ezred 6. százada *Gubkin* őrnagy vezetése alatt levetkőzve s a kardot derék körül kötve lovak nélkül úszott át a Tiszán, hogy a balparton levő kompokat hatalmába kerítse, illetőleg, hogy a magyar különítményt meglepően hátulról támadja meg. Ezen merész vállalat meg is tette hatását, mert az amúgy is gyenge magyar különítmény magát megkerülve látván, a gát mentén sietve Rakamazra, onnan

pedig a segítségére küldött 4000 újonczczal együtt Debreczenen át Szolnok felé húzódtott vissza. *Kusnetzow* erre azonnal hazzálátott a hid helyreállításához, melyen még aznap este összes kozákjait és 1 zászlóalj gyalogságát a Tisza balpartjára tolta át; az elővéd többi része, nemkülönben az időközben beérkezett hadtest zöme is Tokajban és annak környékén vonult éji szállásra. Itt vette *Tscheodajew* a főparancsnokságtól az utasítást, miszerint Debreczenbe történő bevonulása alkalmával annak lakosságával kiáltvány útján tudassa: 1-ször, hogy azon esetre, ha törvényes uralkodójuknak meghódolni készek, tévelygésüket ez egyszer nem fogja megtorolni; 2-szor, hogy Debreczenben és környékén nagymennyiségű gabonát hajtasson fel s 3-szor, hogy 3 napi Debreczenben időzés után a fősereggel leendő egyesülés végett Tisza-Füredre induljon s oda július 9-én érkezék be.

*Tscheodajew* a tokaji Tisza-híd és a körülötte emelt sánczozatok biztosítására 4 zászlóaljnak és 12 lövegnek hátrahagyása mellett, mely csapatokhoz július 3-án *Beloguschew* hadoszlopa is csatlakozott Szvidnik felől, hadtestének fenmaradó részével fenti parancsához képest június 29-én megindult Debreczen felé s útközben július 3-án Hadházon Debreczen városának küldöttsége fogadta, kijelentvén, miszerint a város lakosai önként meghódolnak az orosz sereg tábornoka előtt; így esett a kormány volt székhelye is kardcsapás nélkül az oroszok birtokába. Debreczenben *Tschcodajew* 3 napig tartózkodott s miután 30.000 ember számára 21 napra szóló élelmi készletet összegyűjtött, július 6-án ismét odébb állott, még pedig az esőzések folytán erősen felázott utakra való tekintettel, nem az eredetileg tervezett irányban Tisza-Füred felé, hanem ismét Tokajnak tartva, a hol július 9-én egyesült *Beloguschew*-vel; ennek megtörténte és a Tisza-hidnak elrombolása után 11-én Hejő-Keresztúrra, 12-én pedig Mezőkövesdre menetelt.

*Tscheodajew* debreczeni műveletei folytán az északi magyar hadsereg jobb szárnyát képező *Kazinczy* hadosztály, mely június végén Husztnál gyülekezett, teljesen el volt vágva Wisockitól. Ily körülmények között *Kazinczy* eleinte Nagy-Bányán át Erdélybe vonulva, Bemhez akart csatlakozni, miután azonban *Tscheodajew* nemsokára ismét a Tisza mögé húzódtott vissza, ennek folytán *Kazinczy* nyugton megmaradhatott továbbra is a Felső-Tisza mentén, honnan később a *Perczel* alatt a Közép-Tiszánál újonnan alakuló sereggel lépett érintkezésbe.

Az orosz IV. hadtestnek debreczeni útja alatt, a főserég zöme kevésbé irigylésre méltó állapotban Miskolcz tájékán vesztegelt. A folytonos esőzések és rász élelmezés folytán a kolera és egyéb betegségek ijesztő módon szedték áldozataikat, úgy hogy naponta 1000-nél több embert kellett kórházba szállítani. Hogy a betegségek tovaterjedése legalább részben meggátoltassék, *Paskiewits* július

2-ától kezdve az előőrs-csapatokat kivéve, az összes seregtesteket laktáborokba helyeztette el, minek jótékony hatása néhány nap múlva csakugyan mutatkozott is, amennyiben július 5-étől kezdve a kolera lassan bár, de szünni kezdett. Legborzasztóbban június 29. és július 5-ike között dühöngött e csúnya nyavalya, melyben 5 napi időtartam alatt mintegy 2000 ember pusztult el; 1000 beteget Paskiewits Kassára küldött s körülbelül kétszerannyi a seregnek július 9-én történt elvonulása alkalmával Miskolczon maradt vissza. A Debreczenben járt IV. hadtestnek kikülönítésének tartama alatt szintén mintegy 5000-nyi kolerás betege volt. Június 25-től július 13-ig, a midőn a kolera már csak szórványosan jelentkezett, a II., III. és IV. hadtestnek összesen 14.472 kolerás betege volt, kik közül csupán csak a csapatoknál 2102 ember halt meg.

A betegek befogadására szolgáló kórházak berendezésén kívül egyik kiváló gondját képezte *Paskiewitsnek* az élelmiszerek utánszállítása és annak biztosítása; az utóbbival megbízott *Savan* tábornoknak 10 zászlóaljat, 2 lovas századot, 75 kozákot és 18 löveget bocsátott rendelkezésre. Ebből Duklán 1 orosz és 1 osztrák zászlóalj, Bártfán 1 zászlóalj, 25 kozák és 4 löveg, Eperjesen és Kassán egyenként 2 zászlóalj, 25 kozák és 4 löveg és azonfelül Eperjesen tartalék gyanánt 2 orosz és 1 osztrák zászlóalj, 2 lovas század és 6 löveg állítottatott fel.

Mialatt a sereg zöme július 8-ig Miskolcz tájékán vesztegelt, *Paskiewits* azon hírre, miszerint élelemszállítmányait Torna tájékán ollonsógos népfölkelés veszélyezteti, annak széjjelugrasztása céljából július 4-én *Sass* altábornagyot 600 muzulman-lovassal és 2 löveggel rendelte ezen vidékre vissza. A Tornára érkezett *Sass* altábornagy ennek folytán július 6-án innen Almáson át Rozsnyó felé vette útját s miután Hosszúrét és Krasznahorka-Várallyánál tényleg erősebb népfölkelő osztagokra bukkan, azokat haladéktalanul megtámadta. A magyarok nem igen fejtettek ki ellentállást s miután *Sassnak* a népfölkelők egy részét leölni, 70-et foglyul ejteni, a többit, pedig széjjelkergetni sikerült, 1 halott és 3 sebesült hátrahagyása mellett újból a főszereg zöméhez Miskolczra vonult be.

Most pedig ezen fejezet befejezéséül lássuk röviden a *Grabbe* különítmény műveleteit, melynek, mint tudjuk, parancsa volt az Árva völgyében álló *Sass* hadoszlopot felváltani. E célból *Grabbe* június 15-én 12 zászlóaljjal, a 45. számú doni kozák ezreddel és 36 löveggel Neumarktból elindulva, 17-én Alsó-Kubinba ért. Innen június 20-án hajnali 3 órakor 4 zászlóaljjal, 8 löveggel és 4 kozák századdal legelőbb is *Görgey Árminnak* Rózsahegynél álló hadoszlopa ellen fordult, mely várost mihamar hatalmába ejtette. Két nappal később ugyanolyan erős hadoszloppal Párniczán át Turányba vonult s miután innen a szuesányi Vág-hidat és Túrócz Szent-Mártont hatalmába ejtette, különítményének zömével ismét



Alsó-Kubinba húzódott vissza. A néhány nappal később vett azon állhírré, hogy Besztercebányáról 15.000 magyar vonul Szt.-Miklós felé. Grabbe június 27-én 5 zászlóaljjal, 12 löveggel és 250 kozákkal, melyhez még 2 zászlóaljból és 6 lövegből álló elővédjét is csatolta, Szt.-Miklós felé indult el, de már útközben Lucskiban tudomására esett, hogy Szt.-Miklóstra csupán jelentéktelen magyar csapatok érkeztek, melyek tényleg nem is várták be Grabbénak Szt.-Miklóstra érkezését. Innen Grabbe másnap a Vág balpartján Rózsahegyre, majd ismét Alsó-Kubinba húzódott vissza, Itt ekkor már várta Haynaunak és Csorichnak azon felszólítása, miszerint a Pott dandár támogatása céljából Érsekújvár felé nyomuljon előre. Bár *Görgey Ármin* és *Horváth* ezredes portyázó csapatjainak elvonulása után a Vág és Nyitra mentén magyar csapatok már egyáltalában nem maradtak vissza, *Grabbe* különféle ürügyek alatt hűztahalasztotta előnyomulását Komárom felé. Végre midőn Győrnek Haynau által történt bevételeéről értesült, július 4-én 10 zászlóaljjal, 5 kozák századdal és 30 ágyúval útra kelt Szt.-Keresztre, a hova július 7-én érkezett meg. Itt aztán ismét újabb erősítések beérkezését tartotta szükségesnek bevárni, a mi azonban csak július közepén történt meg. Ily körülmények között *Pott* sem juthatott előbbre Nyitránál, *Görgey* pedig a szerencsétlenül végződött második komáromi csata után a Duna balpartján leendő elvonulásra teljesen szabad kezet nyert.

## HARMINCZNEGYEDIK FEJEZET.

### A délvidéki események.

1849. május közepétől augusztus elejéig.

A délvidéki események leírását ott szakítottuk félbe, midőn május 10-én *Jellachich* hadtestével Eszékre érve, a déli sereg alakításához fogott\*); ugyanazon időben *Perczel* Theodorovich ellen kivívott fényes győzelmei után amint tudjuk, Pancsovára vonult be\*\*), honnan, hogy győzelem koszorúzta műveleteit végkép betetézze, legközelebb a titeli fensik felé szándékozott támadólag fellépni, bár annak megvétele Klapka honvédelmi tervezete értelmében Bemnek jutott volna osztályrészül\*\*\*).

*Jellachich* eleinte Dályánál akart a Dunán átkelni, hogy műveleteinek színhelyét a Bácskába, a római sánczok környékére helyezte át, *Mayerhoffer* és *Knicsanin* szorult helyzetére való tekintettel azonban a Dunán való átkelést Zalánkeménre tette át, a hova hadtestével és az előnyomulása közben fokozatosan bevont *Ledcrer* dandárral Eszékről, melynek várparancsnokává *Neustadter* tábornokot nevezte ki, május 18-án elindulva, Vukovártól kezdve két oszlopban Ilok—Karlóczán át Zalánkeménre és Tovarnikon át egyelőre Iregre és Rumára nyomult előre, mely utóbbemlített helyen a bán főhadszállását is felütötte.

A bán hadtestének előnyomulása közben *Perczel* időközben a Tisza jobb partjára átkelvén, május 22-én komoly támadást intézett a titeli fensik ellen, melyet *Knicsanin* 2000-nyi szerb segélycsapattal, továbbá 2 zászlóalj csajkással, 1 zászlóalj péterváradi és 1 zászlóalj németbánsági határőrrel és 30 ágyúval tartott megszállva. A főtamadást, melynek leplezésére Perlasz és Mossorin ellen áltamadásokat intéztetett, maga *Perczel* intézte 6 zászlóalj gyalogsággal, egy osztály Ferdinánd-huszárral és egy osztály bara-

\*) Lásd ezen kötet 25. oldalát.

\*\*) Lásd a II. kötet, 166. oldalán.

\*\*\*) Lásd ezen kötet 8. oldalát.

nyai lovassal, továbbá 3 üteggel Vilova ellen, melyet *Buncic* őrnagy védett 2 csajkás zászlóaljjal, a szent-tamási önkéntesek zászlóaljával és 10 löveggel. *Buncic* az előnyös terep által védve, oly makacs ellentállást fejtett ki, hogy *Perczel*, miután csapatjait ismételtén, de mindannyiszor sikertelenül rendelte támadásra előre, az ütközetet beszüntette s csapatjait hátrább fekvő állásba rendelte vissza. Ue bár a magyarok ismételt támadásai határozott eredménynyel nem végződtek, *Knicsanin* mindazonáltal arról győződött meg, miszerint újabb támadás esetén aligha tarthatná magát s így a bán hadtestének elővéd parancsokát, *Horváth* tábornokot sürgős segítségnyújtásra szólította fel, a ki ennek folytán már május 23-ika folyamán 2 zászlóaljat, 1 dsidas osztályt és ½ röppentyű üteget indított el Titelbe. *Knicsaninnah* ezen segély valóban kapóra jött, arzenyinyiben *Perczel* már május 26-án megújította támadását, mi özéiből a főtámadó oszloppal már éjfélutáni 1 órakor indult ki tábora-ból ismét Vilova ellen, miközben egy mellékoszlopnak Mossorin mellett az ellenséget csupán foglalkoztatnia kellett. Hajnali 3 órakor *Perczel* tüzérsége Vilova és a körülötte emelt földsánczok ellen élénk tüzelést kezdett; ezután 6 óra tájban a gyalogsági rohamoszlopok nyomultak előre, melyeket azonban az ellenség öldöklő kartácstűzzel fogadott. Ennek daczára a Wasa gyalogezred egyik zászlóalja és a 8. honvéd zászlóalj egészen a földsánczokig jutnak, itt azonban oly gyilkos tűz fogadja őket, hogy a támadás folytatásával csakhamar felhagyni kénytelenek. *Perczel* meggyőződén, miszerint ereje Titel bevételére elégtelen, kifáradt gyalogságát előretolt lovasságának fődözete alatt még a délelőtt folyamán Szt-Ivánra rendelte vissza. A magyarok vesztesége az igen rövid ideig tartó harc daczára mintegy 120 halottra és sebesültre rúgott, az ellenség ellenben fődött állásánál fogva csak csekély veszteséget szenvedett.

Ugyané napon a Perlásznál álló *Bene* dandár 1 honvéd zászlóaljjal, 2 huszár századdal és 1 üteggel a Bega csatorna mentén felállított szerb előőrsöket támadta meg s eleinte a hídnál felállítva volt 2 gyalog századból és 4 háromfontosból álló őrsöket vissza is szorította s a hidat hatalmába ejtette; midőn azonban délután 2 óra tájban a *Knicsanin* tartalékából kirendelt 6 gyalog század és 1 üteg ellentámadásba ment át, a magyarok nemcsak a délelőtt elfoglalt hidat, hanem még Perlaszt is odahagyva, Ecska felé húzódtak vissza. *Bene* vesztesége mintegy 70 főre, a szerb hadaké mindössze 12 emberre rúgott. A szerbek a helyett, hogy a kiváló fontosságú perlaszi Bega-átjárót megszállva tartották volna, a hídnak elrombolása után ismét a Tisza jobb partjára húzódtak vissza.

*Perczel*nek utóbbemlített műveletei alatt Péterváradnál is újabb összecsapásra került a dolog; a vár őrsége ugyanis a körülzáró *Mamula* dandár által emelt földsánczokkal szemben, *Kamenicz* felé egy meglehetősen előretolt ellenüteget emelt, mely ellen *Jellachich*,

a ki hadtestét megelőzve, május 13-án Kameniczba érkezett, éjjeli rajtaütést rendelt el. Éhez *Mamula* a 24-ikéről 25-ikére hajló éjjeli 2 óraker 3 oszlopban nyomult előre és pedig a 7 gyalog századból álló baloszlop *Leitl* százados alatt egyenesen az üteg felé tartott, a 4 századból alakított közép az ütegtől keletre fekvő majorok ellen, — s végül az *Ocsverek* alezredes parancsnoksága alatt 3 zászlóaljából álló jobbszárnyoszlopnak az említett majoroknál felállított ellenség bal oldalába kellett kerülnie. A balszárnyoszlopnak a 2. honvéd zászlóalj őrszemének hanyagsága folytán sikerült az üteget észrevétlenül hátba fogni s annak két ágyúját a közeli mély útba dobni. De alig hogy a benyomult ellenség az üteg szétrombolásához és az ágyúk eltávolításához fogott, *Hollán Ernő* a Gyulay-ezred 3. zászlóaljának egyik századjával rohamra indul ellene s az üteget csakhamar újból hatalmába ejti. Az osztrák közép és jobboldaloszloppal *Perczel Miklós* vette fel a harczt s bár az ellenség tulajdonképeni célját itt sem érte el, visszavonulása alkalmával korábbi állásába 2 hatfontos ágyút mégis magával vitt. Az osztrák csapatoknak ezen vállalat 4 halottjukba és 10 sebesültjükbe került; a magyarok vesztesége valamivel többre rúghatott.

Miután ez időtájt *Mamula* dandárában is kitört a kolera s a legénység ennek folytán tömegesen szökni kezdett, *Jellachich* az említett dandárt május 27-én hadteste zöméhez Zalánkeménbe vonultatta be s helyette a körülzárolás foganatosításával a *Budisavljevich* és *Draskovich* dandárokat rendelte Pétervárad elé.

Ezalatt a hadtest átkelése Zalárikeménél szakadatlanul folyt s június 4-ig már 4 gyalog- és 2 lovas dandár Titel körül állott, csupán *Rastich* maradt még egyelőre a gyalogsági tartalékkal a Duna jobb partján, a ki azon hírré, hogy *Perczel* hadával Újvidékre húzódott, Karlóczára rendeltetett, a mi mint legott látni fogjuk, igen helyes rendszabálynak bizonyult.

Miután *Percsel* a titeli fensíkot megszállva tartó Knicsaninnal szemben sem tudott zöld ágra vergődni, most, midőn a bán hadteste nagyobb részét is itt egyesíté, még kevesebb kilátása lehetett a sikerre s így feltette magában, miszerint hadát Újvidéken át Péterváradra vezeti s itt a körülzároló vonalon áttörve, a bán összekötéseire veti magát. Éhez képest *Perczel* Vilova előtt csak gyenge különítményt hagyva, a június 2-ika és 3-ika közti éjjelen Újvidékre vezette hadát, melynek a következő éjjelen a Duna hidján átkelve, hajnali 2 óraker Kamenicz és Karlócza irányában kellett kitörnie. E célból *Palóczy* alezredes 4 zászlóaljjal a bukoveczi erdőn át irányítottatott, hogy az ellenséges sánczokat áttörje, a Karakacs hegyet megkerülje s aztán Kamenicz ellen arczot váltson; ezen hadoszlopot balra hátul *Gaál* ezredes követte 5 zászlóaljjal s feladata volt a Veziracz magaslatot rohammal bevenni s azután feltartóztatlanul Karlóczába benyomulni.

*Palóczy* alezredesnek csakugyan sikerült a Karakacs-redoute-ot megszállva tartó 4. gradiskai zászlóaljat meglepni, mely 5 tiszt és 126 főnyi legénység elvesztése mellett visszavetett. *Palóczy* erre a redoute-ban talált ágyúkat részint a futók, részben pedig a *Vezi-racz* ellen fordította, mely magaslatot a 4. broódi és egy szerémi önkéntes zászlóalj tartotta megszállva s a mely ellen immár *Ónál* is rohamra indult hadoszlopával. Az említett két határőr zászlóalj csak gyenge ellentállást fejtett ki s már úgy látszott, mintha *Perczel* célja és szándéka aránylag csekély áldozatok árán teljesedésbe megy; de alig helyezkedtek el a magyarok az elfoglalt állásban, midőn délelőtt 10 óra felé *Rastich* dandárával a helyszínére érkezvén, nyomban támadáshoz csoportosította hadát s egyidejűleg a *Reznicek* őrnagy alatt álló 3. szluini zászlóaljat a Karakacs magaslat megkerülésével a magyarok hátába irányította. Alig, hogy ezen zászlóalj láthatóvá lett, a magyarok, miután tartalékot kikülöníteni elfelejtettek, a tulajdonképpen támadást be sem várva, azonnal megkezdték a visszavonulást, miközben az elfoglalt 17 ágyúból csak ötöt vihettek magukkal. *Rastich* az erődök mögé húzódott visszavonulókat csak rövid távolságra üldöztethette.

A magyarok ezen kitérés alkalmával holtakban és sebesültekben mintegy 300 embert vesztek; a császáriak vesztesége holtakban: 4 tiszt és 81 főnyi legénység, sebesültekben: 3 tiszt és 170 főnyi legénység; összesen 7 tiszt és 251 főnyi legénység.

*Perczel* hadát az Újvidék, alatti táborba vezette vissza, a hova időközben *Vukovich* miniszter is beérkezett, hogy a tábornokkal tudassa, miszerint a ministertanács által jóváhagyott hadműveleti terv értelmében az orosz beavatkozással szemben hadtestéből 12.000 embert a felső-dunai hadsereghez küldjön, esetleg ezt ő maga személyesen vezesse oda, a többivel pedig a Bácska és Bánság védelméről gondoskodják. A felső-dunai sereg erősítéséül szánt 12.000 embernek június 12-én a kormány rendelete értelmében Ó-Becsén kelle gyülekeznie s onnan, Bajánál avagy Bezdánál a Dunán átkelve, a Felső-Dunához sietnie. *Perczelt* ezen intézkedés mélyen bántotta, de hogy a kormánynyal szemben amúgy is tetőpontra hágott súrlódásait elintézhesse, elhatározta, hogy a 12.000 embert személyesen vezeti fel. Ekkor vette a Vilova tájékán visszahagyott, de időközben a római sánczok felé visszahúzódott *Czinlulától* a jelentést, hogy vele szemben csekélyebb s nagyobbára irreguláris szerb csapatok állanak, ami *Perczelt* arra bírta, hogy elvonulása előtt ezen irányban még egy elhatározó csapat mérjen az ellenségre.

#### A kátyi ütközet.

1849. június 7-én.

*Jellachich* hadának zömét június 4-ig a titeli fensíkon egyesítvén, s miután a déli sereg hadrendjét a 29. fejezetben közölték

szerint\*) megállapította, már a következő napra, június 5-ikére, a Bácska belseje felé irányuló támadólagos műveletek megkezdését rendelte el. Ehez képest az utóbbemlített napon a titeli fensik megszállására visszahagyott *Knicsanin* dandárt kivéve, az egész had útra kelt s 6-án a balszárnyoszlopot képező *Gramont* dandár Kátyig, a nagyobbára lovasságból és a tüzértartalékból álló közép *Ottinger* alatt a kátyi erdőig, a jobb szárnyoszlop Józseffelváig s végül a gyalogság zöme Szent-Ivánig és Gyurgyevóig jutott. A Kovilra irányított *Paffer* dandár ugyané napon gőzhajón a Duna jobb partjára kelt át, hogy a 4-iki harcokban rendetlenségbe jutott *Hallavanya* körülzáró dandárt felváltsa, mely utóbbi ellenben a működő sereg körletébe Kátyra vonatott.

Evvel szemben *Perczel* előbb említett elhatározásához képest június 7-én 8 zászlóaljjal, 5 század Ferdinánd- és Hunyady-huszárral és 4 üteggel még hajnali szürkület előtt elindult támadó útjára, mihez erejét 3 hadoszlopba osztotta; a jobb szárny *Gaál* alatt Kovil felé tartott, a közép *Perczel* személyes vezetése alatt a kátyi erdőnek vette útját, míg a *Mihalovich* alezredes alatt álló balszárnynak a Szent-Ivánra vezető úton kellett előnyomulnia; egyidejűleg *Czintulának* nagyobbára nemzetőrségből álló dandárának Csurogról Józseffelva felé tüntetőleg kelle viselkednie. Reggel 4 és 5 óra között érkezett *Perczel* a kátyi erdő elé, mely ellen, miután azt az osztrák előőrsük megszállva tartották, azonnal felvonultatta tüzéréjét, *Ottinger* eleinte *Perczel* ütegeivel szemben csupáncsak egyik lov. üteget szólaltatta meg s annak közelében 3 lovas századját állította fel; hadának többi része ezalatt, az erdő által fedve csoportosult a támadáshoz.

Ezalatt *Gaál* oszlopa is valamelyik kisebb ellenséges osztagra bukkant s ez elől kényszerítő ok nélkül lassan *Perczel* felé húzódott vissza. Ezt látván *Ottinger*, készenlétben álló lovasságának parancsot adott a támadásra. Ehez képest *Fejérváry* tábornok 4 század Wallmoden-vértessel, 2 század Schwarzenberg-dsidással és 1 lovagló üteggel a *Perczel* harcscsoport bal-, *Zastavnikovic* vezérkari százados pedig 3 század szász- és 2 század Wallmoden-vértessel, továbbá V\* lov. üteggel annak jobb oldala ellen tört meglepőleg előre, mialatt *Ottinger* a Hardegg-vértes és a Császár-dragonyos ezreddel arezban foglalkoztatólag működött közre. A kombinált lovas támadás oly szabatosan, gyorsan és ügyesen hajtott végre, hogy a szinte elámult magyar had egyensúlyát veszítve, különösen pedig a lovasság és tüzéréség hanyatt-homlok rohant vissza Újvidék felé. Így történt aztán, hogy *Ottinger* lovassága a szintén rendetlenségbe jutott magyar gyalogság soraiban szinte hallatlan pusztítást vihetett véghez; legtöbbet a 8. honvéd zászlóalj veszített,

\*) Lásd ezen kötet 31. oldalán.

melynek legénysége részint lekaszaboltatott, részint szétszóratott úgy hogy a zászlóalj parancsnoka, *Barcza* őrnagy este azt jelentette Perczelnek, miszerint teljesen zászlóalj nélkül maradt. Sokat vesztett még a Tursky ezred zászlóalja is, az összes veszteség pedig holtakban és sebesültekben 800 főre, szétszórtakban és eltűntekben 1500 emberre rúgott. Ellenben *Jellachich* vesztesége igen jelentéktelen volt, Raming szerint mindössze 2 halottból és 12 sebesültből állott.

A császáriak e napi fényes győzelmét tisztán csak *Ottinger* lovassága vívta ki; *Gramont* dandára, bár 7-én reggel intézkedészerűen a római sánczok felé kellett volna előnyomulnia, alig hogy menetét megkezdte, a jobbjobban elhangzott ágyúördülés hallatára, attól való félelmében, hogy esetleg a többi hadoszloptól elvágatik, ismét kiinduló helyére tért vissza.

Az üldözés befejezte után a bán *Stauffer* ezredet a Hardeggvértes ezreddel, az ezt kocsin követő 5. vadász zászlóaljjal, továbbá  $\frac{1}{2}$  lov. és  $\frac{1}{2}$  röppentyű üteggel a Petrovácson jelentett nagymennyiségű élelmi készletek behozatalára rendelte ki, a mi a következő napon meg is történt. Ezalatt a sereg balszárnya a tüzer tartalékkal Kátynál maradt, a közép ellenben Jarekig, a jobb szárny pedig, melyhez időközben *Rastich* is bevonult 6 zászlóalj és 2 ütegből álló dandarával, Temerin és Goszpodniezég nyomult előre. *Perczel* az ütközet után hadának romjaival az újvidéki táborba tért vissza, a hova 8-ikán reggel a szétszórt csapatok egy része ismét visszatért. Innen aztán, nehogy *Jellachich* további útját elvágja, még 8-ika folyamán Kulpin felé vonult vissza, miközben *Stauffer* haracosló különítményével jelentéktelen összeütközése is volt; Kulpinból aztán zavartalanul folytathatta útját a Ferencz-csatornáig, a hol Verbász mellett tábort ütött. Innen csapatjait még az éj folyamán az Ó-Becsétől Zomboron át Bezdánig terjedő kordonszerű felállításba vonta széjjel, miként a június hó 11-én kelt s a kormányhoz czimzett következő jelentéséből kivehető: „655. szám. A két hadosztálynak, a bácsinak és a bászának az ellenség mozdulatai következtében szükségessé vált egyesítése *Kohlmann* és *Gaál* ezredesek vezetése alatt tegnap megtörtént. Miután június 8-án daczára az ellenség azon mesterkedésének, hogy engem körül zárjon, szerencsésen kitörtem, előnyomultam s azután a római sánczok mögé visszavonultam: bácsi hadosztályom (*Gaál*) Földvártól Zomborig és Bezdányig a Ferencz-csatorna mögött erős állodást vett. All ezen hadosztály: *Czintula* őrnagy mozgó dandarából (Földváron és Szent-Tamásón) — 3000 rendesekből Verbászon, 3500 rendesekből Kulán, — megintelen egy mozgó dandárból, a *Gfeller* századosából Cservenkán, Zomboron és Bezdányban, — mindössze 7000-nyi rendes és 4000-nyi mozgó csapatból és 58 ágyúból, melyek közül 48 darab jól fel van szerelve. Az ellenség a mai napig nem merészelt

az újvidék-kéri vonalon átkelni. — A bányai hadosztály (Kohlmann) (közte 2500 mozgó és alig 2500 erdélyi rendes katona, úgy hogy a Rém altábornagytól átvett csapat alig számlált többet 5000 embernél 18 ágyúval) a Dunát és a Tiszát tartja megszállva Pancsovától Perlaszon át Becséig. Ezenkívül Török-Becse egy 3000-re menő erdélyi csapat által van megszállva\*), mely egy ellenséges betörés esetében, melylyel Temesvár felszabadítása czéloztatnék — vagy az ellenség előrenyomulása esetén ez ellen a bányai hadosztályal egyesítve fog működni. — Arról tehát, hogy fölfelé nyomjunk, ily körülmények közt szó sem lehet; és Pétervárad biztosítására még kicsiny hadtestemből is egy zászlóalj, a 7-iket, ott hagytam. — A szegedi sánezemek legnagyobbbrészt készek; a minapában elhódított 7 ágyú is oda küldetik; s így 15 darab lesz. Ezenkívül a hadihajón még van két darab 12 fontos, két darab 7 fontos és két darab 3 fontos. Perczel. s. k.“

Már ezen felállításból is látható, miszerint *Perczel* mindenmű támadólagos szándékkal felhagyva, egyelőre tisztán védőleges, illetőleg megfigyelő magatartást követett.

#### Újvidék pusztulása.

1849. június 11-én.

Miután Perczel a Ferencz-csatorna mögé vonult, *Jellachich* legközelebbi czélul Újvidék elfoglalását tűzte ki magának. Erre az eshetőségre Pétervárad védőrsége már régebben előkészült, amennyiben még idejekorán Újvidéket is körülvétette sánczmunkálatokkal; így keletkezett a város felé vezető 5 fontosabb közlekedési útvonal mentén 1—1 nagyobb sánezemű, melyek egymás között kisebb méretű vadászárkokkal, mesterséges akadályokkal stb. voltak összekötve. Az 5 sánezemű elseje a temerini út kezdetén, a második a kisaczi út menti szélmalomnál, a harmadik a Pirosra, a negyedik a Futakra vezető út mellett s végül az ötödik a Duna mentén a futaki erdő mellett épült. Miután június 10-én a várból, Újvidék felé tartó ellenséges oszlopok közeledését vették észre, a sánezok megszállásával *Hrubovszky* őrnagy bízott meg, kinek e czélból az Este-gyalog ezred 3. zászlóalja, a 7. honvéd zászlóalj egy osztaga, az összes városi nemzetőrség és 8 ágyú bocsáttatott rendelkezésre; ezenkívül a várban még 5 zászlóalj maradt vissza. Komoly támadás esetére *Hrubovszkynak* meg volt hagyva, miszerint az összes alája rendelt csapatokkal a hídfőbe vonuljon be.

*Jellachich* hadait június 11-én éjjel 10 órára következőleg helyezte a szándékolt s éjjeli fél 12 órakor megkezdendő támadás-

\*) *Perczy* dandára, melyet *Bem* hagyott a Bányában vissza.



hoz készenlétbe: *Draskovich* dandárét a kisaczi út mentén azon feladattal, hogy majd a 2. számú sánczot hátra fogja, *Budisavlievich* dandárét a pirosi úton, hogy mielőbb a 3. számú sáncz torkolatát birtokába ejtse; a temerini úton előnyomuló *Gramont* dandárnak a másik két oszlopot tartalék viszonyban kellett követnie s később Újvidék északi kijáratánál felállania. *Ottinger* lovas hadosztályának és a gyalogság fenmaradó részének *Didrich* altábornagy parancsnoksága alatt, miután a bán *Perccel* legutóbbi állásáról és mozdulatairól kevésbé vala tájékozva, a támadó oszlopok hátának fődözése céljából Újvidéktől északra készenlétben kellett maradnia; végül pedig a Péterváradot a Duna jobb partján körülzároló csapatoknak parancsnoka, *HartHeb* altábornagy parancsot kapott, miszerint az Újvidék ellen intézendő főtámadás idejében a *Mamula* és *Puffer* dandárokat Pétervárad felé tüntetőleg rendelje előre.

Az előnyomulás éjfél előtt fél órával kezdetét is vette s mindekelőtt *Draskovich* a 2. számú sánczot észrevétlenül megközelítvén, az annak védőrsógét képező 7. honvéd zászlóaljbeli 2 századból rövid csatái'ozás után 2 tisztet és 5 embert megsebesített, 1 századost 75 emberrel foglyul ejtett, a többi menekülők által visszahagyott 2 vaságyút pedig hatalmába ejtette. Ezalatt *Draskovich* dandára úgyszólván ellentállás nélkül jutott a 3. számú sáncz birtokába, miután *Hraborszky* az első puska lövések hallatára úgy ebből, valamint a többi sánczokból is a hídfőbe rendelte vissza csapatait. Kevéssel ezután *Gramont* dandára is bevonult Újvidékre, mely e szerint teljesen a császáriak kezébe került. Időközben *Budisavlievich* és *Draskovich* a hídfő ellen is megkísérelték az előnyomulást, de midőn a csapatok a városból bontakozni kezdtek, *Hrabovszky* oly pusztító tüzrel fogadta őket a hídfőből, hogy azok csakhamar a házak mögé húzódtak vissza; erre a harcz éjjel 1 órától reggeli 5 óráig teljesen szünetelt.

Ámbár Újvidék kézrekerítésével a támadás tulajdonképpeni célja el volt érve, *Jellachich* 12-én hajnalban a megszünt harcz újbóli felvételét rendelte el azon reményben, hátha könnyű szerrel a hídfőt is bevennie sikerül. De már az első előnyomulókat pusztító kartácstűz fogadta s miután nemsokára a várágyúk is közbeszóltak, azok lövedékei csakhamar több helyütt felgyújtották a várost. A keletkezett tüzet az erős északi szél még jobban szította s így a szerencsétlen város, melyből nemsokára a császáriak kihúzódtak, teljesen a lángok martaléka lön. Hasonló eredménnyel végződött a *Mamula* és *Puffer* dandárok eszközölte duna-jobbparti tüntetés is, mely az ottani majorok porrá égését vonta maga után.

A koldussá tett lakosok, kik között immár a kolera is pusztítani kezdett, nagyobbára az osztrák táborba szegődtek, honnan Kátyon át Kovilra, majd innen gőzhajókon Karlóczára szállítottak;

egy kisebb részök, jobbra magyarok és németek, a hídfőbe nyertek bebocsáttatást, honnan azonnal Péterváradra, néhány nap múlva pedig a környéken fekvő még éppen maradt tanyákra továbbítottak.

A bán csapatjai az éjjeli támadás alatt 6 halottat és 39 sebesültet vesztek, a magyarok vesztesége, 180 foglyul ejtettet kivéve, ismeretlen.

Amennyiben minden további veszteglés Újvidék előtt hiábavaló lett volna, *Jellachich* azon elhatározásra jutott, miszerint Újvidék körülzár olás ára *Hallavanya* dandárának visszahagyása mellett hadának többi részét legközelebb a Ferencz-csatornához vezeti, hogy aztán az egész Bácska visszafoglalását kísérelje meg, mely gondolatától azonban, mikép legott látni fogjuk, a legközelebbi napokban ismét elállt. Ezen újabb elhatározáshoz képest június 15-én, mely napon az előnyomulás kezdetét vette, a legszélsőbb jobb szárnyát képező *Gramont* dandár jelentéktelen csetepaté után Földvárig jutott, mialatt a *Dietrich* hadosztály rövid ágyúzás után Szent-Tamást vette be; a csapatok fenmaradó része a főhadiszállással a mondott napon Ó-Kérig nyomult előre s az oldalban fekvő Sovét és Kis-Kért figyeltette meg.

Június 16-án és 17-én *Jellachich* gyalogságát Verbászig, lovaságát Kis-Kérig toltá előre, a tartalék a főhadiszállással Sovéba tétetett át; Kuczura, Torsa, Szent-Iván, Kulpin és Kula helységeket pedig apróbb különítmények által szállatta meg s egyidejűleg a Péterváradot körülzáró összes csapatok parancsnokává Hartlieb altábornagyot nevezte ki. Ezen állásában a bán mindaddig nyugton szándékozott maradni, mígnem a más hadi színtereken működésüket ép ez időben megkezdett osztrák és orosz csapatok által kivívandó eredmények az ő újabbi támadólagos fellépését is kedvezően befolyásolják.

#### Az ó-becsei ütközet,

1849. június 25-én.

Mire *Perczel* csapatjait a Ferencz-csatorna mentén kordonszerű felállításba helyezte el, elmozdítása a IV. hadtest parancsnokságától már elhatározott dolog volt; erre különben a Kátynál szenvedett vereség alkalmas ürügyül is szolgált. *Perczel* helyett, a ki egyébként a Czogléd táján alakuló tartalék sereg parancsnokságát volt átveendő, az említett hadtest parancsnokságát az erdélyi seregtől iderendelt *Tóth Ágoston* ezredes vette át; nemsokára ezután az egész déli hadsereg\*) fölötti parancsnokság *Vetter* altábornagra ruháztatott.

*Tóth* ezredes legelső teendője abból állott, hogy a hosszú kor-

\*) Erejét és összetételét ez időben lásd ezen kötet 18. oldalán.

donszerű felállítás helyett a június 16-ikára hajló éjjel a *Kohlmann* hadosztályt Török-Becse, *Gaál* hadosztályát pedig Ó-Becse körül összpontosította; ez utóbbinak *Czintula* dandára egyúttal Földvár felé tolatott előre, *Mihálovich* dandára pedig Verbászt szállotta meg.

Mihelyt a bán erről értesült, elhatározta, miszerint Ó-Becsét és az ottani Tisza-hidat hatalmába ejti. E czélból június 24-én este a *Horváth* és *Budisavlievich* dandárokból álló *Dietrich* hadosztályt, nemkülönb a gyalogsági tartalékot *Rastich* alatt, továbbá az *Ottinger* lovas hadosztályt és a tüzértartalékot, összesen 10 zászlóalj, 18 lovas századot és 13 üteget, Szent-Tamás alatt egyesítette, honnan ezen csapatok éjfél tájban a legnagyobb csendben keltek át a Ferencz-csatorna bal partjára, hogy nyomban meginduljanak Ó-Becse felé. A többi csapatoknak a Földvárnál álló *Láng* dandárt kivéve, melynek a szemben álló *Czintula* dandárt kellett megtámadnia, a csatorna mentén kelle visszamaradniok.

Ó-Becsénél okkor *Perecny* állott 6 zászlóaljjal, 6 lovas századdal és 18 ágyúval, a ki az ellenség előnyomulásának hírére a város romjai előtt emelt sánczok mögött, mindkét szárnyát a Tiszára támasztva, foglalt állást.

Reggel fél 8 órakor ért a bán ez állás elé és megelőző szemrevételezés után következőleg intézkedett: *Ottinger* altábornagyot a Wallmoden és Hardegg vértés ezredekkel és 1½ lov. üteggel az arcban *Láng* által szorított *Czintula* hátába, báró *Lederer* ezredest 2 lov. századdal és ½ lov. üteggel pedig annak oldalába küldötte, míg az Ó-Becsénél fődötten álló ellenséggel szemben egyelőre csupán csak 6 üteget rendelt ki; ezeket az ó-becsei országúton *Horváth* dandára s ettől balra *Budisavlievich* dandára követte, mely utóbbtól balra hátul 4 Császár-dragonos század következett. A gyalogsági és tüzértartalók *Rastich* alatt a második harcvezetést képezte. Ezalatt *Czintula*, alig hogy *Láng* ellene az előnyomulást megkezdte, bár az ellene készülő kelepczéről sejtelve som volt, azonnal megkezdte a visszavonulást Ó-Becse felé; útközben találkozott is *Ottinger* különítményével, de ez, nem tudni mi okból, kisiklani engedé a szinte önmagától a veszély torkába szaladó honvédeket, míg *Lederer* ezredes túlságosan délre húzódván, még csak nem is akadt rá *Czintulára*, a ki ily körülmények között bántatlanul csatlakozhatott hadosztálya zöméhez. Ez utóbbival *Perecny*, miután körülbelül 2 óra hosszat az ellenséges tüzér tüzet viszonzta, a hídon át lassan a Tisza balpartjára kezdett visszahúzódni, amit *Dietrich* arra használt fel, hogy rohamoszlopba tagozott gyalogságát rohamra indította. Midőn ebből kifolyólag az élen előnyomuló *Horváth* tábornok a Piret-ezred 3. zászlóaljával és 1 osztály bántási határral a hid közelébe jutott, a folyó túlsó partján felvonult magyar üteg oly hatásos kartáctűzzel fogadta, hogy a bán azonnal elállította a hídnak további kieroszakolásától.

E helyett *Pereczy*, miután délelőtt 11 óra tájban a Török-Becsénél gyülekezett *Bánffy* dandár is segítségére állott, nyomult újból támadólag előre. A Máriássy zászlóaljjal az élen, melyet az egyik székely zászlóalj és egy vadászosztág követett, a hídon átkelvén, rohamoszlopokban tört az Ó-Becsénél álló császáriak ellen előre, de egyrészt az osztrák tüzéség tüze, nemkülönben a rohamra készülő ellenséges lovasság arra indította *Pereczyt*, hogy a Tisza balpartjára visszatérve, maga mögött a hidat széjjelrombolja.

A császáriak Ó-Becse előtt 17 halottat és 32 sebesültet, a magyarok ellenben holtakban és sebesültekben állítólag 200 embert vesztek.

Az ütközet napján este *Jellachich* 1 Láng dandárbeli zászlóaljnak Ó-Becsénél való visszahagyása mellett, az éppen említett dandárt Földvárra rendelte vissza, maga pedig hadának többi részével ismét Szent-Tamásra menetelt, a hova éjfél után érkezett meg.

Az ó-becsei ütközet napján Perlasznál is összecsapásra került a dolog, mely akként keletkezett, hogy a perlaszi kis magyar helyőrség parancsnoka kémszemlét határozott Titel ellen. E czélból június 25-én este majdnem éjfélig tartó ágyúzást kezdett a fensik felé, mely magától értetőleg nem annyira találatai által, mint inkább erkölcsileg akart hatni. 26-án hajnali 3 órakor újra megszólaltak a lövegek s egyidejűleg a sötétség leple alatt 3 gyalog század és egy osztály lovasított csikós kompok segítségével a túlpartra szállítattott, hogy az ottani töltés védelmére felállított üteget hatalmába kerítse, ámde az ellenség résen volt és *Stuchlik* főhadnagy 1 csajkás századdal és 1 szerb osztaggal a támadókra vetvén magát, azokat a Begába szorította, mely alkalommal a magyar gyalogosok nagy része a megáradt csatornában lelte halálát. Bár a magyarok támadásukat többé nem újították meg, az ágyúzást csak este 7 órakor szüntették be. Az összecsapás a perlaszi helyőrségnek mintegy 50 emberébe került, a császáriak vesztesége pedig 10 halottra és 30 sebesültre rúgott.

Pétervárad előtt *Hartlieb* altábornagy június 23-án és 25-én éjjel megelőző ágyúzás után a *Buffer* dandárt rendelte előre, minek eredménye néhány várbeli épületnek feljújítása lett.

Ez alkalommal felemlítendőnek tartjuk továbbá, miszerint a bán azon hírre, hogy Zombor és Monostorszegnél gabonával megrakott hajók kötöttek ki, azok elfoglalására *Reznicek* őrnagy alatt a 3. szluini zászlóaljból, 1 osztály Császár-dragonyosból, továbbá a röppentyű és ½ lov. ütegből álló különítményt küldött ki, mely június 21-én Monostorszegnél tényleg hatalmába ejtett 17, nagyobbára búzával és zabbal megrakott nagy hajót; hasonlóan sikerült az ugyanolyan czélból egy kis portyázó különítmény élen Eszékben Battinára kirendelt *Henriquez* őrnagynak is az említett helynél kikötött 5 gabnás hajót birtokába ejteni.

Úgyszintén említést kell tennünk még azon kis összecsapásról is, mely június közepe táján Baranyamegyében *Kosa Dániel* népfőlkelő csapatvezér mintegy 5000 főnyi hada és az 5. szentgyörgyi zászlóaljjal Siklóst megszállva tartó *Stokucsá* őrnagy között történt. Ez utóbbi a Turony és Szalonta közötti erdőben a magyar népfelkelőkre bukkanván, azokat szuronyt szegezett zászlóaljával csakhamar széjjelkergette, s azután ismét visszatért korábbi állomására. Mihelyt a Pécs helyőrsége fölött parancsnokló *Borotha* őrnagy a Turonynál történekről értesítést vett, legott ő is odafelé tartott zászlóaljával és az ahoz beosztva volt két mozsárágyúval; de mire oda ért, már nem igen akadt teendője, mert időközben a magyarok úgy a turonyi erdőt, valamint magát a helységet is, melyet *Stokucsá* emberei felgyújtottak, időközben odahagyták volt. *Borotha* ennél fogva újból Pécsre tért vissza, melyet azonban távolléte alatt mintegy 5000 népfőlkelő szállott meg. Ámde *Borotha* hamar feltalálta magát; néhány jól célzott ágyúlövés után szuronyal nyitott magának utat a városba, melyet a népfelkelők hamarosan odahagytak. Ez, valamint a turonyi lecze annyira hatott rájuk, hogy többé nem is mutatkoztak.

Az előadottak szerint a magyar tábori hadak ügye június vége felé a délvidéken sem volt különb a többi hadi színtereken működők állapotánál; *Gaál* hadosztálya az ó-becsei ütközet által ketté szakítván, a Bácskában — a *Thomsdorf* huszár őrnagy parancsnoksága alatt nem rég Bajára az ottani 800 főnyi honvéd-zászlóalj erősítésére küldött 700 főnyi német légió kivül — csupán *Mihálovich* mintegy 2000 főnyi dandára 13 löveggel maradt vissza Bajmoknál, honnan az nemsokára Szeged közvetlen földözése céljából Csantavérre vonult. A mozgó sereg többi részeit *Tóth* a Tisza balpartján egyesítette s azokkal június 26-án egészen Zombolyáig (Hatzfeld) vonult vissza. Az ezen időtájban a déli sereg körében megjelent *Vetter* altábornagy azonban azonnal más fordulatot adott a dolognak; a IV. hadtestet, melynek parancsnokságát immár *Guyon* vette át, már június 27-én ismét Török-Becsére rendeli előre s miután itt *Jellachich* visszahúzóda folytán ellentállásra nem igen akadt, *Vetter* 28-án a Tisza-hidat is újból helyreállíttatja s azon át a IV. hadtestet ismét a Bácskába rendelte előre.

A győri csatavesztés és annak utána Görgey magatartása, az oroszok feltartóztatlan előnyomulása az ország szíve felé, az Erdélyből, legutóbb pedig a délvidékről is érkező kedvezőtlen hírek máris oly színben tüntették fel a magyarság ügyét, a melyből a kibontakozás jó szerivel immár lehetetlenné vált. Ezt tudta, érezte az ország kormánya is, minek folytán a haza további védelmére vonatkozó intézkedései már-már a kétségbeesés és csüggedés nyomait viselik magukon. Hogy a kormány még sem hagyott fel a reménytelen küzdelemmel, az tisztán csak a fegyverbecsületnek a legutolsó csepp

vérig való megóvása érdekében történhetett; a rettenthetlen kitartásnak és önfeláldozásnak eddigi módja teljes legyőzetést igen, de rút megadást nem ismerhetett s a szabadság lánglelkű bajnokai lelkesedéssel írták zászlóikra a jelszót: a gárda meghal, de nem adja meg magát!

*Kossuth*, miután előbb Bemmél június 18-án és 19-én Nagyváradon a teendők felől személyesen értekezett, Pestre visszatérve, minisztertanácsot hívott egybe, mely a Görgeytől kapott főlrászto hírek hatása alatt, mint tudjuk,\*) akként határozott, hogy a végső ellentállás kifejtése céljából az összes rendelkezésre álló erők, a mi azonban Görgeynek ellenirányú törekvése folytán megint csak púim desiderium maradt, a délvidéken egyesíttessenek. Az itt egyesítendő seregek mintegy támaszpontjául a Szegednél tervezett nagy elsáncolt tábor szolgált volna, melyet Perczel június 11-én kelt jelentésében már majdnem késznek jelzett.\*\*)

Ezen elsáncolt tábor első megszállására a hadügyministerium hamarjában egy vadász zászlóaljat *Baudisz* alatt, a teljesen felszerelt 105. honvéd zászlóaljat *Földvály Sándor* alatt, a Szolnokon szervezkedett olasz légiót *Monti* alatt, továbbá néhány tartalékosztágot Nagyváradról és Böszörményből, valamint ½ üteget Tiszafüredről rendelt ki.

### A hegyesi csata.

1849. július 11-én.

Midőn *Vetler* június közepén a magyar déli sereg élére állott, a bács-bánsági seregrészekén kívül a szintén a délvidékre rendelt *Kmethy*-hadosztálynak, valamint az oroszok elől visszahúzódott *Wisocki* hadtestnek is parancsnoksága alá kellett volna lépnie; ámde ez utóbbi később a Perczel alatt Czegléd táján alakuló tartalék sereghez csatoltatván, *Vetternek* a Jellachich ellen tervezett támadó művelethez csupán csak a *Pereczy*-dandárral erősödött s *Guyon* parancsnoksága alatt álló IV. hadtest és *Kmethy* hadosztálya állott rendelkezésre.

Ez utóbbi a győri csata után, mint tudjuk, július -1-én Bodajkot érte.-volt el\*\*\*), honnan 2-án Székesfehérvárra menetelt. Itt kétféle parancs várt reá. Görgeytől, hogy haladéktalanul Tatán át a felső-dunai hadsereghez csatlakozzék, Kossuth-tól pedig, a ki egyúttal tábornokká is kinevezte, miszerint útját lehetőleg gyorsítva. Paks felé vegye, „ott keljen át a Dunán és helyezkedjék a magyar déli hadsereg fővezényével megbízott Vetter altábornagy parancsai alá.“ *Kmethy* az utóbbi parancsnak tett eleget és július 8-án Sárkeresz-

\*) Lásd ezen kötet 86 oldalán.

\*\*) Lásd ezen kötet 124. oldalán.

\*\*\*) Lásd ezen kötet 86. oldalán.

tarra, 4-én F.-Szent-Iványra, 5-én Paksra ért, 6-án ugyanott pihenő nap, 7-én átkelés a Dunán a Pestről leúsztatott hajóhídon; 8-án az egész hadosztály Hajósig, 9-én F.-Szent-Iványig, 10-én Katymárig, a hol a következő napon pihenőt tartott, 12-én Stanisicsig nyomult előre, honnan *Kmethy* Nemes-Militicsre és Gákovára huszár osztagokat, Zomborba pedig *Meszéna* alezredes alatt 1 zászlóalj, 4 század vadászt és 1 hatfontos üteget tolt előre. Július 13-án a hadosztály *Meszénának* Zomborban maradt különítményét kivéve, Keryajára, elővédje Szivácra ért a Ferencz-csatornához, a honnan összekötetésbe lépett *Guyonnal*, a ki 7000 emberrel és 42 ágyúval Hegyesnél állott.

*Vetter* főhadiszállását kezdőiben Szegeden ütötte fel, a honnan azt július 8-án Szabadkára, 13-án pedig Topolyára, a hol tartaléka állott, tette át. Miután itt az ellenség állásáról és *Kmethy* csatlakozásáról is részletes tudósítást vett, kiadta a csatorna ellen intézendő támadásra szóló intézkedéseit, melyek szerint *Guyon* július 14-én a bán állása, nevezetesen Földvár, Szent-Tamás és Verbász ellen áltámadást volt intézendő, míg *Kmethynek* ugyanaznap hadosztályával a Ferencz-csatornán átkelni és Veprováczig előnyomulni, 15-én pedig *Guyonnalc* most már komoly arcztámadásával egyidejűleg, egész határozottan a bán bal oldala ellen kellett működnie. A bán ellen tervezett támadásban eszerint szorosán véve. *Kmethynek* 8000 fő és 20 lövegből álló hadosztálya és *Guyon*nak Hegyesnél összpontosult és 42 löveggel ellátott 7000 főnyi hada vett részt, ami összesen 15.000 embert és 62 löveget tenne ki; nagyon valószínű azonban, hogy a 14-iki áltámadást intézendő s kivált az ebből kifolyólag Földvár ellen indított csapatok, melyeknek létszáma aligha volt több 1000—2000 embernél, a fenti számban betudva nincsenek.

*Jellachich* már július kezdetén értesült a délvidéki újabb magyar csapatmozgalmakról s ennek folytán ő is jobban készenlétbe helyezte csapatjait a magyarok várható támadásával szemben. Legnevezetesebb ezen rendelkezései között, hogy *Puffer* ezredest a Péterváradot körülzáró had 3 zászlóaljával július 5-ikére Szent-Tamásra, az itt álló *Budisavlievich* dandárt pedig a *Marsano*-dandárral együtt Verbászra rendelte. Mozgó hadának létszáma a sok kikülvítés és a felette nagy-, állítólag 7000 főnyi betegállomány folytán — július elején 20 - 21.000 főre olvadt le.

Hogy a szemben álló és folyton erősödő ellenségről biztosabb hírek birtokába jusson, július 5-én a bán *Ottinger* altábornagyot a Wallmoden és Hardegg vértés ezredekkel és 1½ lov. üteggel Hegyesre, *Horváth* tábornokot pedig 1 vértés osztályllyal és ½ lov. üteggel Zomborba rendelte ki. *Ottinger* Hegyesnél július 6-án reggeli 5 órakor az ott álló magyar haddal összeütközvén, rövid ideig tartó lövegharcz után Verbászra húzódott vissza. Hasonlóan nem sokáig tarthatta magát *Horváth* tábornok sem Zombor-

ban, honnan már július 10-én *Kmethy* előnyomulásának hírére Kulára húzódott vissza. A két különítmény parancsnoktól vett jelentés folytán *Jellachich* július 11-ike folyamán még jobban összevonta erejét és *Ottinger* lovas hadosztályát, továbbá a gyalogsági és tüzér-tartalékot Kis-Kérre rendelte, Cservenkát, Kulát, Kuczurát, Sóvét és Ó-Kért pedig nagyobb biztonság kedvéért kisebb csapatosztagokkal szállotta meg.

Július 12-én újabb híreket vett a bán, miszerint a magyarok mindjobban központosának a Ferencz-csatorna felé s hogy a Duna mentén lefelé tartó hadak éldandára — Meszéna dandára — Zombort szállotta meg. Ily körülmények között *Jellachich*nak kissé későn ugyan, de azon feltétlenül helyes eszméje támadt, hogy még mielőtt a két ellenséges csoport, a Zombor felől jövő s a Hegyesnél álló, egyesülne, a hegyesi ellen támadólag lép fel. Éhez a bán következőleg' intézkedett: Földvár és Szent-Tamás megszállására 2—2 zászlóaljkat és 1—1 üteget jelölt ki; hasonló célból Verbásznál 2 zászlóaljnak, 2 lovas századnak és 1 ütegnek, Kulánál pedig 2 lovas századnak kellett visszamaradnia. Mindezen, a Ferencz-csatorna mentén visszahagyott csapatok parancsnokságát *Kriégern* altábornagyra ruházta. Az ezen csapatok levonása után mozgó hadakban még rendelkezésre álló 15 zászlóalját, 22 lovas századát és 79 lövegét; összesen állítólag mindössze 10.000 főnyi létszámmal, *Jellachich* július 13-ikának esti 9 órájára Verbászra rendelte be, hogy azokkal még ugyanazon éjjel megkezdje támadó előnyomulását. Azonkívül intézkedett a bán, hogy Futaknál kellő számú átkelő eszközök gyűjtessenek össze.

A Verbásznál gyülekezett csapatok azonnal átkeltek a csatornán s onnan éjjeli 11 órakor a következő rendben indultak meg: Az élen *Castiglione* nehéz lovas dandára haladt, mely a Wallmoden és Hardegg vértés ezredekből és 1½ lov. ütegből alakult; ezt követte az úton az összes tüzérség s vele egyenlő magasságban az úttól jobbra *Puffer* dandára, balra *Budisavlievich* dandára; az ekként csoportosult *Dietrich* hadosztály mögött szintén az országút mentén a gyalogsági tartalék következett *Rastich* tábornok alatt, legvégül pedig egy osztály szász-vértés a hátvédet képezte. A bal oldal biztosítása céljából *Horváth* tábornoknak egy osztály szász-vertessel és ½ lov. üteggel este 9 órakor kellett Kóláról Hegyes felé elindulnia s útközben a zömmel az összeköttetést fentartania; a jobb oldalon Feketehegy és Szeghegy irányában hasonló célból a *Puffer*-dandár Császár-dragonys ezredének kellett haladnia.

Alig hogy a császári had ezen csoportosításban egy órányira előrehaladt, Kuláról *Lederer* ezredestől azon jelentést vette a bán, miszerint Kuczura felé ellenséges oszlopok vannak útban, minek folytán *Jellachich*, daczára annak, hogy a csatorna mentén már különben is kelletnél több erőt hagyott hátra, a gyalogsági tartalék



3 zászlóalját 1 üteggel *Reznicek* őrnagy alatt azonnal az említett helység felé rendelte ki, míg a had többi része feltartóztatlanul tovább folytatta útját.

A Kuczura felé előnyomuló hadoszlop, melyről a bán a fenti jelentést tette, *Meszénáé* volt, a kinek dandárával, a *Kmethy* hadosztály elővédje gyanánt július 14-én hajnalban a csatornán átkelve, Veprovác felé kellett előnyomulnia. Ezalatt *Guyon*, a ki már idejekorán értesült a bán támadó szándékáról, következőleg állította hadát készenlétbe: nagyobbára lovasságból álló jobb szárnyát Hegyesnél, gyalogságát középen Szeghegynél, a tüzérség javarészét pedig a bal szárnyon Feketehegynél; az általános tartalék Topolyánál maradt. A választott állás, mely előtt a meredek partú Bárrá patak folyt végig, e szerint rézsüt feküdt a bán előnyomulási vonalához s abban *Guyon* akként vélekedett a netán nálánál korábban támadólag előnyomuló ellenséggel szembeszállni, hogy míg Hegyesnél álló jobb szárnya az ellenséget leköti, addig a balszárny és a közép oldalba fogja azt. Részben a bán éjszakai támadásának s ebből kifolyólag a verbász-hegyesi útvonal szoros betartásának tulajdonítható, hogy *Guyon* föltevése az esetleges csata lefolyását illetőleg tényleg bekövetkezett, mert szinte kétségtelen, hogy azon esetre, ha *Jellachich* első támadó lökeme a Hegyesnél álló jobb szárny helyett *Guyon* balszárnyát érte volna Feketehegynél, úgy igen könnyen fölsodorhatta volna a magyarok állását, még mielőtt a Topolyánál messze elmaradt tartalék közbevetette magát.

*Guyon* főhadiszállásán a legjobb hangulatban, állítólag pezsgőzve várták a bán támadását s hogy a hatás még nagyobb legyen, a legnagyobb fokú gondatlanságot színlelték, úgy, hogy még a szokásos őrzárakat sem küldték ki. Hajnali 3 órakor a legnagyobb csendben ért *Jellachich* hadának élén Hegyes közelébe, a hol *Horváth* különítménye szintén hozzája csatlakozott. Erre mintegy varázsütésre Hegyesen, Szeghegyen és Feketehegyen egyidejűleg tűzjelek szállottak fel, melyeket az egész hosszú magyar vonalon heves puskatüz követett. Ez ugyan hatástalan volt, miután a bán csapatjai még lőtávolon kívül voltak, de kétségtelen bizonyíték volt a mellett, hogy *Guyon* készen várta a támadást. Azért most már *Jellachichnak* nem volt mást mit tennie, mint a félhomályban csatarendbe állítani csapatjait, a mit következőleg rendelt el; *Ottinger* altábornagy a *Castiglione* vértés dandárral a bal szárnyat képezte; tőle jobbra *Dietrich* hadosztálya vonult fel és pedig a *Puffer* dandár által képezett jobb szárnyát kissé hátrahúzza s az ütegekkel a zászlóaljterközökban; *Dietrich* mögött második harczvonalban a gyalogsági tartalék *Rastich* alatt és mögötte a tüzér- lőszer-tartalék fenmaradó része állott fel; a legszélső jobb szárnyat végre az oda átrendelt Horváth tábornok képezte saját hadoszlopával és a szintén parancsnoksága alá lépett Császár-dragonyos ezreddel. A császári

had ennél fogva majdnem párhuzamosan állott fel a magyarok állásával szemben.

A felvonulás befejezte után *Dietrich* azonnal parancsot kapott az előnyomulás megkezdésére, minek folytán az altábornagy, miután ütegeit állásba helyezte, csatárrajok által megelőzött rohamoszlopokkal indult meg Hegyes felé; ámde a magyar ütegek heves tüze csakhamar határt szabott a további előnyomulásnak, sőt a *Budisavlievich* dandár egyes osztagai már hátrálni is kezűének; de miután a magyar jobb szárny nem követte őket, illő távolban újból megállapodtak, hogy a szemben álló ellenséggel immár álló tüzharczót vívjanak.

Ezalatt a magyar gyalogság legnagyobb része Szeghegy és Feketehegyen át támadólag lépett fel a bán jobb oldala ellen, minek folytán *Puffer* dandára igen veszélyes helyzetbe jutott. Már ezt megelőzőleg Feketehegyről 4 század huszár tört előre és a bännak másodvonalban álló tüzér- és löszertartalékát visszavonulásra készítette és csupán a Császár-dragonosok két osztálya közbevetésének köszönhető, hogy az ekként védtelenné vált tüzérség sorában nagyobb baj nem keletkezett. *Dietrich* az erősen veszélyeztetett *Puffer* dandáron segítő, a *Budisavlievich* dandárral újabb rohamot kísérel meg, de az elsőhöz hasonlóan, ez is a magyar tüzérség öldöklő tüzén törik meg; a roham megghiúsulta után hátrálni kezdett dandárt a magyar jobbszárny lovasság üldözőbe veszi ugyan, de a 3. liccai zászlóalj, valamint a 2. bántási ezred 4. zászlóalja csakhamar megembereli magát és puskatüzével megállásra bírja az üldöző lovasságot. A tüzértüz által különben is megviselt *Puffer* dandárt ezalatt visszavonulása közben Szeghegy táján újabb baj érte, amennyiben éppen akkor tört ki ellene támadólag az oda irányított hadoszlop; *Jellachich* erre személyesen összeszedett néhány zászlóaljat s azokkal iparkodott egy ideig helyt állani, ekkor azonban jelentést vesz, miszerint egy másik hadoszlop Feketehegyből kibontakozva, immár nemcsak oldala, hanem háta ellen is tör. Ilyen körülmények között a bán minden további ellentállás eszméjével felhagyva, már csak visszavonulásának kellő biztosítására gondolhatott, mi célból Feketehegy felé *Horváth* tábornok vezénylete alatt mindenekelőtt 2 tizenkétfontos üteget, melyeket csakhamar még egy harmadik is követett, továbbá 2 zászlóaljat és 6 lovas századot rendelt ki.

Miközben *Jellachich* balszárnyának és közepének visszavonulása iránt intézkedett, egyszerre csak hátában is ágyúdörgés hallatszik; azon néhány lövés volt ez, melyeket a Kulán álló *Lederer* ezredes *Kmethynek* egyik oldalkülönítményével váltott, de a melyek annál kétségbejítőbb színben tüntették fel a bán helyzetét.

Az elrendelt visszavonulás, melyet *Castiglione* lovas dandárának kellett fődöznie, *Guyon* utányomuló csapatainak behatása

alatt, magától értetőleg nem a legpéldásabb rendben ment végbe. Verbász közelébe érve, a bán az ott hátrahagyott 2 *Marsano-án*-dárbeli zászlóalj kivül tartalék gyalogságát *Rastich* alatt és 3 ütegét hátvédállásba rendelte, melynek földözete alatt vert hada mindhárom csatornahídon át a jobb partra kelt át. Miután itt a csaptok nagyjából rendezkedtek, azonnal tovább indultak Kis-Kérig, a hova *Reznicek* őrnagy Kuczuráról és *Lederer* ezredes Kuláról szintén beérkeztek különítményeikkel.

*Guyon* utánnomuló tüzésége ezalatt a bán hátvédével szemben oly előnyös állást foglalt s abból oly hatásos tüzellel árasztotta el a verbászi sáncokat, hogy az azokat megszállva tartó csapatoknak 2 órányi szívós védekezés után szintén a csatorna jobb partjára kellett visszahúzódnok. Miután a bán attól tartott, hogy *Guyon* üldözését a csatornán túl is folytatni fogja, nehogy felbomlott seregét egy újabb összetűzés esélyének tegye ki, elhatározta, hogy a megkezdett visszavonulást Kis-Kérről haladéktalanul, tehát mindössze 2 órai pihenő után, egészen a római sáncok mögé folytatja. Az Újvidéknél álló *Draskovich* dandárnak a bán egyidejűleg parancsot küldött, miszerint a Duna jobb partjára keljen át, a mit az a következő éj folyamán egészen csendben végre is hajtott, hasonlóan parancsot kapott a Szent-Tamásnál álló 2 zászlóalj a visszavonuló zömhöz leendő csatlakozásra, a Földvárt megszállva tartó *Láng* dandár pedig utasítást nyert, miszerint az est beálltával Mossorinra húzódjék vissza. Ez utóbbi azonban már nem teljesíthette simán a reárótt feladatot, amennyiben délután 4 óra tájban a vele szemben álló magyar különítmény által hevesen megtámadtatott.

*Jellachich* a két oszlopban hátráló sereg zömével éjjeli 2 órakor ért Kátyra, a hol végkép kimerült csapatjai — miután július 13-ikának esti 6 órájától, 14-én éjfél utáni 2 óráig, tehát teljes 32 órát lefűzés nélkül fegyverben töltöttek, 9 óra hosszat pedig makacsul harczoltak — végre nyugalmat leltek.

*Kmethy*, bár július 14-én már délelőtti 10 órakor Kula—Veprovác magasságába ért, daczára annak, hogy a Hegyes tájékán folyó harcz zaját meghallotta, parancsának holt betűihez ragaszkodván, aznap nem nyomult tovább előre; pedig megjelenése a visszavonuló császáriak oldalában, esetleg hátában akármily alárendelt erejű hadoszlop élén, szinte beláthatlan következményekkel járhatott volna.

Ellenben dicsérőleg kiemelendő, hogy *Bánffy* ezredes, mihelyt július 14-én Verbász felől az ágyúdörgést meghallotta, az écskai és aradaczi helyőrségi csapatokkal azonnal támadást kísérelt meg Perlaszon át Titel felé, bár kísérletét nem koronázta siker.

*Ouyon* a csatorna mentén a további üldözést beszüntetve, az ezen czélból kirendelve volt csapatokkal hegyesi állásába tért vissza.

A magyarok ezen utolsó győzelmes csatájukban halottakban 2

tisztet és 79 főnyi legénységet, sebesültekben 15 tisztet és 130 főnyi legénységet, összesen 17 tisztet és 209 főnyi legénységet vesztek, megjegyezvén, hogy Kmethynek és a Földvár előtt harcba keveredett csapatoknak különben igen jelentéktelen vesztesége a főnti számokba betudva nincsen. *Bánffy* ezredes a Bega menti tünnetésben holtakban és sebesültekben 41 embert, a császáriak 6 halottat és 27 sebesültet vesztek. Az osztrákok vesztesége: halottakban 4 tiszt, ezek között volt *Ocsverek* is, a német-bánsági ezred alezredese, továbbá 180 főnyi legénység, sebesültekben 16 tiszt és 484 főnyi legénység, összesen 20 tiszt és 664 főnyi legénység, továbbá 1 tizenkétfontos, melyet a magyarok hatalmukba kerítettek.

A hegyesi vereség a bánnak összes eddigi sikereit egy csapással tönkre tette s miután utóbbi attól tartott, hogy a magyarok vert hadát nyomon követni fogják, március 15-én hajnalban megkezdte serege zömével a további visszavonulást, illetőleg átkelést a Duna jobb partjára. Legelsőnek az elmúlt napon sokat szenvedett *Puffer* dandár Kátyról Kovilra, onnan pedig gőzhajók segítségével Karlóczára tétetett át; ezt követték később a többi gyalog dandárok a tüzér- és löszertartalékkal, melyek lefőzés után Titel felé vették utjokat. Néhány órával később *Ottinger* lovas hadosztálya a *Láng* dandár által már megszállott Yilovára menetelt; úgy *Láng*, valamint a titeli fensik védelmére továbbra is a Duna balpartján visszamaradó *Knicsanin* megfelelő erősítéseket kapott. A sereg fenmaradó részével a bán este felé Titelt érte el. Innen másnap mindenekelőtt *Budisavlievich* dandára kelt át Zalánkemennél a Dunán, melyet 17. és 18-ika folyamán a többi dandárok is követtek. A Duna jobb partján összpontosult és újonnan beosztott sereg július 18-án következőleg állott föl: a balszárnyat képező *Hartlieb* hadosztály Kamenicznál és pedig *Mamula* ezredes dandára az utóbb említett helységnél, *Budisavlievich* ezredes dandára a Karakacs-hegyen; a jobb szárnyat képező *Kriegern* hadosztályból *Draskovich* tábornok dandára Bukovecznál, *Puffer* ezredes dandára Karlóczánál; általános tartalék gyanánt *Rastich* tábornok alatt 6 zászlóalj és 2 üteg Bukovecznál. *Gastiglione* vértés dandára, továbbá a tüzér- és löszertartalékok Ireghre irányítottak, a hol azok július 22-ike folyamán érkeztek meg; hasonlóan a jobb partra vonatott utóbb említett napon a Szász-vértés ezred is, a bán pedig főhadiszállását már július 19-én Rumán ütötte fel.

A titeli fensik védelmére *Dietrich* altábornagy parancsnoksága alatt a következő csapatok maradtak vissza: Vilován *Láng* dandára, Mossorinban *Knicsanin* dandára, Titelen a Tisza-balparti hídfő védelmére *Marsano* dandára; ugyanide nyerte beosztását *Horváth* tábornok dandára is. A csapatok úgy a duna-jobb, mint a duna-balparti állásokat újonnan épített és megfelelően felszerelt zárt védőművek emelése által tőlük telhetőleg megerősítették.

*Guyon* a hegyesi csata után a kellő számú lovasság és tüzérség hiányában a bán visszavonuló seregét csakis a csatornáig üldözte, *Kmethy* pedig *Vetter* elkésve ugyan, de még július 14-én Kuczurára rendelte előre. Július 15-én *Kmethy* Kisacson át Újvidékre rendeltetett, hogy oda másnap megérkezve, Péterváradot a balparton felmentse, *Guyon* ellenben parancsot kapott, miszerint hadtestével 16-án Temerinre vonuljon s azonnal fogjon hozzá a titeli fensik körülzárolásához. *Vetter* az utóbbemlített napon Péterváradra utazott, a hol a további teendők megvitatása végett haditanácsot hívott egybe. Ő maga a pétervárad-i jobbparti körülzáró vonal áttörése mellett nyilatkozott, a haditanács túlnyomó többsége azonban ellene szólt ezen előreláthatólag sok áldozatot követelő műveletnek, minek folytán *Vetter* legközelebbi hadműveleti cél gyanánt a titeli fensik elfoglalását tűzte ki. Összhangzásban állott különben ezen elhatározással azon utasítás is, melyet *Vetter* július 21-én a hadügyminisztériumtól vett, s a mely meghagyta, miszerint az általános hadi helyzetre való tekintettel minden messzemenő vállalkozást mellőzve, csak a titeli fensik elfoglalására szorítkozzék, ezt azonban egész erélylyel és erővel szorgalmazza, hogy a Bácska teljesen megtisztíttassék, miáltal a Szegednél összpontosítandó seregek baloldala is biztosíttatik. Az esetre, ha a fensik bevétele nem sikerülne, úgy annak körülzárására erejének csak egy részét hagyja vissza *Vetter*, a többivel pedig Szegedre,— a hova legközelebb *Perczel* is beérkezend az újonnan alakított közép-tiszai hadsereggel,— vonuljon és egyidejűleg a Szentesnél és Vásárhelynél álló mintegy 6000 főnyi tartalékcsoportokat is vonja magához.

#### A mosserini ütközet

1849. július 23-án.

A *Vetter* által elhatározott támadást a titeli fensik ellen *Guyonnak* egy július 19-én 4 zászlóaljjal, ugyanannyi lovas századdal és 2 üteggel Vilova irányában végrehajtott kémszemléje előzte meg. *Guyon* reggeli 6 órakor jelent meg az említett helység előtt s miután a *Láng* dandár előcsapatjai előle oda visszahúzódtak, harmadfél óra hosszáig tüzeltetett tüzérségével a falu bejáratára s azután hadoszlopával Kovil Szent-Ivánra húzódtott vissza.

A szintén *Guyon* által végrehajtható tulajdonképeni támadást *Vetter* július 23-ikára tűzte ki, mi célból *Kmethy* neki *Pongrácz László* alezredes alatt július 21-én 2 zászlóaljat és ugyanannyi lovas századot bocsátott rendelkezésre. A *Kmethy* hadosztálybeli többi csapatoknak 23-án 3 oszlopban tüntetőleg kellett Kamenicz, a Veziraczhegy és Karlócza ellen előnyomulniok, hogy a Péterváradot a jobb parton körülzáró csapatokat nyugtalanítsák.

*Guyon* a támadásra meghatározott napon hajnali 3 órakor

egyszerre két helyen lépett fel és pedig Vilovánál 3 zászlóaljjal, 4 lovas századdal és 12 ágyúval, Mossorin előtt pedig 8 zászlóaljjal, 3 lovas századdal és 4 üteggel. Mindkét helyen a támadás az ellenség meglépésére volt alapítva, mit azonban Vilovánál a korai ágyúzás megghiúsított; miután pedig a gyalogság az egyidejű fellépést elmulasztotta, a támadó oszlop rövid ideig tartó hatástalan ágyúzás után, melyet *Láng* csak gyengén viszonzott, reggel ½7 órakor Kovil Szent-Ivánra húzódott vissza. Kevésbé simán folyt le a dolog Mossorin előtt, a hol *Guyon* személyesen vezényelt. A támadást itt is lövegűz vezette be, melylyel egyidejűleg *Guyon* rohamoszlopokba tagozott gyalogságát is előrevezette. Midőn ezek az ellenséges állást mintegy 600 lépésnyire megközelítették, vette észre *Guyon*, hogy a további előnyomulást csak a két oldalon mocsárok által szegélyezett úton, egy oszlopban folytathatja. Ámde mi alatt a támadó oszlopok egygyé tömörültek, *Knicsanin* oly öldöklő tűzbe fogta azokat, hogy a magyarok sorában csakhamar ingadozás állott be s csak kevés hía volt, hogy ez általános futássá nem fajult. *Knicsanin* a visszavonulókat csakis lövegűzzel üldözte s így *Guyon* nagyobb baj és veszedelem nélkül vezethette vissza csapatjait korábbi táborhelyeikre.

Délután fél 2 órakor *Guyon* megújította támadását s ez alkalommal 15 zászlóaljjal, 5 lovas századdal és 6 üteggel, tehát csaknem egész hadtestével Mossorin ellen nyomult. Tüzérségét *Guyon* a töltés két oldalán vonultatta fel s mögötte fedezetül 4 zászlóaljat és 2 lovas századot állított fel. A tulajdonképi támadás keresztülvitelére szánt 6 zászlóaljat ezúttal a délelőtti tapasztalásokon okulva, egy ekkor még nem igen ismert és gyakorolt módon, szétszört harcrendben messze hátul követő tartalékokkal tolta előre, mely alakzatban ezek a kiszáradt mocsárterületen ügyyel-bajjal bár, de mégis előbbrejuthattak. *Guyonnak* ezen széles támadó alakzata arra bírta *Knicsanint*, hogy csapatjait szintén jobban széjjelhúzza, ami védővonalának ellentálló képességét még jobban csökkentette.

A támadók élénk ágyú- és puskaropogás között halált megvető elszántsággal nyomultak előre s bár két ízben a fensik széléről visszaverettek, egy harmadik rohamnál végre sikerült az egyik honvéd csapatnak szilárdul megvetni lábát a fensíkon. Miután azonban ezen kimerült osztagot nyomban tartalék nem követte és azonkívül *Kiicsanin* ép ekkor — délután 5 óra tájban — *Láng* ezredestől Vilováról egy osztály Császár-dragonyst és 1/2 lov. üteget kapott erősítésül, melyek a fensíkra felért magyar osztag ellen azonnal támadásra mentek, ez utóbbi nem sokáig birt az ellene fellépett túlerőnek ellentállani s megint csak a mélységbe szorult vissza. Ezen kedvező pillanatot *Knicsanin* általános ellentámadás megkísérlésére használta fel, melyet azonban *Guyon* már nem várt be, hanem gyalogságát visszavonván, esti 8 óráig már csak tüzérségével folytatta

a harcztot, a midőn hadait Gyurgyevóra rendelte vissza. Megemlí-  
tendő továbbá, miszerint *Guyon* a délutáni támadás idején Perlasz  
felől és Zalánkeménnel szemben is intéztetett tüntetést, melynek  
természetesen említésreméltó eredménye nem lett.

A császáriak e napi vesztesége, miután a csapatok a terep-  
alakulások által igen jól voltak fedve, mindössze 45 emberre rúgott  
holtakban és sebesültekben; a nyílt terepen és mocsárokon át elő-  
nyomuló magyarok vesztesége ellenben jóval nagyobb lehetett; az-  
egyik forrás munka 25 halottra és 72 sebesültre teszi, a mi inkább  
kevésnek, mint soknak mondható.

Miután *Guyon* hadosztályának a kormánytól július 21-én vett  
rendelet értelmében már a következő napon Szegedre kellett elvo-  
nulnia s a titeli fensik szemmeltartására csak *Kmethy* maradt vissza  
hadosztályával, a hadi színhely ezen részén egyidőre szünet állott  
be. A bán folytatólagos hadműveleteire később visszatérünk még,  
előbb azonban a közbeeső többi s mindenekelőtt ezen fejezet befe-  
jezéséül, az Arad és Temesvár körül történt eseményeket kell rövi-  
den ecsetelnünk.

#### Arad vára megadja magát.

Arad vára körül május végéig semminemű jelentékeny dolog  
sem történt.\*) Mihelyt a körülzáró had főparancsnoka, *Vécsey*  
tábornok Buda bevételéről értesült, május 31-én újólág felszólította  
*Berger* altábornagyot a vár föltétien átadására, a ki azonban június  
1-éről kelt válaszában kijelentette, hogy az őrség a várat utolsó  
csepp vérig védelmezni szándékozik s így a körülzáró hadtest  
parancsnoksága ne számítson a várőrség *feltétlen* önmegadására.  
Erre *Vécsey* június 3-án tisztességes fegyverletételt ajánlott; ezt a  
várbeli haditanács fontolóra vette és tekintettel a vár csekély élelmi  
és egyéb készleteire, alkudozásokba bocsátkozott. Ezek folyamán  
elhatároztatott, miszerint az általános helyzetről való tájékozás cél-  
jából a várőrség két tisztje Pestre és onnan esetleg Bécsbe vagy  
Olmützbe menjen, Ő Felségétől a vár föladása iránt a további pa-  
rancsokat kikérendő; egyidejűleg egy másik tiszt Temesvárra kül-  
detett, hogy az ottani viszonyok iránt tájékozza magát. *LepJcovszky*  
százados, a ki Temesvárra és onnan Karánsebesig utazott, június  
12-én, *Slach* és *Mader* századosok pedig június 19-én tértek vissza  
Pestről és valamennyien igazolták, hogy a császári hadak helyzete  
az egész országban rosra fordult és hogy a vár őrsége felmentésre  
egyhamar nem igen számíthat. Erre június 24-én megkezdődtek a  
vár föladására vonatkozó komoly tárgyalások, melyek 28-án a vár  
átadása szükségének kimondásával értek véget.

A fegyverletételi szerződés főbb pontjai következőleg hang-

\*) Az előzményeket lásd a II. kötet 171. oldalán.

zottak: A vár parancsnokának, valamennyi tisztnek, az egész őrségnek s Aradvár összes lakosságának és azok családjának, élete és magántulajdonának s a bent maradó polgári egyéneknek teljes amnesztia és büntetlenség adatik. — A vár egész őrségének megengedtetik a tisztességes teljes elvonulás, még pedig az egész vár-őrség teljes felszerelésben, felső és oldalfegyverrel, ellátva személyenként 10 éles töltéssel, 2 darab 3 fontos tábori ágyúval, egy teli szerkocsival, — az uhlánusok feltűzött dzsidákkal — a tisztek kivont karddal minden becsületi jelvénynyel zeneszó mellett vonulnak ki a legközelebbi községbe Újaradon keresztül, a hol is a legénység őrmestertől lefelé szabad ég alatt leteendi fegyverét, mely a magyar kormány tulajdonában marad. — Oldalfegyvereiket az összes tábornokok, törzs- és főtisztek megtartandják. — Szabad elmenetel engedélyeztetik a várban levő papságnak és mindazon magán egyéneknek, kik a kivonulást óhajtják. — A kivonuló tábornokok, törzs- és főtisztek írásban, becsületszavuk alatt, a legénység azonban esküvel kötelezik magukat Magyarországon hat hónapig nem harcolni. A várőrség Magyarországon keresztül a legrövidebb utat követendi Styriába s az a magyar kormány részéről tiszteleti fődözzettel, a szükséges átkelési szerekkel és élelemmel láttatik el, míg Magyarországon menetel stb. Aradon 1849. évi július 28-án. A magyar kormány részéről a felhatalmazott országos biztos: Boczkó Dániel; az arad-temesvári ostromló hadtest parancsnoka, Vécsey tábornok nevében G. Duschek kapitány, Baudis őrnagy hadtestsegéd. Ratifikálta Vécsey tábornok. A várőrség részéről; Friedrich v. Dietrich ezredes, Ferdinánd Mader százados, Michael Raninger százados, Vitális v. Lepkovszky hadmérnök-százados, Franz Báron Berger őrnagy, Ratifikálta Berger.“

A vár tényleges átadása június 29-én vette kezdetét, július 1-én pedig kivonult belőle az őrség, mely alkalommal 66 különböző űrméretű ágyú, 2000 mázsa lőpor és 1500 fegyver került a magyarok kezébe.

### **Temesvár ostroma.**

*Vécsey* tábornok beérkeztével május közepe táján Temesvárnak eddigi gyenge körülzárólása rendszeres ostrommá változott;\*) az ostrom munkálatokat ez időtől fogva *Szabó István* ezredes és *Dembinski* őrnagy kiváló ügyességgel és kitartással vezették. Miután az első magyar ütegek a József- és Gyárvárosban elkészültek, azokból május 18-án hajnali 4 órakor a vár bombázása kezdetét vette; 23-án hajnalban a magyarok már 14 lövegből bombázzák a várat, 24., 25. és 26-án éjjel pedig apróbb tüntetések által nyug-

\*) Az előzményeket lásd a 27. fejezet végén.



talánítják a vár őrségét. Május 28-án éjjel viszont a vár parancsnoka intéztetett *Schwarz* százados parancsnoksága alatt e célra önként jelentkezett 100 ember által kirohanást, melynek azonban különös eredménye nem lett. Ugyané napon sikerült az erdélyi császári hadtest 6 emberének a várba lopódnia, a kik az erdélyi viszonyokról nem valami jó hírt hoztak magukkal. Május 31-én déltájban *Bukovina* mindazon várbeli lakosokat, számra nézve mintegy 400-at, a kik a kellő élelmi szerekkel nem rendelkeztek, illetőleg a várból önként kikiváncsoltak, a bécsi és erdélyi kapukon kibocsátatta; ámde a magyar előőrsök nem akarták őket átbocsátani s miután ezek ennek folytán még másnap reggel is a várkapuk előtt tanyáztak, *Rukavina* akként segített a dolgon, hogy az alkalmas férfiakat a háború tartamára a 61. gyalogezredbe soroztatta, a többieket pedig mint kézműveseket foglalkoztatta a csapatoknál.

Június elején *Szabó* ezredes még fokozottabb erélylyel dolgoztat az ostrommunkálatokon, úgy hogy június 9-én három új üteg, 11-én pedig ismét két vetüteg készült el, melyekből a vár még aznap délelőtt fél 12 órától kezdve hatásosan bombáztatott, mely kisebb nagyobb megszakításokkal, a várőrség által is gyakrabban viszonzozva, június hó 16-ig éjjel-nappal tovább folyt. Az utóbb említett napon délelőtt 10 órakor *Vécsey* beszüntette a tüzelést, déltájban pedig hadi követet indított a várparancsnokhoz, ez azonban a neki szánt levelet felbontatlanul azon kijelentéssel küldte vissza, hogy ő csak szóbelileg érintkezik az ellenséggel. Erre a magyarok újból megkezdték a bombázást, mely az őrség által viszonzozva június 18-án délig tartott s eredménye lön, hogy a várnak igen sok épülete rommá lett. Éhez járult még a ragályos betegségek rohamos terjedése; az eddig mérsékelten dühöngő tífusz és skorbuthoz immár a kolera is csatlakozott, mely egyre-másra könyörtelenül szedte áldozatait. Június 20-án ismét megújult a bombázás, de csak este 6 óráig tartott; 23-án éjjel mindkét részről reggelig tartó heves tüzelés folyt, mely a Gyár- és József külvárosokban, valamint a várban is több helyütt gyújtott. Június 25-én hozzá fogtak az ostromlók az első párhuzam emeléséhez, melyet a várbeliek tőlük telhetőleg, de kevés eredménnyel gátolhattak meg.

Június 29-én *Vécsey* azon hírre, hogy a vár lakóinak nagy része a legnagyobb nyomornak van kitéve, hadi követ útján késznek nyilatkozott ezen szerencsétlenek számára szabad elvonulást engedélyezni, minek folytán július 1-én mintegy 800 lakos hagyta el a várat, a mi az őrségnek igen nagy előnyére vált.

Július 3-án az ostromló hadtest létszáma az Arad vára mellől hozzá érkezett csapatokkal 11.000 főre — ezek között 1500 lovas — és 55 ágyúra emelkedett. Ennek folytán *Vécsey* most már ostromütegeinek számát 20-ra emeli, melyekből, miután július 12-én még 13 ágyú érkezett Aradról, 15 napon át, kisebb szüneteket nem

számítva, folyton lövette a várat. Ezen bombázás leple alatt fogott hozzá *Szabó* ezredes július 15-én a második párhuzam emeléséhez. A 15 napi bombázás közül legborzasztóbb a július 5-iki volt, a midőn valóságos bomba- és golyózápor hullott a várra, mely állítólag koronkint még az eget is elhomályosította. Ezen borzasztó tűakifejtés megtorlás akart lenni a várórség által július 4-én éjjel végrehajtott nagyobb szabású kitörésért, melylyel a várparancsnok az ostrommunkálatok egy részét szétromboltatni akarta. Az éjjeli vállalatot egy-egy különböző irányban kitörő oszlop hajtotta végre, melyeknek egyike *Melczér* százados parancsnoksága alatt 1 osztály Leiningen sorgyalogosból, 1 osztály oláh-határórból és a Zanini ezred 60 főnyi osztagából állott, másikát pedig, mely a Sivkovich ezred 5., 6., 7., 8., 9. és 10 századából alakult, *Pöschl* őrnagy vezette. Az előbbinek 10 honvédnek foglyul ejtése mellett 5 ágyút, az utóbbinak pedig 8 ágyút sikerült beszögelnie, mire mindkét oszlop az időközben sorakozott honvéd-csapatok által élénken iildöztetve, újból a várba húzódott vissza; veszteségük: halottakban 1 tiszt és 13 főnyi legénység, sebesültekben 3 tiszt és 54 főnyi legénység, foglyul esett 2 tiszt és 1 főnyi legénység; összesen 6 tiszt és 68 főnyi legénység; a magyarok vesztesége ismeretlen.

Július 4-én egyszersmind újabb híreket is kapott *Rukavina* kívülről; egy Blaszek nevű örvezető ugyanis 6 nappal előbb önként vállalkozott, hogy hírek szerzése céljából szökevényként a magyar táborba megy s ez most szerencsésen visszaérkezvén, beszámolt a tapasztaltakról és hallottakról; ennek a valóságnak teljesen megfelelő vallomásaiból megtudta *Rukavina*, miszerint az ostromlók bőven el vannak látva hadikészletekkel, hogy Arad vára időközben elesett, hogy a déli hadsereg változó szerencsével működik s végül hogy Ausztria javára 200.000 orosz tört be több ponton Magyarországra. Főleg az Arad várának elestéről szóló hír arról győzte meg *Rukavinát*, hogy felmentésre előreláthatólag még jó ideig nem számíthat s igy parancsot adott, miszerint az ellenség tüze ezentúl csakis az ő határozott rendeletére viszonzottassék.

Július 6-án *Vécsey* másodízben küldött hadikövetet a várparancsnokhoz az alkudozások megkezdése végett, de *Rukavina*, bár a várórség helyzete napról-napra rosszabbra fordult, a felbontatlan levél visszaküldése mellett most is csak azt felelte, hogy ő csak szóbelileg értekezik az ellenséggel. Erre természetesen a bombázás újra kezdetét vette. Július 11-én éjjel 11 órakor *Schifter* őrnagy 600 emberrel, a császáriakhoz átpártolt tót nemzetiségű Tóbiás János honvéd vezetése alatt a Gyár város felé intézett kirohanást, mely 7 magyar ágyúnak beszögezésével ért véget s a melyben a különítmény 35 halottat és 36 sebesültet vesztett, 22 ember pedig eltűnt. Július 19-én *Kossuth* jelent meg a körülfaroló hadtest körletében s gyűjtő ékesszólással fejtegette Temesvár bevételének égető szükség-

gét s így annak megfelelően július 20-tól 23-ig kisebb félbeszakításokkal ismét tovább folyt a bombázás, melynek heve július 24-étől 31-ig kissé szünni kezdett. Utóbb említett napon délben végre készen voltak az összes ostromütegek — számra nézve 28 — melyekből aztán éjjeltájban a legborzasztóbb golyózápor szórattott a várnak minden részére. Ezen iszonyú bombáztatás után azt hitte *Vécsey*, hogy most már a vár őrsege eléggé meg lesz puhítva s így az augusztus 1-én tartott haditanács határozata értelmében augusztus 4-ikére éjjeli roham végrehajtását rendelte el. Éhez az igen viharos és sötét éjszakán 3 zászlóaljoszlop a Józsefvárosból nyomult előre s miután a Begánál felállított 70 főnyi őrseget visszavetette, a pétervárad kapunál levő elczölöpözött kiszögellő fegyvertár ellen indult rohamra. Az itteni őrség *Wittas* főhadnagy alatt 20 lépésnyire engedte magához közeledni a támadókat, de akkor a közelben álló lövegek által támogatva, oly hatásos tüzelleptel el a honvédeket, hogy azok csakhamar visszahúzódtak, de csak azért, hogy nemsokára újból és ismételve előretörjenek; a harmadik roham alkalmával néhány bátorlelkű vitéz már a czölöpzetet is megmászta volt, de hiába, összességében a roham még sem sikerült. Hasonlóan eredménytelenül végződött a szintén három oszlop által a *Metz* százados által védett erdélyi kapu ellen intézett háromszori roham is, mire a támadók 15 halott visszahagyása mellett ismét eredeti állásukba vonultak vissza. Az éjjeli támadás a makacs küzdelem daczára a magyaroknak állítólag mindössze 8 halottjukba és 53 sebesültjükbe, a császáriaknak pedig 2 halottjukba és 4 sebesültjükbe került.

Augusztus 5-én délután 2 órakor *Vécsey* egy lovas százados kíséretében *Szabó* ezredet küldte a várba hadikövet gyanánt, a kit *Stankovics* ezredes fogadott. *Szabó* kijelentésére, miszerint ő az V. magyar hadtest parancsnokának megbízásából jött, hogy az őrsegnek, rendkívül lovagias védelmére és magatartására való tekintettel igen tiszteletteljes kapitulációt ajánljon, — *Stankovics* azt válaszolta, hogy a helyőrség száz napi magatartása meggyőzhette volna az ellenséges vezetőt, *Vécsey* urat arról, mikép a császári csapatok a legutolsó tőlényig védeni fogják magukat s a várat. Az őrsegnek ezen állhatatos kitarása fogadalma mellett, daczára annak, hogy a várban ragályos betegségek pusztítottak s az egészségi viszonyokat és a tetterőt a 30 foknyi tikkasztó hőség is kedvezőtlenül befolyásolta, és daczára az olyannyira sanyarú élelmezési viszonyoknak, hogy július 28-ától kezdve az őrseg hetenkint már csak kétszer kaphatott húst, még pedig kizárólag lóhúst, — mindenesetre dicséretet és elismerést érdemel.

Az újabb elutasító válasz után az őrseg természetesen a bombázásnak újult erővel való folytatását várta, de csodák csodája, e helyett magyarok inkább a megkezdett harmadik párhuzam befejezésén

dolgoztak, sőt nemsokára evvel is felhagytak, amennyiben *Vécsey* a főseregnél beállott fordulatra való tekintettel augusztus 7-én parancsot kapott, miszerint az ostrommal felhagyva, ostromágyúit Aradra szállíttassa, hadtestével pedig *Dembinski*hez csatlakozzék.

Ily módon az állapot a vár vitéz védőire nézve, a kiknek száma a tíz havi körülzárolás alatt 9000-ről 4000-re olvadt le, egy csapással szinte önmagától jobbra fordult. A várnak az augusztus 9-én vívott temesvári csatában való szerepléséről annak idején még lesz alkalmuk szólani s itt befejezésül csupán még azt említjük meg, hogy a vár őrsege az ostrom egész ideje alatt ellenséges behatás folytán, illetőleg katonai ténykedés közben halottakban 6 tisztet, ezek között az éjjeli szemle alkalmával szerencsétlenül járt *Gldser* altábornagyot— és 155 főnyi legénységet, sebesültekben 15 tisztet és 361 főnyi legénységet, továbbá 219 lovat veszített; foglyul esett 3 tiszt és 24 főnyi legénység. Az összes veszteség tehát: 24 tiszt, 540 főnyi legénység és 219 ló. A ragályos betegségeknek mintegy 2400 ember esett áldozatul, 2000 pedig még mindig betegen feküdt a kórházakban, kazamatákban és más e célra berendezett épületekben. Érdemes továbbá a felemlítésre, miszerint a várból az ostrom ideje alatt 42.000 lövedék röpített az ostromlók felé, a kik azt még ennél is jóval nagyobb golyószámmal viszonyozták.

## HARMINCZÖTÖDIK FEJEZET.

### Az erdélyi események.

1849. június elejétől augusztus elejéig.

Június elején, a midőn *Bem* indítatva érezte magát Erdélybe visszatérni,\*) az ottani magyar csapatok következőleg voltak elosztva: A Vöröstoronyszorosnál *Ihász* őrnagy alatt mintegy 3000 ember állott egy üteggel s azonkívül Talmáesnál 5 lovas század foglalt állást; Nagy-Szebennek csak 300 főnyi kis helyőrsége volt — Brassónál *Kiss Sándornak* mintegy 4000 főnyi hadosztálya állott, melyből 1 zászlóalj néhány löveggel a Töröcsvári szorost, — Rozsnyót és a Sibot-hegyet pedig 4 század tartotta megszállva; a Tömösi szorosnál *Szabó* állott 1500 emberrel és néhány löveggel. — A Székely földön *Gaál Sándor* állott mintegy 6000 emberrel, továbbá 4 hat- és 28 háromfontos löveggel s főhadiszállását Csíkszeredán ütötte fel. — Beszterczénél és környékén *Tóth Ágoston* ezredes alatt az erdélyi csapatoknak színe-java állott; a 8000 főnyi hadosztály egy jelentékeny része 12 löveggel *Dohay* ezredes alatt a Borgó Prundi szorost, 1000 ember néhány löveggel pedig a Tölgyesi szorost tartotta megszállva. A dél és kelet felől Erdélybe vezető szorosok valamennyien meg voltak erősítve. — *Inczédy* portyázó csapata — 2000 ember 11 ágyúval, — valamint *Beke* oszlopa — 2000 ember és 4 ágyú — Zalatnánál állott. — A csak nem rég kézrekerült Dévát *Forró* ezredes szállotta meg 11 századdal és 5 löveggel s végül az *August* ezredes által 10 gyalog századdal és 48 lovassal makacsul védett Gyulafehérvárt *Stein* ezredes zárta körül, a kihez *Hatvaninak* csapatmaradványai is csatlakoztak. — Marosvásárhely, az e helyen *Bem* főhadiszállását felütötte, továbbá Kolozsván, Debreczen és egyeb fontos pontok megfelelő erejű helyőrséget nyertek. — A felsorolt csapatrészek állománya összesen 36½ zászlóaljra, 19 lovas századra, 65 táborig és 10 ostromágyúra rúgott s létszámuk kerekén 27.000 ember.

\*) A l ő é k t l á d II köt t 25 f j t é b t á b b á j l

Ezen haderőkkel szemben június közepe táján a határ mentén betörésre készen állottak: a) *A Bukovinában: Grotenhjelm* altábornagy majdnem 10.000 főnyi hadoszlopa, mely június 8-ig Czernovitz tájékán alakult meg, Watra-Dornánál és ennek mintegy elővédje gyanánt Urban volt hadoszlopa, most már *Springensfeld* alezredes alatt — 3000 ember — Pojana Stampiba előretolva. \*) h) *Moldva és Oláhországban: Lüders* altábornagy hadteste — közel 28.000 ember — Plojestinél; Malkowski volt hadteste, jelenleg *Clam-Gallas* alatt — 12.000 ember — Csernecznél. Ezen haderők állománya: 48Va zászlóalj, 64½ lovas század és 133 löveg, összesen 52795 főnyi, vagyis kevés híjján kétszer akkora létszámmal, mint a menyi Bemnek szétszórtan rendelkezésre állt.

Ezen támadó haderőkön kívül a határ mentén *Dannenberg* altábornagy parancsnoksága alatt készenlétben maradtak: Oláhországban az Y. hadtest egyik dandára, egy huszár ezreddel, továbbá 2 gyalog és 1 lov. üteggel; Moldvában *Moller* tábornok alatt egy gyalog dandár, egy huszár ezred és 2 gyalog üteg, mely csapatokból 2 zászlóalj a Tölgyesi, Gyimesi és Ojtozi szorosok megszállására használtatott fel.

Az előnyomulás megkezdésekor Lüdershez hasonlóan *Grotenhjelm* is hagyott hátra megfelelő osztagokat a bukovinai határ biztosítására.

A hadműveletet *Lüders* következőleg állapította meg: Mialatt *Grotenhjelm* saját és *Springensfeld* hadoszlopával Tihuczánát Besztercze felé tör előre s az ottani magyar csapatrészeket lekötve tartja, addig az orosz V. hadtest a Tömösi és Türcsvári szorosokon át hatol be Erdélybe és Brassó elfoglalása után mindenekelőtt a Székelyföldet igyekszik hatalmába ejteni. Az ekként elfoglalt részek megszállva tartása mellett *Lüders* az V. hadtest zömével Nagyszeben és a Vöröstorony szoros bevételeire, mely utóbbi feladattal a hadműveleti terv értelemben *Clam-Gallas* volt megbízva, azután pedig Gyulafehérvár felmentésére szándékozott elvonulni. Innen, ha egyáltalában még szükségesnek mutatkoznék, Erdélynek kellő megszállva tartása mellett az ott alkalmazott hadak zömének a Maros völgyén át Arad-Tomesvár, esetleg Szeged felé való előnyomulása volt tervben.

#### A marossényi ütközet.

1849. június 21-én.

*Grotenhjelm* a rendelkezésére bízott orosz és osztrák haderőket június 17-én a támadó előnyomulásnak a közölt hadműveleti

\*) Ezen hadoszlop részletezett állománya: a- Károly Ferdinánd főherceg ezred 2 zászlóalja, a bukovinai kordonisták zászlóalja, a Parma ezred ½ landwehr zászlóalja, a Sivkovic ezred ½ zászlóalja, 1¼ század Savoyai dragonyos, ¼ század Miksa-chevauxlegers, 6 háromfontos és 3 hatfontos löveg; összesen 3<sup>2</sup>/<sub>3</sub> zászlóalj, 1½ lov. század és 9 löveg; 3000 fő 240 lóval

terv értelmében való megkezdéséhez két seregoszlopba osztotta és a Károly Ferdinánd ezred 2 zászlóaljából, 2 század kordonistából,  $1\frac{1}{4}$  század savoyai dragonyosból, továbbá 3 orosz vadász zászlóaljából, 6 lövegből és egy kozákosztályból álló s összesen 4160 embert számláló jobboszlopot *Pawlow* tábornok alatt június 19-én Kosnára toltta előre, míg a baloszlop, mely a Károly Ferdinánd ezred 1. zászlóaljából, a 2. bukovinai kordonista zászlóaljából. 2 század Parma gyalogságból, 1 század Miksa-chevauxlegersből, továbbá 5 orosz vadász zászlóaljából, egy orosz dsidas ezredből, egy osztály kozákból és 29 lövegből, összesen mintegy 8000 főnyi létszámmal alakult, saját parancsnoksága alatt ugyan csak június 19-én Pojana Stampiban összpontosult. Június 20-án a jobb oszlop elővédjét az Ilova völgyébe toltta előre, a baloszlop pedig Tihuczát érte el.

A magyarok, hogy az ellenség előnyomulását lehetőleg megnehezítsék, az utakat részint elrombolták, részint eltorlaszolták; ennek daczára *Springensfeld* már június 21-én reggel megjelent Marossény előtt, melynek közelében a turiaki hídnál 2 magyar zászlóalj 3 löveggel foglalt állást. Ezen csapatok eleinte igen szívós ellentállást fejtettek ki, nemsokára azonban mégis tágítani voltak kénytelenek; később a magyar had tartalékai által erősbödve ellentámadásba ment át, melynek folyamán az ellenséges elővédet visszavetnie sikerült. Ekkor azonban *Grotenhjelm* személyesen vezette előre egyik vadász zászlóalját, melyet még egy zászlóalj 2 löveggel követett. Ezen csapatok segítségével aztán a magyarok este felé Tiháig szorítottak, honnan az éj folyamán egészen Borgó-Prundig húzódtak vissza.

Az osztrákok Marossény előtt 5 halottat és 9 sebesültet vesztek, az oroszok és magyarok vesztesége ismeretlen.

A jobboszlop e napon főerejével Új-Rodnát, elővédje pedig, miutau az Ilova marénál álló 1000 gyalogosból, 40 lovasból és 2 lövegből álló magyar őrséget visszaszorította, az utóbbemlített helységet szállotta meg. Az Ilova marénál álló magyar különítmény 3 halott és 7 sebesült visszahagyása mellett Ilova mikére, az Új-Rodnánál álló pedig minden harc elöl kitérve, Szent-Györgyre húzódtott vissza.

#### A borgo-prundi ütközet.

1849. június 22-én.

*Dobay* ezredes Marossény felől visszavonult előhadcsapatjainak a borgo-prundi előkészített állásban való felvétele után, rendelkezésre álló 4 zászlóaljával és 3 löveggel szívós ellentállást szándékozott kifejtetni.

*Grotenhjelm* június 22-én reggel 9 óra tájban Borgó Prund előtt megjelenván, csapatjait a magyarok elsánczolt állásával szemben következőleg állította csatarendbe: a *Springensfeld* alezredes

által parancsnokolt 1. harczvonalnak jobb szárnyára az egyik orosz vadász zászlóalj 4 löveggel, közepére a Károly Ferdinánd ezred 1. zászlóalját és a 2. kordon zászlóalját, balszárnyára 1 orosz vadász zászlóalj 4 löveggel; a *Samarin* orosz ezredes parancsnoksága alá helyezett 2. harczvonalba 3 orosz zászlóalj, egy szakasz Miksa-chevauxlegers a kozákokkal és ½ hatfontos üteg jutott.

A harcot az első harczvonalbeli 8 lövegnek a sánezok ellen irányított kereszttüze vezette be, mialatt az előretolt csatárrajokkal előrenyomuló két osztrák zászlóalj arezban, az orosz jobbszárny zászlóalj pedig az állás oldala ellen nyomult támadólag előre. Alig hogy ezen csapatok a sánczokhoz rohamtávolságra értek, *Dobay* a megkerüléstől való félelmében nyomban megkezdte a Beszterczére való visszavonulást, mely Olaszfaluig (Wallondorf) az ellenség által üldözötve, egyébként azonban elég jó rendben hajtattott végre. A szövetséges hadak elővédé Kiczi és Jaád között, a zöm pódig Borgó Ruszon állapotott meg.

Az osztrákok a borgó-prundi ütközetben 9 halottat és 20 sebesültet, az oroszok 3 halottat és 19 sebesültet vesztek; a magyarok vesztesége — 54 foglyul esettet kivéve — ismeretlen.

*Pawlow* tábornok a borgó-prundi ütközet napján két oszlopban Ilova-Mikére nyomult előre, a hol a magyarok 2 zászlóalj gyalogságot, 1 lovas századot és néhány lövoget gyűjtöttek össze; ezen csapatok eleinte ugyan támadólag léptek fel, de az ellenséges túlerő által Földrán át, a hol időlegesen újból állást foglaltak, visszavetettvén, Naszódra húzódtak vissza; veszteségük holtakban és sebesültekben 40 fő, foglyokban 32 fő; a szövetségesek vesztesége ismeretlen.

*Grotenhjelm* most egyelőre megállapodni szándékozott s e czélból a *Pawlow* oszlopnak osztrák csapatjai által Rova-Mike, Szent-György és Rodna helységeket megszálltván, többi csapatjait Borgó-Rusznál gyűjtötte össze s Bcsztercz felé Jaádig csupán gyengébb elővédet tolt előre.

#### A jaádi ütközet.

1849. június 27-én.

*Bem* az oroszok betörését Kolozsvárott tudta meg, minek fontán idővesztegetés nélkül Deésre utazott, a hol hamarjában minden rendelkezésre álló csapatot összevont. Ezen 14 ágyúval ellátott mintegy 7000 embernyi haddal Deésről Beszterczére indult, a hova támadó útjában 26-án érkezett meg. *Grotenhjelm*, miután *Bem* közeledéséről értesült, még jobban összpontosította csapatjait Borgó-Rusznál, szándékában lévén *Bem* támadását lehetőleg megelőzni. Ez utóbbi 27-én reggel Jaádnál bukkant *Grotenhjelm* előcsapatjaira s azokat rögtön viaszorítván, csapatjait csatarendbe állította, még



pedig tüzésége a lovasság leple alatt az úton, gyalogsága pedig attól két oldalt, zömével a balszárnyon fejlődött fel. Alig hogy Bem ekként tagozott hadával délelőtt 11 óra tájban Jaádról tovább indult, máris *Grotenhjelm* elővéd lovasságára bukkant, mely ellen oly gyorsan fejlődött fel tüzéségét, hogy az érzékeny veszteség mellett hátrahúzódni volt kénytelen; egyidejűleg *Bem* balszárny gyalogságát képező székelyeit is támadásra rendelte, a kik *Grotenhjelmnek Springensfeld* alatt álló jobb szárnyát szintén visszavonulásra készítették. Ámde *Springensfeld* széjjelmált csapatjait a legközelebbi alkalmas terepszakaszon újból összeszedte s miután időközben támogatására *Grotenhjelm* még egy orosz vadász zászlóaljat küldött, avval együtt szuronyt szegezve megújította rohamát, mely a meglepett székelyek visszanyomását vonta maga után; hiába bátorította őket *Bem*, ez egyszer buzdító szavai mit sem használtak s miután *Springensfelddel* egyidejűleg *Grotenhjelm* a középpel és balszárnyal is támadó lökemet intézett, *Bem* kénytelennek érezte magát az általános visszavonulást Beszterczére elrendelni.

A legelsőnek tűzbe jutott orosz dsidás ezred 2 tisztet, 40 főnyi legénységet és 60 lovat veszített, az oroszok összes vesztesége pedig halottakban 26 embert, sebesültekben 2 tisztet és 79 főnyi legénységet tett ki. Az osztrákok 7 halottat és 36 sebesültet vesztek.

#### Ütközet Olaszfalunál.

1849. június 28-án.

*Grotenhjelm* a jaádi ütközet után csapatjait újból korábbi állásába vonta vissza s csak miután nesztét vette, hogy *Bem* másnap reggel Olaszfalunál (Wallendorf) ismét csatarendbe állította hadait, ő maga is a támadás megismétlését határozta el. E célból június 28-án délutáni 1 órakor következőleg tagozott hadtestével megindult Olaszfalu felé: a balszárnyat a két orosz vadász zászlóalj által megerősített osztrák csapatok, a jobb szárnyat pedig az orosz dsidások képezték, míg a többi orosz csapatok a középben állottak fel.

Olaszfalu elé érve, a harcot az osztrák ütegek vezették be s egyidejűleg egy orosz. zászlóalj a balszárny meghosszabbítására a Beszterczét körülvevő magaslatokra rendeltetett ki. A magyar had ilyformán jobb oldalában az osztrák, középben az orosz ütegek által lövetve s azonkívül jobb oldalában az előbb említett orosz vadász. zászlóalj által fenyegetve, ez egyszer nem sokáig állott ellent hanem mindjárt a harcz kezdetén, élénken üldözve a szövetségesek lovassága által, Beszterczén át Bessenyoig (Beidendorf) vonult vissza, a hol *Bem* a falu közepén két löveggel minden földzet nélkül

állott meg, hogy az üldözőket futásnak eredt hadától lehetőleg távol tartsa.

További hátrálása közben *Bem* Sófálvánál tüzéségét igen előnyös és az ellenség szeme elől elrejtett állásban vonultatta fel s midőn ez utóbbinak az osztrák és orosz lovasságból alkotott és tüzéséggel is kellően ellátott elővédé hatásos tüzkörletébe jutott, azt oly meglepően árasztotta el kartácstüzével, hogy annak további előnyomulása és üldözése menten véget ért. Miután *Bem* okként tulajdonképeni célját elérte és mivel *Grotenhjelm* időközben ütegállásának bal oldala ellen egy orosz vadász zászlóaljot és 2 század kordonistát rendelt ki, tüzéségét is Szeredfálvára vezette vissza, a hol a többi csapatokkal együtt a Besztercze folyó által fődötten állott fel.

*Grotenhjelm* a folyó túlsó partján harcrendbe állott hadával este 9 órakor táborba szállt, honnan másnap reggel, miután *Lüderstöl* a további előnyomulásra még nem kapott parancsot, ismét előbbi állásába, Jaádnál hagyott utóvéd mellett, Borgó-Ruszra húzódott vissza.

A szövetséges hadak a 28-iki ütközetben csak igen csekély veszteséget szenvedtek, ellenben a magyarok vesztesége a jaádi és olaszfalvi ütközetekben együttvéve majdnem 200 halotton és sebesültön kívül 2 ágyúra és 1 lőszerkocsira rúgott, az üldöző ellenséges lovasságnak pedig mintegy 300 ember esett foglyul.

*Bem* azon alapos hiszemben, miszerint *Grotenhjelm* támadó előnyomulását folytatni fogja, 29-én reggel Szeredfálvánál erősebb hátvéd visszahagyása mellett, zömével Tekére (Tekendorf) vonult vissza. De midőn itt nagy meglepetésére *Grotenhjelm* hátrálásáról értesült, nyomban elhatározta, miszerint részben szétszórt csapatjainak összeszedése, nemkülönben a Csikszékből, Marosvásárhely és Szászrégenből szorgalmazott erősbitések bevonása után legközelebb ismét támadni fog. És tényleg seregét mintegy 6000 emberre szaporítva már július 1-én ismét útban látjuk őt és pedig a főoszloppal az országúton, egy mellékoszloppal Nagy-Sajón, Szász-Újfalun és Vindán (Windau) keresztül Olaszfalu felé s képzelhetni meglepetését, midőn további előnyomulása közben Beszterczét kardcsapás nélkül ismét hatalmába ejthető.

Daczára ezen kedvező körülménynek Beszterczén *Bem*, alighanem a Brassó tájékán történtek lőrére, hirtelen megváltoztatja szándékát és a megkezdett támadólagos előnyomulással felhagyva, elhatározza, mikép serege zömével a Lüders által szorongatott *Gaál Sándor* segítségére megy. Ezt megelőzőleg azonban hadtestében a kissé megbomlott rendet és fegyelmet akarta újból helyreállítani és megszilárdítani. E tekintetben nevezetes és említésre méltó beszterczei főhadiszállásán július hó 5-én kelt alábbi napiparancsa: „A haditörvényszék ítélete, mely a végből állítottat össze, hogy azok

fölött bíraskodják, a kik a június 27. és 28-iki harcokban zászlójukat, vezérüket, parancsnokaikat és bajtársaikat a csatáról való gyáva megfutamlásukkal cserben hagyták — olyformán dőlt el, hogy vagy csapatszámra agyon kellene lövetnem a székelyeket, vagy pedig százával megbotoztatnom. Az elsőt nein akarom tenni, mert hiszem, hogy a kiken a rémület erőt vett, a hazának és szabadságnak, ha majd az asszonyias félelmen túlestek és magukhoz tértek, még jó szolgálatokat tehetnek majd, a másodikat pedig azért nem, mert nem akarok veletek barommódra bánni. Ennélfogva elhatároztam, hogy ez egyszer még szoros igazság helyett kegyelmet osztok és a 27. és 28-án szökevénynyé lett valamennyi honvédnek megbocsátok. Ez alkalommal el nem mulaszthatom, hogy a székelyeket, a kik velem nem egy csatatüzet dicsőségesen állottak ki, ne figyelmeztessem aziránt, miszerint ők mindenütt, bárhol szállnak szembe az oroszokkal, hazájuk, a maguk és szeretteik szabadságáért harcolnak. Ha itt bocsátjuk be a muszkát az országba, útját a Maros-, Gyergyó-, Csik- és Háromszék felé veendi, szintűgy megfordítva ez történnék, ha Háromszék felől eresztetnék be; azért itt is, ott is ugyanazon egy ellenség ellen harcolunk. Itt kell győzelmet vennünk rajta, ha háromszéki szeretteinket megóalmazni akarjuk és ha szabad emberekből jobbágyokká lenni nem akarunk. Itt kell mindenekelőtt az oroszoknak útját állnunk, mert Háromszékre már más hadaink indultak, hogy ott megsemmisítsék. Tudjátok meg továbbá, hogy az ellenséges lovasság leghamarabb akkor vehet erőt rajtatok és kaszabolhat le benneteket, ha elszéledtek. Míg egyes ember magára hagyatva oda van, az együtt levő tömeg megdönthetien, kivált miután tudjátok, hogy az ágyúkkal el nem mozdulok mellőletek. Maradjatok tehát együtt, maradjatok körülem, a míg én helyt állok s akkor nincs a világon hatalom, mely minket legyőzzön. Nemsokára viszontláthatjátok majd szüléiteket, nemsokára feleségeiteket és testvéreiteket; de mint győzedelmes szabad emberek fogjátok őket viszontlátani; óvakodjatok tehát, hogy a gyávaság szemrehányását közületek sonki meg ne érdemelje s hogy a gyalázat öröksége, mikép a régi magyaroknál volt szokásban, unokáitok unokáira ne szálljon. Legyetek és maradjatok a végső lehelletig szabad és vitéz székelyek, mert itt nemcsak az forog kérdésben, hogy vitézségtek által magatokat a muszka kancsukauralomtól megmentsétek, hanem a nemzet becsületének megóvása is, melyet elődeitek ezredéven felül megőriztek Európában. Legyetek a hős hunoknak becsületére való ivadécai és legyetek méltók Attila nagy királyotokhoz. Bem József sk. altábornagy.“

Beszterczen vette továbbá Bem Kossuthnak Pesten június 27-én kelt következő levelét: „Altábornagy úr! A Visocky-féle hadtest, nagy túlerő által szorongatva ütközet nélkül Miskolczig hátrált. A vezérek, főleg attól való félelmükben, hogy a 18.000 főnyi ellen-

séges lovasság csapataikat megsemmisíti és szétveri, nem mernek ütközetbe bocsátkozni; rögeszméjük, hogy főseregünkkel egyesülnek és nem gondolják meg, hogy ezáltal az orosz túlerőt itt a nyakunkra zúdítják és nem marad időnk egy fő csapást mérni Ausztriára s két tűz közé jutunk. Kellő tudomásvétel végett jelentem ezt önnek altábornagy úr azzal a szilárd meggyőződéssel, hogy csak összes erőnk gyors összpontosítása (mely aztán az ön parancsnoksága alá helyeztetnék) menthet bennünket meg. E nélkül egy hét alatt Pesten s a mi még rosszabb, fő hadseregünknek háta mögött van az orosz főhaderő. Megteszszük, a mit megtehetünk. Várva várom az ön tudósításait.“

Ezen levelet július 9-én, tehát közvetlenül a Szegedre elindulás előtt, a következő szintén több tekintetben érdekes levél követte: „Bem altábornagy úrhoz. Sietek az itteni hadi körülményeket tudatni altábornagy úrral. Komárom 18.000—20.000 emberrel megszállva maradt, hogy az osztrák sereget fel- vagy nagy részét sakkban tartsa. Vácztól Hatvan felé 20.000—24.000 ember útban van.\*) Tábornok Perczel a Tisza mellett két seregtest felett parancsnok (tulajdonra az általa újon alakított 10.000 s a Visocky-Dessewffy-test 12.000 ember); az első ma Abonyban, a másik Törteién van. Körülmények szerint vagy átmennek a Tiszán, vagy mellette föl, ha a hatvani sereg közeledik. — Nagy-Tváó, Karczag és Püspöki mellett hatalmas népfölkelési sereg. — Az oroszok 15.000 emberrel a Tiszán átmentek Debreczenbe, de Miskolcz felé visszavonulnak, hol 15.000 fő erejük áll. — Az osztrákok a Unna jobb partján lluda felé nyomulnak; előőrsei tegnap Vörösváron voltak. A Budapest—Szolnok közti vasút szétrontva. A kormány Szegedre vonul,

— Bács-Bánátban Vetter s alatta Guyon a parancsnokok. Kmethy 6000-nyi válogatott csapatát erősítésül kapta azon rendelettel, hogy Jellachichot támadja meg, Péterváradot szabadítsa fel s Temesvárt vegye be. — Minden seregnek altábornagy Mészáros a főparancsnoka, mellette mint tábornoki főnök Dembinszki. — így állnak a dolgok altábornagy úr. Bizalommal nézek a jövő elé azon egyetlen föltétel alatt, hogy erős, erélyes katonai parancsnokság álljon a seregek élén. — Ezennel altábornagy urat, minden magyar sereg főparancsnokságával megkínálom s gyors feleletet kérek, hogy szíveskednék-e s minő föltételek alatt a főparancsnokságot elfogadni? És hogy az ön távolléte esetére kellőleg van-e Erdély biztosítva?

— A feleletet Szegedre kérem küldeni. — Megkülönböztetett tisztelettel Kossuth Lajos, kormányzó.“

Mielőtt Bemnek ezen két levélre adott válaszát közölnék, fel kell még említenünk a hadvezérnek azon tervét, miszerint mihelyt

\*) Látszik, hogy mily kevésbé volt Kossuth Görgey seregéről tájékozva, hogy már július 9-én Vácztól Hatvan felé gondolta útban.

Lüderst visszaszorítania sikerül, csapatainak egy részével a Kosuthal Nagyváradon létrejött megállapodás értelmében Oláhországba vagy Moldvába nyomul be, hogy az ottani lakosságot fölkelésre bírja az oroszok ellen; sőt e tekintetben Törökország segítségére is számított. Ez értelemben Bem július 3-án az oláhországi török csapatok parancsnokának, Omer basának levelet is írt, amelyben személyes találkozásra kérte fel őt, hogy a tervet kölcsönösen megbeszélhessék. Törökország ez idő tájt elég feszült lábon állt ugyan Oroszországgal, mindazonáltal Bem reményei kissé túlvérmesek voltak s Omer basa válasz nélkül is hagyta Bem levelét.

Ez utóbbinak fentjelzett s a kormányzóhoz július 17-én Csík-szeredáról intézett alábbi levele különben ezen kérdéssel is foglalkozik. Itt közöljük ezen levél nevezetesebb részleteit: „Ön, kormányzó úr azon kérdéssel tisztelt meg engem, vajjon és mily feltételek alatt volnék hajlandó a főparancsnokságot elvállalni. Ezen kérdést már. Nagyváradon megvitattuk és nekem nincs mit változtatnom rajta. Még mindig azon meggyőződésben vagyok, miszerint a rendelkezésünkre álló segélyforrásokkal hat hét, vagy legfeljebb két hónap alatt egész Magyarország felszabadítható az ellenséges csapatoktól (!); de szükséges, hogy az összes parancsnokok, bárkik legyenek is, minden rendelkezést, a molylycl megbizatnak, pontosan teljesítsenek. A főparancsnoknak ennél fogva fel kell jogosítva lennie, hogy csak oly parancsnokokat alkalmazzon, a kikre számíthat, mert különben a legjobb terv is meghiúsulhat; én e tekintetben már szomorú tapasztalatokat tettem. Ha tehát kormányzó úr azt akarja, hogy magamra vállaljam a nagyon nehéz és nagyon kellemetlen feladatot, hogy mindenkit a maga helyére állítsak és a csapatokat úgy monoteltessem, amint kell: szükséges volna, miszerint a képviselőház két hónapra korlátlan hatalmú főparancsnokká nevezzen ki. — Éhez képest én minden lehetőet elkövetek, hogy ügyünknek azon oldalról, mély kétségkívül a legfontosabb, kedvező fordulatot adjak. Az Öntől nyert megbízás folytán néhány nap múlva Moldvába vagy Oláhországba nyomulok s felhívom ez országok népét, rázza le magáról az orosz igát és álljon Törökország védnöksége alá. Magam köré szándékozom egyesíteni mindazon fiatal oláhokat, a kik Magyarországon kerestek menedéket. Omer basa eddigelé még nem válaszolt levelemre, melyben betörési tervemet közöltem vele; úgy látszik, hogy az oroszok megvesztegették őt. Nos, kormányzó úr, most a magunk részéről is ugyanezt kell tennünk. Ha a basa Oláhországba léptemkor hivatalosan akarna támogatni, könnyen megsemmisíthetnők az orosz csapatokat, melyek e pillanatban itt nyugtalanítanak bennünket s akkor összes csapataimmal önökköz csatlakozhatnám. Éhez képest kérem kormányzó urat, küldjön Omer basának Orsován át közvetlen úton valamely tekintélyes ajándékot, mert nagy részben ettől függ Magyarország jövője.“

Mialatt *Bem* a szándékolt elvonuláshoz előkészületeit megtevő, *Grotenhjelm* általában véve nyugodtan viselte magát Borgó-Ruszkörül, a hova *Pawlow* hadoszlopát is berendelte. Hogy azonban *Lüders* műveleteinek előhaladásáról hírek birtokába jusson, július 4-én *Heinz* hadnagyot 1 chevauxlegers szakasszal és 50 kozákkal Szász-Régenen át Marosvásárhelyre küldötte. Útközben *Heinz* Nagysajónál egy nagyobb élelem szállítmányt ejtett birtokába, július 5-én pedig egy Szász-Régennél álló honvéd zászlóaljat meglepve, nemcsak hogy abból néhány embert leölt, többeket pedig foglyul ejtett, hanem egyszersmind kézrekerítette a zászlóalj hivatalos okmánytárát és levelezéseit is, miből kitűnt, hogy *Lüders* ez időtájt még nem haladt Brassón túl.

Ennek folytán *Grotenhjelm* még továbbra is veszteg maradt Borgó-Rusznál s tevékenysége mindössze abból állott, hogy a július 8-ikáról 9-ikére hajló éjjel a szemben álló magyar hadnak felriasztását rendelte el, mely feladattal *Pawlow* tábornokot bízta meg, a kinek e célból 2 orosz vadász zászlóalj, 2 bukovinai kordonista századot és 2 dsidás századot bocsátott rendelkezésre. *Pawlow* ezen csapatokkal a kijelölt időben a Szász-Újfalunál (Neudorf) táborozó magyar különítményre vetette magát s miután abból vagy 50 embert leöletett, ugyanannyit pedig foglyul ejtett, újból Borgó-Ruszra húzódott vissza.

#### A beszterczei ütközet.

1849. július 10-én.

Azon tényből, hogy *Bem* még július 10-én is összes hadával Beszterczénél állott, arra lehet következtetni, hogy időközben ismét feladta a Brassó felé való elvonulás eszméjét és most már inkább a Moldva vagy Oláhországba intézendő diverzio lebegett szeme előtt; így történt aztán, hogy *Grotenhjelm* újabbi támadólagos előnyomulása alkalmával Beszterczénél ismét az erdélyi magyar hadak fővezérével mérhette össze fegyverét. Július 9-én kapta meg *Grotenhjelm* Lüderstől a parancsot abban hagyott támadásának folytatására, minek folytán az osztrák-orosz had már másnap hajnalban 4 oszlopban kezdte meg előnyomulását. Az első *Pawlow* tábornok alatt 4 orosz vadász zászlóaljból, 2 dsidás századból és 8 lövegből álló oszlop Vinda, annak lovassága pedig Szász-Újfalu felé nyomult előre; a második oszlop, a Károly Ferdinánd ezred 1. zászlóaljból, a 2. kordon zászlóaljból, 1 chevauxlegers osztagból és ½ hatfontos ütegből alakulva, *Springensfeld* alezredes parancsnoksága alatt Szász-Újfalun át *Zsolna* (Sendorf) felé vett irányt; ezen két oszlopnak az ellenséges állás jobb szárnyát kelle megkerülnie, mialatt a *Wladislawlewitsch*, tábornok parancsnoksága alatt álló s 3 orosz vadász zászlóaljból, 4 dsidás századból és 16 lövegből alakult főoszlop az or-

szágun Olaszfalun át Besztercze felé volt előnyomulandó; végre a Károly Ferdinánd ezred 2. zászlóaljából, 2 kordonista századból, 1¼ savoyai dragonyos századból és 4 lövegből alakult negyedik oszlopnak *Fakler* százados parancsnoksága alatt a hadtest jobb szárnyoszlopa gyanánt Pénteken át Somkerékre kellett előnyomulnia, hogy az ottani utak elzárása által a magyarok visszavonulási vonalát Deés felé elvágja.

*Springensfeld* már reggel 5 órakor elérte Zsolnát, hol — miután egy oda előretolva volt honvéd gyalog század visszahúzódott — a község előtti magaslaton, *Pawlow* beérkeztét bevárando, állást foglalt. Időközben *Wladislawleivitsch* is beérkezett a főoszloppal Besztercze előtt, miután az Olaszfaluba előretolva volt magyar elővéd harc nélkül vonult vissza. Beszterczénél *Bem* maga vezényelt s a feléje előnyomuló ellenséges főoszlopot kedvezően felállított 12 lövegből kifejtett tüzelése által majdnem 2 óra hosszat távoltartotta magától. Ekkor azonban jobb oldalában a zsolnai magaslatokon az egyesült *Springensfeld-Pawlow* oszlop tűnik fel, mely rövid tüzelés után rohamra indul Besztercze felé. Ily körülmények között *Bem* visszavonulást parancsol, melynek fedezésére, ép úgy mint néhány nappal azelőtt, Soófalvánál közbeeső állást foglal. Midőn délután 2 óra tájban az orosz dsidás ezred a soófalvi hátvédállás ellen felfejlődni készül, *Bem* ezt is elhagyja és Szeredfalvára vonul vissza, a hova *Grotenhjelm* már nem is igen üldöztette; délután 3 óra tájban a nagyobbára csak tüzérség által vívott harc teljesen véget ért s *Grotenhjehn* csapatjait este felé Beszterczére és Olaszfalura vonta vissza, honnan a következő napon Bessenyőre (Heidendorf) és Szász-Budakra osztrák csapatokból alakított elővédeket tolt előre; majd, midőn hírt vette, hogy a magyarok újból megszállták Nagy Sajót, oda július 12-én éjjel 2 gyalog és 1 lovas századból álló különítményt rendelt ki, mely az ottani székely őrséget — 2 székely század 60 huszárral — éjjeli rajtaütéssel meglepven, annak 31 emberét lekoncizolta, 4-et foglyul ejtett, a többi pedig futással keresett menedéket.

Az osztrákok a beszterczei ütközetben néhány halottat és 23 sebesültet, az oroszok 9 halottat és 26 sebesültet vesztek; a magyarok vesztesége ismeretlen.

A beszterczei ütközet napján a Székelyföldről tett igen kedvezőtlen hírek arra bírták *Bemet*, hogy még július 10-én éjjel a Csikszékbe utazzék s így július 12-én Marosvásárhelyre, 17-én pedig Csikszeredára érkezett, a honnan Kossuthnak fentközölt válaszát írta meg. Szeredfalvánál *Bem* mindössze mintegy 3000 embert hagyott hátra 200 lovassal és 14 ágyaival *Damaszkin György* alezredes parancsnoksága alatt, míg az ezenfelül fenmaradó csapatok *Bemet* követve, Marosvásárhelyre indítottak útba.

## A szeredfalvi, illetőleg galaczi ütközet.

1849. július 16-án.

*Grotenhjelm* néhány napi szünet után július 16-án újból folytatta támadó előnyomulását, mihez hadait két oszlopba osztotta; *Pawlow* dandára az országúton nyomult előre Szeredfalva felé, hogy az ott álló ellenséget arczban támadja meg, míg a többi csapatok, vagyis az összes osztrák hadak, 3 orosz vadász zászlóalj, 5 század dsidás és 17 löveg, *Grotenhjelm* személyes vezetése alatt Szász-Budakon és Bilakon át Harina (Münzdorf) felé, tehát a magyarok jobb oldala ellen vevék útjokat.

*Damaszkin* úgy látszik még idejekorán értesült az ellenség megkerülő mozdulatáról, mert Szeredfalván csak igen gyenge hátvédet, Bilakon pedig 4 gyalog századot hagyván hátra, többi csapataival Galacz mögé előnyös állásba vonult.

A főoszlop elővédje reggel 7 óra tájban ért Bilak elé, melynek magyar őrségét hamarosan Szeredfalva felé szorította vissza. Ezen bevezető harc után *Grotenhjelm* az osztrák csapatokat és 1 orosz vadász zászlóaljat *Springensfeld* alatt az eredeti irányban Harina felé meghagyván, az orosz lovassággal és tüzérséggel, valamint 2 orosz vadász zászlóaljjal még jobban dél felé tért le, a hol nemsokára *Damaszhinnal* élénk harcba keveredett.

*Springensfeld* Bilaknál hosszabb pihenőt tarthatott, mert már délre járt az idő, midőn hadoszlopának élén Harinára érkezett, mely helységet a *Pawlow* előnyomulása folytán időközben Szeredfalvát odahagyó magyar hátvédcsapatok szállották meg. *Springensfeld*, kinek a Harinónál csendben meghúzódott magyar utóvédcsapatok alighanem kikerülték figyelmét, a Galacz felől áthangzó ágyúszóra szintén arra felé kezdett elvonulni, mire a közelben álló magyarok előretörnek rejtekükből, hogy az osztrák oszlopot oldalba fogják; ámde *Springensfeld* hamarosan 4 századot állít clibük, majd csapatjainak fenmaradó részét is ezen irányban vonultatja fel s így a számra nézve sokkal gyengébb ellenséget Tács és Lekencze (Lechnitz) felé szorítja vissza, miáltal azok a Galacznál álló zömtől teljesen elvágatnak. Üldözésükre *Springensfeld* az orosz vadász zászlóaljat rendelte ki, melynek 2 ágyút és az utóhad által visszahagyott 4 lőszerkocsit halalmába ejteni sikerült.

Ezalatt Galacznál is döntésre került a dolog; *Grotenhjelm* *Damaszhin* állásával szemben mindenekelőtt tüzérségének zömét vonultatta fel, míg 4 század dsidást néhány ágyúval a magyarok hátrálási vonalának elvágása céljából Dipsére (Dürbach) rendelte ki. Ez utóbbi helységet 2 honvéd zászlóalj és 1 huszár század tartotta megszállva, mely utóbbi legott az előnyomuló ellenséges dsidásokra vetette magát, de visszaveretett. Az ennek soraiban beállott rendetlenség csakhamar átterjedt az ellenséges lovasság által fényé-



getett egyik honvéd zászlóaljra is, míg a másik azonnal a közeli erdős és meredek magaslatokra vonult vissza, minek folytán a tekei út tényleg az ellenség birtokába került. Ezalatt Grotenhjelm is döntő támadásra indult, mely elől Damaszkín kénytelennek érezte magát Szent-Györgyre visszahúzódni.

Az időközben Szeredfalván át Hannára ért *Pawlotv* egy-egy gyengébb különítményt Lekencze és Tács megszállására különített ki, a mi annál kevésbé ütközhetett nehézségbe, mivel ezen helységeket ekkor már a magyar csapatok rég elhagyták volt.

A szeredfalva-galaczi ütközetben az osztrákok 5 halottat és 11 sebesültet, az oroszok 2 halottat és 16 sebesültet, a magyarok pedig mintegy 50 halottat és sebesültet vesztek, 19 emberük pedig foglyul esett.

Ha Grotenhjelm 16-iki győzelmét támadólagos előnyomulásának folytatása által kellőleg kihasználja, igen valószínű, hogy alig számot tevő ellentállás mellett már legközelebb kezet nyújthatott volna az Olt völgyében működő Liidersnek. E helyett Grotenhjelm július 17-én ismét Beszterczénél korábban elfoglalt állásába vonult vissza, miáltal a szétszórt magyar csapatrészeknek módot és alkalmat nyújtott az ujabbi egyesülésre és gyülekezésre.-Miután Damaszkín 16-án elszéledt csapatjait nagyjából ismét összeszedte, azokat Nagy- és Kis-Cségen, továbbá Mező-Örményesen át Szászrégenre vezette, a hova július 17-én a délután folyamán Inczedy is visszatért, a ki a galaczi ütközet szerencsétlen kimenetelének hírére 16-án éjjel 2000 emberrel és néhány ágyúval Szászrégenből Nagy-Sajó felé nyomult előre.

Miután Gotenhjelm még egy dsidás ezredet vont magához a Bukovinából, július 20-án az osztrák csapatok legnagyobb részét elővéd viszonyba Szeredfalvára toltta előre, hadának zömével pedig; Bcsztorcze és Bessenjó között szállt táborba.

#### A szászrégeni ütközet.

1849. július 23-án,

Damaszkín alezredes július 23-án ért Szászrégenbe, a hol Inczedyvel és a Stein által Kolozsvárról küldött 3 zászlóaljjal egyesült. Ilyenformán Damaszkín most már ismét mintegy 5000 emberrel rendelkezett, kikkel újból Besztercze felé indult. Ennek hírére Grotenhjelm is megmozdult Besztercze mellől, hogy Damaszkínt visszaszorítva, Lüderssel közvetlen összeköttetésbe lépjen; ehez képest a Károly Ferdinánd ezred 1 zászlóaljának, a Parma ezred 2 századának és 4 ágyúnak hátrahagyása mellett Besztercze helyőrsége gyanánt, július 21-én útra kelt Szászrégen felé. Az előnyomulás most is két oszlopban történt és pedig: a 2 zászlóaljból, 2 dsidás századból, 30 kozákból és 6 lövegből álló baloszlop Wladislawliewitsch alatt Szász Budákon és Nagy Sajón át Bátorra nyo-

múlt, míg a 6 zászlóaljából, 6 kordonista századból, 4 dsidás és 1 osztrák lovas századból, a kozákok fenmaradó részéből és 23 löveg-ből álló jobb oszlop Grotenhjelm személyes vezénylete alatt az országúton haladt Szászrégen felé; az utóbbi oszlop elővédjét e napon Beer orosz ezredes vezényelte. Az előbbi Nagy-Sajónál, az utóbbi pedig Nagy-Idánál bukkant a magyar előcsapatokra, melyek kevés ellentállás kifejtése után visszahúzódtak.

Július 22-én reggeli 5 órakor Springensfeld a főoszlop elővédjével Oláh Újfalu felé folytatta útját, melynek gyöngye magyar hátvéde összecsapás nélkül Szászrégenre húzódott vissza, mire a főoszlop Oláh-Újfalu mögött táborba szállt. A bal oszlop e napon Bátost érte el. Bár éjjel azon túlzott hír érkezett Orotenhjelm főhadiszállására, miszerint Szászrégennél 14.000 magyar áll 20 ágyúval, az altábornagy mégis a támadás végrehajtására határozta el magát s a július 23-án reggeli 5 órakor folytatott előnyomulásnál mindenekelőtt Wladislawliewitsch bukkant Bátosnál gyenge magyar csapatokra, melyek azonban sietve vonultak vissza Szászrégen felé; hasonlóan cselekedett a Dedradnál álló magyar hátvéd is, mire az utóbb említett helységnél mindkét támadó oszlop újból egyesült.

Ezalatt Damaszkín esapatjait Szászrégen előtt, a balszárny nyál egy erdős magaslatra támaszkodva, csatarendbe állította. Ezen szárny ellen Orotenhjelm első harczvonal gyanánt 6 kordonista századot 5 osztrák löveggel, melyeket a jobb szárnyon két dsidás osztály és az orosz lovas üteg követett, rendelt támadásra; a középben második harczvonalban 4 orosz vadász zászlóalj, a bal szárnyon pedig az egyik osztrák zászlóalj nyomult előre. Miután a magyarok balszárnya rövid idő múlva visszavehetett, Damaszkín a derékhaddal és jobb szárnynyal is megkezdte visszavonulását, de már Radnótfájánál, miután maga mögött a Maros hidját lebontatta, gyalogsága és lovassága egy részével, továbbá 2 ágyúval újból hátvéd állást foglalt.

Az osztrák gyalogság a magyarok hatásos tüze daczára sietve kel át a teljesen járhatlanná nem tett hídon, mialatt Springensfeld lovasságának egy részét átusztatja a folyón s a magyar lövegek elfoglalására rendeli előre. Bár ezt az ellentámadásba átment huszárok meghiúsították, Damaszkín immár ezen állását is tarthatlanak látja s így az ellenség által Körtvélyfájáig üldözötve, Marosvásárhelyre és kevés pihenő után, bár kényszerítő szükség nélkül, Csik-Szent-Györgyre vonult vissza. Az ellenség részéről Wladislawliewitschli dandára Körtvélyfájánál, a zöm pedig Szászrégennél ütött tábor.

Szászrégennél az oroszok 5 halottat és 15 sebesültet, az osztrákok 4 halottat és 29 sebesültet, Damaszkín pedig 50—60 főnyi halottat és sebesültet veszített, 95 embere pedig foglyul esett.

Azon híre, miszerint egy 5000-nyi magyar had Felső-Magyar-

országból Kapnikbányán át Deés és Retteg felé előnyomulóban van, Grotenhjelm július 25-én a Beszterczen hagyott őrség erősítésére 2 orosz zászlóalj, az összes osztrák lovasságot és 4 orosz löveget küldött vissza s az ottani csapatok parancsnokává Pawlow tábornokot nevezte ki.

Július 26-án Grotenhjelm Körtvélyfájánál álló elővédjét Radnótfájára, augusztus 1-én pedig egészen a Görgény patak mögé vonta vissza, hadának zömét pedig Szászrégennél egyesítette, a hol az orosz V. hadtest műveleteiről szóló híreket, illetőleg Lüders további parancsait bevárni szándékozott.

Ez utóbbi az általános hadműveleti terv értelmében\*) Grotenhjelmmel egyidejűleg, szintén június 18-án kezdte meg támadó előnyomulását Brassó felé s a mondott napon az V. hadtest zömével, a Jessaulow és Dyck gyalog- és a Rennenkampf lovas dandárral, továbbá 1 vadász és 1 árkász zászlóaljjal, 2 kozák osztaggal és 5 üteggel a Braova völgyben, a Predealhegy tövének fekvő Sin aj a kolostorig nyomult előre, míg Engclhardt tábornok saját dandárával, 1 kozák osztaggal és 2 üteggel az V. hadtest balszárnya oszlopa gyanánt a mondott napon a Törösvári szorosra szemben fekvő Rukur helységet érte el. Egyidejűleg az újtozi szoros ellen előrendelt *Lem-különítmény* Grosesti helységig tolatott előre.\*\*)

#### Ütközetek a Tömösi és Törösvári szorosok birtokáért.

1849. június 19-én és 20-án.

#### A brassói erőd bevétele.

1849. június 22-én.

Az orosz V. hadtest zöme június 19-én hajnalban kezdte meg az előnyomulást a határ felé s annak Dyck tábornok alatt 1 gyalog ezredből, 1 kozák osztagból és 4 lövegből álló elővéd a Predealhegy utolsó lejtőjén fekvő Skid kolostornál a Szabó ezredes vezényelte és 2 löveggel ellátott mintegy 1000 főnyi gyalogságra bukkant, mely ott, a kolostor és a szemben fekvő kocsma bevonásával, fatörzsekkel eltorlaszolt és földsánczok által eléggé jól előkészített állást foglalt. Szabó itt jó ideig makacsul védte magát, midőn azonban állását egy ellenséges gyalog- és kozák osztag által megkerülve látta, a Predeal tetejére húzódott vissza, a hol még 2 löveg és egy gyalog osztag csatlakozott hozzá. Miután az ellenség nemsokára ezen állást is megkerülte, Szabó előbb a felső-tömösi vesztegintézetbe s miután ezt s a körülötte fekvő házakat felgyújtotta, Alsó-Tömösre vonult vissza, a hol a szorost egy e célra épült erődház zárta el.

\*) Lásd ezen kötet 146. oldalán.

\*\*) Lásd ezen kötet 146. oldalán.

*Lüders* e napon beérte a Predeal bevételével, melynek tetején elővédje ütött tábornak, míg a hadtest zöme a Skid kolostor mellett vonult éji szállásra. Hadának vesztesége e napon: halottakban Koston kozák alezredes és 12 főnyi legénység; sebesültekben 1 főtiszt és 31 főnyi legénység; a magyarok mintegy 15 embert vesztek.

Június 20-án hajnali 4 órakor folytatta *Lüders* támadó előnyomulását Alsó-Tömös felé és pedig a 14<sup>1</sup>/<sub>2</sub> zászlóaljából, 8 lovas és 6 kozák századból, továbbá 34 lövegből álló főtámadó oszloppal a brassói országúton, egy 2 orosz vadász zászlóaljából, 2 kozák századból és 2 lövegből álló mellékoszloppal pedig a Skid kolostornál balra Rozsnyó felé elágazó úton. Ezen mellékoszlop, melynek egyszersmind az összeköttest is helyre kellett állítania a Törcsvári szoroson betört Engelhardt hadoszloppal, már hajnali 3 órakor indult el *Lowlschew* ezredes parancsnoksága alatt fáradságos útjára.

Mihelyt a főoszlopnak *Dyck* tábornok által vezetett elővédé a magyarok állását lőtávolságnyira megközelítette, *Szabó* ezredes élénk ágyútűzzel fogadta ellenfelét, mire *Lüders* is felvonultatta tüzéségét s annak bevezető tüze alatt következőleg csoportosította harcához csapatjait: 2 zászlóaljat az ellenség bal, egyet pedig annak jobb oldala ellen rendelt előre; az arezban felvonult tüzéség mellett egyelőre 5 zászlóalj vonult fel, melyekből azonban *Dyck* tábornok csakhamar még kettőt rendelt ki a jobb szárnyon előnyomuló 2 zászlóalj crősbítésére. A felette nehézkes terep folytán az oldal-támadásra kirendelt oszlopok csak lassan és nehezen juthattak előbbre s így egyelőre a csata súlya az egymással arezban szemben álló osztagokra nehezedett és a magyaroknak jól ezélt lövései ugyancsak szedték áldozataikat az oroszok, de főleg azok tüzéségének soraiban, sőt még az elővéd parancsnoka, *Dyck* tábornok is súlyosan megsebesült. Ennek folytán *Lüders* türelmét veszve, még 3 zászlóaljat rendelt ki a magyarok bal szárnyának átkaroló támadására s az ekként működésbe hozott túlerőnek végre sikerült a már hátukban is fenyegetett magyarokat állásuknak odahagyására bírni. *Szabó* csapatainak visszavonulása, miután *Lüders* üldözésükre összes kozákjait, 1 dsidas ezredet és 4 löveget rendelt ki, csakhamar futássá fajult, úgy hogy délután 1 órakor már Brassó is az oroszok kezében volt. *Szabó* csak Prázmár (Tartlau) tájékán volt képes széjjelmállt csapatjait legalább nagyjából ismét összehozni, melyekkel idővesztés nélkül a Háromszékbe vonult be.

Hivatalos jelentésében maga *Szabó* is bevallja, miszerint csapatjai teljesen szétverettek, hogy a kétnapi harcban legjobb tisztjeit és mintegy 300 emberét veszlette, kiknek nagyobb része azonban később újból előkerült. A foglyul esettek között volt többek között Brassó parancsnoka, *Kiss* ezredes is; ezenkívül még 4 ágyú és 1 zászló képezte az oroszok győzedelmi jeleit. Ez utóbbiak vesztesége a 20-iki ütközetben halottakban 1 főtiszt és 11 főnyi legény-

ség; sebesültekben Dyek tábornokon és Wranken ezredesen kívül még más 8 tiszt és 141 főnyi legénység.

Engelhardt tábornok a Töröcsvári szoroson, nemkülönben Lowtschew ezredes Rozsnyó felé történt előnyomulása közben csak gyenge ellentállásra találtak a magyarok részéről, a kik csak addig tartották magukat, míg a Tömösi szoros elestéről nem értesültek, azután pedig sietve vonultak vissza Földvár (Marienburg) felé. Engelhardt csak 21-én követte őket Rozsnyóig.

Lüders június 20-án az ütközet befejezte után hadának zömével Brassó alá vonult, melyet a magyar csapatok odahagytak volt, csupán a kis erődben maradt annak őrsége gyanánt Szydlovszki őrnagy parancsnoksága alatt 320 ember 5 ágyúval. Lüders azonnal felhívta Szydlovszkit az erőd feladására, a ki azonban kijelentette, hogy azt az utolsó emberig védeni fogja. Erre az orosz főparancsnok június 21-én reggeli 5 órakor 4 tizenkétfontosból és 4 taraczkból lövetni kezdte a váracst, mire délután 4 órakor annak két hadikövete jelent meg Lüders előtt, tőle 48 órai fegyverszünetet kérve. Ez azonban a kérést azon kijelentéssel utasította vissza, hogy ha az őrség másnap reggeli 5 óráig meg nem adja magát, úgy rohammal véteti be az erődöt, melynek őrsége ekkor már hiába számít kegyelemre. Ily körülmények között az őrség június 22-én a mondott órában lerakta a fegyvert, miáltal 5 vaságyú 174 lőfegyver és nagyszámú lőszer- és élelemkészlet jutott az oroszok birtokába. Szydlovszki az őrséggel együtt hadifogságba került.

#### **Ütközetek a Feketeügy (a kökösi híd) mentén.**

1849. június 24-én és július 2-án.

Brassó bevétele után Lüders kitűzött feladatának második részéhez, a Székelyföld elfoglalásához látott, mely célra azonban eleinte hadának csak egy részét, a Hasford altábornagy parancsnoksága alá helyezett Jessaulow dandárt egy dsidás ezreddel, 200 kozákkal és 12 löveggel, szánta. Ezen különítmény június 23-án Prázsmárra vonult, honnan másnap korán reggel folytatta előnyomulását. A Feketeügy balpartjára előretolva volt magyar előcsapatok gyenge ellentállás kifejtése után a folyócska mögé húzódtak vissza, a hol Oaál Sándor a kökösi híd körül 4000 gyalogossal, 300 lovassal és 15 ágyúval állott.

Hasford mindenekelőtt tüzérségét vonultatta fel a hiddal szemben, egyidejűleg pedig a magyarok jobb szárnyának megkerülésére egy 2 zászlóaljából, 4 lovas századból és 2 lövegből alakított különítményt rendelt ki. Ennek a Feketeügy magas partjai miatt egy messzebb fekvő gázlót kellett, felkeresnie, de ezt is egy székely zászlóalj tartotta megszállva. Miután ezen zászlóaljnak, az orosz különítmény által hevesen megtámadva, visszavonulnia kellett, Gaál

oldalát és hátát veszélyeztetve látván, otthagya a megszállva tartott kökösi átjárót is és Uzonra húzódott vissza, mely helység előtt újból állást foglalt. De miután ez állásban gyalogságának jobb szárnyára a megkerülő ellenséges oszlop dsidás ezrede vetette magát, Gaál ezen állását is odahagyva, Kezdi-Vásárhelyre húzódott vissza.

Hasford nem üldözte tovább a visszavonulókat, hanem különítményével Uzon mellett szállt táborba, honnan június 25-én Szepesi-Szent-Györgyre, 26-án pedig Kézdi-Vásárhelyre vonult S ezen városokat anélkül, hogy további ellentállásra talált volna, hatalmába ejtette. Kivált Kézdi-Vásárhely eleste, a hol Hasford az ágyúöntödét, a gyutacsgyárat és a lőpormalmokat szétromboltatta, a lakosságot pedig az összes raktárak kézrekerítése után lefegyverezte, igen érzékeny csapás volt a székelységre s így a honvédelemre is.

Kézdi-Vásárhelyről Hasford, miután oda június 29-én Lein ezredes, a ki az Ojtozi szoroson való áthatolás közben ellentállásra egyáltalában nem talált, szintén bevonult különítményével, június 30-án Brassóba tért vissza, a hova hadának zömével — miután Prázsmárnál és a kökösi hídnál utóvédeket hagyott hátra — július 1-én beérkezett.

Hasford ezen műveletei alatt mindössze 16 halottat és 23 sebesültet veszített, Gaál vesztesége mintegy 30 halottra, jóval több Sebesültre és foglyul esettre rúgott.

Mialatt Hasford Gaállal számolt le, addig Lüders hadteste zömével június 25-én Földvárira nyomult előre, honnan június 26-án és 27-én az Olt völgyében apróbb portyázásokat hajtatott végre; június 28-án a hadtest zöme ismét Prázsmárra tért vissza, hogy nemsokára megkezdje a Nagyszeben bevételére irányuló hadműveleteit. Ennélfogva Brassó megszállására és a Székelyföld biztosítása Czéljából Adlerberg tábornok parancsnoksága alatti 1 vadász és 1 dsidás ezredet, továbbá 200 kozákot és 8 löveget visszahagyván, Seregének fenmaradó részeivel megkezdte az elvonulást Fogaras felé, mi czélból július 2-án Engelhardt hadoszlopa mint elővéd Sárkányra, a zöm pedig Vledényig nyomult előre.

Már az erre vonatkozó előkészületek megtétele alatt, július 1-én azon hirt vette Lüders, miszerint a székelyek újból összeszedték magukat és hogy Gaál 6000 emberrel és 20 ágyúval máris útban van Brassó felé. Erről bizonyoságot szerzendő, a Prázsmárnál álló 2 zászlóalj, 400 kozákot és 4 löveget számláló különítmény még július 1-én este a kökösi híd felé vonult előre, a hol tényleg erősebb ellenséges osztagok jelenlétét konstataálta. Ez arra bírta Adlerberg tábornokot, hogy előretolt különítményének állományát 5 zászlóaljra, 4 lovas századra, 400 kozákra és 1½ ütegre emelve, ezen csapatokkal július 2-án Gaálnak a Feketeügy mentén foglalt állását megtámadja, mialatt Jessaulow tábornoknak 4 zászlóaljjal és 12. ágyúval rendelkezésre álló tartalékul Szent-Péternél (Petersberg) kellett felállania.

Miután *Adlerberg* a magyarok állását megkerüléssel fenyegette, *Gaál* 6 zászlóaljából, 150 lovasból, egy népfőlkelő osztályból és mintegy 20 lövegből álló hadát Uzonnál egyesítette. Erre *Adlerberg* ezen helység ellen nyomult, de itt oly makacs ellentállásra talált, hogy jobbnak látta, hadát a kökösi híd felé visszavezetni, a hova annak felvétele céljából *Jessaulow* is előbbrenyomult. Az e napi ütközetben esett el többek között *Gábor Áron*, a híres székely ágyúöntő is.

*Gaál Sándornak* újabb erélyes fellépése és a hír, hogy *Bem* tekintélyes had élén a Háromszékbe érkezett, *Lüders* altábornagyot már kiadott intézkedéseinek megváltoztatására bírták, a mi mindekelőtt abból állott, hogy Sárkánynál álló elővédjének további előnyomulását beszüntette, a Cserneczről június 23-án a Vöröstorony szoros felé útra kelt osztrák hadtest parancsnokának, *Clam-Gallas* altábornagynak pedig parancsot küldött, miszerint előnyomulási irányát megváltoztatva, a Töröcsvári szoroson át Brassó felé tartson. Ennek, folytán az osztrák hadtest, mely július 8-án Rimniket érte el, egy héttel tovább maradt oláh földön, a hol azt mint a kolera és tifus behurczolóját és terjesztőjét mindenütt barátságtalanul fogadták. Nehogy azonban az ellenség az osztrák had beérkeztéig még jobban összeszedhesse magát, addig is *Lüders* személyesen szándékozott a székelyekre még egy elhatározó csapást mérni.

#### A szepsi-szent-györgyl ütközet.

1849. július 5-én.

Újabb elhatározásához képest *Lüders* július 4-én a *Has für d* hadosztálylyal Vledényből Szunyogszezen át Prázsmárra vonult, míg az *Engelhardt* alatt álló elővédet Vledénybe vonta vissza. Prázsmárról *Lüders* július 5-én 3 oszlopban folytatta támadó előnyomulását a Feketeügy felé; az egy gyalog és két vadász ezredből, továbbá 3 ütegből álló középhad *Jessaulow* tábornok parancsnoksága alatt az országúton haladt előre; a jobb oszlop — 3 vadász zászlóalj, 3 kozák század és 4 löveg — *Adlerberg* tábornok parancsnoksága alatt eleinte a Feketeügy balpartján haladt s csak Uzonnál kellett annak jobb partjára átkelnie; az egy dsidas ezredből, 4 kozák századból és 4 lövegből *Rennenkampf* tábornok parancsnoksága alatt alakult balszárnyszlopnak végre Kökösi és Uzon helységek megkerülésével az ellenség hátába kellett kerülnie.

Alig vált az ekként előnyomuló 3 oszlop támadása érezhetővé, *Gaál Sándor* Uzon és Kökösi tájékán elfoglalt előretolt állásából anélkül, hogy abban jelentékenyebb ellentállást fejtett volna ki, Szepsi-Szent-Györgyre vonult vissza és a várostól északkeletre elterülő lapályon, az úgynevezett Szépmezőn állította ismét csatarendbe hadait.

Ezalatt az orosz baloldalszlop észrevétlenül *Gaál* jobb olda-

lába kerül és az ott álló huszárokkal összecsapva, azokat csakhamar visszaveti s mivel időközben az oroszok arctámadása is mindjobban érvényre jutott, a magyar had elveszti egyensúlyát és az orosz lovasság által élénken üldözötve, futásnak ered. Gaál e napi veszteségét igen jelentékenynek mondják, nem kevesebb mint 400 halott és sebesült maradt vissza a csatatéren, 240 ember pedig foglyul esett; azonkívül a kozákok 4 ágyút és 2 zászlót ejtettek birtokukba. Az oroszok vesztesége evvel szemben elenyészően csekély volt.

Az ütközetre következő napon Lüders az ellenség üldözése czéljából az Olt mentén fölfelé egy erősebb különítményt küldött ki, mely azonban azon hírrel tért vissza, hogy útjában sehol sem bukkant ellenségre. Erre Lüders Uzonnál egy ezredet, Szepesi-Szent-Györgynél pedig Jessaulow tábornok alatt 7 zászlóaljat, 8 lovas századot és 12 löveget visszahagyván, hadtestének zömével július 7-én Élőpatakon át Földvárra vonult, a hol az osztrák hadtest beérkezését bevárni szándékozott.

Ez utóbbi július 16-án ért Brassó környékére, beérkezésének hírére pedig Lüders már előtte való napon újból elvonult Fogaras felé. Az osztrák hadtest, valamint a Rennenkampf tábornok alatt erősítésére visszahagyott 2 orosz gyalog zászlóalj, 1 dsidas ezred és 8 löveg, következőleg helyezkedett el Brassó tájékán: A Van der Null dandár Szepesi-Szent-Györgyöt, Eisler dandára Földvart szállotta meg; Rennenkampf dsidas ezrede Uzon és Kőkös között, gyalogsága a kőkösi hídnál foglalt állást; végül a Stutterheim és Schönberger dandárok tartalékviszonyban Hermány (Honigberg) és Botfalunál (Brenndorf) állottak fel. Ezen állásokban az erősen kimerült csapatoki egalább néhány napig nyugton pihenhették ki eddigi megerőltető útjuk fáradalmait.

#### A fagarast ütközet.

1849. július 13-án.

A Brassó és környékén beállott időleges fegyvernugalom még korántsem volt általánosnak tekinthető; a Predeal magas bércei táján napokig tombolt vihar vészterhes felhői csupán helyet cseréltek s immár Nagyszeben feje fölött kezdének csoportosulni. Mihelyt ugyanis az osztrák hadtest beérkezése bizonyossá vált, Lüders azonnal parancsot küldött Engelhardt tábornoknak, miszerint a 8 zászlóalj, 8 lovas és 4 kozák század, továbbá 20 lövegből álló sereg elővédjével Vledényből ismét Sárkányra, onnan pedig július 13-án Fogarasig nyomuljon előre.

Utóbbemlített várost Móricz honvéd alezredes tartotta megszállva 500 honvéddel és 4 ágyúval, a ki előcsapatjait egészen Moldváig toltta volt előre. Engelhardt az elrendelt támadó előnyomulást



már július 13-án kora hajnalban kezdte meg s míg ő hadának zömével az országúton haladt előre, a Fogarasnál jelentett ellenség mindkét oldalról való megkerülése czéljából egy dísás ezredet 4 ágyúval a halmágyi gázló felhasználásával az Olt jobb partjára rendelt át, kozákjainak pedig parancsot adott, miszerint Fogarast délről megkerülve, Szombatfalvánál az ellenség hátába kerülni iparkodjanak.

Engelhardt elővédje korán reggel ért Mondra elé, honnan Móricz előcsapatjai sietve Fogarasra húzódtak vissza. Itt Móricz egy ideig ellentállott ugyan, de azután lassan Segesvár felé kezdett hátrálni. Csakhogy itt a Halmágyon át irányított ellenséges oszlop útját állja s így a szebeni útra fordul vissza hadával. Ámde itt Bethlennél ismét a kozákok állják el az utat, míg Fogaras felől Engelhardt elővédje van már közeledőben. Ily körülmények között Móricz az Oltón át akar hadával elmenekülni, mely kísérlete azonban balul ütött ki, amennyiben az orosz lovasság által utóíért magyar hadnak mintegy 100 embere felkonczoltatott, mire a többi a parancsnokkal együtt megadja magát. Evvel szemben Engelhardt mindössze 5 halottat és 12 sebesültet veszített.

#### **Ütközet a Vöröstorony szoros birtokáért; Nagyszeben megszállása.**

1849. július 21-én.

Fogarasról Engelhardt csak július 18-án folytatta útját Szeben felé s másnap hadával Porumbákot érte el. Innen azon hírre, hogy Fenyőfalvánál (Gierelsau) az Olt hídjánál egy erősebb ellenséges különítmény 4 ágyúval áll, elővédjét Szakadát felé indította, a hol az még aznap este hidat vert az Oltón, melyen át egy különítmény Hortobágyfalván (Kornicselen) át, a hol 1 tisztet és 30 embert ejtett foglyul, Hermányig (Kastenholz) tolatott előre. Azon értesítésre, hogy Lüders a hadtest zömével július 18-án-Szkoréhoz ért, Engelhardt azonnal egész dandárával az Olt jobb partjára kelt át s aztán Kornicselen át Vesztenyre nyomult előre. Ezen körülmény a hermányi hidat megszállva tartó magyar őrséget a Talmácsra való visszavonulásra bírta.

Lüders az 1 gyalog és 1 vadász ezredből, 3 kozák századból és 1½ ütegből álló Dyck dandárt Fogarason hagyva, július 18-án hadteste zömével, mint már említettük, Szkoréra, 20-án pedig Vesztenyre ért, a hol Engelhardttal egyesült. Vesztenyen vette Lüders a hírt, hogy Nagyszebennek magyar helyőrsége — 1 zászlóalj, 2 lovas század és 6 ágyú Papp ezredes alatt — már július 19-én éjjel Medgyesre vonult vissza. Medgyesről azután Papp Udvarhelyre húzódott, a hol Bemhez csatlakozott.

Miután e szerint Szeben kardcsapás nélküli kézrekerítése

előrelátható volt, Lüders ezen város megszállását megelőzőleg július 21-ikére a Vöröstorony szoros bevételeit rendelte el. E czélból az Engelhardt dandárnak Vesztenynél állva kelle maradnia, míg a tulajdonképeni támadást az egy vadász zászlóaljjal, egy osztag kozákkal és 2 üteggel megerősített Jessauloto dandár volt végrehajtandó.

A Vöröstorony szoros védelmével Ihász alezredes volt megbízva, a ki e őzéből 2 zászlóalj és 6 ágyú fölött rendelkezett. A talmácsi magaslatokról, a hol a magyar had kezdetben felállított, Ihász rövid harcz után a boiczai erős állásba vonult vissza. Miután ez arcban majdnem bevehetetlen volt, a támadást személyesen vezető Lüders egyik vadász zászlóaljját a szorost körülövedező magaslatokon keresztül Ihász baloldalának megkerülésére, illetőleg annak hátába a Lotriona völgybe rendelte ki.

Ihász Lüdersnek arczytámadó csoportja elől igen jó rendben vonult vissza a hegykatlanban fekvő vesztegintézetig s a körülötte fekvő magaslatokat, valamint a szoros bejáratát pásztázó redoutot is erősen megszállotta. Lüders Ihász ezen újabb állásához lőtávolságnyira érve, megszólaltatta ellene 12-fontosait s egyidejűleg az Olt folyót két oldalt kísérő magaslatokra vadász osztagokat rendelt fel. Körülbelül egy óra hosszáig tarthatott így az oroszok foglalkoztató harcza, midőn végre a megkerülésre kirendelt vadász zászlóalj fárasztó menet után a Lotriona völgybe ért. Amint Lüders erről tudomást szerzett, ő is rögtön komoly támadásba ment át, rohamoszlopokat küldve a redout ellen előre s ez csakhamar eldöntötte az egyenetlen harczot.

Mihelyt Ihász a hátába irányított ellenséges zászlóalj közelei dóséről értesült, önként megkezdte a visszavonulást; alig ért azonban oláh területre, Kinenben az ott álló török csapatok parancsnoka lerakatta vele a fegyvert. A törökök a magyaroktól elvett 6 ágyút, 3 löszerkocsit és mintegy 1000 löfegyvert azonnal kiszolgáltatták az oroszoknak, a lefegyverzett csapatok ellenben parancsnokukkal együtt török őrizet alatt Kinenben maradtak és ezeket később sem szolgáltatták ki.

Lüders e napi vesztesége 14 halottat és 66 sebesültet tett ki, a magyarok ellenben állítólag 100-nál több embert vesztek, 80 embert, pedig a kozákok fogtak volna el.

Jessaulow jól elvégzett munkája után a szoros kellő megszállva tartása mellett Vesztenybe tért vissza, míg Lüders az Engelhardt dandárral még ugyanaznap Szebent szállotta meg.

Szeben bevétele után Lüders a Paskiewitstől nyert utasítások értelmében azonnal Gyulafehérvár felé szándékozott elvonulni, erről azonban a Háromszék- és Csikben időközben történtek folytán egyelőre lé kellett mondania.

**Bem betörése Moldvába.**

1849. július 22-én.

Már korábban említettük\*), miszerint Bem Szeredfalváról július 10-én Csíkszeredára utazott, a hova 17-ike folyamán érkezett meg; miután itt hamarjában 12.000 embert és 50 ágyút összegyűjtenie sikerült, ezen erők egy részével, melyeket tőle telhetőleg szaporítani igyekezett, a mi különösen a nagy fegyverhiányra való tekintettel nem valami könnyű feladatszámába ment, Brassó előtt állást foglalni, a fenmaradó részszel pedig Moldvába betörni szándékozott. Július 19-én Bem kémszemlét tartott az Ojtozi szorosban, 20-án pedig Oaál Sándor 8000 főnyi hadtestével támadólag nyomult előre Brassó felé, miáltal Moldvába 1 tervezett kirohanását is jobban fedezni és biztosítani vélte. Előnyomulása közben Bem a gróf Clam-Gallas alatt álló és Brassótól északra Földvár és Uzon között állást foglalt hadtestnek jobb szárnyára bukkant, minek kÖT vetkezménye lőn, hogy Rennenkampf rövid előőrsi ütközet után dsidás ezredét Kőkös mögé vonta vissza, Van dér Null pedig Szepsi-Szent-Györgyről Illyefalvára vonult vissza dandárával. Július 21-én megismételte Bem támadását s egyidejűleg nagy számú felkelőt állított talpra a brassói síkot keletről körülvevő magaslatokon. Ezen másodnapi támadás már inkább tüntetésszámába ment, miután 22-ikére Bem már a Mőldvába való betörést határozta volt el.

Clam-Gallas nagyobb szabású megtámadtatás érzetében haderejét Brassó közvetlen biztosítása céljából Hermány mögött vonta össze, de miután 22-én a várt támadás helyett az ellenség megelégedett azzal, hogy elővédjét Illyefalváig toltá előre, Clam-Gallas ezen körülményből azon helyes következtetést vonta, miszerint Bem legközelebb végrehajtja szándékolt diverzióját Moldvába, melynek híre az ellenséges táborba is eljutott. Ezen alkalmat viszont Clam akarta ellentámadásba való átmenetre felhasználni, melynek lefolyását alább vázoljuk majd.

Július 22-én Bem 2000 gyalogossal, 1000 lovassal és 4 ágyúval az Ojtozi szoroson át moldva területre lépett, a hol 23-án Chersánál 1 orosz zászlóaljra bukkant, melyet, a határ szemmel tartásával megbízott Ustrugow tábornok által segítségül vitt 1 zászlóaljat és 4 ágyút tevő támogatással együtt, mely Grosestinél egyideig ugyan sikerrel tartotta magát, — visszavetett. Miután Ustrugow az Ocnánál álló zászlóaljat is magához vonta, gyenge hadával Onestibe, onnan pedig Baceuba vonult vissza. Az oroszok e napi vesztesége 2 tiszt és 38 főnyi legénység, sebesültekben 2 tiszt és 124 főnyi legénység. Bem vesztesége ismeretlen. Baceuban a Moldvában álló összes orosz csapatok parancsnoka, Moller tábornok a

\*) Lásd ezen kötet 155. oldalán.

legközelebbi napokban 8 zászlóalj, 1 huszár ezredet, néhány kozák századot és 10 löveget vont össze, erre azonban már nem volt szükség, amennyiben *Bem* belátván, miszerint fellépését Moldvában korántsem koronázza a kívánt és remélt siker, július 25-én egy füstbe ment remény emlékével ismét Erdélybe tért vissza. Néhány nap múlva *Dannenberg* tábornok ezen erőkből vett 5 zászlóaljjal, 1 huszár ezreddel és 2 kozák századdal, továbbá 14 löveggel az Ojtozi szoroson át, anélkül, hogy ott említésre méltó ellentállásra talált volna, Kézdivásárhelyre nyomult előre.

#### A Szepsi-szent-györgyi ütközet.

1849. július 23-án.

*Bem* elvonulása után *Clam-Gallas* szemben *Gaál Sándor* alatt mindössze 7000 ember 24 ágyúval maradt vissza Szepsi-Szt-Györgyriél; ezeket találta tehát *Clam-Gallas* támadása, melyhez az osztrák csapatokat július 22-én Földvárnál egyesítette, honnan ineglepőleg szándékozott Hídvég-Árapatakon át az Illyefalvánál vélt magyarok jobb szárnya ellen fellépni; *Bennenkampf* az orosz csapatokkal minden eshetőségre Hermánynál maradt vissza s onnan a támadás napján egyenes irányban kellett észak felé az ellenséges hadállás balszárnya ellen előnyomulnia.

Miután *Clam-Gallas* hadtestét július 22-én Földvárnál egyesítette, *Eisler* dandárának egy része által még ugyanaznap Előpatakon át tünetésszerű kémszemlét hajtatott végre, melynek azonban semminemű különleges következményei nem lettek. Másnap reggel hajnali 3 órakor végre a hadtest komoly támadáshoz látott, még pedig nem a legrövidebb úton, hanem Hídvég—Árapatakon át Illyefalva felé, mely  $2\frac{1}{2}$  mértföldnyi útnak igaz ugyan zuhogó esőben való megtevééséhez nem kevesebb mint 11 óra kellett s így a hadfest éle csak délután 2 órakor ért Illyefalva elé, honnan a magyar előcsapatok időközben önként visszahúzódtak Szemerianál elfoglalt főállásukba.

Mire *Clam* hadtestét Illyefalvánál harczhoz csoportosította és *Rennenkampfnak* a Feketeügy balpartján vele egymagasságra előrerendelt hadoszlopa kijelölt helyét elérte, délután 4 órára járt már az idő. Végre 5 óra tájban megkezdette *Clam* az előnyomulást és pedig a balszárnyat képező *Van der Null* dandárral az erdős magaslatokon át, a derékhadat képező *Stutterheim* dandárral az országút mentén, a *Schönberger* lovas dandár G századával mint jobb szárnnyal az út és az Olt folyó között; ez utóbbival egyenlő magasságban *Bennenkampf* hadoszlopának, miután a Feketeügyön átkelt, Kilyénre kelle előnyomulnia; a *Schönberger* dandár 6 századának és az *Eisler* dandárnak végre a derékhadat az országút mentén tartalékviszonyban kellett követnie.

A támadást Stutterheim útegei vezették be, mialatt a szárnyoszlopok feltartóztatlanul folytatták előnyomulásukat. Rövid idő múlva Rennenkampf is megkezdte az ágyúzást a magyarok bal szárnya ellen, Schönberger pedig lovasságával ez utóbbi mögé Kilyénnél állott fel. Eleinte tehát a harcz egészen rendes mederben folyt, de alighogy a Van der Nüll dandár is közbelépni kezdett, Gaál Sándor ez utóbbi ellen hatalmas ellentámadást intézett, minek folytán az osztrákok balszárnya hátrálni kényszerült, mely alkalommal az egyik üteg majd hogy magyar kézre nem került. Ekkor azonban Clam rendeletére a derékhad egyik zászlóalja, melynek Stutterheim személyesen állott élére, gyorsan a balszárny segítségére siet és szuronyt szegezve veti magát az ellentámadásba átment magyar osztagokra; s miután evvel egyidejűleg a Stutterheim dandár másik két zászlóalja is rohamra indult egyenes irányban Szemeria felé, Gaál csapatai rövid, de hősiesség védekezés után Szepsi-Szent-György felé kissé hátrálni kényszerültek. Miután már erősen esteledni kezdett, Clam a támadás folytatásától és mindennemű üldözésről lemondott.

Egészen másképp gondolkozott Gaál., a ki csapatait az éj leple alatt Szepsi-Szent-György alatt újból összeszedvén, éjjeli 11 óra tájban megújította ellentámadását, még pedig ez alkalommal, éjszaka lévén, az osztrákoknak nyílt terepen álló és nagyobbára Schönberger lovassága által képezett jobb szárnya ellen. A lovasság éjjel úgyszólván tehetetlen lévén, inkább azt nézte, hogyan és merre menekülhet, helyette Clam a tartalékban álló Eisler dandárt vonta az első harczvonalba előre, melynek ismétlen szuronyrohamra indult és váltakozva újból és újból ismét engedni kényszerült zászlóaljai végre mégis diadalmaskodni kezdőnek s így Gaál a további harczot félbeszakítva, anélkül hogy ellenfele őt üldözőleg követte volna, az éjjeli támadásban részt vett csapataival Szepsi-Szent-Györgyre húzódott vissza.

Miután hír szerint Gaál július 24. és 25-ike folyamán csapatainak egy részét Szent-Györgyről még tovább visszarendelte, Clam ismét hermányi állásába az Olt folyó mögé húzódott vissza.

Az osztrákok a szent-györgyi ütközetben 26 halottat és 84 sebesültet vesztek; a magyarok veszteségét Raming, bizonyára túlozva, 560 emberre és 35 fogolyra teszi.

### Ütközetek Bukszánál ée Haszon Újfalunál,

1849. augusztus 1-én.

Lüders Nagyszebenben vette Clam-Gallas jelentését a Brassó környékén legutóbb történekről, minek folytán Gyulafehérvár felé tervezett előnyomulását későbbre halasztva, mikép alább látni fogjuk, ismét kelet felé fordult, az osztrák hadtest parancsnokának

pedig meghagyta, miszerint egyidejűleg a maga részéről is támadólag nyomuljon előre a Csikszék felé. Ehez Clam Eisler dandárét, mely e célból a 23. számú szász vadász zászlóaljjal, 1 század Miksa-chevauxlegerssel és 3 háromfontossal megerősítve, Coppet tábornok parancsnoksága alá helyeztetett, az Olt völgyén fölfelé rendelte előre, míg ő maga hadtestének zömével a Fekete ügy völgyén át szándékozott előrenyomulni.

Coppet július 29-én ennek megfelelőleg Árkos, Gidófalva és Zoltán helységeket szállotta meg s ott 30-án is megmaradt, míg a hadtest zöme az utóbbi napon a megszállatlanul talált Kézdivásárhelyig nyomult előre. Július 31-én a főoszlop előnyomulását folytatva, annak elővédje a kászon-új falusi, úgynevezett Nyerges szoros bejáratánál az Ojtozi szorosból visszavonult és 3 löveggel ellátott 4 honvéd századra bukkant, melyek azonban csak futólagosan fejtek ki ellentállást. Coppet e napon Mikó-Ujfaluig nyomult előre, a hol szintén egy gyengébb magyar különítményre bukkant, melyet rövid csatározás után visszavetett.

Gaál Sándor a császáriak támadólagos előnyomulásának hírére a Ősikbe vezető utak elzárása céljából 2 zászlóaljat 8 ágyúval a Nyerges szoros megszállására rendelt ki, ellenben ő maga a fennmaradó 3 zászlóaljjal, 2 lovas századdal és 7 ágyúval a bükszádi szorost szállotta meg.

A kászon-ujfalusi szoros megvédésére kirendelt különítmény feladatát legjobban támadólagos szellemben vélte megoldhatónak s így augusztus 1-én hajnalban meglépőleg tört előre a szoros bejárata előtt álló osztrákokra, de miután ez utóbbiak a rajtaütés ejtette zavaron csakhamar átestek, a küzdelem reggeltől délutáni 2 óráig tartó rendszeres harczzá változott át. Miután Clam meggyőződött arról, hogy a vele szemben álló magyarokkal könnyű szerrel nem boldogul, Klokocsan őrnagyot a Károly-Ferdinánd ezred 3-ik zászlóaljával az ellenség jobb-, gróf Daun őrnagyot pedig ugyanezen ezred 2. zászlóaljával és 2 kordonista századdal az ellenség bal szárnyának megkerülésére rendelte ki, mi célból azoknak majdnem járhatlan erdőborította magaslatokon át kellett nagy vesződéssel és bajjal előrenyomulni; ezen oldaloszlopoknak fáradságos menete alatt Clam arcban csak foglalkoztatólag viselkedett.

Mihelyt a magyar csapatvezér, kinek nevét megtudnom nem sikerült, a megkerülés fenyegető veszélyéről értesült, miután teljesen elfogatni nem akarta magát, azonnal odahagyta különbeni erős állását, miközben az egyik löveg az ellenségnek martalékul esett. Clam az üldözés foganatosításával a Schönberyer lovas dandárt bízta meg, de miután ez kissé messze hátul állott, a visszavonuló magyarokat már csak a tusnádi síkon érthette utol. A nem várt lovas támadás a visszavonuló honvédeket még nagyobb rendetlenségbe hozta, a kik most már futással kerestek menedéket Csikszereda

felé, miközben az ellenséges lovasság sokakat lekaszabolt és foglyul ejtett közülük.

Ugyané napon és nem kevésbé szánalomra méltóan végződött az Olt völgyét Bükszádnál elzárni akaró magyar csapatok erőlködése is. Ónál rendelkezésre álló csapatjait itt Bükszád helységétől délre, az utat keresztező patak előtt, az igen meredek lejtű sziklafalak által határolt völgyaljban állította fel.

Augusztus 1-én hajnalban *Coppet*, mielőtt előnyomulását tovább folytatta volna, előbb szemrevételezésre indult a magyarok állása felé, mely alkalommal arról győződött meg, miszerint az tisztán arctámadással be nem vehető. Ennélfogva az országúton az ellenség foglalkoztatása céljából csupán a Tursky-ezred 3-ik zászlóalját, 4 gránátos és 3 lovas századot ütegével együtt és e mögött az általános tartalékot hagyta az országúton előnyomulóban, míg a szász vadász zászlóaljat és a Leiningen ezred 3-ik zászlóalját az ellenség bal-, a Tursky ezred tartalék zászlóalját 1 osztály oláh határőrrel pedig az ellenség jobb oldalának megkerülésére rendelte ki a sziklacsúcsos magaslatokon keresztül. Ezen oldaloszlopok vesződéses menete alatt az arczcsoport csak foglalkoztatólag, majdnem kizárólag tüzértűzzel működött.

Miután Oaál még idejekorán vette észre a megkerülésre rendelt oszlopok előnyomulását, hadával a patak mögé, melynek hídját elromboltatta, húzódott vissza. Erre *Coppet* összes csapatjait ismét a völgyben gyülekeztette és az elrombolt hid helyreállításához fogott. Midőn ez végre délután 4 óra tájban elkészült és a császári csapatok azon átkelni próbálkoztak, Gaál ellentámadásba ment át, minek folytán *Coppet*, csapatjait visszarendelve, máris azon gondolatlanul foglalkozott, miszerint az napra beszünteti hadának további hiábavalónak látszó erőlködését és azt éjjelre közelfekvő előnyös állásba helyezi el.

Ez időtájt azonban vette Gaál a hírt kászonyfalusi oszlopának visszaveretéséről, minek folytán ő is rögtön félbeszakította a harcot s megkezdte hátrálását, mely az ellenség üldöző utánnomulása folytán csakhamar futássá fajult, mely alkalommal 30 foglyon kívül mindhét löveg, az összes lőszer és 60 podgyászszekér az ellenség kezébe került.

Augusztus 3-án Clam-Gallas, anélkül, hogy ellentállásra talált volna, Csíkszeredára vonult be s azonnal hozzáfogott a Székelyföld végleges lefegyverzéséhez. “

#### A segesvári csata.

1849. július 31-én.

Moldvai eredménytelen vállalata után *Bem* Székely-Udvarhelyen át Marosvásárhelyre, sietett, a hova július 28-án érkezett meg.

Itt hihetetlen gyorsasággal ismét 6000-nyi hadat szedett össze, melyrészben a magával hozott csapatokból, részben *Damaszkin* alezredesnek Besztercze felől és Papp ezredesnek Szebenből Marosvásárhelyre vonult hadaiból tolt ki.

További erősítésül Gaál Sándornak Csíkszeredánál álló hadát is a székelyudvarhelyi útra rendelte, melynek azonban, mint fentebb láttuk, előbb még az osztrák hadtesttel gyűlt meg a baja. Rendelkezésre álló maroknyi és már eddig is annyi megpróbáltatáson átesett seregével Bem nem csekélyebb feladatot tűzött ki maga elé, mint Nagyszebennek és a Vöröstorony szorosnak visszafoglalását.

Mihelyt Lüders hírére vette, hogy Bem moldvai vállalata után ismét Erdélybe tért vissza és hogy a magyarok Ólammal szemben újból támadólag léptek fel, azonnal elhatározta, hogy rendelkezésre álló összes hadait Bem ellen összpontosítja, kire a Székelyföldön egy elhatározó csapást szándékozott mérni. E célból a közvetlen parancsnoksága alatt álló hadnak Segesváron át Udvarhelyre, Grotenhjelmszlopnának egyelőre Marosvásárhelyre, az osztrák hadtestnek s vele egyetértőleg az Ojtozi szoroson, át betörendő Dannenberg hadoszlopnak Csíkszeredára s végül a Fogarasnál Dyek alatt visszahagyott csapatoknak Kőhalmon (Reps) át kellett előnyomulnia, hogy aztán a szükséghez képest vagy az egyik, vagy a másik főoszlophoz csatlakozzék.

Clam-Gallas műveleteiről már megemlékeztünk, most tehát lássuk Lüders oszlopnak további viselt dolgait. Szeben és a Vöröstorony szoros biztosítására Lüders Hasford altábornagy alatt 6 zászlóalj, 4 kozák századot és 2 üteget hagyott hátra, a többi, 10 zászlóalj, 8 lovas és 6 kozák századot és 32 löveget számláló haddal, melynek létszáma kereken 12.000 főre tehető, július 24-én indult el Szebenből és 25-én Szelindeket (Stolzenburg), 26-án Nagy-Ekemezőt (Gross-Probstdorf), 27-én Szászvárost, 28-án pedig Segesvárt (Schässburg) érte el s itt egyelőre leginkább azon célból állapodott meg, hogy Dyeknek kellő térnyerést engedjen.

Bem július 30-án indult el 5500 főnyi gyalogsággal, 500 huszárral és 12 ágyúval Marosvásárhelyről Székelykeresztúron át Udvarhely felé, a hol hadát a szándékolt hadművelethez még jobban kiegészíteni szándékozott. Miután azonban útközben Lüders közléteről értesült, Székelykeresztúron Udvarhely helyett Segesvár felé tért le és így július 31-én délelőtt 10 órakor Ördögfalva (Teufelsdorf) és Szászfehéregyházánál (Weisskirchen) Lüders előcsapatjaira Bukkant, melyeket nyomban visszaszorított Segesvár felé.

Lüders azon valóban meglepő híre, hogy Bem megelőzi őt a támadásban, csapatjait azon feltételezés alatt, hogy Székelykeresztúr felől csak tüntetéssel leendő dolga és hogy a fő támadás Marosvásárhelyről, honnan Bemet egyenes irányban Segesvár felé



előnyomulni vélte, fog bekövetkezni, — következőleg állította csatarendbe: 5 vadász zászlóalj, 3 utász századot, 4 lovas és 3 kozák századot, továbbá 16 nehéz és 4 könnyű löveget a marosvásárhelyi út mindkét oldalán, ellenben 5 vadász zászlóalj, 1 utász, 4 lovas és 3 kozák századot, továbbá 8 löveget Segesvár keleti kijáratánál a székelykeresztúri út mindkét oldalán. Ez utóbbi csoport kijelölt helyén részletesebben véve következőleg fejlődött: 3 tömegbe alakult zászlóalj az országút és a Nagy-Küküllő között, 1 zászlóalj az úttól jobbra a hegylejtőn, az ötödik zászlóalj végre tartalék gyanánt a város keleti kijáratánál; a tüzérség a középén, az összes lovasság pedig *Dimidow* tábornok parancsnoksága alatt a balszárny mögé, a Küküllő egyik nagy kanyarulatában vonult fel. Ezen keresztúri csoport fölötti parancsnokságot *Lüders Ivin* altábornagnak adta át, míg ő az általa fontosabbnak tartott marosvásárhelyi csoportnál tartózkodott.

Miután *Bem* az orosz előcsapatok viaszorítása után az ellenes haderőt csatarendbe állani látta, ő is felvonultatta a maga hadát, még pedig igen előnyös állásban. Jobb szárnya Fehéregyházára, a bal pedig egy igen meredek lejtő és tetején szintén megszállva tartott hegykúpra támaszkodott; a középhad ugyanezen hegy szelídebb lejtjén, az ütegek a jobb szárny és középhad előtt foglaltak állást.

Az ütközetet mindkét részről a tüzérség vezette be, mely csakhamar igen élénkké vált s a melynek folyamán *Skariatín* tábornok, *Lüders* vezérkari főnöke, már az első golyók egyikének esett áldozatul. *Bem* törekvése már kezdettől fogva az ellenség jobb szárnyának átkarolására irányult s egy ízben már sikerült is egy honvéd zászlóaljnak az ezen szárny által megszállva tartott magaslatra feljutni, de ezt *Ivin* a tartalékból kirendelt erősítések segítségével ismét visszavetette.

Ennek megtörténte után a kivált tüzérségi tűz által, táplált harc döntő eredmény nélkül hullámozott ide-ide, mígnem délutáni 2 óra tájban egyszerre hatalmas fordulat állott be a dolgok állásában; ekkor tért ugyanis vissza a Marosvásárhely irányában kiküldött járőr azon jelentéssel, hogy arrafelé ellenséges csapatoknak sehol még nyomát sem látta. Erre *Lüders* a marosvásárhelyi harccsoport fölötti parancsnokságot *Engelhardt* tábornoknak átadva, ő maga, az egyidejűleg magával vitt 2 zászlóaljjal és 1 üteggel együtt a már harczban álló csoporthoz sietett s annak harczkörletén belül az országút mentén mindenekelőtt a magával hozott üteget vonultatta fel és az ekként fokozott tüzértűz alatt 2 zászlóaljat a középén,, egyet pedig a jobboldali erdős magaslatokon állított újonnan harczba, mely utóbbi ellen *Bem* újabb ellentámadást kísérelt meg, de eredménytelenül. Miután időközben *Bem* tüzérsége is leküzdett hatalmasabb ellenfele által, *Lüders* eldöntő tényezőül *Dimidow* tábornok

alatt álló lovasságának adott parancsot a közbevágásra, melyhez egyidejűleg 2 löveg is csatlakozott. A megindult lovas lökem első sorban a Fehéregyházánál a magyar jobb szárny fedezésére felállított 2 huszár századot találta, melyek a több mint háromszoros túlerővel szemben nem sokáig tarthatták magukat. Az ellenséges lovas tömeg ezután a szintén közelben, Fehéregyháza mellett a jobb szárnyon álló honvéd zászlóaljnak vette irányát, mely legott négyezőget alakított. Ez ellen *Dimidow* első sorban 2 ágyúját vonultatta fel s csak miután ezeknek kartácstüze a honvédek sorában a rendet felbontotta, indította ellenük vérszomjas lovasait, a kik részint a helyszínén, részint futásközben csaknem az egész zászlóaljat felkoncizolták.

Erre az újonnan összeszedett huszárok még egyszer szerencsét próbálnak, elszántan nekivágva az ellenséges túlerőnek, fáradozásuk azonban hiábavalónak bizonyul. A jobb szárnyon beállott zűrzavar és rendetlenség mihamar átterjed *Bem* derékhadára is és így már mi sem állhatta útját az egész magyar had általános futásának, miközben azt a kozákok és dsidások egészen Ördögfalváig üldözték. *Bem* maga is megsebesült és igen közel járt az elfogatáshoz, miután menekülése közben süppedékes helyre jutván, ott ragadt lovastúl s csak az utána kutató huszárok mentették meg kellemetlen és veszélyes helyzetéből. Ugyané csatában látták végleges eltűnése előtt *Utoljára szabadságharczunk lánglelkű lantosát, Petőfi Sándort* is, mint rendesen legelsőnek a küzdők sorában. Hogy hazájáért hön lángoló szíve hamvai hol és melyik sirhant alatt porladoznak, azt még most is — és talán örökre — titok fátyola fedi.

*Bem* vert hadának roncsaival Marosvásárhely felé tartott, a hova augusztus 2-án érkezett meg; július 31-iki vesztesége állítólag 1300 halottra és sebesültre rúgott s azonkívül 8 ágyú és 2 zászló, nagymennyiségű lőszer, az összes társzekerek, köztük *Bem* málhakocsijával, melyben sok fontos iromány is volt, mind az ellenség kezébe kerültek. Az orosz veszteség halottakban, *Skariatint* tábornokon kívül, 41 ember; sebesültekben 205 ember, köztük 7 tiszt.

*Dych* tábornok időközben vett utasításához képest 6 zászlóaljból, 3 kozák századból és 12 lövegből álló hadoszlopával Fogarásról Kőhalom (Reps) felé menetelve, ezen város előtt *Garádnál* (Stein) július 30-án egy erősebb magyar különítményre bukkant, melyet, miután rövid ütközet után visszavonulásra kényszerítette, egészen *Homoródig* üldözött, miközben 2 halottat és 12 sebesültet, az ellenség pedig 15 embert veszített. *Homoródról* másnap *Kőhalomra* visszatérve, vette *Dyck* a hirl a *segesvári csatáról*, minek folytán haladék nélkül ő is oda sietett, úgy hogy már augusztus 1-én egyesülhetett *Segesváron* *Lüderssel*. Ez utóbbi azon hiszemben, hogy *Bem* vert hadával a *Ősíknek* vette útját, augusztus 2-án

hadával Székely-Keresztúrig nyomult előre Grotenhjelmnak pedig egyidejűleg parancsot küldött, miszerint hadoszlopával minél előbb Marosvásárhelyre vonuljon. Székely-Keresztúron tudta meg Lüders, miszerint Clam altábornagy már Csikszereda felé jár s hogy Beui nem idefelé, hanem Marosvásárhelyre vonult vissza s így ő is irányt változtatva, augusztus 3-án Erdő-Szent-Györgyre menetelt, hogy Grotenhjelmnel egyesülve mindenekelőtt Marosvásárhelyt ejtse birtokába, azután pedig Gyulafehérvár és Kolozsvár felé nyomuljon előre. Útközben Marosvásárhely felé tudta meg Lüders., miszerint *Bem* az augusztus 1-éről 2-ikára hajló éjjel Marosvásárhelyt is elhagyta és Gálfalvára menetelt, a hova augusztus 4-ikére Kemény Farkast is berendelte 4000 főnyi gyalogságával, 300 huszárijával és 12 lövegővel Kolozsvárról, hogy aztán avval együtt Szeben visszavételére induljon. Lüders ezen hírré elhatározta, hogy Bemet nyomon követi és ha előbb nem, Szebennél újból csatára kényszeríti.

Mielőtt a főparancsnokok ezen újabb összecsapását ecsetelnők, szükségesnek látjuk a Gyulafehérvár és annak tőzsomszédságában közbeesőleg történt eseményeket röviden felemlíteni.

#### **Gyulafehérvár ostromának folytatása, továbbá az augusztus 1-én vívott szerdahelyi és szászsebesi ütközetek.**

Gyulafehérvár ostromának vezetését április második felében Kemény ezredestől Stein ezredes vette át\*), a ki azonban egészen június elejéig ostromszerek hiányában csupán csak a várnak gyenge körülzárolására szorítkozott, sőt még június nagyobb részében is Stein tevékenysége mindössze abból állott, hogy a várat héba-hóba bombáztatta, de ezt sem valami kiváló eredménnyel.

Annál nagyobb tevékenységet fejtett ki a vár parancsnoka, Augst ezredes, a ki gyakori kitörései által újból és újból helyreállította az összeköttetést a közelben tanyázó oláh népfölkeléssel és annak révén nemcsak élelmi szerek, hanem még erősítések birtokába is jutott. Így többek között május 6-án Munsath főhadnagy tört ki a várból egy kisebb osztag élén és 17-én 700 főmű és 2 hegyi löveggel ellátott oláh fölkelő csapattal tért vissza a várba. Ugyanezen főhadnagy május 26-án a magával hozott fölkelőkkel együtt megismételte kitörését és ismét szerencsésen jutott vissza a várba. Június 2-án hajnalban egy újabb kitöréssel egyidejűleg Janku oláh csapatvezér a körülzároló hadtestet Saárd- és Kisfaludnál hátban támadta meg és egyidejűleg a tövisi magyar őröt is széjjelugrasztotta.

Ezen úgyszólván kifogyhatlan vállalatokkal szemben Stein csak június második felében kezdett nagyobb erélyt kifejteni. Így június 20. és 22-ike között maros-portusi vonalát megerősítvén, ju-

\*) Lásd ezen kötet 25. oldalán.

nus 24-én megkezdte az Akasztófahegyen felállított ütegeiből a bombázást, mely reggel 5 órától délig szünet nélkül folyt. Ez alkalommal a püspöki palota, a székesegyház s ezenfelül az erős szél következtében a város nagy része a lángok martaléka lón. Ezen pusztító tűzvész közben Stein néhány századdal a Város nevű elővárost rohantatta meg, minek azonban semminemű eredménye sem lett.

A bombázás beszüntetése után Stein a vár parancsnokát becsülettel való megadásra hívta fel, de ez azt felelte, hogy semhogy meghódolna, inkább a vár romjai alá temetteti magát. Erre Stein 25-én egész nap, 26-án és 27-én pedig néhány órán át folytatta a bombázást, míg végre lőszerkészlete teljesen elfogyott. Ezután a körülzároló had tevékenysége, mely a formaszerinti ostromhoz ostromszerek hiányában még csak hozzá sem foghatott, csakis megfigyelésre szorítkozott.

Július 9-én August 5 századdal újabb kirohanást eszközöltetett a-Város nevű elővároson át, melyből a magyarok érzékeny veszteség mellett kiszorítottak. Végre július 25-én Stein, miután a legutóbbi napokban még néhány sikertelen rohamot intézett a vár ellen, végleg felhagyott, annak körülzárolásával. Ezen elhatározása a Bemtől vett utasításon alapult, a ki Szeben elestének hírére parancsot küldött Steimnak, miszerint Szebent lehetőleg visszafoglalni iparkodjék, ha pedig ez nem sikerülne, legalább lekötve tartsa az ottani orosz hadakat. Stein 4000 főnyi hadtestét július 25-én a váradijai magaslatokon vontta össze, a hol Forró ezredes hadoszlopa is hozzája csatlakozott. Innen elővédjét utóbb említett ezredes parancsnoksága alatt július 26-án Szászsebesen (Mühlbach) át Konczáig toltta előre, míg zöme Kellnek és Kútfalva megszállása mellett kissé hátrább, Szászsebes előtt állott fel. Ezen állásban Stein a Bánságból erősítésére útnak indított osztagokat akarta bevárni, hogy aztán Nagyszében ellen támadólag léphessen fel.

Csakhogy ebben Hasford megelőzte őt, a ki július 31-én 4 zászlóaljjal, 2 kozák századdal és 8 löveggel Szerdahely felé indult, honnan augusztus 1-én hajnalban Stein állását megtámadta. 2 óráig tartó bevezető ágyúharcz után Hasford gyalogságát arezban, kozákjait pedig a magyarok oldala ellen indította döntő támadásra. Ez utóbbiak eleinte makacs ellentállást fejtettek ki, de miután neszét vették, miszerint Gyulafehérvár őrségének egy része Szászsebes felől hátba fogja őket, hátrálni kezdetek, ami csakhamar általános futássá fajult, úgy hogy üldözés közben 3 ágyú, 5 löszerszeker, 15 társzeker és 300 vágómarha ellenséges kézre került; az emberanyagban szenvedett kár 200 halottra és 1200 fogolyra rúgott; az egész magyar had annyira széjjelmált, hogy Steinnak Kossuthhoz intézett jelentése szerint 24 gyalog századból mindössze 1/a század maradt együtt. Az oroszok vesztesége állítólag csak 17 halottra és 47 sebesülte rúgott.

Miután Hasford egy mértföldnyire Szászsebes előtt a további üldözést beszüntette, a Gyulafehérvárból kirohant osztag pedig szintén visszavonult, Stein hozzáláthatott csapatroncsainak összeszedéséhez. Hasford augusztus 2-án Nagyszebenbe tért vissza, a hol nemsokára újból teendője akadt.

### Nagyszeben bevétele Bem által.

1849. augusztus 5-én.

Fentebb említettük már, miszerint Bem segesvári veresége után szinte hihetetlen gyorsasággal újból egy tekintélyes had élére küzdötte fel magát, a mely ly el nem, amint a legtöbb vele egykorú hadvezér tette volna, az amúgy is túlnyomó ellenségnek passive ellentálni iparkodott, hanem ellenkezőleg ő lépett fel ismét támadólag egy ellenfelei által még csak nem is sejtett irányban, Nagyszeben felé! Képzelműni mily nagy lehetett Lüders ámulata, midőn augusztus 4-én Erdő-Szent-Györgyön Grotenhjelmtől a szinte hihetetlennek látszó hírt vette, miszerint előtte való nap Marosvásárhelyt kardcsapás nélkül vehette be, miután Bem az említett várost már 2-ikán odahagyta és most már 7—8000-nyi haddal és 17 löveggel Medgyes tájékán jár. Ezen tudósítás folytán Lüders a magyar fővezér feltartóztatlan követésére határozta el magát, mi célból 500 kozákját már 4-ikéről 5-ikére hajló éjjel útnak indította Medgyes felé, a hol azok 5-ike folyamán Bemnek egyik hátvéd osztagára bukkantak. Csakhogy ugyanekkor Bem már le is számolt a Szebennél álló orosz hadoszloppal.

Hasford Bem közeledésének hírére összes betegeit, podgyászat és a foglyokat megfelelő fedezet alatt a Vöröstorony szorosba küldte, míg ő 6 zászlóalj, 2 lovas század és 10 lövegből álló hadával Nagyszebentől északra helyezkedett készenlétbe.

Bem a magával hozott és a Stein hadtestéből hozzája csatlakozott erőkkkel együtt körülbelül 14 zászlóalj, 8 huszár század és 20 löveg felett rendelkezett. Ezekkel augusztus 5-én déltájban • Hasford állásához lőtávolságra érve, azonnal erős ágyúzással nyitotta meg az ütközetet. Hasford egy ideig tartotta magát, de midőn egy huszár osztag jobb oldalát kezdé fenyegetni, bal oldala felé pedig Szerdahely felől szintén egy erősebb osztag mutatkozott, kénytelennek érezte magát a városba visszahúzódni, melynek körletén belül gyilkos utcai harc kezdett, de ennek is csakhamar az lett a vége, hogy az oroszok a várost föladvá, Talmácsra húzódtak vissza, miközben Bem Vesztenyig üldöztette őket.

Az 5 órai gyilkos harcban az oroszok halottakban 1 törzisztet és 77 főnyi legénységet, sebesültekben 1 törzs-, 12 főisztet és 238 főnyi legénységet, eltűntekben pedig 35 embert, összesen

tehát 14 tisztet és 350 főnyi legénységet vesztek. A magyarok vesztesége: 200 halott ék sebesült.

Hasforddal szemben Bem Vesztenynél Forró ezredet hagyta hátra, kinek az ollenséget a Vöröstorony szoroson át oláh földre kellett volna kiszorítania, míg *Bem* Nagyszeben tájékán rendezte csapatjait, hogy legközelebb az utána nyomuló Lüderssel szállhasson szembe. E célból Steint is magához rendelte még meglevő csapatrészeivel, ez azonban nem érkezett be kellő időre.

### A nagy-csúri c s a t a .

1849. augusztus 6-án.

*Lüders* augusztus 5-én Nagy-Selyket érte el, honnan elővédjét már a következő éj folyamán a nagy-szelindeki magaslatokra tolta előre. Augusztus 6-án reggel 7 órakor az *Engelhardt* alatt álló elővéd és az ezen felül előretolva volt kozákok és egy dsidás ezred a Nagy-Csúrtól északra fekvő magaslatokat szállotta meg. Ezzel szemben *Bem* 6—8 zászlóaljjal, 8 lovas századdal és 18 löveggel az említett helységtől délre fekvő magaslatokon vonult fel,\*) hadának fenmaradó részét pedig részint Nagyszebenben hagyta tartalékul, részint a Vesztenynél Hasforddal szemben állva maradt *Forró*nak bocsátotta volt rendelkezésre.

Miután reggeli 8V2 óra tájban a Dyck tábornok által vezetett orosz főcsapat is beérkezett Nagy-Csúr előtt, *Lüders* összes hadait következőleg állította csatarendbe: A középben, az országút mentén, 4 zászlóalj, 2 osztály dsidás és 6 löveg; a bal szárnyon 2 zászlóalj, 2 kozák század és V\* hatfontos üteg; a jobb szárnyon 2 osztály dsidás, 3 kozák század és 2 lov. ágyú foglalt állást; a hadak fenmaradó része — 6 zászlóalj és 18 ágyú — Dyck tábornok parancsnoksága alatt második harczvonal gyanánt az országút mentén állott fel.

Még mielőtt *Lüders* felvonulását befejezte volna, *Bem* az előreküldött lovas rajláncz leple alatt tüzérségét vonultatta fel és ennek rövid ideig tartó bevezető tüze után az egyik, majd a másik orosz szárny átkarolását kísérelte meg, de eredménytelenül. Erre *Lüders* ütegeinek folytonosan tartó hatásos tüze alatt a középben álló 4 dsidás századot 2 lov. ágyúval saját jobb szárnyára a Nagy-Csúrtól nyugatra fekvő magaslat mögé rendelte, balszárnyon álló egyik zászlóaljának pedig parancsot adott, miszerint a helységen át az ellenséges jobb szárnyat támadja meg. Ez utóbbinak tényleg sikerült a helységtől délre fekvő Öreghegy (Altér B.) keleti lejtjén levő

\*) A terepet lásd az I. kötethez csatolt szelindeki és vízaknai csatavázlaton.

szőlőket hatalmába ejteni, és már éppen tovább akart indulni az említett magaslat koronája felé, midőn *Bem* két zászlóaljat és 2 löveget ellentámadásra rendelt ki ellene. Ue alig hogy ez folyamatba került, az orosz jobb szárnyra rendelt dsidások rejtekükből előretörve, az elibük állt huszár osztagot hamarosan visszavetik s azután *Bem* bal szárny gyalogságára vetik magukat, mely a váratlan támadás folytán rendetlenségbe jut, sőt nemsokára futni is kezdett. Ennek folytán *Bemnek* az Öreghegyen álló és bal felől most már védtelenné vált közepe is ingadozni kezd, amit a szemben álló orosz derékhad a magyar útegek heves tüzelése daczára igen ügyesen általános támadásba való átmenetre használ fel. E közben a dsidások *Schewits* ezredesük által még tovább előre vezetve, az egyik zászlóalj-négyszöggre vetik magukat s miután azt széjjelrebbenteniök sikerül, a közelben álló 4 magyar ágyút birtokukba ejtik. *Bemnek* a csatarend újbóli helyreállítását czélzó törekvése ily körülmények között hiábavalónak bizonyult és felbomlott hada hanyatt-homlok rohant vissza Nagyszeben felé, a honnan azonban, hogy *Hasford* állására való tekintettel a teljes megsemmisülést kikerülje, gyorsan nyugati irányban Szászsebes felé kellett eltéríteni, a mi az ellenség üldözése daczára sikerült is neki, bár e közben állítólag 10 löveg és mintegy 1000 foglyul esett embere az oroszok kezébe került.

*Hasford*, mihelyt a Szeben előtti ágyúdörgést meghallotta, ő is támadólag lépett fel *Forró* ellen, a ki egy ideig védte magát; mihelyt azonban *Bem* visszavonulását megtudta, ő is a szászsebesi útra vonult vissza, a hol aztán *Bem* futó hadához csatlakozott. A magyarok egész napi vesztesége 600 halottra, 500 sebesültre és 1200 foglyul esetre rúgott, ezenkívül 14 ágyú, több lőszer- és társzekér, utóbbiak között ismét *Bem* podgyászokcsija is, ellenséges kézre került. Az oroszok állítólag mindössze 24 halottat és 50 seültet vesztek. *Bem* mint rendesen, most is az utolsók egyike volt a hátrálásnál és ismét csak kevés híja volt, hogy foglyul nem esett. Szászsebesre érve, seregének roncsai fölött *Steinnak* adta át a parancsnokságot, ő maga pedig a kormányzótól vett rendelet értelmében Temesvárra sietett, hogy ott az összes magyar haderők felett a főparancsnokságot átvegye.

Ily siralmasan ért véget *Bem* apónak érdekes és tanulságos részletekben felette gazdag és kivált műveleteinek merész koncepcziójánál fogva valóban bámulatos hadvezéri tevékenysége, mely előtt nemcsak a hazai, hanem még az idegen katonai irodalom is kalapot emel. \*)

\*) így többek között *Raming* művének egyik helyén Bemről és működéséről következőleg emlékszik meg: „Man muss in der That den Kriegszügen dieses Führers volle Gerechtigkeit widerfahren lassen. Mit einer kleinen Macht wenig disciplinirter Truppen, die ihm nach Abschlag des Belagerungskorps von Karlsburg und der im Motzcnland stehenden Streit-

kräfte, und nach so vielen erlittenen Schlägen und Verlusten noch bleibt, — umrungen von überlegenen Streitkräften, und auf einen sich täglich mehr verengenden Raum gedrängt, erscheint dieser kriegserfahrene Führer stets zur rechten Zeit und auf dem entscheidenden Punkte, um durch seine Gegenwart und durch sein Beispiel die Truppen zu ermutigen, und den jedenfalls ungleichen Kampf mit einer Hartnäckigkeit und Geschicklichkeit in die Länge fortzuführen, wie es nur in diesem von vielen guten Strassen durchkreuzten Gebirgsland möglich ist. Er weiss den Vortheil seiner inneren Lage vortrefflich zu nützen und bringt — unterstützt durch die besondere Beweglichkeit seiner Truppen — auf jedem bedrohten Punkte, wenn auch keine überlegene, doch genügende Kraft zusammen, um bei den Vortheilen des gebirgigen Terrains den Kampf aufnehmen und den Angreifer bald hier, bald dort aufhalten zu können. Durch diese geschickten und raschen Manöver vervielfältigt er gleichsam seine Streitkräfte und wagt mehrmals sogar entscheidende Schläge. So oft ihm auch das Glück und das Verhältniss der Streitkräfte ungünstig sind, stets weiss er sich einer vollständigen Niederlage zu rechter Zeit zu entziehen, bewirkt manchmal sogar seinen Rückzug nach einer oder der anderen Flanke, um den Sieger binnen Kurzem neuerdings zu bedrohen. Unerwartet und kühn erscheint er immer wieder, wo man ihn vernichtet glaubt, und kommt nicht selten dem ihm zuge-dachten Angriff überraschend entgegen.“



## II. ARMINCZHATODIK FEJEZET.

**Az orosz főszereg folytatólagos hadműveletei. Görgey elvonulása Komárom alól; a váci csata. Perczel műveletei az orosz főszereg oldala ellen; a turai ütközet. Végül Görgey seregének további visszavonulása a Felső-Tiszához s innen Nagyváradon át Arad felé; orosz ellenhatás: a debreczeni csata.**

### 1849. július elejétől augusztus közepéig.

Az orosz főszereg, miután fáradalmaikat Miskolczon kipihente és magát élelmi szerekkel kellően ellátta, a Debreczen felé kiküldött volt IV. hadtest pedig már szintén közel volt ahhoz, hogy újból a szereg zöméhez csatlakozzék, és mivel végre a kolera is szünőfélben volt már, — ismét komolyan hozzá láthatott az időlegesen félbeszakított hadműveletek folytatásához. A nagy távolságnál fogva, mely a további előnyomulás alkalmával a működő szereg és annak hadműveleti alapja, Gácsország között keletkezett, egyrészt ennek, nemkülönben a szereg hátában ellenséges területen fekvő liadtápkörletnek gondos biztosítását tette szükségessé. E végből a dragonyos hadtestével még orosz területen, de (xácsország határán álló Schabelszky tábornok\*) július elején parancsot kapott, miszerint haladéktalanul vonuljon be Gácsországba, az addig ottan álló báró Osten-Sachen tábornok pedig,\*\*) kinek Strynél összpontosult csapatjai időközben 8 zászlóaljra, 12 lovas- és 4 kozák századra és 32 lövegre szaporodtak fel, utasítást nyert, miszerint Dukla, Bártfa, Eperjes és Kassán át Miskolczra meneteljen és onnan gondoskodjék a szereg hátának és élelmezésének kellő biztosításáról. Az ezen célra eddig alkalmazott Selvun különítmény\*\*\*) egyidejűleg szintén parancsnoksága alá helyeztetett. A vett parancsokhoz képest Schabelszky tábornok egyik hadosztálya már július 8-án vonult be Lemberg környékére, melyet később a másik hadosztály is követett,

\*) Lásd ezen kötet 46. oldalán.

\*\*\*) Lásd ezen kötet 38. oldalán.

\*\*\*\*) Lásd ezen kötet 116. oldalán.

ellenben *Osten-Sacken* különítménye csak július 12-én hagyta el Stryt s így annak beérkeztéig a Miskolczi ról tovavonuló fősereg állományából utóbbemlített városban Roth tábornok parancsnoksága alatt 1 orosz gyalog ezred, 1 osztrák zászlóalj, 2 század dsidás, Va század kozák és 6 löveg maradt vissza. Ezen különítménynek egyszersmind a Miskolczon maradó mintegy 2000 betegnek Kassára való elszállításáról is kellett gondoskodnia.

A sereg zöme július 6-án kezdte meg elvonulását Miskolczi ról s az annak élét képező III. hadtest (Rüdiger) a következő napon Mezőkövesdre ért, honnan Chrulow ezredes 2 dsidás és 1 kozák századdal Poroszló és Besenyő irányában kémszemlére rendeltetett ki. Július 8-án a hadtest Szihalomig, 9-én Kápolnáig, a hol 1 napi pihenőt tartott, 11-én a zöm Gyöngyösig, az elővéd Hatvanig jutott, mely állásban újból 1 napi pihenőt tartott s a honnan gróf Adlerberg százados 2 kozák századdal Pestre küldetett, hogy az összeköttetést az osztrák fősereggel helyreállítsa; azonfelül Stankovitz ezredesnek 2 dsidás századdal Wisockit kellett szemmel tartania, mi czélből egyik századját Árokszállásra, másikat Fénzsarura rendelte ki.

A II. hadtest (Kuprianow) és a főhadiszállás július 9-én Abányra, 10-én Mezőkövesdre, 11-én Kápolnára, 12-én Gyöngyösre vonult; itt vette Paskievits Adlerbergtől az értesítést, hogy a fővárost elérve, ott Wussin őrnagy osztrák különítményére talált, továbbá, hogy a fővárosok megszállására egy egész osztrák hadtest van már útban Buda felé.\*)

A IV. hadtest (Tscheodajew) mint tudjuk július 6-án indult el Debreczenből, 9-én Tokajt érte el, honnan útját folytatva, 12-én zömével Ábrányig, elővédével Mezőkövesdig jutott, de Paskiewits már a következő napon az összeköttetések és élelmező raktárak biztosítása czéljából Miskolczra rendelte vissza. Hatvanból Paskiewits július 12-én Bébutow tábornokot a muzulmann lovas ezreddel és 2 század kaukázusi hegyi lakóval Vácra rendelte előre, mialatt a III. hadtest zöme a főhadiszállással július 13-án Hatvanba, a II. hadtest pedig a következő napon Hortra vonult.

Paskiewits eredetileg feltartóztatás nélkül Vácson át Komárom felé szándékozott előrenyomulni, de azon hírre, hogy a Közép-Tiszánál egy új magyar sereg van alakulóban, a IV. hadtestet Miskolczi ról Kápolnára rendelte, egyébként pedig a seregnek további előnyomulását egyelőre beszüntette. Július 14-ike folyamán a herczog Bébutowtól Váczi ról, Haynautól Nagyigmándi ról és Ramberg altábornagytól Pestről azon egybehangzó hírt vette, miszerint Görgey a Duna bal partján elvonult seregével Komáromból s hogy alighanem Vácson át Wisocluval egyesülni szándékozik. Erre Pás-

\*) Lásd ezen kötet 100. oldalán.

kiewits még a 14-éről 15-ikére hajló éjjel következőleg intézkedett: A III. hadtestnek Sass altábornagy alatt 8 zászlóaljából, 10 lovas és 12 kozák századból, 1 árkász századból és 32 lövegből álló elővéde Gödöllőnél vesz felállítást, melyen Görgeynek, ha Wisockival egyesülni akar, okvetlenül át kell haladnia; a II. hadtest és a III-iknak zöme Aszódnál egyesül, hogy onnan aztán Görgey ellen vagy Vác, vagy Gödöllő irányában támadólag nyomuljanak előre; a IV. hadtest már Mezőkövesdnél beszünteti előnyomulását, hogy azon esetre, ha Görgey észak felé térne ki, gyorsan elébe kerülhessen; a sereg vonata 5 zászlóalj, 1 lovas század, 25 kozák és 12 löveg fedezete alatt Hatvanban egyesül.

Paskiewits eddigi műveleteit a miskocz-hatvani vonalon mindennemű ellenséges behatáson kívül hajthatta végre, amennyiben Wisocki Hatvanból\*) július 6-án Czeglédre csapott át, hogy ott a X. hadtesttel egyesüljön, melyet Kossuth az említett városban részben újonnan felállított zászlóaljakból, részben a Tiszán túl szétszórót apró őrségi csapatokból a vele megint kibékült Peresei Mór vezérlete alatt alkotott.

Wisocki hadtestének Mészáros intézkedése szerint eredetileg Hatvanból Veüer bács-bánsági hadseregéhez kellett volna levonulnia, hogy evvel karöltve részt vegyen a Jellachich ellen tervezett döntő támadásban, nehogy ez a kormány jövődjé székelyét, Szegedet is hatalmába kerítse. Ámde Kossuth Wisocki hadtestét, midőn ez Nagy-Körösről a Bácska felé indulóban volt, Tscheodajew debreczeni műveleteinek hírére a fővezér tudta nélkül visszahívatta déli utjából és úgy ezt, valamint a Tiszán túl levő valamennyi hadakat Percsel parancsnoksága alá helyezte, hogy ez azokkal Tscheodajew további előnyomulásának útját állja. E célból Peresei hadának elővédé már át is kelt a Tisza balpartjára, és Török Szent-Miklóson át Kis-Újszállásig jutott, de miután híre érkezett, hogy az orosz hadtest július 6-án már odahagyta Debreczent, Peresei is a Tisza jobb partjára rendelte vissza előhadát.

Kossuthnak a fővezérség tudta nélkül kiadott rendelkezéseiből és egyáltalában beavatkozásából hadművelési dolgokba, közte és a kétfejű vezénylet, Mészáros-Dembinski között július 9-én Szolnokon heves vita keletkezett; ennek hatása alatt írta a kormányzó ugyanaznapról kelt s más helyütt már teljtartalmúlag közölt Bemhez intézett levelét, melyben a fővezérséget ez utóbbinak ajánlotta fel.\*\*\*) Úgy a fővezéri kérdésre, valamint Peresei műveleteire az orosz főszereg oldala ellen később újból visszatérünk, előbb azonban hadd tárgyaljuk lo az utóbbinak Görgeyvel keletkezett összeközését.

\*) Lásd ezen kötet 114. oldalán.

\*\*) Lásd ezen kötet 152. oldalán.

## A vácsi ütközet.

1849. július 15-én.

A balul végződött komáromi második csata, melynek lefolyását Görgey a vár sánczairól szemlélte, ez utóbbit arról győződttette meg, miszerint a parancsnoksága alatt álló sereg képtelen az osztrákokon áttörni s hogy ennél fogva azon tervével, melynek sub rosa már a június 28-án a kormányhoz irt levelében, valamint a július 6-iki tanácskozások alkalmával is\*) kifejezést adott, hogy t. i. serege számára a hadi színhelyet a többi seregrészekről elváltán és a kormánytól függetlenül a dunántúli vidékre teszi át, fel kell hagynia. E helyett csak kettő között maradt a választás: vagy az egész sereggel továbbra is Komáromnál megmaradni, mely esetben azonban az oroszok előnyomulása folytán annak mielőbbi teljes bekerítése előrelátható volt, — vagy pedig egy megfelelő résznek a várban- való visszahagyása mellett, a többivel az ellenségtől még szabad irányban, a Duna balpartján elvonulni. A még a csata napján este megtartott haditanács az utóbbi mellett döntött s egyidejűleg határozatba ment, miszerint Klapka a II. és VIII. hadtesttel összesen 22 zászlóaljjal, 12 lovas századdal és a várágyúkon felül még 18 tábori ágyúval, összesen mintegy 20.000 emberrel Komáromban maradjon, míg Görgey az I., III. és VII. hadtestet, valamint Görgey Ármin hadoszlopát, mely seregtetek állománya 35 zászlóaljat, 45 lovas századot és 140 löveget, összesen mintegy 27.000 embert számlálhatott, a déli sereggel leendő egyesülés végett a Duna balpartján vezesse el. Éhez képest Görgey Ármin hadoszlopa mint elővéd július 12-én esti 7 órakor indult el az elsánczolt táborból, hogy Bátorkeszire vonuljon. Ezt 8 órakor este az I. hadtest, 9 órakor a III. hadtest, éjfélutáni 2 órakor pedig a VII. hadtest követte.

Július 13-án este 6 órakor Görgey Ármin hadoszlopa és mögötte Nagy Sándor hadteste Bélán, Nánán és Küvesdeh át, a hol a Garamon, továbbá Helembán át, a hol az Ipolyon kelt át, Szobra folytatta útját; Leiningen hadteste éjfélkor, Pöltenbergé pedig 14-én hajnali 5 órakor kelt útra, hogy ugyanazon vonalon haladva, Damásdra vonuljanak. Az eddigi menet, bár Haynau elég jókor értesült Görgey elvonulásáról, mindennemű ellenséges behatáson ki-vid volt végrehajtható.

A menet további folytatására Bayer a következő hadintézkedést bocsátotta ki: „182. sz. A vezérkar főnökétől. A VII. hadtestnek helyben. Kelt Damásdon, július 14-én 1849. Este 8½ órakor. Mind a három hadtest folytatja menetét Vác felé. Ennek oly módon kell történni, hogy a csapatok minden pillanatban harci

\*)Lásd ezen kötet 88. és 96. oldalán.

sorba fejlődhessenek; miért is minden podgyásznak hátra kell maradni. Görgey szárnyaló csapatja és az I. hadtest, melyeknek egyidejűleg és a legteljesebb összhangzásban kell működniük s egymást támogatniok kell, még ma (14-én) este 9 órakor indulnak Szobbról Zebegényen és Nagy-Maroson át Kis-Marosra; nagyobb házagokat tartanak az osztagok közt és a legnagyobb csöndben menetelnek. Kis-Maroson, a hova ők reggeli 2 óra tájban érnek, pihenő tartatik, és ha lehet, bor vagy pálinka osztatik ki a legénység közt. Reggeli 4 óra felé mind a két hadtest Verőczen át folytatja útját Vácra, a hol Hétkápolna mellett szállnak táborba, — arczczal Pestnek. A III. hadtest holnap, július 15-én reggeli 2 órakor — a VII. hadtest pedig reggeli 4 órakor indulnak harczy készütségben és valamennyi podgyász hátrahagyásával Mária-Nosztrán és Toronyén át Kis-Marosra s innen mind a két hadtest utána megyen az I. hadtestnek Verőczen át Vácra, a hol a folyó hó 12-én kiadott hadintéző parancsban kitűzött táborhelyét foglalja el. Ha a III. hadtest menetközben ágyúzást hallana a Duna vagy Kis-Maros felől: akkor menetelét siettesse és az esetleg csapatjainkat szorongató ellenségnek oldalában jelenjen meg. Azontúl a megint előre törekvő T. hadtestünket kövesse mint közvetlen tartaléka. A lőszer tartalékok illető hadtesteikkel együtt menetelnek; a lőszeri főtartalék közvetlenül a VII. hadtest után; s azután következnek mind a három hadtest élelem- és abrakszállító szekerei. A három hadtest összes podgyászos- és magánkocsijai holnap, július 15-én reggeli 9 órakor innen Mária-Nosztrának Toronyára mennek, a hol a főporkoláb Koch százados által együvé gyűjtetvén, bevárják a továbbindulás parancsát. Minthogy az élelmezési és abrakvivő, szekerek hátramaradnak a VII. hadtest mögött: análfogva még ma este minden embert el kell látni egy napra való kenyérrrel és minden lovas embert azonfelül a holnapra való lóadaggal. A hadoszlopok szerezzenek megbízható kalauzokat. A főhadiszállás Mária-Nosztrán át Toronyára megyen és Vácra jön, mihelyt ez be lesz véve. Az őrsi és őrjárói szolgálat mai éjszakára a következő: A III. hadtest az Ipoly mentében lefelé s a Duna mentén Zebegény felé állítja ki az őrsöket és Zebegényen túl czirkáltat. A VII. hadtest az Ipoly partján fölfelé ezer lépésnyire Damásdon túl állít őrsöket; czirkálói pedig Mária-Xosztraig járnak. Bayer sk. ezredes.“

A menet intézkedészerűen hajtattott végre és Nagy Sándor Görgey Ármin hadoszlopával az élen július 15-én korán reggel ért Vác elé, a honnan Bébutow gyenge különítményét csakhamar kiszorította. Ez utóbbi egy ideig a magyarok által üldözötve, egészen Kis-Ujfaluig húzódott vissza; Nagy Sándor erre hadának zömével Hétkápolna közelében a Gombáspataknál foglalt állást, a *Bébutow* üldözéséről visszatért előcsapatokkal pedig a dukai hegyet

(a Duka és Sződ helységek közötti, részletes térképen Pokolvölgynek jelzett, akkoriban pedig a lakosság által Csöröghegynek nevezett magaslatot) szállotta meg.

Mihelyt Rüdiger Bébutow visszavonulásáról értesült, azonnal parancsot küldött Sass altábornagynak, miszerint gyalogságát (dödőllénél hagyva, lovasságával és tüzérségével Vácz irányában nyomuljon előre, Bébutow közvetlen támogatására pedig Kis-Ujfalú felé reggel 9 órakor báró Offenberg altábornagyot rendelte ki saját lovas hadosztályával és a 2. lovas hadosztály 1. dandárával.

Sass altábornagy a vett parancs betűszerinti teljesítése helyett tanácsosabbnak tartotta a parancsnoksága alatt álló egész elővéddel előrenyomulni, a melylyel déltájban Sződre ért. Amint ezt a dukai hegyen álló előőrscsapatok észrevették, Nagy Sándor a vett jelentésre gyorsan előrerendelte Görgey Ármint zömével a Gombás partak mentén elfoglalt állásából, hogy a dukai hegyet és az onnan Sződ felé húzódó szőlőket lehetőleg még az oroszok előtt erősebben megszállja; ámde mire az erősbítések a dukai hegy közelébe értek, a kozák rajok már leszorították onnan a magyar élcsapatokat s így Görgey Ármin harczolva Vácz felé hátrált, a hol időközben Nagy Sándor a vasúti töltés mögött igen előnyös állást foglalt hadtestével. Sass támadása eleinte, bár a magyar tüzérség okozta áldozatok árán, de mégis előbbre jut, midőn azonban délután 3 órakor Leiningen is beérkezett hadtestével s Váczt megkerülve, a Törökhegy lejtjén az ellenség jobb oldala felé előnyomulni kezdett, Sass kénytelennek érezte magát további előnyomulását be- szüntetni.

Ekkor érkezett Offenberg altábornagy a Bébutow különítmény- nyel a harc színhelyére s lovasságának egy részét nyomban támadásra rendelte a magyarok jobb szárnya ellen. Nagy Sándor az orosz lovas tömegek felfogására a Császár huszár ezredet, rendelte előre, a mely azonban az óriási túlerőnek természetszerűleg ellent nem állhatván, visszaveretett. Csakhogy most a magyarok fődötten álló tüzérsége keresztűzbe fogja az ellenséges lovas tömegeket, mire azok a további támadó előnyomulással szintén felhagyni kénytelenek. Ekközben Rüdiger is a csata színhelyére ér és a harczvonal jobbszárnyát 1 lovas ezred és 1 lov. üteg által, a bal szárnyat pedig 2 üteggel erősítette meg, egyébként azonban gyengesége érzetében minden komolyabb lépéstől tartózkodott. A magyar csapatok a megelőző erőltetett éjjeli menetek által szintén sokkal inkább ki voltak fáradva, semhogy még aznap komoly támadást kezdeményezhettek volna s így a felek mindegyike inkább csak estig tartó, de különben hatástalan ágyúzással iparkodott az ellenfélnek imponálni, a mikor is Rüdiger jobbnak látta csapatjait a hatásos tűzkörletből visszavonni és csak a dukai hegyet és a sződi szőlőket hagyta továbbra is gyenge előcsapatok által megszállva.

Az oroszok e napon 80 halottat és 120 sebesültet vesztek s azonkívül tűzbe hozott ütegeik nagyobb részénél a lövegek fele le volt szerelve. A magyarok vesztesége ismeretlen.

#### A váczi csata.

1849. július 17-én.

Paskievitsnek, a ki különben Sass önkényes eljárása miatt, melylyel a sereg egy részét igen könnyen a megveretés eshetőségének tette ki, nagyon fel volt háborodva, a váczi összeütközés hírére legelső gondját közelben rendelkezésre álló II. és III. hadtestének mielőbbi egyesítése képezte, minek színhelyéül Vác-Kis-Hartyánt jelölte ki. E célból a csapatok egy része még július lo-ike folyamán Mácsáig nyomult előre, csakhogy a kijelölt összpontosítási helyet biztosan elérhessék; ámde a gyülekezés úgy látszik nem valami simán ment, mert július 16-án hajnali 3 órakor még csak a 7-ik hadosztály érte volt el Hartyánt, a 8-ik hadosztály 1-ső dandára pedig reggeli 8 órakor; ezt követte délelőtt 11 órakor a II. hadtest 4-ik gyalog hadosztálya és a 2-ik könnyű lovas hadosztály 2-ik dandára, délután fél 4 órakor pedig az 5-ik gyalog hadosztály. Ennek folytán Paskiewits, a ki már hajnal óta Hartyánnál időzött, hogy ott csapatjait beérkezésükhöz mérten csatarendbe állítsa, lemondott azon szándékáról, miszerint az ellenséget még az nap délután 4 órakor támadja meg és e helyett ennek végrehajtását július 17-ikére halasztotta el.

A magyarok részén július 15-én éjjel Pöltenberg is Vácra érkezett a sereg vonatával és a VII. hadtesttel, mely tartalék viszonyban a város mögött állott fel. E szerint most már Görgey serege együtt volt és feszült figyelemmel várta az ellenséges támadás kezdetét; miután azonban ez még a korai délutáni órákban sem következett be, Görgey délután 4 órakor Ármin fivérét hadoszlopával erőszakos kémszemlére szándékozott előre küldeni, meggyőződést szerzendő, vajjon az áttörés Gödöllő irányában lehetséges-e még. Még mielőtt azonban a kijelölt csapatok ezen kémszemléhez elindultak volna, híret vette Görgey, miszerint Hartyánnál az oroszok zöme áll s hogy egy osztrák hadtest — ami azonban csak rémlátomás volt — útban van Pestről Vác felé. Ily körülmények között Görgey feladta a Gödöllő irányában való áttörés eszméjét és e helyett elhatározta, miszerint seregét az oroszok megkerülésével Balassa-Gyarmaton, Losonczon és Rima-Szombaton át a Felső-Tiszához vezeti, hogy onnan aztán Debreczen és Nagyváradon át kísérelje meg az egyesülést a déli seregrészekkel. Ez minden esetre merész eszme volt, de a fenforgó körülmények között az egyedüli és legjobb kibúvó a két oldalról fenyegető kelepcze karmai közül. A végrehajtás módozatainak megbeszélése véget Görgey

július 16-án esti 7 órára az összes hadtestparancsnokokat, Ármin testvérét és vezérkari főnökét maga köré gyűjtötte s ez alkalommal sorshúzás döntése szerint Leiningenre hárult a feladat, hogy hadtestével a többi seregrészek elvonulását fedezze s a legközelebbi 24 óra alatt a hátvédet képezze. Megállapodás szerint a VII. hadtestnek a vonattal még aznap este 9 órakor, az I. hadtestnek 10 órakor, Görgey Ármin hadoszlopának éjfélkor s legvégül, 17-én virradat előtt a III. hadtestnek kellett útra kelnie; a sereg elvonulásának leplezése céljából az I. és VII. hadtest, valamint Görgey Ármin hadoszlopa lovas előőrseinek hajnalig felállításukban kellett maradniok.

Az elvonulás a kijelölt időben kezdetét vette ugyan, de egy különös véletlen közbejátszása folytán nem a legsimábban folyt le. Amint ugyanis Görgey seregével Komáromot elhagyta, útközben több ezerre menő magánfogat csatlakozott hozzá, melyeknek tulajdonosai magukat otthon biztosaknak nem érezvén, az elvonuló sereg oltalma alá helyezték magukat. Görgey ez óriási kocsihalmazt július 15-én este Toronyánál szekérvárrá alakíttatta, a honnan annak 16-án este Nógrádon át a sereget megelőzőleg Vadkertre kellett menetelnie. Ámde 16-ika folyamán Toronyára azon hír érkezett be, miszerint az oroszok a megelőző napon Vácznál teljesen szétverettek, ellenben Esztergomnál osztrák csapatok keltek át a Duna balpartjára. Oly nagy lett erre a riadalom a magánfogatok tulajdonosai között, hogy a szekérvár kevés idő múlva a felügyeletével megbízott vezérkari tiszttel együtt Vác felé indult meg, melynek utcait délutántól kezdve ezer meg ezer szekér lepte el. Ezek aztán annyira gátlólag hatottak a sereg elvonulására, hogy a kijelölt idő helyett 17-én hajnalig csak a VII. hadtest a vonattal és az I. hadtest egyrésze hagyhatta el Vác környékét.

Éhez még egy másik félreértés is járult; Nagy Sándor Ugyanis hadtestének elvonultával egyidejűleg kiállítva volt előőrseit is bevonta, a véletlen pedig úgy akarta, hogy a virradatkor kémszemlére kirendelt orosz lovasság éppen errefelé vette útját s így Görgey Árminnak még kint álló előőrseinek oldalába és hátába jutott. Ez utóbbiak maguk mögött ellenséget látván, szintén odahagyják állásukat és fejveszeten rohannak vissza, maguk körül mindenütt nagy rémületet keltve, részint Vác utcáin keresztül, részint a helység és a vasúti töltés közötti téren. Görgey Ármin az ellenséges támadás hírére nyomban visszafordul a visszavonulást éppen megkezdett hadoszlopával s avval Hétkápolnánál újból állást foglal, honnan a támadásra indult lovasság ellen hatásos tüzértüzet fejt ki. Az adott jelre Leiningen is visszafordítja már elvonulófélben levő hadtestét, melynek egy része a Kálvária hegyről Duka irányában tör előre, másik része pedig a hadtestparancsnok személyes vezénylete alatt Görgey Ármin hadoszlopán segitendő, dél-



kelet, vagyis Hétkápolna felé vesz irányt. Ezen mozdulatot Görgey Árminnak a vasút mentén visszavonuló előőrsosztagai, orosz részről folyamatban levő megkerülő mozdulatnak vélik, minek folytán irányt változtatva, Vác déli főutczája felé menekülnek és az összes ott álló lovasságot és tüzérséget is magukkal ragadják. Ily körülmények között Görgey Ármin magára hagyott gyalogságát is visszavezetni kénytelen és pedig nem a már túltömött utcákon át, hanem a város és a Duna közötti téren.

Az ellenséges lovasság a magyarok körében beállott ezen zűrzavart hamar felhasználja és merész elhatározással a városba nyomul, a hol pár pillanat alatt hatalmába ejtette az egyik menekülő lovas üteg 4 ágyúját, miközben az üteg parancsnoka, Voigt Vilmos százados is elesett. Ekkor azonban a Duna felől Görgey Ármin gyalogságának egy része, észak felől pedig *Leiningen* egyik zászlóalja hatol be a városba, mely csapatoknak az orosz dsidásokat, az elfoglaltak közül 3 ágyúnak visszavétele mellett, hamar visszaszorítani sikerül.

Ezalatt *Leiningen* hadtestének felével a támadó ellenséges lovasságot egészen a szödi szőlőkig nyomta vissza, míg a hadtest másik fele a Dukánál és a dukai hegyen felvonult ellenséggel vette fel a harczot. Ez utóbbi irányban ugyanis *Kaufmann* tábornok nyomult előre *Rüdiger* hadtestének elővédével, a kit *Paskiewits* miután a hajnali kémszemle adatai nyomán azon meggyőződésre jutott, hogy Görgey már az éj folyamán megkezdte visszavonulását, a magyarok üldözésére rendelt ki. *Leiningen* hadteste a vele szemben harczhoz fejlődött túlerővel szemben lépésről lépésre vonult vissza Váczzal egyenlő magasságra, miközben *Görgeynek* ideje akadt, hogy a vonatnak és az I. hadtestnek még hátralevő részét is kellőleg hátravonultassa.

Ekközben *Görgey Ármin* hadoszlopával a váczi hegynek (K. Hermán h.) szőlővel beültetett délkeleti lejtőjén foglalt állást, hogy az oda visszavonuló III. hadtestet felvegye. Ez utóbbinak fele azután Görgey Ármintól jobbra a műút mindkét oldalán állott fel, másik fele pedig, miután maga mögött a Büki csárdától északra fekvő országúthidat fölégette, feltartóztatás nélkül Rétság alá vonult, hogy ott újból felvevő állást foglaljon. *Leiningen* és *Görgey Ármin* az előnyomuló oroszokkal szemben jó ideig sikerrel tartották a váczi hegy délkeleti lejtőjén elfoglalt hátvédállásukat, a midőn azonban az ellenség a harcztéren megjelent Paskiewits parancsára az elrombolt híd helyreállítása után ismét nagyobb tömegekben folytatta üldöző utánnomulását és a megszállott váczi hegygyei szemben egy zászlóaljat és tőle jobbra-balra egy-egy lovas ezredet az első harczvonalban, 2 zászlóaljat pedig a második harczvonalban vonultatott fel, *Leiningen* és *Görgey Ármin* elég jó rendben a III. hadtest másik felére, majd azzal együtt egészen Rétság mögé hú-

zódta vissza, a hol a hármás országútelágazás táján Pöltenberg vonultatta fel hadtestét igen előnyös állásban, a melyben egész késő éjjelig sikerrel tartotta magát Büdiger ellenében. Az utóbb említett hátvédharcz alatt Görgey a sereg zömével Vadkertig folytatta hátrálását, míg Pöltenberg a harc végleges elnémulása után félútra Rétság és Vadkert között, a Kormos csárda közelében ütött éjjeli tábor.

Az orosz III. hadtest zöme e napon Rútságánál, a II. hadtest Vácznál vonult éji nyugalomra.

Az oroszok július 15-én és 17-én Vác előtt szenvedett veszteségeiket következőleg tüntetik fel: halottakban 1 törzs-, 3 főtiszt és 142 főnyi legénység; sebesültekben 2 törzs-, 24 főtiszt és 277 főnyi legénység; eltűntekben 1 tábori pap és 2 főtiszt. A magyarok vesztesége ismeretlen, de szintén eléggé jelentékeny lehetett. Görgey fejsebe is az utóbbi napok izgalmai és fáradalmi folytán annyira rosszabbra fordult, hogy néhány napig ismét minden munkától távol kellett magát tartania s így 18-án kocsin Losoncra, a hol intézkedést tett, hogy a vezérkari főnöki teendővel megbízni szándékolt Ármin bátyjának amúgy is megfogyott hadoszlopa a három hadtest között felosztassák, 19-én pedig Rimaszombatba vitette magát, a hol 21-én reggelig maradt.

A sereg zöme július 18-án hajnalban Balassa-Gyarmatra indult s annak fődőzésére Pöltenberg hadtestével a Lókos patak mentén hátvédállást foglalt. Ezt Rüdiger az Anrep tábornok alatt 1 dsidás és 1 huszár ezredből, 2 kozák ezredből és 1 könnyű lovas ütegből alkotott elővéde által megtámadta, minek folytán Pöltenberg, miután a sereg zömének kellő térnyerést engedett, harcolva Balassa-Gyarmatra húzódott vissza. Innentől kezdve a hátvéd szolgálattal Nagy Sándor látta el hadtestével, a sereg többi része pedig folytatta visszavonulását Ludányig, a hol táborba kellett volna szállania.

Büdiger hadteste zömével e napon Balassa-Gyarmatig, Anrep pedig folytonos érintkezésben Nagy Sándorral, a Drahi pusztáig nyomult előre.

Nagy Sándor, miután a hугyagi Ipoly-hidat maga mögött elromboltatta, az Ipoly jobb partján fekvő magaslatokon Szécseny Kovácsi—Kis Kér pusztá vonalában foglalt hátvédállást, de miután ez által a Ludánynál táborozó sereget Szécseny irányából kellőleg biztosítottak nem találta, Bayer ezredes a sereget még tovább hátra, Rárosig vonultatta az Ipoly mögé, a hol az, miután 2 nap alatt megelőző harc után körülbelül 80 kilométernyi utat tett meg, csak késő éjjel érkezett meg; Nagy Sándor a hátvéd zömével a rárosi Ipoly-hidat, utócsapatjaival pedig Szakáll helységet és a mögötte levő szorost szállotta meg. De még itt Rárosnál sem leltek a kifáradt csapatok kellő nyugalmat, amennyiben a Sza-

káli körül álló előőrsöket egy kozák csapat megjelenése annyira megriasztotta, hogy feladatukról teljesen megfélekezve, vad futással menekültek vissza hadtestüknek a rárosi hídnál álló zömére. Az ekként keletkezett és úgyszólván mesterségesen szított vak lárma, hogy a kozákok jönnek, nemkülönben az ebből keletkezett zűrzavar csakhamar az egész I. hadtestre, onnan pedig a többi hadakra is áterjedt, mely aztán a fáradt és pihenni vágyó szegény honvédeket már éjjel előtt fölverte nyugalomból. Még jobban fokozták az izgalmat és rendetlenséget a még mindig a sereg körletében megtűrt menekülők keresztül-kasul robogó ezernyi szekerei, melyek a kozákok jövetelének hírére természetesen szintén kereket oldottak s még azon ejjel meg sem álltak Losonczig, a honnan aztán a segettől különváltan indítottak a Tisza felé útnak.

A sereg július 19-én ért Losoncra s e napon már nyugodtabban menetelhetett, miután időközben az ellenség üldözésének hatályossága jóval alább csappant. Ennek oka abban rejlett, hogy Perczel serege Tscheodajew hadtestének Debreczenből való elvonulása után a Tisza halpartjára szándékolt műveleteit beszüntetve, Szolnok felől immár az orosz fősereg oldalában Gödöllő felé kezdett mozogni, minek folytán Paskiewitsnak főfigyelmét most már ezen irányba terelte át.

A herezeg még július 17-én este Vácra tette át főhadiszállását, a hova időközben a II. hadtest is bevonult. A sereg vonata a váczi műveletek alatt Goginow tábornok parancsnoksága alatt Hatvannál egyesült; miután azonban a herczeg időközben Perczel mozgulatairól értesült, a vonatot nagyobb biztonság kedvéért Pestre irányította, utóbb pedig annak összpontosítása helyéül Aszódot jelölte ki és egyidejűleg a Rüdigertől vett azon hírre, miszerint Görgey nem mint eleinte vélte, Komáromra, hanem Losoncz felé húzódott vissza, elhatározta, hogy a közvetlen a parancsnoksága alatt álló II. és III. hadtestet Gyöngyös felé vezeti előre, hogy a középső úton haladva, szükség esetén úgy Perczellel, mint Görgeyvel szemben egyesült erővel léphessen fel. Görgey közvetlen üldözésére e szerint 18-ától kezdve mindössze 2 lovas-, 1 kozák század és 2 lov. löveg maradt Chrulow ezredes parancsnoksága alatt, a kit Grabbe tábornoknak kellett volna támogatni Szentkeresztről Losoncra irányított különítményével. Mivel azonban ez utóbbi előreláthatólag csak néhány nap múlva egyesülhetett Chrulow-val, addig is Sass altábornagnak kellett őt 2 lovas-, 1 kozák ezreddel és 8 lov. löveggel támogatólag követnie.

Grabbe, mint tudjuk, július 7-én Szent-Keresztre ért,\*) honnan az erősítésére szánt 1. könnyű lovas hadosztály 1. dandárának, 1 vadász ezrednek és 2½ ütegnek, összesen 4 zászlóalj, 16 lovas

\*) Lásd ezen kötet 117. oldalán.

század és 20 üvegnek beérkezte után és Görgeynek Vác alóli visszavonulásának hírére, — miután Nossoiv tábornok alatt a bánnyavárosok megszállására Zólyomban 1 zászlóaljat 2 löveggel, Rózsahegyen és Beszterczebányán ugyanannyit, Selmeczen 1 zászlóaljat,  $\frac{1}{2}$  lovas századot és 6 löveget és Szent Kereszten 1 zászlóaljat 12 löveggel hagyott hátra — a legrövidebb úton Balassa-Gyarmat felé indult el s július 19-én Szuhányba ért. Itt azonban arról értesült, miszerint Balassa-Gyarmat máris orosz csapatok kezében van s hogy Görgey már innen is elvonult Losonc felé. Ennek folytán Gr abbé. a helyett, hogy a legrövidebb úton iparkodott volna Görgey elé kerülni, előbb Zólyomra menetelt vissza, hogy aztán Vámosfalván át próbáljon szerencsét, de a nagy kerülő miatt természetesen elkésett s így Paskiewitstől parancsot kapott, miszerint Sass altábornagy hadoszlopával egyesülten Görgeyt Miskolcz felé kövesse. Ugyanide irányítottat különben a IV. hadtest is, melynek egyelőre Kápolnáról Mezőkövesdre kellett menetelnie s Miskolczra Görgey szemeltartása céljából csupán egy erősebb lovas elővédet volt előretolandó.

Bizonytalanságban a fölött; vájjon Görgey Miskolczról a Tisza bal partjára avagy Kassa felé veszi-e majd útját, Paskiewits mindkét eshetőségre nézve következőleg rendelkezett: Selvan tábornoknak parancsot küldött, miszerint azon esetre, ha Görgey csak apróbb portyázó különítményeket küldene Kassa felé, úgy azokat visszavetni iparkodjék, ha pedig Görgey az egész sereggel odafelé tart, akkor Selvan a Gácsországból erősítésére már különben is Magyarországba berendelt Osten-Sacken tábornokra\*) húzódjék vissza. Akármelyik irányban hagyná is el Görgey Misko.czot, a IV. hadtestnek a Miskolczon Roth tábornok parancsnoksága alatt visszahagyott csapatokkal egyesülten az elvonuló magyar hadat azonnal meg kellett támadnia és pedig ha Kassa felé tart, teljes erélyvel és nyomatékkal, ha ellenben Tokaj felé vesz irányt, úgy, Tscheodajew csak üldözőleg kövesse őt hadtestének egy gyengébb különítményével, míg a zöm további parancsok vételéig Miskolcznál maradjon.

#### A turai ütközet.

1849. július 20-án.

Miután Paskiewits Görgeyre nézve a fentiek szerint intézkedéseit megtevé, a melyeknek keresztülvitelénél a fővezetés egyik alparancsnokára, Tscheodajew altábornagyra hárult, ő maga fősergo zömének, a II. és III. hadtest további műveleteinek szabályozásához és intézéséhez fogott. Rüdiger altábornagynak a herczeg már július 18-án parancsot küldött, miszerint hadteste zömével Romhányon,

\*) Lásd ezen kötet 181. oldalán.

Csécсэн és Patán át Gyöngyösre meneteljen, a hova ő a főhadiszállással és a II. hadtesttel a hatvani országúton át szándékozott előrenyomulni.

Július 19-én a főhadiszállás a II. hadtest zömével Kis-Ujfalura, a III. hadtest pedig Romhányra menetelt. A II. hadtest egy része és pedig az 5-ik gyalog hadosztály 2-ik dandára, a 2-ik könnyű lovas hadosztály 2-ik dandára, 1 árkász szakasz, 1 muzulmán lov. ezred, 2 kozák század, 1 kozák- és 1 könnyű lov. üteg *gróf* Tolstoj altábornagy parancsnoksága alatt részint a vonat fedezésére, részint hírszerzés céljából már 17-én Aszódra rendeltetett ki, a hova az 18-ika folyamán be is érkezett; 19-én az utóbb említett különítmény Aszódon pihenőt tartott.

Július 20-án a III. hadtest pihenőt tartott Romhányon, a II. hadtestnek pedig előnyomulását Hatvan felé kellett folytatnia. Éhez Tolstoj különítményéből az 5. hadosztály 2. dandára, a muzulmánlovas ezred, 2 üteg és 1 szakasz árkász az országúton Hatvanra a különítmény femnaradó része pedig — 18 huszár-, 2 kozák század és 14 lov. löveg — a jobboldalt biztosító oszlop gyanánt Aszódról Zsámbokra irányított, Az 5. hadosztály 1. dandárának 7 zászlóalja *Labinzow* altábornagy alatt kissé hátrább elmaradva, a Hatvan felé tartó csoportot követte, mely mögött jóval hátrább a 4. hadosztály, a 2. könnyű lovas hadosztály 1. dandára és Paskiewits-csel együtt a hadsereg főhadiszállása következett.

Még mielőtt Tolstoj reggeli 5 órakor Aszódot elhagyta volna, jelentést vett, hogy Szolnok irányából 15.000—20.000 főnyi ellenséges oszlop van közeledőben, melynek 4000—5000-nyi elővédé Tó-Almásnál áll.

A jelentett ellenséges sereget Perczelé volt, a ki miután Tscheodajew önként elvonult Debreczenből, mozgó hadaival, mint már említettük,\*) újból a Tisza jobb partjára tért vissza. Perczel hada ez idő tájt, miután Kossuth az összes középtiszamenti csapatokat parancsnoksága alá helyezte, a július 17-ikéről összeállított hivatalos hadrend szerint a következő sereg- és csapatrészekből állott:

**IX. hadtest;** parancsnoka WisocJci. Éhez tartozott: a Lázár hadosztály: 5 zászlóalj, 2 lovas század, 10 löveg; a Jaszwitz hadosztály: ép oly erős műit az előbbi; az Idzikowski lengyel dandár: 3 zászlóalj, 1 lov. század, 4 löveg; Thorznicki lovas hadosztálya: 13 lov. század és 12 löveg. Összesen: 13 zászlóalj, 22 lov. század és 36 löveg.

**X. hadtest;** parancsnoka Dessewffy. Éhez tartozott: Qaál hadosztálya: 7 zászlóalj, 1½ lov. század és 12 löveg; Lenkey hadosztálya: 9 zászlóalj, 4½ lov. század és 5 löveg. Összesen: 16 zászlóalj, 6 lov. század és 17 löveg. A két hadtest összege:

\*) Lásd ezen. kötet 183. oldalát.

29 zászlóalj, 28 lov. század és 53 löveg; létszámuk: 27.800 fő és 4900 ló, megjegyzendő azonban, miszerint kivált a X. hadtest embeinek több mint fele csak kaszával volt felszerelve.

Az említett két hadtesten kívül Perczel alá tartozott még a Felső-Tiszánál álló Kazinczy hadosztály\*), továbbá az egyelőre tartalék gyanánt Nagyváradnál álló Knézich hadosztály, mely már legközelebb a füredi és tokaji Tisza-átjárók megszállására rendeltetett.

Nagy-Ivány, Kardszag, Török-Szent-Miklós, Tisza-Püspöki apróbb népfölkelő osztagok által voltak megszállva, Kecskeméten pedig egy újabb tartalék hadosztály felállítása volt folyamatban.

Július 11-én Perczel hadából mintegy 24.000 ember 42 ágyúval Szolnoknál egyesült oly czélból, hogy az az orosz főszereg balszárnya ellen műveleteit megkezdvén, Görgeynek az áttörés Gödöllő felé megkönnyíttessék. Bár úgy a kormányzó, mint a fővezérlet, Mészáros, Dembinski, Perczel, egyelőre Görgey seregéről mindennemű hivatalos tudósítás híján volt, a szárnyaló hírekből mégis azt lehetett következtetni, miszerint Görgey Vác felé útban van már. Ennek folytán július 13-án Perczel is megindult Szolnokról a maga két hadtestével, de csak Ujszászig jutott s miután itt megtudta, miszerint Pest-Budát már az osztrákok egyik hadteste megszállotta, Görgey közeledéséről pedig még mindig nem jött tudósítás, Perczel, nehogy további előnyomulása alkalmával a Pestet már elfoglalt osztrákok és az oroszok főszerege közé jusson, július 15-én Ujszászról Abonyba tért vissza hadaival. Ámde a hadvezetőség már másnap ismét újat gondolt s nehogy a csapatok az oroszok műveleteivel szemben egészen tétlenül álljanak, az egész Perczel-féle sereg latbavetése helyett, a mi a fenforgó esetben egyedül lett volna képes eredményt felmutatni, „július 16-án határozattá lön, hogy a gyalogság fegyvertelenebb része Abonynál marad; Wisocki a maga hadtestével Tápió-Szeléig nyomul, ott várandó be a további parancsot; a lovasság pedig az oroszok munkálati vonala felé diversiót teend.“

Utóbbemlített napon Perczel serege következőleg állott: a IX. hadtest Abonynál és környékén, a X. hadtest egyik hadosztálya szintén Abonyban, a többiek Szolnokon; Knézich hadosztályának zöme Tokajt szállotta meg, egy 600 gyalogosból, 500 huszárból és 5 lövegből álló különítménye pedig Szent-Mihályra különített ki; Tisza-Füred, Csege és Polgár, mely helységeknél erődítések emeltek, szintén egy-egy különítmény állott; Czibakházát 2 zászlóalj néhány löveggel, Nagyváradot tartalék alakulások tartották megszállva s végül Kazinczy hadosztálya útban volt Tokaj felé.\*)

A fenti határozathoz képest a lovas hadosztály Thorznicki alatt, melynek 1. dandárába 11 század 8 löveggel, 2. dandárába

\*) Lásd ezen kötet 115. oldalán.

pedig csak 6 század 4 löveggel nyerte beosztását, július 17-én megindult Nagy-Káta felé, míg Wisocki a csapatok zömével, ezek között 11 lovas századdal, Tápio-Szelére menetelt. A következő napon Thorznicli kémszemlét tartott Nagy-Káta felé, Lenlcey hadosztálya pedig Szolnokról Ujszászra rendeltetett. Július 19-én a lovasság Nagy-Kátára, a hadtest zöme pedig Tápio-Szelére ért; Lenlcey hadosztálya ellenben ismét Szolnokra vissza, onnan pedig Tisza-Füredre rendeltetett, hogy ott Korponay ezredessel egyesüljön, a ki az ottani Tisza-átjárót 2000 emberrel tartotta megszállva.

Július 20-án Dessewffy a lovas hadosztálylyal, melyet Perezél csupán egy gyalog dandárral követett, F.-Szent-Györgyön át Fényszaru felé indult, de már útközben Zsámboknál egy 2 századnyi cirkáló kozák csapatra bukkant s abból kettőt el is fogott, a többi vágatva Bagra menekült, hírül vinni Tolstojnak a magyarok közeledtét. Erről Tolstoj nyomban jelentést küldött Labinzownak Aszódra, hadoszlopát pedig Túrara vezette, a hol azt a helységtől délre következőleg vonultatta fel: az első harczvonalba az Olga-huszár ezredet osztály oszlopokban, középső térközébe a 2. számú kozák üteget állítván fel, a második harczvonalba a Hannoveri király huszár ezredet; az arczvonal előtt 2 dsidás és 2 kozák század állott fel, czirkálókat küldvén az ellenség erejének és irányának kipuholására.

Dessewffy Túra előtt a felfejlődött ellenséget megpillantván, ő is megállót az elővéddel, hogy a hadosztály zömének beérkezését bevárja; ez azonban csak igen lassan sorakozott harcrendbe, melynek jobb szárnyát a lengyelek körülbelül 400 lóval és 6 ágyúval Thorznicki vezénylete alatt, bár Dembinski is velük volt, foglalták el; a középen Dessewffy tábornok 5 századdal és  $\frac{1}{2}$  röppentyű üteggel állott fel, itt volt maga a fővezér, Mészáros is; a balszárnyat végre, a hol később Peresei vette át a parancsnokságot, egy ezred huszár képezte. Mindkét szárny nagy terjedelmű kukoriczásra támaszkodott. Mire a magyar had felvonulását befejezte, délután 1 órára járt az idő, mire Dembinski ágyútűzet nyitott az ellenségre.

Erre Tolstoj, hogy erősebbnek tűnjék, második harczvonalban álló huszár ezredét, valamint a 4. számú könnyű lov. üteget is az első harczvonalba rendelte előre, egyidejűleg a második harczvonalba a 2 dsidás és 2 kozák századot vonván vissza. A magyarok ágyúzását Tolstoj is rögtön viszonzította, mely mindkét részről egy óránál is tovább elég szaporán, de nem valami nagy eredménnyel folyt. Erre Dembinsci és az összeütközés színhelyére időközben szintén megérkezett Perczel az oroszok mindkét szárnya ellen rohamra indulnak, miből hosszas heves lovasharcz fejlődik ki, melynek folyamán az orosz jobb szárnyon álló és Baggahufud tábornok által vezényelt Olga huszár ezred hátrálni kénytelen. Tolstoj tágító

jobb szárnyának hamar másodvonalbeli 4 századát küldi segítségül, mire *Baggahufud* egyidőre újból helyreállítja a jobbszárnyon megbomlott harczrendet; ámde időközben a magyarok balszárnya is erősítést kapott *Dessewffy* részéről, minek folytán *Baggahufud* megint csak visszanyomatik.

Ez időtájt jelent meg *Labinzow* az 5-ik gyalog hadosztály 1-ső dandárával a harczmezőn és mindenekelőtt ütegeit vonultatja fel *Tolstoj* bal szárnyán, melyek mögött a Wladimir nagyherczeg ezred állott fel; az ezt követő Wologda gyalog ezred egy osztrák röppentyű üteggel a hátráló jobb szárny támogatására rendeltetett előre. Ily túlnyomó erők harczbavegyülése mellett a nap sikere már nem sokáig maradhatott kétséges. Kivált az orosz ütegek túlnyomó tüze hamar ingadozásba hozta, majd rendetlen visszavonulásra készítette a magyar lovasságot. A visszavonulást *Dessewffy* iparkodott néhány századdal tőle telhetőleg fedezni, mi tekintetben az időközben a Zagyván átkelt gyalog dandár is segítségére volt.

A magyar had Tó-Almásón át egyelőre Nagy-Kátára vonult vissza, a hol az oroszok üldözése, mely már idáig is lanyha volt, teljesen megszűnt; az ütközetre következő napon, 21-én, az abban részt vett csapatok újból Czepléd, Szolnok és Abony tájékára tértek vissza.

Az ütközet vége felé az összeütközésről értesült *Paskiewits* is beérkezett a harcz színhelyére, az általa szintén odarendelt 4. gyalog hadosztály és a 2. könnyű lovas hadosztály dsidas dandára ellenben már csak bekövetkezett döntés után értek Túrára.

A túrái ütközetben az oroszok halottakban 1 tisztet és 8 embert, sebesültekben 9 tisztet és 50 embert, a magyarok halottakban és sebesültekben mintegy 100 embert vesztek. Különösen nagy volt a Károlyi huszár osztály vesztesége, melynél csaknem az összes tiszték, köztük *Begró Alajos* százados is megsebesült.

### **Görgey hátrálása Miskolczig; az oroszok folytatólagos műveletei ellene; alkudozások.**

A túrái ütközet napján, július 20-án, *Görgey* serege a következő állásokat foglalta el: a VII. hadtest Rimaszombatnál, a III. Osgyánban s az I-ső hátvéd gyanánt Apátfalván állott. E napon *Görgey* is visszanyerte szolgálatképességét s alig hogy a 21-ikére szóló intézkedéseket kibocsátotta, két orosz tisztet, *Katlarow* századost és gróf *Rüdiger* tüzérhadnagyot vezettek eléje, a kik *Chrumv* ezredes küldöttjeinek vallották magukat, a ki egyrészt gyengeségét leplezendő, másrészt pedig, hogy *Görgey* visszavonulását késleltesse, ez utóbbival alkudozásokat kezdett. *Görgey* a küldötteket mindenekelőtt megbízó leveleik felmutatására szólította fel s midőn erre azon választ nyerte, hogy küldetésük egyelőre csak szóbeli, utóbb azonban,



mihelyt Görgey a 48 órai fegyverszünethez hozzájárul, a kellő iratok sem fognának hiányzani, Görgey mindjárt gyanítani kezdé, hogy mindez nem egyéb cselnél, melylyel az oroszok menetét késleltetni akarják, hogy őt a Tiszánál megelőzhessék. Elhatározta tehát, hogy ezentúl még jobban siettetni a visszavonulást, egyébként pedig felszólította a követeket, miszerint az alkudozások feltételeit, melyekre ő majd válaszolni kíván, hamarosan papirosra vessék. Erre *Rüdiger* hadnagy *Görgey István* fordítása szerint az alábbiakat fogalmazta meg német nyelven: „Békefeltételek a magyaroknak — ajánlva Paskiewits tábornagy részéről az orosz hadsereg olócsapatját vezénylő ezredes által. 1. A tábornok-, törzs- és főtiszt uraknak ajándékozzatik (személyes) szabadságuk — fegyvereik megtarthatása mellett; és ha nekik óhajításuk az orosz hadseregben szolgálni: ezt ugyanazon rangban, melyet a magyarban (t. i. hadseregben) bírtak, ott is megtehetik. 2. Ha a magyar hadsereg tisztjei óhajtanak, nem szolgálni: akkor nekik a teljes szabadság megadatik. 3. A magyar hadsereg -katonáinak rögtön minden puskákat és ágyúkat ki kell szolgáltatniok; ezen föltétel végrehajtása után joguk van, akár az osztrák császár szolgálatába lépni, akár hazamenni. Ezen Írást én helyesnek nyilvánítom az orosz előcsapat ezredese Hruloff nevében: Rüdiger hadnagy s. k. Katlaroff százados s. k.“\*)

Ezen okirat másolatát *Görgey* azonnal közölte hadtestparancsnokaival az alábbi szintén német szöveg után magyarra fordított sorok kíséretében: „A fenti föltételeket Tábornok úr azon fölhívással kapja, másolatban, tudomásul, — hogy velem mind a maga saját akarátát és nézetét, mind az alája rendelt törzs- és főtiszt urakét szolgálati úton közölje. Kénytelennek látom magamat az eldöntő feleletet, melyet Paskiewits orosz tábornagnak küldendő vagyok, a hadsereg többségének nyilatkozása szerint és nem csupán saját elhatározásom szerint fogalmazni, minthogy azon napon, melyen a kormány engem letett s a hadseregbeli tiszt urak szabad akarattól vezérüknek újra megválasztottak, megszűntem a hadseregnek poli-

\*) Eredeti német fogalmazásban az irat következőleg hangzott: „Bedingungen für den Frieden der Ungarn, welche vorgeschlagen sind von dem Keldmarschall Fürsten Paskiewitsch, durch den Avantgarde-Obristen der russischen Armee. 1 Den Generälen, Stabs- und Oberoffizieren ist die Freiheit geschenkt, mit dem Behalten ihrer Waffen, und wenn dieselbigen wünschen den Dienst in der russischen Armee zu wählen, — in derselben mit den Bängen, die sie in der ungarischen gehabt haben, auch dort zu bekloiden. 1. Wenn uio Offiziere der ungarischen Armee wünschen, nicht zu dienen: so ist ihnen die volle Freiheit gestattet 3. Die Soldaten der ungarischen Armeo müssen sogleich alle Gewehre und Geschütze ausliefern; nach Vollstreckung dieser Bedingung haben sie das Recht, entweder in die Dienste des österreichischen Kaisers zu treten, oder sich nach ihrer Heimath zu begeben. Als richtig erkläre ich dieses Papier im Namen des Herrn Obristen der russischen Avantgarde, Hrulow, Lieutenant v. Rüdiger. Capitaine Katlaroff.“

तिकai tekintetben is korlátlan parancsnoka lenni és már csupán a többségnek képviselője vagyok. A feleletet 24 órán belül Ígértem elküldeni, s ezért a hadtestek nyilatkozatát a legrövidebb idő alatt elvárom Putnokon. (Csakis Nagy Sándornak folytatólag:) Az ellenséges hadiköveteket feltartóztatás nélkül vissza kell kísérni táborukhoz és mihelyt ez megtörtént, újra meg kell kezdődni az ellenségeskedéseknek s a dispositiók szigorúan követendők. Kelt Rimaszombatban, július 21-én 1849. reggeli 3 órakor Görgey Arthur s. k.“ Még mielőtt a tisztikar bekövetelt véleménye beérkezett volna, Görgey a visszatérő két orosz tiszttel, a kik poharazás közben annyira felmelegedtek a magyar főhadiszálláson, hogy a velük mulató két magyar segédtsiztnek, kiknek egyike Kempelen Károly százados volt, kancsukáikat ajánlották fel emlékül, a mit ezek Görgey beleegyezésével nemzeti színű tábori öveikkel viszonztak, — az alábbi választ továbbította Paskiewitsnek: „Főhadiszállás Rimaszombat, július 21-én 1849. reggeli 2 órakor. Azon ajánlatra, melyet a két meghatalmazott Katlaroff százados úr és Rüdiger hadnagy úr énnekem Chrulow ezredes úrtól — az orosz császár s a vezényem alatti belföldi hadak közötti békekötésre vonatkozólag — meghoztak, van szerencsém egyelőre a következőket válaszolni: 1. Nekem egy-két napi idő kell, hogy az ajánlatbeli békefeltételek felett tábornokaimmal és csapatparancsnokaimmal tanácskozhasam; én tehát a végleges feleletet rögtön meg nem adhatom. 2. Ezen végleges válasz megadásáig ugyan fegyvernyugvást kellene kötni: de minthogy csapatjaim ezen fajta katonai megegyezést épen nem ösmerik s ezért én az ellenségeskedéseknek részünkről leendő szüneteléséért a felelősséget el nem vállalhatnám anélkül, hogy katonai és vezéri becsületemet ne kockáztassam: kénytelen vagyok a fegyverszünetet végleges válaszom megjöveteléig köszönettel visszautasítani és csak arra tartok számot, hogy hadiköveteim szintoly emberségesen s a hadi szokások szerint fognak fogadtatni és visszabocsáttatni, amint az orosz császári hadikövet urakkal magunk bántunk. Ennélfogva közvetlenül azután, hogy az említett hadikövet urak az orosz táborba visszakerültek, az ellenségeskedések szokott természetes folyamata újból megkezdődik. 3. Elhatározó feleletemet a kapott békeajánlatra én, ha csak lehetséges 24, legfőlebb 48 óra alatt fogom két tisztem által Chrulow ezredes úrnak elküldeni. 4. Egész Magyarország lehető pacificatiója érdekében, én az e célhoz vezető utak és módok felőli nézeteimet Kadarod százados úrnak négy szem közt elmondtam. Görgey Arthur, magyar tábornok.“

Ezen válaszzevel másolatát Görgey az alábbi sajátkezűleg írt megjegyzéssel küldte be a kormánynak: „Szolgáljon a kormánynak felvilágosító tudomásul, hogy a 4. pontban érintett közlés abból állt, hogy Magyarország a legnagyobb szorultságban hajlandóbb lenne egy orosz, mintsem egy osztrák fejedelmet elfogadni; és hogy Paskievits ez ügyben lépjen alkudozásba a magyar kormánynyal.“

A fenti levélben kilátásba helyezett végleges válasz következőleg hangzott: „Az orosz császári invasionsalis hadak fővezérének, herczeg Paskiewits-Erivanski tábornagy úrnak. Kelt a sajó-szentpóteri főhadiszállásból 1849. július 22-ón déli 12 órakor. Az általam vezényelt hadsereg tábornokai, törzs- és főtisztjeinek felelete a minket Vácztól fogva nyomon követő orosz előhad parancsnokának, Chruloff ezredesnek ajánlatára, melyet ez két hadikövet, névszerint Katlarow százados és Rüdiger hadnagy által intéztetett hozzám — a következő: A hadsereg löl van esketve azon alkotmányra, melyet V. Ferdinand Magyarország királya maga szentesített 1848. év tavaszán. A hadsereg eddig esküjéhez híven küzdött ezen alkotmány föntartása mellett. A hadsereg ezentúl is hű fog maradni esküjéhez és fegyvereit csak akkor fogja nyugodni hagyni, ha ezen alkotmány újból biztosítva lesz és minden ellenséges hatalom Magyarország területéről ki lesz szorítva. A magyar hadsereg tábornokai, törzs- és főtisztjei nevében: Görgey Arthur, magyar tábornok.“

Ezzel kapcsolatban mindjárt helyén való lesz a *Rüdiger* és *Görgey* között keletkezett levelezést is letárgyalni. Július 24-ikére hajló éjjel a magyar előőrsöknél egy magyar úrnő, özvegy *Boryné*, született *Hellenbach* bárónő fontos ügyben elővezettetni kívánt Görgey elé, a kinek alsó-zsolczai főhadiszállásán Rüdigernek francia nyelven irt s magyarul következőleg hangzó levelét nyújtotta át: „Balassa-Gyarmat, 1849. július 7/19-én. A vezényem alá helyezett csapatok szembe találkoztak azokkal, melyeket Ön vezényel; a hadiszerencse az én részemre hajlott. Nyomon követvén Önt, utamban mindenütt arról értesültem, mikép Ön tökéletes őszinteséggel teljes igazságot szolgáltatott nyilatkozataiban az éu hadtestem jelességének. Ezen nyiltzivü eljárás Ön részéről — kötelességemül teszi, bizonyosságot adni Ön irányában azon becsülésnek, melyet Önnek vitéz katonai jelleme gerjeszt én bennem s ezért elhatároztam magamat, hogy Önhöz a jelen sorokat intézzem. Önnek tehetségei kétségkívül képesek valának súlyos nehézségeket győzetni le az Ön hadtestével. De Ön nem fogja önmaga előtt eltitkolni, hogy e pillanatban egy közeli veszedelem fenyegeti azt. Én ennélfogva egész bizalmasan jövök Önt, Uram, az alkudozások ösvényével megkínálni. Méltóztassék velem tudatni azon föltételeket, melyek alatt Ön lehetségesnek ítélné, ezen — Önre nézve ezentúl annyira egyenetlen küzdelemnek véget vetni és én sietni fogok e részben ő Magassága az orosz császári hadsereg fővezére elhatározásait szorgalmazni. Nem szükséges hozzátennem, hogy azok mindazon igazságszeretet bélyegét viselik magukon, mely magas fölebbvalómat jellemzi és hogy Önnek vitéz katonai becsülete legkisebb csorbát sem fog szenvedni, Fogadja, Uram, legkiválóbb tisztelem kifejezését. Gróf Rüdiger s. k., egy orosz császári hadtest főparancsnoka.“ Erre Görgey német nyelven ugyanazon úrnővel az alábbi tar-

talmú válaszlevelet intézte Rüdigerhez: „Uram, Önnek becses levele, melyet Ön, a további vérontás mentül előbbi megszüntetésének emberszerető óhajtásától indítatva, hozzám intézett, nekem kellemes alkalmat szolgáltat, Önt azon szabatoság és merészség miatt, melylyel csapatjai a magok szép hadmozdulatait szemünk előtt végbevitték, őszintén szerencsételni; valamint Önt arról is biztosítani, mikép én részemről kész volnék, tisztességes föltételek alatt azonnal kezet nyújtani a békekötéshez, ha csak arról lenne szó: azon csapatokat, melyek parancsaim alatt állnak, valamint önmagamat is, egy bennünket minden oldalról fenyegető nagy veszélyből kiszabadítani. De itt szegény szorongatott hazám megmentése forog szóban, melynek politikai életét az osztrák császár és legközelebbi környezete igazságtalanul meg akarják semmisíteni, mihez a leg-aljább időben, fájdalom! Ő felsége az orosz császár is — hihetőleg arról, hogy Magyarországnak jobb és nagyobb része mit akart és akar még most is, rosszul értesítve — erős segédkezet nyújtott. Azon magasztos célnak szentségét tekintve, melynek mi életünket szentelők, Ön mint nemes ember és derék katona, maga is kénytelen lesz megengedni, mikép nálunk a magunk saját boldogulására való minden kicsinyes személyes mellétekinteteknek háttérbe kell szorulniok; hogy nekünk mint becsületes embereknek mindaddig küzdenünk kell, míg a mi békés polgártársaink a leigáztatás veszedelmétől meg nem szabadultak, vagy pedig magunk ezen egyenetlen küzdelemben dicsőségesen el nem bukunk. Ezt válaszolom mint katona, és mint az államtól reám bízott csapatok vezére. Reményiem, hogy mindenik vezetője a magyar seregeknek így gondolkozik mint én; amiből láthatja Ön, hogy, bajos lesz Magyarországot az egyes hadvezetőkkel való részleges kötések útján pacifikálni. De ha Önnek valóban óhajtása Magyarországot kímélni s e szegény országot jövőre legalább nagyobbbrészt a háború rettenetes csapásaitól megszabadítani; és ha Önnek magas főlebbvalója jónak látná én velem tudatni, hogy mily föltételek alatt lehetne Magyarországnak az orosz császár ő felségével békét kötni: akkor én legszentebb kötelességemnek fogná tartani, az Ön magas főlebbvalója és Magyarország ideiglenes kormányzója közt kezdendő titkos alkudozásoknak utat nyitni s egyenetni; és ez esetben én, a ki Magyarország állapotjait jól ismerem, Oroszország részére, vérontás nélkül kedvezőbb eredményt vélek kilátásba helyezhetni annál, mint kiszámíthatatlan vérontás után is Magyarországnak — bár tökéletesen sikerült — leigázása Ígérhet. Azt mondják, ő felsége az orosz császár igazságos uralkodó, és én hiszem is: de akkor erős hazudozásoknak kellett lennie, a mikkel rá bírták, hogy derék katonáit egy nemzet leigázására küldje, melyet tulajdon királya . . . . kétségbeesett élethalál harcra kényszerített önnön törvényes lételéért. Bármelyek legyenek is a jelen sorok következményei: fogadja Ön azon kitűnő

nagyrabecsülésein kifejezését, melyet Ön irányunkban tanúsított emberséges magatartása által gerjesztett bennünk, a kik eddig csak az osztrák tábornokok példátlan brutalitásával szoktunk találkozni. Kelt Alsó-Zsolczán, július 24-én 1849. Görgey Arthur s. k.“

Görgey úgy a Rüdigertől vett levelet, valamint az arra adott választ legott közölte a kormánynyal, mire gróf Batthyány Kázmér és Szemere nyomban útnak indultak Görgey táborába, hogy az esetleges további alkudozásokat, amennyiben azok Magyarországnak előnyére válhatnak, egészen hivatalos formában kezdhessék meg. Megemlítendő továbbá, miszerint Batthyány László gróf százados másik tisztársával, kiket Görgey a Paskievits herceghez intézett második levéllel az ellenséges főhadiszállásba útnak indított, visszafelé Chrulow ezredes és a vele időközben egyesült Sass altábornagy által a legszivélyesebben fogadtattak; ez alkalommal Sass egy pisztolyt adott át, Chrulow pedig egy kécsövű pisztolyt adott át a két magyar tisztnek Görgey számára, azon kijelentéssel, hogy ez viszonzás akar lenni a két orosz hadikövetnek Rimaszombatban történt megajándékozásáért. Erre viszonzásul ismét Görgey küldött július 27-én Sassnak és Chrulownak 2—2 pár pisztolyt Seherthosz Arthur és gróf Eszterházy István századosok útján, a kik azokat a legközelebbi orosz előőrsön az ott jelenlévő tisztnek adták át további kézbesítés végett.

Ezen tárgyalások, alkudozások és ajándékváltások alatt a sereg a következő mozdulatokat hajtotta végre; Pöltenberg a VII. hadtesttel, mint a sereg elővédjével, július 21-én hajnalban Rima-Szécsen át Dubicsányba menetelt; ezt a III. hadtest Putnokig, az I. hadtest pedig hátvéd gyanánt Rima-Szécsig követte. Putnokon értesült Görgey, miszerint Miskolczot az oroszok tartják megszállva, minek folytán elhatározta, hogy a VII. és III. hadtesttel Miskolcz megvételeire indul, mialatt az I. hadtestnek a Losoncz felől utánnymuló ellenséget kellett, Dubicsány és Vadna között a Sajón való átkelésben meggátolni. Ha a miskolczi támadás nem sikerülne, ez esetben Görgey seregét Szikszón és Megyaszón át szándékozott Tokajba elvezetni. Ezen elhatározáshoz képest július 22-én a VII. hadtest zöme Sajó-Szent-Péteren át Ecseg mellé vonult, egy 3 zászlóaljából, 4 lovas századból és  $\frac{1}{2}$  ütegből álló oldaloszlop pedig Edelényen át Zsilizre vette irányát, mely előcsapatjaival Szikszót és Sajó-Vámost szállotta meg; evvel egyidejűleg a jobb oldalon egy 2 zászlóaljából, 4 lovas századból és  $\frac{1}{2}$  ütegből álló oszlop Sajó-Keresztúrig tolatott előre, hogy onnan a szirma-besenyői és arnóthi átjárókat tartsa szemmel. Ez utóbbi oszlopnak egyik lovas századát Görgey hírszerzés céljából Miskolczra küldötte, mely csakhamar azon örvendetes hírrel tért vissza, miszerint az oroszok a várost és környékét már július 20-án odahagyták; egyidejűleg az egyik megbízható kémtől jelentés érkezett, miszerint Tokajt ma-

gyar csapatok tartják megszállva. Ily körülmények között a VII. hadtest még aznap megszállotta Miskolczt, elővédjét pedig Csaba és Görömböly között állította fel. A III. hadtest e napon Sajó-Szent-Péterig, az I-ső, miután a dubicsányi Sajó-hidat maga mögött fölégette, Vadnáig jutott.

Július 23-án hajnali 3 órakor Pöltenberg hadtestével Harsány felé kémszemlét tartott anélkül, hogy az oroszokra bukkant volna; erre a hadtest zöme Diós-Győr és Görömböly megszállása mellett -Csabánál állott fel, a Zsilizen álló oszlop pedig a zömhöz vonatott be; estefelé a hadtest előőrseit Mályi-Aranyos-Harsány és Kis-Győr vonalában állította ki. Pöltenberg hadtestének fedezete alatt a III hadtest Miskolczon át Alsó-Zsolca és Sajó-Lád között kijelölt táborhelyére vonult s a Sajót a Hernád beömléséig, Ónodig figyelgette meg, az I. hadtest pedig Vadnáról Sajó-Szent-Péterre ment. Miután Ngyy Sándor itt a Bobich hadosztályt 1 huszár ezreddel visszahagyta, hadteste fenmaradó részével, a Máriaassy hadosztályal és egyéb csapatokkal, menetét Szikszóig folytatta. A vonat a polgári menekülők szekereivel együtt Sajó-Keresztúron, Szirma-Besenyőn és Arnóthon át Ongára irányított, hogy onnan a gesztyei Hernád-hid elkészülte után Szerencsre folytassa visszavonulását.

E szerint most már a seregnek átkelése a Tiszán, ha annak végrehajtásához Görgey feltartóztatás nélkül hozzálátott volna, biztosítottak volt tekinthető. De a mily ügyesen és mondhatni mesterileg gyorsan — akárcsak az év elején a bányavárosokból — vonta ki magát Görgey az ellenség által Vácztól Miskolczig neki szánt kelepceből, ép oly pazarul bánt a tábornok a drága idővel az utóbbemlített város körül. A visszavonulásnak további folytatása helyett azt látjuk, hogy a tábornok, talán azon reményben, hogy a megkezdett alkudozások már legközelebb sikerre fognak vezetni, másrészt pedig azon czélzattal, hogy az oroszokat még a Tisza innenső oldalán magára vonva, lehetőleg elejét vegye azon eshetőségnek, miszerint azok későbbi elvonulása alkalmával Debreczennél elébe kerüljenek, — egyszerre csak megfeneklik Miskolcznál, melynek környékén aztán hiábavaló csatározásokba keveredik. Az első ilyen összezapáshoz az alkalmat a Pöltenberg által 23-án keresztülvinni rendelt, kémszemle szolgáltatta, melynek leírása előtt azonban előbb az oroszok által időközben végrehajtott mozdulatokkal kell beszámolnunk.

A túrai ütközet után Paskiewits újból és pedig annál is inkább Görgey felé fordíthatta főfigyelmét, miután időközben Haynanti azon értesítést vette, miszerint az osztrák sereg már július 21-én megkezdendi előnyomulását Perezel serege ellen a Közép-Tisza felé.

A műveleteit Görgey ellen folytatandó orosz sereg helyzetere a torai ütközet után nagyjában véve a következő volt: a II. hadtest zöme a főhadiszállással Aszódnál, egy része Túránál, az üldö-

zésről visszatért elővéd pedig Zsámboknál állott. A július 20-án Romhányig ért III. hadtest 21-én Berczelt, 22-én Szurdok Püspökit érte el, hogy onnan Gyöngyösre folytassa útját. A IV. hadtest zömével Mezőkövesdnél állott; a Miskolcz megszállására kirendelt és ezt tényleg 18-án foganatosított elővéd\*) Görgey közeledésének hírére július 20-án Harsányon át Ábrányim húzódott vissza. Grabbe július 22-én Losonczt érte el, honnan sietve tovább folytatta útját, hogy az előtte haladó Siss hadoszloppal, mely utóbb említett napon Rimaszombatot érte el, s már közel volt ahhoz, hogy az előretolt Chrulowkülönítményt elérje, minél előbb egyesülhessen.

A túrái ütközet kedvező kimenetele folytán Paskiewits a Gyöngyös felé útban levő III. hadtestet újból északi irányba, Görgey közvetlen üldözésére rendelte ki, mi czélból az Gyöngyösről Szurdok Püspöki—Pásztó—Kis Terennén át Losonc felé von irányt, de midőn július 23-án Kis Terennére érkezett, hírül vette, miszerint Görgey már előtte való napon Miskolczot érte el. Az erről szóló jelentésre Paskiewits Püdigernek azon parancsot küldte, miszerint hadtestével irányt változtatva, a II. hadtesttel újból egyesülendő, Pétervásáran át Eger felé tartson. Ez utóbbi hadtest a főhadiszállással július 22-én Aszód, Túra és Zsámbokról Hatvanra, 23-án Gyöngyösre menetelt; itt tudta meg Paskiewits, hogy Görgey már előtte való napon Miskolczot szállotta meg, minek folytán legesleg-újabb elhatározása szerint abban állapotott meg, hogy serege zömével, a II. és III. hadtesttel a Tisza balpartjára kel át, hogy Görgeyt debreczeni útjában megelőzze. Ezalatt a IV. hadtestnek a jobb parton kellett maradnia, hogy Grabbeval és a Gácsországból Kassán át előnyomuló Osten-Sacken\*\*) különítménnyel egyetértőleg fogja közre az esetleg a Tisza jobb partján megmaradó Görgeyt. Éhez képest a II. hadtest a főhadiszállással július 24-én Gyöngyösről Kápolnára, honnan az 5. és 8. gyalog hadosztály, a 2-ik könnyű lovas hadosztály 2-ik dandára, a 32. számú kozák ezred, 2 üteg, a szükséges utászcsapatok a hadihídkészletekkel herczeg Gortschakow főhadsegéd vezénylete alatt Kerecsendre tolatott előre, hogy onnan a tiszafüredi átjárót kerítse hatalmába. A III. hadtest július 24-én Pétervásárra, 25-én Egerbe, 26-án Kerecsendre, 27-én Füzes-Abonyba menetelt, hogy a következő napon a II. hadtestet Tiszafüredre kövesse, a hol Paskiewits e szerint 55—60.000 embert 290 löveggel szándékozott egyesíteni.

#### Ütközetek Görömbölynél.

1849. július 23-án és 24-én.

Tscheodajew a július 22-ikéről 23-ikára hajló éjjel parancsot kapott, miszerint hadtestével Miskolcz felé előnyomulva, Görgeyt

\*) Lásd ezen kötet 192. oldalán.

\*\*) Lásd ezen kötöt 192. oldalán.

támadja meg s ha ez visszahúzódnék, Tokajig üldözze s iparkodják őt a Tisza jobb partján visszatartani, ha pedig mégis átkelne a Tiszán, szállja meg Tokajt, a hol olyannemű előkészületeket színeljen, mintha az egész sereg ott szándékoznék átkelni; a hadtest zöme ellenben további rendeletig Miskolcznál maradjon.

Ezen parancshoz képest Tscheodajew július 23-án reggel csupán lovasságból álló elővédjét a 11-ik gyalog hadosztály 1-ső dandára, a 4-ik vadász zászlóalj, 1 utász század és 2 üteg által megerősítvén, ezen csapatokkal Kusnetzow altábornagy délelőtt Vall órákor Vattáról elindult Miskolcz felé.

Miután e napon vett parancsa folytán *Pöltenberg* is kémszemlére iirdult, a két fél elővéde a Harsánytól északra elterülő magaslatokon bukkant egymásra. Az orosz különítmény élén haladó 41. »számú kozák ezred a magyar huszárokat Harsányból az erdőig visszaüzvén, ott *Pöltenberg* gyalogsága által tűzzel fogadtatott. Erre *Kusnetzow* az említett kozák ezredet az ellenséges állás megkerülésére rendelte ki, avval arczban pedig 4 zászlóaljat tüzéséggével fejlődttette fel s egyidejűleg a két szárny ellen 2—2 lovas századot rendelt ki. A gyenge magyar előcsapatok harczolva az aranyosi korcsmáig húzódtak vissza, melynek környékén körülbelül egy óra hosszat foglalkoztatták az ellenséget, hogy a kémszemlére kirendelt csapatok zöme, 4 zászlóalj. 1 huszár ezred és 4 löveg, a hátrább fekvő erdős magaslatokon át a Kutyavaczkok körül kiszemelt állásba bántatlanul visszajuthassanak.

Az aranyosi korcsmánál helyt álló magyar osztagok megkerülésére *Kusnetzow* ismét a 41-es kozákokat rendelte ki, kiknek egy magyar osztagot meglepően oldalba fogni sikerült s bár a huszárok ellentámadásba mentek át, az egész gyenge magyar had a lóállásba húzódtott vissza, a hova időközben *Pöltenberg* még újabb erősítéseket s különösen nagyobb számú tüzéséget vont előre.

Az oroszok csak óvatosan követték az erdőkön át harczolva visszavonuló magyar csapatokat, úgy hogy majdnem 4 órába került, míg az erdő északi szegélyéig előre juthattak, ekkor aztán *Pöltenberg* a szemben fekvő magaslatokról oly hatásos tüzer tüzet fejtett ki ellenük, hogy *Kusnetzow* jobbnak látta az erdő leple alatt szép szerivel ismét Vattára visszahúzódni.

A veszteség mindkét részről jelentéktelen volt; az oroszok állítólag csak 3 halottat és sebesültet, a magyarok talán valamivel többet vesztek. Ez utóbbiak részén különösen Axmann Vincze őrnagy tüntette ki magát zászlóaljának élén.

A kémszemle-ütközet hírére Görgey, másnapra komoly támadásra számítván, meghagyta *Pöltenberg*nek, hogy 24-én az ütközetet ne csak elfogadja, hanem a míg csak lehet, tartsa magát állásában, azután pedig a III. hadtestre a Sajó balpartjára húzódjék vissza. Hogy pedig Sassnak és Grabbenak Rimaszombat felől jövő oszlopa



ellen is fődözze magát, elrendelte Görgey, hogy a VII. hadtest diósgyőri különítménye, valamint az I. hadtestnek Sajó Szent-Péteren álló fele 24-ike folyamán állásaikban megmaradjon.

Pöltenberghez intézett parancsát Görgey 24-én reggel azon téves hirre, hogy a VII. hadtesttel szemben az egész orosz sereg zöme áll összpontosítva, oda módosította, miszerint minden ütközet elől kitérve, azonnal a Sajó mögé vonuljon vissza, csak hogy mire ezen parancsmódosítás rendeltetési helyére jutott, Pöltenberg már meg volt támadva. Tscheodajew ugyanis július 24-én reggel hadtestének zömével Abrányból Vattára nyomult előre, a hol a Kusnetzow alatti elővéddel egyesülvén, tovább folytatta támadó előnyomulását Miskolcz felé. Elöl a miskolczi országúton a 41. és 51. számú kozák ezredek haladtak, utánuk a 4. számú lövész zászlóalj a 11-ik gyalog hadosztály 1-ső dandára s utána az egész 12-ik gyalog hadosztály következett; 2 huszár ezred a 7. számú könnyű lov. üteggel, továbbá 3 kozák század a 6. számú kozák üteggel Vattáról Ernődön és Mályin át a Kutyavaczkónál állást foglalt magyarok bal oldalába irányított. Tscheodajew a „Kakas nyílás“ nevezetű magáslatot borító erdő északi széléhez érve, ott a 4. lövész zászlóalj és két gyalog ezred fődözete alatt a műüttől két oldalt 2 üteget vonultatott fel, a 41. és 51. számú kozák ezredek pedig az ellenséges állás két szárnyának megkerülésére rendelte ki.

Pöltenberg az erdő szélén megjelenő oroszokat igen élénk lövegtűzzel fogadta, midőn azonban a kozákok állásának mindkét oldalát körülrajzották, az orosz tüzéség tüze pedig mindinkább hevesebb lön, mely mellett immár a gyalogság is támadáshoz készült, tekintve továbbá, hogy ekkor érkezett be Görgey inódosítú parancsa is,— Pöltenberg lassan és harczolva Görömböly felé, a töleközvetlenül délre elterülő magaslatokra kezdett visszavonulni, odahagyott állását pedig az orosz 4. lövész zászlóalj és a 11-ik gyalog hadosztály 1-ső dandára 2 üteggel szállotta meg.

Új állásukban ismét jó ideig tartottak ki a magyarok s csak midőn a Mályin át irányított megkerülő orosz hadoszlop oldalukat fenyegette, adott Pöltenberg a további visszavonulásra parancsot. Csaba előtt újból állást foglalt Pöltenberg, de csak azért, hogy diósgyőri különítményének Miskolczra vonulását bevárja s midőn erről jelentést vett, az egész VII. hadtestet odavezette vissza. Említett városelőtt az oroszok üldözése is véget ért, úgy hogy innentől kezdve már bántatlanul folyt a további visszavonulás Felső-Zsolczáig, a hova a hadtest csak az éj beálltával érkezett meg.

Tscheodajew 3 zászlóaljjal és 1 üteggel Miskolczot szállotta meg, hadtestének fenmaradó részével pedig Csaba mellett ütött tábornot. Görgey még az ütközetre következő éjjel a következő mozdulatokat hajtatta végre: a Sajó vonalát Ónodtól Alsó-Zsolczáig a VII. hadtest, Zsolczától Arnúthig pedig a III. hadtest szállotta meg; az

I. hadtest Szikszónál összpontosult, hogy a Sajót Arnóthon fölül megfigyelve, egyttal a jobb oldalt is fedezze. Görgey főhadiszállása még az új folyamán Ongára, 25-én pedig Gesztelyre ment.

Július 24-én az oroszok Görömböly-előtt 21 embert vesztek, ellenben a magyarok vesztesége ismeretlen.

### A sajiómenti ütközet.

1849. július 25-én.

Július 25-én reggel Tscheodajew előnyomulását Miskolczon át a Sajó felé folytatta és mihelyt a Kusnetiow alatt álló elővéd ezen folyóhoz közeledett, Pöltenberg és Leiningennclc a Sajó mentén felállított ütegei azonnal megkezdték ellene a tüzelést. Ennek viszonzása céljából Tscheodajew gyalogságát és lovasságát hátrahagyván, egyelőre csak 4 üteget állított harczba, a melyeknek halogató tüze alatt a Putnok felől jövő Sass hadoszlop is harczbavegyült a IV. hadtest balszárnyán. Sas altábornagy az utóbbi hadtest parancsnokától vett utasítása értelmében a 9 kozák századdal és 2 lov. üteggel elővédjét képező Chrulow ezredest azonnal a magyarok jobb szárnya, Sajó-Vámos felé rendelte ki, a honnan az odarendelve volt magyar huszár század csakhamar elvonult. Ámde (Jhrulow további előnyomulása közben a magyar ütegek hatásos tüzkörletébe jutván, az ellentámadásba átment huszárak üldözése közben a Sass különítmény zömére volt kénytelen visszahúzódni.

Miután *Tscheodajew* e szerint a magyarok jobb szárnya ellen nem igen vergődhetett zöld ágra, mindenekelőtt az ágyútüzet fokoztatta, hogy annak leple alatt egy 16 lovas századból és 10 ágyúból álló oldaloszlopot a magyarok bal szárnya ellen hozzon működésbe. Ezen csapatok Sajó-Petri elé érve, az ottani erdőt ellenséges gyalogság és tüzéség által találták megszállva s miután közelben különben sem találtak alkalmas gázlót, anélkül hogy kitűzött feladatuknak eleget tettek volna, újból visszatértek s a IV. hadtest jobb szárnyán állottak fel.

Ezalatt az orosz középnek egyik ütege két gyalog század támogatása alatt oly közel férközött Alsó-Zsolczával szemben a magyar ütegekhez és ott oly kedvező állásba helyezkedett, hogy onnan a magyar tüzéséget pásztázó rézsút-tűz alá foghatta. Ezen felette alkalmatlan jövevény elűzésére Gázon alezredes vállalkozott zászlóaljának 50 önként jelentkezett emberével. Miután a derék kis csapatnak a Sajót átgázolni és a veszedelmes üteget a túlparti bozótok által fedve, észrevétlenül megközelítenie sikerült, Gázon hatásos sortűzet vezényelt, mely elől úgy az üteg, mint a mellette álló 2 század is kerekelt oldott.

Kevéssel ezután *Tseheodajew*, miután különben is késő délutánra járt az idő, beszüntette a további harczot és csapatjait a

Sajótól tisztes távolba visszavezetvén, ott azokkal táborba szállt. Az oroszok e napon 14 halottat, ezek között 1 tisztet, sebesültekben pedig 8 tisztet és 18 embert, továbbá 128 lovat, a magyarok ellenben még ennél is bizonyára kevesebbet vesztek.

Július 26-án *Tscheodajew* támadását folytatni szándékozott, mi czélből *Sass* altábornagyt 2 lovas ezreddel és 1 lov. üteggel Ónodon át Körömrre irányította, de alig hogy Pongánál a szemben álló magyar ütegekkel a tüzet felvette, parancsot kapott, hogy a harcztot azonnal félbeszakítva, Miskolcra vonuljon vissza. Ezen parancsot *Tscheodajew* a *Paskiewitstől* vett utasítás folytán adta ki, minek indító oka abban rejlett, hogy a II. és III. hadtest átkelelése a Tisza balpartjára immár biztosítottak volt tekinthető. A vett parancs folytán *Tscheodajew* 26-ikán délelőtt egész hadtestét Miskolcznál egyesítette.

Bár a fentiek szerint *Görgeynek* sajómenti állását teljesen megtartani sikerült, mégis attól tartván, hogy az oroszok, ha még az éj folyamán vagy másnap korán reggel tovább előnyomulnának, nem nagy megerőtetésükbe kerül, hogy azt délről fülsodorják, miáltal még tokaji visszavonulása is veszélyeztetve lehet, — seregét még az éj folyamán a Hernád bal partjára vezette vissza, s ott azt a következő igen előnyös állásba helyezte el: a bal szárnyon a VII. hadtest Hernád Németi, Bocs és Hidvégnél, a középén a III. hadtest Gesztely és Káknál, a jobb szárnyon pedig az I. hadtest Csanálostól Dopszán át Baksáig foglalt állást. A főhadiszállás Szerencsre, a vonat a menekülők szekereivel együtt Tokajon át a Tisza balpartjára küldetett. A fenti állásban Görgey lőszerkészletpótlást és a *Kazinczy* hadosztály beérkeztét szándékozott bevárni, mely ez időtájt Ungvár tájékán állott.

A helyett hogy *Görgey* a nyugtonhagyás alkalmán kapva, átkelését a Tiszán bántatlanul és minél gyorsabban végrehajtotta volna, elhatározta, hogy a míg csak túlerő meg nem támadja, nem mozdul ki hernádmenti állásából. Utólagosan a tábornok úgy iparkodik feltüntetni a dolgot, mintha ezt a délvidéki sereg érdekében tette volna, melynek azáltal, — úgymond — hogy ő az orosz tömegeket lekötve tartotta, Haynauval szemben szabad keze és — ami még az egyesült feldunai seregeknek sem akart sehogysem sikerülni — biztos kilátása nyílt az eldöntő győzelemre; elfelejti azonban e mellett, hogy az ő passiv magatartása nem igen volt alkalmas arra, hogy az orosz tömegeket lekösse és hogy Paskiewits veszteglése Miskolcz és Tiszafüred között egyes egyedül a herczeg spontán elhatározásának tudható be. És talán nem tévedünk, ha feltételezzük, hogy mindkettejüknél a kelletténél hosszabb veszteglés oka a Felső-Tiszánál hasonló indokokban leli magyarázatát: egyiknél sem volt túlságos nagy a vágy és hajlam a délvidéken harczoló seregrészekkel az egyesülést keresni.

Július 26-án *Görgey* főhadiszállását Szerencsre tette át, a hol Kossuthtól egy békülékeny hangon irt terjedelmes magánlevelet és azonkívül egy hivatalos iratot is kapott, a melyben felszólíttatik, hogy július 27-én vagy 28-án a kormányzóval és a július 15-én hadügyminiszterre kinevezett *Aulich* tábornokkal leendő szóbeli tanácskozásra Kardszagra jöjjön.

#### Az orosz főszereg zömének átkelése a Tisza balpartjára.

Július 25-én hajnali 2 órakor *GorlschaJcow* a Kerecsendre előretolva volt különítményével\*) megindult Poroszló felé, mely helységet lovas elővéde déltájban minden oldalról meglepően körül fogta, de abban nagy meglepetésére magyar fegyveres csapatokat egyáltalában nem talált. A tiszafüredi hid védelmére 3280, de ezek között mindössze 1110 lőfegyveres emberrel, továbbá 2 huszár századdal és 8 löveggel kirendelt *Korponay* ugyanis különítményének zömét a Tisza-híd közvetlen védelmére használta fel és Poroszló felé az Eger elrombolt hidjáig csakis gyenge megfigyelő őrköt küldött előre.

Miután *Gortschakow* egész különítményét Poroszlónál egyesítette, délután 5 órakor a 4-ik árkász zászlóalj 1 századjával, az 5-ik gyalog hadosztály 2-ik dandárával és 2 üteggel tovább indult a Tisza-hid felé, a hova *Korponay* előcsapatjai minden ellentállás kifejtése nélkül húzódtak vissza; daczára ennek az orosz csapatok csak este 6 óra 30 perczkor értek a hid közelébe, melyet a magyar elővédc csapatok maguk mögött felgyújtották, miközben a balparton álló magyar üteg élénk tűzzel iparkodott az ellenséget lehetőleg távol tartani. Erre *Gortschakow* az állandó áthidalás helyétől körülbelül 1 kilométernyire délre, erdő által fedett helyen szándékozott pontonok segítségével a balpartra átkelni, melynek védelmére és támogatása céljából a kijelölt átkelés helyéhez és a Tiszához közel 18 löveg számára gátonyt emeltetett.

Az átkelés előmunkálatainak foganatosítása közben éjféli utáni 1 órakor a jobbpartra átkelt mintegy 50 honvéd huszár igen sikerült rajtaütést hajtott végre az orosz tüzérség tábora ellen, mely alkalommal 17 ember esett el, illetőleg sebesült meg, míg ellenben a huszároknak a keletkezett nagy zűrzavar közepette teljesen bánatlanul sikerült elillanniok.

Midőn az orosz csapatok hajnali fél 4 órakor az átkelés végrehajtásához fogtak, *Korponay* a túlsó partról megszólaltatta tüzérségét, a mit az orosz ütegek nyomban viszonoztak. Miután az átkelés ennek daczára tovább folyt, *Korponay* belátván, hogy sokáig sikerrel úgy sem tarthatná magát, inkább önként vonult vissza előbb Újvárosra, onnan pedig Debreczenbe. Ily körülmények között

\*) Lásd ezen kötet 203. oldalán.

július 26-án délelőtt 10 órakor Tisza-Füred már az orosz kozákok kezében volt, ugyanaznap délben pedig a leégett hid mellett már egy másik újonnan vert hadihíd állott készen, melyen Gortchakow csapatjai zavartalanul kelhettek át a folyó túlsó partjára s így este felé az egész különítmény Tiszafüred mellett ütött tábor. Az egész művelet az oroszoknak 3 halottjukba és 56 sebesültjükbe — utóbbiak között 1 törzs- és 1 főtiszt — került, 3 ember pedig eltűnt. Ezalatt az orosz II. hadtest fenmaradó része a főhadiszállással július 25-én Mezőkövesdre vonult, honnan a következő napon csak a 2-ik könnyű lovas hadosztály 1-ső dandára tolatott tovább Ábrányig előre. Július 27-én a II. hadtest a főhadiszállással szintén a Tisza balpartjára kelt át s Poroszlónál csupán a 8-ik hadosztály 2-ik dandárét hagyta hátra. A III. hadtest e napon mindössze Füzes-Abonyig nyomult előre. Július 28-án végre az egész II. és III. hadtest Tisza-Fürednél összpontosult és Paskiewits részint innen, részint már korábban a következő intézkedéseket bocsátotta ki: Grabbe parancsot kapott, hogy Miskolczon egy napig se vesztegeljen, hanem azonnal vonuljon tovább Tokaj felé. Osten-Sacken már 26-án kapta a meghagyást, hogy hadoszlopával Kassáról szintén Tokajra vonuljon s ott Grabbeval egyesülve, a körülményekhez képest vagy csak megfigyelő állást foglaljon a netán még ott álló túlnyomó ellenséggel szemben, vagy pedig említett város megszállása mellett az ottani Tisza-hidat állítsa helyre. Végül Tscheodajew, mint már említettük is, parancsot kapott, miszerint Görgey üldözését teljesen Osten-Sackennak és Grabbenak átengedve,\*) hadtestével és Roth tábornok különítményével a II. és III-ikhoz leendő csatlakozás végett Tisza-Füredre vonuljon. Éhez képest a IV. hadtest már július 27-én Ábrányba vonult, előbb azonban Tscheodajew a Görgey hadállása felőli hírszerzés céljából Petskowsky ezredest a 41. és 51. számú kozák ezredekkel és 2 század dsidással Ougán át kémszemlére rendelte ki, mely az utóbbemlített helységről jelentéktelen összecsapásra vezetett; egyébként Petskowsky ezredes kémek útján arról értesült, miszerint Görgey serege Gesztelynél áll összpontosítva. Az erről vett jelentésre Paskiewits még aznap meghagyta Tscheodajewnek, miszerint Kusnetzow altábornagyot a hadtest lovasságával és 2 üteggel Vattára rendelje vissza, hogy ott a szintén oda-rendelt Grabbeval egyesüljön, a 11-ik gyalog hadosztályt Ábrányban hagyja, ő maga pedig csak a 12-ik hadosztálylyal csatlakozzék a sereg zöméhez.

### A gesztelyi ütközet

1849. július 28-án;

#### Görgey seregének visszavonulása a Tisza mögé.

Még mielőtt Grabbe az újabb módosító parancsot megkapta volna, július 28-án reggel 6 órakor korábbi utasításához képest

\*) Lásd ezen kötet 203. oldalán.

hadával Miskolcra a következő menetrendben indult el Ongán át Gesztely felé: a 45-ik kozák ezreddel az élen, ezt követte az 1-ső könnyű lovas hadosztály 1-ső dandára (16 lovas század és 1 üteg), a Nisowsky vadász ezred 3 zászlóaljja 1 üteggel, azután 3 gyalog zászlóalj 1 üteggel s végül a Nyegorod gyalog ezred.

Midőn a hadoszlop éle Ongához ért, a Ilernád jobb partján portyázó huszárok észrevették az élen menetelő kozákokat, a mit rögtön jelentettek hátrafelé. Leiningen erre sietve csatarendbe állította hadtestét, még pedig oly fedett állásban, hogy abból az oroszok csak néhány löveget láthattak. Orábbe már jóval lőtávolságon kívül felvonultatta hadoszlopát és pedig a balszárnyon a Nisowsky vadász ezredet a 7-ik számú könnyű üteggel, a jobb szárnyon a dsidás dandárt az 1. számú könnyű lov. üteggel; a középén nagyobbára tüzérség foglalt állást, míg a gyalogság zöme tartalékban maradt.

Grabbe ütegei már igen nagy távolságról kezdték meg a tüzelést, melyet Leiningen eleinte figyelembe sem vett; erre Grabbe egész hadával közelebb vonult, de alig, hogy a magyarok hatásos tüzkörletébe jutott, Leiningen oly heves tüzet fejtett ki, hogy Grabbe kénytelennek érezte magát rendetlenségbe jutott csapatjait mihamar visszavezetni. E közben kapta kézhez a fentebb említett ellenparancsot, de egyidejűleg azon nyugtalanító hírt is, hogy Miskolcz lakossága felkelt, hogy az orosz had visszavonulási vonalát elvágja. Ily körülmények között Grábbenak elment a kedve a Miskolczra való visszavonulástól, hanem ezen város megkerülése mellett Putnokra sietett. Itt mindenekelőtt a bányavárosok védelmére visszahagyott Nossow tábornok beérkeztét akarta bevárni, hogy aztán, ha majd Osten-Sacken is közelebb jött, újból támadólag nyomuljon előre.

Grabbe a gesztelyi ütközetben halottakban 2 tisztet és 45 embert veszített, 8 tiszt és 48 ember pedig megsebesült. Leiningennek teljesen fődött állása folytán mindössze 1 sebesültje volt.

A többször említett Osten-Sacken különítmény július 12-én vonult el Stry tájékáról és miután vett parancsához képest július 22-ig Dukla tájékán gyülekezett, onnan a következő napon megkezdte előnyomulását Bártfa felé, a hol 25-ikén ismét együtt volt; innen Osten-Sacken 26-án Kapira, 27-én Eperjesre, 28-án pedig Kassára vonult, a hol Selvan tábornokkal lépett érintkezésbe. Utóbb- említett helyen kapta meg Osten-Sacken a főparancsnokságnak 26-ikáról kelt parancsát\*), melynek értelmében Grabbeval egyetértőleg a Tokaj felé elvonuló Görgeyt kellett követnie. Mielőtt Osten-Sacken az említett irányban tovább indult volna, a sereg hátában fekvő közlekedési vonalak biztosítására a főbb helyeken Selvan

\*) Lásd ezen kötet 209. oldalán.

tábornok parancsnoksága alatt a következő helyőrségeket hagyta hátra: Bártfán 1 zászlóaljat, 4 könnyű löveget 25 kozákkal; a sebesi erődben, a hol maga Selvan is tartózkodott, 1 zászlóaljat, 4 könnyű löveget és 4 lovas századot; Eperjesen 1 zászlóaljat, 4 könnyű löveget, 3 lovas századot és 30 kozákot, végre Kassán 3 zászlóaljat, 4 könnyű löveget, 1 lovas századot és 45 kozákot Kolsakow tábornok parancsnoksága alatt.

Hadának fennmaradó részével *Osten-Sacken* július 29-én Hidas-Németire nyomult előre, honnan elővédjét Vizsolyig, egyik kozák századját pedig a Grabbeval leendő összeköttetés helyreállítása végett, a ki azonban e napon a gesztelyi ütközet után már Putnok felé volt visszavonulóban, Forróig toltá előre. Július 30-án a különítmény zöme Kérre, elővédé Szántóig jutott, hol csakhamar hire érkezett, miszerint Görgey már előtte való éjjel a Tisza mögé vonult vissza. Ennek folytán mi sem állotta útját, hogy *Osten-Sacken* július 31-én Tokajt megszállva, az elrombolt hid helyreállításához fogjon, mely augusztus 2-iké folyamán el is készült.

*Osten-Sacken* előnyomulásának hírére július 31-én Orabbe is újból előrenyomult s a mondott napon Edelényig, augusztus 1-én pedig Szikszóig jutott, a hova Nossow tábornokot is magához rendelte. Ámde Szikszón Orabbe Paskiewitsnek egy újabb parancsát vette, melynek értelmében a bányavárosok megszállása céljából ismét vissza kellett fordulnia. Éhez képest augusztus 3-án Szikszóról felkerekedve, Edelény, Putnok és Rimaszombaton át Losoncra menetelt, mely várost aug. 7-én, miután abban néhány nappal előbb 2 orosz tiszt és 4 közember meggyilkoltatott, büntetésül elhamvasztotta. Innen menetét folytatva, augusztus 10-én Zólyomba ért Grabbe, honnan a körül fekvő vidékre ismételten apróbb portyázó különítményeket küldött ki.

Görgey július 27-én reggel Kossuth meghívása folytán útnak indult Kardszagra, de már útközben Nyíregyházán Knézich tábornok jelentéséből megtudta, hogy az oroszoknak egy jelentékeny hada máris a Tisza balpartján Tiszafürednél áll. Most ébredt csak Görgey azon nagy veszély tudatára, a mely immár seregét a sajó- és hernádmenti veszteglés folytán fenyegette és, hogy valamiképp mégis kihúzza magát a csávából, utazását rögtön félbeszakítva, visszatért főhadiszállására, hol azonnal kiadatta a másnap sietve folytatandó visszavonulásra szóló intézkedéseket, egyidejűleg pedig a július 25-iki parancscsal Nagy-Kállóba rendelt Kazinczynak a parancsot, hogy most már ne Debreczen felé, hanem inkább Erdélybe Bemhez siessen. A hernádmenti állás tarthatlansága most már annál szembeötlőbb volt, miután Görgey egyszersmind híret vette, hogy *Osten-Sacken* egy erős hadoszloppal Kassán, elővéde pedig Hidas-Németinél áll.

A kiadott rendelkezések szerint *Leiningen* és *Pölsenberg*

hadteste július 28-án éjjel Szerencsen át Zomborig, Nagy Sándor hadteste pedig a jobb oldal biztosítására előbb Megyaszónál, majd Legyes-Bényénél foglalt állást. Július 29-ikén mind három hadtest mindennemű ellenséges behatáson kívül Tokajig jutott, a hol idővesztegetés nélkül a Tisza balpartjára keltek át. Az átkelés folyama alatt az I. hadtest egyik hadosztálya Tarczánál, a másik Keresztárnál foglalt biztosító állást, majd miután végül ezek is átkeltek a Tiszán, azonnal hozzáláttak a hid elrombolásához, azután pedig Rakamaznál állottak fel, hogy a Vaskapunál táborba szállt sereg zömét esetleges háttámadások ellen védjék. Július 30-án az egész sereg Nyíregyházáig vonult. Miután itt Görgey még mindig bizonytalanságban volt, vajjon a Tiszafürednél átkelt orosz hadoszlopok időközben előnyomultak-e Debreczen felé, további, minden esetre felette veszélyeztetett oldalmenetét két párhuzamos oszlopban szándékozott végrehajtani, melyek közül az egyiknek, a Nagy Sándor hadtestéből állónak, július 31-én Hadházára, augusztus 1-én Debreczenbe, a hol másnap állva kelle maradnia, 3-án Derecskére, 4-én pedig Berettyó-Ujfaluba, — a sereg zömét képező másiknak pedig július 31-én Nagy-Kállóra, augusztus 1-én Nyír-Adonyba, 2-án Vámos-Pércsre, 3-án Nagy-Létára, 4-én pedig Kis-Marjára kellett volna menetelnie. Hogy ezen menettertvől mennyiben történt eltérés, azt alább lesz alkalmunk elbeszélni; annyi bizonyos, hogy ha Paskiewits serege zömével Tiszafüredről haladéktalanul megindult volna Debreczen felé, úgy annak környékén Görgeynek teljesen elállhatta volna útját.

E helyett Paskiewits július 29-én Gr abbé gesztelyi vereségének hírére, a mi azon aggodalmat keltette benne, hátha Görgey mégis Kassa felé fordul, hogy az orosz sereg összeköttetési vonalait megszakítsa, azon újabb elhatározásra jutott, hogy a II. és III. hadtesttel egyelőre Ósegére vonul, hogy ekként a IV. hadtesthez, mely ez idő tájt Mező-Csáthra ért, közelebb legyen; hogy pedig-szükség esetén az említett helységnél partot is válthasson, a Tiszafürednél beépítve volt hajóhidat szintén oda vonzoltatta.

Ósegére érve, a herczeg leginkább azon törte fejét, miképpen lehetne Görgeyt legkönnyebben hernádmenti állásából szép szerivel kimozdulásra birni, nem is sejtván, hogy a magyar sereg elvonulása a Tisza mögé máris folyamatban van. Sok tanakodás után végre abban állapodtak meg, hogy a II. hadtest Ósegénél keljen át a Tiszán s miután a IV. hadtesttel Mező-Csáthnál egyesült, avval együtt — utóbbi tehát éppen harmadszor — Miskolczra nyomuljon tüntetőleg előre, mely mozdulatnak eredményét a III. hadtest Ósegénél várja be.

Alig ért a II. hadtest július 30-án Mező-Csáthra, midőn a Papiig előrement főhadiszállásnak értésére esett, hogy Görgey serege Tokajnál átkelőiében van a Tisza bal partjára. Erre Paskie-



wits a II. hadtestet újból Ősegére rendelte vissza, Tseheodajewnel pedig parancsot adott, miszerint a 12-ik gyalog hadosztályt 2 lovas ezreddel július 31-én hajnalban szintén a. sereg zöme felé Ősegére indítsa útnak, ő maga pedig hadtestének fenmaradó részével az Ónod közelében fekvő Pogára meneteljen s miután itt a Kusneteow alatt Vattánál álló elővédet is magához vonta, avval együtt augusztus 1-én Tokajra nyomuljon előre, mely várost a Grabbe és báró Osten-Sacken különítményekkel együtt szállja meg, ellenben Miskolczot ismét Roth tábornoknak kellett 3 zászlóaljjal megszállania. Már a korábban előadottakból tudjuk, miszerint Osten-Sacken Tokajt már július 31-én saját kezdeményezéséből szállotta meg és hogy a herceg ezen újabb parancsának Orabbera vonatkozó része már a következő napon újabb módosulást szenvedett.\*)

Ezen sok ide-oda rokirozás után végre a herceg mégis komolyan rászánta magát a Debreczen felé való előnyomulásra s ehez képest augusztus 1-én reggel a II. és III. hadtesttel, valamint a 2 lovas ezred által megerősített 12. gyalog hadosztálylyal útnak indult Ősegéről, a hol a hadihíd védelmére Kannabich tábornok alatt 2 gyalog ezred, 1 üteg és 50 kozák maradt vissza; Paskiewits ugyanis a további hadműveletek folyamán úgy a Tokajon, valamint a Miskolcz—Ősegén át vezető vonalat is utánszállító vonal gyanánt akarta berendezni.

#### A debreczeni csata.

1849. augusztus 2-án.

Nagy Sándor hadtestével, melynek létszáma július végén 9521 embert, 1441 nyerges lovat, 652 hámos lovat és 43 ágyút telt ki, július 31-én az eredeti menettervtől eltérőleg, de bizonyára a főhadszállás tudtával és beleegyezésével Hadház helyett csak Ujfejtőig jutott, Hadházat pedig csak augusztus 1-én érte el. Itt vette Nagy Sándor Debreczenből Korponay ezredestől a tudósítást, miszerint ő rosszul felfegyverzett kis csapatjával az őt nagy erővel megtámadott oroszok előtt Debreczenbe visszahúzódni kényszerült s hogy 15.000 orosz nyomában van. Erre Nagy Sándor egy erős lovas csapatot küldött Debreczenbe „azon meghagyással, hogy az Debreczenen túl Újváros felé tartson s addig menjen előre, míg az ellenséget feltalálja, azzal semmi komoly összeütközésbe ne bocsátkozzék, de vele a folytonos érintést megtartani s időről-időre jelentést visszaküldeni igyekezzék,“ egyszersmind parancsot adott, miszerint a hadtest még aznap este 10 órakor tovább induljon Hadházáról Debreczen felé, végre pedig Görgeynek mindezekről jelentést téve, utóbbinak további utasításait kérte ki. A dolog fontossá-

\*) Lásd ezen kötet 212. oldalán.

gára való tekintettel ezen jelentést maga a hadtest vezérkari főnöke, *Pongrácz István* alezredes vitte el a sereg főhadiszállására.

Ezalatt a hadtest 10 órakor este útra kelve, hajnali 2 és 3 óra között minden baj nélkül érkezett meg Debreczenbe, a hol az, miután *Korponay* oszlopa, mely 3280 főnyi gyalogságból — ezek között azonban csak 1110 volt a löfegyvercs — 380 lovasból és 4 ágyúból állott, szintén hozzá csatlakozott, a városi Nagy erdőben ütött táborn.

Rövid pihenő után beérkezett a felderítő lovasság első jelentése, mely szerint ez „az újvárosi úton egy előrenyomuló ellenséges lovas csapatra bukkant s hogy az nála sokkal erősebb lévén, kénytelen előle Debreczen felé visszahúzódni.“ Ugyanekkor érkezett vissza *Pongrácz* alezredes is Görgy főhadiszállásából az alábbi írásbeli parancscsal: „Az I. hadtest az Újvárosnak vezető út mindkét oldalán álljon fel és ha ellenség mutatkozik, támadja és verje ezt meg.“ Erre *Nagy Sándor* — miként azt a csatában szintén tevékeny részt vett Máriássy János ezredes elbeszéli — a *Mesterházy* alatt álló lovasságot magához vévén, azzal előre rohant, meghagyván tábornokari főnökének, hogy a hadtestet Debreczennek délnyugati részén az Újváros felé vezető úton csatarendbe állítsa s az előőrsöket jó előre tolja ki.

Míg tehát *Nagy Sándor* előre rohanván s az ellenséges lovas csapatot visszanyomva, szemlét tartott, addig a hadtest a kijelölt helyen következőleg állott csatarendbe: *Máriássy* hadosztálya, 3782 ember 21 ágyúval, balszárny gyanánt az úgynevezett Köntösgáttól balra, *Bobich* hadosztálya, 2923 ember 16 ágyúval, attól jobbra és annak mentén; *Korponay* hada a tartalék-ágyúteleppel *Bobich* mögött jobbra hátul tartalék viszonyba került; mindegyik hadosztály 1—1 zászlóaljtal előőrsi szolgálatra tolt előre. Időközben *Nagy Sándor* is visszatért szemléről s a felállítást a lovasságnak elhelyezésével bevégezte; ez utóbbiból a 8-ik huszár ezred 4 százada a balszárny legszélső részére, ugyanannyi a jobbra, fenmaradó része pedig a tartalékhoz rendeltetett.

Ezután *Nagy Sándor* főbbrangú tisztjeit tanácskozássra hívta egybe, mely alkalommal különösen az képezte vita tárgyát, vajjon a Görgy parancsolta támadás megkíséreltessék-e vagy sem. *Nagy Sándor* *Máriássy*val a parancs teljesítése mellett emelt szót. *Mesterházy* ingadozott, *Bobich* úgy vélekedett, hogyha az ellenség támad, akkor a harcot úgyis el kell fogadni, *Korponay* és *Pongrácz István* végre határozottan a támadás mellőzését hozták javaslatba. Ily elmentmondó vélemény nyilvánítások mellett végre abban állapodtak meg, hogy a támadás az oroszok ellen elmarad, hogy a hadtest egész nap fegyver alatt marad felállításában és hogy éjjel szép csendesen tovább vonulnak majd. „Az értekezlet után — írja *Máriássy* — többen *nagy Sándor* tábornokkal kilovagoltunk az előőrsökhöz

s azokat végig nézve, itt az orosz előőrségnek tisztjeivel szóba ereszkedtünk; a ravaszok, midőn elhagyónk őket, meghívtak bennünket délutáni 5 órára orosz theára.“

Ar előőrsök megszemlélése úton Nagy Sándor a tábor feletti parancsnokságot Bobichnak átadván, ő maga Máriaássyval, Pongráczczal és több más tiszttel együtt fél 11 óra tájban a városba ment. Dél tájban a nagy vendéglőben egy jó csomó tiszt, közöttük Máriaássy és Nagy Sándor is, verődött össze, de alighogy az ebédhez fogtak, megszólalt az oroszok ágyúja, minek folytán kiki lóhalálában beosztásába sietett.

*Paskiewits* a Csegénél összpontosult csapatokkal augusztus 1-én megindult Újváros felé és egyidejűleg báró *Haynau* ama kívánságára, hogy egy különítmény elindítása által a Tisza balpartján a magyar déli haderők oldalát és hátát fenyegetse, *Chrulow* ezredest 4 dsidásszázzal, 4 löveggel és 50 kozákkal Madarason át Török-Szent-Miklósra indította, mely különítmény, hogy mindjárt végezzünk vele, még augusztus 1-én Madarast, 2-án pedig Szent-Miklóst érte el s útközben arról értesült, hogy *Petczel* már július 22-én Szolnokról Szegedre vonult el és hogy az osztrákok részéről is Szolnokon már csak 1 zászlóalj áll, a többi pedig szintén lejjebb vonult Szeged felé. Ily körülmények között *Chrulow* ismét visszafordult és nem sokat törődve azzal, hogy ilyformán *Haynau* baloldala fedezetlenül marad, augusztus 4-én Újvárosra, 5-én pedig Ilebreczenbe érve, a sereg zöméhez csatlakozott.

Augusztus 1-én Újvárosba érve, *Paskiewits* hírszerzés céljából Hajdú-Böszörmény és Debreczen felé rögtön 1—1 portyázó különítményt rendelt ki; a Böszörmény felé kiküldött osztag sehol sem talált ellenségre, a másik ellenben egy mértföldnyire Újvárostól magyar csapatokra bukkant. Az erről szóló jelentésre *Paskiewits herczeg Bebutow* tábornokot rendelte ki 2 muzulmann századdal és 1 század kaukázusi lovassal kémszemlére Debreczen felé, a kitől 2-án hajnalban jelentés érkezett, hogy Debreczennél magyar csapatok állanak, erejük azonban meg nem állapítható.

Az utóbb említett napon reggel az orosz főszereg vonatának visszahagyása után harczrendbe tagozva az alábbi beosztással indult el Újvárosról Debreczen felé: az úttól jobbra a II-ik, attól balra a III-ik hadtest, mindegyik külső szárnyán saját lovas hadosztályával; a 12. gyalog hadosztály a hozzá beosztott két lovas ezreddel a két hadtestet tartalék viszonyban követte. Így haladt a sereg körülbelül félútig Debreczen felé előre, a midőn aztán a nagy terjedelmű és magasán álló kukoriczások miatt újból menetoszlopba kellett sorakoznia, mely időtől kezdve a 3-ik könnyű lovas hadosztály elővédviszonyba rendeltetett. Ez utóbbi a fegyverneki csárdához érve, Debreczen előtt 4 magyar huszár századot és 2 löveget pillantott meg, melyek ellen *Offenberg* altábornagy egyik lovas ez-

redét nyomban támadásra rendelte előre; ezt azonban sem a huszárok, sem az előretolt zászlóaljok nem várták be, hanem visszahúzódtak a főállásba, hogy a tüzéség kilövését ne gátolják. A megkezdett ágyútüzelés folytán Offenberg beszüntette a további előnyomulást és a maga részéről is csupán az 5-ik és 6-ik lovas üteget vonultatta fel.

Ezen bevezető ágyúharcz alatt érkezett be fél 3 óra tájban a sereg zöme is, melyből az 5-ik gyalog hadosztály első harczvonalban, a 4-ik pedig e mögött tartalék viszonyban vonult fel Mihelyt aztán a 7-ik és 8-ik hadosztályok is megérkeztek, a 4-ik az 5-ik mellé jobbra szintén az első harczvonalba tolatott, a legszélső jobbszárnyon pedig a 2-ik könnyű lovas hadosztály állott fel.

Ezen felvonulás alatt a magyar tüzéség, úgy az orosz ütegekben, mint a 3-ik könnyű lovas hadosztályban tetemes kárt okozott, úgy hogy ez utóbbi, nemkülönben a Nagy Sándor által támadásra rendelt Máriássy hadosztálylyal szemben álló ütegek is kénytelenek voltak az arcvonalból a bal-, utóbbiak pedig a jobbszárnyra hátrább húzódní; hasonlóan nem sikerült az 5-ik gyalog hadosztály egyik dandárának Bobich ellen intézett támadása sem. Erre Paskiewits újabb ütegek előrevonása mellett a második harczvonalban álló 7-ik és 8-ik hadosztályt a balszárnyra, Máriássy megkerülésére pedig Glasenap altábornagyot rendelte ki. Utóbbi azonban valahol a nagy kukoriczásban annyira eltévedt, hogy már csak döntés után bukkant ki ismét Debreczennél, a Bobich hadosztálynál pedig főképp az ütegek dicséretes működése tartotta, fenn az egyensúlyt. Végre délután 5 óra tájban Paskiewits a balszárnyon felállított 4 nehéz ütegek támogató tüze alatt döntő támadást parancsolt a magyarok jobbszárnya és oldala ellen, mi czélból a 7-ik és 8-ik. hadosztály 1—1 dandárának az első harczvonalban, a másik kettőnek pedig tartalék viszonyban kellett előnyomulnia. A gyalogságtól balra előre a 3-ik könnyű lovas hadosztály és még ezt is túlszárnyalva, a muzulmann lovas ezred és 2 század kaukázusi hegyi lovas törtetett előre. Általános tartalék gyanánt az újvárosi út mentén a IV. hadtestbeli csapatok maradtak vissza.

Az elrendelt döntő támadás lökeme első sorban az időközben a jobbszárnyra előrevont Korponay különítményt érte, melyet az orosz balszárnyütegek már megelőzőleg jól megdolgoztak volt. Az orosz lovasság egy részének a Nagy erdőnek leple alatt teljesen észrevétlenül sikerült Korponay hátába kerülni és így nem is csoda, hogy a muzulmánok és a kaukázusi hegyi lovasok pokoli lármával végrehajtott rohama oly megdöbbentőleg hatott a különben is nagyobbára csak hiányosan felfegyverzett fölkelő csapatokból álló különítményre, hogy annak mindjárt az első pillanatban széjjelmálolt osztagai menten részint a közeli erdőben, részint a városban kerestek menedéket.

Mialatt ezen első menekülők sorában a muzulmánok valóságos mézárást vittek véghez, addig a 3-ik könnyű lovas hadosztály szintén oldalt és hátulról, a 7-ik és 8-ik gyalog hadosztály elsővonalbeli csapatjai pedig előlről az immár jobboldalt fedetlenül álló *Bobich* hadosztályra vetették magukat, amely az óriási túlerőnek természetesen szintén nem állhatott ellent. *Bobich*, a ki alól még a lovat is kilőtték, megsebesültén követte a legközelebbi szőlőkbe visszahúzódott embereit. Máriássy a jobbszárnyon s közepén törtéteket látva, azonnal felhagyott a további támadólagos előnyomulással és az ellenség által nem igen szorítva kezdette meg hátrálását Derecske felé, miközben *Bobich* hadosztályából és Korponay különítményéből igen sokakat fölvelt.

A feldunai magyar seregnek ezen utolsó csatája felette vesztésgeljes volt; a tulajdonképeni I. hadtestnél a halottak száma 2 tisztt és 51 ember, a sebesülteké 6 tisztt és 84 ember, az eltűnteké 7 tisztt és 1266 ember; ehhez Korponay vesztése legalább 500—600 fő; kitesz összesen mintegy 2000 embert. Azonkívül 8 ágyú leszereltetett, 4 pedig teljesen odaveszett; ez utóbbiakat a muzulmánok szedték el a Debreczen városában keletkezett nagy zűrzavar közepette. Legtöbbbet veszített Korponay csapatja, a melyből — Máriássy állítása szerint — kevés ember maradt meg ép fővel és testtel, ezeknek legnagyobb része el is fogatott. Máriássy alig vesztett többet 40—50 főnél. Az oroszok vesztése: halottakban 2 tisztt és 58 ember, sebesültekben 25 tisztt, ezek között *Kuprianow*, a II. hadtest parancsnoka és 252 ember; a sebesüléseket jobbra ágyúgolyók és gránátok okozták.

A debreczeni csatáról Máriássy ezredesnek, a kinek abban mint hadosztályparancsnoknak jelentékeny része és szerepe volt, eg3<sup>r</sup> eléggé körülményes és igen érdekes leírását bírjuk, melyből az alábbi részleteket veszszük át: „Kijöven a táborba Nagy Sándorral\*) — írja Máriássy — ki hozzám a balszárnyra jött, itt az előőrsöket már visszahúzza s ütegeinket működésben találtuk. Előőrsök a nagy kukoricza miatt az ellenség közeledését csak akkor vették észre, midőn ez lovasságával megrohanta őket. De a meglepetésnek semmi rász következése nem volt. Nemsokára megszólalt az ágyú seregünk egész első sorában és borzasztó pusztítást kezdé üzni az akkor már szemeknk előtt fejlődő nagy számú orosz lovasságban. Egy előbb említett dombról Nagy Sándorral együtt néztem az előtűnk fejlődő ellenség mozdulatait; első pillanatban nem láttunk csak lovasságot előtűnk; az oroszoknak az lévén már Vácznál is látott furcsa szokásuk, a sereg fejlődését egy hosszú lovassor által fedni és így végrehajtani. Sokáig néztük és bámultak az orosz lovasság valódi hősies magatartását: minden pillanatban láttuk, hogy ágyúink,

\*) T. i. a megzavart ebédéről.

melyek számra eleinte az ellenségénél sokkal számosabbak valának s ezen napon kitűnően löttek, egész sorokat töröltek, a rendetlenség azonban eleinte közöttük sehol sem mutatkozott. E borzasztó pusztítás lóban és emberben tartott egy jó félóraig; . . . akkor tájban veszté *Csányi* százados, a vörös sapkás üteg parancsnoka, mindkét lábát ágyúgolyó által; e ritka hős s valódi római jellemű honfi e nyomora állapotban sem akará elhagyni kedves szeretett üteget; vérben úszva, tovább is buzdítá fiait és vezénylő üteget... Mint mondám, Nagy Sándorral együtt fürkészttük az előttünk fejlődő orosz sereg mozdulatait; a hozzánk közel álló nagy sor lovasság ebben némileg gátolt bennünket; de azért mégis annyit tisztán leheté látni, hogy a lovas-sor háta mögött veszteglő ágyúk állottak s a gyalogság nagyszerű bontakozása ment véghez. Ez esetre én Nagy Sándort, ki, fájdalom, nagyon rövidlátású vala, figyelmeztettem, sőt kértem őt, miszerint látva az aránytalan nagy erőt, a hátrálást, míg lehet, elrendelje. E figyelmeztetésem s kérésemre azonban Nagy Sándor-e pillanatban mitsem hajtott; ő, ki sokszor hadi mozdulataiban s elhatározásában túlságig óvatos s néha ingadozó vala, e pillanatban ennek ép ellenkezője vala s hátrálásról mit sem akart hallani. Szerencsétlenségünkre ágyúink valaMra nagy rendetlenségbe hozták az ellenség lovasságát; e tény Nagy Sándort annyira felhevíté, hogy kérésem daczára, hadosztályomnak, azaz a bal szárnynak előnyomulását rendelte el; egy dőfést akarván, mint mondá, az ellenség arczán tenni s azután a hátrálást megtenni. E parancsát lelkemre kötvén, ellovagolt tőlem a jobb szárnyhoz, hogy azt, mint mondá, személyesen az ellenségre vezesse . . . Nagy Sándor távozta után elrendeltem az előnyomulást a lehető legnagyobb óvatossággal, s őszintén megvallom, nagy ellenszenvvel. Az ellenség jobb szárnyát arczon és jobboldalt akarván megtámadni, meginditám zászlóaljaimat balszárnyról előre lépcsőnként (en échellons), a 4 század lovasságot s a legszélsőbb zászlóaljat rendeltem előre azon célból, hogy az ellenséget oldalt fogja; két zászlóalj s egy üteg arczon fogta az ellenséget; a többi részét hadosztályomnak, két zászlóaljat s egy üteget, visszatartám tartalékul. Az indulás lépcsőnként történvén, jó idő múlt el, míg az egész hadosztály mozgásba jött; alig haladtunk pár száz lépést előre, midőn a hadtest jobb szárnyának háta mögött borzasztó rivalgás és kiabálás történt, mely minden vezényszó nélkül megállítá menetünket; oda tekintvén, egy roppant nagy tömeg ellenséges lovast pillantánk meg, kik mint a mennykő az égből, az erdőből kirohanva, tartalékunk oldalába s hátába törtek. Szerencsétlenségünkre itt Korponay ezredes csapatja, egy úgyszólván fegyvertelen, csak lándzsákkal ellátott fiatal zászlóalj lévén, ez szétugrasztatott és irtalmatlanul lekaszabolgatott; a látvány, mely erre szemünknek mutatkozott, borzasztó és seregünk eddig látszólag kedvező állapota valóban szo-

morú s a kétségbeeséshez közel vala. Tartalékunk, azt világosan: láttam, veszte volt: egyetlen reményem Bobich hadosztályának zászlóaljába helyeztem, remélvén, hogy megfordulván, egy jól célzott tüzeléssel vagy lelkes rohammal sikerülend nekik a veszendő tartalékot a tökéletes megsemmisüléstől megmenteni. E reményem csakhamar füstbe ment; a rivalgás és ordítás után nemsokára támadólag indult meg az ellenség arcza; a lovasság, mely eddig testével fedte serege mozdulatait, s mely, mint mondám, már nagyon is megingatottnak látszott, részben előre küldetett, részben, mint az ellen jobb szárnyán, félretolatt; erre Bobich hadosztályát több zászlóalj megrohanta előlről, míg hátába ugyanazon lovasság tömege tört, mely tartalékunkat csak úgy futtában letiporta és lekaszabolta. Pár perc múlva az egész jobb szárnyánál tökéletes zűrzavar vala látható; az én hadosztályomnak egy ideig, míg az ellenséges lovasság félre — s az annak háta mögött készen tartott ágyúütegek előre tolattak, nyugta volt; mely időben tisztán látván a veszélyt, melyben jobb szárnyunk forgott, segítségére a mellettem levő két zászlóaljat a rohanó ellenséges gyalogságnak oldalába akartam küldeni; e szándékomat azonban csakhamar megghiúsította az ellenség, ki e pillanatban lovassággal és ütegeinknél négyszerte számosabb tüzerességgel megtámadott, s különösen utóbbival oly borzasztó pusztítást kezdte űzni mind ütegeimben, mind pedig zászlóaljaimban, hogy azoknak megmentéséről kelle gondoskodnom. E pillanatban veszünk kikerülhetlennek látszott. — Ily körülmények között, látván, hogy a jobb szárny tökéletesen tönkre tétetett, nem maradt egyéb hátra, mint megmenteni azt, mi még megmenthető vala, t. i. hadosztályomat. — Az állás, melyben e perczben valék, excentrikus visszavonulásra kényszerített; e visszavonulás neme nagy előnyünkre vált, és nemcsak a hadosztályomnak, de a szétszört jobb szárnyunknak megmentésére is szolgált azáltal, hogy együtt maradván, annak oltalma lehetett ... A visszavonulás, daczára a roppant ágyútűznek s az orosz lovasság részéről történt többszöri támadásnak, jó rendben és lassan történt; zászlóaljaimat, ütegeimet és az itt levő lovasságot, különösen azok derék parancsnokait illő, hogy dicséretesen megemlítsen e helyen ... a szőlőkből temérdek menekült honvéd csatlakozott a hadosztályomhoz s ezek között kellemes meglepetésünkre Nagy Sándor tábornok is. Nemsokára azután, miután a menekültek összeszedettek s előre küldettek, a visszavonulás itt is a végső hátvédnél megkezdődött. Az ellenség lovassága csak a kukoricza-földekig üldözött bennünket; itt azonban, kivéve egyes cserkeszt, megszűnt minden üldözés s a hadosztály a szétvert jobb szárny romjaival rendesen és nyugodtan folytathatta a visszavonulást Derecske felé ... Az oroszok szétvervén seregünk jobb szárnyát, az üldözéssel nem sokat gondoltak és nemsokára azt egészen abban hagyták, csak egy lovas csapat üzte egy darabig

lovasságunkat és a jobb szárny ágyúit a városon keresztül Derecske felé; huszáraink azonban, bár többször szétverettek, mégis megmentették nagyobb részét ágyúinknak és társzekerünknek . . . Tagadhatatlan, hogy hibák történtek az napon mind Nagy Sándor tábornok, mind mások részéről is; hiba volt a csatahelynek választása; hiba volt, a csatát, mikor még lehetett, félbe nem szakítani; igen nagy hiba volt az erdőre oly kevés gondot fordítani.“

Máriássy jelentését némileg kiegészíti, különösen a jobb szárnyon történeteket illetően, a Görgey főhadiszállásán összeállított alábbi ütközetjelentés kivonata: . . . . . Délután 1¼ órakor támad az ellenség zöme. Balszárnyunk helyt áll — utóbb előre nyomul; az ellenség hátrálni kénytelen; a cserkeszek rohamát két század Coburg-huszárral visszaveri. Ekkor innen a balszárnyról 2 század császárszázadunk atkületik a jobb szárnyunkra; erre az ellenség 12 század dsidást és cserkeszt indít ezek ellen a maga balszárnyára és 3 gyalog zászlóaljjal rohanva beveszi a téglavető kemenczét, a császárszázadokat erős gránátlövésekkel szétrobbantja és ezzel az egész magyar harczvonalat kettészakítja . . . Máriássy a maga Coburg-huszárszázadainak védelme alatt a városon kívül a derecskői útra hátrál . . . Bobich ezredes alól, a ki a centrumban tökéletes odaadással küzd, kilövik a lovát; 7 ágyúját leszerelik s őt a városon keresztül menekülni kényszerítik. A szabolcsi guerillák a téglavetőtkben részint lekaszabolthatnak, részint fogságba esnek. Szélső jobb szárnyunk Amsberg őrnagy alatt az erdőn és városon keresztül menekszik a hogy tud ... A hadtestet csak Várad-Püspökiben lehetett szerbe-számba szedni. Vesztesége 2000 ember halott és sebesült és 5 ágyú, melyek közül kettő 12-fontos. De a megmentett ágyúink közül is 11 darab leszereltetett az ellenség által.“

Befejezett csata után *Paskiewits* hadait Debreczen köré gyülekeztette; a hátráló ellenség üldözésével nem sokat gondolt, sőt az avval megbízott lovasság azt nemsokára teljesen abba is hagyta. Ennek köszönhető, hogy Nagy Sándor hadteste a teljes felbomlást elkerülte. A megvert magyar had még 3-án a Berettyó mögé Berettyóújfaluiig húzódott vissza, honnan 4-ike folyamán Nagyváradra hátrált.

*Görgey* másik két hadtestével a csata napján Vámos-Pércsen volt, a hol daczára annak, hogy a debreczeni ágyúzást meghallotta, 3-ika reggeléig maradt, a midőn Nagy Sándor jelentésének vétele után Nagy-Létára, innen pedig rövid déli pihenő után Kis-Marjára folytatta hátrálását; majd meggyőződven arról, hogy a részben kiszáradt Berettyó védővonalul nem alkalmas, még a 4-ikére hajló éjjel Biharba vonult, a hol értésére esett, hogy az oroszok első őrszázadai csak 3-án este jelentek meg Berettyó-Ujfalu előtt s így egész 4-ikét Biharban töltötte s csak 5-én reggel indult el Nagyváradra, a hol *Nagy Sándor* hadtestével egyesült.

E helyen egyszersmind ielemliendőnek tartjuk, miszerint *Sze-*



more és gróf Batthyány Kázmér augusztus 1-én a kormányzó megbízásából Nyir-Adonyba a főhadiszállásra érkeztek, hogy Görgey közlései nyomán utóbbival az oroszokkal felveendő alkudozások tárgyában a szükségeseket megbeszéljék.

Mindenesetre feltűnő, kivált utólag tekintve a dolgot, hogy a kormány csak egy pillanatig is komolyan hihette, hogy az oroszok szövetségeseik háta mögött hajlandók lehessenek valamely külön békeszerződésre lépni a magyarokkal. Ez azonban akkor korántsem látszott oly nagy képtelenségnek, amennyiben szinte köztudomású volt, hogy az orosz és osztrák táborok és vezérek között meglehetősen nagy meghasonlás létezett, a mi mindjárt kezdetben abból keletkezett, hogy az osztrák kormány vagy éppen nem, vagy csak igen rosszul teljesítette ama kötelezettségét, mikép az orosz sereg élmezőnyéről gondoskodni fog. A meghasonlás másik oka ama versengésből származott, hogy mindegyik fél önmagát tekinté Magyarország meghódoltatásában főtényezőnek, a másikat pedig csak segélyezőnek és mindennemű érintkezésük alkalmával ennek megfelelőig is bántak egymással. Egy másik feltűnő körülmény volt, hogy az oroszok, a merre csak jártak, igen kíméletesen bántak a néppel, tiszteik pedig igen gyakran majdnem mondhatni barátságosan közlekedtek a magyar tisztekkel, a hogyan az például Máriássy leírása szerint többek között közvetlenül a debreczeni csata előtt is történt. Ezt látva, tudva, a kormány túlságos hiszékenység és ábrándozás nélkül is könnyen föltehetette, hogy az orosz parancsnokok által kezdeményezett alkudozásoknak mégis komoly a háttere.

Görgey, a két minisztert, talán hogy velük nagy úri hatalmát éreztesse, gyöngélgedés ürügye alatt augusztus 1-én nem, csak 2-án este Vámos-Pércsen fogadta, de most már tekintve, hogy Rüdigerhez intézett levele válasz nélkül maradt, kevés reményt fűzött az alkudozások sikeréhez, a minek különben csattanós bizonyítékául augusztus 5-én Biharban Miloradowits orosz hadnagynak megjelentése is szolgált, a ki Paskiewits meghagyásából a Görgey által Sassnak és Chrulownak viszonaajándékuul küldött pisztoly párokat hozta vissza, kijelentvén, miszerint a herceg nem találta illőnek, hogy tábornokai és tisztjei az Oroszország és Ausztria között fennálló szövetségre való tekintettel az utóbbi hatalom ellenségeitől ajándékokat fogadjanak el. Erre viszont Görgey is kijelenté, miszerint ily körülmények között ő sem tarthatja meg az említett két orosz tiszt által neki az ő ajándékát megelőzőleg felajánlott pisztolyokat s felkérte ennél fogva Miloradowits hadnagyot, hogy azokat vinné vissza magával Sass és Chruloio számára. Az orosz hadnagy erre, — Görgey előadása szerint — az ajándékcsereéről és annak mikénti keletkezéséről úgy látszik mit sem tudván, kijelentette, hogy üzenformán a dolog nem egyezik meg az ő fogalmaival a tisztességről, minek folytán ő saját felelősségére ismét csak az imént magával hozott pisztolyokat viszi vissza.

A Görgey táborában időző miniszterek *Paskiewitsnek*, visszautasítva az üzenete daczára, az említett hadnagygal egy az alkudozások megkezdését célzó levelet továbbítottak, melyet másnap, augusztus 6-án, egy második levél is követett, a melyben Görgey tanácsára nem kevesebbet, mint Szent István koronáját ajánlották fel az orosz «zárnak. Ezen levelet Pöltenberg tábornok, Beniczky Lajos ezredes és gróf Bethlen József százados vitte el Paskiewits főhadiszállására, a ki azonban a küldöttséget nem is fogadta, hanem a főhadiszállás parancsnoka által kijelentette Pöltenberg előtt, hogy az orosz hadsereg azért jött Magyarországra, hogy segítségére legyen Ausztriának a fölkelés elnyomásában; ha pedig a fölkelő sereg vezérei magukat a törvényes hatalomnak alávetni szándékoznak, forduljanak az osztrák főparancsnokhoz, csakis ez lévén jogosítva a dologban eljárni.\*) Ezen kijelentés után *Pöltenberg*, a hadjáratot tárgyaló orosz hivatalos munka adatai szerint, a főhadiszállás parancsnokával folytatott beszélgetés közben kijelentette volna, miszerint a magyarok hajlandók lennének az orosz csapatok előtt a fegyvert lerakni, ellenben az osztrákokkal semminemű alkudozásokba sem bocsátkoznak s készek ellenük a végletekig küzdeni. A fegyverlerakás említése mindenestre különösnek tűnik és arra enged következtetni, hogy Görgey táborában máris foglalkoztak ezen eszmével.

Említésre méltó továbbá, hogy Görgey vezérkari főnöke, *Bayer* ezredes Vámos-Pércsen a közte és a főparancsnok között már Komáromban keletkezett és azóta ismételten megújuló differenciák miatt, mihez az is hozzájárult, hogy *Bayer* kivált az utolsó időben gyakran kellett néznie mélyebben nézett a kancsó fenekére, — elbocsátását kérte s helyét a főhadiszálláson, a hadoszlopának feloszlása után különben is oda beosztva volt *Görgey* Ármint foglalta el.

De térjünk vissza a hadműveletekhez. A Nagy váradtól kezdve egy oszlopban tovavonuló sereg elővédjét képező I. hadtest augusztus 6-án Gyapjún át, a hol déli pihenőt tartott, szakadó csőben Nagy-Szalontáig menetelt. Augusztus 7-én az I. hadtest Nagy-Szalontáról Nagy-Zeréndre, a sereg zöme pedig a főhadiszállással Nagy-Szalontára menetelt; itt vette Görgey *Aulich* hadügyminisztertől az értesítést, hogy *Dembinski* feladta szőregi állását, és hogy parancsot kapott, miszerint Aradra húzódjék vissza. Egyszersmind felszólította Görgeyt, hogy menetét lehetőleg, úgy rendezze be, miszerint seregének legalább egy része augusztus 9-én Aradra éljen. Ehez képest tette meg Görgey intézkedéseit a további menetre nézve,

\*) A francia nyelven adott válasz következőleg hangzott: „Monsieur le Maréchal Prince de Varsovie me charge de vous informer, Monsieur, que la destination de son armée est uniquement de combattre, et que si vous desirez traiter de votre soumission à votre Souverain légitime, il faut, que vous vous adressiez au commandant en chef de l'armée autrichienne, qui seul a des pouvoirs nécessaires à cet effet.“

melyek szerint Nagy Sándornak 8-án Simándra, 9-én pedig Aradra kellett vonulnia, míg a III. és VII. hadtesteknek öt ugyanazon úton menetállomásonként kellett követniük, úgy hogy a sereg 10-én teljesen együtt legyen Aradon, a hova *Görgey* már 9-ike folyamán előresietett.

*Paskiewits* a debreczeni csata után élelmezési nehézségekre való tekintettel seregének további előnyomulását egyelőre ismét beszüntette, ami *Görgey*nek alkalmat adott, hogy teljesen nyugton keresse az egyesülést Dembinski seregével. Hogy *Görgey* mozdulatairól értesülések nélkül ne maradjon, a herceg két 2—2 kozák századból álló portyázó különítményt alakított, melyeknek egyikét *Chru-low* ezredes alatt Derecskére, másikat pedig *Melnikow* ezredes alatt Nagy-Létára tolta előre, meghagyván nekik, miszerint járőreiket Nagyvárad felé egészen a Berettyóig járassák.

Ezalatt a Tokaj felé útban levő *Tscheodajew* altábornagy\*) július 31-én Körömrre ért, honnan augusztus 2-án Szerencsre, 3-án pedig Tarczalra menetelt, a hol a magával hozott haddal *Osten-Sacken* parancsnoksága alá lépett. Augusztus 4-én *Tscheodajev* parancsot kapott, miszerint Tokajban 1 zászlóaljat 4 löveggel, Tállyán és Hidas-Németiben 1—1 gyalog századot hagyjon hátra, Miskolezra szintén 1 zászlóaljat küldjön, a hadtestéhez tartozó többi csapatokkal pedig, valamint az *Osten-Sacken* által ezenfelül rendelkezésére bocsátandó 6 zászlóaljjal Debreczenbe a sereg zöméhez induljon. *Osten-Sacken* továbbra is a Felső-Tisza mentén maradó csapatok feletti parancsnokságot tartotta meg. Ilyenformán az összeköttetés Tokajon át Kassával biztosítva lévén, *Kannabich* tábornok egyidejűleg utasítást nyert, miszerint a csgci hidat szedje fel s a hidanyaggal, valamint az ott összpontosult vonattal és csapatokkal szintén Debreczenbe induljon. E városban *Paskiewits* augusztus 6-án az ott kivívott győzelem örömeire hálaadó tábori isteni tiszteletet tartatott.

A következő napon azon hírre, hogy *Görgey* Nagyváradot odahagyta és Arad felé vonult, a herezeg *Rüdiger* hadtestét a 2-ik könnyű lovas hadosztály zömével útnak indította Nagyvárad felé; a lovassági zöm augusztus 7-én délután 3 órakor indult el Debreczenből, hogy még ugyanaznap Derecskéig, elővédje pedig Berettyóújfalui jusson.

A III. hadtest elvonulása után *Puskieivits Bébutow* herceg parancsnoksága alatt augusztus 8-án Kis-Pércsre 1 dsidas ezredből, a muzulmann lovas ezredből és 4 lövegből alkotott új elővédet tolt előre, mialatt a sereg zöme Debreczen tájékán lehetőleg kényelmesen helyezkedett el.

E napon *Rüdiger* elővédé Nagyváradot, lovassági zöme Bors

\*) Lásd ezen kötet 213. oldalán.

helységet, Chrubw portyázó különítménye Bereg-Böszörményt, Melnicowé pedig Mező-Telegdet érte el. Rüdiger főhadiszállását Ártándra tette át, a hcl délelőtt A 11 órakor ismert küldetéséből kifolyólag Poltenberg jelent meg nála a deputáció másik két tagjával.

Augusztus 9-én Rüdiger hadtestének gyalogsága Mezőkeresztesig, lovasságának zöme Nagyváradig, a 15-ik és 46-ik kozák ezred Madarászig s az Albert főherceg dsidás ezred 6 löveggel Kötegyánig jutott.

Augusztus 10-én a két kozák ezred Kis-Jenőig, a dsidás ezred Nagy-Zeréndre tolatott előre; a lovasság zöme Nagy-Szalontára, a gyalogság Nagyváradra jutott. Melnikow ezredes e napon Bucsaig nyomult előre s miután az ottani erődházat földig lerombolta, újból Mező-Telegdre húzódott vissza.

Augusztus 11-én Rüdiger kozákjai Simándig, a dsidások Kis-Jenőig, a lovasság zöme Nagy-Zeréndig, a gyalogság pedig, melyből 3 zászlóalj 8 ágyúval Kannabich tábornok alatt Nagyvárad helyőrségéül maradt vissza, Nagy-Szalontáig nyomult előre.

Paskiewits a sereg zömével még mindig Debreczennél állott s miután augusztus 9-én, tehát jó későn, arról értesült, hogy az osztrák sereg zöme Makónál áll,\*) parancsot küldött Rüdigernek, miszerint lovasságával a Fekete-Kőrösnél, gyalogságával pedig Nagy-Szalontánál állapotják meg s onnan figyelje meg az ellenség mozdulatait.

A további előnyomulás Nagy-Szalontáról Arad felé csak azon esetben volt folytatandó, ha biztos hír érkezik, hogy Görgey Aradot is elhagyta, vagy ha azt Haynan határozottan kívánná, feltéve, hogy ő maga is Arad felé tart. Azon esetre, ha Görgey Aradról az osztrák sereg megtámadására indulna, ez esetben — így szólott Paskiewitsnek mindenesetre kissé különös utasítása — Rüdiger csak lovasságával tüntessen Arad felé, gyalogságát pedig csak szükség esetén vezesse előre. Minden esetre azonban felette óvatosan járjon el s fontolja meg, hogy a hadsereg zöme igen messze áll a III. hadtest mögött, minek folytán az 5. és 12. gyalog hadosztályok csak augusztus 14-ikére érkezhetnének Nagyváradra. Ha pedig Haynau nem vonulna Arad felé, úgy Rüdiger semmi szin alatt se induljon előleges engedély nélkül arra felé útba.

Ezen parancs daczára Rüdiger a helyzetnek igen helyes felismerése folytán elhatározta, hogy legalább némileg mégis előbbre nyomul, meg lévén győződve róla, hogy már pusztá megjelenése Arad előtt is kiváló hatással leend az ott időző magyarokra. Bár Pasliewits az előterjesztést elfogadta, újból lelkére kötötte alparancsnokának, miszerint gyalogságával semmi esetre se merészkedjék a

\*) Azaz, hogy 4-én ott állott, mert a jelentés vettemezése napján már a temesvári döntő csata vívatott.

Körösön túl előrenyomulni. Mikorára ezen parancs beérkezett, *Rüdiger* gyalogságát már Nagy-Zeréndig, lovasságát pedig Kis-Jenőig toltta volt előre; a vett meghagyás folytán tehát a gyalogság és lovassága zömének további előnyomulását beszüntette, elővédjét ellenben Simándig, kozákjait pedig Új-Szent-Annáig toltta előre.

Ekközben augusztus 12-én *Tscheodajew* is megérkezett Debreczenbe, *Paskiewits* pedig azon hírre, hogy a Tisza felső folyása mentén, kivált Bcreg- és Ungmegyőkben magyar portyázó csapatok czirkálnak, melyek esetleg utánszállító vonalait is veszélyeztethetik, egy erősebb portyázó különítménynek ideirányítását határozta el. E célra *Karlowits* altábornagyot szemelte ki a herceg, kinek a 4-ik gyalog hadosztály 2-ik dandárának 7 zászlóaljával, 2 könnyű üteggel, 4 dsidás századdal, 25 kozákkal és 1 árkász századdal augusztus 14-én Debreczenből elindulva, Nagy-Kállón és Náményon át Munkácsra kellett nyomulnia, hogy onnan a magyarok által megszállva tartott munkácsi erődnek szemmeltartása mellett, különböző irányokban kiküldendő apróbb portyázó különítmények által a magyar portyázó csapatokat s fölkelt népet lefegyverezze. Ennek megtörténte után *Karlowitsnak* a munkácsi erőd megkerülésével Kassára kelle bevonulnia.

*Karlowits* különítményének elindulása napján *Paskiewits* Debreczennél álló serege zömével is meg akarta kezdeni a további előnyomulást Nagyvárad felé, erre azonban, mint később látni fogjuk, már nem igen volt szükség.

## HARMINCZHETEDIK FEJEZET.

**Haynau műveletei a Dembinski parancsnoksága alá helyezett középtiszai és déli magyar hadsereg ellen; a szőregi és temesvári döntő csaták. Nugent folytatólagos műveletei a Dunán túl.**

**1849. július közepétől augusztus elejéig.**

A komáromi második csata után *Haynau* minden idővesztegetés nélkül hozzálátott hadműveleteinek folytatásához, melyeknek legközelebbi célját a fővárosok bevétele, majd a további előnyomulás folyamán útban álló magyar haderők leküzdése mellett, Temesvár felmentése képezte.

A fővárosok megszállása tekintetében a táborszernagy, mint tudjuk, nehogy őt abban a Miskolcraól Pest felé elindult oroszok megelőzzék, már a komáromi második csatát megelőzőleg tette meg intézkedéseit s az ezen célra kirendelt *Wussin* különítmény\*) július 10-én Bicskét, 11-én délután 5 órakor pedig, anélkül, hogy bárhol is ellentállásra talált volna, Budát érte el. Ennek bejáratánál küldöttség fogadta az őrnagyot, hogy a fővárost, melyből a magyar csapatok már megelőzőleg visszahúzódtak, oltalmába ajánlják. *Wussin* erre a várba vezette fel különítményét, a hol ágyúit a falakon a lánczhidra irányítva állította fel.

Az ezen különítményt a III. hadtest zömével követő *Bamberg* altábornagy július 10-én Alsó-Galláig, 11-én Bicskéig, 12-én pedig Budaörsön át, a hol őt is a fővárosi polgárok küldöttsége fogadta, Budáig jutott s azonnal hozzáfogott a lánczhid felszedett hidlásának a közelben elrejtve volt, de csakhamar megtalált alkatrészekkel való helyreállításához. Ezen munkálatok közben július 12-ike és 13-ika folyamán *Bamberg* 2 zászlóalj, 1 úteget és néhány lovas századot hajókon szállíttatott át Pestre, a hol 12-ike folyamán *Adlerberg* orosz különítménye is beérkezett,\*\*) majd midőn a Kis-

\*) Lásd ezen kötet 100. oldalán.

\*\*) Lásd ezen kötet 182. oldalán.

Bérről Moóron át július 12-én Székesfehérvárig, 13-án pedig Martonvásárig jutott *Gerstner* dandár, a következő napon szintén Budára ért, *Rimberg* július 15-én, a Budán őrsegül hagyott 1 zászlóalj és 2 lovas századot kivéve, összes csapatjaival Pestre kelt át, honnan előőrseit Palota, Csaba és Vecsés irányában tolta előre.

Ezalatt *Haynau* a sereg zömének utányomulására és Komárom körülzárására nézve is megtette intézkedéseit. Az utóbb említett feladattal a II. hadtest bízott meg, melynek támogatására egyelőre, miután a táborszernagy még nem tartotta kizártnak, hogy *Görgey*, ha áttörése Vácznál nem találta sikerülni, esetleg újból Komárom felé fordul vissza, az I. hadtestnek is vissza kellett maradnia; ez aztán a vár körülzárását a jobb parton következőleg foganatosította: a *Schneider* dandárnak 1 zászlóalja, 1 lovas százada és 3 lövege Almást, 1 zászlóalja Tatát, 1 zászlóalja Nagy-Igmándot szállotta meg, fenmardő része pedig Mócsánál állott fel; a *Bianchi* dandár a Herkály és Csém pusztákat s végül a *Reischach* és *Sartori* dandárok Ácsot, az Ácsi erdőt és a Czonczó patak balpartján fekvő magaslatokat egészen a Dunáig szállották meg; a *Ludwig* lovas dandárnak az előörsi szolgálatra rendelt osztagokon felül megmaradó része végül Herkálnál állott fel. A csapatok a körülzáró vonal fontosabb pontjait sánczozatokkal látták el.

A II. hadtest az I-sőnek visszamaradása folytán egyelőre a Duna balpartján maradhatott s *Poll* dandárát Hetényig toltá előre.

A Komáromnál visszahagyott két hadtest létszáma kereken 28.000 embert és 114 lövegct tett ki.

A sereg zöme ezalatt a következő rendben indult el Komárom mellől Pest felé: Az elővédül kirendelt *Wolf* dandár július 16-án Mócsáról Alsó-Gallára, 17-én Bicskére menetelt. Utóbb említett napon *Bechtold* lovas hadosztálya Mócsáról Bánhidára, a IV. hadtest pedig a Herkály és Csém puszták mellől Kocsra jutott. Július 18-án az elővéddandár Budaörsöt, a lovas hadosztály Bicskét, a IV. hadtest Alsó-Gallát érte el; a *Panjutin* hadosztály Nagy-Igmándról Bánhidára, a tüzér tartalék az Új-Majortól Kocsra s végül a főhadiszállás Bicskére jutott. Július 19-én *Wolf* dandára a Pesten álló III. hadtesthez vonult be, mialatt a lovas hadosztály Biáig, a IV. hadtest és a *Panjutin* hadosztály Bicskéig, a tüzértartalék pedig Alsó-Galláig folytatta előnyomulását; a főhadiszállás e napon szintén Pestre tétetett át. Július 20-án a lovas hadosztály Pestig, a IV. hadtest, *Panjutin* hadosztályával Budaörsig, a tüzértartalék Bicskéig jutott. Július 21-én már csak a tüzértartalék volt a Duna jobb partján Budaörsnél s miután 22-én ez is Pestre vonult, *Haynaunak* e napon itt mintegy 38.000 főnyi serege 236 löveggel volt összpontosítva. —

Miután *Görgey* június 30-án Komáromban kelt levelében\*)

\*) Lásd ezen kötet 86. oldalán.

kijelentette, hogy a kormány további megmaradása a fővárosban ideig-óráig sem tekinthető többé biztosítottnak, *Kossuth* azonnal megtétette a szükséges intézkedéseket, hogy az mielőbb Szegedre költözködjék, az államjavak nagy része pedig az időközben kézrekerült Arad várába vitessenek át. A vonatkozó előkészületek mind megtétetvén, a kormányzó s a kormány tagjai július 9-én Pestről elindulva, 12-én Szegedre érkeztek. Itt *Kossuth*, a ki még a fenforgó körülmények között sem vesztette el minden reményét, mikép a nemzeti ügynek előbb-utóbb, de mégis győzedelmeskednie kell, ismét lankadatlan buzgalommal látott hozzá a köz- és kivált a már nagyon is bonyolódni kezdő hadügyek rendezéséhez.

Legkiválóbb gondját e téren, a seregnek lehető szaporítása mellett a fővezéri kérdés megoldása képezte, a mi pedig ez időtájt sokkal nehezebbnek látszott mint valaha. Bem, a kiben legtöbbet bízott, nem igen volt hajlandó, de nem is jöhetett el Erdélyből; Görgeyben, ha le is találta jönni az Altiszához, kivált komáromi daczos viselkedése után távolról sem volt annyi bizodalma, semhogy az összes haderők élére állítani merté volna, egyébként pedig Vetter, Perczel és Dembinski sem mutatott hajlandóságot az előbbinek főparancsnoksága alatt szolgálni, viszont a makacsságáról, hiúságáról és magasabb parancsnokot maga fölött nem tűró elsőségi vágyáról ismert Görgeyről is meg volt győződve, miszerint ez sem fogja magát másnak alárendelni; a lábtörése miatt még mindig szolgálatra képtelen Damjanichot, a hadügyminiszterre kinevezett Aulichot és a Komáromban maradt Klapkát szintén számításán kívül kellett hagyni. Ily körülmények között *Kossuth* immár egy már régebben támadt, de nyíltan még be nem vallott eszmével lépett kormánytársai elé, hogy t. i. a főparancsnokságot ő maga veszi kezébe oly módon, hogy míg ő csupán a hadműveletek irányait, vagyis a hadviselés hadászati részét szabja meg, addig a harcászati kivitel, vagyis a csaták és ütközetek vívása a tőle vett rendelkezések nyomán az alparancsnokoknak tétetnék feladatukká. Ezen eszmét eleinte csak tartózkodva közölte a minisztériummal, mihez egy új 30.000-nyi önkéntes tartalék sereg felállításának kérdését, melyet ő maga szándékozott összetoborzani, használta fel alkalmul, kijelentvén, hogy különben minden erőlködése daczára nem remél egységet, szíves közremunkálást eszközölhetni a vezérek között.

Ámde *Kossuth* előterjesztését a minisztertanácsban meglehetősen hidegen fogadták, a mi nagyrészt annak volt tulajdonítható, hogy Görgey hívei, a békepárti képviselők, a kik eleinte Görgeyhez hasonlóan az Ausztriával való békét Magyarország teljes és föltétlen meghódolása nélkül, ennek végleges meghíúsulta után pedig az Oroszországgal való egyezkedést írták zászlójukra — nemkülönben az ezek által terjesztett álhírek folytán már a közvéle-



mény is a magyar hadaknak legutóbb szenvedett kudarczai miatt leginkább Kossuthot kezdék okozni és vádolni, a kinek még ezen, a fővezérség személyes átvételét illető és a nagy közönségbe is kiszivárgott legújabb elhatározása is — legalább úgy híresztelék — a kormányzónak a vezéri érdemei folytán oly népszerűvé vált Görgey iránti féltékenységére vezethető vissza. Ez utóbbinak népszerűsége különben is a rá vonatkozó s a közhangulat emelése czéljából a hivatalos „Közlöny“-ben is közzétett győzelmi hírek folytán jelentékenyen növekedett, míg ellenben a kormány tekintélye és népszerűsége a veszély növekedtével napról-napra alább szállt. Ilyen hangulatban hagyta vissza Kossuth a szegedi közvéleményt és az annak nézetét már szintén magáévá tett képviselők nagy többségét is, midőn július 24-én a Görgey vei leendő személyes találkozás végett Aulich hadügyminiszterrel együtt Kardszagra utazott. Távollétét a képviselők többsége a július 25-iki ülésen arra használták fel, hogy *Görgeyt* fővezérré kiáltották ki: „kijelentvén egyszersmind, hogy ezután ő a hadjáratokat, a kormányzó s az országgyűlés ellenörködése alatt ugyan s felelősség terhe mellett, de mindenkitől függetlenül, saját belátása szerint vezesse, s a többi tábornokok kivétel nélkül neki tartozzanak engedelmesskedni.“

Midőn *Kossuth*, Görgeyvel ennek Nyíregyházáról Tokajba történt visszatérte folytán nem találkozhatván, Madarasról Szegedre visszatért, egyelőre úgy látszik, mit sem tudott meg a képviselőháznak távollétében a fővezérséget illetőleg hozott határozataról s így, miután a kérdés eldöntése *Haynaunak* Szeged felé közeledése folytán különben sem tűrt halasztást, a rögtön összehítt minisztertanács elé egész határozottan azon kívánsággal lépett, miszerint ez őt a fővezérséggel megbízva, tábornoki ranggal ruházza fel, de a minisztertanács többsége, részben még a július 25-iki képviselőházi határozat hatása alatt, ellene szavazott *Kossuth* kívánságának és indítványának.

Miután a minisztertanács *Kossuth* kezébe a fővezérletet letenni hajlandónak nem mutatkozott, a sereg egyelőre tényleg fővezér nélkül maradt, amennyiben *Mészáros* és *Dembinski* már július 21-én távoztak a sereg körletéből. Erre a köztük és *Perczel* között támadt egyenetlenség szolgáltatott okot. Ez utóbbi ugyanis a túrái ütközet után\*) a már Pestre ért és onnan tovább előnyomuló *Haynau* elől Kecskemét—Félegyházán át szándékozott Szegedre vonulni, míg ellenben *Dembinski* és *Mészáros* a mellett foglaltak állást, hogy az említett irányban csak egy erősebb különítmény hagyassák meg, a had fenmaradó része pedig Szolnoknál a Tisza balpartjára keljen át és úgy vegyen irányt a szegedi elsánczolt tábor felé. Ezen nézeteltérésből a tábornokok között igen heves össze-

\*) Lásd ezen kötet 196. oldalán.

koczczanás keletkezett, minek folytán a sereg főparancsnoka és vezérkari főnöke még július 21-én Perczelt magára hagyva, Szegedre távoztak. *Perczel* hadait ezután — a *Lenkey* hadosztályt kivéve — Czegléden egyesíté, majd 25-én Czeglédről Kecskemétre, 26-án Félegyházára, onnan pedig 29-éig Szegedre vonult. A *Lenkey* hadosztály Szolnoknál a Tisza balpartjára kelvén át, eleinte Szolnokot, Czibakházát és Szentest tartotta megszállva, július 31-én pedig zömével Hódmező-Vásárhelyre vonult.

Itt Kossuth lakásán éppen haditanács volt, miután *Perczel* a szobába berontva, úgy a kormányt, mint a kormányzót keserű szemrehányásokkal illette egyrészt az állítólag őt, másrészt öcsését Miklóst ért méltatlanságok miatt, a ki mint Aradvár eddigi parancsnoka az újonnan oda főparancsnokul kinevezett *Damjanich nők* az engedelmességet nyíltan megtagadta, miért is ez őt fogságba helyezte. Perczel Mórt a minisztertanács kíméletlen fellépése miatt azonnal felmentette állásától, a mit vele *Aulich* másnap a következő sorokkal tudatott: „Szeged, július 30-án. Folyó évi július hó 29-én tartott miniszteri tanács határozatánál fogva tábornok úr az eddig parancsa alá helyezett sereg parancsnokságától felmentetvén, ezennel utasítom, hogy azt Visocky tábornok úrnak átadni mulaszthatlan kötelességének ismerje. Hadügyminiszter *Aulich*.“

Ámde *Wisocki* a *Dembinskivel* keletkezett meghasonlása folytán nem igen mutatott hajlandóságot a parancsnokság átvételére s így Perczel serege ismét két külön részre a IX. és X. hadtestre vált, előbbinek parancsnokságát *Gaal László* ezredes vette át, utóbbiét továbbra is *Dessewffy* tartotta meg. Később mindkét hadtest gyalogsága fölött *Gaal* vette át a parancsnokságot, míg *Dessewffy* az egyesített lovasság élére állt.

A fentebb említett minisztertanács egyszersmind a fővezéri kérdés ügyében is döntött, amennyiben a Szegednél és a Bánságban levő csapatok főparancsnokságával *Dembinskit* bízta meg, a ki mellé vezérkari főnöki és tanácsadói minőségben *Mészáros* tábornok adatott; a két öreg úr e szerint csupán fölcserélte egymással korábban elfoglalt állását. Említésre méltó, miszerint ezen formális kinevezés nem gátolta *Kossuthot* abban, miszerint *Bemet* újra is fölszólítsa, jönne ki mennél előbb Erdélyből s venné ő át Magyarországon a hadak fővezérletét.

A fővezéri kérdés eldöntése után a kormány augusztus 1-én Aradra tette át székhelyét, a képviselőház pedig július 30-án tartotta utolsó ülését, mely után a képviselők egy része Aradra, másik része pedig, kivált a békepártiak, Nagyváradra, Görgey táborába utaztak el.

Augusztus 1-én reggel 9 órakor nagy szerencsétlenség érte Szegedet, amennyiben a közvetlenül a Tisza balpartján fekvő nagy

lőporraktár ismeretlen okból borzasztó nagy robajjal, mely az egész várost megreszkettette, légberöpült, minek folytán több ház beomlott, száz meg száz ember pedig vagy megöletett, vagy egész életére nyomorékká vált.

Miután a kormány már június végén az összes haderőknek a délvidéken, a Tisza és Maros közötti összpontosítását határozta el\*,) a Szeged védelmére már különben is folyamatba volt sánczmunkálatokon\*\*), melyek különben most még nagyobb szabásban tervezettek, *Gaál* ezredes egész július hava folyamán több ezer emberrel a legerényebben munkálkodott. Az újonnan tervezett sánczok délről kiindulva és a Mátyerének, a Tisza egyik holt, mocsárkörnyezte ágának keleti partja mentén Dorozsmaig északi irányban haladva, itt ivalakban keletnek fordultak s jobb szárnyuk Tápé helység mellett a Tiszára támaszkodott. Ezen majdnem 3 mértföld hosszú sánczvonalon kívül Újszegedtől délre a Marostól az úgynevezett Boszorkányszigetig még az elmúlt télen a szerbek ellen egy tört vonalak által összekötött 3 bástyából álló hídfő állott rendelkezésre, ellenben a Maros jobb és a Tisza balpartja közötti tér teljesen szabadon maradt. A meglevő hajóhídon kívül a Tiszán át még 2 új hid épült. A sánczmunkálatok óriási nagy kiterjedésük-nél fogva a legszorgosabb munkálkodás daczára sem készülhettek el július hava folyamán, úgy hogy mire az osztrák sereg Szeged felé közeledett, a sánczok még .nagyobbbrszt igen tökéletlen állapotban voltak.

Az erődített vonal megszállására július végén a következő haderők jöhettek számításba:

A volt *Perczel*-féle sereg, melynek állománya kereken 20.000 emberre és 48 lövegre tehető.

*Vetter* bács-bánsági seregének iderendelt része\*\*\*) és pedig a *Guyon* hadosztály, mely a vett parancs szerint július 26-án Adánál összpontosult, a hó végén pedig a szegedi elsánczolt táborba vonult be; állománya 10.500 fő és 50 löveg. Ugyanoda vonult be július 31-én *Zambelly* ezredesnek mintegy 2000 főnyi és 6 löveggel ellátott dandára Bajáról, mely itt az olasz légióval s némi újonczokkal 3000-re szaporodva, *Monti* ezredes vezénylete alá került, a ki viszont hadosztályával a hadtestparancsnokká vált *Guyon* parancsnoksága alá került.

Végül szinte Szegednél, de a balparti hídfőben volt még *Asbóth* tábornok vezénylete alatt azon tartaléksereg, melyet Kossuth június végével toborzani kezdett s a melyet mint közvetlen parancsnoksága alá helyezettet 30.000-re szándékozott emelni, melynek

\* ) Lásd ezen kötet 86. és 130. oldalán.

\*\* ) Lásd ezen kötet 24. oldalán.

\*\*\* ) Lásd ezen kötet 137. oldalán.

létszáma azonban ekkor alig haladta meg az 5000-et s még tűzfegyverrel sem igen volt ellátva.

Közvetlenül a szegedi elsánczolt táborban e szerint július végével mintegy 38—40 ezer ember állott, melynek gyalogsága legalább is két harmadában még harcban nem volt újonczokból, a mintegy 4000 főnyi lovasság ellenben kevés kivétellel harcedzett vitézekből telt ki; a lövegek száma 104 volt.

Ezen haderő július 31-én következőleg állott fel: *Guyon* hadteste a Dorozsma előtti sánczokat szállotta meg s jobb szárnya az ezen helység és a kecskeméti országút közt emelt 5 nagy erődítményt, balszárnya ellenben a Halas felé vivő útig kiterjeszkedve, kisebb csapatokkal a Mátyere mentén elvonuló 20 sánczczal ellátott vonalat szállotta meg. *Guyon* jobb szárnyához, bár nem egészen közvetlenül, a kecskeméti országút közelében *Gaál* ezredes csatlakozott a saját, valamint a X. hadtest gyalogságával, mely szintén parancsnoksága alá lépett; balszárnya a kecskeméti úttól jobbra eső jól elsánczolt homokbuczka-lánczolatot, középe a csongrádi út melletti sánczokat, a 2 zászlóaljából, 200 huszárból és 2 ágyúból álló jobb szárnya pedig a hódmezővásárhelyi út mentén levő sánczokat tartotta megszállva.

A *Guyon* és *Gaál* hadtestbeli csapatok és ágyúknak csupán fele volt a sánczokba előretolva, míg a többi részek hátrább fekvő fedett állásban tartalékviszonyban állottak fel. A lovasság zöme — mintegy 400 lovas — *Dessewffy* alatt a *Guyon* és *Gaál* közötti térföldön mögött foglalt állást s végül, általános tartalék gyanánt *Asbóth*nak az újszegedi hídfőben meghagyott csapatosztálya szolgált.

Az ekként felállított sereggel, ha nem is egészen közvetlen kapcsolatban állott még jobbról *Lenkeynek* Hódmezővásárhelynél álló és 7000 embert és 5 löveget számláló hadosztálya, melyből néhány század 2 ágyúval a Tisza mentén lefelé haladva, Algyővel szemben foglalt állást, hogy az ott rendelkezésre álló hajóhid és dereglyék segítségével majdan az osztrák bal szárny fenyegetése céljából a Tisza jobb partjára keljen át; *Dembinski* azonban megmásította ezen intézkedést s a hajóhidat és dereglyéket Szegedre vitette, a Tisza partjának elárasztása céljából pedig a töltést Algyőnél három helyen átvágatta. A *Lenkey*nél még tovább, Tisza-füred- s Tokajnál álló *Knézich* hadosztály a nagy távolságnál fogva a főhadsseregre nézve alig jöhetett számításba.

Balról, ugyan kissé messzebb, de mégis összeköttetésben a főhadssereggel a bács-bánsági sereg többi része és nevezetesen *Kmethy* mintegy 10.000 főnyi hadosztálya állott, mely a *Guyon* hadosztály elvonulása alkalmával zömével *Józseffalvánál* foglalt állást, de már július 28-án azon utasítást vette, miszerint a Tisza balpartjára átkelve, annak alsó folyását védelmezze. Erre *Kmethy* augusztus 2-án Földvárnál összpontosította csapatjait s miután ezen

helységnél a Tiszán átkelt, Földvár és Ó-Becse megszállva tartása mellett augusztus 4-én Melenczére vonult, honnan Török Kanizsára szintén egy kisebb különítményt tolt előre. Elemér, Aradác, Écska és Periasz megszállására Bene alezredes alatt 2 honvéd s 3 alföldi önkéntes zászlóalj 4 lovas századdal, Pancsova, Palánka, Új-Moldova és Orsóva megszállására pedig 4 honvéd zászlóalj és 3 huszár század maradt vissza; ezen csapatok nagyobbára a Bem által visszahagyott Perecey dandárból teltek ki.

A kormány és katonai tanácsosai, így többek között a Guyon hadosztálylyal szintén Szegedre jött Vetter altábornagy is, eleinte akként vélekedtek, hogy a sereg java részének az előnyomuló osztrákok elé, Kis-Tolek tájékára kellene mennie s csak ha az itt helyt nem állhatna, vonuljon előbb a szegedi elsánczolt táborba, sőt ha itt sem tarthatná magát, a Tisza jobb partjára, Szöreg tájékára vissza. Ezen terv helyes kivitele, kivált Haynaunak három teljesen különálló oszlopban történt előnyomulására való tekintettel, kétségkívül esetleg sikerrel is járhatott volna, ámde a hadvezéri hírnevét hajdan hazájában is Lithvániából Varsóba eszközölt merő, de ügyes visszavonulásai által nyert Dembinski arra való tekintettel, hogy a sánczok egy része még csak félig sem készülhetett el s mivel az azok megszállásához szükséges mintegy 200 ágyú helyett csupán százal rendelkezett, nemcsak hogy Kis-Teleknél, de még Szegednél sem akarta a csatát elfogadni, hanem már augusztus 1 ének éjjelén kényszerítő szükség nélkül átvezette a sereget a Tisza jobb partjára s miután maga mögött a hidakat elrontatta, Szöregnél a Tisza és Maros kiöntései ellen készült és egyszersmind országút gyanánt is szolgáló töltés mögött foglalt állást, Újszegednél a hídfőt alkotó sánczokban csak egy dandárt hagyván hátvédül.

Lenkey egyidejűleg utasítást nyert, miszerint Hódmezővásárhelyről az Alsó-Maros védelmére Makóra vonuljon, Guyon pedig parancsot kapott, hogy addig is, míg Kmethy közelebb vonul, Gyaláuaál álljon lel hadtestével.

Említésre méltó továbbá, miszerint július 27-én *Görgey* is utasítást nyert, miszerint a Tiszafürednél átkelt és 10.000 főre becsült orosz hadat semmisítse meg, azután gyors menetekben Czibakházára nyomuljon, s miután itt a Tisza jobb partjára átkelt, iparkodjék a Szeged ellen előnyomuló osztrák sereg hátába kerülni. Miután Görgey serege ekkor még csak a Hernád mentén Gesztelynél állott, csupán egy pillantást kell a térképre vetnünk, hogy belássuk, mikép ezen parancs szerkesztője a távolságot s a teljesítő képességet illetőleg alaposan elszámította magát; hiszen az osztrák főszereg zöme már július 22-én Pesten összpontosítva állott!

Mielőtt Haynau seregével előnyomulását Pestről Szeged felé tovább folytatta volna, a fővárosok lakosságához, az alábbi, korhű fordításban teljtartalmúlag közölt kiáltványt intézte:

„Buda és Pest lakóihoz!

Csak alig érkezék falaitok közé, azokat hadseregem legnagyobb részével ismét elhagyom, hogy a csász. kir. győzelmes fegyveres erőt a lázadó ellenség tovább üzése és megsemmisítésére előbbre vezethessem. Nem távozom azonban anélkül, hogy azon várakozást ki ne jelentssem, melyet magatok alkalmazására nézve bizton reményiek, és a melynek megcsalattatása önmagatokra mulhatatlanul a legszomorúbb következményeket vonná maga után. Elvárom, hogy a béke és törvényes rendnek eme ikervárosokban! fontartására teljes buzgalommal s egyesített erővel közremunkáljatok. Elvárom továbbá, hogy a 19. és 20-álól közre tett nyilvánításaim\*) minden pontjait oly tiszteletben tartandjátok, mintha arra folytonosan szoríttatnátok. Elvárom végre, hogy helyben maradó tiszteim s katonáim, úgy nem kevésbé a velünk azon szent czélből, hogy a rend helyreállíttassék, szövethezett vitéz hadsereg egyéneinek egy hajszálnyi bántalmuk se leend. Ha ti eme felszólításaimat figyelem nélkül hagyni, vagy azokat, ha csak egy részetek is vakmerő gúnnyal áthágni merészlené, sorsotok megsemmisítés leendene. Én akkora mindjájatokat egyért, és egyet mindjájatokért kezeskedőnek, és éltetek és vagyonotokat, eme vakmerő merény megboszulása áldozatául esetnek tekintendöm. Pestiek! szépséggel diszlő várostok, mely igazságos büntetéstöknek most még csak részletes nyomait viseli, akkoron csakhamar, mint hűleuségtök, és ezt követő megboszultatástok emléke romba dült halomként tűnend elő. Hidjétek el, hogy szavamat, valamint a rákoncezátlanág megboszulása, úgy az érdem megjutalmazására nézvést is megtartom. Brescia hűtlen lakosai, kik szintúgy mint ti, a lázadás főnökei által ismételve elámíttatván, új árulást követtek el, szolgáljanak tanúság gyanánt, váljon a lázadók irányában kiméletet ösmerek-e? Tekintsetek az ott végbe ment fenyítékre és őrizkedjétek, óvó figyelmeztetésem vakmerő megszegése által, engem arra kényszeríteni, hogy irántatok is hasonlólag rendelkezni legyek kéntelen.

Kelt Pesten, július 24-én 1849.

**Haynau,**

hadi főszert ármester és tábori főparancsnok.

A továbbindulás előtt a sereg körében Pesten a következő hadrendi és személyi változások eszközöltettek: a III. hadtest *Gerstner* dandára utasítást nyert, miszerint 1 zászlóaljjal és 1 üteggel Budát, 2 zászlóaljjal és 1 lovas századdal Pestet, 1 zászlóaljjal Székesfehérvárt, 4 századdal pedig Esztergomot szállja meg.

\*) Az előbbi a fővárosi zsidó hitközségre kirótt igen érzékeny sarczra, a 20-iki pedig az összes fegyverzet beszállítására, mindennemű gyűlések és csoportosulások betiltására stb. vonatkozik.

Ezen, valamint a többi, Győrött, Mosonyban, Pozsonyban stb. hátrahagyott helyőrségek létszáma 8000 főt és 6 löveget, a betegállomány, mely azonban Komárom tájának elhagyásával napról-napra alább szállt, 16.000 embert tett ki; leszámítva továbbá a végleg Komárom előtt maradó II. hadtest 12.000 emberét 42 löveggel, a további támadó hadműveletekre a Komárom mellől bevont I. hadtest beszámításával 46.000 ember és 284 löveg maradt.

Hogy az I. hadtestet Komárom mellől a működő sereg körletébe vonhassa, Haynau még Komáromból megújította Paskiewitshez intézett korábbi kérését, miszerint a Orabbe különítményt a körülfárás tökéletesbítése céljából Komáromba küldje. A táborszer-nagy egyszersmind legközelebbi hadműveleti tervét is közölte Paskiewitscel, melynek értelmében a dél felé forduló osztrák hadsereg támogatására az oroszoknak Görgey üldözésének folytatása mellett segélycsapatokat kellett volna küldeniük Szolnokra s később Nagyváradra, melyeknek az osztrák sereg bal oldalát kellett volna fedezniük. Paskiewits erre azt válaszolta, hogy Pestre fogja küldeni vezérkari főnökét, Freytag altábornagyot az ügy kellő megbeszélése végett. Itt aztán a július 19-én folytatott tárgyalások alkalmával kiderült, miszerint úgy az orosz, mint az osztrák hadvezér a hadműveletek súlypontját a saját hadserege működése körletében vélte felismerhetni; egyszersmind kijelentette Freytag-, hogy Grabbenak, bár tudjuk, hogy alig néhány -nap múlva Görgey üldözésére ren-tetett ki,\*) a bányavárosokban a nyugalmat kell fentartania s így nem küldhető Komárom alá.

Haynau a közte és Paskiewits között a további hadműveleteket illetőleg fenforgó lényeges különbséget átlátván, tovább nem is igen emelt szót Freytag közleményei ellen, hanem feltette magában, hogy helyesnek vélt déli hadműveleti irányától nem tér el és tényleg már július 21-én tudatta Paskiewits-csel, miszerint ő sietve délnak fordul, hogy a bánnak kezét nyújtsa s egyúttal ismételve kérte őt, hogy egy hadtestet Szolnokra küldjön. Erre Paskiewits egész szárazon azt felelte, hogy az orosz hadtesteknek már megvan a rendeltetésük, a min többé mit sem változtathat és tényleg az említett irányban ismételt kérésre később is csak egy gyengekülönítményt küldött ki Chruhny ezredes alatt a Tisza mentén lefelé,, mely azonban anélkül hogy valamit végzett volna, ismét Debreczenbe tért vissza.\*\*)

Mielőtt Haynau seregével a Tisza felé tovább indult volna, a IV. hadtest parancsnokságával Wohlgemuth altábornagynak Erdély polgári és katonai kormányzójává történt kinevezése folytán herczeg Liechtenstein Ferencz altábornagyot bízta meg, míg az I.

\*) Lásd ezen kötet 101. oldalán.

\*\*) Lásd ezen kötet 215. oldalán.

hadtest 1. hadosztályának parancsnokságát herceg Liechtenstein Frigyes altábornagy vette át. A Herzinger hadosztály 2. dandárának parancsnoksága a távozó Perin tábornokról gróf Thun tábornokra szállt át. Kempen altábornagy Pest katonai kerületi parancsnokává, báró Sardagna tábornok Buda, Heintzl tábornok pedig Pest város parancsnokává neveztetett ki.

A legközelebb folytatandó hadműveletek elrendelésénél Haynau az alábbi hármastól lebegett szeme előtt: hogy Perczelt mielőbb a Tisza mögé szorítsa vissza, hogy Szegedet, a hol a magyarok részéről döntő ellentállásra számított, mielőbb bevehesse s végül, hogy egyidejűleg Vettert is a Bácska elhagyására bírja, minek folytán az összeköttetést Jellachich-csal legközelebb helyreállíthatni vélte.

Ezen hármastól hadműveleti célhoz képest seregét is három oszlopba osztotta. A III. hadtestből alakult *jobb szárnyoszlop* Soroksáron, Kún-Szent-Miklúson és Izsákon át Szabadkára irányított s feladata volt Vetternek a titeli fensik előtt állott csapatjait a Tisza balpartjára leendő átmenetre kényszeríteni s a bánal az összeköttetést helyreállítani; ez utóbbi célból gróf Althann ezredes 1 gyalog ezreddel, a 22. vadász zászlóaljjal, 4 század Wrbna-chevauxlegers-el és 1 lov. üteggel Dunavecseán át Bajára küldetett. Egyébként Jellachich július 21-én parancsot kapott, hogy állásából lehető leghamarabb szinten kezdje meg az előnyomulást, hogy a III. hadtesttel Zomboron át Szabadkánál egyesülve, avval együtt Zontánál a Tiszán átkeljen s azután Temesvár felmentésére siessen. Ha mindez lehetséges nem volna, vágy a bán előnyomulását megkezdeni gátoltnék, ez esetben a III. hadtestnek Ó-Kanizsára, esetleg Szegedre vonása volt tervben. A *középszlop*nak, Bechtold lovas és Panjutin orosz hadosztályából, továbbá a tüzértartalékból alakulva, a Kecskeméten át közvetlenül Szegedre vezető úton kellett előnyomulnia s végül *balszárnyoszlop* gyanánt a IV. hadtest Üllön, Albertin és Czeglédén át Szolnoknak irányított, hogy lehetőleg saját erejéből szorítsa vissza Perczelt a Tisza balpartjára. Ha ez utóbbi netán még a Tiszán innen helyt állana, ez esetben Haynau a IV. hadtest arctámadása alatt a közép oszloppal Örkény, avagy Kecskeméten át Perczel bal oldala ellen szándékozott támadólag fellépni.

Miután Paskiewits az osztrák támadó sereg baloldalának fődözése céljából kért segélycsapatokat megtagadta, és daczára annak, hogy a Grabbe különítménynek Komáromnál való közreműködésére sem lehetett számítani, Haynau kénytelennek érezte magát az utóbb említett helyen ideiglenesen hátrahagyott I. hadtestet is a támadólag előnyomuló sereghöz rendelni, minek folytán az július 23-án útra kelve, erőltetett menetekben Pesten át Czegléd és Abonyba rendeltetett, hogy a IV. hadtest szerepét átvéve, ez utóbbi a főoszlophoz legyen vonható.



A megteendő távolságokra való tekintettel az egyes oszlopok a jobb szárnyról a bal felé csak egymás után fokozatosan kezdték meg előnyomulásukat. Legelsőnek *Althann* különítménye indult el Pestről július 21-én s miután a magyaroknak dunamenti hidanyagát hatalmába ejtette, 25-én Kalocsát, 26-án Hajóst, 27-én pedig Baját szállotta meg, honnan *Zambelly*, miután az ottani hajóhíd nagyobb részét elsülyesztette, közvetlenül Kossuthtól vett parancsra Szegedre húzódott vissza.

A III. hadtest július 22-én hagyta el Pestet és Vadkert-Halason át 29-én Mélykútra ért; itt *Althann* különítményét, bár annak az összeköttetést *Jellachich*-csal helyreállítania nem sikerült, magához vonva, 30-án ellentállás nélkül Szabadkát szállotta meg, miután annak magyar helyőrsége szintén Szegedre húzódott vissza. Szabadkáról *Rambéry* Zombor, Hegyes és Zentára apróbb portyázó különítményeket küldött ki, melyek azonban sehol sem bukkantak ellenségére.

A középoszlop *Bechtoll* lovas hadosztálya július 23-án, a *P<m-julin* hadosztály a főtüzértartalékkal július 24-én indult el Pestről, hogy Ócsán és Örkényen át Kecskemét felé vonuljanak.

*Herczeg Liechtenstein Ferencz* altábornagy a IV. hadtesttel legutoljára, július 24-én hagyta el Pestet a már említett irányban s baloldalában erős portyázó csapatokat küldött ki Nagy-Kátán át Jászberénybe és Ujszász felé, anélkül, hogy azok bárhol is *Peresei* csapatjaira bukkantak volna, a ki, seregét július 23-án Nagy-Körös-nél egyesítvén, 24-én Czeglédre, 25-én pedig, mint már említettük, Kecskemétre hátrált. Azon esetre, ha Perczel itt tartani akarta volna magát, *Haynau* éllene összpontosított támadást határozott, melynél Panjutin hadosztálya arczban, a IV. hadtest a magyarok jobb-, Bechtold ellenben bal oldala és háta ellen lettek volna hivatva közreműködni. Ámde *Perczel* 26-án Félegyházára, onnan pedig 28-án és 29-én Szegedre húzódott vissza. Ennek folytán *Liechtenstein* július 26-án minden összeütközés nélkül Czeglédig vonult hadtestével, honnan egy dandárt, *Benedekét*, azonnal Abonyig, egy-egy kisebb portyázó különítményt pedig Törtei- és Szolnokig tolt előre. Miután *Schlick* az I. hadtesttel Pesten át, a hova július 26. és 27-ike folyamán érkezett, 29-én Czegléd és Nagy-Körös-ig nyomult előre és a IV. hadtest előretolva volt *Benedek* dandárát a *Bianchi* dandárral felváltatta, az utóbbemlített hadtest július 27-én Nagy-Körösre, 28-án pedig Kecskemétre vonult, hogy ott a középső oszlophoz csatlakozzék, mely 29-én Félegyházára érve, a *Simbschen* dandárt azonnal Pusztá-Péteriig tolta előre; a IV. hadtest elővédjét képezett *Benedek* dandár Tószegen, Tisza-Várkonyon, Kecskén, Alpáron és Csongrádon át Kis-Teleken egyesült ismét hadteste zömével.

*Haynau* főhadiszállását július 25-én Ócsára, 26-án Örkénybe, 27-én pedig Kecskemétre tette át.

Július 27-én Bruselle őrnagy 2 lovas századdal Csongrádra rendeltetett, a ki azonban itt mindent békésen találván, még az nap visszatért Félegyházára. Július 29-én Bruselle újabb nyugtalanító hírek folytán ismét Csongrádra rendeltetett, de akkor azt a felkelt nép — állítólag Kossuthnak egy biztató levele folytán, melyet ez a Görgeyvel szándékolt, de meghiúsult találkozásról visszatérően, Szentesről Csongrádra irt volna, — megtámadta és nagy veszteséggel a városból kivonulni kényszerítette. Haynau a támadásról értesülvén, július 30-án az egész Thun dandárt néhány lovas századdal és 1 lov. üteggel küldé ki a város megbüntetésére. Ennek hírére a lakosság nagyobb része odahagyta a várost, mely az osztrákok által egyszerre 7 helyen is felgyújtván, a lángok martaléka lett:

Július 29-én és 30-án az osztrák sereg a következő helyzetet foglalta el: a jobb szárnyat képező III. hadtest (Ramberg) Szabadkát, egy kisebb különítménnyel Baját szállotta meg; a Bechtold és Panjutin hadosztályokból, továbbá a IV. hadtest (Liechtenstein) zöméből alakult közép Félegyházánál összpontosult, az utóbbemlített hadtesthez tartozó Benedek dandár pedig útban volt Szolnokról Csongrád felé; a balszárnyon előnyomuló I. hadtestből (Schlick) a Bianchi dandár, Szolnokra és Törteire előretolt csapatokkal, Abonyban, a Beischach, Sartori és Ludivig dandárok Nagy-Körös-nél s végül Schncider dandára Czeplédnél állott.

E szerint az egyes haderők a fentebb említettem időben még meglehetősen széjjel állottak egymástól, minek folytán Haynau szükségét érezte annak, hogy szárnyoszlopait a szegedi elsáncolt tábor ellen intézendő döntő támadást megelőzőleg kissé közelebb hozza az erők zömét képviselő középhadhoz. A kiadott intézkedések szerint Schlicknek a balszárnnyhadtesttel Alpárnál a Tisza balpartjára átkelni s azután annak mentén lefelé kellett vonulnia, hogy az ott felállított magyar haderőket — a Lenkey hadosztályt — hátra szorítva, Makón át az elsáncolt tábor jobb oldala és háta ellen működjék; ezalatt a jobb szárnyhadtestnek — amennyiben a bán közreműködése még mindig nem vált érezhetővé, a sereg zöméhez közelebb, Ó-Kanizsánál kellett a Tiszán átke nie, hogy a magyarok visszavonulási vonala délfelé már eleve elvágassék. A két szárnyhadtestnek ezen mozdulatai alatt Haynau serege zömével július két utolsó napján és augusztus 1-én Félegyháza körül elfoglalt állásában maradt.

A vett meghagyás folytán Schlick a Wallmoden gyalog hadosztállyal és a Ludwig lovas dandárral már július 31-én délután Alpári szállotta meg, honnan a következő éjjel, a hidverés biztosítására vadász osztagokat tolt át a Tisza bal partjára. Miután Lenkey hadosztálya már előtte való napon Szentesre húzódott vissza, az augusztus 1-én délelőtt 10 óráig elkészült hídon az elővédet

képező Sartori dandár minden ellenséges behatáson kívül kelhetett át a folyón s nyomban állást foglalt Tisza-Kürthnél, hogy a hadtest zömének átkelését a Czibakházánál vélt magyar csapatok ellenében üldözze. Miután az átkelés teljes befejeztéig ellenség sehonnan sem mutatkozott, Schlick még az nap az Egyesült. (Hármas) Körös balpartjára kelt át és az éjjelt Kún-Szent-Mártonnál töltötte, megjegyezvén, hogy a Bianchi dandár a szolnok-pesti vasútvonal és a fontosabb Tisza-átkelők biztosítására a Tisza jobb partján hagyatott vissza, a hol az 1 zászlóaljjal, 1 lovas századdal és 2 löveggel Kecskemétet, 1 zászlóaljjal Szolnokot, 1 zászlóaljjal, 1 lovas századdal és 4 löveggel Abonyt és Törteit, 1 vadász zászlóaljjal pedig Alpárt tartotta megszállva.

Kún-Szent-Mártonból Schlick augusztus 2-án Szentesre, 3-án Hódmezővásárhelyre, honnan a mezőhegyesi ménes kézrekerítése céljából egy különítményt rendelt ki, 4-én pedig Makó felé nyomult előre, miközben Gajdosnál a hadtest elővédje Lenkey utóhadára bukkant. Lenkey ugyanis, hogy a Maroson való átkelését fődözze, Szerdahelyi őrnagy alatt 1 honvéd zászlóaljból, 1 lovas századból és 3 lövegből álló utóvédet hagyott hátra Gajdosnál, honnan az harczolva Makóra húzódott vissza, a hol egészen délutáni 3 óráig sikerrel tartotta magát s azután a Maros hídjának lebontása után a hadosztály zöméhez, Zomborra húzódott vissza.

Időközben Haynau augusztus 2-án a sereg zömével Kis-Telekig, annak elővédével Szatymázig nyomult előre, Bechtold lovas hadosztálya a hídkészletekkel ellenben már augusztus 1-én Mátyiig, 2-án pedig a közelebbvont III. hadtesttel leendő összeköttetés teljes helyreállítása céljából Horgosig vonult.

Augusztus 4-ikére Haynau a szegedi elsánczolt tábor megtámadását határozta el s mialatt ezt a IV. hadtest a Panjutin hadosztállyal és 176 lövegből álló ágyútömeeggel arcban végrehajtáná, a lovas hadosztálynak Mártonyosnál, a III. hadtestnek Kanizsánál a Tisza balpartjára kellett átkelni, hogy a Makónál átkelt I. hadtesttel együttesen a Szegednél álló magyar hadakat teljesen körülférjék.

Haynau, hogy a támadás intézéshez a kellő híreket és támpontokat nyerje, július 2-án Simbschen tábornokot lovas dandáréval az elsánczolt tábor felé kémszemlére rendelte előre, kitől csakhamar azon nem várt jelentés érkezett be, miszerint a magyar sereg úgy az elsánczolt tábor, valamint magát Szeged városát is, melynek lakossága küldöttségileg fogadta őt, már is odahagyta és hogy ennélfogva már ½9 óra óta Szegedet megszállva tartja. Erre Haynau Simbschen támogatására nyomban a Jablonowski dandárt is útnak indította, mely a délután folyamán tényleg egyesült is Simbschenel. Miután ide másnap reggel a sereg zöme is bevonult, Haynau azonnal megtette intézkedéseit a Tiszán való átkelés kierőszakolá-

sára nézve, mely feladattal Liechtenstein altábornagy a rendelkezésére bocsátott Jablonowski dandárral, a Benedek dandár egy részével, 1 orosz vadász zászlóaljjal és néhány üteggel bízott meg.

### **Az osztrák főszeregek Tisza-átkelése Szegednél.**

1849. augusztus 3-án.

Liechtenstein vett meghagyásához képest a Tisza balpartján fekvő várlakot, valamint a körülötte fekvő házakat gyalogsággal szállatta meg s annak védelme alatt 1 tizenkét-, 1 hatfontos és 1 röppentyű üteget vonultatott fel, melyek délutáni 4 órakor megkezdték a tüzelést az Új-Szeged dunamenti részét megszállva tartó magyar csapatok ellen. Ezalatt az altábornagy a csapatok áthajózására és a hidverésre vonatkozó előkészületeket tétette meg, mi célból Jablonowski tábornok 2 Nassau-ezredbeli zászlóaljjal és 2 üteggel Szeged északi végére küldetett, hogy itt pontonokon a folyamon átkelve, a magyarokat oldalba fogja; 1 orosz üteg kellő fedezet alatt a város déli végén vette fel a tűzharcot, 1 orosz zászlóalj 1 üteggel pedig a vártéren tartalék gyanánt állott fel.

A magyarok egyideig viszonzták a tüzelést a túlpartról, de miután 2 lövegjük leszereltetett, lövegtüzük hatályossága mindinkább alább szállt. Ily körülmények között Liechtenstein már nem is tartotta szükségesnek Jablonowski átkelését, mely közbejött akadályok folytán amúgy is késett, bevárni, hanem parancsot adott Benedek tábornoknak, miszerint a várkastély közelében kísérelje meg az áthajózást, melylyel egyidejűleg a hidverés is nyomban meg vala kezdendő.

Miután az osztrák ütegek időközben Újszegedet felgyújtották s ennek folytán a magyar csapatok innen az újszegedi hídfőbe húzódtak vissza, Benedek átkelése közben már csak kevés ellentállásra talált; mihelyt azonban csapatjai Új-Szegedből a Hídfő irányában bontakozni kezdenek, a magyarok ismételten támadásra indultak ellenök, miből ismételten ide-oda hullámozó harcz keletkezett, mely elvégre is avval végződött, hogy a folyton szaporodó osztrák csapatok, kivált miután időközben Jablonowski is átkelt különítményével a folyamon, magát a hídfőt is birtokukba ejtették.

Az osztrákoknak e napon 4 halottjuk és 19 sebesültjük, az oroszoknak 3 sebesültjük volt; a sebesültek között volt többek között Liechtenstein Ferencz és Cordon altábornagy, továbbá Benedek vezérőrnagy. A magyarok vesztesége ismeretlen, de bizonyára jelentékenyebb a szövetségeseikénél.

Bár a híd augusztus 4-én virradóra teljesen elkészült s így azon az egész osztrák sereg haladéktalanul átkelhetett volna, Hainau mindazonáltal 5-ikére halasztotta a támadást Dembinski ellen, egyrészt hogy Bamberg és Schlick a magyarok állását oldalban és

hátban jobban megközelíthessék, másrészt hogy az előreláthatólag kemény küzdelmet megelőzőleg seregének 1 napi pihenőt engedjen, llyformán augusztus 4-ike, miután a magyarok a hídfő ellen ismételt tüntetőleg nyomultak előre, csupán apróbb csatározásokkal telt el, a mi azonban, éppen mert csak tüntetés volt, még csak kérdésessé sem tette Jablonowskinak a hídfő feletti uralmát s így az e napra még a Tisza jobb partján hagyott sereg zöme valóban ki-pihentette magát.

### Az osztrák III. hadtestnek Tisza-átkelése Magyar-Kanizsánál.

1849. augusztus 5-én.

A főszeregnek fenti műveletei alatt *Ramberg* a vett parancshoz képest, Szabadkán őrségül csupán 1 zászlóalj és 1 lovas századot hagyván hátra, augusztus 2-án délután 3 órakor Magyar-Kanizsát érte el hadtestével s azonnal hozzálátott a következő éjjelre elhatározott átkelés előkészítéséhez, hogy azután haladék nélkül Gyula irányában nyomulhasson előre.

A Tisza túlsó partján, Török-Kanizsánál eleinte mindössze csak 2 löveggel ellátott gyengébb magyar osztagok állottak, mihelyt azonban a hadtestével Gyalánál állást foglalt *Guyon* az osztrák III. hadtest menetirányáról értesült, még 2-án délutáni fél 5 órakor 2 zászlóaljjal, 4 lovas századdal és 12 löveggel személyesen siet Török-Kanizsára, hogy *Rambergnek* a Tiszán való átkelését meg-hiúsítsa, illetőleg megnehezítse.

Ez utóbbi 3-án reggel *Althann* ezredes parancsnoksága alatt újból 1 zászlóaljat, 4 chevauxlegers századot és Va lov. üteget küldött ki, a Tisza mentén és Földváron át a bán seregével való összeköttetés helyreállítására, a ki daczára annak, hogy most már a Bácskában mindössze néhány apróbb magyar osztag portyázott, csak nem akart megmozdulni állásából.

Miután Magyar-Kanizsa közvetlen közelében a terepviszonyok a hidverésre alkalmatlanoknak bizonyultak, *Ramberg* egy félórával feljebb fekvő helyet jelölt ki az áthidalás pontjául, bár a magyar csapatok még itt is erősen zavarólag befolyásolták az előkészületeket, melyeket estefelé a hidverés tényleges megkezdése követett. A legszorgosabb munkálkodás közepette éjfél tájban *Ramberg Haynautól* parancsot vett, miszerint az átkeléssel Kanizsánál hagyjon fel és e helyett azonnal vonuljon hadtestével Horgos felé, a hol a magyarok állítólag máris átkelőben vannak a Tisza jobbpartjára s így a főszereg oldalát és hátát veszélyeztetik. Ezen parancs folytán *Ramberg* a *Veigl* lovas dandárt néhány üteggel még az éj folyamán útnak indította Horgos felé, melyet hadteste fenmaradó részével másnap korán reggel ő maga is követni szándékozott; ámde ekkorára már

kiderült, hogy a magyarok átkeléséről szóló hír tévedésen alapult s így Ramberg Haynautól megint csak azt a parancsot kapta, miszerint hadtestével az általa Kanizsánál kiszemelt helyen a 4. és o-ike közötti éjjel keljen át a túlsó partra, hogy az immár 5-ikére elhalasztott támadásnál szintén közreműködhessek. Ramberg azonban jobbnak látta az immár úgy is elárult átkelés kierőszakolását aug. 5-én hajnalra elodázni, a mikor is a 22. vadász zászlóalj egyik osztálya 3 ütegnek támogató tüze alatt pontonok segítségével hozzálátott az átkeléshez.

A magyarok részén Török-Kanizsa és Rác-Keresztúr között mindössze egy zászlóalj, és ez is apróbb osztagokra darabolva, ettől délre pedig népfőlkelő osztagok állottak; ezenkívül 3 löveg a török-kanizsai komppal, 3 löveg Magyar-Kanizsával, 3 pedig a választott átkelő helyivel szemben foglalt állást; a csapatok fenmaradó része, 2 zászlóalj, 4 lovas század és 3 löveg Török-Kanizsától délre tartalék viszonyban állott fel, úgy látszik tehát, hogy *Guyon* itt várta az átkelést.

A legelők átkelt osztrák vadászoknak csakhamar sikerült lábukat a túlsó parton megvetni, sőt az ott álló 3 magyar löveget is hatalmukba kerítették, melyeknek tüzet aztán a menekülő honvédekre irányozták. Mihelyt a Török-Kanizsánál álló magyar tartalék az osztrákok átkeléséről értesült, azonnal az átkelés színhelyére sietett, de már későn érkezett oda, mert elszánt rohama daczára, melyet a gyalogsággal arczban, a lovassággal pedig a töltés mögött igen jó állásban befészkelte és időközben meg is erősített ellenség bal oldala ellen hajtott végre, a mindjobban szaporodó osztrákokkal szemben már nem vergődhetett zöld ágra. A hátrálásra kényszerült magyar csapatok egy része Török-Kanizsán át Oroszlámosra, másik része pedig Rác-Keresztúrra vonult vissza.

A hid elkészültével legelsőnek átkelt *Dossen* dandár mielőbb Török-Kanizsát iparkodott elérni; ez után a *Veigl* lovas, majd a *Wolf* dandár a tüzér tartalékkal is átkelt a jobb partra, honnan *Ramberg* hadtestének egy részét a fősereggel való összeköttetés helyreállítására céljából Rác-Keresztúrra indította el, zömével pedig Oroszlámos felé tartott; 2 zászlóalj  $\frac{1}{2}$  lovas századdal és 2 löveggel a vert híd őrzésére maradt vissza.

#### A szőregi csata.

1849. augusztus 5-én.

Midőn Kossuth Dembinski azon elhatározásáról, hogy a szege-di elsánczolt tábort odahagyva, Szőregnél foglal állást, tudomást nyert, nyomban futárt küldött Bemhez Erdélybe azon felhívással, jöjné késelem nélkül Magyarországba s venné át a sereg fővezérletét, mielőtt Dembinski tönkre tenné a haza ügyét! Utóbbinak

egyidejűleg határozott parancsot küldött, hogy a sereget, amennyire lehet, sebes menetekben Aradra vezesse, a hova *Görgey* már közelédőfélben volt. Végre *Vécsey* is oda utasított, hogy Temesvár Ostromával felhagyva, szintén Aradra vonuljon s addig is, míg maga hadteste zömével megérkezhetnék, legalább néhány zászlóalj s huszár századot sietve küldjön át, miután egy osztrák sereget Makóról Aradra vette irányát, llyformán *Kossuth* Aradnál mintegy 80.000 embert vélt összpontosíthatni; az ezen tekintélyes haderőnek szóló hadműveleti tervet vagy ő maga, vagy talán környezetének egyik tagja, de minden esetre az ő, remény dolgában kiapadhatlan intenczióihoz képest következőleg vetette papírra: „Ha Dembinski Szőregot odahagyni kényszerülne, vagy ezt azon célból, hogy *Görgey*vel Aradnál egyesüljön önként megtenné, akkor ezen egyesült hadsereg, a *Görgey*t két menetre követő orosz sereg előnyomulásával keveset törődve, a Bánságban egyesült erővel az osztrákokra vesse magát, kiknek legyőzése ez esetben elkerülhetlenné válnék; mialatt aztán Arad vára az oroszoknak a Maroson való átkelést a megteendő kerülő folytán késleltetné, az egyesült magyar hadseregnek az osztrákokat itt, az országnak ezen végső sarkában szüntelenül lefelé kellene szorítania, kiknek ilyenformán más kibúvójuk alig maradna, mint Oláhországban menedéket keresni. Ezek után a hadsereg — az oroszok menetét akadálytalanul tovább folytatni hagyván — a Tiszán át a Bácskába nyomul, a honnan irányt Komárom felé véve s miután itt kellő erősítésköt vont magához, ujult erővel a harcok terére lépjen. Ha ellenben ezen tervnek leglényegesebbje, t. i. az osztrákok elnyomása nem sikerülne, akkor a magyar sereg 50.000 embere Erdély felé vonuljon, és mialatt a szorosokat a legerélyesebben védi, az ottani ellenséget túlnyomó erővel semmisítse meg és azután az orosz haderőket a Moldvában vagy Oláhországban támadja meg, a midőn azután kedvező siker esetén a portának is fel kellene hagynia ingadozó magatartásával.“

Ezen messzemenő tervek regényessége első tekintetre szembeötlő, azt azonban az élénk képzeletű szerző határozottan helyesen inaugurálta, hogy Dembinski akár kényszerítve, akár szükség nélkül is, de a legrövidebb idő alatt biztosan oda hagyja majd Szőreg vidékét.

Makónak az ellenség által történt megszállásának hire arra bírta *Kossuthot*-, hogy *Duschek* pénzügyminisztert a bankjegy sajtóval, a készpénz, arany és ezüstkészlettel Lúgosra küldje, a hadfelszerelési intézetet pedig Facsetre, a fegyvergyárat Ménesre, a kardgyárat és ruházati bizottságot Radnára helyezze át. Ámde azoknak új rendeltetési helyeiken már nem nyílt többé alkalmuk munkálkodásuk újbóli felvételére.

A Tisza balpartjára átkelt és augusztus 3-ika folyamán az

újszegedi hídfőt is odahagyni kényszerült sereg augusztus 4-ike folyamán következőleg állott fel: a IX. hadtest újból Dessewffy alatt egyesülve, Szőregnél; ennek Wisocki hadosztálya a szőregi töltés mentén, a melynek marosmenti részét Dembinski 50 löveg számára lőrészekkel látta el; Gaál, miután 3-án egyik hadosztályát Lenkey fölvétele céljából Zomborba küldötte, mely aztán az utóbbival együtt ismét Deszkre vonult vissza, a X. hadtesttel az utóbb említett helységnél foglalt állást; Schlick-vel szemben a zombori töltésen csupáncsak Szerdahelyi őrnagy maradt 1 zászlóalj, 1 lovas század és 3 lövegnyi gyenge különítményével. Guyon a IV. hadtesttel, miut tudjuk,\*) Gyalánál állott, honnan azonban a következő napon Rambergnek a Tisza balpartjára bekövetkezett átkelése folytán, Szt.-Iván alá húzódott vissza. A Szt.-Iván—Szőreg—Deszk körül ekként egyesült csapatok létszáma, a népfölkelést nem számítva, 38.000 emberre tehető mintegy 100 ágyúval, a fenti létszámba befoglalt 4000—5000 lovas is betudva.

Az augusztus 4-én este Lenkeytől vett azon hír, hogy Schlick egy egész hadtesttel Makónál, tehát a magyar sereg jobb oldalában és hátában áll, máris azon elhatározásra bírta Dembinskit, miszerint a csatát Szőregnél sem fogadja el, hanem seregét a Kmelhyvel leendő egyesülés végett hátrább vezeti. Azonban nem tudni mily indokok, lehet hogy többek között az elmúlt napon Vettertől Beodráról vett levél, melyben ez már a szegedi elsánczolt tábor elhagyását is roszallotta, mi miatt közte és Dembinski között oly feszültté lett a viszony, hogy előbbi nemsokára lemondott állásáról, — elhatározása kivételénél ingadozóvá tevék az altábornagy-főparancsnokot, a ki most már sem az elvonulásra, sem pedig a küszöbön álló csata elfogadására sem intézkedett határozottan. Miután reggel 7 óra tájban Dembinski az ellenség által elfoglalva tartott hídfőben csapatmozdulatokat vélt felismerhetni, rögtön megkezdette útegei által a tüzelést, a mely körülbelül 2 óra hosszáig, de nem valami látható eredménnyel folyt, s miután azt az ellenség is csak gyéren viszonozta, ezen körülményből úgy látszik úgy Dembinski, mint Mészárárn azon következtetést vonta le, hogy az ellenség a tegnapi naphoz hasonlóan aznap is nyugton marad, a mit Dembinski seregének elvonultatására akart felhasználni.

Ez értelemben írta Mészáros augusztus 5-én reggeli 9 óra 30 perczkor *Kmethyhez* az alábbi parancsot: „Miután az ellenség részéről egy 16.000—20.000 főnyi hadtest Csongrádnál a Tiszán átkelt és Vásárhelyig, innen pedig egy kisebb része Orosháza felé, a nagyobb rész pedig Makóig és innen még tovább nyomult előre, úgy hogy az állítólag Aradtól 4 órányira állva, a Maros átjáró birtokában van, sőt még egy rész Szegedről is Makó felé tart, —

\*) Lásd ezen kötet 233. oldalán.



ennek folytán a sereg parancsnoksága jónak látta, a szegedi állást odahagyni és még ma 5-én Bébáig, 6-án Ó-Besenyőig, 7-én pedig Nagy-Kikindáig húzódik vissza. Éhez képest tábornok úr állását, a hidak hasznavehetlenné tétele után elhagyva, akként intézkedjék, hogy augusztus 7-én Nagy-Kikindára érkezzék, hogy ott a sereggel egyesülhessen.“

A helyett tehát, hogy Beminski, ha már minden áron az összecsapás elől ki akart térni, a Görgeyvel való mielőbbi egyesülést kereste volna, nem is egyenes irányban Temesvárnak, hanem délre letérve, Kikindának vette útját, miáltal Haynaunak alkalma nyílt, hogy magát a két magyar sereg közé ékelve, azokat végleg távoltartsa és elszakítsa egymástól és hogy esetleg az egyenes irányban útjába eső Temesvárt, még Dembinskit meg is előzve elérhesse és fölmentse.

Az indokot ezen déli kitéréshez, a Rmethynek szóló fentközölt parancs tartalma után Ítélve, ama bizonyos ellenséges hadtestnek Makóra érkezése szolgáltatta, miközben azonban az altábornagy úgy látszik nem is gondolt arra, hogy e tájon Kanizsa felől — bár határozottan tudomása lehetett Ramherg átkeléséről — ugyanaz a veszély fenyegeti.

A sereg elvonulásának az intézkedés értelmében az est beálltával kellett volna megkezdődnie, csakhogy Haynau a magyar főparancsnok ezen számításán hatalmas keresztvonást húzott át, amennyiben a két. szárnyhadtestnek közelebb érkezhetése céljából 5-én délutánra elodázott támadást, a kijelölt időben végre is hajtotta.

Az elrendelt támadást Liechtenstein Fermez altábornagy déltájban végrehajtott szemléje előzte meg, miből az osztrák hadparancsnokság tudomására jutott, hogy a magyarok még mindig a szőregi töltés mentén csatakészen állanak.

A szándékolt támadáshoz Haynau seregét délután 4 órára következőleg csoportosította a hídfőben: első harczvonalban, az élosztályokkal egészen közel a hídfő sánczataihoz a IV. hadtest Lobkowitz hadosztálya, a Benedek dandárral az aradi úttól balra, Jablonowskieval attól jobbra állott fel; második harczvonalba a IV. hadtest Herzinger hadosztálya, a harmadikba pedig Panjutin orosz hadosztálya jutott; a tűz érfőtartalék az Auersperg vértés ezred fődözete alatt a Jablonowski dandártól jobbra állott fel. Az említett vértés ezred leszámítása után még 22 lovas századból és 3 ütegből álló Bechtold hadosztály parancsot kapott, miszerint haladéktalanul bontakozzék ki a hídfő délnyugati végéből. A támadáshoz ekként összpontosult csapatok létszáma 25.000 embert — ezek között mintegy 5000 lovas — és 160 löveget tett ki.

Miután tiszta arctámadás a szőregi töltés mögött jól fődött ellenséges tüzértömeeggel szemben igen veszteségteljesnek ígérkezett, Haynau a Bechtold lovas hadosztályt a magyarok baloldalának

megkerülésére rendelte ki; hogy pedig ennek ezen művelethez megfelelő támpontja legyen, a táborszernagy az Kriwansky orosz vadász ezred 3 zászlóalját 2 lovas századdal és 2 osztrák röppentyű üteggel délutáni 4 órakor a szt.-iváni erdő megszállására indította el és egyidejűleg ezen csapatok támogatására a Tisza jobb partján, az előbb említett erdővel szemben levő folyam könyöknél\*) még 6 orosz löveget állított fel. Az erdőt megszállva tartó 2 honvéd zászlóalj, mihelyt az orosz zászlóaljak a szőregi töltésről a roham keresztülviteléhez fogtak, a döntő összeütközést be sem várva, Szt.-Ivánra húzódott vissza, mire az orosz gyalogság nyomban megszállotta a többször említett erdőt, a vele volt tüzérség és lovasság pedig arcczal Szőreg és Szt.-Iván felé az erdő előtt állott fel.

Most tehát *Bechtoldnak* meglévőön kellő támasza, nyugodt lélekkel megindulhatott volna a kijelölt irányban támadólag előre; ámde. a lovas hadosztály már elindulását megelőzőleg is majdnem 1 órával kelleténél többet töltött el a hídfőben, midőn pedig a Tisza mentén lefelé vonulva, a szőregi töltés közelébe jutott, *Jembinski* azon át néhány huszár századot támadásra rendelt ellene. A lovas hadosztály elővédjét képező Császár-dsidások 1 üteggel erre ellentámadásba mennek át és a huszárokat rövid összecsapás után visszavetik. Most már *Bechtold* nyugton tovább folytathatta útját, de miután a töltést közelebről szemügyre vette, úgy találta, hogy az sokkal magasabb, semhogy zárt osztagokkal azon átkelni lehetne, minek folytán hadosztálya zömével mindaddig, míg a tüzérek és az orosz utászok a töltésen a kellő számú és nagyságú réseket elkészítenék, a csataterven látható helyen és módon várakozó állásba helyezkedett.

Minthogy időközben fél 6 óra lett és *Bechtold* még mindig nem mozdult helyéről, *Haynau* türelmét veszítve, anélkül hogy továbbra is a lovasság megkerülő mozdulatának érvényesülésére várna, intézkedéseket tett az arctámadás megkezdésére. Ezen intézkedések értelmében mindenekelőtt a IV. hadtest tüzérsége, majd ennek jobb szárnyához csatlakozva a főtüzértartalék, összesen 99 löveget számláló I6½ üteg vonult fel *Dembinski* ütegeivel szemben, félkört alakítva a szőregi töltéstől 700—1000 lépésnyi távolságra.

Ha ekkor *Dembinski*, a helyett hogy két nagy lovas tömegét *Dessewffy* és *Zamoyski* alatt, mely utóbbi nem annyira második harczenonal gyanánt, mint inkább tartalék viszonyban Szőreg nyugati széle előtt állott fel, — egyikét vagy másikat az úgyszólván fedezet nélkül, védtelenül előresietett osztrák ütegekre, de kivált a tűzzenonal jobb szárnyán állókra rohamra indítja, azok körében alighanem

\*) Lásd a csatatervet.

igen nagy zavar támadhatott volna; ámde az altábornagy ekkor már — miután *Guyon* hadteste már különben is útban volt Béba felé — inkább azon törte az eszét, hogyan lehetne legjobb szerivel a döntő összetütközés elől kitérni. Ennek megfelelőleg az osztrák tüzérség által úgy szám mint űrméret s így hatásképesség tekintetében különben is felülmúlt ütegeit másfél órai működés után egymás után kivonni kezdé a tűzvonalból. A tüzérség, valamint egyáltalában az egész sereg visszavonulását *Dessewffy*nek kellett fedeznie lovasságával.

Amint a magyar tüzérség tüze alábbhagyni kezdett, *Liechtenstein Ferencz* altábornagy nyomban megkezdte támadó előnyomulását a balról jobb felé lépcsős alakzatba tagozott gyalogsággal, minél a legszélső balszárnyat a Maros mentén *Benedek* dandára képezte: ezt követte kissé jobbra hátul *Jablonowski*, majd még jobban jobbra hátul a két harczzonalba tagozott *Herzinger* hadosztály s végül még tovább jobbra a *Panjutin* hadosztály egyik dandára, míg a másik dandár 5 zászlóalja és 18 lövege a hídfő megszállására maradt vissza.

A kölcsönös helyzetet ez időtájt — este 6 óra körül — a csataterv mutatja.

Miután ekkor már csak gyéren hangzott fel a magyarok részéről egy-egy ágyúlövés és úgy látszott, hogy már első vonalbeli gyalogságuk egy része is visszavonulásra gondol, *Liechtenstein* altábornagy a *Lobkowitz* hadosztály elől levő két dandárénak rohamot parancsol. A *Benedek* dandár, melynek vezetését parancsnokának újbóli megsebesülése után *Siegenthal* ezredes vette át, a szőregi töltésre érve, azt már megszállatlanul találta, ellenben a *Jablonowski* dandár, melyet második harczzonalban a *Thun* dandár követett, még mindig talált ellentállásra. A *Wisocki* hadosztály néhány zászlóalja és 1 üteg ugyanis parancsot kapott, miszerint mindaddig, míg a visszavonuló tüzérség és gyalogság kellően tért nem nyer, minden áron tartson ki állásában a töltés mentén. Midőn tehát a *Jablonowski* dandár élosztagai a töltésre feljutottak, a csekély magyar had egy elhatározott ellentámadással azokat csakhamar újból leszorította onnan. Az óriási túlerővel szemben azonban ezen előny természetesen csak igen rövid ideig tarthatott és ha *Zamoyski* néhány lovas századot a maroknyi vitéz csapat támogatására előre nem küld, majdnem bizonyos, hogy az utolsó szál emberig ütegestül az ellenség kezébe kerül; így azonban mindössze 1 löveg és 2 lőszerkocsi esett áldozatul.

Ezalatt végre valahára a lovas hadosztály is megmozdult a töltés mögött elfoglalt várakozó helyzetéből és mihelyt azon átkelt, báró *Simliseken* tábornok a Császár-dsidások élén Szt.-Ivánnak vette irányát, mögötte kissé balra *Lederer* dandára és még jobban balra oldalt, mintegy 1000 lépésnyire a szt.-iványi erdő előtt 2½ üteg

vonult fel; 4 század Liechtenstein-chevauxlegers  $\frac{1}{2}$  üteggel *báró Mensdorff* ezredes parancsnoksága alatt az esetleges visszavonulás fedezésére a töltés túlsó oldalán maradt vissza, kihez nemsokára még 1 orosz zászlóalj és 1 osztrák röppentyű üteg is csatlakozott.

A *Dessewffy* parancsnoksága alá helyezett magyar lovas hadosztály, melyet *Dembinski* mindjárt a harc kezdetén azon célból rendelt saját balszárnya mögé, hogy onnan esetleg, ha alkalom nyílik, a töltésen átkelve, az osztrák tűzervonal jobb oldalába kerülni iparkodjék, de a melynek élosztágait, mint láttuk, az osztrák lovas hadosztály mindjárt kezdetben visszavetette, — az utóbbinak támadó előnyomulásával szemben Szőreg délnyugati vége és a töltés között, arczczal a szt.-iványi erdő felé és ütegeit arczvonala elé tolva, harczkész állapotba vonult fel.

A kölcsönös helyzetet ez időtájt — este 7 óra 30 perc körül — a csataterv mutatja.

*Simbschen* a magyar harczvonalnak Szőreg felé horogalakban visszahúzott balszárnyára vetvén magát, az itteni gyengébb huszár osztagokat visszaveti, további előnyomulásában azonban a magyar ütegek tüze által gátoltatik. Ezalatt a magyar huszár liarczvonala többi része részben a *Lederer* dandárra, a Bocskay-huszárok pedig az attól balra teljesen izoláltan álló osztrák ütegekre vetik magukat, melyek gyenge fedezetük mellett majd hogy áldozatul nem esnek; szerencséjükre azonban a töltés túlsó oldalán visszahagyott *Mensdorff* ezredével a *Bechtold* által áthatolhatatlannak jelzett gáton átkelvén, nyilsebességgel a huszárok jobb oldalában terem. Ez, valamint azon körülmény, hogy a *Jablonowski* dandárnak osztagai ekkorára már szintén átkeltek a töltésen, úgy az osztrák ütegekkel, valamint a *Lederer* dandárral több kisebb csoportban harcba keveredett huszár osztagokat is hátrálásra készítette. Egy részök, a *Jablonowski* dandárral szemben legvégsőig kitartott néhány zászlóaljjal együtt, Szőreg nyugati szegélye mentén még egy ideig helyt állott, hogy azután a sereg zömét követve, szintén Bébára vonuljon vissza, a hol *Dembinski* seregével a csatára következő éjjelt töltötte.

*Bechtold*, nemkülönben a *Benedek* és *Jablonowski* dandárok a beálló esthomályra való tekintettel minden további üldözést beszüntettek.

Az osztrákok e napi vesztesége, Ramberg altábornagyét is beleszámítva, halottakban 45 ember, sebesültekben 1 tábornok, 3 tiszt és 191 ember; az oroszoknak mindössze 4 sebesültjük volt. A magyarok vesztesége ismeretlen, osztrák források a holtak és sebesültek számát hozzávetőleg 500-ra a foglyul esettekét 300—400-ra teszik, utóbbiak között volt a fiatal *Woroniecki* lengyel herceg is, a ki a lovas összeütközés alatt az egyik huszár ezredet vezette. *Dembinski*, a ki alól a lovat kilőtték, bár nem veszélyesen, de szintén megsebesült.

Befejezett csata után *Haynau* következőleg állította fel seregét: a IV. hadtest *Benedek* (Siegenthal) dandárát Szőreg és Deszk között; *Herzinger* hadosztálya a *Jablonowski* dandárral Szőreg kellő megszállása mellett az említett helység mögött foglalt állást; *Panjutin* hadosztálya Szőregtől délre, *Bechtold* lovas hadosztálya pedig, melynek parancsnoksága *Bechtold*ról, ennek a szőregi csata folyamán tanúsított késedelmes magatartása miatt *gróf Wallmoden* altábornagyra szállott át, Szt.-Ivánnál ütött tábor, honnan a III. hadtestnek Ráczeresztúrnál álló különítményével lépett összeköttetésbe. Utóbb említett hadtest zöme Oroszlámost érte el s végül az I-ső hadtest Makónál maradt meg.

#### Az ó-besenyői ütközet.

1849. augusztus 6-án.

*Dembinski* augusztus 6-án vonatát és a tüzérség nehezebben mozgatható részét még hajnali szürkület előtt útnak indította Ó-Besenyőre, a hova a csapatok zöme, majd az összes lovasság 5 üteggel hátvéd gyanánt az altábornagy által személyesen vezetve, néhány órával később szintén útra kelt. Ó-Besenyőre érve, a csapatok azonnal főzéshez láttak, melyet azonban az ellenség csakhamar megzavart.

Az osztrák sereg augusztus 6-án a következő mozdulatokat hajtotta végre: a 77. hadtest Szőreg és Deszkről Zomborig nyomult előre, a honnan a Makónál álló 1. hadtesttel összeköttetésbe lépett; a *Panjutin* hadosztály Klárafalváig, a *Wallmoden* parancsnoksága alá lépett lovas hadosztály Porgányra és Keresztúrra menetelt s végül *Ramberg* parancsot kapott, miszerint Oroszlámósról a még mindig meg nem mozdult déli hadsereggel való összeköttetés helyreállítására újból egy erősebb különítményt rendeljen ki, ő maga pedig hadtestével Ó-Besenyőig vonuljon előre. Az 1 zászlóaljából, 3 lovas századból és ½ lov. ütegből alakított különítmény augusztus 6-án Mokrinig, 7-én Nagy-Kikindáig, 8-án Beodráig, 9-én pedig Melenczéig hatolt előre, a hol tényleg *Jellachich* seregének előőrseire talált.

A Besenyő felé útnak levő III. hadtest *Veigl* tábornok által vezényelt elővédének 2 századból és 2 lövegből álló élét a körülbelül 4 kilométernyire az említett helység előtt fekvő majornál a magyarok kiállított őrséire bukkant, melyek hamarosan visszahúzódtak Besenyőre, hírül vivén az ellenség közeledését. *Dembinski* erre azonnal a továbbindulásra adott parancsot, míg a lovasság néhány üteggel *Dessewffy* alatt a helység előtt azonnal csatarendbe állt.

*Ramberg* az elővédjétől vett azon hírről, miszerint Besenyőnél alighanem az egész magyar sereg áll, az említett majornál, melynek

megszállására nyomban a 22. vadászászlóaljat rendelte ki, egész hadtestét harcrendbe állította és egyidejűleg a hadosztályával Keresztúr felé útban levő *Wallmoden* altábornagyot felszólította, miszerint a III. hadtest támogatására legalább egyik ezredét Ó-Besenyő felé indítsa útnak.

Ezalatt *Dessewffy*, hogy a visszavonuló had mennél több időt igényen, három támadó oszlopba tagozott hadosztályával a különben is hosszasan készülő ellenségre veti magát s bár annak sorai-ban pillanatnyi rendetlenséget okoz, nemsokára visszahúzódni kény-szerűl. Erre *Ramberg* a magyarok által időközben teljesen odaha-gyott Besenyőt elfoglalva, hadtestét az Aranka túlsó oldalára vezeti át, hogy csapatainak néhány órai pihenést engedjen. E közben érkezett ide a lovas hadosztály is, melyet e napon ideiglenesen *báró Lederer Károly* tábornok vezényelt, a ki a kért részleges se-gély helyett jobbnak vélte mindjárt az egész hadosztályt *Ramberg* rendelkezésére bocsátani.

*Dembinski* ezalatt a sereg zömével feltartóztatlaul folytatta menetét, úgy hogy este háborítlanul Bánát-Komlóst érte el; itt vette *Kmethy* jelentését, hogy hadosztályával Nagy-Kikindára ért s mivel *Dembinski* időközben az oda menetelről lemondott, *Kmethy*t egyelőre Zsombolyára rendelte.

*Dessewffy* útközben Komlós felé Kis-Teremiánál (Albrechtsílur), a hol *Dembinski* 2 század felsőmagyarországi guerillát hagyott volt hátra, hadosztályával hosszabb pihenőt szándékozott tartani, de ezt sem tölthette el háborítlanul. *Ramberg* ugyanis délután 4 órakor, bár aznapra számára, mint tudjuk, Besenyő volt kitűzve menetcé-lul, újból megindult hadtestével s mihelyt Kis-Teremiánál *Des-sewffy* örseire bukkant, ismét megtevé intézkedéseit egy nagyobb-szerű támadásra, mire azonban most sem került a dolog, mivel azt sem *Dessewffy*, sem a két guerilla század nem várta be. Erre *Ramberg*, miután különben is esteledett már s mivel csapatjait a zivaratos és esős időben megtett 5 mérföldnyi út alaposan kifá-rasztotta, a további üldözést beszüntetve, hadtestével Kis-Teremiánál ütött táborn. Vesztesége e napon mindössze 1 halottra és 12 sebe-sültre rúgott; ellenben a magyarok — természetesen osztrák forrás szerint — csupán csak foglyokban 700 embert veszítettek.

### **Lovas összeütközés Csatádnál.**

1849. augusztus 8-án.

Augusztus 7-én *Dembinski* a felázott utakra való tekintettel mindössze Csatádig folytathatta visszavonulását, a hol azon elhatá-rozásra jutott, miszerint másnap a visszavonulást Kis-Becskekig folytatja. Azonnal irt tehát *Kmethy*nek Zsombolyára, hogy hadosz-tályával még az éj folyamán a minden valószínűség szerint Csatád

felé előnyomuló ellenség jobb oldala ellen felriasztó támadást intézzen.

Alig hogy *Dembinski* ezen, valamint a temesvári ostromló hadak parancsnokának, *gróf Vécsey* tábornoknak a közeledéséről szóló értesítést továbbította, *Aulich* és *Kossuth* aláírásával Aradról parancs érkezett, melynek értelmében az egész sereget gyors menetekben haladéktalanul oda kellett vezetnie. Ezen meghagyást azonban *Dembinski* legkevésbé sem méltatta figyelemre, hanem korábbi elhatározásához képest a visszavonulásnak Kis-Beeskerekre való folytatásához adta ki intézkedéseit, mely nem tudni, mi okból, csak 8-án délutánra tervezetett. A hátvédet most is *Dessewffy* lovasága s 1 üteg volt hivatva képezni.

Az osztrák sereg augusztus 7-ike és 8-ika folyamán a következő mozdulatokat hajtotta végre: az I. hadtestnek zöme 7-én a Maros bal partjára kelt át és Rác- és Német-Csanádig nyomult előre. Ezen hadtest *Sartori* dandára a Ludwig dandárból hozzá beosztott 3 századdá a folyó jobb partján Apátfalva és Magyar-Csanádig nyomult előre; 1 zászlóalj és 1 lovas század Makó megszállására maradt vissza. A IV. hadtest Zoinorból Szent-Miklósig, *Wallmoden* lovas hadosztálya Valkány és Mokrinig s végül a *Panjutin* hadosztály a tüzér tartalékkal és a főhadiszállással Ó-Besenyőig nyomult előre; a III. hadtest Kis-Teremiánál elfoglalt állásában maradt.

E napon vette *Haynau* az értesítést, miszerint *Klapka* aug. 3-án egy sikerült kirohanása által a pest-bécsi összeköttetést megszakította.)\* Bármennyire kellemetlenül érintette is ezen hír a táborszernagyot, annál kevésbé engedte magát általa a nap-nap mellett várható eldöntő összeütközés előtt útjában feltartóztatni, mivel a Komárom körülzárására visszahagyott őrség szükség esetén *Nuyentnek* ez időtájt Székesfehérvárnál álló,\*\*) valamint a Morva völgyében összpontosuló *Nobili-iélc* tartalékhadtestek támogatására is számíthatott. Másrészt azonban nyugtalanította a táborszernagyot azon eshetőség, hogy *Klapka* kitörése Pesten és más városokban esetleg zavargásokra szolgáltatathatna okot. Hogy tehát ennek elejét vegye, *Jahlonowskinak* három I. hadtestbeli lovas századdal és 1 lov. üteggel megerősített dandárát Szegeden át Pestre küldötte vissza.

Augusztus 8-án az I. hadtest Csanádról Pác-Szeut-Péterig, elővédével Perjámosig, *S ninri* dandára a Maros jobb partján Nagylakon át, Sajtényig, a IV. hadtest Szent-Miklósról Pószakig, elővédével Varjasig, a III. hadtest Kis-Teremiáról Bánát-Komlóson át Grabáczig, jobboldaloszlopával Zombolyáig, *Panjutin* hadosztály a tüzér tartalékkal és a főhadiszállással Ó-Besenyőről Lovri-

\*) Bővebbet erről a 40. fejezetben.

\*\*) Lásd erre nézve bővebben e fejezet végén.

nig nyomult előre; a *lovass hadosztálynak* parancsa volt, miszerint zömével a III. hadtesttel Grabácra vonuljon, elővédét pedig Csátádig tolja előre.

Amint ez utóbbi déltájban Grabáczból bontakozni kezdett, tudomására jutott, miszerint Csátádon innen egy ellenséges lovas ezred áll, melyet t. i. *Dembinski* éppen megkezdett visszavonulásának fődözésére állított ki. Erre *Wallmoden* az élen levő *Simbschen* dandárt 2 lov. üteggel nyomban támadásra rendeli előre, melyet a *Lederer* nehéz dandárnak 1 üteggel beérkezése után szintén támogatni kellett volna.

*Simbschen* Csátádhöz közelebb érve, dandarál az elrendelt támadáshoz az út mindkét oldalán közbefogott ütegekkel felvonultatván, habozás nélkül a magyar huszárokra veti magát, megjegygezvén, hogy *Dessewffy* időközben az ellenség közeledéséről értesülvén, hátul hagyott ezredének támogatására hadosztályának többi részeit is előrerendelte Csátád mellől. Ám úgy látszik, hogy a megtámadtatás pillanatában a huszár osztagok egyesülése még nem volt teljes s így *Simbschen Dessewffy* első harczzonalát csakhamar visszavetette. Az időközben beérkezett *Lederer* dandárral együtt nyomban felvett és Nagy-Jécsáig folytatott üldözés közben *Dessewffy* elkésett osztagai egymás után az osztrák lovasság feltartóztatását kísérlék meg, de eredménytelenül, míg végre a császáriak üldöző utánhyomulásának Nagy-Jécsánál a visszavonulásukat beszüntetett és ismét arzetot váltott zászlóaljok és ütegek tüze szabott határt. Ennek folytán *Wallmoden* délután 3 órakor *Ramberg* beérkezéséig a további üldözést beszüntette. Mire azonban az altábornagy hadtestének egy részével Nagy-Jécsa elé ért, a magyarok azt már rég elhagyták volt. Erre a III. hadtest és *Simbschen* dandára Nagy-Jécsánál, *Lederer* dandára pedig Csátádnál szállott táborba.

*Wallmoden* hadosztálya c napon 16 halottat és ugyanannyi sebesültet, továbbá 20 lovat vesztett; a magyarok vesztesége *Ramberg* szerint: 60—70 halott és sebesült, továbbá 1 löveg, 1 lőszer-szekér és az Attila-huszárok lobogója; 3 tiszt és nagyöbbszámú legénység foglyul esett.

#### A temesvári csata.

1849. augusztus 9-én.

*Dembinski* seregét a csatádi és nagy-jécsai ütközet után Kis-Becserekennél egyesítette, a hova a délután folyamán *Kmethy* is bevonult hadosztályával; innen az altábornagy seregét másnap reggel egy kis utóvéd hátrahagyása mellett a Nyárad patak mögé vezette vissza, a hol annak zömét a Csóka és Vadász erdő között, a *Kmethy* hadosztályt pedig Szakálház mögött helyezte el, még pedig nem azon szándékkal, hogy itt az ellenséggel komoly csa-



tába bocsátkozzék, hanem hogy Vécseyvel egyesülve és esetleg Görgeyt is magához vonva, az összes rendelkezésre álló csapatokkal Erdélybe húzódjék vissza.

Mialatt *Dembinski* az erre vonatkozó intézkedések kibocsátásával volt elfoglalva, *Bem*, a ki Kossuthnak ismételt felszólítása folytán a főparancsnokság átvételére Temesvárra sietett, reggel 9 óra tájban a csata színhelyére ért, a hol kölcsönös üdvözlés után a két tábornok között — *Dembinski* feljegyzései szerint a következő párbeszéd folyt le:\*)

*Dembinski*: „Tábornok, szerencsét kívánok önnek számos győzelme- és sikeréhez. Szerencsés ön, hogy távol volt a kormány székhelyétől s az urakkal nem kellett bajlódnia! “

*Bem*: „Hohó, különben sem igen engedelmeskedtem volna.“

*Dembinski*: „Tábornok, nincsenek már Erdélyben oroszok?“

*Bem*: „Sőt igen, több mint valaha!“

*Dembinski*: „Akkor hát mit mivel ön itt az isten szerelméért s hány csapatot hoz magával?“

*Bem*: „Hány csapatot hozok magammal? Egyet sem!“

*Dembinski*: „Ez esetben még kevésbé értem, mi hozza önt tulajdonképp ide?“

*Bem*: „Nos hát — Kossuth engem nevezett ki fővezérré, én tehát azért jövök, hogy átvegyem a parancsnokságot.“

Miután *Dembinski* meglepetéséből magához tért, *Bemet* átölelve emígy fejezé be a párbeszédet: „Barátom, köszönöm, hogy leveszed e nehéz keresztet vállaimról! “

Ezek után *Bem* rögtön lóra szállt, hogy a sereg elfoglalt állását szemügyre vegye. Megjelenése a sereg körében mindenütt a legnagyobb lelkesedést szülte s a merre csak járt, a honvédek mindenütt dörgő „éljen“-nel fogadták.

Lelovaglás közben *Bem* rögtön észrevette a *Dembinski* által választott állás hiányait, így többek között az arcvonal gyengeségét, a jobb oldalnak igen könnyen bekövetkezhető megkerülését, a kiterjedt erdőség és a már csak gyengén körülzárolt temesvári őrség által képezett felette kedvezőtlen háttért stb. minek folytán elhatározta, hogy passiv védelem helyett idővesztegetés nélkül az activ támadás színterére lép. E helyett *Dembinski* minden áron rá akarta bírni a tábornokot, ne fogadná el a csatát, hanem hajtsa végre az általa szándékolt átkelést a Bega csatorna bal partjára, a hol a sereg néhány napig nyugton kipihenhetné magát.“ „Igen — válaszolá *Bem*, nem ok nélkül némi gúnymosolylyal — de örökké csak nem hátrálhat az ember!“

*Bem* szándéka különben abban állott, hogy az osztrákok esetleges támadását kivált a Nyárád patak mentén kifejtendő lövegtűz

\*) Lásd Danzer, *Dembinski Magyarországon* 372. oldal.

által ellensúlyozni iparkodik, mialatt a Szakálházánál álló *Kmethy* hadosztálynak az előnyomuló osztrákok jobb oldala ellen erélyesen támadólag- kellett volna fellépnie, hogy ezáltal mennél több ellenséges erőt vonjon magára Megjegyzendő különben, hogy Bem az napra az általános helyzetről nyert tájékozás folytán még nem igen várt komoly csatát s így *Kmethy* tüntető mozdulatának és a tüzéség foglalkoztató harcának leple alatt, este felé Aradra szándékozott vonulni, hogy ott Görgeyvel egyesüljön.

*Haynau* augusztus 9-én seregét Kjs-Becskerekknél szándékozott összpontosítani és szintén csak a következő napra, Temesvár felé eszközlendő előnyomulása alkalmával, számított, komoly összeütközésre; 9-ikére szóló intézkedése értelmében tehát az egyes seregtesteknek a következő mozdulatokat kellé vógrehajlaniok: az *I. hadtest* zöme Rác-Szent-Péterről Monostoron át Vingára rendeltetett, hogy Arad-Temesvár között az összeköttetést megszakítsa, illetőleg hogy Arad várát a Maros balpartja felőli oldalon elszigetelje; ugyanezen hadtest *Sartori* dandára Sajtényről Pécskára menetelt, honnan Görgeyt és Arad várát kellett szemmel tartania. A *IV. hadtest* Pészakról Knézen át Hodonyra vonult és elővédjét Merczifalván át szintén az arad-temesvári országútig tolta előre. A *III. hadtest* parancsot kapott, miszerint Nagy-Jécsáról Kis-Becskerekre vonulva, ezen helység és a Nyárád patak között foglaljon állást; jobb oldaloszlopának Zsombolyáról Gyertyámoson és Beregszászon át Szakálházára kellett vonulnia. *Wallmoden* lovas hadosztályának a *III. hadtest* elővédje gyanánt tőle telhetőleg messze kellett Temesvár felé vonulnia, hogy erőszakos kémszemle utján az ellenség helyzetét megállapítsa. Maga a főparancsnok a *Panjutin* hadosztályal és a tüzértartálékkal Lovrinról Biliéten át Kis-Becskerekre vonult.

Raming szerint a Temesvár előtt összpontosult, valamint a másutt elvezényelve levő osztrák haderők állománya ez, időtájt a következő volt:

Az I. hadtest:*)	14	zlj,	11	lov. század,	48	löveg,
a III. "	10	"	6	" "	36	"
a IV. "	11	"	8	" "	54	"
a Panjutin hadosztály:	16	"	2	" "	48	"
a Wallmoden lov. "	—	"	28	" "	18	"
a tüzértartalék:	—	"	—	" "	36	"
összesen	51	zlj,	55	lov. század,	240	löveg,

\* Ezt Raming mint állítólag kikülönített seregrészt nem számítja a temesvári csoportozhoz.

parancsnoksága alatt állott: a magával hozott mintegy 38.000 ember 123 ágyúval, Kmethy 7000 embere 28 ágyúval, tehát összesen 45.000 ember 151 ágyúval, továbbá Vécseynek mintegy 9000 főnyi hadteste, melynek legfőbb gondját azonban még most is a vár körülrólása képezte, végre vagy 10.000 főnyi fölkelő csapat, mely úgyszólván csak a számot szaporította anélkül, hogy sok hasznot hajtott volna.

Az osztrák sereg többi részei következőleg voltak elosztva: az ország nyugati részeiben, Pest-Budán és Komáromnál összesen 21 zászlóalj, 7 lovas század és 48 löveg, mintegy 20.000 főnyi állományal volt kikülönítve; a 4 zászlóaljból, 2 lov. századból és 6 lövegből álló *Bianchi* dandár tudvalevőleg a Tisza jobb partján maradt vissza; Szegeden 1 zászlóalj és 1 lovas század; Szabadkán ugyanannyi maradt; *Althann* és *Krapf* portyázó különítményei egyenként 1 zászlóaljból, 3 lov. századból és 3 lövegből, a Pest felé vissza, irányított *Jablonowshi* dandár pedig 4 zászlóaljból, 3 lov. századból és 12 lövegből állott. E szerint a tulajdonképeni döntő hadműveletnek színhelyétől távol volt: 33 zászlóalj, 20 lov. század és 72 löveg, összesen 27.000—28.000 főnyi állományal.

A *Wallmoden* hadosztály vett intézkedés szerint augusztus 9-én reggeli 4 órakor indult el Jócsáról Kis-Becskekre felé, melynek közelében fél 9 óra tájban Dembinskinek 6—8 lov. századból és 4 lövegből álló hátvédére bukkant, mely utóbbiak már nagy távolságról kezdték meg a tüzelést a láthatáron felbukkant osztrák lovas osztagokra. Erre *Wallmoden* hadosztályát a könnyű dandárral az első, a nehézzel a második harczvonalban felvonultatva, útegeit Kis-Becskekre felé rendelte előre.

Rövid ágyúzás után a magyar útegek a helységbe húzódtak vissza, hol az egész utóvéd földött állást foglalt, hogy az osztrák lovasokat az Aranka patakon leendő átkelés közben megrohanja. Ennek folytán *Wallmoden* a kedvezőbb terepviszonyokra való tekintettel a *Simbschen* dandárt a Ferdinánd császár dsidás ezreddel, két lov. és egy röppentyű úteggel Becskerektől északra rendelte az Arankán át Új-Besenő felé s csak a *Lederer* dandár lenmaradó részét Becskerek helység felé, honnan a jobb oldalában megkevert magyar hátvéd a Nyárád patak mögé húzódott vissza.

Ekkorára már a Nagy-Jécsáról reggeli 5 órakor elindult osztrák III. hadtest is megjelent a harcz színhelyén és miután *Ramberg* legelőbb Fiquelmont dragonyos ezredét *Wallmoden* jobb szárnyának támogatására előretolta, a hadtest gyalogsága is részint Becskereken keresztül, részint attól délre vonult át az Aranka patakon, hogy aztán a túlsó magaslatokon a *Wolf* dandárral a jobb, a *Dossen* dandárral a balszárnyon készenlétbe helyezkedjék; *Veigl* lovas dandár a a gyalogság jobb oldalának biztosítására attól kissé jobbra előre állott fel.

Miután időközben a Betekerek tájékán volt magyar csapatok részint az országúton, részben Új-Besenyőn át kivétel nélkül a Nyárad patak mögé húzódtak vissza s így délelőtt 10 óra tájban úgy látszott, mintha az nap már komolyabb összeütközésre nem kerülne a dolog, *Simbschen* Besenyő tájékáról újból a temesvári országút mellé rendeltetett, hogy a lovas hadosztály feladatához képest szemrevételezés céljából Temesvár felé nyomulhasson előre.

Ezalatt *Haynau* a Lovrinról reggeli 4 órakor elindult *Panjutin* hadosztály és tüzértartalék élén délelőtt fél 10 óra körül szintén Becskerekre érkezett és elsővonalboli csapaljai körében megjelenve, úgy a lovas hadosztályt, valamint a III. hadtestet is az előnyomulásnak folytatására utasította. Alig hogy ezen csapatok kevéssel 10 óra után mozdulataikat megkezdették, néhány a Nyárad patak mögött jól elhelyezett és kisebb lovas osztagok által fedezett magyar üteg élénk tüzelést kezdett ellenük. Erre *Haynau* két üteget a temesvári országút mentén, kettőt pedig lépcsős alakban jobbra oly módon vonultatott fel a Nyárad pataktól mintegy 2700 lépésnyi távolságra, hogy azok onnan a magyar ütegeket kereszt-tűz alá foghatták.

Miután ekkor már *Bem* vette volt át a magyar hadak fővezényletét s ő, mint tudjuk, a csata elfogadását határozta el, ennek megfelelőleg a tábornok azonnal gondoskodott tüzéségének megerősítéséről, a melynek támasza gyanánt még néhány lovas osztagot, az országút mentén hátrább fekvő csárdához pedig 2—3 zászlóaljat rendelt előre, egyidejűleg pedig intézkedett, miszerint az egész sereg a Csóka és a Vadász erdő mellől előbbre vonulva, az országút mentén és attól jobbra csatarendbe álljon. Éhez képest az országút mentén *Gaál* hadteste, attól jobbra a *Vécsey* hadtestből vett néhány zászlóaljjal és üteggel megerősített *Guyon* hadtest, az aradi út mentén legszélső jobb szárny gyanánt pedig a lovasság vonult fel *Desseffy* parancsnoksága alatt; *Vécsey* hadteste fenmaradó részével a vár szemmeltartására maradt vissza, a nagyobbára löfegyvertelen újonczzászlóaljakat végre, melyeknek *Bem* különben sem véle nagy hasznát vehetni, Aradra küldte előre.

Miután *Haynau* észrevette, hogy a magyar ütegek száma a Nyárad patak mentén minduntalan szaporodik, ami egyszersmind arra engedett következtetni, hogy a magyarok még az napon keresik a csata alkalmát, ő is még két tizenkétfonlos üteget rendelt előre tüzértartalékából a temesvári országúttól keletre és a már tűzben állóktól valamivel jobban a Nyárad patak felé előre és egyúttal a *Panjutin* hadosztályt, valamint ennek bal szárnyán a *Simbschen* dandárt is előbbre rendelte Új-Besenyő felé; végül pedig a Hódonyra irányított IV. hadtestnek parancsot küldött, miszerint útját Szt.-András felé folytatva, az ellenség jobb oldalába kerülni iparkodjék.

Amint ezt *Bem* meglátta, 6 század huszárt 1 üteggel nyomban átküld a Nyáradon, hogy az osztrák balszárny ütegeket bal oldalba fogják. A huszárok jól végezték feladatukat s a megtámadt ellenséges ütegek oly sietve és rendetlenül hátrálának, hogy az utánuk nyomuló orosz zászlóaljkat is rendtelenségbe hozzák. Erre *Haynau* a 4 század *Ferdinand* császár vértés által megerősített s így 14 századból és 1 ütegből álló *Simbschen* lovas dandárt rendelte ki ellentámadásra, mely három harcvezonalba tagozva a huszárokra vetvén magát, ezeket már túlerejénél fogva is könnyű szerrel újból a Nyárad mögé szorította vissza.\*)

Ennek megtörténte után az osztrák had délután 4 óra tájban következőleg fejezte be felvonulását a Nyárad patakkal szemben, attól átlag mintegy 2000 lépésnyi távolságra: a temesvári országúttól délnyugatra a III. hadtest fejlődött fel oszlopokban, előrevont ütegekkel, két harcvezonalban s jobb szárnyán a *Fiquelmont* dragonyos ezreddel; az *Auersperg* vértés ezred még tovább jobbra a jobb oldal biztosítására állott fel; a műút baloldalán lovas osztagok földözete alatt a tüzértartalék vonult fel; ettől balra az Új-Besenyőről az országúttal párhuzamosan a Nyárad patak felé vezető út mindkét oldalán az ottani széles és lapos hátú emelkedésen *Panjutin* hadosztálya s ettől balra a lapályon a huszárok visszaüzése után újból sorakozott *Simbschen* lovas dandár állott fel; 4 orosz zászlóalj 12 löveggel általános tartalék gyanánt a temesvári országút menti erdőcskénél vön felállítást, leghátul pedig *Kis-Becske*rek megszállására 2 orosz és 1 osztrák zászlóalj maradt vissza.

Az osztrák seregek ezen felvonulása alatt *Bem*, tüzérségi löszere fogytán lévén és miután saját gyalogsága is felvonulófélben volt, ütegei által csak gyenge tüzelést tartatott fenn és hogy az ellenség figyelmét mindinkább az aradi úttól el, Szakálháza felé terelje, az itt már különben is készenlétben álló *Kmethynek* parancsot küldött, miszerint huszáraival élénkebben nyugtalanítsa az osztrákok jobb szárnyát.

A mint az első huszár osztagok a melléjük adott üteggel Szakálházánál a Nyáradon, illetőleg a Beregszón átkeltek, *Wallmoden* rögtön az *Auersperg* vértéseket rendelte ki ellenük, a kik az élen

\*) Ezen lovas támadásról *Raming-* művében következőleg nyilatkozik: „Da der Feind hinter unseren speienden Batterien, besonders links von der Chaussée noch keine grösseren Truppenmassen bemerkte, und die zuletzt vorgefahrenen zwei österreichischen Zwölfpfünder-Batterien im allmählichen Avanciren ihn besonders benachtheiligen mochten, überdies das oben erwähnte Formiren seiner allgemeinen Geschützlinie durch einige offensive Bewegungen maskirt werden musste, so unternahm er einen kühnen Kavallerieangriff gegen die linke Flanke unserer vorgeschobenen Batterien, welcher, obgleich von uns zurückgeschlagen, doch bewies, dass noch die sprüchwörtliche Kampflust und Tollkühnheit in den Reihen der stets tapfer Husaren wohnte.“

levő huszárokat visszavetve, 3 löveget hatalmukba ejtettek; ámde most újonnan átkelt huszár osztagok és egy másik üteg oldalba fogják a vérteseket, minek folytán azok az imént elfoglalt 3 löveg hátrahagyása mellett gyorsan kereket oldanak.

Ezalatt a csatavonal közepén osztrák részről 108, magyar részről pedig 120 lövegnek részvétele mellett valóban nagyszerű ágyúharcz fejlődött ki, melynek heve azonban több mint 2 órai tartam után magyar részen a beállott lőszerhiány miatt rohamosan .apadni kezdett.

Ezen kedvező alkalmat felhasználni akarván, *Haynau*, nem sokat törődve *Kmethy* tüntetőleges előnyomulásával, teljesen felvonult seregének az általános előnyomulás megkezdését hagyta meg, remélve, hogy legközelebb már a IV. hadtest is közbelép Szt. András felől, a miben tényleg nem is csalódott. *Liechtenstein* altábornagy ugyanis, a ki hadtestével hajnali 4 órakor indult el Pészakról, Varjasra érve, innen *Medvey* lovas százados parancsnoksága alatt egy portyázó csapatot Kétfélén át Orczifalvára, a *Siegenthal* (volt Benedek) elővéd-dandárt pedig Merczifalvának irányította.

Orczifalván *Medvey* százados a Temesvárról Arad felé éppen útban levő, ostromágyúkat és társzekeret kísérő ellenséges különítményre bukkant s abból 4 ágyút, 260 társzekeret és 82 lovat hatalmába, 280 embert pedig foglyul ejtett. A kísérő legénység többi része részint Arad felé, részint vissza Temesvárnak menekült el. Utóbbiak útközben a szintén Arad felé indított kaszás néppel találkozáskor, ezt is magukkal ragadták. Az ekként visszakerült újonczhadat *Bem* gyalogsági jobb szárnya mögé állította fel.

*Siegenthal* dandára Merczifalvánál (Kárány) szintén egy magyar különítményre talált, melynek az aradi úton a forgalmat kellett biztosítani s a melynek ilyfórmán a túlerő elől ugyancsak Temesvárra kellett-visszahúzódnia.

Maga *Liechtenstein* a hadtest többi részeivel déltájban ért Hodonyra s itt a Temesvár felől áthangzó ágyúzást meghallván, minden idővesztés- nélkül, saját ösztönéből tovább folytatta útját Szt. András felé s így *Haynau* azon később kézhez vett parancsát, hogy sietve a csataterre nyomuljon, megelőzte. A vett parancs azonban arra bírta a herceget, hogy személyesen elővéd-dandárához lovagolva, azt is Szt. András felé terelje.

*Herzinger* gránátos hadosztályával és a IV. hadtest tüzérségével négyed 5 óra tájban Szt. Andrásra érve, amik délnyugati csúcsánál rögtön felvonultatta gyalogságát, 2 tizenkét fontos üteget pedig kissé jobbra hátul, az Új-Besenyőre vezető út mentén vonultatta fel, úgy hogy azok a magyar jobbszárny ütegeket éppen oldalba fogták, a mi ez utóbbiakat gyors visszavonulásra készítette. Hasonlóan hátrább vonultak ekkor már a lépcsőnként egészen a Nyaradig előbbrevonult osztrák ütegek hatásos tüze folytán a lőszer-

ből majdnem végkép kifogyott magyar középhadbéli ütegek is, de azért a Nyárad balparti halmokon újból állást foglaltak.

Mihelyt *Bem* a Szt. András felől kibontakozó ellenséges tömegek közbelépéséről értesült, *Kmethynek* nyomban újabb rendeletet küldött a balszárnyra, hogy támadása által az ellenség figyelmét mindenképpen magára vonni igyekezzék, ő maga pedig haladéknélkül a jobb szárny felé vágatott el. Szerencsétlenségére *Bem*, a ki különben is gyenge lovas volt, útközben felbukott lovával s végzeteljes esése közben oly súlyosan sértette meg vállpercét, hogy kísérete, mint a vezérletet tovább intézni képtelent a Vadász-erdőben levő vadászlakba vitette el.

E közben *Herzinger* hadosztályát, miután a Nyáradon való átkelés Szt. Andrástól délnyugatra a mocsaras partok miatt lehetetlennek látszott, kissé keletre, a patakon átvezető út mellé tolta el, ütegeit pedig azonnal felvonultatta a patakon át vezető híd mindkét oldalán. Ezalatt még tovább keletre, az aradi országút mentén a *Siegenthal* dandár szintén egészen a Nyárad patakig nyomult előre, melynek köhídja mentén ugyancsak tüzéségét szólaltatta meg. A magyar csatavonal jobb szárnyának oldalában és hátában becsapódó lövedékek mindenekelőtt azt eredményezték, hogy a második harc-vonalban álló kaszás nép csakhamar széjjelszaladt és vad futással száguldott tova a Vadász-erdő mindent eltakaró leple alá.

*Herzingerrel* és *Siegenthal* szemben *Dessewffy* alatt a jobb szárnyon álló 2 lovas ezred és 3 üteg foglalt állást.

Miután a legszélső balszárnyon *Kmethy*, bár támadó előnyomulása már folyamatban volt, a dolgok állására döntő befolyást egyhamar úgy sem gyakorolhatott, a csata krízise ez időtájt — délután ½5 és 5 óra között — tetőpontját érte el s végeredménye immár kétségen felül állott. Ezen helyzet a csataterven is fel van tüntetve.

*Herzinger* mindsűrűbben becsapódó lövedékei csakhamar a magyar jobb szárny többi gyalogságát is rendtelenségbe hozzák, úgy hogy az anélkül, hogy csak egy lövést tennie is alkalma lett volna, szintén már csak menekülésre gondol. *Dessewffy* lovasságával egyideig sikerrel tartja magát állásában s különösen az aradi országút mentén felvonult ütege oly dicséretesen működött, hogy a *Siegenthal* dandár nem igen tartotta még tanácsosnak a Nyárad patakon átkelni, miáltal *Guyon* hadtestének ideje akadt, hogy bár rendetlen futással, de legalább az ellenség közvetlen behatásán kívül, tűnjön el a közeli Vadász-erdőbe.

Daczára annak, hogy hovatovább gyalogsággal vegyest már a jobb szárny s közép tüzésége is hátat fordít az ellenségnek, a derék huszárok, szilárd kitartásuk fontossága érzetében utolsó pillanatig nem tágítanak helyükről; csak midőn *Unschuld* osztrák vezérkari századosnak 1 üteggel és 1 lovas századdal Kovácsinál a

Nyaradon átkelve, *Dessewffy* jobb oldalába, illetőleg hátába kerülni sikerült, hagyták oda végre a huszárok is a küzdőteret. Erre aztán az egész osztrák IV. hadtest átkelt a Nyárádon, hogy a hátráló honvédeket üldözőbe vegye, a kik vezér híján lévén, önszántukból már nem igen gondoltak a megbomlott rendnek esetleg a Beregszó patak mentén való újbóli helyreállítására.

*Dembinski*, *Mészáros* és *Perczel* jelen voltak ugyan a seregháta mögött a csata színhelyén, de úgy látszik csak későn értesültek a fővezér megsebesüléséről, a midőn is *Dembinski*, nehogy a vezére vesztett seregben az elharapódzott fejtelenség a teljes feloszlást vonja maga után, egy időre megint átvévén a parancsnokságot, a seregtesteknek Remetét és Lügost tűzte ki hátrálási pontul.

Szerencsére az ellenség még csak nem is sejtette a magyar hadnak, de kivált a jobb szárnynak bekövetkezett teljes felbomlását, a mi nagyrészt a közeli erdőségek mindent eltakaró leplének köszönhető, s így *Haynau* erélyes közbevágós és üldözés helyett seregtesteit a Nyárádon túl előbb egész rendszeresen újabb csatavonalba állítani vélte szükségesnek, hogy központosított erővel nyomuljon a Beregszó patak mentén várt újabb ellentállás megtörésére előre.

A kiadott intézkedés értelmében a sereg átkelése a Nyárádon balról jobb felé lépcsőzetesen történt. A IV. hadtest után, sőt részben már ezt megelőzőleg, a *Simbschen* lovas dandár kelt át a patak túlsó partjára, ezt *Panjutin* hadosztálya, továbbá az országút mentén a tüzértartalék s legvégül utolsó lépcső gyanánt a III. hadtest követte.

Míg az osztrák közép átkelése közben alig talált ellentállásra, addig a jobb szárnyat a Szakálháza felől előnyomuló *Kmethy*, aki *Bem* ismételt sürgetésére tényleg hozzálátott a támadó előnyomuláshoz, majd hogy megkerüléssel nem fenyegette. Evvel szemben a *Lederer* dandárnak e szárnyon maradt része, az Auersperg vértés ezred 1 üteggel vonult fel horogalakban hátrahuzott jobb szárny gyanánt, melyhez később még 3 tüzértartalékbeli üteg, 1 század Suustenau-vértessel és 1 osztály Fiquelmont dragonyossal járult.

*Kmethy* a magyar középhad és jobb szárny futásáról értesülvén, rövid ágyúzás után Szakálházán át, a hol megfelelő hátvédet hagyott hátra, a Csóka erdőbe húzódott vissza.

*Haynau* azon hiszemben, hogy a Beregszó mentén újabb ellentállásra talál, seregét, mihelyt a Nyárádon átkelt, a támadó előnyomulás folytatása előtt az aradi és kis-bccskereki országutak mentén két nagy csoportban egyesítette,\*) az utóbbi közelében a csárda körül a Szakálházánál maradt gyenge különítményt kivéve, az egész III. hadtest és annak jobb szárnyán a *Lederer* dandár

\*) Lásd a csataterven az esti 6 és 7 óra közti helyzetet.



zöme gyülekezett; a III. hadtest mögött a tüzér tartalék állott fel. Az utóbbemlített hadtesttől balra *Panjutin* hadosztálya vonult fel. Az aradi országot mentén, a csárda melletti útkönyöknél a *Herzinger* hadosztály gyülekezett a IV. hadtest tüzérségével. A két csoport között összekötetésül *Simbichen* lovas dandára vonult fel. *Siegenthal* dandára mindjárt a Nyárad patakon történt átkelése után a Vadászerdő megkerülésére és az aradi összekötetések megszakítására Kovács felé különített ki.

Az osztrák seregnek ezen újbóli csoportosítása és rendezkedése a visszavonuló magyaroknak, a kik ezáltal időt nyertek, csak javára szolgálhatott; de még így is a Csóka és Vadászerdőben kisebb-nagyobb csoportokban nagy lármával ide-ode bolyongó honvédek körében leirhatlan zavar és kétségbeesés uralkodott, minek folytán a felbomlás csakhamar oly fokra hágott, hogy mindennemű csapatkötelék teljesen megszűnván, sokan a menekülők közül ismét észak és nyugat felé vissza, egyenesen az utánnomuló ellenség torkába szaladtak. Ép egész az egész seregből csak *Kmethy* hadosztálya és *Vécsey* hadtestének azon része maradt, mely a várral szemben elfoglalt állásában hagyatott meg.

Ez utóbbinak különben a csata folyamán szintén akadt teendője. A vár parancsnoka, báró *Rukawina* altábornagy ugyanis délután 3 óra tájban északnyugati irányból erős ágyúzást hallván, ebből a közeli felmentés bekövetkezésére vélt következtetést vonhatni. Hogy tehát az összekötetést a felmentő sereggel minél előbb helyreállítsa, nyomban parancsot adott báró *Blomberg* ezredesnek, miszerint 6 század Schwarzenberg dsidással, 2 század Sivkovic és 2 század Rukavina gyalogossal, továbbá 1 lövész osztaggal és 1 hatfontos üteggel a Bécsi kapun át kirohanást eszközöljön. *Blomberg*nek tényleg sikerül is a körülzároló vonalat rövid időre áttörni, ámde *Vécsey* csakhamar nagyobb erővel ellene fordul és újból a várba szorítja vissza. Eszerint ezen kitörés az akkor még teljes csatarendben álló magyar hadra befolyást egyáltalában nem gyakorolhatott.

Mialatt a honvéd csapatok a Vadászerdőben fej nélkül ideoda futkostak, *Dembinski* és *Mészáros* véletlenül találkoztak Bemmel a vadászlakban, a hova ez magát bekötöztetés végett vitette; ez alkalommal kitűnt, hogy vállpercét nem törés, hanem csak erősebb ficzamosítás érte, mely azonban legalább néhány napi nyugvást multhatlanul megkövetelt.

Ily körülmények között *Bem* *Dembinski*t kérte fel, vállalná el újból a sereg fővezérletét, amit azonban ez kereken visszautasított. Miután a főparancsnokság ideiglenes elvállalása tekintetében a szintén jelenlevő *Mészáros*, *Vécsey* és *Dessewffy* tábornokok sem mutattak hajlandóságot, *Bem* *Guyont* nevezte ki vezérkari főnökévé, a ki által *Kmethy*nek és *Vécsey*nek parancsot küldetett, hogy hát-

védül maradva, a másnap hihetőleg üldözésükre kelendő ellenséget lehetőleg feltartóztassák. Rendelkezéseinek kibocsátása után *Bem* még; azon éjjel Lugosra vitette magát, a hova serege romjai is útban voltak már.

Mire az osztrák seregetestek fentebb jelzett és a csataterven is feltüntetett újbóli csoportosításukat a Nyárad pataktól délre befejezték, már-már esteledni kezdett. Ez, valamint azon körülmény, hogy a csapatok e napon kora hajnal óta talpon, 9:—11 óra hosszat pedig harcban állottak, *Haynaut* azon elhatározásra bírta, hogy a támadás folytatásáról lemondva, csapatjait az általuk elfoglalt állásban pihenni engedje; az elől levő Vadász- és Csókaerdő megszállására csupán 3 osztrák, illetőleg 3 orosz zászlóalj rendeltetett ki, a két erdő közé pedig *Simbschen* dandára s e mögött a *Herzinger* hadosztálynak egyik gránátos zászlóalja 1 üteggel tolatott előre.

Magának a sereg főparancsnokának, *Haynau* tábornagynak, szóit- minden esetre különös és bizarr gondolata támadt, hogy egy Sunsténau vértés századból, egy osztály Császár-dsidásból és 1 lov. ütegből alakított különítmény élén maga siessen a visszavonuló hadakon keresztül Temesvárra, hogy a vár vitéz őrségének személyesen vigye meg küszöbön álló, illetőleg már ténynyé vált felmentése örvendetes hírét. Ezen lovaglása közben látta csak a tábornagy a magyar had felbomlásának félreismerhetlen jeleiből, hogy e nap aránylag csekély erőfeszítés mellett úgyszólván az egész hadjárat eldöntését vonta maga után. Magától érthető dolog, hogy. Temesvárnak kellemesen meglepett őrsége hálatelt szívvel és örömrivalgással üdvözölte felmentőjét.

A. váratlanul kedvező fordulat arra bírta *Haynaut*, hogy seregét még késő este, részben pedig az éj folyamán még közelebb vonja Temesvárhoz. E tekintetben kiadott intézkedései szerint *Siegenthal* dandára Kovácsi mellett ütött tábornak s a Vadászerdő keleti szélét a 12. vadász zászlóalj által szállatta meg; *Herzinger*- hadosztálya közvetlenül a Vadászerdő mögött az aradi út mentén vonult éji nyugalomra s az említett erdőt két zászlóalja által tartotta megszállva. A *III. hadtest* 2 zászlóalja Szakái háza megszállására maradt vissza, zöme pedig még az éj folyamán Temesvárra vonult, a hol éjfélután a vár sikozatán ütött tábornak. *Panjutin* hadosztálya közvetlenül a Csóka erdő mögött, a kis-becskerekai út mentén állott fel, 3 zászlóalja magát az említett erdőt tartotta megszállva. *Simbscheh* könnyű lovas dandára Temesvárban, *Lcderer* nehéz lovas dali-déra a tüzér tartalékkal a kis-becskerekai úttól jobbra, a Csárda és a Nyárad patak között töltötte az éjjelt.

Miután a temesvári küzdelem, egyes lovassági összecsapásokat leszámítva, kizárólag a szemben álló tüzértömegek harcából állott, a kézi lőfegyverokozta veszteségek mindkét részen majdnem jelen-

tékteleneknek mondhatók. Az osztrákok halottakban 1 tisztet és 34 embert, sebesültekben 7 tisztet és 146 embert. Panjátin hadosztálya 1 halottat, sebesültekben pedig 3 tisztet és 16 embert vesztett; a szövetségesek összes vesztesége e szerint: 11 tiszt, 197 főnyi légénység és 190 ló. A magyarok fegyverokozta vesztesége ismeretlen, de hozzávetőleg körülbelül kétszerakkorának mondják, mint a szövetségesekét, Annál többet tett ki a megszököttek száma s elképzelhető, mily nagy lehetett a felbomlás és demoralizáció a vezére vesztett seregben, ha mint mondják, mintegy -10.000 i ember fegyverét elhanyagva, a szélrózsza minden irányában elszéledt; a foglyul esettek számát osztrák források hozzávetőleg 6000 főre teszik.

Bem újonnan kinevezett vezérkari főnöke, *Guyon* a csata eredményéről a kormánynak a következő jelentéssel számolt be: „Temesvár, 1849. augusztus 9-én. A temesvári csata elveszett. Az ellenség nagyon erős volt. A sereg teljesen szét van verve. Dessewffy Lúgosra ment, hogy a lovasságot összeszedje; én is oda utazom, hogy a gyalogságot és tüzérséget összeszedjem. Bem vállperczeit törte. Guyon s. k.“

A temesvári csata sorsával az egész hadjárat sorsa is el volt döntve, amennyiben a szövetségesek hatalmas seregével szemben most már csak Görgeynek mintegy 30.000 főnyi hada volt az egyedüli harczképes, miután Klapka komáromi serege mint a várhoz kötött, befolyást az ügyek menetére már nem igen gyakorolhatott.

Az osztrák főhaderő zömének a fővárosok felé megkezdett előnyomulásával egyidejűleg, *Nugent* tábornaszernagy is, a ki csapatjait tudvalevőleg június elején Pettau körül egyesítette,\*) a fő-sereg jobb oldalát biztosítandó, újból megkezdte portyázásait a Dunán túl. Az alkalmat a mozdulatok megkezdésére a Győr elfoglalásáról szóló liir szolgáltatta, minek folytán *Nugent* július 12-én *Knezevitch* ezredest különítményével Letenyéről újból Nagy-Kanizsára, a *Zeisberg* dandár egy részét pedig Szerdahely és Rácz-Kanizsa felé toltá előre; ezen különítmények, miután jövetelük hírére a Csurgó és Iharos-Berénynél álló népfőlkelő osztagok elszéledtek. sehol sem találtak ellentállásra.

Az előbb említett különítményekkel egyidejűleg *Dondorf* őrnagy a Pirot ezred 4-ik zászlóaljával, 1 chevauxlegers és 1 vértés osztaggal, továbbá 4 löveggel Zalamegyébe nyomult előre, a hol hir szerint szintén népfőlkelő osztagok alakultak. *Dondorf* július 12-én Körmendre, 14-én pedig Zala-Egerszegre ért s útközben csak a bürendi erdőben bukkant kisebb népfőlkelő osztagokra, melyek azonban ellentállás kifejtése nélkül széjjelszaladtak. Július 15-én *Knesevich* két vadász századja ért Zalaegerszegre, miáltal a két portyázó különítmény között az összeköttetés helyreállt.

\*) Lásd ezen kötet 108. oldalán.

Miután *Dondorf* őrnagy hírül vette, hogy Vas megyében tekintélyes számú népfölkelés szerveződik, különítményével rögtön Lövön, Körmenten át Szombathelyre, innen pedig július 20-án Sárvárra nyomult, honnan előőrseit a Rábaig toltta előre. Itt *Dondorf* különítményét a következő napon egy 1800 főnyi fölkelő csapat támadta meg, mely azonban néhány ágyúlövésre újból kereket oldott. *Dondorf* a menekülőket Kis-Czellig üldözte, honnan 22-én Jánosházára menetelt, de már 24-én, miután fölkelő csapatok többé sehoh sem mutatkoztak, újból Zalaegerszegrre rendeltetett *Nugent* által.

Tekintve, hogy az osztrák főserég' ez időtájt már Pestről is tovább indult Szeged felé,\*) evvel összhangzásban *Nugent* is parancsot kapott, miszerint hadával Pécsen át a Duna felé olőnyomulva, *Jellachich* déli seregével lépjen érintkezésbe. Az elvonuló csapatok helyett a horvát-stiriai határt egy dandár, Kőszeget és Szombathelyt pedig Alsó-Ausztriából újonnan odarendelt csapatoknak kellett megszállaniok.

Az általános előnyomulás megkezdése alkalmával július végén *Nugent* hadteste a. következő részekből állott: gróf *Pálffy* altábornagy nak 5843 gyalogost és 517 lovast és báró *B-urits* altábornagy - nak 2895 gyalogost és 135 lovast számláló hadosztályaiból; *Dondorf* őrnagynak 495 gyalogosból és 100 lovasból álló portyázó különítményéből, továbbá 2Vs gyalog, 2 lov. és Va tizenkétfontos ütgeből, mely csapatok állománya együttvéve 10.435 embert és 30 löveget tett k) Ezenkívül a Muraköz megszállására *Knezvich* alatt 4 liorvát fölkelő zászlóalj maradt vissza, a ki Nagy-Kanizsát, továbbá a Mura átkelőket Letonyénél, Légrádnál, RácZ-Kanizsánál és Szerdahelyitől 1 — 1 osztaggal szállotta meg.

Július 26-án *Pálffy* hadosztálya *Surdot*, *Buritsé* *Iháros-Berényt*, *Dondorf* különítménye pedig *Marczalt* értő el. Július 28-án *Nugent* mindkét hadosztályát *Iháros-Berénynél* összpontosította, *Dondorf* különítményét pedig *Német-Dédre* vonta.

Azon hirre, miszerint *Kaposvár* tájékán *Noszlopy* alatt a kellő számú huszár osztagokkal és ágyúkkal ellátott mintegy 12.000 főnyi fölkelő és 1200 főnyi honvéd csapat gyűlt össze, július 29-én *Nugent* hadának zömével *Böhönyére* vonult, *Dondorfot* pedig *Kaposvárig* toltta előre. *Noszlopy* azonban az összeütközés elől *Bonyhádon* át a Duna mögé húzódott vissza, mire *Nugent* 30-án egész hadtestét *Kaposvárnál* egyesítette.

Augusztus 1 -én Pécs felé folytatta *Nugent* előnyomulását hadának zömével, a hova az 3-ika és 4-ike folyamán érkezett meg; *Dondorf* a fölkelők további szemmeltartása céljából *Dombóvárra* rendeltetett.

Augusztus 5-én végre *Nugent* előcsapatjait egészen a Dunáig toltta előre s annak mentén *Katát*, *Mohácsot* és *Batinát* szállatta meg; utóbb említett helyen egyszersmind a hídveréshez szükséges előkészületeket is megtétette.

\*) Lásd ezen kötet 237. oldalán.

## HARMINCZNVOLCZADIK FEJEZET.

### A világesi fegyverletétel.

*Kossuth* és *Aulich* hadügyministor Aradra érve, itt minden lehető megtek a végső ellentállás kifejthetésének megvalósulása érdekében, sőt, kivált a kormányzó a mindjobban összetornyosuló vészfelhők daczára, még a tekintetben sem adta fel teljesen a reményt, hátha sikerül az ügyek menetében akárcsak tavasszal egy csapással újból kedvező fordulatot előidézni.

A szegedi elsánczolt tábor föladása után a kormányzó és hadügyminiszter által az eldöntő küzdelmek színhelyéül igen helyesen Arad és környéke szemeltetett ki, a hol e czélből *Kossuth*, mint már előbb említettük,\*) mintegy 80.000 embert vélt összpontosíthatni. Ezen tekintélyes had *Görgey* és *Dembinski* seregeiből, valamint a megszakítás nélkül újonnan alakuló tartalék csapatokból telt volna ki. Ez utóbbiak közül kivált *Asbóthnak* a Maros balpartjára, Fűskútra és Féregyházára, zömével pedig Radna-Lipára rendelt tartalék hadosztálya, valamint az Aradon *Guerlonde* parancsnoksága alatt újonnan alakult tartalék hadosztály említendő, melynek rnagvát a Vécsey által küldött 2 zászlóalj, 2 lovas század és 1 üteg képezte s melynek létszáma a legutóbb felállított honvéd zászlóaljak bevonásával 6500 főre emeltetett.

Az előbbi fejezetben előadottakból tudjuk, miszerint a még rendelkezésre álló haderőknek Aradnál szándékolt összpontosítását *Dembinski* hiúsította meg azáltal, hogy a szőregi csata után, csak-hogy *Görgeyvel* egyesülnie ne kelljen, *Kossuth* határozott parancsa ellenére Arad helyett Temesvárra, húzódott vissza. Ily körülmények között nem maradt egyéb hátra, mint a *Görgey-Dembinski* féle seregnek az eldöntő csatához való egyesítését Temesvárnál megkísérlem, a hova *Kossuth* a főparancsnokság átvételére titokban *Bemet* rendelte ki. Ámde a véletlen úgy akarta, hogy az eldöntő csata mindkét főparancsnok, *Haynau* és *Bem* intencziója ellenére már augusztus 9-én, tehát *Görgey* csatlakozása előtt vívassék, mely-

\*) Lásd ezen kötet 243. oldalán.

nek szerencsétlen kimenetele a magyarok legvégső reményét is megsemmisítette.

*Görgey* augusztus 9-én *Nagy Sándor* hadtestével Aradra érkező,\*) a Maros jobb partján előnyomuló *Sartori* dandár közeledésének lőrére az I. hadtestet azonnal a Pécskára vezető ut mentén Nagy-Buzsák pusztánál állította fel.

*Nagy Sándor* hadtestét augusztus 10-én a Simáiu felől beérkező VII. hadtestnek kellett buzsáki állásában felváltania, mi őzéből ez a hozzá csatlakozott *Guerlonde* hadosztállal együtt Buzsák körül állott fel, előcsapatjait Pécska és Tornya felé tolván előre. A III. hadtest a VII-ik mögött, arczzal északnak az ezen irányból előnyomuló oroszok felé, foglalt állást. *Nagy Sándor* hadteste, tekintve hogy vett hírek szerint a Maros jobb partján egyelőre csak gyengébb osztrák haderők nyomultak Arad felé előre, augusztus 10-én. reggeli 4 órakor Ó- és Új-Aradon át Vingára rendeltetett előre, hogy az összeköttetést Dembinskivól helyreállítsa *Nagy Sándor* 11-ike folyamán a sereg zömének is követnie kellett volna.

Az Arad felé kiküldött.ó és annak a Maros balpartján való elszigetelésével megbízott\*\*) *Schlick* hadtest időközben következőleg járt el feladata teljesítésében: A Maros jobb partján előnyomuló *Sartori* dandár augusztus 9-én Pécskát elérvén, itt egyelőre megállapodott; a *Reisehach* és *Schneider* dandárokból álló és mindössze 9 zászlóalj, 6—8 lovas századot és 48 löveget, összesen állítólag nem több mint 9000 embert számláló hadtest zöme augusztus 9-én yingáig, a Perjámosról még 8-ika folyamán 6 lovas századdal és 1 lov. üteggel kiküldött *Liechtenstein Frigyes* herczeg altábornagy pedig Majlátfalvát érte el. Midőn ez utóbbi 10-én délelőtt az aradi utat elérte, egy Temesvárról Arad felé tartó magyar hadszervonatoszlopot pillantott meg, melyet azonnal széjjelugrasszott, egy részét pedig lefoglalta.

*Schlick* a hadtest zömével csak d. e. 11 órakor indult el Vingáról, hogy Aradét vett parancsához képest a Maros bal partján körülzárolja. Bal oldalának fedezésére és a *Sartori* dandárral való összeköttetés helyreállítása céljából *Schlick báni Boxberg* őrnagy alatt 2 lovas századot 4 löveggel Főnlakon át Új-Bodrogra rendelt előre.

Az osztrák hadoszlopok előnyomulásának lőrére *Asbóthnak* Fiiskut és Féregyházára előretolva volt újonczzászlóaljai sietve Lippára húzódtak vissza, honnan *Asbóth* hadosztályának zömét (lyorokraés Kuvinra vezette vissza.

*Schlick* elővéde Német-Saágh (*Dreisnitz*, másképpen *Sogenthou*) előtt néhány huszár osztagra bukkant, melyeket azonnal visszaszorí-

\*) Lásd ezen kötet 223 oldalán.

\*\*) Lásd ezen kötet 254. oldalán.

lőtt. Erre *Schlich* azon hírre, hogy a Német-Saághtól északra fekvő magaslatokat a magyarok erősen megszállva tartják, hadtestét a többször említett helységtől délre csatarendbe állítván, délután 1 órakor, mintán 1 chevauxlegers századot 3 löveggel elővédül, 1 másik lovas századot 2 löveggel pedig *gróf Alberti* alezredes alatt bal oldal oszlop gyanánt rendelt ki, a *Tieuschach* dandárral az úttól jobbra, a *Schneider* dandárral pedig attól balra megkezdte támadó előnyomulását a szőlő és erdő borította magaslatok felé.

*Nagy Sándor* augusztus 10-én korán reggel hadtestével a Maros balpartjára átkelvé, nemsokára egy Temesvár felől jövő sebesült honvéd tiszttel találkozott, a kitől megtudta, hogy előtte való napon Temesvárnál csata volt, melynek kedvezőtlen kimenetele folytán *Dembinsci* serege Lúgosra vonult vissza. Ily körülmények között *Nagy Sándor* azon hiszemben, hogy a Német-Saágh felé tartó ellenség alighanem az elmúlt napon Temesvárnál győztes osztrák főszereg zömével azonos, hadtestével a többször említett magaslatokon védelmi állást foglalt, jobb oldalának biztosítására pedig *Ej Bodrog* felé néhány huszár osztagot különített ki. Állásfoglalásáról és a sebesült tiszt utján vett hírről *Nagy Sándor* a következő jelentést küldte *Görgey* ó-aradi főhadiszállására: „*Görgey* főtabornok úrnak. Augusztus 10-én déli 12 órakor. A mindhárom fegyvernemből álló ellenség Német-Saágh mögött a magaslaton áll. Erőszakos szemlének alkalmával élénken lődözött ránk két ütegből. Még előbb egy sebesült tiszt érkezett hozzánk Temesvár vidékéről, a ki azt állítja, hogy tegnap csata volt, melynek következtében a mieink kénytelenek voltak Lúgosra hátrálni. Kérdést intézek, vajjon mennyire terjed az én feladatom azon esetre, ha túlerő által támadatom meg; jelenlegi állásom Saághon innen van a szőlők mentén s egyelőre védőleg viselem magamat; ennek folytán sürgősen várom a további parancsot. A jelen pillanatban a magaslaton Saágh fölött ellenséges hadoszlopok mutatkoznak, melyeknek egy része lovaságból áll s a Maros felé jobb oldalamba húzódik.“

Ezen jelentést egy órával később az alábbi követte: „*Görgey* főtabornok úrnak. Csatater Ludwigház. Exped. délután 1 órakor. Az ellenség túlerővel nyomul előre. Sürgősen kérdést intézek a további parancsok iránt, annál is inkább, mivel az ellenség jobb szárnyunkat bekerítéssel fenyegeti. *Nagy Sándor* s. k.“

Az első jelentésre *Görgey* azon parancsot küldte *Nagy Sándornak*, hogy a harcot elszántsággal fogadja el és állja meg emberül; ha mindazonáltal visszavehetnék, akkor kétféléi az úton húzódjék vissza *Gj-Arada* s fődözze ezt a pontot s a Maros átkelőit.

A második jelentés kézhez vétele után *Görgey* személyesen indult a csataterre, de még mielőtt Ó-Aradból kiért volna, útközben azon újabb jelentést vette, miszerint *Nagy Sándor* máris teljes visszavonulóban van; egyidejűleg pedig *Kossuth*tól felszólítást kapott,

jelennék meg mielőbb a nyomban megkezdendő kormányi tanácsülésben. Ezen meghívásnak eleget teendő, Nagy Sándornak azon szóbeli parancsot keddé, miszerint végső esetben Új-Aradot minden áron tartsa.

Miután az osztrák elővéd *Nagy Sándor* állását lőtávolságra megközelítette, *Schlick* ennek bevezető tüze alatt a döntő támadás végrehajtására következőleg intézkedett: a *Reischach* és *Schneider* dandárok a tüzérség nagy részével az országút mentén vonultak fel; a jobb oldal biztosítására Breszt (Kreutzstatten) és Ibéd (Wiesenhaid) felé egy-egy gyengébb lovas különítmény, majd az ellenség tévútra vezetése czéljából ugyanezen irányban még egy 2 lovas századból és 2 ütegből álló különítmény rendeltetett ki, mely csakhamar élénk tüzelést kezdett Nagy Sándor bal szárnya ellen.

Mialatt ez utóbbi a magyarok figyelmét magára, vonta, *Seldick* gyalogságának rohamot parancsolt, mihez ez következőleg tagozva nyomult előre: a Császár vadászok 1. zászlóaljja a llaitmann ezred 3. zászlóaljával báró *Reischach* tábornok személyes vezetése alatt a magyarok bal szárnya által elfoglalt erdőcske ellen, a Panna ezred 2 zászlóaljja pedig a Nagy Sándor jobb szárnyát képező szőlős magaslatok felé nyomult előre; az ekként két támadó oszlopba alakult *Reischach* dandárt tartalék viszonyban az országút mentén előnyomuló *Schneider* dandár követte.

*Nagy Sándor* állását oldalban és hátban megkerülve látván, még a komolyabb összecsapás bekövetkezte előtt megkezdte hátrálását Új-Arad és Kis-Szent-Miklós alá, a hol újból állást foglalt. *Schlick* nyomon, bár nem erélyesen üldözve követte őt hadtestével Arad felé és esteliden megkezdte a vár körülkerítését a Maros balpartján, a hova a következő napon a *Sarlón* dandárt is átrendelte.

A magyarok által kifejtett gyenge ellenálláshoz képest veszteségük csak igen jelentéktelen lehetett, az osztrákoké szintén nem többre mint. 1 halottra és 14 sebesülte rúgott.

Mialatt ezek a táborban történtek, az augusztus Ití-én délelőtt *Görgey* részvételével megtartott minisztertanácsban izgalmas jelenségek folytak le. A tanácskozást *Kossuth* azon közléssel nyitotta meg, hogy *Demhinski* serege egy hozzá érkezett megbízható hír szerint az elmúlt napon Temesvárnál győzelmet aratott; szerinte a támadólag fellépő osztrákok elől *Demhinski* eleinte meghátrált ugyan, ekkor azonban hirtelen megjelent *Bem* s a főparancsnokságot átvévőn, ellentámadásba ment át, a mi aztán kedvező fordulatot idézett elő. Evvel szemben *Görgey* viszont kijelenté, miszerint a Nagy Sándor utján egy sebesült tisztől vett tudósítás szerint a magyar sereg Temesvárnál vereséget szenvedett; csakis így magyarázható meg, hogy ma egy osztrák hadtest háttal Temesvárnak támadólag lépett fel Arad ellen, mely elől *Nagy Sándor* éppen hátrálóban van Új-Arad felé. Egyébként — tévé hozzá *Görgey* — ha a *Demhinski*



féle sereg- győzelme valónak bizonyul, a Nagy Sándort üldöző hadtest 24 óra alatt szét lesz verve, mert ő a III. és VII. hadtesteket még az éj folyamán a Maroson való átkelésre akarja utasítani, hogy napkeltével támadólag- nyomulhasson előre Temesvár irányában.

Szóvá és felvilágosító kérdés tárgyává tette továbbá Görgey Kossuth közlésének azon passusát is, mely szerint Temesvárnál *Bem*, a kit ő még mindig Erdélyben hitt, vette át a főparancsnokságot. *Dembinskitől*. *Kossuth* eleinte kitérően válaszolt, Görgey ismételt kérdéseire azonban kijelentette, hogy bár a minisztertanács tudtán kívül, de *Aulich* hadügyminiszter ellenjegyzésével ő nevezte ki *Bemet* főparancsnokká.

Erre *Görgey* mindenekelőtt kijelenté, hogy ő *Bem* kinevezésén! belenyugodni nem hajlandó, miután úgy van meggyőződve, hogy e tábornok csatavesztés esetében a háborút Erdélybe fogná átvinni, ő maga pedig Erdélybe semmi szili alatt sem megy be. További hosszas fejtegetései nyomán aztán ismételten az oroszokkal való alkudozás elkerülhetlen szükségét hangsúlyozta.

Görgey után ennek meghitt barátja *Csányi* emelt szót, *Bem* kinevezését törvénytelennek jelentvén ki, majd *Vukovits* állott fel s azt, hogy az összes haderők feletti főparancsnoksággal kit kelljen megbízni, még mindig nyílt kérdésnek nyilvánította. Beszéde folyamán aztán múlhatlanul szükségesnek jelezte, hogy ama kételyek és félreértések, melyek Görgey és a kormány között már hosszú idők óta fennállanak, eloszlattassanak és erre Görgeynek egész hosszú bűnlajstromát tárta fel, felszólítván ez utóbbit, hogy az ellene fennálló vádak ellen tisztázza magát.

Erre *Görgey* röviden, de nem minden felindulás nélkül következőleg válaszolt: „Ha a kormány őt bűnösnek tartja, ám tessék őt hadi törvényszék elébe állítani, ott majd fogja magát védeni; különben ily felületes vádakra most nem felel.“ Evvel oda hagyta a minisztertanácsot azon végső kijelentéssel, hogy annak további tanácskozásain ő annál kevésbbé lehet jelen, miután a főparancsnok végleges kinevezéséről leend szó s hihetőleg ő is a jelöltek egyike lesz.

A minisztertanácsból *Görgey* ó-aradi főhadiszállására tért vissza, hogy a temesvári állítólagos győzelemről vett hir alapján kiadja intézkedéseit az osztrák I. hadtest ellen augusztus 11-én végrehajtandó támadásra nézve. Ezek szerint a III. hadtest éjjeli 2 óraker a VII. hadtestet buzsáki állásában felváltván, előcsapatjait Pécska és Tornya felé toltta előre. A VII. hadtest a *Guerlonde* hadosztálylyal hajnali 3 óraker a Maros hidján át Új Aradra vonult, honnan az I. hadtest egészen Kis Szent Miklóstra helyeztetett át. Az utóbb említett két hadtestnek 11-ike folyamán az ellenségnek netán Új-Arad felé intézendő támadását minden áron vissza kellett utasítania, egyébként pedig az összes csapatoknak lefőzés után menetkész

állapotba kellő helyezkedniük, hogy a további támadó előnyomulás, melyet *Görgey* Allioson át szándékozott végrehajtani, haladék nélkül kezdetét vehesse.

Alig hogy ezen parancsok az egyes hadtesteknek elküldettek, *Görgey* újabb felszólítást kapott *Kossuth*tól, keresné fel haladéktalanul lakásán. Itt aztán *Kossuth* — *Görgey* emlékiratai szerint hosszabb bevezetés után kérdést intéző hozzá, hogyan fogadná ő ha a kormány *Bemet* nevezné ki főparancsnokká? *Görgey* erre, kijelentette *Kossuth* előtt, hogy a jelen pillanatban egy nem-magyaroknak főparancsnokká kinevezését olybá tekintené, mint elraozdítatását saját serege parancsnokságától. „Most aztán *Kossuth* — folytatja *Görgey* emlékirataiban — azt kívánta tőlem hallani, mit tevő lennék az esetben, ha a hozzá érkezett tudósítások *Dembinski* seregének temesvári győzelméről valóknak bizonyulnának, az általam vezényelt hadseregnek amazzal való egyesülése sikerülne és mind a két hadsereg fölötti parancsnokság mám *Hibáztatnék*? — „Akkor — válaszokon — egyedül az osztrákokat támadom meg minden erőm megfeszítésével; — „De ha az osztrákok győztek *Temesvárnál*?“ — kérde *Kossuth* utoljára. — „Akkor én leteszem a fegyvert,“ volt feleletem. — „És én főbe lövöm magamat“ — válaszolt *Kossuth*.

Ezen párbeszéd után *Görgey* 10 és 11 között ó-aradi főhadiszállására tért vissza, a hol nemsokára *Guyonnak* előbb már teljertalmukig közölt rövid jelentését vette a temesvári csata szerencsétlen kimeneteléről\*), melyet *Kossuth* neki, amint hozzá érkezett, tudomásvétel végett megküldött.

Erre *Görgey* legelső teendője volt, hogy a kormányzót írásban felszólítá, köszönjön le formászerint állásáról és ruházza rá a legfelső hatalmat, azután pedig *Guyon* tudósításával a vele ugyanazon házban lakó *Csányi*hoz sietett s kéré őt, lépne ő is közbe *Kossuth*nál s indítaná őt lemondásra a nemzettől nyert főhatalomról, mert — úgymond — a fegyverletétel lévén szándoka, nehogy c cselekménye hazaárulás és a legfelső államhatalom elleni lázadás színében tűnjék fel, szükséges, hogy a legfőbb hatalom az ő kezébe legyen letéve s ő annál fogva tehesse meg a további lépéseket.

*Csányi* engedett a kérésnek és nyomban fel is kereste *Kossuth*ot, a kit állítólag rá is bírt, hogy állásáról lemondva, a legfelsőbb hatalmat *Görgey* kezébe tegye le.

Ámde az augusztus 11-én reggel tartott ininistcertanács ehelyett *Gürgey*nek csupán egy felhatalmazó okmányt állított ki, anélkül, hogy abban a kormányzó és ministertársainak leköszönésében foglaltatott volna. A felhatalmazó okmány *Horváth Mihály* közlése szerint következőleg hangzott: „Miután a nemzettől választott ideiglenes kormány az utolsó időkben szenvedett szerencsétlenségék következ-

\* ) Lásd ezen kötet 263. oldalán.

tében, a nemzet igazságos, szent ügyét, az ellene szövetszert két nagy hatalmasság túlnyomó hadereje ellenében fegyverrel sikeresen többé nem védelmezheti: Görgey Arthur tábornokot ezennel teljes hatalommal ruházza fel, hogy az orosz czár ő felsége vezérével megkezdett alkudozást folytathassa, bevégezhesse s a bókét, Ferencz József ő felsége megismerésének alapján is, megköthesse. Megvárja azonban a kormány Görgey tábornoktól, hogy ezen felhatalmaztatását minden tehetsége szerint a nemzetiség és a haza államéletének megmentésére s biztosítására fordítandja.“

Csakhogy Görgey ez irattal nem érte be és szilárdan ragaszkodott azon kívánalmához, hogy a kormányzó és a miniszterek formaszerűleg köszönjenek le, mert csak így veheti fel ismét eredménynyel az oroszokkal való alkudozások fonalát. Ez értelemben írta tehát rögtön Kossuthnak az alábbi sorokat: „Kormányzó úrnak a miniszterelnök ellenjegyzése mellett, engem az ellenséges hadsereggeli egyezkedésre felhatalmazó levelét kézül vettem; mint-hogy azonban ezen felhatalmazás a kívánt, és közös hazánk jövőjét biztosító czél elérésére nem elégséges, és én arra, hogy azt a mi a nemzet számára megmenthető, megmenthessem, elkerülhetetlen szükségesnek tartom, hogy a jelen kormány lépjen le s én ruháztassam fel a polgári s katonai legfőbb hatalommal: tehát ezennel felkérem kormányzó urat, méltóztassék ekkép mielőbb határozni, — ezen határozatát velem s a közönséggel is tudatni; hogy annak következtében minden késedelem nélkül azon lépéseket megtehessem, melyek egyedül képesek a nemzet jövőjét biztosítani s azt a végromlástól, míg nem késő, megmenteni. Ó-Aradon, aug. 11. 1849. Görgey Arthur tábornok.“

Görgeynek ezen felszólítását támogatta még a *Csányi* közbenjárására létrejött és ez utóbbi, valamint *Vukovics* és *Aulich* miniszterek által aláírt alábbi félig-meddig hivatalos színezettel bíró felszólítás is, melyet Kossuth majdnem Görgey levelével egyidejűleg kapott kézhez; „Görgey tábornok úgy vélekedik, hogy a neki megadott megbízásnak sikerrel nem felelhet meg, ha az ön s a minisztérium leköszönése s az ő felruháztatása az összes polgári és katonai hatalommal formaszerűen ki nem mondatik és közzé nem tétetik. Miután a jelenlegi sürgető körülmények között hosszasabban tanácskozni nem lehet: kérjük Önt — saját leköszönésünknek ezeneli kijelentése mellett, hogy a maga és az összes minisztérium nevében hasonlót tegyen s mindezt, mind az államhatalomnak Görgeyre történt átruházását közhírré tenni szíveskedjék.“

*Kossuth* látván, hogy *Görgey* kívánságát most már három miniszter is támogatja, azonnal megfogalmazta a lemondó okiratot, melyet kiáltvány formában a nemzethez intézett s melynek szövege a következő:

„A nemzethez!

A szerencsétlen harcok után, melyekkel isten a legközelebbi napokban meglátogatta e nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagy hatalmasságok ellen az önvédelem harcát sikerrel folytathassuk.

Ily körülmények közt a nemzet életének megmentése s jövőjének biztosítása egyedül a hadsereg élén álló vezértől lévén várható, s lelkem tiszta meggyőződése szerint a mostani kormány további létezése a nemzetre nézve nemcsak haszontalanná, de károsá is válván: ezennel tudtára adom a nemzetnek, hogy azon tiszta hazafiúi érzéstől indítva, melylyel minden lépteimet s egész életemet egyedül hazámnak szentelém, magam s a minisztérium nevében a kormányról lelépek, addig, míg a nemzet a maga hatósága szerint másként intézkednék, a legfőbb polgári s katonai kormányzati hatalmat Görgey Arthur tábornok úrra ruházom.

Megvárom tőle, s azért az isten, a nemzet s a história előtt felelőssé teszem, hogy ezen hatalmat legjobb tehetsége szerint szegény hazánk nemzeti státuséletének megmentésére, javára s jövőjének biztosítására fordítandja.

Szeresse hazáját oly önzésteleuül, mint én szerettem, és legyen a nemzet boldogságának biztosításában szerencsésebb nálamnál.

Cselekvéssel többé nem használhatok hazámnak; ha halálom valami jót eszközölhet számára, örömmel adandóm életemet áldozatul.

Az igazság és kegyelem istene legyen a nemzettel!

Aradvárban augusztus 11-én 1849. Kossuth Lajos, kormányzó.“

A kiáltványt *Kossuth* Vukovichhoz küldő, őt kérvén meg, hogy azt nyomassa ki s léptesse életbe, de ne előbb esti 9 óránál, midőn ő, ki nyomban kocsira ült, hogy mindenekelőtt Bem táborába Lúgosra utazzék, már távol lesz Aradtól. A kiáltványt Kossuthon kívül még *Vukovics Sebő* igazságügyminiszter, *Csunyi László* közmunka- és közlekedésügyi és *Horváth Aihály* kultuszminiszter Írták alá. A miniszterelnök, *Szemere* és a külügyminiszter, *Batthány* megtagadták az aláírást; *Aulich* hadügyminisztert bár keresték, nem találhatták meg, *Duschek* pénzügyminiszter pedig távol volt Lúgoson.

Úgy a fentebbi, valamint Görgey alábbi kiáltványa még aznap délutánján kifüggesztetett Arad utcasarkain s azok tartalma városszélie nagy feltűnést és konsternációt keltett.

Görgey kiáltványa következőleg hangzott:

„Polgárok!

Magyarországnak eddigi ideiglenes kormánya nincs többé.

A kormányzó és a miniszterek ma hivatalaikról s a kormányról önként lemondottak.

E körülmény által kényszerítve, a katonai főparancsnokság mellett ma a polgári hatalmat is igeiglenesen átalvttem.

Polgárok! Mindent, mit súlyos helyzetünkben hazánkért tenni lehet, megteszek, harcczal vagy békés úton, akként a mint szükség logja parancsolni; minden esetre úgy, hogy a már annyira megfeszített áldozatok könnyíttessenek, az üldözések, kegyetlenkedések és gyilkolások megszüntessenek.

Polgárok! Az események rendkívüliek s a sorsnak csapásai súlyosak: ily helyzetben előleges kiszámítás lehetetlen; egyedüli tanácsom s kívánságom, hogy lakjaitokban békésen megvonulva, ellenszegülésre vagy harcba még azon esetben se keveredjete, ha várostokat az ellenség megszállaná; mert személy- és vagyoni biztonságot legtöbb valószínűséggel csak úgy fogják elérhetni, ha házi tűzhelyeiknél polgári foglalatosságai mellett békén maradnak.

Polgárok! Mit istennek megfejthetlen végzése reánk fog mérni, túrni fogjuk férfias elszántsággal s az öntudat azon boldogító reményében, hogy az igaz ügy örökre veszve nem lehet.

Polgárok! Isten velünk!

Ó-Aradon, augusztus 11-én 1849. Görgey Arthur.“

Megjegyzendő még, miszerint Görgey a kormány lemondását tartalmazó okmánynak vétele után azonnal Kossuthhoz küldött a koronázási jelvényekért, ezeket azonban az időközben Lúgos felé útra kelt Szemére és Batthyány miniszterek már magukkal vitték.

A fentebb közölt kiáltvány kibocsátása után Görgey a *Rüdigernek* szánt alábbi levelet\*) fogalmazta meg:

„Tábornok úr! Ön bizonyára ismeri hazám szomorú történetét és ezért megkímélem Önt mindazon végzetszerűen egybefüggő események fárasztó ismétlésétől, melyek minket egyre mélyebben bolévittek a kétségbeesett küzdelemben, eleinte törvényes szabadságainkért — utóbb létünkért.

A nemzet jobb, és merem mondani, egyszersmind nagyobb része, nem kereste azt könnyelműen, de igenis — számos oly derék férfiak segítségével, kik hozzá nem tartoztak, de viszonyaink által belé vonattak ők is, becsületesen, állhatatosan és győzelmesen megállta.

Ekkor Európa politikája azt kívánta, hogy Oroszország csárja Ő felsége Ausztriával szövetkezvén, bennünket legyőzzön s a további küzdelmet Magyarország alkotmánya mellett lehetetlenné tegye.

Megtörtént!

Sokan a magyar igazi hazafiak közül ezt előrelátták és óva intve meg is jövendölték.

Napjaink történelme egykor le fogja leplezni, mi indította rá az ideiglenes kormány többségét, hogy fülét ezen óva-intó szövegek elöl elzárja.

Ezen ideiglenes kormány nincs többé.

\*) Eredetije német, fordítása id. Görgey István tollából.

A legfőbb veszély a leggyöngébb nők találta; én, a lett embere, de nem a hiábavalóé, beismervén, hogy a további vérontás hasztalan, sőt vészthozó Magyarországra nézve amint ezt ináraz orosz beavatkozás kezdetén előreláttam: ma lelszólilám az ideiglenes kormányt, hogy feltétlenül köszönjön le, minthogy további fennállása a haza jövőjét napról-napra csak mind gyászosabbá teheti.

Átlátta ezt, és önként leköszönt; letevén az én kezembe a legfőbb hatalmat.

Ezen körülményt én legjobb meggyőződéseim szerint felhasználom arra, hogy embervért kíméljek, hogy békés polgártársaimat, kiket tovább is megvédelmezni gyenge vagyok, legalább a háború viszonyaitól megszabadítsam azáltal, hogy föltétlenül leteszem a légyvert s ezáltal talán megadhatom az első lökést ahhoz, hogy valamennyi tőlem elszakasztott magyar hadak vezérei, hasonló felismerésében annak, hogy ez most a legjobb, rövid időn ugyanezt tegyék.

Ezen alkalommal Ő felsége a czár nagylelkűségébe vetem bizodalmamat, hogy ő azon számos derék bajtársaimat, kik mint korábban osztrák tiszték, a viszonyok hatalma által ezen. Ausztria elleni szerencsétlen harcba belésodortattak. nem fogja egy bizonytalan sorsnak, — és egy mélyen megszorodott nemzetet, mely az ő igazságszeretetéhez folyamodik, nem fog ellenségei szilaj boszúvágyának védtelen kiszolgáltatni; talán elég lesz, ha egymagám leszek annak áldozatja.

Ezen levelet Önhöz intézem, Tábornok úr! mivel Ön volt az első, a ki irányomban azon becsülésnek tanújelét adta, mely megnyerte bizalmamat.

Siessen — ha a hasztalan további vérontásnak elejét akarja venni a fegyverletétel szomorú adását a legrövidebb időben, do akként tenni lehetővé, hogy ez egyedül az orosz czár ő fölsége hadai előtt mehessen végbe; mert az osztrák hadak nem dicsekedhetnek azzal, hogy az én csapataimat a vitéz orosz hadsereg egy részének segítségével nélkül valaha legyőzték volna: és mert ezen segítség nélkül sohasem is sikerült volna bennünket legyőzniük. — Ön, Tábornok úr, természetesnek fogja találni, hogy a vitéz katona csak a maga győzőjének, a még vitézebbnek és hatalmasabbnak adja meg magát, nem pedig egy harmadiknak, ki azt soha le nem győzte; — s ön maga igazat fog nekem adni, mikor ünnepélyesen kijelentem azt, hogy inkább fogom egész hadtestemet egy bármekkora túlerő ellen kétségbeesett csatában megsemmisíttetni engedni, mintsem oly ellenség előtt tegyem le a fegyvert, kit oly sokszor és csaknem minden alkalommal mi vertünk meg.

Én holnap, aug. 12-én Világosra indulok, holnapután, e hó 13-án, Boros-Jenőre, 14-én Beélre; mit is azon okból közlök önnel,

hogy Ön az osztrák hadak s az enyeimek közé közbe húzódhassák — körülkerítésem és azoktól való elválasztásom végett.

Ha ezen mozdulat nem talál sikerülni és az osztrák a sarkamra lépne: akkor az ő támadásait határozottan vissza fogom utasítani, hogy így azon úton az orosz császári hadseregre akadhas- sak: mert csapatjaim kijelentették, hogy egyedül ez előtt készek a fegyvert letenni.

Önnek becses választát a legrövidebb idő alatt elvárom. Határtalan nagyrabecsülésem kifejezésével — Görgey Arthur.“

Így váltotta, be Görgey — jóhiszeműleg és saját legjobb meg- győződése szerint-e, avagy dacz- és boszúvágyból, vagy még más indokokból, kivüle más ki tudná megmondani? — a csak rövid idővel előbb kibocsátott kiáltványában foglalt azon ígéretét, hogy „mindent, mit súlyos helyzetünkben hazánkért tenni lehet, megteend, harcczal vagy békés úton, akként, a mint a szükség fogja parancsolni.“

A kész fogalmazvánnyal Görgey a főhadiszállásra összehívott haditanácsba ment, melynek tagjai, miután az orosz táborból vissza- érkezett hadikövetek ottani fogadtatásuk rendkívüli nyájasságát és előzékenységét alig győzték dicsérni, rövid vita után határozattá emelték Görgey propozícióját. Csupán két tiszt, *Zámbelly* és *Mar- kovics*, emelt a mellett szót, hogy jobb volna, ha a fegyverletétel, ha már egyáltalában elkerülhetlen, az osztrák sereg előtt, hajtát- nék végre.

A haditanács határozata, értelmében Bethlen Gergely, Eszter- házy István és Schmiedegg Kálmán grófok még azon este B óraker útra keltek Rüdiger főhadiszállására, hogy Görgey fontközölt leve- lét kézbesítsék.

Ezalatt az augusztus 12-ikére szóló intézkedés is elkészült, mely a VII. hadtestnek szóló kiadványban következőleg hangzott: „Kelt 2110. szám alatt Ó-Aradon aug. 11-én 1849). estve 7 óraker, mely szerint is mind a három hadtest ezen éjjel Világosra megyén; indulnak pedig: a VII. hadtest pontban esti 9 óraker, — a III. hadtest pontosan éjfélker, az I. hadtest végre reggeli 4 óraker; az elébbeni két hadtest a maga őrseit, úgy amint fel vannak állítva, hátra hagyja, indulásker; azokat az I. hadtest szedi fel a magái- val együtt és hozza el magával; Világosra érve, a három hadtest egy összefüggő félkörben ezen helység körül szálljon táborba, a világos-pankotai úton s a világos-aradi úton keresztül; a VII. had- test képezi a jobb szárnyat arcczal és őrseivel Pankota felé, — a III. a hadközépet, szintűgy a simándi út felé, végre az I. hadtest Arad felé, a halszárnyon. A III. hadtest különösen járasson foly- vást erős czirkálókat a Simándról Aradra, vezető út irányában. Ösz- szes podgyászeit mind a három hadtest mindjárt a parancs vétele után, megfelelő földözet alatt. Karinára küldje, honnan a földözetet vezénylő főtisztnek szigorú felelőssége alatt tiltva van, fővezéri

újabb parancs nélkül a csapatok után (vagy Radnáról a csapatok felé) mozdulni a podgyászszekér-vonattal. A főhadiszállás még ma éjjel megyen Ó-Aradról Világosra. Görgey Arthur.“

Megjegyzendő, hogy a seregnek, az utolsó haditanács tagjait kivéve, a kik azonban Görgeynek szigorú titoktartást fogadtak, az ezen intézkedés elrendelte menet céljáról tudomása nem volt s Görgey magának tartotta fenn a legalkalmasabb pillanatot megválasztani, hogy a fegyverletételi határozatot a tiszti kar többi tagjaival és a legénységgel tudassa.

A sereg a kiadott intézkedés szerint aug. 12-én reggel Világosra érve, ott elfoglalta a számára kijelölt helyet; Görgey főhadiszállását Bohus Antal kastélyában üttette fel; ide érkezett uemsohára *Duschek* pénzügyminiszter is, a kit Kossuth Radnóti történt átutaztában megelőző napon oda utasított., miszerint a meglevő arany- és ezüstkészlettel, valamint a még meglevő összes pénzzel Görgeyhez menjen.

Déltájban érkeztek vissza a *Rüdiger* főhadiszállására, küldött hadikövetek is, utóbbinak néhány tiszt, és egy kis kozák csapat által kísért vezérkari főnökével, *Frolow* tábornokkal. Utóbbinak kijelentése szerint *Rüdiger* Görgeynek Aradról kelt ajánlatát, úgy a mint meg volt téve, egyszerűen elfogadta; semmi föltételt meg nem ígérhet, az egyet kivéve, hogy a fegyverletétel actusánál osztrák katona nem lesz jelen. A többire nézve feltétlen megadás — megbízáván a czár nagylelkűségében. Megnyugtatóul még hozzátéve *Frolow*, hogy bár parancsnoka semminemű föltételt szabni vagy elfogadni jogositva nincsen, mindazonáltal hajlandó a magyar hadseregnek méltányos óhajtásait magasabb helyre pártolókig felterjeszteni. Görgey ennél fogva nyomban felszólító hadtesteit, nyilatkozának haladéktalanul kívánságaik iránt.

A beérkezett nyilatkozatok alapján *Görgey* a főhadiszálláson az alábbi G pontot állította össze: 1. A tábornokok és főtisztek megtarthassák kardjaikat. 2. Az egész hadsereg és a hozzája, csatlakozott polgári sorsunk részére eszközöltessék ki az amnesztia. 8. Személyes szabadság és szabad rendelkezés a körülöttük levő ingó vagyonról, lóról, kocsirol stb. 4. A magyar pénzjegyek beváltása. 5. Az orosz czár Ő felsége járjon közbe Magyarország érdekében az 1848. törvényes alkotmány helyreállítása végett. 6. Legyen szabad az e végre jelentkező magyar katonatiszteknek ugyanazon ranggal orosz szolgálatba lépni.

Mialatt a táborban a kívánságokat összeírták, *Görgey* *Frolow*-val megállapította a fegyverletétel idejét, módját és egyéb körülményeit, mely szerint annak helye: a, szállósi róna, Bankóién túl, a Csiger patak mentén.; ideje: augusztus 18-ika, délután B órakor; a kivitel módja: *Rüdiger* Boros-Jenőről indul Szöllös felé, *Görgey* pedig Világosról; a szállósi rónán találkoznak s erre nyomban meg-



kezdődik a fegyverletétel. Ezek után *Frolow* visszatért Ártándra, Rüdiger főhadiszállására.

Ezalatt és után úgy a főhadiszálláson, a hol Irányi a polgári államhivatalnokok sorsa miatt interpellálta meg Görgeyt, valamint a sereg körében is lázas nyugtalanság kapott lábra, mely itt-ott izgalmas jelenettké fokozódott. Majd délután 4 és 5 óra között egyszerre csak berohan Görgey Ármin, Arthur testvére szobájába s ezen kiáltással: „A táborban zendülés tört ki!“ az izgatottságot a legmagasabb fokra csigázza fel.

Most jut csak eszébe Görgeynek, miszerint egészen megfélekedett, hogy a fegyverletételt, illetőleg a sereget értesítse, mely már jóval előbb észrevette, hogy Szent-Alma irányából hosszú, kígyózó vonalban Arad felé orosz lovasság tart, de a hírvívő futárral Görgey azon rejtélyes parancsot küldő vissza, hogy a sereg csak maradjon nyugodtan s tartózkodjék mindennemű ellenségeskedéstől.

A kitört zendülés híre Görgey vezérkarával együtt gyorsan a veszedelem színhelyére siet s ott a hadtestenkint maga köré gyűjtött tiszti kart felvilágosítja a helyzetről, kötelességévé tevén egyúttal, hogy a bomladozó rendet és fegyelmet újból állítsák helyre; beszédjét a kérlelhetlen szigorúság hangján ekként végzi: „Uraim! a kormány tegnap leköszönt s engem ruházott fel úgy a katonai, mint a polgári főhatalommal. Elhatározásom, melyet a tegnap megtartóit haditanács magáévá tett, az oroszok előtt föltétlenül kegyelemre letenni a fegyvert, de e mellett amnesztiát remélek. A fegyverletétel a jelen körülmények között, midőn a további vérontás ügyis hiábavaló volna, koránt sem meggyalázó, sőt inkább hazafias eljárás. Lesznek olyanok, kik árulásra gondolnak: nem törődöm az effélékkel. Lesznek olyanok, kik még most is győzelemről álmodoznak: oktalanság. Ám ha akad soraikban ilyen ember, lépjen elő s én azonnal agyonlövetem. Valamint eddig, úgy ezután is föltétlenül engedelmességet követelek önöktől. Szökni senki se mérészkedjék, mert én szavamat adtam, hogy a sereget az utolsó perczig együtt tartom; de különben is hiábavaló volna, mórt az oroszoktól máris körül vagyunk kerítve. Ezt mondják meg a jelen nem levő tiszteteknek is és tudassák a legénységgel. Nem tudom, találkozunk-e még valaha. Köszönöm a bizalmat és a szeretetet, melylyel eddig hozzám viseltette, k. Isten önökkel!“

E szavakra a szigorú fegyelemhez szokott sereg, megadván magát változhatlan sorsában, lecsöndesedett.

Erre Görgey kíséretével visszatért főhadiszállására, a hova az éj folyamán Rüdigernek egyik vezérkari ezredese jelent meg hadikövet gyanánt, tudatván a magyar főparancsnokkal, mikép Rüdiger ennek a fegyverletétel fogatosítására tett javaslatával egyetért. Ennek megfelelőleg a délelőtt folyamán Szent-Annáig előbbrenyo-

múlt, kozákok még tovább Arad felé, a dsidások Kisjenőről\*) Simándig, a lovasság zöme Kisjenőre, a gyalogságé pedig Nagy-Zeréndig nyomult előre. Augusztus 18-án reggel *Rüdiger* tovább folytatta előnyomulását Szöllös felé, hogy a fegyverletételre kijelölt, helyet északról, keletről és nyugatról körülzárja, míg dél felől az Arad és Világos között álló kozákok követték *Görgey* seregét tisztes távolban a szomorú aktus színhelye felé.

A magyar sereg, hogy a nagyobb utat tevő oroszoknak idejük legyen Szöllösre beérkezni, csak 10 óra tájban indult el Világosról. *Görgey*, a tábornoki kar s a főbb rangú tisztek az elindulást megelőzőleg a Bobus kastélyban reggelire voltak hivatalosak, mely ekként a legmeghatóbb és legszomorúbb búcsúzás színhelye lön.

Midőn *Görgey* seregét megelőzve Pankotára ért, ott *Rüdiger* szárnysegéde, *Bariatinszky* berezeg, tábornokának megbízásából még egyszer kérdi *Görgey*től, komoly elhatározása-e a fegyvert letenni? s miután erre ez igenlőleg válaszol, az egész lovas csoport tovább indul Szöllös felé. A malom-csatornához érve, *Bariatinszky* elválk *Görgey*től és kíséretétől, hogy megvigye *Rüdiger*nek a magyar vezér kijelentését, kitől az nemsokára azon üzenettel tér vissza, hogy az orosz tábornok csapatjainak arcvonala előtt várja a magyar sereg főparancsnokát. *Görgey* erre kíséretét kissé hátra hagyva- *Rüdiger* elé lovagol, a ki néhány barátságos szó váltása közben kezet fog vele. *Görgey* erre átnyújtja a honvéd sereg létszámkimutatását, valamint annak pontozatokba foglalt kiváltságait, melyekből *Rüdiger* az 1. és 3. pontban foglaltakat nyomban teljesíti is, míg a többi pontozatokra nézve, melyeknek eldöntése úgymond — magasabb fórum elé tartozik, támogatását és legmelegebb szósólását helyezte kilátásba.

Ezalatt a magyar sereg is elérte a szöllösi rónát, a hol azt *Görgey* következőleg állította fel két harozvonalba: az elsőbe a VII. hadtest *Pölsenberg Jenő* tábornok alatt. Szöllös felől a jobb szárnyon és a III. hadtest *gróf Leiningen Károly* tábornok alatt a csatorna partjáig a bal szárnyon állott fel; a második harczvonalat *Nagy-Sándor József* tábornok I. hadteste és *Querlonde* ezredes aradi tartalék hadosztálya képezte. A két harczvonal közti térségben a tüzérség *Pszotta Móricz* ezredes alatt, leghátul pedig a szekereszei állott fel.

A felvonulás befejezte után kezdetéi, vette a lefegyverzés, miközben a legszívrehatóbb jelenetek játszódtak le. Egyes csapattetek darabokra tépték hadilobogóikat, melyeknek foszlányain tisztek, legénység egyaránt megosztozkodnak. A fegyverletétel szomorú aktusáról Horváth Mihály emígyen emlékezik meg munkájában: „Csak katona érezheti voltaképen a fájdalmat, mely a katona szívét, olá-

\*) Lásd ezen kötet, 220. oldalán

riasztja, midőn fegyvereitől, dicsősége ezen eszközeitől, ily módon kell megválnia. Sokan a kétségbeesés dühében, fegyvereiket eltörték, mások forró kények közt csókkal illették a hideg vasat; inig mások szitkozódva kiabálók, hogy vezetessenek ellenségre, de ily gyalázattól kíméljék meg őket. Voltak elég számosan, kik önmagukat végezték ki, tiszték és közvitézek zokogva borulnak egymásra s vének egymástól búcsút. Más csapatoknál a közlegénység áthúzódva tört ki a tiszték ellen, őket önzésről, árulásról vádolván. Legsíralmasb volt a huszárok tekintete, kiknek lovaiktól kelle megválniok. A ki máskor egy tagját vonaglás nélkül metszeté le, most gyermek módjára siránkozék, midőn lovától elszakadt. Sokan kedves lovukat inkább agyba lötték vagy leszúrták, mintsem begy más kézre kerüljenek.“

A lefegyverzés végeztével *Rüdiger* (iörgey meghívására kíséretével az esti szürkületben végig lovagolt a szárnyaszegett magyar fősorok előtt s aztán azokat. *Anrep* tábornok gondjaira bízván, kíséretével együtt Záránd irányában ellovagolt.

A lefegyverzett legénység 3 lovas-, 1 kozák ezred és 1 tüzér dandár fedezete alatt még az est folyamán a számára Zárádnál kijelölt táborhelyre vonult s innen másnap a lovakkal együtt Sarkadra kísértetett, a hova átvételükre osztrák csapatok rendeltettek ki. A fegyvereknek Nagyváradra, való szállításával az egyik orosz gyalog ezred bízott meg.

*Görgeyt* egy orosz tiszt még 13-án éjjel *Rüdiger*nek kisjenői főhadiszállására kísérte, a hova 14-én reggel az összes tiszték a sereghez csatlakozott polgári tisztviselőkkel együtt még pedig fedezet nélkül indultak útnak. Miután aug. 14-én délben *Rüdiger* Kisjenőn *Görgey* u. kivid még néhány főbbrangú magyar tisztet megvendégelt, mely alkalommal az orosz tábornok szomorú sorsú vendégeit még fel is köszöntötte, *Görgey* még aznap kocsin Nagyváradra szállíttatott.

Augusztus 15-én délután egy orosz tiszt *Paskiewits* elé vezeti *Görgeyt*, a kire az eleinte keményen rátámad, szemrehányóig hozván fel, hogy már Vácznál le nem rakta előtte a fegyvert s meg merte őt támadni, utóbb azonban mindjobban megnyugszik a horczeg s beszédje végén kijelenti, hogy, miután bár később, de mégis ő előtte tette le önként a fegyvert, életben maradását biztosítani fogja, ügy is történt és már 8 nap múlva az alábbi iratot vette *Görgey* Haynautól: „Ő felsége az én legkegyelmesebb uram és császárom legmagasabb kegyelmével bocsánatban részesíti önt. A tartózkodás Magyarországon azonban nincsen önnek megengedve, hanem valamely más koronatartomány és pedig egyelőre Karinthia jelöltetik ki e ezélra, hová *Andrássy* cs. kir. őrnagy kíséretében haladéktalanul el kell indulnia. Családját és ingóságait minden akadály nélkül magával viheti. Aradi főhadiszállás 1849. aug. 26-án Haynau tábornagy. “

Meg kell még említenünk, miszerint *Görgey* Nagyváradról a többi magyar hadoszlopok és a várak parancsnokaihoz saját fegyverletételéről értesítéseket küldött s azokat is példájának követésére hívta fel.

A többi magyar tisztek aug. 15-én reggel szintén Nagyvárad felé indítottak el, de Nagyszalontáról váratlanul Sarkadra s onnan Békés-Gyulára vitettek, a hol augusztus 23-án orosz kézből osztrák felügyelet alá kerültek, hogy rajtuk nemsokára további, az olvasó által bizonyára ismert szomorúbbnál szomorúbb végzetük beteljesedjék.

A *Görgey* által átnyújtott kimutatás szerint a lefegyverzett magyar sereg létszáma a következő volt: 11 tábornoka, m. *Görgey* Arthur, Kiss Ernő, Aulich, Nagy Sándor, Pöltenberg, Lein ingen, Knezics, Török, Lenkey, Schweidel és Láliner; 1426 törzs- és főtiszt; továbbá

Ezenkívül: 1 hídvonat 84 emberrel és 82 lóval; 252 társzeker 244 emberrel, 2 löveggel és 800 lóval; a pótlovazó parancsnokság 3 szekere 16 emberrel és 28 lóval. A csapatok összes létszáma ennél fogva: 30.884 ember, 144 löveg és 7922 ló.

Ezenkívül átadatott még: 129 ágyú, 12 röppentyű állvány, 121 löporszokrény, 69 tüzér társzeker, 21 pontonos kocsi, 46 tüzér tolopkocsi, 158 röppentyű, 34.500 puskatöltény, 49.700 pisztolytöltény, 1472 hámos ló, 9 táborigényező, 20.395 lőfegyver, 89 karabély, 3252 pisztoly, 49 kurtány, 6783 kard, 405 lándsa, 988 gyalogsági kard, 88 kasza, 2133 puska- és pisztoly cső, 318 szurony és 314 töltő vessző, végül 29 zászló és 31 lobogó.

*Paskiewits* a fegyverletétel nagyfontosságú tényéről Nagyváradról már aug. 13-án délben a következő jelentést küldte Miklós czárnak:

„Császári Ő felségének, a minden oroszok Czárjának Varsón. Magyarország felséged lábai előtt fekszik. A lázadók kormánya leköszönt hatalmáról és azt *Görgey*re ruházta. De *Görgey* a felkelők főerejével az orosz hadak előtt letette a fegyvert s példáját kétségtelenül csakhamar követni fogják a többi felkelő csapatok is. A kapituláció fölötti alkuvással megbízott tisztek ugyanis késznek nyilatkoztak, hogy a mi, vagy az osztrákok biztosáival a többi csapatokhoz mennek és azokat a fegyverletételre szintén reábirják. — Van szerencsém császári felségedet értesíteni, hogy *Görgey* egyetlen feltétele: az engedelem, hogy a fegyvert felséged hadai

előtt tehesse le. Meglettem a szükséges intézkedéseket, hogy a felkelősereg Rüdiger által, ki a lefegyverzéssel bízott meg, haladéktalanul körül keríttessék. A foglyok s egyéb felkelő csapatok kiadását illető rendelkezések iránt az osztrák sereg főparancsnokával teszem magamat érintkezésbe. Görgeyt pedig főhadiszállásomra hozatom, a hol felséged rendelkezéséig marad. — Főhadiszállás, Nagyvárad, augusztus Via 1849. Paskiewits.“

A világsi fegyverletétel szomorú tényével a hadjárat drámája tulajdonképpen be volt fejezve, a mi ezután következett, az már csak utójátékszámba megy.

## HARMINCZKILENCZEDIK FEJEZET.

### A többi magyar bakoszlopok fegyverletétele. Munkács, Arad és Pétervárad meghódolása.

A Dembinski-féle sereg romjai a temesvári veszített csata után Lúgos felé özönlének, a hol *Bem* vezérkari főnöke, (!u,yon segítségével minden lehető megtett, hogy a teljesen megbomlott rend az újból előkerült és összegyűjtött csapatrészek között annyira a mennyire ismét helyreállíttassék.

A menekülők fődözését *Kmethy* és *Vécsey* vállalták magukra, miután az alájuk rendelt seregtestekre az augusztus 9-iki csata-vesztés kevésbé bomlasztólag hatott. Ehez képest *Kmethy* augusztus 11-én Mókásnál 8000 főnyi gyalogsággal. 6 század huszárral és 16 ágyúval hátvédállást foglalt, melyet azonban az osztrákok közeledésének hírére már a 12-ikére hajló éjjel feladott, hogy részint az országúton, részint Házoson át Lúgosra húzódjék vissza. Itt csatlakoztak hozzá azon csapatrészek is. a melyek Szegedre vonulása előtt a Bácskában és Bánságban maradtak vissza és a melyek most Ij-Péesen és Saághon át akartak hozzá csatlakozni, de a Bega bal partján előnyomuló *Dossen* dandár megjelenése folytán Buziás felé voltak kénytelenek kitérni.

*Kmethy* helyett augusztus 12-én *Véesev* vette át a hátvéd-szolgálatot, mi özéiből 7440 emberrel és 24 löveggel Kiszetónál a Bega mögött foglalt előnyös állást; előőrseit *Véesev* Lukareez—Topolovecz— Iktárvonalában állította fel s utóbb említett helyen a Indát teljesen elrombolta, a kiszetőit pedig csak előkészítette az esetleges fölégetéshez. Tüzérségéből 10 löveget a Bega balpartján a töltés mögött, négyet a jobb parton a Ilid előtt, még további négyet pedig Iktárnál állított fel. Bal oldalának biztosítása ózdijából *Vécsey* egy különítményt Szili érszegiére rendelt ki, mely viszont Kopetet és Buziást szállotta meg kisebb osztagokkal.

*Kossuth* Radnán át augusztus 12-én érkezett Lúgosra s miután itt *Dessewffy* és *Kmethy* tábornokok azon véleményt nyilvánították, hogy a nagy nehezen egybegyűlt hadak nem fognak küzdeni többé, hanem az első ágyúlövésre szétszaladnak, utolsó re-

ményét is elvesztvén, Lúgosról Orsó vára utazott, hogy onnan aztán Perczel, Vetter, Mészáros, Dembinski s több másokkal együtt tovább, török földre meneküljön.

Egyedül *Bem* nem adta még fel teljesen a reményt; ő Kossuthnak még Aradról aug. 10-ikéről kelt levelére azt válaszolja, hogy az ügy még nincs elveszve: hogy pedig a teendők felől Kossuthal személyesen értekezzék, ő maga is aug. 11-én útra kel Arad felé, de már Radnám tudomására jut, miszerint Kossuth kormányzói méltóságáról lemondván, Lugosra menekült s hogy immár a legfőbb hatalom Görgey kezében összpontosul. Gyorsan visszafordul tehát. Lúgosra, de már itt sem találja Kossuthot s így futárt meneszt utána, térne vissza s ragadná meg újra kormányzói hatalmát, mert ő szentül hiszi, mikép a nemzet ügye még nincsen végkép elveszve.

Ámde Kossuth Teregováról aug. 14-én kelt válaszában kijelenti, hogy az a meggyőződése, miszerint a jelen körülmények között jelenléte a hazára, nézve inkább káros mint hasznos. Egyébként „ha Görgey serege is felszólít, hogy a kormányt visszavegyem fejezi be Kossuth levelét — ha önnek sikerül néhány hadimunkálatot végrehajtani, ha a hadsereg élelmezése a nép ijesztése és elnyomása nélkül is biztosítva leend, ha a pénzsajtó dolgozhatok és rendelkezésemre áll; — e három föltétel alatt a nemzet szavára visszavenném, ha nem: nem. Azt tanácsolom tehát Önnek, mint jó polgár és becsületes ember, hogy népképviselőkből alakítson bizottmányt, mert csak a souvorain hatalom rendelkezhetik a nép felett stb.“

Ugyanaz nap, a melyen *Kossuth* a levelét írta, *Bem* Karansebesre utazott, remélve, hogy ott utolérheti Kossuthot, kivel minden áron személyesen akart a teendők felett értekezni, de fáradozása haszталannak bizonyulván, aug. 16-án Facetra tért vissza, a hova a Lúgosnál egybegyűlt sereg java része időközben visszahúzódt.

*Haymu* serege a temesvári csata utáni napon, augusztus 10-én a következő állást foglalta el: a III. hadtest az Újvilág nevű külvárosnál, elővéddandára a buziási úton, egy—egy zászlóaljja Remeténél és Medvesnél előretolva. A szintén ezen hadtesthez besosztott Schwarzenberg dsidás ezred, moly előbb a temesvári helyőrséghez tartozott, a Békás irányában menekülő magyar csapatok üldözésére rendeltetett ki. A *Wallmoden* lovas hadosztály Girodánál, a IV. hadtest pedig Gyarmathánál állott s Vingán át fentartotta az összeköttetést az Aradnál álló I. hadtesttel. *Panjutin* hadosztálya a Vadász erdőt, szállotta meg, a főtüzértartalék pedig a Mehala nevű külvárosnál ütött tábor.

Augusztus 11-én az osztrák had az előbbi napon elfoglalt állásában maradt, 12-én pedig a III. hadtest Remetén át Békásra vo-

nult, honnan gyalogsági osztagok Schusztra és Petrovoszollora, a Schwarzenberg dsidás ezred pedig Nagy-Topoloveczig tolatott előre. A IV. hadtest Gyarmatháról Janovára nyomult és *Siegenthal* dan-dárát elővédviszonyba Hernyákováig toltta előre, Thésre és Alliosra pedig portyázó különítmények menesztettek.

Ugyané napon az I. hadtestnek egy 2 zászlóaljából, néhány lovas századból és I ütegből álló különítménye *Hoviger* ezredes alatt Lippa felé nyomult előre, melyet délután 1 óra tájban elérvén, az ottani fegyver- és kardgyárat, valamint több más értékes tárgyat hatalmába ejtett. *Haynau* a néhány magyar újoncczászlóalj által Lippánál kifejtett gyenge ellentállást arra magyarázván, hogy *Görgey* seregével esetleg ezen irányban kitörni s *Dembinski* seregével egyesülni szándékozik, seregét egyelőre meghagyta elfoglalt állásában s csak miután 13-ika folyamán Ilire érkezett, hogy *Görgey* az oroszok előtt kegyelemre megadja magát, adott parancsot a további előnyomulásra. Különben azon körülmény, hogy *Görgey* orosz és nem osztrák csapatok előtt kapitulál, *Haynaut* mélyen bosszantotta s ez alkalmat adott neki, miszerint orosz fegyvertársai ellen is kemény kifejezésekkel éljen.

Miután e szerint most már *Görgey*től többé nem kellett tartania, augusztus 14-éu reggel az osztrák sereg tovább folytatta üldöző utánnomulását Lúgos felé. A III. hadtest, *Rékás* és *Jezvinröl* Budinczig hatolt, előcsapatjait *Iktár* és *Kis-Topoloveczig* tolván előre, honnan a magyarok gyorsan hátrahúzódtak. Miután úgy látszott, hogy *Vécsey* kiszetői állását tartani akarja, *Ramberg* azt gondos szemrevételezés tárgyává tette, ellenben a támadással mindaddig várni akart, míg a IV. hadtest, mely reggeli 4 órakor indult el Janováról, szintén közelebb érkezik. Mihelyt, ez utóbbi monct-czélját, *Lukareczet* elérte, elővédjét *Susanoveczig*, egy erősebb portyázó különítményt pedig *Thésről* *Teregovistyen* át *Bálinczra* tolt előre. *Ramberg* jobb oldalának biztosítására egy 3 zászlóaljából, 4 lovas századból, ½ lov. ütegből és 2 hatfontos lövegből álló oszlop *Dossen* tábornok alatt *Nagy-Kövèresen* át. *Buziásra* tolatott előre. *Wallmoden* lovas hadosztálya *Dragsinán* át *kakoviczáig*, elővédjével *Képét* és *Dragojostig* nyomult, előre, *Panjutin* hadosztálya végre a tüzértartalékkal *Békásra* rendeltetett. Ezen állásból *Haynau* 15-én reggel a III. és IV. hadtesttel a magyarok kiszetői állása ellen döntő támadásra készült, mialatt a *Wallmoden* lovas hadosztálynak egyenesen Lúgos felé előrenyomulva, *Vécsey* oldalát és hátát kellett fenyegetnie; ámde ez utóbbi már 14-ike folyamán, alighogy *Ramberg* félbehagyott előnyomulását újból megkezdte, odahagyta kiszetői állását és *Rostélynál* hátrvédet hagyva, zömével Lúgosra vonult vissza, mire *Ramberg* zömével *Bálinczig* hatolván, elővédjét *Kostély* felé toltta előre.

Augusztus 15-ikére *Haynau* a TTI. hadtestet, melyhez *Sziner-*



szegőn át a *Dossen* különítménynek is be kellett vonulnia, a *Wallmoden* hadosztályát Lúgos megvételeire rendelte, mely csapatok támogatása, czéljából a IV. hadtest Rostélyra rendeltetett. A vett parancs foytán *Rambery* a mondott napon reggeli 8 órakor indult el hadtestével Belinczről és miután elővédül előreküldött 2 dsidás százada Rostély mögött magyar huszár osztagokra bukkant, melyek elől azoknak ismét a Peines mögé kellett visszahúzódnok, *Ramberg* a *Wolf* dandárt rendelte erősítésükre előre, mely azonban már alig talált ellen tállásra, minek foytán a III. hadtest déltájban minden további összeütközés nélkül megszállhatta Lúgost.

Az utóbbemlített helyen egybegyűlt magyar had már előtte való nap két részre szakadt: az egyik rész — a IX. hadtest romja mintegy 5000 ember néhány huszár osztaggal és 52 ágyúval *Dessewffy* és *Lázár* parancsnokok alatt Karánsebes felé vevő útját, a másik tekintélyesebb rász — 8-10 zászlóalj, 12 lov. század és 42 lövög — *Vécsey* és *Guyon* tábornokok alatt Facsetra húzódott vissza; ez utóbbi csoport hátvédjét *Kmethy* képezte mintegy 3000 emberrel és 12 löveggel, mely erőekkel a facseti út mentén a szőlős magaslatokon igen előnyös hátvédállást foglalt. Ámde *Rambery* még 15-én délután tovább indult hadtestével Kacsét, felé és miközben annak zöme az országút mentén nyomult előre, 2 dsidás század a magaslatokon át *Kmethy* jobb oldala ellen tartott. A magyarok egy ideig kitarottak állásukban, miután azonban *Rambery* az út mentén 2 üteget felvonultatta s az állás mindkét szárnya ellen az oltani szakadások felhasználásával erősebb gyalogsági oszlopokat hozott működésbe, *Kmethy*, még mielőtt a döntő támadás bekövetkezett volna, Poganestre vonult, vissza, a hot újból megállapodott.

Ezalatt *Liechtrnstein* altábornagy a *Herzinger* hadosztállyal Rostélyig, a 14-én Susanovecznál állott *Siaenthal* elővéd dandár pedig Peruton át Hezerisre nyomult előre. Midőn *Kmethy* az utóbbemlített dandárnak Hezerisből a lacseli út felé való bontakozását észrevette, azonnal odahagyta poganesti állását és egészen Bozsurig vonult vissza, a hol azonban újból állásba helyezkedett.

Miután már különben is későre járt az idő, *Rambery* további előnyomulását beszüntetve, a *Wolf* és *Veigl* dandárokkal Pogunest mellett ütött táborn, még tovább Kacsét felé pedig csak egy gyengébb elővédet tolt előre, mely az összeköttetést a zömével Hezerisnél maradt *Sieyenthal* dandárral csakhamar helyreállította. A III. hadtest fenmaradó része, valamint *Wallmoden* lovas hadosztálya, mely minden említésre méltó körülmény nélkül hajtotta végre Sziernszegen át kijelölt menetét, Oláh-Lúgosnál ütött táborn.

*Haynau* még mindig Temesvárod volt és most már a III. és IV. hadtest, valamint a *Wallmoden* lovas hadosztály feletti parancsnoksággal *Liechtenstein* altábornagyot bízta meg, meghagyván neki,

miszerint a több irányban visszavonuló magyar hadcsoportokat érelyesen üldözve és velők Görgey fegyverletételét közölve, azokat vagy szintén feltétlen megadásra bírja, vagy teljesen széjjelugraszsa.

Fentebb említettük már, miszerint a magyar hadak zöme Lúgosról Facsetra vonult vissza; ide érkezeit 16-án Bem is Karansebesről visszatérve, még pedig azon szilárd elhatározással, hogy a bár egyenetlen harcot körömszakadtaig folytatja. Ennek megfelelőleg a tüstént összehívott haditanács előtt kijelenté, hogy másnap Dobrára szándékozik menni a sereggel és mivel *Stein* az erdélyi sereggel Piskinél tartja magát, vele egyesülve Erdélyben még kedvező fordulatot vél eszközölhetni a magyarság ügyében. Ámde ekkor előáll Bemnek a tavaszi viszály óta különben is személyes ellensége, *Vécsey* és kijelenti, hogy ő nem Dobrára, hanem a Maroson keresztül Görgeyhez megy a seregnek hozzácsatlakozó jelentékeny részével. Erre *Bem* teljes rezignáció hangján körülbelül e szavakkal válaszolt: „Uraim! én sem gyilkos, sem hóhér nem vagyok. Állásomnál fogva hatalmamban állna elhatározásomat kényszer eszközök útján is végrehajtani, de az ügy, a melyért küzdünk, önkéntes és szabad harcosokat kíván. Ép ez oknál fogva nem akarok senkire kényszerítet gyakorolni, hanem újólág felhívom önöket, hogy mindazok, a kik velem akarnak tartani, holnap reggel álljanak készen az indulásra Dobra felé, a hol sokkal jobb és kedvezőbb a hadállás.“ Evvel *Bem* távozott a haditanácsból. A tiszti kar még együtt maradt és mindinkább fokozódó szenvedélyesség hangján tárgyalta a felvetett kérdést s tanácskozásuk eredménye lön, hogy *Guyon* hadtestéből sokan, *Kmethyéből* pedig majdnem valamennyi parancsnok *Vécsey*hez csatlakozott.

Másnap aztán a sereg, ha ugyan még annak lehet nevezni, tényleg ketté vált. A magasabb parancsnokok közötti meghasonlás immár azt eredményezte, hogy a legénység is pártokra szakadt; így aztán a zászlóaljok századokra, a századok még apróbb csoportokra töredeznek, melyek egy része ide, másika amoda csatlakozik, sokan pedig eldobván fegyvereiket, egyszerűen hazatérnek.

#### Vécsey hadoszlopának fegyverletétele.

*Vécsey* a hozzá csatlakozott mintegy 8000 főnyi haddal aug. 16-án reggel tényleg elindult Kápolnás felé s miután ezen helység és Soborsin között bántatlanul a Maros jobb partjára kelt át, Tót-Váradon át Világos felé szándékozott útját folytatni. Alig hagyta el az oszlop Tót-Váradot, midőn Birkis felől egyszerre csak megszólal az osztrákok tüzésége. *Liechtenstein* ugyanis megtudván, miszerint *Vécsey* Bemtől Facseton különvált, felkeresésére és üldözésére a *Siegenthal* dandár 1 zászlóalját, 6 lovas századját és 1 üteget Rakittáról a Maros völgyébe Birkisre rendelte ki, a hova az augusztus

17-én ép akkor érkezett meg, midőn *Vécsey* oszlopával Tót-Váradot elhagyva, tovább vonult Világos felé.

*Gróf Neipperg* őrnagy, az említett különítmény elővédparancsnoka azonnal fölvonultatta üteget, mire *Vécsey* vonata azonnal beszüntette a továbbvonulást. Ezen körülményt báró *Geysau* százados arra használta föl, hogy lovas századjával a Maroson átusztatva a mintegy 2000 szekérből álkVvonatot hatalmába ejtse. A csapatok üldözését *Neipperg Medvey* századosnak tette feladatává a melléje adott lovas századdal, a ki aug. 18-án Tótváradon azon értesítést vette, miszerint *Vécsey* innen azon hírre, hogy a radna-lippai Maros átjárót *Schlick* hadtestének 2 zászlóalja, 1 lovas századja és 1 lov. ütege Hoviger ezredes parancsnoksága alatt tartja megszállva, Haján és Szlatinán át a Kőrös völgyébe tért le. Ennek folytán *Medvey* is erre vette irányát és 18-án este Hajára, érve, itt a magyarok által a sárban visszahagyott 5 lövegre és 2 lőszerkocsira, útjában pedig számtalan maradozóra akadt, kiknek száma a következő napon folytatott üldöző utánnomulás alkalmával nőttön-nőttön, úgy hogy csupán csak *Medvey*-nek ezernél több honvéd adta meg magát. „A baja-szlatinai úton — írja az egyik honvédtiszt — hogy előhaladásunk inogköimyittessék, kénytelenek voltunk ágyúinkat a hogy szakadékokba hányni. Hetvenhat ágyúunktól szabadultunk meg ilykép. Erre teljesen felbomlott a rend. Nem volt ez többé sereg, hanem agyonkínzott embereknek szánandó csoportja.“

Végre augusztus 20-án, miután már előző nap két hadi követet küldött előre *Rüdigerhez*, kijelentvén, hogy ő is kész *Görgey* példáját követni, Horosjenöre ért *Vécsey* hadával. Ezután ő maga 9 huszár századdal és 1 löveggel Nagyváradra, ment hadteste pedig — 26 törzs-, 479 főtiszt, 7444 ember, 1067 ló és 2 ágyú — 21-én minden feltétel nélkül rakta le az oroszok előtt a fegyvert.

#### A Bem és Guyon vezette hadoszlop fegyverletétele.

*Bem* Facsetről, seregét megelőzőleg, *Stein* hadának felkeresésére indult, a kinek a nagy-csúri szerencsétlen kimenetelű csata után Szászsebesen az erdélyi sereg roncsai fölött azon meghagyással adta át a parancsnokságot,\*) hogy Szászsebest minden áron megvédeni, legrosszabb esetben pedig a piskii hidat utolsó emberig megtartani igyekezzék.

Eleinte úgy látszott, mintha *Stein* a reárótt feladatnak könnyű szerrel fog megfelelni, amennyiben *Lüders* a nagy csúri csata után hadainak mindenekelőtt 4 napi pihenőt engedett. Ezt azonban *Lüders* csak arra, használta fel, hogy a parancsnoksága alá tartozó összes seregrészek helyzetét egymással összhangzásba hozza, illetőleg, hogy

\*) Lásd ezen kötet 179. oldalán.

azokat a további hadműveletekhez kellőleg csoportosítsa. Tett intézkedései szerint *Clam-Gallasnak* hadával Csíkszeredáról,\*) a hol a 13-ik gyalog hadosztály állományából mindössze 4 zászlóalj 8 löveggel maradt vissza, Marosvásárhelyre kelle vonulnia, hogy a szükséghez képest vagy a jelenleg még utóbb említett helyen álló,\*\*) de egyidejűleg Kolozsvár felé elindított *Grotenhjelmnek*, vagy pedig magának a fő hadoszloppal a Maros völgyén lefelé vonuló *Lüdersnek* lehessen segítségére. *Clam* beérkeztéig *Lüders* egy 8 zászlóaljból, ugyanannyi lovas és 2 kozák századból, továbbá 2 ütegből álló különítményt *Dyck* tábornok parancsnoksága alatt Medgyesre irányított. Nagy-Szeben és a Vöröstorony megszállására *Adlerberg* tábornok alatt 4 zászlóalj, 2 kozák század és 14 löveg maradt vissza. Maga *Lüders* 2 gyalog ezreddel, 1 dsidás és 2 kozák ezreddel, továbbá 6 üteggel augusztus 11-én Nagy Szóbeliből Szászsebes felé indult el, hogy Bemnek a nagy-csüri csata után odafelé visszavonult vert hadát újból felkeresse és csatára kényszerítse.

Útközben Szerdahelynél (Reussmarkt) megtudván, miszerint *Bem* csapatai Szászsebesnél állást foglaltak, *Lüders* nyomban támadásra határozza el magát és egyidejűleg parancsot küld *Dycknek*, miszerint Medgyesről Balázsfalván át Mihálczfalvára nyomuljon előre, hogy ezáltal a magyarok esetleges visszavonulását Szászsebesről Kolozsvár felé már jó eleve elvágja.

Mielőtt *Lüders* 12-én Szerdahelyről továbbindult volna, az 1. számú doni kozák ezredet a főországúttól délre hegyi utak felhasználásával a Szászsebesen innen mintegy 2 klméternyire állást foglalt magyarok hátába irányította; midőn pedig hadával harctávolságra ért, a dsidás ezredet az úttól délre a magyarok jobb-, az egyik kozák századot pedig azok bal szárnya ellen rendelvén ki, az elővéd parancsnokának, *Engelhardt* tábornoknak a támadás bevezetésére adott parancsot. *Stein* nem sokáig fejtett ki ellentállást, hanem elég jó rendben Szászsebesre hátrált csapataival; okkor jelenik meg az 1. számú doni kozák ezred a magyarok hátában, kiket arezban az orosz dsidások követnek üldözőleg; ehez járul még a kellemetlen hír, miszerint Gyulafejevárvár őrsége is kirohanást eszközölt a Maros mentén lefelé, minek folytán az eddigi rendezett visszavonulás csakhamar futássá fajul, melynek *Stein* csak Dévánál képes véget vetni.

*Lüders* csapatainak fáradtságára való tekintettel Balomirnál beszüntette a további üldözést. *Stein* e napon állítólag csak foglyokban 1000-nél több embert vesztett,, *Lüdersnek* ellenben csak 4 halottja és 29 sebesültje volt.

Augusztus 13-án *Lüders*, Szászsebesen *Rehfeldt* tábornok alatt

\*) Lásd ezen kötet 171. oldalán.

\*\*) Lásd ezen kötet 176. oldalán.

2 zászlóalj, 1 század kozákokot és 2 löveget a különítmény vonatával visszahagyván, ő maga hadának fenmaradó részével Gyalmárra vonult, honnan elővédjét Szászvárosra (Broos) tolta előre. Augusztus 14-én az elővéd Piskiig, a zöm Szászvárosig nyomult, *Dyck* tábornok pedig parancsot kapott, miszerint Enyeden át Thordára meneljen, hogy *Grotenhjelmnek* Kolozsvár bevételénél segítségére legyen. Ezen műveletnek még jobb biztosítása végett *Clam* egyidejűleg parancsot kapott, miszerint Marosvásárhelyen csupán gyenge őrséget hagyva, hadával Beszterczéro és Deésre vonuljon.

Utóbbemlített napon Déva sziklavára egy régi tűzagnának nem tudni mi okból történt felgyuladása következtében a benne volt 114 főnyi őrséggel együtt légből röptült. Ezen szerencsétlenség újabb zavart okozott a magyar táborban, minek folytán *Stein* 15-én hadát Dobrára vezette vissza, mire Dévát azonnal az orosz elővéd szállotta meg, melyet augusztus 16-án a különítmény zöme Szászvárosból Piskiig követett. Ugyané napon *Dyck* Thordáról Szászsebesre rendeltetett, hogy oda augusztus 17-én megérkezve, rendelkezésre álljon. Ezen intézkedés leginkább azért vált szükségessé, mivel *Lüders* megtudta, miszerint *Bem* Magyarországból kapott tekintélyes erősítések élén Déva felé előnyomulva, Lesneken áll.

*Bem* augusztus 16-án ért Dobrára s itt annyira felindult *Stein* folytonos visszavonulása miatt s a miért parancsát, hogy Piskit minden áron tartsa, nem teljesítette, miszerint *Steint* azonnal felmentvén az erdélyi seregmaradvány vezérlete alól, avval *Beke* ezredest bízta meg. Ezután a tábornok a tiszteket összegyűjtvén, előadta nekik a Magyarországon történeteket, egyszersmind azonban biztató szavak kíséretében kitartásra hívta föl őket. Midőn azonban másnap *Guyon* hadával Dobrára érkezett, az ennél annyira elharapódzott rend- és fegyelemellenesség, az általános csüggedés és levertség csakhamar az erdélyi seregbe is áterjedt. Ily körülmények között *Bem* látván, hogy ennyire lehangolt seregromokkal többé már sem mire sem mehet, elhatározta magát, hogy még mielőtt az utak egészen elzártnának előle, Törökországba menekül. Ezt Facseton át már nem tehetvén, Déván át Hátszeg felé kellett törekednie. Ez okból *Lüders* hadi követének, a kit ez Lesnekre küldött, hogy az ottani magyar csapatok parancsnokával *Görgey* fegyverletételét közölve, őt is hasonló eljárásra szólítsa fel, *Bem* elég furfangos módon azt válaszolta, hogy ép ellenkezőjét ennek, t. i. Dévát megtámadni szándékozik, a hova, egy különítményt 4 ágyúval *Hertelendy* és *Nedecsky* alatt a dobrai szorosnál hagyván, 17-én reggel tényleg útnak is indult. Erre az orosz elővéd Szt-Andrásra húzódott vissza, *Bem* pedig harcz nélkül bevonult Dévára, a hol csapatjait a város előtt harcrendbe állítá.

Erre *Lüders*, hogy a további vérontást elkerülje, újból felszólította *Bemet*, adná meg magát. *Bem* erre mindenekelőtt 24 órai

fegyverszünetet ajánlott fel, mihez *Lüders* hozzá is járult. Alig hogy ez megkötetett, a Dobrán maradt csapatok parancsnokától jelentés érkezett, hogy emberei kevés kivétellel mind megszöktek. Ennek hire a dévai seregre oly leverőleg hatott, hogy a legénység innen is tömegesen szökni kezdett.

Ily körülmények között *Bem Beke* ezredesnek meghagyván, hogy a fegyverszünet letelte után *Lüders*ssel a fegyverletétel iránt alkudozásokba bocsátkozzék, ő maga *Guyon*nal és *Stein*nal, továbbá még vagy 100 különféle menekülttel, 150 lengyel legióbeli gyalogosnak, 200 székelynek, *Wappler* ezredes által vezényelt 500 nádor-huszárnak és 1 lengyel dsidás szakasznak fedezete alatt *Hátzeg*en át a vaskapui szoroshoz sietett. Innen az országút *Karansebes*re vezet, miután azonban ezen város már az osztrákok kezében volt, a menekülők hegyi utakon *Mürul* felé tértek le, a hol ép jókor érkeztek be, hogy *Kmethyt* 8 társával, kik *Facset*nál a seregtől elválván, *Zsidóváron* át vették útj okát *Törökország* felé, de a kiket az oláh parasztok *Mörulban* elfogtak volt, megszabadítsák veszélyes helyzetükből. Megkínóztatásukat *Bem* kísérete avval boszulta meg, hogy a helység bíróját, *Mallojcscu Nikolajét* megölték. Ezután *Bem* *Kmethyékkel* együtt *Pojánára* (*Karánsebes* mellett), onnan pedig *Orsován* át török földre menekült.

*Beke* a fegyverszünet letelte után 350 tisztjével, 7760 embe rével és 64 ágyújával minden feltétel nélkül megadta magát *Lüders*nek, míg a *Dobrán*ál maradt csapat maradványai több száz székérral együtt az augusztus 18-án hadtestével *Dobrát* megszálló *Ramberg* kezére jutottak, a ki még aznap helyreállította *Déván* az összeköttetést *Lüders*ssel. *Herzinger* hadosztálya o napon *Kossováig* jutott.

Egy másik *Bemtől* elvált, mintegy 2000 főnyi csoport 8 ágyúval *Frummer Győző* őrnagy vezetése alatt *Hátzeg*nek vette irányát és ott tette le a fegyvert augusztus 21-én a *Piskin* át odavonult *Hasford* altábornagy előtt.

*Dobráról* *Ramberg* minden irányban portyázó különítményeket menesztett szét, hogy az elszéledt honvéd csoportokat, melyek közül különben a móczok nem egyet könyörtelenül lemészároltak, vagy kézrekerítsék, vagy teljesen széjjelverjék.\*)

\*) Maga *Ramberg* is erre vonatkozólag a következőket írja: „Streifparteien durchzogen nun alle grösseren Seitenthälor, um die letzten Reste der bestandenen Armee zu entwaffnen und die Rewohner dieser Gegenden vor Plünderung und Raub zu schützen. Das Loos dieser Flüchtlinge, welche meist gezwungen die Waffen ergriffen hatten, war beklagenswert!». Fast ohne Kleidung und ohne Nahrung irrten sie im Gebirge umher, mitten unter einer ihnen feindlich gesinnten Bevölkerung; denn aller Orten erhoben sieti nun die sogenannten Motzen (Walachen) mit langgenährtem Rachegefühl, und fielen über die Unglücklichen her, so dass die Aufgabe unserer Streifkommanden mohr darin bestand, die Verfolgten aufzunehmen und zu schützen, als sie zu vernichten.“

### A Dessewffy és Lázár tábornokok vezette hadoszlop fegyverletétele.

Azon magyar csoport üldözésére, mely Lúgosról *Dessewffy* és *Lázár* tábornokok vezénylete alatt Karansobesnek vette irányát, *Liechtenstein* altábornagy *Simbschen* könnyű lovas dandárát 1 lov. üteggel rendelte ki, míg *Lederer* nehéz lovas dandára 1 gránátos zászlóaljjal Lúgoson maradt őrségül.

*Simbschen* augusztus 16-án Szakulig, 17-én pedig Kavaránig nyomult előre, honnan Tinkovára, Mutnikra és Csuttára apróbb portyázó különítményeket küldött ki. Szakulra *Simbschen* kérelmére még a Lúgoson volt gránátos zászlóalj 1 üteggel, továbbá a Maros völgyéből még 2 gyalog és két vadász zászlóalj 2 üteggel rendeltetett, mely csapatok felett a parancsnokságot immár *gróf Wallmoden* altábornagy vette őt, a ki azokkal beérkezésük után haladék nélkül megindult Karansebes felé. Ez utóbbi helyet *Dessewffy* és *Lázár*, miután *Török János* alezredesnek már itten álló s mintegy 3000 főnyi oszlopa is hozzájuk csatlakozott, az augusztus 18-ikáról 19-ikére hajló éjjel hagyták el, még pedig nem az eredeti irányban Orsóvá felé, hanem alighanem azon szándékkal, hogy ismét Bemhez csatlakozzanak, Hátszeg felé, egyelőre azonban csak Obrezsáig jutottak. Ezen hadoszlop egy része, kivált *Monti* olasz légiója és a lengyel legio nagyobb része *Vogtner* ezredes vezetése alatt Mehádia felé vevé útját.

*Lázár* az általános helyzetre való tekintettel és alighanem meghallván, miszerint a hátszogi ut már el van zárva, mintegy 5000 gyalogosból, 000 huszárból és 42 ágyúból álló hadával már augusztus 19-én minden feltétel nélkül lerakta a fegyvert, *Dessewffy Arisztid* tábornok pedig, a ki eleinte menekülni akart, *Liechtenstein* herceg biztatására szintén önként jelentkezett kicsiny számú kíséretével együtt.

Ezalatt *Vogtner* a hozzá csatlakozott olasz és lengyel legionistákkal Mehádiára húzódott vissza, a hova *Kossuth* a lengyel légiónak egy részét már korábban kirendelte volt, hogy a török földre menekülni szándékozók számára ezen utat kézben tartsa.

*Wallmoden* augusztus 21-én Karansebesre tette át főhadiszállását, honnan elővédjét *Mertens* alezredes alatt még aznap Szadováig, 22-én pedig Teregovánál keletkezett jelentéktelen összeütközés után Kornyáig tolta előre. Augusztus 23-án *Mertens* a 3 vadász-, 4 gránátos- és 2 lovas századból, továbbá ½ röppentyű ütegből álló elővéddel Mehádia felé nyomult előre, honnan *Vogtner* gyenge előcsapatjai csakhamar a Bela-Reka mögé húzódtak vissza.

Erre *Vogtner* 16 löveggel ellátott mintegy 2000-nyi hadát a mehádiai szorosba vezeti vissza, a hol nemcsak sikerrel tartotta magát, hanem még sikeres ellentámadást is intézett, úgy hogy *Müller* alezredes, a ki időközben az osztrák csapatok vezényletét *Mertens* alezredestől

átvette, kénytelennek érezte magát a harczot félbeszakítani és csapatjait régebbi táborhelyeikre, Mehádia mellé visszavezetni. E közben megindultak a tárgyalások a fegyverletétel iránt, melyek azonban, miután *Vogtner* fegyvernyugvást és 2 tisztjének kiküldetését követelte, a kik Görgey fegyverletételéről meggyőződést szereznének, célhoz nem vezettek. Erre *Vogtner* azon meggyőződésben, miszerint a még oly erős mohádiai szorosban sokáig úgy sem tarthatná magát, 24-ikére virradó éjjel elhagyta, állását s még ezen nap folyamán hadával Orsovánál török területre lépett, honnan a többi átmenekült magyar csapatok és személyek gyűlhelyére, Vidinbe kísértetett. *Wallmoden* Orsovát augusztus 25-én megszállván, ezen időpontot túl már ezen út sem volt nyitva többé a menekülni szándékozók részére.

#### Qaál és Kazinczy hadoszlopainak fegyverletétele; Inczedy hadának elszéledése.

*Gaál Sándor* Kászon-Ujfalunál és Bükszádnál megvert hada romjaival a Bemtől vett parancs folytán\*) Csíkszeredáról Udvarhelyre húzódott vissza s útközben Oláhfalunál a zászlóaljával éppen ott czirkáló *Dobag* alezredest is magához vonta. *Clam-Gallas*, bár mindenütt nyomában van, csak tisztos távolban követi.

*Grotenhjelm* augusztus 3-án Marosvásárhelyre érve,\*\*) híret vette, miszerint *Gaál* oszlopa Szász-Régenen át Kolozsvár felé törekszik, minek folytán augusztus 6-án két oszlopban Szász-Régen felé nyomul előre; a 6 vadász-, 2 kordonista- és 2 lovas századból, valamint 8 lövegből álló baloszlop *Samarin* ezredes parancsnoksága alatt a fő úton, az 1 vadász ezredből, 4 század kordonistából, 5½ század dsidásból, 50 kozákból és 15 lövegből álló jobboszlop pedig *Grotenhjelm* személyes vezetése alatt. Agárdon és Kaálon át Hódosnak vette irányát, a hol *Gaál* utóhadára bukkanván, lőszerszállítmánya egy részét hatalmába ejtette.

Megtámadtatása folytán *Gaál* a szász-régeni útról letérve, Magyar-Péterlakán át Körtvélyfájának vett irányt, a hol, miután *Samarin* oszlopa ekkor már Gornyeszeget érte el, még éppen jókor és bántatlanul kelt át a Maros jobb partjára, hogy aztán Vajda-Szt. Iványon és Toldalagon át mellékutak felhasználásával Kolozsvárra jusson, a hova mindössze mintegy 1200 főnyi fáradt hadával augusztus 9-én meg is érkezett.

*Grotenhjelm* egy kis lovas különítmény által egészen Sármasig üldöztette *Gaál* hadát, mialatt többi csapatjai augusztus 8-án újból Marosvásárhelyre tértek vissza, a hol a következő napon a Buko-

\*) Lásd ezen kötet 172. olda'án.

\*\*) Lásd ezen kötet 175. oldalán.



villából egy egész dsidás ezred csatlakozott hozzá. Alig ért a hadoszlop Marosvásárhelyre vissza, midőn *Lüdersnek* már közölt parancsa\*) ismét Kolozsvárra szólítá, minek folytán *Grotenhjelm* 12-én Marosvásárhelyről elindulva, 13-án Kis Czégig nyomult előre.

Kolozsvárott ekkor *Kemény Farkas* ezredes volt a parancsnok, a kit a Szeben felé tartó *Bem* Gálfalváról hadának egy részével újból Erdély fővárosának biztosítására küldött vissza\*\*) s a kinek ott *Gaál* hadával együtt mintegy 7000 embere 24 ágyúval állott rendelkezésre. Az oroszok közeledésének hírére *Kemény Makray László* huszár alezredest augusztus 14-én virradatkor egy osztály lovassal és 2 ágyúval Apahidán át kémszemlére küldi ki; az ettől vett azon jelentésre, hogy elővéde a kalyáni tónál igen erős ellenséges osztagokra bukkanván, visszaveretett, *Kemény* még aznap este 11 órakor összegyűjti csapatját, hogy az éj leple alatt Kapusra, innen pedig rövid pihenő után Bánffy-Hunyadra húzódjék vissza. Ezen kényszer nélküli visszavonulás a tisztikarban nagy elégtelenséget szült, miért is augusztus 17-én a sereg fölötti parancsnokságot *Kemény* helyett *Gaál* vette át.

*Grotenhjelm* augusztus 15-én úgyszólván kardcsapás nélkül megszállván Kolozsvárt, *Urban* ezredest, a ki hosszas betegsége után csak nem rég vállalt ismét parancsnokságot, 3 zászlóaljjal, 4 lovas századdal és 9 ágyúval Bánffy-Hunyad felé küldötte ki, melyet a lovasság még aznap ért el, míg a gyalogság csak Kapusig jutott. A kozákok jövetelének hírére *Gaál* hadának egy része hamar kezeket oldott Csúcsa felé. Később azonban *Gaálnak* cs *Dobaynak* mégis sikerült a rendet annyira helyreállítani, hogy nemcsak a kozákokat verte vissza, hanem másnap reggel a támadásba átmenő Urbannak is mindaddig ellentállhatott, míg a vonat kellő tért nyert, a midőn aztán a sereg is megkezdő a hátrálást.

Ezen ütközetben *Urban* 11 halottat és 28 sebesültet vesztett, ellenben a magyarok vesztesége jóval jelentékenyebb lehetett; sőt midőn visszavonulás közben *Melnikow* ezredestől, — a ki, mint tudjuk, augusztus 8-án Mcző-Telegdre érve,\*\*\*) onnan Csúcsára nyomult előre s miután az ottani erődöt széjjelrombolta, ismét Telegdre tért vissza, — Görgey fegyverletételének tudtul adása mellett felszólítás érkezett a feltétlen megadásra, még útközben s a következő éj folyamán *Gaál* hadának majdnem fele megszökött.

Csúcsára érve megtudta *Gaál*, miszerint *Kazinczy* a Mármarosból Deésre érkezett; rögtön összeköttetésbe lépett tehát vele s felszólítá, hogy szintén Zsibóra jöjjön, a hova ő azonnal elindul.

Miután időközben *Grotenhjelm* is megtudta *Kazinczy*nak Deésre

\*) Lásd ezen kötet 288. oldalán.

\*\*) Lásd ezen kötet 175. oldalán.

\*\*\*) Lásd ezen kötet 224. oldalán.

érkezését, rögtön parancsot küldött Urbannak, miszerint *Gaál* további üldözésével hagyjon fel s vonuljon be haladék nélkül Bánffi-Hunyadra, honnan aztán *Grotenhjelm* augusztus 18-án összes csapataival Kolozsvárra tért vissza, hogy idővesztés nélkül Deés felé nyomulhasson előre.

*Kazinczy* mintegy 8000 főnyi tartalék hadával, miután ugv Görgyeitől mint Rémtől is parancsot kapott a hozzájuk csatlakozásra, augusztus első napjaiban Munkácsról Szatmár-Németire vonult, honnan több napi határozatlan veszteglés után s miután Görgeynek értesítését megkapta, miszerint vele többé nem egyesülhet s így inkább Bemhez Erdélybe menjen,\*) Nagy-Bányán át Deésre vonult, a hova augusztus 15-én érkezett meg. Innen a Gaáltól vett felszólítás folytán Zsibóra vezette hadát, a hol a két had, miután Gaálé a folytonos szökések következtében 3000 emberre olvadt le, augusztus 22-én egymással egyesült.

*Grotenhjelm* Deésre érve, már nem találta *Kazinczyt* itten, minek folytán egyik szárnysegédjét, *gróf Timaschew* századost, különben a hadsereg főhadiszállásból Görgey felszólításával megérkezett *gróf Karnist* Zsibóra küldte, hogy *Kazinczyt* feltétlen megadásra szólítsák fel. *Görgey* levele ekképen hangzott; „Ön, vagy legyen a magyar haderőnek bárki a parancsnoka, befogja ismerni: 1. Hogy oly túlnyomó erő ellen, melyet az egyesült orosz-osztrák haderő képez, eredménynyel tovább harcolni nem lehet. 2. Iíogv ilyen körülmények közt a fegyverletétel gyáva tény nem lehet, különben az én csapataim bele nem egyeztek volna. 3. Hogy minden becsületes embernek, ki Magyarország ügyéért fegyvert fogott, kötelessége lett azt önként, habár feltétlenül is letenni, miután világos, hogy minden további karcz Magyarországot és népeit csak mind mélyebb nyomorba dönti, anélkül, hogy a legkisebb kilátás nyílnék visszanyerni csak annyit is, amennyi már eddigelé elveszett.“

*Kazinczy* rögtön hadi tanács elé terjesztő az ügyet, melyen az összes törzstisztek résztvettek. Ezek egyike, *Várady Gábor* kijelenti, hogy oly idegen ellenség előtt, melylyel még ütközetben sem állottak, nem tehetik le a fegyvert; erre többen *Várady* nézetéhez csatlakoznak, sokan ellenben és különösen *Kazinczy* a fegyverletétel mellett emelt szót. Így aztán a haditanács határozat nélkül oszlott szét, mindazonáltal *Kazinczy* Ígéretet tőn a Deésre visszatérő orosz hadikövetnek, miszerint hada a fegyvert le fogja tenni. Ezalatt a táborban nagy lázongás tört ki és *Várady* *Kazinczy* felszólítására írásbelileg is kijelentette, mikép a fegyvert nem teszi le és tényleg még a haditanács napján, augusztus 23-án este a hozzácsatlakozott csapatokkal — több ezer ember néhány ágyúval — elhagyá Zsibót, hogy másnap a Szamoson átkelve, Nagybányára meneteljen.

\*) Lásd ezen kötet 211. oldalán.

De a legénységnek még azon része is, mely Váradhoz nem csatlakozott, reggelre majd mind elszéledt, úgy hogy mire másnap *Grotenhjelm* Zsibóra érkezett, a volt legénységi állománynak egy jelentéktelen töredékén kivid már csak a tisztok, számra nézve mintegy százan, voltak ott, a kik aztán kardjukat a halomra gyűlt fegyverzettel, 56 ágyúval és 76 társzckérrel szótlanul adták át az oroszoknak. (Jaál Sándornak és báró Kemény Farkasnak még idejekorán sikerült külföldre elmenekülni.

A Nagybányára indult oszlop nagyrészc útközben szintén elszéledt, minek folytán *Várady* ágyúit a Szamosba dobatta, egykori zászlóaljját, a 105-iket pedig Mármarosba vezette vissza, a hol aztán az szintén feloszlott. *Urban* ezredes, a kit *Grotenhjelm* 1 zászlóalj-  
jal, 2 század dsidással, 40 kozákkal és 5 löveggel Várady nyomában Nagybányára küldött, itt csapat helyett már csak néhány elszéledt honvédet, 5 ágyút, több löfegyvert és 100 mázsa lőport talált. —

*Inczédy* portyázó hada, mely mintegy 2000 emberből állva, nagyobbára *Janka* oláh népfölkelőivel állott harcban, augusztus derekán Belényes körül táborozott. Hz ellen *Paskiewits Löwenhagen* tábornokot rendelte ki egy orosz dsidás ezreddel és 4 lov. löveggel. Ezen különítmény közeledésének hirérc *Inczédy* csapata önként feloszlott, mire *Löwenhagen* minden nehézség nélkül szállotta meg Belényesi; és miután *Janku* Ígérétét vette, miszerint hadai a környék lakosságát nyugtalanítani és bántani nem fogják, augusztus 24-én Nagyváradra tért vissza.

#### Munkács meghódolása.

Az északkeleti megyék lecsendesítésére kirendelt *Karlowits* altábornagy\*) Naménynál mintegy 500 főnyi honvéd csapatra bukkant, mely azonban alig- fejtven ki ellentállást, *Karlowits* tovább folytatta útját Munkács leie. Felhívására *Mezőssy Pál* őrnagy, várparancsnok, miután a világosi fegyverletétel igaz voltáról meggyőződött, augusztus 26-án este 7 órakor megnyitotta az erőd kapuit az orosz tábornok előtt, kinek a 62 tisztból és 329 főnyi legénységből álló őrség feltétlenül megadta magát. Ezenkívül 23 löveg, több mint 500 löfegyver, 1 zászló és 12.000 töltény, továbbá az őrség számára biztosított 1 havi élelmiszer került az oroszok kezére.

Néhány nappal előbb *Selvan* tábornok azon hírre, miszerint Munkács várából Ughvárra *Rakovszky* ezredes alatt 800 gyalogos és 200 lovas érkezett, Eperjessről 1 zászlóaljjal, Vs lovas századdal, 20 kozákkal és 4 löveggel Unghvárra vonult, honnan *liaJcovszky* oszlopát rövid harc után visszavonulásra készttette. Ezen ütközetben *Rakovszky* állítólag 40 embert, *Selvan* ellenben mindössze 7 embert vesztett.

\*) Lásd ezen kötet 225. oldalán.

### Arad meghódolása.

Miután *Görgey* Aradról a fegyvert leteendő, Világosra elindult. Arad várában *Damjanich* mintegy 3800 főnyi őrséggel maradt vissza, a kit *Görgey* elővonulását megelőzőleg azon leihívással értesített elhatározásáról, követné ő is példáját s hagyna fel a további amúgy is haszontalan ellentállással.

*Damjanich* ezen értesítés vétele után augusztus 12-én nyomban haditanácsot hívott egybe, mely még javában tanácskozott, midőn *Schlicktől*, a ki a mondott napon Ó- és Új-Aradot megszállotta, felszólítás érkezett, miszerint a vár őrsége feltétlenül adja meg magát. A felette zajos gyűlésen azonban majdnem egyhangúlag határozattá lőn, miszerint a vár az oroszoknak adandó át s hogy e czélből *Küdiger*hez haladék nélkül hadi követek küldendők el. Ezen missiót *Baudisz* és *Mészáros* századosok vállalták magukra és *Rüdiger* nem kevésbé csodálkozott, midőn a hadikövetek aug. 13-án Szöllősnél jövetelük indokát előadták, mert hiszen ő eddigelé még csak fel sem szólította a vár parancsnokát a megadásra. Miután 15-én a *Paskiewitstől* erre vonatkozólag kikért utasítások megérkeztek, a magyar hadikövetek a hozzájuk csatlakozott *Buturlin* tábornokkal együtt visszatértek Aradra, a hol az utóbbi azonnal az ágyban fekvő *Damjanichhoz* ment, hogy vele, valamint a lakásán egybegyült törzstisztekkel a vár átadása iránt tanácskozzék. Ez alkalommal *Buturlin* a legszeretreméltóbb szavak kíséretében tudatta az egybegyültekkel, hogy bár *Paskiewits* az őrségnek a legcsekélyebb engedményeket sem biztosíthatja, azért, ha az *Görgey* módjára feltétlenül megadja, magát, biztosan számíthat az orosz ezár nagylelkűségére és kegyelmére.

*Damjanich* erre legalább azon írásbeli biztosítékot kívánta *Buturlintól*, miszerint az őrség nem fog az osztrákoknak kiszolgáltatni, ezt azonban az orosz tábornok nem fogadta el, hanem újból a czár nagylelkűségére hivatkozott. Így aztán az egyedüli feltétel, mely mellett a várnak aug. 17-én délutáni 3 órára elhatározott átadásának végbemennie kellett, az volt, hogy annál osztrák csapatok egyáltalán ne legyenek jelen.

Ámde *Maynau* *Damjanich*nak az oroszokkal folytatott tárgyalásairól értesülvén, e miatt szörnyű haragra lobbant és még aug. 15-én szigorúan meghagyta *Schlick*nek, hogy minden áron, ha kell, fegyveres kézzel is azon legyen, hogy az általa haladék nélkül mindkét parton körülzárandó vár ő néki, ne pedig az oroszoknak adja meg magát. *Schlick* azonban átlátván, hogy ezen parancsnak szó szerinti követése beláthatlan következményekkel járhatna, a körülzárólást foganatosította ugyan, egyebet azonban egyelőre nem tett, mi által időt engedett *Buturlin* tábornoknak, miszerint aug. 15-én *Haynaut* Temesvárott felkeresse és meggyőzze arról, hogy miután ő a kapitulációt Arad várával már megkötötte s annak

megtartását becsületszavával biztosította, attól az orosz hatalom már nem állhatott, vonná tehát inkább ő vissza a Schlicknek kiadott rendeletet. Különben is az egész dolog — úgy mondá — csupán a formáság kérdése, mert hiszen mihelyt a vár őrsege megadja magát, azt az oroszok a várral együtt nyomban átadják az osztrákoknak; ha pedig súlyt helyez a tábornagy arra, hogy Arad az ő seregének adja meg magát, úgy rendelje ki az átadáshoz *Panjutin* hadosztályát, mely úgyszólván az egész hadjárat alatt az ő seregének kötelékében működött, de a mellett mégis orosz s így mindkét kívánságnak és feltételnek elég lesz téve.

*Haynau*, bár nem minden bosszúság nélkül, elfogadta *Buturlin* előterjesztését és nyomban parancsot küldött Panjutinnak az Aradra való indulásra, miután azonban ez az átadás kikötött időpontjáig\*, másnap délutánig, a várban meg nem jelenhetett, ennek őrsege a *Buturlin* által két század kozákkal odarendelt *Chrulow* ezredesnek adta meg magát, a mi ellen *Schlick-nek*, a kit *Buturlin* időközben kellően felvilágosított, szintén nem volt ellentéte.

A fegyverét letett 3768 főnyi legénység megfelelő fedezet alatt Sarkadra, a tisztek Gyulára kísértettek, a vár pedig a benne volt 143 ágyúval és egyéb számos és több milliónyi értékű hadi és felszerelési cikket este 8 órakor Schlicknek adatott át, a melyet *Hoviger* ezredes nyomban megszállott a Hartmann-ezred 2 zászlóaljával.

#### Pétervárad meghódolása.

Pétervárad helyzete július közepe óta, a midőn *Jellachich* liegyesi veresége folytán seregének zömével a Duna jobb partjára kelt át,\*) úgyszólván változatlan maradt. Daczára annak, hogy a Peren ez csatorna mentén és attól délre működő magyar seregtestek *Haynau* gyors előnyomulása folytán egymás után Szegedre, majd Temesvárra rendeltettek, a bán még azt a fáradságot sem vette magának, hogy Péterváradot a Duna mindkét partján, tehát Újvidék felől is körülzárolja. Csak midőn július 27-én hírt vette, hogy *Haynau* 19-én Dudát bevette és Szeged felé tovább indulni szándékozik, indította el *Casliglione* dandárát Iregről Zalánkeménre, hogy a Dunán átkelve, Titelrc meneteljen, a hol seregének Péterváradnál nélkülözhető részét egyesíteni szándékozott, hogy *Haynau* támadó műveleteivel összhangzásban ő is újból támadólag lépjen fel. Ezt megelőzőleg *Dietrich* altábornagynak Vilovárról és Mossorinról intézendő erőszakos kémszemplék által az e tájon visszamaradt magyar csapatok erejéről meggyőződést kelle szereznie.

Ennek megfelelően július 31-én reggeli 4 órakor *Bielrich* 5 zászlóaljjal, 7½ lovas századdal és 2 üteggel Vilovárról, *Knicsanin*

\*) Lásd ezen kötet 136. oldalán.

pedig egy kisebb hadoszloppal Mossorinról végre is hajtotta az elrendelt kémszemlét s az előbbivel szemben álló magyar csapatok Gyurgyevóra, az utóbbival szemben állók pedig a Tisza balpartjára húzódtak vissza. E szerint nyilvánvaló volt, hogy most már a Ferencz csatorna, a Tisza és Duna között csak alárendelt ellenséges erők állhatnak, csakhogy ugyanazon napon Pétervárad őrsége egy nagyobbszabású kitörést hajtott végre és pedig 1 zászlóaljjal és 3 löveggel a Veziracz hegy felé, melyet egy második ugyanoly erejű oszlop tartalék viszonyban Bukovecz felé követett és végül 2 zászlóaljjal és 1 üteggel Kamonicz felé, de már reggel 7 órakor anélkül, hogy nagyobbszabású harcra került volna a dolog, az oszlopok ismét a várba húzódtak vissza. Ámde ezen tüntetés elég volt arra, hogy *Jellachichot* a szándékolt támadólagos előnyomulás abbahagyására bírja és hogy a Castigliono dandár után elindított gyalogsági tartalékot újból eredeti állásába rendelje vissza.

Ezalatt nemcsak *Kmethy*, a. ki már július 28-án hagyta el hadosztályával Józseffalvát,\*) hogy Dembinskihez csatlakozzék, hanem aug\ 3-án Pétervárad őrségének egy része is feljebb vonult Szeged felé, úgy hogy a várban mindössze ő zászlóalj maradt vissza. Ezen körülmény, valamint az augusztus 5-én este Szeged bevételéről vett hir arra bírták a bánt, hogy a Duna jobb partján csak a legszükségesebb számú csapatokat hagyva, haderejének zömét Titelnél összpontosítsa; csakhogy a csak hiányosan vagy éppenséggel elő nem készített Dunán való átkelés teljes 6 napot vett igénybe, miközben azt a Perlasznál álló magyar csapatok tőlük telhetőleg zavarni is iparkodtak, miből augusztus 7-én három óra hosszáig tartó elég heves ütközet fejlődött ki. Augusztus 8-án a gyenge magyar had Fehértemplom felé vonult el, mire Porlaszt a *Lány* és *Marsano* dandárok szállották meg.

Miután a csapatok átkelése augusztus 12-én befejezését nyerte, a következő napon *Dietrich* hadosztálya Nagy-Becserekre vonult, a hova 14-én a bán is beérkezett hadának zömével. Augusztus 10-án Új-Pécsre ért a déli sereg-, a hova a *Hompesch* és *Karajéin* alezredek alatt Perlaszból a Temes és Bega között portyázásra kirendelt különítmények is beérkeztek.

Miután most már a magyar hadoszlopoknak folyamatban levő fegyverletétele folytán a hadjárat befejezéséhez közeledett, *Haynau* a déli hadsereg további előnyomulását beszüntette. Egyidejűleg *Puffer* dandárát Péterváradnak teljesebb körülférfalása czéljából Újvidékre rendelte vissza, a német és illyr-bánsági ezredeket pedig 2 üteggel *Neustadter* és *Rheinbach* tábornokok parancsnoksága alatt Fehértemplomon át Mehádia és Orsovára indította útnak, hogy a *Lázár* és *Dessewffyt* üldözö *Wallmoden* hadoszlopához csatlakozzanak. Miután

\*) Lásd ezen kötet 232. oldalán.

*Puffer* tábornok Újvidék elé ért, még ugyanaz napon, augusztus 17-én báró *Escherich* lovas százados Pétervárad parancsnokához, *Kiss Pál* ezredeshez menesztetett Haynau levelével, melyben ez az általános helyzetnek, valamint Görgey és Aradvára meghódolásának tudtul adása mellett az őrséget megadásra szólítja fel. „Nincs kifogásom az ellen — írja felszólításában Haynau — hogy a várparancsnokság küldöttek által az általam felhozott tények valóságáról személyesen is meggyőződjek.“

*Kiss* ez utóbbi ajánlatot elfogadván, *Tóth* alezredest és *Gabányi Sándor* századost rendelte ki Aradra meggyőzés szerzése végett. Alig hogy ezen küldöttség elindult, megérkezett Görgey tudósítása fegyverletételéről és felhívása a vár parancsnokához, miszerint ez is példáját kövesse. Görgey levele *Kiss*re, a ki előbbinek legodaadóbb híveinek egyike volt, igen mély és megdöbbentő hatást gyakorolt és ennek benyomása alatt az egész tisztkarnak, valamennyi altisztnek és századonként 2—2 közhonvédnek részvétele mellett nyomban haditanácsot tart, melyen *Kiss* a tények elősorolása után annak szükségét hangsúlyozta, hogy Pétervárad is Görgey és Damjanich példáját kövesse.

Ámde a legénységi állomány képviselői azon kíváncsisággal állottak elő, miszerint a dolgok valódi állásáról meggyőződést szerzendők, engedessék meg nekik is, hogy saját kebelükből küldöttséget meneszthessenek Arad felé. *Kiss* némi ellenzés után magáévá teszi az indítványt s a legénység megbízottjait — egy őrmestert és két közembert — még aznap útnak indít Arad felé.

Még mielőtt a két küldöttség tagjai visszaérkeztek volna, *Kiss* újabb hadi tanácsot hí egybe, melyen nyíltan bejelenti, hogy a várat föltétlenül, kegyelemre feladni szándékozik. Erre azonban *Hollán Ernő* ezredes kijelenti, hogy bár ő is belátja a további ellentállás hasztalanságát, mégis bűnnek tartaná csak úgy pusztá kegyelemre föladni a várat, mely teljesen védőképessé s melynek jól fegyelmezett, 3—4 nőnapra mindennel ellátott védőrsége van. *Kiss* erre azt válaszolja, hogy nem hiszi, miszerint a győző fél engedményekre lesz hajlandó, ám a tárgyalások során majd megválnak.

Miután augusztus végén a tisztkar, szeptember 4-én pedig a legénység küldöttsége visszatért s a már előbb vett szomorú híreket egytől egyig megerősítő, *Kiss* szeptember 5-én levelet irt a körülzároló had parancsnokának, *Puffer* tábornoknak, miszerint az őrség kész meghódolni s hogy az átadás részleteinek megbeszélésével *Hollán Ernő* ezredest bízta meg. Ez utóbbi a tárgyalások folyamán azon szóbeli biztosítást vette, hogy az őrség teljes kegyelmet nyer és azon esetre, ha Komárom, melylyel szintén folyik az alkudozás, föltételeket kap, úgy ezek Péterváradra is ki fognak terjesztetni. Erre szeptember 7-én megtörténik a vár formászerű átadása, mely alkalommal a Don Miguel ezred 2-ik, az Estei Ferdinánd és a

Gyulai ezredek 3-ik, továbbá a 3. és 7. honvéd zászlóaljak, nemkülönben a várban volt tüzérség, összesen 8000 ember tette le a fegyvert. Az átadott lövegek száma 392-öt, a kézi lőfegyverek száma pedig 4749-et tett ki.

A volt osztrák csapatok legénysége azonnal újból felekkottetett a császári zászlóra és Eszékre szállíttatott, a tisztek és a honvéd legénység pedig a várba kísértetett vissza, előbbieik kardjaik birtokában maradtak és a legjobb bánásmódban részesültek. Végre, miután október 16-án *Haynau* előterjesztésére Ő felségének legfelsőbb elhatározása érkezett le, melynek értelmében a pétárvárad erőd ugyanazon kedvezményekben volt részesítendő, mint Komárom, ennélfogva a tisztek igazolvány melleit otthonukba bocsáttattak, csupán *Kiss*, a vár volt parancsnoka tartatott vissza. Miután azonban *Hollón* Haynau-nak megírta, hogy a vár oly gyors és föltétien megadása első sorban Kissnek köszönhető, Haynau őt is szabadon bocsátotta.

Pétervárad elestével, Komáromot kivéve, az egész országösszes hadaival meghódoltnak volt tekinthető s *Haynau* főhadiszállását augusztus 21-én Aradra tévén át, a III. hadtestet Temesvárnál, a IV-iket pedig *Wallmoden* lovas hadosztályával Aradnál egyesítette, a honnan azoknak egyes részei az egész ország megszállása czóljából kijelölt állomáshelyeikre mentek széjjel. Ezek után *Haynau* augusztus végén Pestre költözött át.

*Paskiewits* augusztus 28-án hagyta el Nagyváradot, hogy hazájába visszatérjen, vele egyidejűleg serege is megkezdte az elvonulást Oroszország felé és *Haynau* kérésére csak Nagyváradon, Debreczenben, Nyíregyházán, Hadházon, Tokajban, Kassán, Eperjesen, Szebenben, Bártfán és Munkácson maradtak vissza osztrák csapatok által bekövetkező felváltásukig megfelelő helyőrségek. Az ezen városokban visszamaradt csapatok november elején hagyták el az országot. Erdélyben a 15. gyalog hadosztály a 48. számú kozák ezreddel maradt vissza, mely csapatok Brassót, Fogarast, Csíkszeredát és Kézdi-Vásárhelyt szállották meg; a hadosztálynak egyik dandára október 10-én, a másik a kozák ezreddel november 3-án hagyta el az országot.



## NEGYSZÁZVÉNEZEDIK FEJEZET.

### **Komáromi események.**

#### **184!). július közepétől október elejéig.**

*Görgey* elvonulta után Komáromban *Klapka* a II. és VIII. hadtesttel maradt vissza\*) azon feladattal, hogy egyrészt a várat védje, másrészt pedig hogy támadólagos fellépés és gyakori kitörések által közvetve a mozgó sereg műveleteit is támogassa.

A várórség hadrendje következőleg alakult:

#### **Főparancsnok: Klapka György tábornok.**

*Törzsét alkották:*

*Aschermann* ezredes, mint várparancsnok,  
*Szillányi* alezredes, mint vezérkari főnök,  
*Prágay* alezredes és *Latinovics* őrnagy, mint szárnysegédek,  
*Jungwirth* alezredes, mint vártüzér parancsnok,  
*Krivácsy* alezredes, mint táborigazgató és küllerőd-parancsnok,  
*Thaly* alezredes, mint várerődítési igazgató,  
*Szabó* alezredes, mint térparancsnok, ezenkívül 8 parancsőrtszt.

*II. Hadtest; par. Kászonyi ezredes,  
liakovszky ezredes hadosztálya:*

a 25., 48., 52., 56. honvéd- és a Dóm Miguelek egy zászlóalja,  
egy 6 fontos gyalog üteg Mezey százados alatt.

*Horváth ezredes hadosztálya:*

a 60., 61., 63., 49. és 54. honvéd-zászlóalj,  
egy 6 fontos gyalog üteg Petes főhadnagy,  
egy 3 „ „ „ Illovszky főhadnagy alatt.

Összesen: 10 zlj 4000 emberrel és 4 üteg 360 emberrel  
és 24 löveggel.

\*) Lásd ezen kötet 184. oldalán.

VIII. Hadtest; *par.* Aschermann *ezredes.*

*Kosztolányi ezredes hadosztálya:*

a 18., 37., 64. honvéd- és a Sándor-ezred 3. zászlóalja,  
egy lovas üteg Mihalovics százados és  
egy 6 fontos üteg Jancsó főhadnagy alatt.

*Janik ezredes hadosztálya:*

a 70., 71., 57. és 46. honvéd zászlóaljak,  
egy 3 fontos gyalog üteg Kopp hadnagy alatt.

*Gróf Eszterházy ezredes hadosztálya:*

a 15., 40., 08. és 99. honvéd zászlóaljak,  
egy 3 fontos gyalog üteg Janecskó főhadnagy alatt.

*Összesen:* 12 zlj 7200 emberrel és 4 üteg 360 emberrel és  
24 löveggel.

**Lovasság::**

6	század	Württemberg-huszár,
2		„ Bocskay-huszár,
3		„ Lehel-huszár és

1 kún-huszár század.

Ezekén kívül volt még a várban: 8 vartüzér század 1200 emberrel, 4 hidász- és 3 utász század 800 emberrel. Számításba veendő továbbá azon 3000 újoncz is, kik kevéssel Görgey elme-netele előtt a zászlóaljak kiegészítésére a várba érkeztek. Az egész várórség 18.300 emberből, 1400 lóból és 48 lövegből állott.

A bástyákon és az elsánczolt erődökben 310 nehéz ágyú volt elhelyezve s ezenkívül még 40—50 részben nehéz, részben tábori ágyú felszerelőiéiben volt. Gyalogsági lőfegyver mintegy 5000 volt készletben; a lőporkészlet alig haladta meg az 1000 mázsát, ugyanannyira rúgott a salétromkészlet is. Élelmi czikkekből készletben volt: liszt és hüvelyes vetemény 4, hús és bor 3, zab 6, széna és szalma pedig 2 hónapra.

A vár védelmét *Klapka* a csapatok között következőleg osztotta meg: a jobbparti elsánczolt tábort a hídfővel *Kászonyi* ezredes szállotta meg 13 zászlóaljjal és a Württemberg-huszárok 6 századával; erődítvény-parancsnokok gyanánt szerepeltek alatta: *Janik* ezredes, a ki a Monostort és az 1., 2. és 3. számú műveket, *liakovszky* ezredes, a ki a 4., 5., 6. 7. számú műveket és *Kosztolányi* ezredes, a ki a 8., 9. és 10. számú műveket s Ó-Szőnyt szállotta meg. A lovasság parancsnoka, melyből 2 század az előőrsi szolgálatot látta el, *Mándy* ezredes volt. A nádorvonalat az Apália szigettel *Horváth* alezredes szállotta meg 5 zászlóaljjal és 3 huszár századdal; utóbbiakból 1 század a Csallóközben látta el az előőrsi

szolgálatot. Végül a belső két várat s a vágdunai hídfőt *gróf Eszterházy Pál* ezredes szállotta meg 4 zászlóaljjal és 3 század Lehel huszárral; utóbbiakból Ó-Gyalán, Madáron, Szt.-Péteren és Mócson  $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{2}$  század, Kurtakeszin pedig 1 század állott.

Július 13-án *Klapka* alárendelt csapataihoz a következő kiáltványt bocsátotta ki: „Katonák! Elérkezett a pillanat, a melyben a legutóbb történetek folytán úgy a hadseregtől, mint a kormánytól elvágva, saját erőnkre vagyunk utalva. — Csakis saját erőnkben bízva és szilárd kölcsönös összetartás mellett nézhetünk vidám kedélylyel és megnyugvással a jövőnek elébe, a mi egyúttal nagy feladatunk teljesítésében is fölleveníteni és erősíteni fog bennünket. — Katonák! Nekünk a bizalmat, melyet a nemzet képviselői által belénk helyezett, igazolnunk kell, azért intézem a következő szavakat hozzátok, katonákhoz, a kik már nem egy véres győzelmet vívtak ki s a kik ez által az ország büszkesége és ékessége levétek. Mindenki számoljon le magával s alakuljanak a viszonyok bármikép, már most előre kijelentem, hogy ezen helyet csakis becsülettel hagyhatjuk el, avagy annak összeomló romjai bennünket is maguk alá temetnek majd. Ezért vidáman neki, bajtársaim! nagyok a rendelkezésünkre álló erők, s ha isten megsegít, mindent szerencsésen fogunk átélni. Éljen a haza és annak bátor serege. *Klapka* tábornok.“

Osztrák részről Komárom körül, miután *Haynau* serege zömével Pest felé vonult, eleinte a II. és I. hadtest, miután pedig ez utóbbi július 23-án szintén a működő fősereghez vonatott,\*) csupán csak a II. hadtest maradt vissza. Sem *Grabbo* különítményére, sem pedig *Nobili* és *Nugent* tartalékhadtesteire, mely seregrészeknek Komárom alá rendelése iránt *Haynau* a kellő lépéseket megtette, egyelőre számítani nem lehetett.

A vár körülzárására hátrahagyott csapatok beosztása és állománya:

*II. Hadtest; pár. báró Csorich altábornagy.*

Vezérkari főnök: *Tungbauer* alezredes,

Tüzér igazgató: *Bohr* őrnagy.

*Herczeg Colloredo altábornagy hadosztálya.*

*Barco tábornok dandár a:*

*Liebler tábornok dandára :*

az István fhezg. ezred 1., 2., 3. és landw. zlja	4 zlj
a Wimpfen ezred 2. zlja	1 "
Civallart-dsidások	2 lov. szd.,
3 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> hatfontos üteg	21 löveg,
lov. üteg	6 "
18 fontos	16 "
A hadosztály <i>összege</i> : 11 zlj, 4 lov. század és 69 löveg.	

*Pott tábornok önálló dandára :*

a Deutschmeister ezred 4. zlja	1 zlj
a Koudelka-ezred 3. zlja	1 "
a Fürstenwärther-ezred 3. zlja	1 "
a Haynau-ezred 3. és 4. zlja	2 "
Civallart-dsidások	2 lov. szd.,
11. sz. 6 fontos üteg	6 löveg
<i>Összesen</i> : 5 zlj, 2 lov. század és 6 löveg.	

Az egész II. hadtest összege: 16 zlj, 6 lov. század, 75 löveg; állománya 12.000 ember 1300 lóval.

Ezen csapatok, miután az I. hadtest Komárom körül elfoglalt állását odahagyta, következőleg helyezkedtek el: *Barco* dandára a Herkály pusztától az Ácsi erdő mentén a Dunáig húzódó vonalat szállotta meg s kisebb különítményeket Csém pusztára, Mocsara és Almásra tolt előre. *Liebler* dandára a Csallóközben állott és Aranyost, Kőszegfalvát és a nagy-léli hídfőt tartotta megszállva. *Pott* dandára a Vág balpartján Martost, Ó-Gyallát és Bagótát szállotta meg és előőrseit július 24-ön Hetény, Kurtakcszi és Marczalháza vonalába tolta előre. A körülzáró vonal mentén sánez munkálatok emeltettek. A Duna Lovadnál, a Vág Kőszegfalvánál, a Nyitra pedig Martosnál volt áthidalva s így a dandárok egymás között összeköttetést tarthattak fenn.

Augusztus 19-én *Klapka* azon örvendetes hirt vette, hogy Görgey Vácznál az oroszok fölött fényes győzelmet aratott, csak hogy ezt már másnap a keserű valóság váltotta fel, amennyiben a váci csata közben szétugrasztott néhány száz honvéd bebocsátást kért a várba, a kik aztán tövirül hegyire, talán kissé túlzottan is elmondották Görgeynek váci vereségét s hogy ez Váczról Losonc felé vette irányát.

Július 24-én értésére esett *Klapkának*, miszerint Tatán, melyet az osztrákok csak gyengén szállottak meg, jelentékeny élelmi szerek vannak felhalmozva; elhatározta tehát azok kézrekerítését. A feladat keresztülvitelével *Kosztolányi* ezredest bízta meg, a ki 1 zászlóaljjal, 1 század huszárral és 2 ágyúval a következő napon délután 4 órakor Naszály, Billeg és Grebicsen át Tatára menetelve, az ottani gyenge őrseget meglepőleg körülfogta és azt az ott levő tár-

szekerekkel és a bécsi postakocsival hatalmába ejtvén, még azon éjjel visszatért Komáromba. A postakocsiban több fontos közlemény, ezek között a körülzáró hadtest teljes és részletes hadrendje találtatott; egy másik iratban ellenben *Klapka* ereje mindössze 6—8000 nem igen fegyelmezett emberből állónak mondatott.

Kosztolányival egyidejűleg egy az övével egyenlő erejű különítmény Mócsa felé tüntetőleg nyomult előre, mely este felé minden említésre méltó incidens nélkül újból a várba tért vissza.

A postakocsiban talált irományok tartalma alapján *Klapka* nagyobbszabású kitörés végrehajtását határozta el, mihez augusztus 29-én este a következő intézkedést adatta ki: „Egy 3 zászlóaljából, 4 lovas századból és 1 lov. ütegből álló oszlop *Kosztolányi* ezredes parancsnoksága alatt a július 29-ikéről 30-ikára hajló éjjel Komáromból a hetényi országúton nyomul előre; feladata ezen helységet birtokába ejteni, az ellenséget belőle elkergetni és összhangzólag a Itakovszky-oszloppal, Szt.-Péteren és Gyallán át Érsekújvár felé elszorítani. — A 3 zászlóaljából, 3 lovas századból és 1 hatfontos ütegből álló *Rakovszky*-oszlop Marczalházánál kel át a Zsitván, hogy az ellenséges állást Szt. Péter felől megkerülje, a hol aztán az 1-ső oszloppal egyesül. — Egy harmadik, 2 zászlóaljából és 1 hatfontos ütegből álló oszlop *Sultz* ezredes parancsnoksága alatt a tartalékot képezi és az 1-ső oszlopot megfelelő távolságban követi. — Ezen támadás leplezése céljából *Horváth* alezredes 3 zászlóaljjal, 1 háromfontos üteggel és 1 huszár századdal Aranyos felé tüntet, hogy az ottani ellenség figyelmét lekösse. — Az elsánczolt tábor *Janik* hadosztálya által marad megszállva. — A *Rakovszky*-hadosztály egyik zászlóalja 2 hatfontos löveggel O-Szönyt, a *Kosztolányi* hadosztály 1 zászlóalja pedig a 8. számú redoutot szállja meg.“

*Kosztolányi* aug. 30-án reggel 5 órakor Heténynél az ellenségre bukkanván, azt Szt.-Péter felé szorította vissza; erre a helyszínén megjelent *Holt* tábornok csapatjait harcolva a Szt.-Péter és Bagota közötti magaslatokra vezette vissza, a hol mindaddig tartani akarta magát, míg nem a Kurtakeszire és Marczalházára kikülönítve volt 2 zászlóalja, 1 szakasz dsidása és 1 lövege hozzá nem csatlakozik. Ámde *Kosztolányi* erősen nyomja ellenfelét s miután *Sultz* oszlopa is felbukkan a láthatáron, *Fött* egy még hátrább fekvő állásba vonul vissza, a hol az előbb említett különítmény is hozzája csatlakozott, a melylyel együtt aztán Bajcsra húzódott vissza. Ezalatt *Sultz* Halomszegre érve, az ottani osztrák őrsöt Martosra, majd Káván át Kőszegfalvára szorította., mialatt egyik különítménye a Pusztá Konkoly és Csuzynál álló osztrák őrsöket Bagota felé kergette, a honnan azok Naszvadon át csatlakoztak dandáruk zöméhez.

*Pott*, hogy a Zsitván való átkelését biztosítsa, 3 gyalog-, lovas századból és 6 lövegből álló hátvédét a bajcsi erdő megszállására rendelte ki, a hol egy teljes óránál hosszabb harc fejlődött

ki, mely után az osztrák hátvéd ép akkor húzódott vissza a Zsitva mögé, annak hídját járhatlanná tevén, a midőn *Rakovszky* oszlopa Új-Gyalla felől kissé elkésve érkezett a harc színhelyére.

*Pott*, a ki még aznap Érsekújvárig folytatta visszavonulását, 219 embert, 9 lovat és 1 lőszerszekeret veszített, ellenben a magyarok vesztesége jóval kevesebb lehetett.

*Horváth* alezredes ugyanaznap reggeli 4 órakor két oszlopban indult el Aranyos felé; a Nemes-Órsön és Újfalun álló osztrák őrsök Pusztapálig húzódtak vissza s miután itt tetemes erősítéseket kaptak, az ottani árok mentén nemcsak szívós ellentállást fejtettek ki, hanem még ellentámadással is fenyegettek, minek folytán *Horváth*, kinek különben is csak tüntetnie kellett, 60 darab marhának behajtása mellett délelőtt 11 óra felé ismét a nádorvonal mögé húzódott vissza. Vesztesége 3 halottból és 11 sebesültből állott, inig a *Liebler* dandárbeli csapatoknak csak 1 halottjuk és 2 sebesültjük volt.

A balparti sikerült kitörés után *Klapka* legközelebb a jobbparton is hasonlót akart megkísérlem, hogy azonban ezen szándékát leplezze, július 31-ike folyamán *Kosztolányi*, *Rakovszky* és *Sultz* különítményeit még a balparton hagyta és pedig *Kosztolányi*ét Bajoson és Bagotán, *Sultz*ét Ó-Gyallán, *Rakovszky*ét Szt.-Péteren, a honnan észak és nyugat felé gyakori járőrmeneteket kelle lentartaniok. Az egyik Surány felé indított különítmény arra birta *Pottot*, hogy már augusztus 1-ére hajló éjjel Érsekújvárt elhagyva, Tardoskedig húzódjék vissza. A Kőszegfalva felé kiküldött mindhárom fegyvernemből álló különítmény pedig az ottani, már előtte való napon felszedett hidat elszállítani kívánt osztrák utász különítményt a legnagyobb zavarba és rendetlenségbe hozta.

Július 31-én délután *Sultz*, augusztus 1-én *Kosztolányi*, 2-án pedig *Kakovszky* ismét a táborba tértek vissza, minek folytán azon kívül csupán az előőrsök maradtak. Erre *Fött* augusztus- 3-án újból Érsekújvárig vonult előre dandárának zömével.

A jobb parton tervezett kitöréshez *Klapka* augusztus 2-án következőleg intézkedett: A támadás 5 oszlopban volt végrehajtandó és pedig alakult: az első (megkerülő) oszlop *Aschermann* ezredes parancsnoksága alatt a 25., 48., 52., 56. honvéd-, a Sándor ezred 3-ik és a Dóm Miguel-ezred 1-ső zászlóaljából, továbbá 1 hatfontos és 1 lov. ütegből, valamint 4 század Württemberg-huszárból; a második oszlop *Kosztolányi* ezredes alatt a 18., 37. és 64. honvéd zászlóaljából, 1 hatfontos ütegből és 2 század Württemberg-huszárból; a harmadik oszlop *Krivácsy* alezredes alatt a 61., 62. és 54. honvéd zászlóaljából, 1 hatfontos ütegből és 2 század Bocskay huszárból; a negyedik oszlop *Sultz* ezredes alatt a 15. és 57. honvéd zászlóaljából, ½ hatfontos és 1 három fontos ütegből, vala-

mint 2 szakasz huszárból; az ötödik oszlop *Janik* ezredes alatt a 70., 71. és 40. honvéd zászlóaljából és 1 taraczk ütegből.

*Aschermann* oszlopának, mely *Rakovszky* és *Brunszvik* alatt két aloszlopra tagozódott, O-Szőnyön át Almás felé kellett vonulnia s miután az ottani osztrák őrséget visszavetette, Tömörd felé kellett letérnie; itt bevárván a hírt Mócsa elfoglalásáról, Nagy-Igmáudon és Ácson át *Barco* háta mögött a Lovad körül elterülő magaslatokat kellett megszállania, hogy ilyenformán az osztrákok visszavonulását elvágja.

A *Kosztolányi* és *Krivácsy* oszlopok, mely utóbbi amaszt tartalék viszonyban követi, Mócsa felé vonulnak s miután azt rohammal bevették, *Aschermann*al összekötetésbe lépnek s azután Csémet és az ottani sánezozatokat lehetőleg oldalban támadják meg; ennek megtörténte után *Sultz* előnyomuló hadoszlopával együtt a pusztahorkályi és ácsi sánczokat veszik be és az ellenséget a Dunának szorítják.

*Sultz* alezredes oszlopa az igmándi úton egyenesen Pusztaherkály ellen nyomul s ott az ellenséget mindaddig foglalkoztatja, míg az előbbi oszlopok Csémet bevették, azután azokkal együtt Herkály ellen komoly támadásra indulva, ezt és az ácsi erdőt rohammal veszi be.

Az előbb említett oszlopok munkálkodása alatt *Janik* ezredes a magáéval az ácsi erdő előtt emelt sánczok ellen eleinte tünetőleg viselkedik és csak akkor megy a nevezett erdő ellen rohamra előre, midőn a Csém és Herkály puszták bevétele után az erdőbe beszorult ellenség jobb szárnyát a többi oszlopok bekerítéssel fenyegetik.

Az elsánczolt táborban őrségül minden zászlóaljtól 2 század volt visszahagyandó. E szerint *Klapka* az okként előírt minden esetre kissé mesterkéltséget és komplikált művelet által az ellenség állásának, annak jobb szárnyán kezdődő fokozatos felsodrását tűzte ki özéül, amit erősebb körülzáró csapatokat feltételezve, nem igen állíthatunk oda követendő példa gyanánt: a kitörő félnek, hogy szándéka sikerüljön, több helyen eszközölt tüntetés mellett főerejét egy döntőnek elismert ponton kell latba vetnie.

*Barco* dandára a kitörés végrehajtása idejében a következő állásokat foglalta el:\*) a balszárnynon, a dunamenti Megyfa-erdőt a Mazzuchelli ezred 3-ik zászlóalja, a középen, az ácsi erdőnek a műúttól keletre eső részét és Pusztaherkályt a 4. ottochani zászlóalj s végül a jobb szárnyon, a Pusztaherkálytól jobbra eső magaslatot a Paumgartten ezred landwehr zászlóalja tartotta megszállva; az ezen vonalon emelt 7 sánezban 2 tizennyolez és 8 tizenkét fontos löveg volt elhelyezve, 2 Civallart-dsidás szakasz előőrsön volt, 5

\*) A leírandó ütközet színhelyének terepét lásd a komáromi második csata ütközettervén.

szakasz  $\frac{1}{2}$  lov. üteggel pedig Herkálnál állott fel. Az ácsi erdő mögött tartalékban a Mazzuchelli ezred 1. és 2. zászlóalja 4 tizenkét fontos löveggel állott; ezen tartalékból 3 század a löszertelep őrizetére Ács helységbe rendeltetett. Puszt-Csémet  $\frac{1}{2}$  század, Mócsát 3 század 1 dsidás szakasszal tartotta megszállva. Almáson pedig éppen *Sternfeld* őrnagynak 3 gyalog, 1 lovas századból és a lov. ütegből álló portyázó különítménye tartózkodott.

*Aschermann* még augusztus 2-án este 9 órakor Ü-Szőnyben gyülekeztette oszlopát, a melylyel aztán Almás felé nyomulva, hajnali  $2\frac{1}{2}$  órakor meglepően megtámadta *Sternfeld* őrnagynak itten álló különítményét, mely rövid ideig tartó védekezés után Neszmélyre húzódott vissza. Üldözésére *Aschermann* csak gyenge járőröket rendelt ki, hadának zömével ellenben a vett intézkedés értelmében Tömörd felé fordult, a hova reggeli 9 órakor megérkezve, fáradt csapatainak több órai pihenőt engedett.

Ezalatt *Kosztolányi* és *Krivácsynak* az elsánczolt táborból reggel 7 órakor elindult oszlopai a hullámos terep által fedve észrevétlenül közeledtek Mócsa felé, melynek őrsége *Kosztolányi* által arczban és jobb oldalt, *Krivácsy* által bal oldalt, a huszárok által pedig hátulról meglepően körülkerítettván, délelőtt 11 óra tájban rövid, de makacs védekezés után lerakta fegyverét.

Az ekként elért első fényes siker után a két hadoszlop Csém felé, a szintén értesített *Aschermann* pedig Nagy-Igmánd felé folytatta előnyomulását. Rövid idő múlva *Kosztolányi* azon nyugtalanító hirt veszi, miszerint Igmándról Mócsa felé egy erős ellenséges oszlop mozog, melyről azonban csakhamar kiderült, hogy az nem egyéb mint egy 2000 ökörből álló s az osztrák-orosz főseregnek szánt marhaszállítmány, melyei a huszárok természetesen hamarosan körülfogtak és az elsánczolt táborba tereltek.

Mihelyt *Barco* tábornok a Mócsán történekről értesült, a Puszt-Herkálnál álló 5 gyalog századdal, 5 lovas szakasszal és Va lov. üteggel azonnal útnak indult Mócsa felé, inig az elhagyott Herkály megszállására 1 zászlóaljat és 4 tizenkétfontos löveget a tartalékból rendelt ki és -egyidejűleg a történekről előljáró hadosztály parancsnokát, *gróf Colloredo* altábornagyot is értesítette. Csém mellé érve, észrevette *Barco* a szemben közeledő magyar hadoszlopokat, mire további előnyomulását beszüntette.

Rövid idő múlva *Colloredo* altábornagy is megérkezett Csémro s miután útközben jelentést vett, miszerint az Ácsi erdő felé szintén nyomulnak előre ellenséges csapatok, meghagyta *Barconak*, hogy a csapatokat ismét Herkály mellé vezesse vissza, a hol aztán *Colloredo* a még rendelkezésre álló tartalékot is magához vonván, 15 gyalog századból, 5 lovas szakaszból és 11 lövegből álló hadát következőleg vonultatta fel: a jobb szárnyon a Puszt-Herkálytól délre fekvő magaslaton *Jantner* főhadnagy tizenkétfontos ütege foglalt



állást, arczczal Pusztá-Csémnek; ettől 200 lépésnyire balra 2 tizen-nyolczfontos vonult fel arczczal Új-Szőnynek; ezen két tüzércsoport között 1 osztály Mazzuchelli gyalogos és 1 század Paumgarten gyalogos rajvonalba oszolt fel. A Paumgarten landwehr zászlóalj fenmaradó része osztály tömegekbe alakulva a magaslatok mögött s még jobban hátra 2-ik harcsvonal gyanánt 8 Mazzuchelli század foglalt állást. *Gróf Nostitz* ezredes végre az 5 dsidas szakasszal és Va lov. üteggel a jobb szárny mögött kamó alakban visszahúzva a veszélyeztetett jobb oldal biztosítására állott fel.

Amint *Klapka*, *Kosztolányi* és *Krivácsy* oszlopaival délután 3 óra tájban Cséin alá ért, ott már csak a Herkályra visszavonult ellenség utóhadára bukkant, mely azonban szintén kitért a támadás elől, néhány társzekeret hagyván vissza az üldöző huszárok marta-lékául. Csömről *Klapka Sült znak* és *Janiknak* parancsot küldött támadólagos előnyomulásuk megkezdésére s bár *Ascheimann* közreműködésére, a ki időközben a nagy-igmándi magaslatokon újból megállapodott hadával, egyelőre nem számíthatott, délután 4 és 5 óra között a Kosztolányi-Krivácsy oszlopokat döntő támadásra rendelte, melyek ellen kivált Nostitz félütege *Scherpon* főhadnagy alatt kiváló tevékenységet fejt ki, úgy, hogy e szárnyon a támadás csak lassan halad előre. Ekkor azonban döntőleg közelép *Sultz* hadoszlopával Új-Szőny felől s bár *Colloredo* végső tartalékul visszartartott 2 $\frac{1}{2}$  századját ellentámadásra rendeli ellene, az osztrák dandár hősies védekezés és a magyarok túlereje daczára egy óránál tovább tartó dicséretes kitartás után, mely alatt holtakban és sebe-sültekben 5 tisztet és 76 embert veszített, hátrálni kénytelen.

*Colloredo* az Ácsi erdő délkeleti csücskénél csapatjainak egy részével egyidőre újból állást foglal, hogy hadának zöme lehetőleg zavartalanul kelhessen át Ácsnál a Czonczó patakon; ugyanezen özeiből maradt vissza az üldöző huszárokkal szemben *Nostitz* is lovasságával hátra, a ki feladatának többszöri merész közbevágá-sai által valóban dicséretes módon felelt meg.

Mialatt *Colloredo* azon volt, hogy a közvetlen parancsnoksága alatt álló osztagoknak Ácson és Lovadon át a Duna balpartjára való visszavonulását lehetővé tegye, aközben az Ácsi és Megyfa erdőben is, a hol *Teuchert* tábornok vezette az ütközetet, kenyértörésre került a dolog. Mihelyt ugyanis *Janik* ezredes *Sultz* előnyomulásáról értesült, ő is megkezdte támadó előnyomulását a nevezett erdők felé, a hol az osztrák csapatok már az általános helyzetre való tekintettel sem fejthettek ki hosszabb ideig ellentállást. Mire azonban hátrálásuk közben az Ácsi erdőből a Czonczó patak felé bontakozni kezdenek, újabb veszedelem érte őket, amennyiben *Klapka* *Colloredo* üldözésével Ácson át csupán a Kosztolányi—Krivácsy oszlopokat bízván meg, *Sultz*ot a Czonczó patak és az Ácsi erdő között a Duna felé indította útnak, hogy ezáltal a nevezett erdőben harczoló

osztagoknak teljesen elvágja a visszavonulást. Ilyenformán az említett patakon még át nem kelt osztrák csapatok a magyarok leghevesebb tüzelése közben a pataknak a Dunába való beömlése helyére tömörültek össze, a hol óriási tolongás és zürzavar közepette a patakon átgázolni iparkodtak, miközben azonban két darab tizenkétfontos az iszapban megakadván, az üldöző magyarok kezébe került; hasonlóan foglyul esett a hátvédül kirendelve volt egyik Mazzuchelli század is.

*Colloredo* a Czonczón nagy ügygyel-bajjal átkelt csapatjait a lovadi híd köré gyülekeztette, a hova *Liebler* a Barco dandár felvétele céljából 1 zászlóalj, 1 szárny dsidást és 1 hatfontos üteget rendelt ki, mely csapatok esti 6 órától kezdve *Nostitz* dsidásaival egyetemben a legönfeláldozóbb módon teljesítették reájuk rótt feladatukat, minek folytán a *Barco* dandárnak erősen megviselt osztagai a teljes felbomlást és elfogatási elkerülhették. Nagyban hozzájárult ehez, hogy *Aschermann*, a kinek intézkedésszerűen a lovadi híd környékét már jó eleve meg kellett volna szállania, már csak akkor érkezett oda, midőn este 5 óra tájban az osztrák hátvéd a Duna balpartjára átkelven, a lovadi hidat maga mögött részben hasznavehetlenné tette.

A harcban részt vett osztrák csapatok még aznap este Nagy-Léiig hátráltak, Klapka pedig csapatjait következőleg helyezte el: *Aschermann* és *Janik* oszlopait Ács és Lovad között, *Kosztolányi* és *Krivácsyét* Ács előtt, *Sultzét* ugyanezen helység mögött; előőrsök úgy Günyő, mint Nagy-Igmánd irányában állítottak ki.

Az osztrákok vesztesége igen jelentékeny volt; Szillányi szerint a foglyok száma 1500 körül lehetett., ezek között 28 tiszt; Raming a foglyul esettek számát szintén 1000 főnél többre teszi s azonkívül 5 halott és 12 sebesült tisztet névleg nevez meg. A halottak és sebesültek száma hozzávetőleg 300-ra tehető. Ezenkívül zsákmányul esett: 74 ló, 2 tizrnnyolcz-, 2 tizenkét- és 2 hatfontos löveg, 1 hétfontos hosszú taraczk, 4 lőszerkocsi, 7 tár- és 32 podgyászszerkér; továbbá augusztus 4-én Gönyön 700 mázsa lőpor, Nagy-Lélen pedig még 14 tizennyolczfontos, melyeket az osztrákok beszögezve hagytak hátra. A magyarok vesztesége: 80 halott és 130 sebesült.

Augusztus 4-én az egyesült *Barco* és *Liebler* dandárok Nyárasd és Guttáig, 5-én Lég és Szerdahelyig. 6-án pedig Csölle (Waltersdorf) és Bruckig húzódtak vissza, a hol egyelőre megállapodtak. Evvel kapcsolatban *Boti* szintén parancsot kapott a Vág mögé, illetőleg a Pozsonyba való vonulásra, de már Diószegnél megállíttatván, újból a Vág-vonal megszállására rendeltetett előre.

*Klapkának* augusztus 3-án kivívt fényes sikere más körülmények között, ha t. i. a főhadiszíntereken még nem állottak volna oly végtelen rosszul a dolgok, az osztrák főserég műveleteire is esetleg

döntőleg érvényesíthette volna befolyását, amennyiben *Haynau* közvetlen összeköttetése Becesssei tényleg megszakadt. Így azonban tudjuk, miszerint a táborszernagy a komáromi események hírére csupán *Jablonowski* dandárát küldötte vissza, ő pedig azon biztos reményben, hogy a magyar főserég, ha erélyesen és nyomon követi, sokáig nem igen tarthatja magát, feltartóztatás nélkül haladt tovább a céltudatosan megállapított irányban előre.

*Klapka*, nem lévén értesülve a délvidéki cs erdélyi eseményekben beállott szomorú fordulatról, a legjobb reménytől sugárzó levelekben tudosítá Kossuthot és Görgeyt augusztus 3-án kivívott győzelméről, csakhogy ezen közleményeket Kossuth már csak Törökországban, Görgey pedig a fegyverletétel után Nagyváradon kapta meg.

Hogy imént kivívott sikerét tőle telhetőleg kizsákmányolja, elhatározta *Klapka*, miszerint seregének egy részével Győr felé nyomul előre, másik részét pedig *Aschermann* és *Kászonyi* alatt az elsánczolt táborba küldi vissza. Ezen műveletekhez seregét következőleg osztotta be:

#### Mozgó hadtest.

*Kosztolányi* hadosztálya: a 18., 37., 64. honvéd- és a Sándor ezred 3-ik zászlóaljja; Mezey és Jancsó hétfontos ütegei; 1 oszdtály Württemberg-huszárr.

*Rakovszky* hadosztálya: a 25., 48., 56. honvéd- és a Dóm Miguel ezred 1-ső zászlóaljja; Mihálovics lov. ütege; 1 oszdtály Württemberg-huszárr.

*Gróf Eszterházy* hadosztálya: a 15. és 57. honvéd zászlóalj; Illovszky háromfontos ütege és ½ tizenkétfontos üteg; 1 oszdtály \Vürttemberg-huszárr.

#### Megszálló hadtest.

A 1)8., 99., 70., 71., 52., 46., 60., 61., 63., 49., 54. és 40. honvéd zászlóalj; Petes hat- és Janecska háromfontos ütegei, 1 taraczk-ütög és Kern ½ hatfontos ütege; 3 század Lehel-huszárr, 2 század Bocskay-huszárr és 1 század kún-huszárr.

Augusztus 4-ikét *Klapka* pihenő napul szánta; 5-én *Kosztolányi* Günyőig, az itt állott huszárr század pedig Győrig nyomult előre; honnan az 1 zászlóalj- és 6 lövegből álló osztrák őrség már a 3-ikáról 4-ikére hajló éjjel Pozsonyba vonult vissza. *Rakovszky* hadosztálya augusztus 5-én Pusztaszent Jánosig, 1—1 huszárr század Böny és Szent Iványig, az *Eszterházy* hadosztály Ácsig vonult.

A megszálló hadtest augusztus 5-én az elsánczolt táborba vonult; innen, az 52. honvéd zászlóalj, 1 osztag Bocskay-huszárr és ½ háromfontos üteg *Mednyánszky* őrnagy alatt a fölkelés szervezése céljából augusztus 6-án Kocsra, 7-én Kis-Bérre, 8-án Románra, 9-én Zirczre, 10-ón pedig Veszprémbe menetelt. Egy másik, a 49. honvéd zászlóaljból, 6 szakasz Lehel-huszárból és 2 háromfontos lövegből álló különítmény *Bobory* őrnagy parancsnoksága alatt

Tatára küldetett. Végül *Horváth* hadosztályának 3 zászlóaljja 2 huszár-századdal és Kern  $\frac{1}{2}$  hatfontos ütegével a Csallóközben a mozgó hadtesttel egyenlő magasságra, tolatott előre.

Augusztus 6-án délután 2 órakor *Klapka* a Kosztolányi és *Rakovszky* hadoszlopok élén Győrbe vonult be, előőrseit Lesvárig és Abdáig tolván előre; *Eszterházy* e napon Gönyöt, *Horváth* Nagy-Megyert érte el.

Augusztus 7-én *Eszterházy* hadosztálya Győrött a másik két hadosztályhoz csatlakozott, *Horváth* pedig egy-egy oszloppal Böst és Szerdahelyt érte el. Győrött *Klapka* — ámbár a komáromi túlvérmes párt, melynek élén *Thaly* alezredes állott, azt kívánta, hogy a honvédek most már Bécsig meg se álljanak — mindaddig megállni szándékozott, míg a főserég műveletheiről biztos hírek birtokába jut; a Győrött talált tömérdék hadi és élelmi készleteket, melyeket ott az osztrákok egybegyűjtöttek volt, *Klapka* azonnal Komáromba küldötte, hasonlóan oda szállíttatta a néhány nap alatt felavatott 5000—0000 újonczot is, a hol azok 5 új zászlóaljba osztatván, azonnal felfegyvereztettek és begyakoroltattak.

Hogy az osztrákokat, a kik Mosony tájékán, mint alább látni fogjuk, újból gyülekezni kezdenek, szándékai felől tévútra vezesse, augusztus 8-án *Klapka* *Kosztolányi* hadosztályát Encsére tolta előre, honnan az Bő-Sárkányt és Csornát kisebb osztagokkal szállatta meg.

Augusztus 9-én *Klapka* tábori isteni tiszteletet és csapatjai felett szemlét tartott, mely alkalommal a 3-iki kitörés alkalmával magukat kitüntetett egyéneket sajátkozüleg díszítette fel a nekik adományozott érdemrendekkel. Ugyanaznap érkezett be *Mednyánszkytól* a hír, miszerint *Noszlopy* kormánybiztos, a ki eddigelé *Nugent* hadait többször sikerrel támadta meg és nyugtalanította, a Balatonon átkelve, a 127. honvéd zászlóaljából, 2 század vadászból és 1 század huszárból álló hadával Füredre érkezett. *Klapka* erre *Noszlopyt* is *Mednyánszky* parancsai alá helyezte, meghagyván ez utóbbinak, miszerint ekként megerősített hadával Székes-Fehérvárt szállja meg s onnan Buda felé portyáztasson.

Ezalatt osztrák részen is minden lehetőet elkövettek, hogy a Felső-Duna mentén egy tekintélyes sereg szerveztessék, melynek feladata leend *Klapkát* újból Komáromba visszaszorítani. E célból mindenekelőtt a szétugrasztott II. hadtest újabb erősbítések bevonása mellett Pozsony tájékán gyülekezett s állománya most már ismét 13.000 emberre és 43 lövegre szaporodott fel. Ennek erősbítésére a hadügyminister a 3-iki események hírére a *gróf Nobili* altábornagy alatt Bécs körül és a Morva völgyében gyülekező I sz. tartalék hadtestet mintegy 8000 főnyi állományyal és 26 löveggel Magyar-Óvár felé rendelte előre. Hasonlóan parancsot kapott *Nugent* is, miszerint a mintegy 10.000 emberből és 30 lövegből álló II. számú tartalék hadtestével Székes-Fehérváron át *Klapka* hátában

jelenjék meg, s végül a Sárvár tájékán portyázó *Lederer Ágost* dandárnak északi irányban Szi. Miklós felé kellett támogatókig közreműködnie.

Miután *Nobili* hadtestének zömével augusztus 10-én Mosony és Magyar-Ovárra ért, ennek csapatai a II. hadtesthez csatoltattak, miáltal ennek állománya 30 zászlóaljra, 9½ lovas századra és 69 lövegre — összesen mintegy 32.000 enibernyi létszámmal — emelkedvén, a következő újabb beosztást nyerte:

*Gróf Nobili* altábornagy hadosztálya a *Chizzola* és *Lederer Ágost* dandárokkal: 9 zászlóalj, 2 lovas század és 18 löveg;

*Herczeg Colloredo* altábornagy hadosztálya a *Liebler* és *Barco* dandárokkal: 10 zászlóalj, 3½ lovas század és 18 löveg;

*Fótt* tábornok önálló dandára: 5 zászlóalj, 2 lovas század és 6 löveg;

*Teachert* tábornok önálló dandára: 6 zászlóalj és 2 lovas század és végre

a hadtest tüzértartalék: 4½ üteg, vagyis 27 löveg.

Klapka ez időtájt azon eszmével foglalkozott, hogy míg hadának egy tetemes részét, a *Straube* hadosztályt, Mosony felé támadólag rendeli előre, addig ő annak fenmaradó részével Sárvár—Körmenden át a stájer főváros felé nagyobbbszabású cseletámadást intéz. Ezen művelet megkezdését megelőzőleg *Klapka* augusztus 11-én ismét tábori misét és csapatszemlét tartott, melynek befejezte után összes törzstisztjeit lakomára hívta meg magához. A midőn ez a legjobb hangulatban majdnem vége felé járt, azon jelentéssel szólították ki Klapkát az asztaltól, hogy valaki sürgősen óhajt vele beszélni. Es ez a valaki *Almásy Pál* volt, az országgyűlés alsó házának elnöke, majdnem a felismerhetlenségig szegényesen öltözve, meghatottan s fájdalommal adván tudtára Klapkának, hogy véleménye szerint az ország ügye veszve van; *Nagy Sándor* serege Debreczennél, *Dembinskié* Szeged—Szőregnél szétveretett, *Bem* serege Jledig Segesvárnál teljesen feloszlott; ily viszonyok között kedvező fordulat már alig várható.

Klapkát ezen nem várt megszorító hír, melyet egyelőre nem is közölt tiszti karával, mélyen lesújtotta, úgy, hogy azonnal lemondott minden további támadó mozdulatról. Még megdöbbenőbb színben tűnt fel a helyzet, midőn 13-án egy újabb hírnök a temesvári vesztett csata hírével állított be Klapkához, a ki erre rögtön a Komáromba való visszavonulást határozta el, mely következőleg hajtatott végre: *Kosztolányi* hadosztálya még aznap Bánára, *Eszterházy* Mező-Eörsre vonult, Győrött csak *Rakovszky* maradt vissza hadosztályával. *Mednyánszky* parancsot kapott, hogy 16-án Kis-Bérre érkezék. 14-én *Kosztolányi* Nagy-Igmándig, *Eszterházy* Kis-Rérig, *Rakovszky* — 1 lovas századnak Győrött való visszahagyása mellett — Bánáig jutott. *Horváth* hadosztálya a Csallóközben Nem. Bogyáig

vonult vissza. 15-én Mednyánszky kivételével a többi oszlopok pihenőt tartottak. Augusztus 16-án *Kosztolányi* és *Eszterházy* Mocsara, *Kakovszky* Ácsra, *Horváth* pedig Aranyosig vonult vissza hadosztályával.

Még ugyanaznap *Klapka* haditanácsot tartott, melyen a beérkezett megszorító híreket előterjesztvén, erre a tagok egy része kétkedőleg rázta fejét. Hosszasabb vitatkozás után határozatba ment, miszerint a sereg, — *Mednyánszky* az 52. és 56. honvéd zászlóaljából, 2 század vadászból (somogyi önkéntesek), 2 század huszárból és ½ hatfontos, 1 háromfontos és ½ egyfontos hegyi ütegből álló és a Balaton mentén a Bakonyban visszamaradó portyázó különítményének kivételével, melynek feladata leend, hogy a Komárom újbóli körülzárására előnyomuló ellenséget nyugtalanítsa, — az elsánczolt táborban vonandó össze.

Augusztus 18-án tudta meg *Klapka* egy újság czikkéből a megdöbbentő hírt *Görgey* világosi fegyverletételéről. Ugyanaznap a sereg következőleg helyezkedett el az elsánczolt táborban: *Kosztolányi* hadosztálya a 8., 9. és 10. számú műveket, *Eszterházy* a csillagsánczot, *Rakovszkyé* a 4., 5., 6. és 7. számú műveket, *Janik* pedig a Monostort szállotta meg. A lovasságból ½—½ század Csömön, Mócsán és Ácson maradt vissza; ezek előőrseiket kiállítva, Bábolna, Gönyő és Puszta Szt. János irányában portyáztak. A lovasság fenmaradó része Új-Szöny melletti régi laktanyáját foglalta el.

Az osztrákok részén augusztus 12-én a *Chizzola* dandár Mosonyból Lébény (Leyden) és Öttevény (Hochstrass) felé szemrevételeztetett, mely alkalommal kiderült, miszerint az említett két helység már csak gyengén van a magyarok által megszállva. Augusztus 14 -én *gróf Gyulay* altábornagy hadügyminiszter jelent meg a sereg körletében, minek legelső következése lett, hogy a hadak azonnal újból előre tolattak Komárom körülzárására. A kiadott intézkedések szerint a *Chizzola* és *Barco* dandárok augusztus 15-én Öttevényt, Szt. Miklóst és Lébényt szállották meg, a *Teuchert* dandár pedig Mosonyig nyomult előre. E mellett a baloldalban Héderváron át Dunaszegre, a jobb oldalban pedig Szt. Péteren át Bő-Sárkányra oldaloszlopok küldettek, mely utóbbi a Szt. Miklóstól Csornára előrenyomult *Lrderer* dandárral állította helyre az összeköttetést. Azon hirre, hogy Győrt a magyarok már 13-ika folyamán odahagyták, *Lederer* dandára még 15-ike folyamán Eneséig folytatta előnyomulását, a Csalóközben álló *Liebler* dandár pedig Csütörtökig (Luipersdorf) és Somorjáig (Sommerein) nyomult előre. A 4 zászlóaljból, 3 lovas századból és 2 ütegből álló *Jablonowszki* dandárt, melyet *Haynau* Pestre, visszairányított s a mely oda augusztus 13-án érkezett meg, *Gyulay* Székesfehérváron át *Klapka* hátába irányította.

Augusztus 16-án az osztrák sereg akadály nélkül Győrt szállotta meg, honnan 17. és 18-ika folyamán Pápa és Székesfehérvár

elő erősebb portyázó különítmények küldettek ki, melyek a Bakony erdőben *Mednyánszky* jelenlétét konstatálták.

Augusztus 19-én *Lederer* dandára F. Szt. Jánosra, *Chizzoláé* Gönyőre, *Barcoé* Bőnyre vonult, míg *Teuchert* dandára tartalék gyanánt Győrre jutott, *Liebler* dandára pedig a Csallóközben Megyert és Guttát szállotta meg. *Jablonowski* dandára Esztergomból Tatára vonult, *Pott* dandára ellenben a Vág és az Érsekújvári-Dunaág mentén elfoglalt állásában maradt.

E napon délután *Liebler* az alábbi levelet intézte Klapkához: „Lak, 1849. augusztus 19-én. Hadtestparancsnokom, báró Csorich altábornagy úr megbízásából Biittner törzskari főhadnagyomat hadiszokás és népjog szerint hadikövetül Komárom várába küldöm, hogy önnek Haynau tábornagy úr idecsatolt kiáltványait kézbesítse. — Ebből világosan látható, hogy a további ellentállás eltávolítaná önt és csapatjait a császár Ő felsége legmagasabb kegyelmétől. — Ezért hadtestparancsnokom parancsára ez irányban törzskari főhadnagyom által alkudozásba bocsátkozom s ezennel fel is hatalmazom őt, hogy nevében beszéljen és cselekedjék. Figyelmeztetem önt, kövesse Görgey példáját és ezzel az emberiest és jogost méltányolva, vessen véget a szerencsétlenséget hozó és pusztító háborúnak. — Jóságos uralkodóm határtalan kegyelméről számtalan példa biztosíthatja önt. És ön azon leszek, hogy az ön várfeladási ajánlatai előljáró hadtestparancsnokságom által Ő felsége elé terjesztessenek. — Válaszát még ma elvárom itt Lakon törzskari főhadnagyom által. *Liebler*, vezérőrnagy, dandárnok.“

*Klapka* a levélben foglaltakat a nyomban összehívott haditanács elé terjesztette, mely hosszas vitatkozás után az alábbi válaszadásban egyezett meg: „Komárom, 1849. augusztus 19-én. Tábornok úrnak szolgálati értesítésére azt válaszoljuk, hogy ide a bánági és aldunai események felől még semmi hivatalos közlemény sem érkezett s így mi anélkül, hogy a hazaárulás vádját magunkra vennők, semmiféle tárgyalásokba sem bocsátkozhatunk. Komárom vára haditanácsából: *Klapka* tábornok.“

Ugyané napon *Bobory* különítménye\*) is bevonult Tatáról s a 49. honvéd zászlóalj a háromfontosakkal Ó-Szőnyben, a lovasság pedig az elcsánczolt táborban helyezkedett el. *Mednyánszky* portyázó különítménye Zirczre vonult.

Augusztus 20-án a *Lederer*, *Chizzola* és *Barco* dandárok Ácsig jutottak s a Czonczó patak mögött foglaltak állást; egy gyengébb különítmény Bábólnán át Nagy-Igmándra rendeltetett, a jobb oldal biztosítása céljából pedig Pérrre és Mező-Eörsre kisebb osztagok küldettek ki.

E napon érkezett *Isakow* orosz alezredes Ácsra, a Görgey

\*) Lásd ezen kötet 311. oldalán.

világosi fegyverletételéről és Arad átadásáról szóló hivatalos értesítéseket hozván magával. Az említett alezredes *gróf Alcaini* osztrák alezredes kíséretében hadikövetek gyanánt még aznap Klapkához küldettek, hogy ezt Görgey példájának követésére, illetőleg a vár feladására szólítsák fel. *Klapka* tagadó válaszára *Isakow* alezredes egy 14 napi fegyvernyugvás eszméjét pendítette meg; Klapka ezt a már különben is együtt volt haditanács eldöntése alá bocsátotta, mely hosszas pro és contra vitatkozás után az ajánlathoz hozzájárult. Éhez képest a küldöttség tagjai *gróf Zichy Ottó* és *Szillányi* alezredesekkel nyomban visszatértek *Gyulay* osztrák hadügyminiszter ácsi főhadiszállására, a ki a magyar követeket igen előékenyen fogadván, tudtokra adta, miszerint másnap az osztrák és orosz meghatalmazott a fegyvernyugvás megkötése végett újból megjelenem! Komárom várában. Így is történt és ez alkalommal a vonatkozó egyezség a következő pontozatokba foglalattott össze: „Mai napon egyrészt báró *Csorich* altábornagynak, a Komárom előtti figyelő-hadttest parancsnokának rendeletére, másrészt pedig *Klapka* komáromi várparancsnok megegyezésével tizennégy napi fegyvernyugvás köttetett, mihez meghatalmazottak gyanánt a figyelő-hadttest részéről *gróf Alcaini* cs. kir. alezredes úr, a várórség részéről pedig Szillányi alezredes törzskari főnök nevezettek és jelöltettek ki. — Az alulírott meghatalmazottak ennek folytán, felsőbb jóváhagyás fentartása mellett, a következőkben egyeztek meg: 1. Mai naptól kezdve, még pedig déli 12 órától kezdve az osztrák-orosz csapatok és a várórség közt mindennemű ellenségeskedés beszünttetetik. Az ellenségeskedések ezen beszünttetése azon csapat-osztagokra is kiterjed, melyek jelenleg a várparancsnok közvetlen parancsnoksága alatt állanak. 2. Az ellenségeskedések beszünttetésének tartama tizennégy napban állapíttatik meg azon kikötéssel, hogy az mindkét részről az ellenségeskedések megkezdése előtt 48 órával fölmondassék. 3. Ezen idő alatt mindkét meghatalmazott által a cs. kir. osztrák és szövetséges orosz csapatok részére a következő figyelő állás határoztatott meg: a) a Duna jobbpartján a cs. kir. osztrák vagy orosz csapatok megszállják: a Czonczó balpartját Ács fölött, Nagy-Igmándot, Tömördöt, Tatát, Szomodot és Süttőt; a Duna balpartján: Némát, Tanyt, Megyeri, Ekecset, (futtát, innen a Vág jobbpariját Szeredig, innen az utat Nyitrán, Verebélyen át Léváig és azután a Garam balpartját lefelé a Dunába való beömlésig. c) Semleges terület marad a Duna jobbpartján azon rész, mely a föntnevezett vonal és Herkály, Csöm, Mócsa, Grebits, Naszály, Almás és Neszmély, a balparton pedig a fönt megjelölt vonalak és Ekel, Keszegfalva közt terül el; azután a Vág balpartján egyrészt a Mocsonokról Érsekújváron át Párkányra vezető országút, másrészt a mellékút, mely Újlakról Ürményen, Komjátin, Hüllön és Farnáton át Kéméndre vezet, úgyszintén valamennyi ezen utak



között fekvő helység. 4. Miután a komáromi várparancsnok úr a Délmagyarországon történtek felől magának bizonyosságot akar szerezni, szabadságában áll, négy biztos urat egy cs. kir. osztrák liszt kíséretében az ottani események kíséretében kiküldeni, hogy azok a tényállásról személyes meggyőződést szerezzenek. Ezen kiküldött urak kellő meghatalmazást és biztos kíséretet kapnak 5. A várhoz tartozó, de künn levő portyázó csapatok, melyek a jelen ügyesség megkötéséig a bevonulásra parancsot kaptak, akadály nélkül és biztos fedezet mellett visszatérhetnek a várba. G. A cs. kir. osztrák és cs. orosz seregek által megszállott területen újonczozás, politikai elfogatás nincs megengedve, ugyanez a várórség részéről is figyelembe vétetik. A jelen föltételek alulírottak által a felsőbb megerősítés kikötése mellett, a mai napon állapítottak és köttetnek meg. Kelt a komáromi várban augusztus 21-én 1849. Gróf Alcaini cs. kir. alezredes. Szillányi alezredes a táborkar főnöke.,,

Az osztrák főhadiszálláson támasztott nehézségek folytán az egyezség a következő záradékkal hagyatott jóvá: „A fent írt, föltételek a 6. cikk kivételével megerősítetvén, kicseréltetnek. Ácsi főhadiszállás, augusztus 21-én, 1849. b. Csorich altábornagy, Klapka, a komáromi hadsereg és vár parancsnoka. Jungbauer, cs. kir. alezredes, a táborkar főnöke.“

Az egyezmény 4. cikke értelmében Thaly és Ruttkay alezredesek, a polgárság részéről pedig Kathona Zsigmond és Csapó József egy-egy cs. kir. osztrák tiszt kíséretében még aznap Nagyváradra és Aradra utaztak, a sereg pedig a kötött fegyvernység idejére következőleg helyezkedett el: *Kosztolányi* hadosztálya a melléje adott 3 század Lehel-huszárral, Szt. Pétert, Ó-Gyallát és Imely helységeket szállotta meg; *Rakovszky* hadosztálya számára Kurtakeszi, Hetény és Marczalháza jelöltetett ki; *Horváth* és *Janik* hadosztályai az elsánczolt táborban maradtak; *Eszterházy* hadosztálya a Nádor- és Vág-vonalat szállotta meg. A Württemberg huszár ezred Ó-Szőnyben, 1 század Bocskay-huszár Madáron, 1 pedig Újfalun helyzetetett el.

Az osztrák sereg augusztus 22-én a következő állásokba vonult: A *Barco* dandár Ácsot, Pusztá Lovadot és Gönyöt, a *Lederer* dandár Nagy-Igmándot, Tömördöt és Kocsot, a *Chizzola* dandár Tatát, Tóvárost, Szomodot és Süttöt, a *Teuchert* dandár Győrt, a *Liebler* dandár Gellért, Lakot, Szilast, Megyeri, Ekecsot és Guttát s végül *Rótt* dandára a Vágón és Vág-Dunán kijelölt részt szállotta meg. A *Jablonowski* dandár, miután 19-étől kezdve Székesfehérvárból *Mednyánszky* portyázó különítményével szoros érintkezésbe lépett, melylyel azonban az egyezség folytán a további ellenségeskedést be kellett szüntetnie, 22-én Moórig nyomult előre, a hol szeptember 1-ig meg is maradt.

*Nugent*, a ki hadtestének zömével augusztus 4-én Pécsot érte

el és előcsapatjait tudvalevőleg a Dunáig toltta előre\*) és a ki az augusztus 3-iki események hírére szintén parancsot kapott, miszerint hadtestével Komárom környékére vonuljon,\*\*) ennek folytán *báró Bürüs* altábornagyot 3 zászlóaljjal, 2 lovas századdal és 1 üteggel nyomban Paksra rendelte ki, a hová azonban az csak augusztus 15-ike folyamán érkezett meg. Ezen különítményhez a következő napokban még 4 zászlóalj, 3 lovas század és 2½ üteg csatlakozott, mely csapatokkal aztán *Burits* augusztus 20-án Duua-Földvárig, 21-én pedig Székesfehérvárra vonult, a hol 22-én az egész had együtt volt. Baranya és Tolna megye megszállva tartására *gróf Pálffy* altábornagy alatt csupán 3—4 zászlóalj, 2/2 üteg és néhány lovas osztag maradt vissza.

A fegyvernyugvás ideje alatt, miközben *Klapka* 4 újonczzászlóaljból és az augusztus 20-én az egyezés 5. cikke alapján a várba bevonult *Mednyánszky* portyázó csapathoz tartozó 127. honvéd zászlóaljból *gróf Zichy Ottó* ezredes alatt egy új hadosztályt alakítottatott, a következő említésre méltó dolgok adták elő magukat: Augusztus 26-án két újabb hadikövet, *Anitskow* orosz ezredes és *Jungbauer* alezredes, Csorich altábornagy vezérkari főnöke jött a várba, hogy az utat annak átadásához lehetőleg egyengessék. Ez alkalommal *Anitskow* ezredes Görgeynek alábbi levelét nyújtotta át Klapkának:

„Kedves barátom Klapka! A mióta nem láttuk egymást, bár nem váratlan, de eldöntő dolgok történtek. A kormány örökös önzése, némely tagjainak aljas féltékenysége oda juttatta a dolgot, a hogyan én azt már áprilisban megjövendöltem. Alidon az oroszokkal becsületesen megvívott több ütközet után Tokajnál a Tiszán átkeltem, az országgyűlés kinyilvánítá, hogy engem óhajt fővezérnek. Kossuth titokban Bemet nevezte ki. Az ország azt hitte, hogy én vagyok az, mert Kossuth annak ajánlatára jezsuita feleletet adatott. Ezen gazság volt forrása mindannak, a mi később történt. Dembinski Szőregnél megveretett, Bem Maros-Vásárhelynél széjjel ugrasztatott. Utóbbi Temesvárra sietett, melynek falai alá Dembinski visszavonult. Bem a temesvári csata alatt érkezett a harctérre, helyre is állította néhány órára az ütközetet, de azután oly mérvben vettetett vissza, hogy 50.000 emberből — Kossuth számítása szerint — csak 6000-en maradtak együtt. A többi mind szét robbant, amint ezt nekem Vécscy jelenté. E közben az osztrákok Temesvár és Arad között mindjobban előbbre nyomultak. A hadügyminister megparancsolta Dembinskinek, hogy természetsszerűen a barátságos Arad várra és ne az ellenséges Temesvárra húzódjék vissza. Dembinski azonban ezen parancs ellenére cselekedett. Miért? nem tudom meghatározni. De

\*) Lásd ezen kötet 37. fejezetének végén.

\*\*) Lásd ezen kötet 312. oldalán.

igen számos adat arra enged következtetni, hogy ez irántam való feltékenységből történt úgy. Mindennek az lett a következménye, hogy én azon hadtesttel, melylyel Komáromot elhagytam, leszámítva abból a Vác-, Kétség-, Görömböly-, Zsolcza-, Gesztely-, és Debreczennél szenvedett jelentékeny veszteségeket — egyedül állottam, délről az osztrákok, északról az oroszok főereje által fenyegetve. Volt ugyan még egy hátrálási vonalam, Aradról Radnán át Erdélybe. De a hazámra való tekintet, melynek minden áron békét akartam szerezni, arra indított, hogy a fegyvert tegyem le. Előbb felszólítottam az ideiglenes kormányt, lássa be, hogy a hazán többé úgy sem segíthet, sőt azt még csak mélyebben döntheti a szerencsétlenségbe, tehát mondjon le. Ezt meg is tette és a polgári és katonai főhatalmat az én kezembe helyezte, mire én, minthogy az idő sürgetett, azt a gyors, de mindazonáltal jól megfontolt határozatot hoztam, hogy Ő felsége az orosz czár serege előtt feltétlenül leteszem a fegyvert. Seregem legvitézebbjei és legderekabbjai hozzájárultak ehez s az összes csapatosztályok Arad közvetlen környékéről önként csatlakoztak hozzám. Arad vára is Damjanich-csal élén kijelenté, hogy hasonlót akar cselekedni. Eddigelé oly bánásmódban részesültünk, a melyet derék katonának derék katonától várnia lehet. Fontold meg mit lehet és mit kell tenned. Nagyvárad, augusztus 16-án 1849. Görgey Arthur.“

*Klapka* a küldöttek előtt kijelentette, hogy feltétlen feladásról soha szó sem lehet, a kiküldött biztosok visszaérkezte előtt még csak tárgyalásokba sem bocsátkozhatik. Ezek végre augusztus végén vissza is érkeztek küldetésükből. *Ruttkay* alezredes, a ki *Csapóval* Nagyváradon Paskiewitsnél járt úgy nyilatkozott, hogy ez utóbbi őket barátságosan fogadta s azt a tanácsot adta, hogy Komárom lehetőleg gyorsan kövesse Görgey példáját. Ez utóbbival is beszélt a küldöttség, a ki azt üzentette *Klapkának*, hogy legyen óvatos. Értésükre esett továbbá a küldötteknek, hogy a fegyvert önként letett magyar tisztek máris ki lettek szolgáltatva az osztrákoknak.

Még szomorúbb benyomásokkal érkezett vissza a *Kathonával* *Haynaunál* Aradon járt *Thaly*, a ki meglehetősen kimérten bánt el a küldöttekkel s a ki *Klapkának* az alábbi levelet továbbította: „*Klapka* úrnak, ez idő szerint Komárom parancsnokának. Az ön által ide küldött követek, *Thaly* és *Kathona*, személyesen meggyőződtek arról s a Görgey seregéből itt fogva levő tisztek szájából egész határozottan hallhatták, hogy a Szegednél, Temesvárnál és Lúgostól Déváig a cs. kir. hadsereg által személyes vezetésein alatt kivívott győzelmek után az avval szemben állott hadtestek felbomlottak, hogy a hadtestek parancsnokai, a legénység és tisztek legnagyobb része kezünkbe s az összes lövegek birtokunkba jutottak. Épúgy Görgey serege is le van fegyverezve s tisztsjei, legénysége és hadikészlete kezünkben van. Így tehát úgy-

nevezett magyar sereg igazán nem létezik többé s a még megtartott Komárom vára egészen magára van hagyatva, anélkül, hogy felmentésre legcsekélyebb kilátása volna, de egyszersmind anélkül, hogy őrsege, ha a vár önként és mielőbb meg nem adná magát, részünkről a legkisebb kíméletre is számíthatna. Csapatainak sorsa tehát az ön kezében van. Szükségtelen sanyarúságot hozna ön rájuk, ha a vár kitartó védelmezésével kapcsolatos hadidicsőség tévhitétől vezettetve, törvényes királyával és urával szemben saját kárára még tovább is lázadó ellentállásban akarna maradni. Komolyan felszólítom tehát, hogy a várat a körülzáró sereg parancsnokának, báró Csorich altábornagynak azonnal adja át, nehogy még továbbra is a legsúlyosabb felelősségnek tegye ki magát, melyet az átadás minden halogatása az ön fejére halmoz. Ó-arádi főhadiszállás, augusztus 27-én, 1849. Haynau táborszernagy cs. kir. seregpapancsnok.“

A visszatért meghatalmazottak elbeszélései nyomán a helyzet egész kétségbeejtő valójában tárult fel a várórség előtt s így a Klapka által szeptember 1-ére összehitt haditanácsnak akarva-nem-akarva meg kellett barátkoznia a kapituláció eszméjével, melynek feltételeit az alábbiak szerint azonnal papírra is vetették. „Komárom várának haditanácsa. Feltételek, melyek mellett Komárom vára a cs. kir. csapatoknak átadható. 1. Általános amnesztia a nemzet számára. 2. Általános kegyelem nemzetiségi különbség nélkül az egész magyar sereg számára, mely már lerakta a fegyvert, vagy azt a jövőben fogja lerakni; továbbá haladéktalan hazabocsátása az eddig hadifogságba jutott magyar katonáknak. 3. A magyar kincstár által kibocsátott papírpénz értékesítése. 4. A tartózkodási hely szabad megválasztása mindenki által, úgy bel- mint külföldön; a külföldre menők számára a szükséges útlevelek kiszolgáltatása. 5. Komárom őrségének szabad elvonulása, mely katonai díszszel történik. 6. A tiszteknek egyhavi illeték, a legénységnek 10 napi zsold, még pedig bel- és külföldön egyaránt teljes értékű pénznemben. 7. A magántulajdon megtarthatása mindenki által. 8. Ezen megadási feltételek jóváhagyott példányainak 8 nap alatti, tehát 1849. szeptember 8-ig történő kicserélése. 9. Komárom városa és lakosai számára teljes feledés és semminemű politikai üldözés, továbbá a vár kormányzósága által kibocsátott minden papírpénz beváltása. 10. Kártalanítása mindazoknak, a kik a komáromi várparancsnoksággal szerződést kötöttek. Komárom, 1849. szeptember 1-én. Klapka, magyar tábornok.“

Ezen feltételeket *gróf Eszterházy* és *Kászonyi* ezredesek Klapka alábbi levelének kíséretében még aznap Tatára az ostromló sereg főhadiszállására vitték. „Komárom 1849. szeptember 1. Az osztrák sereg sikerei az alvidéken nem leptek meg bennünket. Azon pillanattól kezdve, a midőn Görgey fegyverletételét megtudtuk, a nagy küzdelmet befejeztünk tekintettük. A követek, kiket oda küldtünk

hogy a dolgok állásáról megbízható híreket hozzanak, immár visszaérkeztek. A leírás, melyet nekünk az ottani viszonyokról nyújtottak, mélyen megrendített bennünket és kiáltó ellentétben áll azon békebiztosításokkal, kibéküléssel és politikai kiegyezéssel, melyet részint az ön hadikövetei részint az ön főhadiszállásáról visszatért hadikövetektől hallani alkalmunk volt. A béke pálmája helyett, melynek e szerencsétlen ország számára meg kellett volna hoznia a rég várt nyugalmat, vérpadokat állítanak fel: a helyett, hogy a kibékülés szavait hirdetnék, haditörvényszékeket tartanak és Ítéleteket hirdetnek ki és a mi szegény testvéreinket, kik fegyvereiket letették, hogy a szerencsétlen országnak, ha mást nem, legalább úgy megadják a békét, halálra ítélik és kivégzik. Ahelyett, hogy nagy-lelkű magatartással a nemzetet megnyerni törekednék, az osztrák hadsereg főparancsnoka azt tartja, hogy ezentúl is ragaszkodnia kell üldözési rendszeréhez, melynek már annyian áldozatul estek. A következmények mutatkozni fognak majd. Altábornagy úr pedig be fogja látni, hogy ezen hírek éppen nem alkalmasak a kedélyeket a vár átadására hajlandóbbakká tenni, ellenkezőleg, a helyőrség nagyrésze immár a kapitulációról sem akar többé hallani s Haynau tábornagynak nyers felhívása a vár feltétlen átadására a legigazságosabb megütközést vonta maga után. Altábornagy úr! A felmentés reménytelenségéről meggyőződve, ne tessék szilárd és reudithetlen elhatározásunkat, melyre ilyen körülmények között jutottunk, bizonyos illúziók következményeiül, hanem csakis azon meggyőződésünk eredményeid tekinteni, hogy ezen az úton becsületünknek mint katonák és magyarok eleget tehetünk. A kapituláció feltételei, melyek alapján Komárom vára alkudozásba bocsátkozni késznek nyilatkozik, mellékelvék. Ha ezeket a cs. kir. ostromló sereg parancsnoka a fegyvernyugvás lejártáig elfogadja, akkor Komárom kapui a cs. osztrák csapatok előtt megnyílnak; ha nem, akkor tudni fogjuk, mivel tartozunk katonai kötelességünknek és a nemzetnek, mely ezt a drága kincset reánk bízta és e szerint fogunk cselekedni. Altábornagy úr! Ezt a határozatot az összes tiszti kar hadi tanácsa hozta, egy oly tisztikaré, melynek minden egyes tagja, hazájára és szerencsétlen testvéreinek szomorú sorsára gondolva, életét teljesen értéktelennek tekinti. Fogadja stb. Klapka, magyar tábornok.“

A Csorich-csal közölt megadási feltételeket Klapka egyszersmind Pétervárad parancsnokának és őrségének is megküldötte, azt hasonló eljárásra híván fel.

Alig tért vissza *Kászonyi* és *Eszterházy* Csorichtól, a ki a hadiköveteket előzékeny szívességgel fogadta, szeptember 2-án Komáromban újabb hadikövet jelent meg Haynau-nak következő tartalmú levelével: „Komárom várparancsnokának, Klapka úrnak. Pest, augusztus ül-én, 1841. Jóllehet nem kételkedem, hogy a várból

seregem táborába küldött két követnek saját meggyőződésén alapuló jelentései folytán, nemkülönben önhöz intézett felhívásom következtében is, Komárom vár őrsége minden további szükségtelen ellentállással felhagy s magát a törvényes kormánynak aláveti, azért a megkötött fegyverszünet letelte előtt mégis ismétlem parancsnok úr, önhöz intézett felhívásomat, hogy a mennyire hatalmamban áll, minden további szükségtelen vérontást elkerüljek. Ennélfogva ezen átirat vétele után őrségével együtt késedelmi) nélkül feltétlenül adja meg magát a os. kir. osztrák ostromló csapatok parancsnokságának, Komárom várát pedig szolgáltatassa ki minden benlevő hadiszerral együtt jogos kormánya közegének. Nem mulaszthatom el önt komolyan óvni azon elhatározástól, hogy a várat a cs. orosz hadseregnek adja át, mert becsületszavamra biztosíthatom önt, hogy az orosz sereg nemcsak a fölkelők összes vezéreit, hanem a magukat megadó csapatokat is az összes hadi készlettel együtt legott az én kezembe szolgáltatja ki, a hogyan ez Görgey hadtestével és Arad várának őrségével is történt. Az esetben püdig, ha az őrség megkísértené, hogy magát a törvényes kormánynak való meghódolás alól kivonja, ebből nemcsak hogy előny nem származnék önre nézve, sőt ezáltal még minden igényét a kíméletre is eljátszana; mert becsületszavamra ismétlem, hogy mindazon felkelők, kik a cs. orosz csapatoknak adták meg magukat, úgy a vezérek, mint a csapatok és minden hadiszér immár kiszolgáltattak kezeimhez. Ont illetőleg parancsnok úr még hozzá tehetem, hogyha a vár haladéktalanul és feltétlenül átadatik az osztrák csapatoknak, ön személyét illetőleg teljes megnyugvással számíthat nagylelkűségemre, egyébként is olyan ember lóvén, a ki mind Ígéreteit, mint fenyegetéseit he szokta váltani. Végül tudomására hozom, hogy Görgey Arthur egy általam hozzá intézett levél szerint, teljes bocsánatot nyert. Haynau tábornaszernagy. “

*Klapka* ezen fölhívást is a haditanács határozata elé terjesztette s ez akként formulázta a választ, hogy az őrség már alkudozásokba bocsátkozott *Csorich* altábornaggyal s hogy a vár kapui csak a közölt feltételek elfogadása mellett nyitnak meg az osztrák csapatok előtt, ellenben feltétlen megadásról soha szó sem lehet.

Szeptember 2-án délben a fegyvernugvás felmondására kiszabott határidő letelvén, *Csorich* altábornagy a következő levelet intézte *Klapkához*: „Tata 1849. szeptember 2-án délben. Miután 4-én délben 12 órakor a kötött fegyverszünet lejár, és a vár átadására vonatkozólag közölt kapitulacionális pontok nem felelnek meg a föltétien megadásnak: a fegyverszünet ezennel felmondatik. *Csorich* altábornagy.“

Az ellenségeskedések újbóli megkezdése esetére *Klapka* csapatait augusztus 2-án következőleg helyezte el: *Kosztolányi* hadosztálya Ó-Szőnyt és a 8., 9. és 10. számú műveket, *Rakowszky*

hadosztálya a 4., 5., 6. és 7. számúakat, *Janik* hadosztálya a Monostort, *Zichy* hadosztálya a belső várat, *Horváth* hadosztálya, melynek parancsnokságát Horváth megbetegedése folytán szeptember 7-én *Nedbál* alezredes vette át, a Nádor-vonalat és az Apáliaszigetet s végül *Eszter hány* hadosztálya a vágmenti műveket szállotta meg. Előőrök gyanánt kijelöltettek: a Duna jobb partjára 10 huszár szakasz s ezek mögé második vonalba 2 zászlóalj gyalogság; a balpartra és pedig a Csallóközbe, Újfalú és Kőszegfalva megszállására 1 század Bocskey huszár, Léva felé pedig 3 század Lehel-huszár, melyek Hetényt, Ó-Gyallát és Szt. Pétert szállották meg.

A körülzáró csapatok körében a fegyverszünet ideje alatt még a következő mozdulatok hajtottak végre:

Székesfehérvárról *Nugent* Veszprém, Füred és Tihany megszállására erősebb különítményeket rendelt ki s azonfelül a Balaton mentére, különösen Kenese, Siófok és Szántódra, az időközben a Balaton mindkét oldalán, Marezal és Tapolczáig előrenyomult *Knezevich* dandárral való összeköttetés helyreállítására apróbb mozgó csapatokat küldött ki. 10 zászlóalj, 5 lovas század és 5½ ütegből álló főerejét *Nugent*, augusztus utolsó napjaiban Székesfehérvár és Veszprém között egyesítette, honnan Komárom felé elvonulván, szeptember 1-én a Czonczó patakon Csépnél foglalt állást.

Hasonlóan Komárom felé vonatott *Baskiewits* hozzájárulásával a Tisza mellől a bányavárosok megszállására visszairányított *Grabhe* különítmény is, mely augusztus 24-én Báthig, 25-én Léváig menetelt, hogy onnan a Garamot Ó-Barstól kezdve a Dunába való beümlésig megszállja.

*Nugent* beérkezte után azonnal átvette a főparancsnokságot a körülzáró had fölött, mely most már a következő csapatokból állott:

## II. hadtest báró Csorlich altábornagy alatt.

### *Colloredo* hadosztálya

a *Boti* és *Liebler* dandárokkal: 13 zászlóalj, 4 lovas század és 28 löveg;

### *Nobili* hadosztálya

a *Teuchert* és *Lederer Ágost* dandárokkal: 10<sup>1</sup>/<sub>3</sub> zászlóalj, 3 lovas század és 18 löveg

összesen: 23½ zlj, 7. lov. szd. és 46 löveg.

## II. tartalék hadtest gróf *Nugent* tábornagy alatt.

### *Pálffy* hadosztálya

a *Chizzola*, *Jablonowski* és *Alcaini* dandárokkal: 15½ zászlóalj, 4½ lov. század és 24 löveg;

### *Burits* hadosztálya

a *Jablonski*, *Montenuovo* és *Barco* dandárokkal: 9 zászlóalj és 11 lovas század;

összesen: 24½ zlj, 15/2 lov. szd. és 24 löveg, továbbá a tüzértartalék 84 lövege.

Mindkét hadtest összege:  $47\frac{5}{6}$  zlj,  $22\frac{1}{2}$  lov. század és 154 löveg; állománya 44.000 ember és 5440 ló.

Éhez járult még *Grabbe* különítménye 16 zászlóaljjal, 16 lovas századdal és 56 löveggel.

Kölcsonös megállapodás szerint szeptember 3-ikára Klapka és Csorich között Mécsén értekezletnek kellett volna lennie, mely alól azonban Klapka többek rábeszélésére betegség ürügye alatt a következő levéllel mentette ki magát: „Azon betegségbe való visszaesés, a melyből csak az imént lábadtam fel, gátol, hogy a megtisztelő tanácskozáson altábornagy úrral részt vehessek, a mi engem annál kellemetlenebből érint, mivel meg vagyok győződve, miszerint a személyes találkozás altábornagy úrral nem egy véleménykülönbséget oszlatna el s hogy az a békének, melyet senki sem óhajt inkább mint mi, csakhamar útját egyengetné. Klapka tábornok.“

Szeptember 4-én a körülzáró sereg összes csapaljai közelebb vonultak Komárom felé. *Collredo* hadosztálya a (’sallóküzben Aranyos tájékán foglalt állást és előőrseivel Szt. 1 ’ált, Újfalut, Nemes-Örsöt, továbbá Kőszegfalvát és Vízvárt szállotta meg. A jobbpattal, való összeköttetés céljából a Ceres nevű gőzös Lovad mellett kötött ki és egyidejűleg intézkedés tétetett, hogy Nagy-Léinél hadihid veressék. *Nobili* hadosztályából *Teuchert* dandára Ácsot és az ácsi erdőt, *Lederer* dandára Pusztá-Herkályt szállotta meg. *Jablonowski* dandára Pusztá Csémnél, *Chizzoláé* Grebits és Ridegen, *Juhion élné* Mócsán, *Barco* lovas dandára pedig Ácsnál állott. *Grabbe* különítménye Heény, Kurtakeszi és Szt. Péternél foglalt állást. Egyszermind *Nugent*, mindennemű intézkedéseket tett a vár esetleges ostromlására. moly már szeptember 5-én teljesen körülkerítettnek és olzártnak volt tekinthető.

Utóbb említett napon *Csomortányi* őrnagy 5 század Lehel-huszárral Klapka jelenlétében Ilotérv mellett egy ellene támadásra indult kozák különítményt szétugrasztván, abból több kozákot lovas-tul elfogott.

Szeptember 7-én *Grabbe* különítménye átkelt a Zsitván, a Duna jobbpártján Süttőnél álló osztrák csapatok pedig Almásig vonultak előre, miáltal a gyűrű még szorosabbra vonatott. A Württemberg-husár ezred erre Ó-Szőnyből a hol csupán I zászlóalj,  $\frac{1}{2}$  háromfontos üteggel maradt, az elsánczoll táborba húzódott vissza.

Szeptember 10-ikére *Klapka* kisebbszerű kitörést tervezett a *Grabbe* által elfoglalt vonal ellen, a kirendelt különítmény azonban az oroszok ébersége folytán csakhamar újból visszahúzódott.

Felemlítendőnek tartjuk e helyen, miszerint, bár az őrség hangulata és viselkedése általában igen jónak volt mondható, részint az ország minden részeiből érkező lesújtó hírek, részint a vár bel-sejében szított fondorlatok behatása alatt, előbb a 48. zászlóaljnál majd a nagyobbára tót és oláh újonczokkal kiegészített 60. zászló-



aljnál minél gyakoribbak lettek a szökési esetek. Ezen felette veszélyes jelenség Klapkát a rögtön ítélő bíróságok kihirdetésére indította, minek folytán két 48. zászlóaljbeli szökevény elrettentő például rögtönítélet alapján azonnal föbelövetett; hasonlóan átadtuk a rögtönítélő bíróságunk az elfogott 60. zászlóaljbeli szökevények is.

Még nagyobb lett a veszély, midőn a Bocskay-huszár ezred egyik századjának legénysége egy szép napon felmondta a szolgálatot s fegyvereit elhánván, azonnali elbocsáttatását követelte. Hasztalan igyekezett őket parancsnokuk, *Kasrap* őragy kötelességükre visszatéríteni, sőt mintán még *Klapka* jóakarató figyelmeztetésére sem hallgattak, mindannyian a rögtönítélő törvényszéknek adták át, mely őket kivétel nélkül a többi gyalogságbeli szökevényekkel együtt, halálra ítélte. *Klapka* ezen halálos ítéletet a Bocskay-huszároknál megtizedelésre, a 60. zászlóalj szökevényeinél pedig csak a legbűnösebbeknél erősítette meg. Ennek folytán az ítélet 7 huszáron és 8 honvéden augusztus 14-én a Czigánymezőn golyó és lőpor által végrehajtatott. A drasztikus példa hatott, mert ezentúl sem szökések, sem lázongások nem fordultak többé elő.

Szeptember 11-én *Klapka* a következő értesítést vette *Haynautól*: „Pétervárad vára f. hó 7-én föltétlenül megadta magát s azt a cs. kir. csapatok szállották meg. Midőn erről a vár és csapatparancsnokságot értesítem, a várparancsnokságot és Komárom őrségét ismételen felszólítom hasonló megadásra, ellenkező esetben csak magának tulajdonítsa az őrség kivétel nélkül a hosszabb, hasztalan vonakodásból és ellentállásból okvetlenül származó és jól megfontolandó szomorú következményeket.“

Erre *Klapka* a haditanács nevében következőleg válaszolt: „A vár feltétlen átadását illetőleg tegnap ideérkezett felhívásra van szerencsénk válaszolni, miszerint Komárom szilárdul elvan határozva, hogy inkább utolsó emberig tartja magát, semhogy becsülelles feladási feltételek nélkül feltétlenül megadja magát. A komáromi várban tartott haditanácsból, 1849. szeptember 12-én, *Klapka*, magyar tábornok.“

Szeptember 14-én *Klapka* újabb haditanácsot hívott egybe, a melyen hosszabb beszéd kíséretében a szomorú helyzetet egész valójában tárta fel, azután pedig ekképpen szólt: „Ha nem is harczol hatunk többé hazánkért, kérni még kérhetünk érte: indítványozom tehát hagyjuk el a szabott feltételek első négy pontját, s kérelem alakjában terjeszszük azokat Ausztria császára elé, mert meg vagyok győződve, hogy feltételképpen soha, kegyelemképpen igenis elérhetjük azok teljesülését.“ Hevesebb vita után a haditanács magaévá tette *Klapka* indítványát, melyet *Aschermann* ezredes azzal töltött meg, hogy az osztrák foglyokat szabadon kellene bocsátani.

Ehez képest nyomban az alábbi két szolgálati levél szerkesztettek: „*Gróf Nugent* tábornagy őnagyméltóságának és az os-

tromló sereg parancsnokának. Mellékelve, van szerencsém Nagyméltóságodnak a komáromi helyőrségnek egy ő felsége Ausztria császárához intézett kérvényét megküldeni. Ezen kérvény a megszabott feltételekben felsorolt első négy pont engedélyezése iránti kérelmet tartalmazza, melyet mi, a császár ő felségének igazságszeretetében bízva, előterjeszteni bátorkodunk. Miután tehát ezen négy pont, melyet szerencsétlen hazánk nevében Ő felsége a császár kegyelmére bízunk, elesik, a helyőrség nevében, késznek nyilatkozom, hogy a többi pontok alapján, melyeket, csak katonai szempontból és mint katonák és becsületes emberek szabtunk, részletes tárgyalásba bocsátkozom; ezen alkalomból Exczellenziád ismert humanitására számítok s azon reményt táplálom, hogy Exczellenziád egy a legvégső védelemre elszánt helyőrség eme követeléseit tekintve véve, oda fog hatni, hogy minden további vérontásnak mihamarabb eleje vétsék. A helyőrség kiváltsága, hogy az említett kérvényt, egy a helyőrség és városi lakók 2—2 tagjából álló küldöttsége személyesen vigye ő felsége a császárhoz, hogy az erre vonatkozó határozatot, közvetlenül ő felségétől hallja. Ha ezen küldetés ellen nem merülne fel kifogás, úgy szíveskedjék engem erről értesíteni; ellenkező esetben csupán Exczellenziád neve az, mely nekünk azért kezeskedik s mi számítunk arra, hogy ezen alázatos kérvény ő felsége a császár trónjáig el fog jutni. Klapka tábornok.“

A másik irat magyar fordításban ekképpen hangzik: „Az itt levő osztrák hadi foglyok közt körülbelül 600 beteg és lábbadozó van, kik az eddigi elhelyezésben (sátrakban és barakkokban) a most beállt hűvös időjárás mellett nem csak hogy nem szedhetik magukat össze, hanem az éghajlat szokatlan volta miatt még emésztő lázba is esnek. Emberi érzéstől áthatva, van szerencsém Exczellenziádnak tudtára adni. miszerint kész vagyok ezt a 000 embert minden akadály nélkül a cs. kir. osztrák táborba szabadon bocsátani, a hol ápolásukról önök jobban, mint mi a legjobb akarat mellett is, gondoskodhatnak. Mire nézve Exczellenziád becses válaszát kérem, Klapka, tábornok.“

A foglyok átadására vonatkozó ajánlatot *Nugent* egy szeptember 16-ikáról kelt levelében örömmel vette tudomásul, a kérvényt illetőleg pedig kijelenté, hogy ő azt haladéktalanul ő felsége elé terjesztette, kinek erre vonatkozó további parancsait várja. Midőn ezt Klapka a nyomban összelőtt haditanácscsal közlé, *Thaly* alezredes hosszabb beszédben, melyben erősen kardoskodott a mar eddig is folytatott alkudozások és a vár feladása ellen, egyszerre csak Klapkát gyanúsítani kezdé, mire ez az alezredest rögtön fogságba helyezte. Ebből aztán *Thaly* barátjai a „Komáromi Lapok“ hasábjain nagy hű-hót csaptak.

Szeptember 19-én *Hartmann* ezredes, ő felsége szárnysegédje

és *Jungbauer* alezredes, az ostromló sereg vezérkari főnöke érkezett a várba s a következő tartalmú iratokat nyújtották át Klapkának: „Ácsi főhadiszállás, 1S49. szeptember 19. Legalázatosabb előterjesztésemre ő felsége a császár és király engem Schönbrunnban f. hó 17-én kelt legmagasabb kéziratával megbízni méltóztatott, hogy a Komárom várának átadására vonatkozólag a vár- és csapatparancsnokság által f. hó 15-iki kelettel közölt feltételeket és kérelmeket a mellékelt utasítások szerint intézzem el. Kivárom, hogy a vár- és csapatparancsnokság ezen közlésre elhatározását az ő felsége által megszabott határidőn belül, azaz ezen sorok vételétől számított 48 óra leteltével tudatni fogja és nem mulaszthatom el hozzátenni, hogy ha ezen határidő be nem tartatnék, vagy ha a válasz kielégítő nem lenne, én bár őszinte sajnálattal, de minden esetre kitartó erélylyel ki fogom vinni azon felette szigorú rendszabályokat, melyeket a körülmények parancsoló kötelelőségemmé tesznek. Nugent, táborszernagy.“

A mellékletként csatolt utasítások következőleg hangzottak: „Politikai tárgyak a tárgyalásból egészen ki vannak zárva. Az összes legénység őrmestertől lefelé, mely a forradalom kitörésének pillanatában a cs. kir. csapatok soraiból átment s Komáromban vagy Komárom mellett tartózkodik, teljes amnesztiát nyer. Azon hadapródok és ex propriiik vagy altisztek, kik a fölkelőkhöz történt átlépésük után tisztké lettek előléptetve, ezen amnesztiába belefoglaltatnak, nemkülönbén ti fölkelők azon tisztjei is, kik előbb nem szolgáltak a cs. kir. seregben és a kik különösen megjelölve nincsenek, azonban a beosztásuk és alkalmazásuk iránti további rendelkezés fentartásával. A komáromi helyőrség azon tisztjeinek, kik a cs. kir. seregből mint ilyenek mentek át a fölkelőkhöz, ki kell jelenteniük, haditörvényszék elé akarnak-e állíttatni, vagy pedig el akarják-e hagyni 10—12 napi határidőn belül a cs. kir. országokat, hogy azokba soha többé vissza ne térjenek, mert máskülönbén a törvényes eljárásnak utólag vettetének alá. Ezen feltételek elfogadása iránt a helyőrségnek 48 órán belül nyilatkoznia kell. Nugent, táborszernagy.“

*Klapka* a közlemények vétele után még aznap délután 5 órára haditanácsot hívott egybe, melyre a rendes tagokon kívül minden törzstisztet berendelt. A zajos ülésen a feltételek visszautasítása miatt hova-tovább oly ingerültek lettek a kedélyek, hogy a tanácskozást más napra kellett halasztani, a midőn hosszas ingerült vita után elhatározzák, hogy az őrség igenis hajlandó alkudozásokba bocsátkozni, de csakis a közölt feltételek alapján, mi czélből *Kászonyi József* és gróf *Eszterházy Pál* ezredesek elnökléte alatt még aznap 14 tagú bizottság indult *Nugent* főhadiszállására.

Szeptember 22-én este a bizottság azon válaszszal tért vissza a várba, hogy *Nugent* nem térhet el a Becsből vett utasításoktól.

Erre *Klapka* 23-án újabb haditanácsot tart s miután ezen a bizottság eljárásáról beszámolt, ünnepélyes hangon, jobbját ég felé emelve, ekképpen szól: „Esküszöm a mindenható istenre, hogy mi az utolsó haditanácsban kimondott elveinkhez híven, mint magyarok és katonák becsületünkre hivatkozva, a várat az utolsó emberig védelmezni fogjuk.“ Zajos és egetverő éljenzés követte *Klapka* eme szavait, melynek hatása alatt este fáklýásmenetet rendeztek tiszteletére.

Az alkudozásokban beállt fordulatról *Klapka* bajtársait a következő kiáltványszerű napiparancscsal értesíté:

„Bajtársak! Ravaszság és árulás vitte szegény hazánkat a, romlás szélére. Az erről szóló hír a legtisztább igazságban jutott hozzátok és ti azt bár mély fájdalommal, de egyszersmind azon nyugalommal és elszántsággal vettétek tudomásul, mely az erőteljes, rendíthetlen férfihez illik és a mely az igazságos ügyet, melyért eddig véretekent ontottátok, emléketekbe véste. Bajtársak! ismerlek benneteket, ismerem gondolkozásmódokat; nem kellett hazudozásokhoz folyamodnom, nem kellett csalóka reményekkel kecsegtetnem benneteket, reményeket, minők a, gyávák fölemelésére szükségesek, hogy a félelemtől, mely az elpuhultat és a gazembert, megreszketeti, szabaduljanak, a mely azonban előttünk férfiak előtt, a kik százszor néztünk a halál szemébe, ismeretlen. Igazsággal szolgáltam én nektek, jól tudva, hogy az igaz beszéd a legjobb. Es ti, bajtársak, megszegényítettétek azokat, a kik azt hitték, hogy hiú áltatások szükségesek arra, hogy ti szent kötelességeteket és eskütöket híven teljesítsétek. Mindennemű szerencsétlen hírek daczára szilárdan, határozottan és lelkesebben álltok ti most, mint valaha, mert fölfogtátok dicső feladatokat. A megegyezés útja, melyen mi a fegyverek letétele által a hazának - nem magunknak . . . nem! — csakis a szegény elvérzett hazának szolgálni akartunk, most már el van vágva, mert a részünkről megszabott követelések visszautasítottak, mi által mi kényszerítve vagyunk, hogy a már kialvófélben volt harcot újból életre, halálra folytassuk, hogy legdrágább kincsünket, fegyvereink becsületét megmentsük, vagy férfiasan dicsteljes halált haljunk a hazáért. Bajtársak! mi egyedül önmagunkra vagyunk utalva; segítség és szabadulás csakis tőlünk, egyetértésünktől és együttműködésünktől várható. Jaj annak, a ki ezt szétrombolni akarná! — A gondviselés sorsotokat kezembe tette le és rajtam nyugszik isten és ember előtt a felelősség gondoskodni arról, ne hogy az néhány nyomorultnak gyalázatosága és árulása folytán koczkára tétessék. Bajtársak! ti ismertek engem; életem, eddigi működésem a haza és az általános jólét érdekében nyíltan áll előttetek. Vizsgáljátok meg minden léptemet, minden tetteimet és akkor kérdezzétek meg magatokat, megérdemlem-e bizalmatokat? — A szeretet hozzátok, azon férfiakhoz, a kikkel én örömben és bá-

natban, dicsőségben és veszélyekben osztozkodtam, ezen ragaszkodás hozzátok és a határtalan szeretet hazánkhoz az egyedüli indokok, melyek tetteimet eddig vezérelték és ezentúl is vezérelni fogják. Öntudatom tisztasága adja meg az erőt, hogy ezen eldöntő pillanatban vezérek legyek, ez erősít meg egyúttal elhatározásomban, hogy ott, a hol szükséges, a rendet és fegyelmet fentartsam. — Csak nehéz szívvel nyúlnék a szigor végső eszközeihez, ha ezt a szükség és kítűzött becsületteljes célunk megkövetelné; de megtenném, ha becsületek és léteitek megkívná és nem rettenék vissza százakat, tönkre tenni, ha azok ezreknek sorsát veszélyeztetnék. — A hol veszély fenyeget, ott engem életeken fogtok látni. „Halál a hazáért“ marad jelszavunk, ha a végzet becsületünk más megmentését kizárná. Bátorság, egyetértés, bizalom! és sorsunk nem lehet kétséges. Isten velünk! Komárom, 1841. szeptember 25-én Klapka tábornok.“

Szeptember 26-án újból megkezdődtek az ellenségeskedések. Egy osztrák hadoszlop korán reggel Ó-Szöny felé nyomult előre, hogy azt elfoglalja, a mit azonban *Füsti* őrnagy a 7. honvéd zászlóaljjal,  $\frac{1}{2}$  háromfontos üteggel és egy gyorsan odarendelt huszár osztálylyal csakhamar megghiúsított, mire az osztrák oszlop újból visszahúzódott. Ez volt a függetlenségi harcnak utolsó fegyverténye.

Az osztrák vezetőség átlátván a Komárom rendszeres ostromából keletkező óriási idő- és pénzvesztegetést, végre még engedmények árán is a vár kézrekerítését határozta el. E célból *Haynau*, a ki 26-án Ácsra érkezve, személyesen vette kezébe az ostromsereg vezetését, a következő levelet intézte Klapkához: „A vár és csapatparancsnokságnak Komáromban. Ácsi főhadiszállás, 1849. szeptember 20-án d. u.  $\frac{1}{4}$  órakor. Éppen most érkeztem ide s átvetem a vár körülzárolásának közvetlen vezetését. Erről azon okból értesítem a vár- és csapatparancsnokságot, mivel szükségesnek tartom, hogy a vár- és csapatparancsnoksággal leendő személyes összefövetel és megbeszélés által a vár átadása érdekében folyamatban levő tárgyalásokat befejezzem. Ezen megbeszéléshez személyesen eljövök s felhívom a vár- és csapatparancsnok urat, hogy ahoz szintén személyesen jelenjék meg s mindazon vezetőket és főnököket magával hozza, a kik leginkább ellene vannak az átadásnak, vagy a kiknek jelenlétét a vár- és csapatparancsnokság kívánatosnak tartaná, hogy az egész tényállás körülményesen megvitatható és végleges határozat hozható legyen. A hely megválasztását, illő távolságban a váron kívül, talán Puszt-Csémen vagy Herkályon, avagy a várparancsnokság által bármely más alkalmasnak látszó helyen, a várparancsnokságnak engedem át. A megbeszélésnek holnap 27-én reggel 10 és 11 óra között kellene megtörténnie és a választ e meghívásra, valamint a megbeszélésre kiszemelt helynek tüzetes megjelölését szíveskedjék 27-én reggeli 7 óráig velem kö-

zölni. Fedezetül félszázad huszárt kérek elhozni, magam is hasonló osztagot fogok magammal vinni. Hogy egyébiránt ezen meghívásomnak semmiféle más, az igazi katonai becsülettel és szavammal ellenkező szándék alapul nem szolgál, talán nem szorul biztosításra. Haynau tábornoszernagy.“

*Klapka* már előbb elhatározván magában, hogy többé semmiféle alkudozásban nem vesz részt, Haynau levelét azon kijelentéssel adta át a haditanácsnak, hogyha ez további alkudozásokba bocsátkozni szándékozik, úgy bízson meg ezzel azonnal egy bizottságot, mert ő a maga részéről a meghívásnak nem szándékozik eleget tenni. A haditanács erre elhatározta, hogy a korábbi feltételek 2:7-én délelőtt *Haynau* tábornoszernagygyal még egyszer közöltessenek, mielőtt őt még előtte való nap este értesítették.

A kijelölt időben és helyen mindkét fél bizottsága, melyben *Haynau* adatlusának *Susan* tábornoknak kíséretében jelent meg, kölcsönös üdvözlés után nyomban hozzálátott a feltételeknek pontonkénti tárgyalásához, miközben Haynau kivált az egykori osztrák sorkatonaság szabadon bocsátása és a komáromi pénzjegyek beváltása ellen foglalt állási, két órai tárgyalás után végre minden pontra nézve létre jött a megegyezés. A megkötött kiegészítő, melyet Haynau azonnal, *Klapka* pedig este öt órakor Komárom várában irt alá, következőleg hangzott:

„1. Az őrség szabad elvonulása fegyver nélkül; a tisztek kardja tulajdonuk marad. Azon tiszteknek, kik előbb a. cs. kir. seregben szolgáltak, külföldre útlelvelel adatik, azoknak, kik ilyet nem igényelnek, szabadon hazatérhetnek, kivéve azokat, a kik önként jelentkeznek. A honvéd tiszteknek, vagyis azoknak, a kik előbb nem szolgáltak, a szabadtartózkodás hazájukba jöendő alkalmaztatásuk fentartása nélkül engedtetik meg. A cs. kir. ezredek legénysége kegyelmet kap s hasonlóan mint azon egyének, kik időközben tisztekké léptek elő, szintén szabadon bocsátatik s az itt említettek semmiféle további bírói üldözésnek kitéve nem lesznek.

2. Útlelvelel külföldre mindazoknak adatik, a kik azt 30 napon belül igénylik. 3. A tiszteknek egy havi illeték a legénységnek 10 napi zsold adatik osztrák bankjegyekben a cs. kir. hadiilleték szerint. 4. Az őrség által hadipénztári utalványok által elvállalt különböző kötelezettségek kiegyenlítésére 500.000 pengő forint fizettetik ki osztrák bankjegyekben. 5. A Komáromban levő nyomorékok s a kórházakban fekvő beteg harcosok ellátása. 6. Ingó és ingatlan magánvagyonát általában véve mindenki megtarthatja. 7. A fegyverletétel ideje, helye, és módja utólagosan állapíttatik meg. 8. Mindenemű ellenségeskedés mindkét részről azonnal beszünttetetik. 9. A vár hadiszokás szerint s megtörtént kölcsönös ratifikáció után adatik át. Kelt a Herkály-pusztán, szeptember 27-én 1840. Haynau

táborszernagy, Takács százados, Gasparitz százados, Mednyánszky alezredes, Prágay alezredes, gróf Zichy Ottó ezredes, gróf Eszterházy Pál ezredes, Janik János ezredes, Szabó Zsigmond ezredes, Kászonyi József ezredes, Aschermann Ferencz ezredes-várparancsnok, Klapka György vár- és csapatparancsnok.“

Az átadás és fegyverletétel következőleg ment végbe: Október 2-án az elsánczolt tábor és a dunai hídfő adatott át, az őrségből pedig a *Janik, lialcovssly* és *Kosztolányi* hadosztályok tették le a fegyvert. Október 3-án az ó- és új erőd, valamint a Duna-sziget adatott át; az őrségből *Zichy* hadosztálya és a Württemberg-husár ezred rakta le a fegyvert. Végül október 4-én a vágmenti védőművekre, a Nádorvonalra, az Apália-szigetre és a városban levő kincstári épületekre és mindennemű készletekre került az átadás sora, löveg összesen 519 darab adatott át. Miután o napon a Czigánymezőn az *Eszterházy* és *Nedbál* hadosztályok is lerakták fegyverüket, délután 4 órakor nem volt többé fegyveres honvéd.

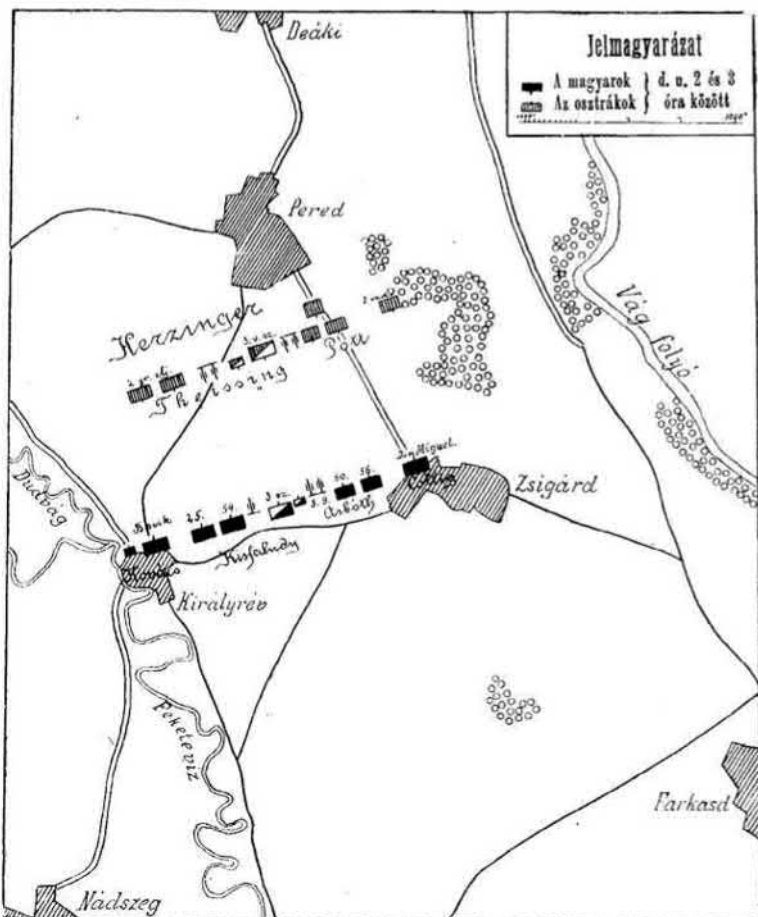
Ezzel a magyar állam eddigi formájában egyidőre megszűnt létezni, de csak azért, hogy az isteni gondviselés kegyelme folytán rövid idő múlva a győző és győztes félnek teljes egyenjogúsítása mellett, tehát annál szebben, annál tündöklőbben támadjon fel hamvaiból.

A nemzet és uralkodója között támadt ezen félreértést jelenleg éppen félszázadnak engesztelő leple borítja, mely idő alatt, kivált az 1867-iki kiegyezés nagy művétől kezdve, úgy a nemzet mint legnemesebb szívű uralkodója vállvetve versenyeztek egymással, hogy a félreértés ütötte seb behegedjen. És bár adná az egek ura, hogy a bizalom és szeretet a nemzet és dinasztiaja között a tökéletességnek oly fokát érje el, hogy mihamarabb még a sebnek helye és emléke is teljesen a feledés tengerébe merüljön.

V É G E.

# A ZSIGÁRDI ÜTKÖZET

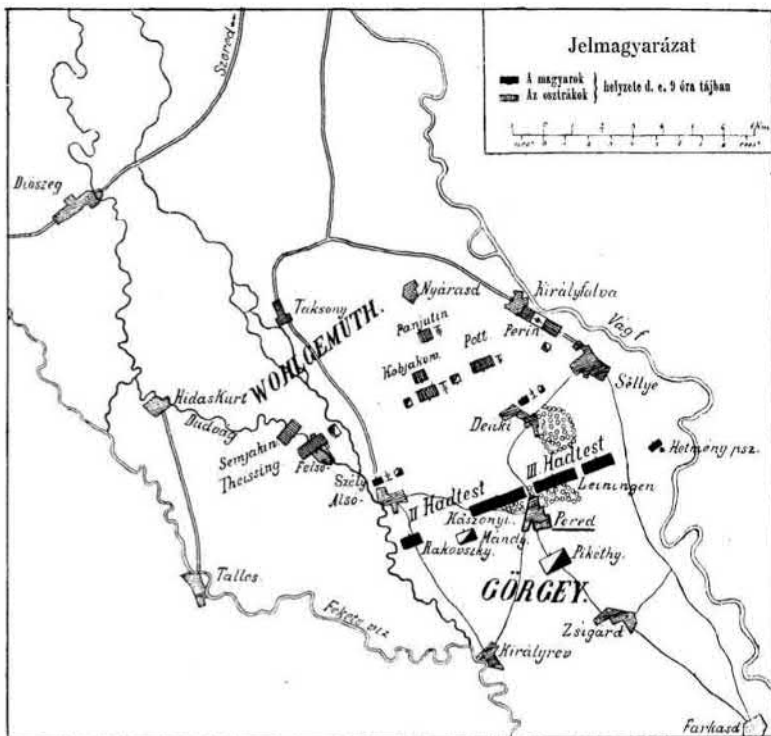
1849. június 16-án.





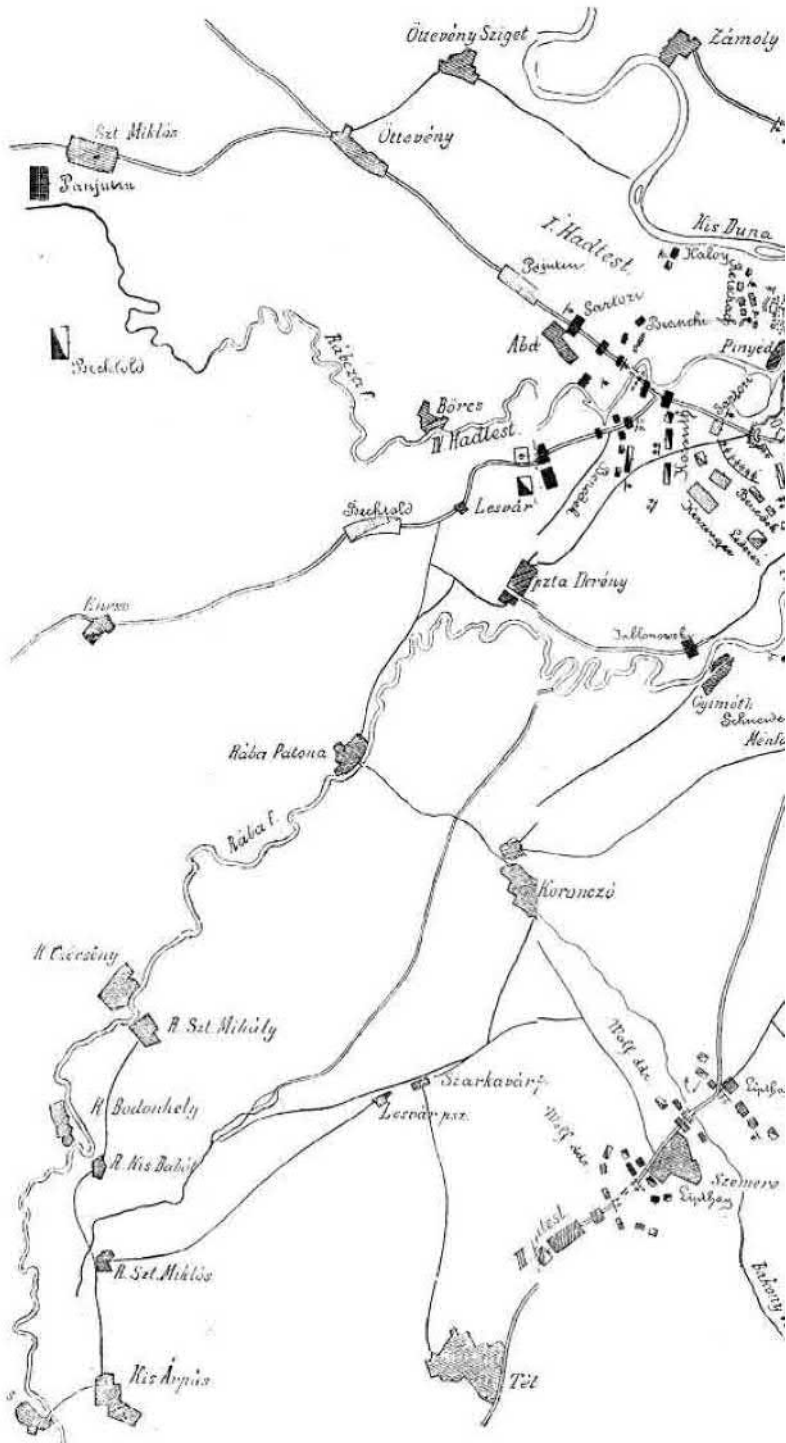
# A PEREDI CSATA

1849. június 21-én.



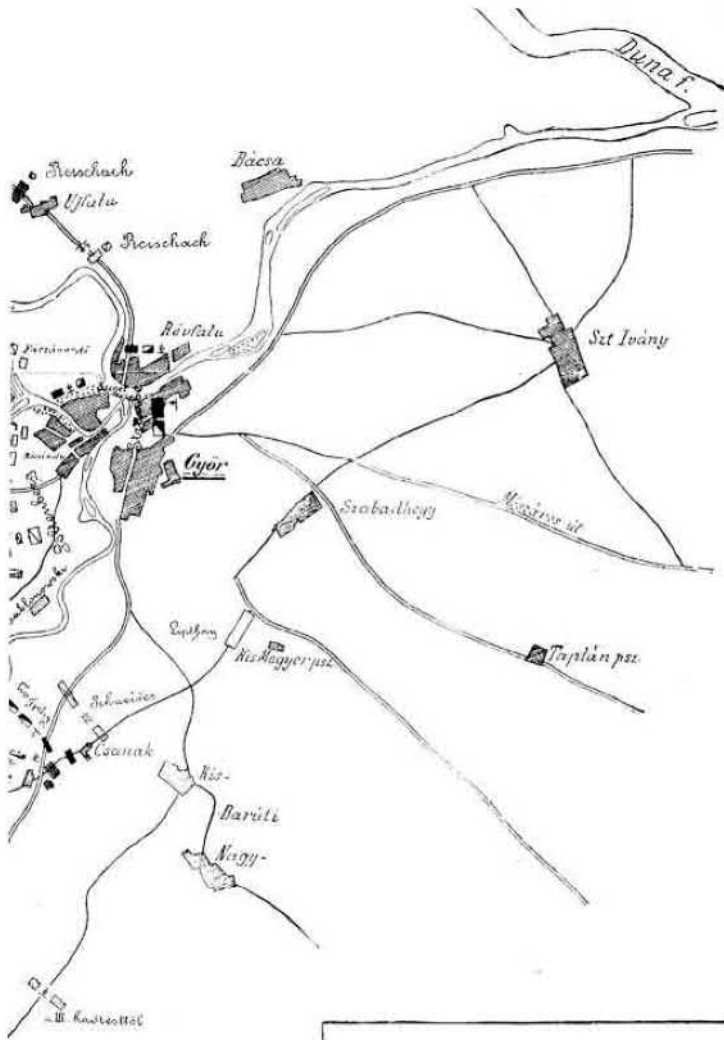
# A GYŐRI

1849. június



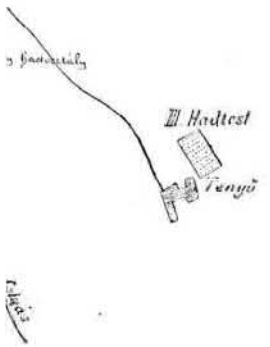
# CSATA

3 28-án.



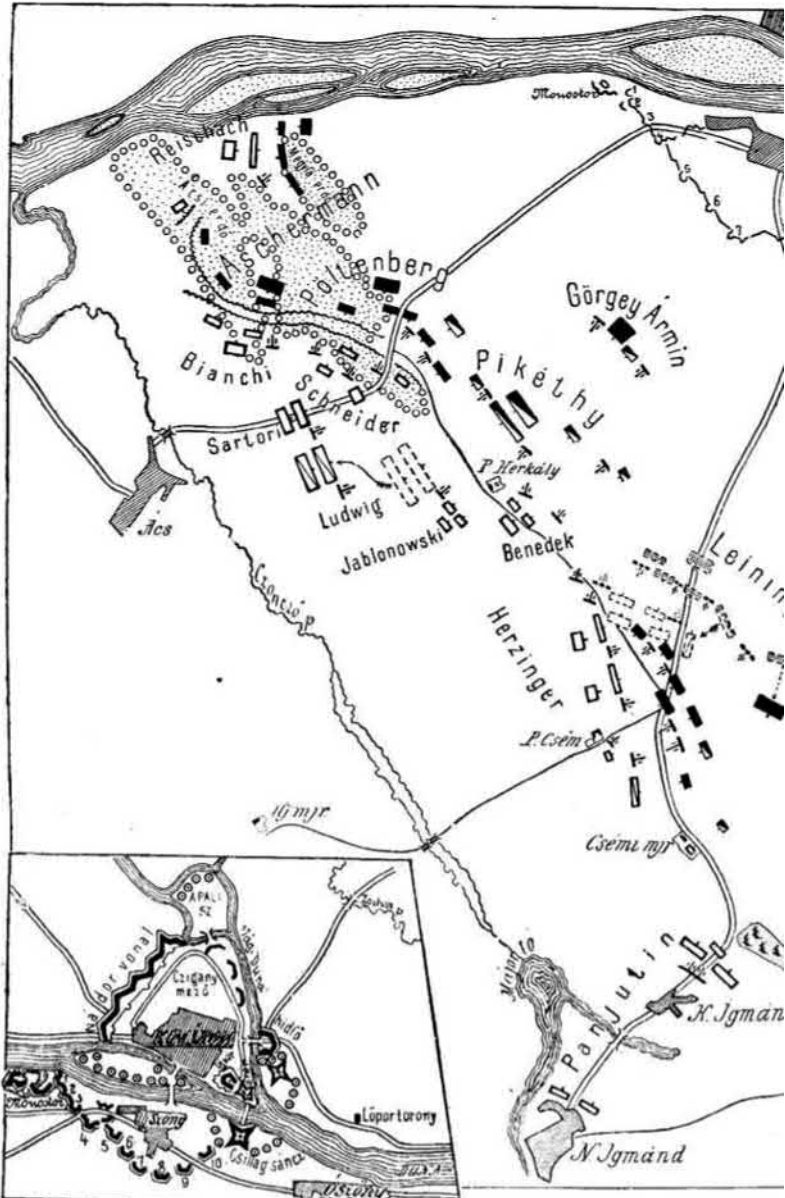
## Jelmagyarázat.

- |   |                         |                             |
|---|-------------------------|-----------------------------|
| ■ | A Lipthay hadoszt.      | } helyzete d. e. 9 óraker   |
| ▨ | Az osztrák III. hadtest |                             |
| ▩ | A Lipthay hadoszt.      | } " " " 10 "                |
| ▧ | Az osztrák III. hadtest |                             |
| ■ | A magyarok              | } helyzete déltájban        |
| ▨ | Az osztrákok            |                             |
| □ | A magyarok              | } " d. u. 3 és 4 óra között |
| ▩ | Az osztrákok            |                             |
| ☞ | Erődítések              |                             |



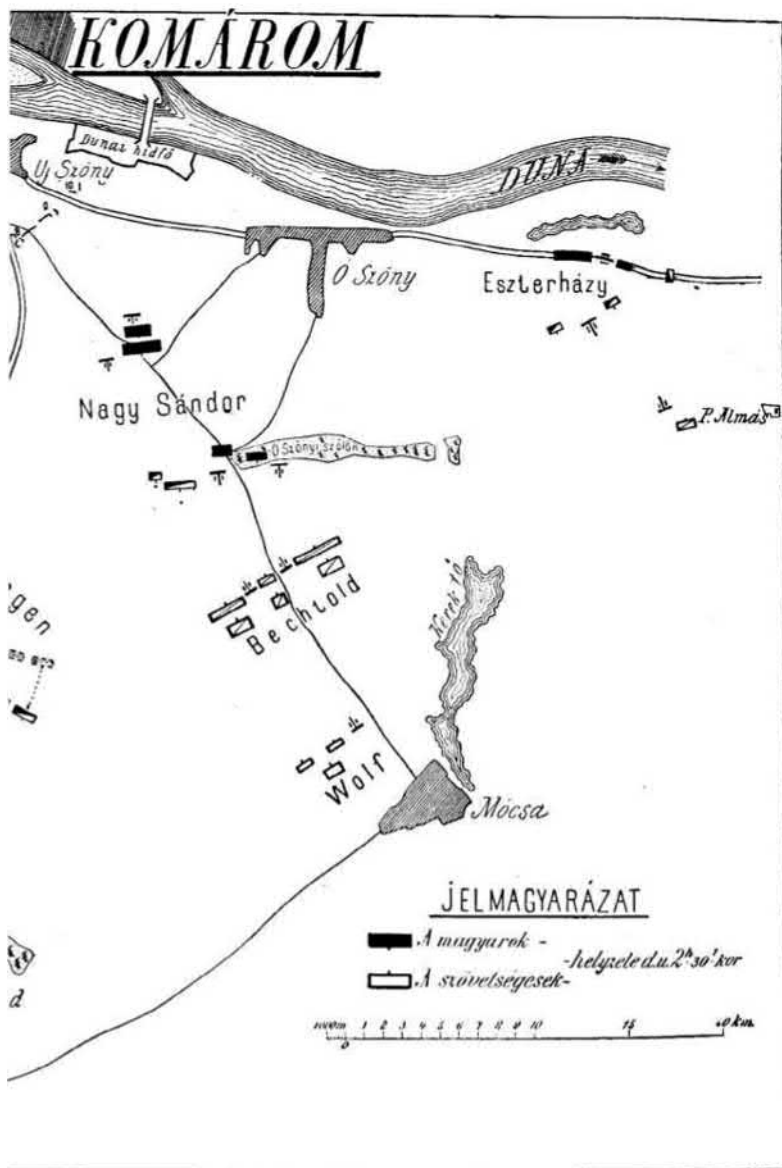
# A KOMAROMI M

1849. juli



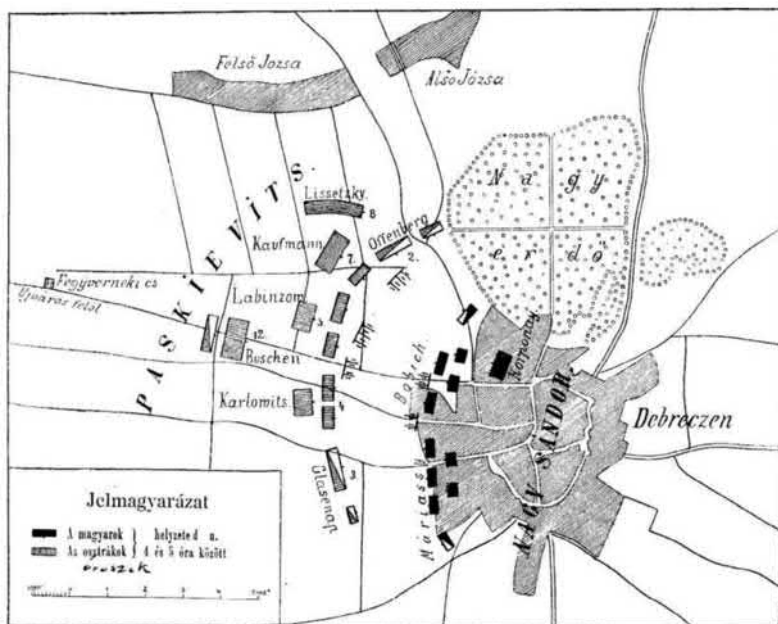
# KOMÁROM

ius 11-én.



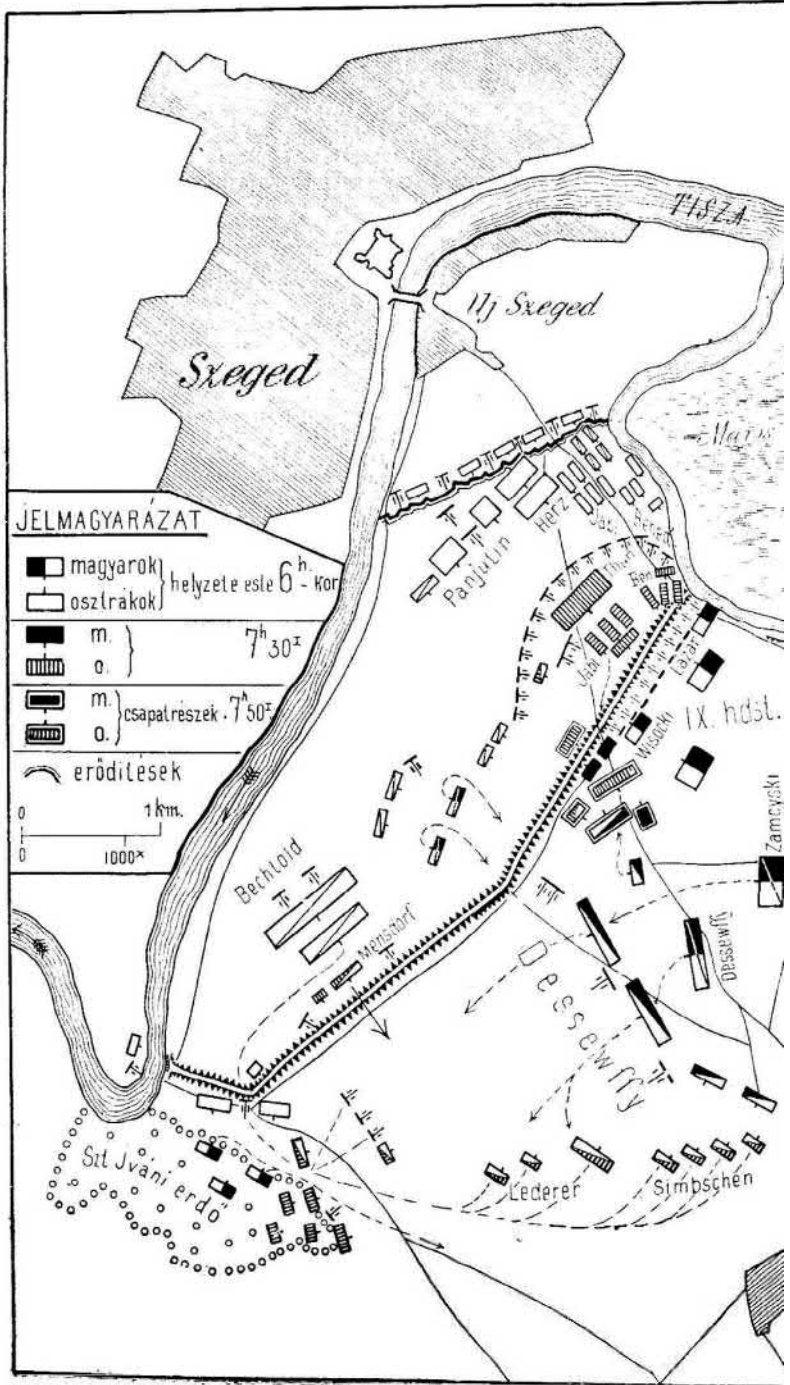
# A DEBRECZENI CSATA

1849. augusztus 2-án.



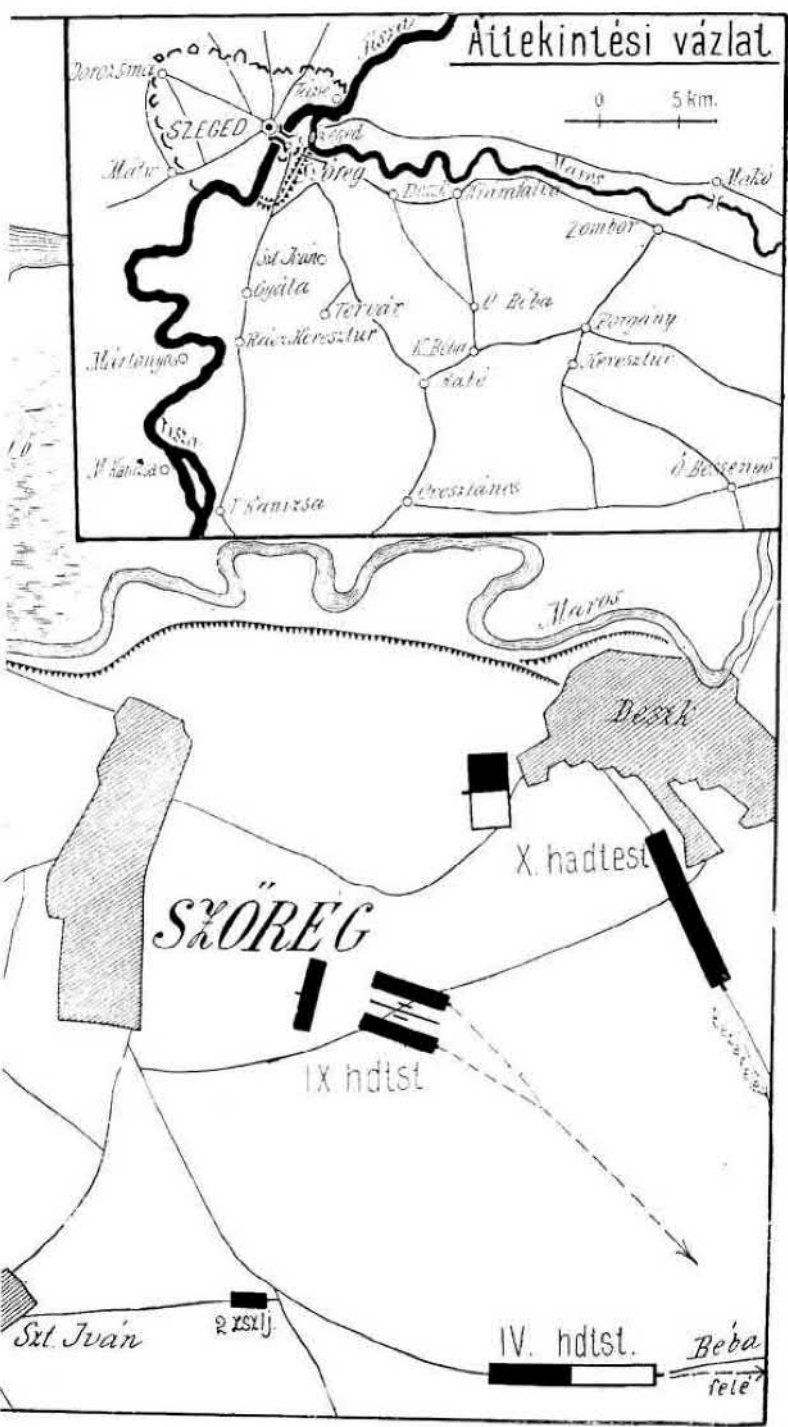
# A SZŐREK

1849. augus



# GI CSATA

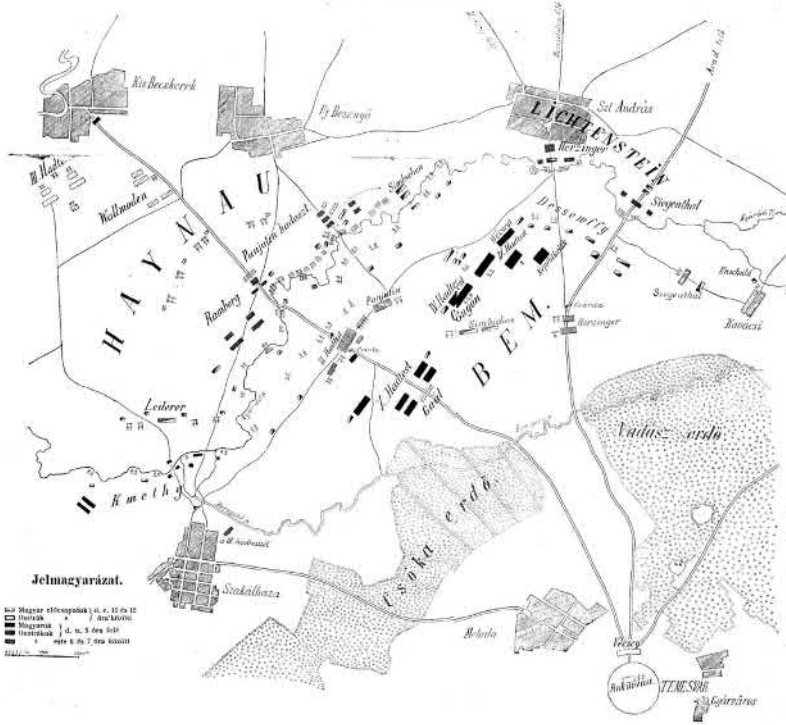
1000. évi szeptember 5-én.





# A TEMESVÁRI CSATA

1849. augusztus 9-én.



# ÁTTEKINTŐ

Magyarország 1848/49. évi függelék



